

ఆంధ్ర మహాభారత నిఘంటువు

రెండవ సంపుటం

278
1-89

కూర్పు :

కీ॥ శే॥ అబ్బరాజు సూర్యనారాయణ

870
1-89

తెలుగు విశ్వవిద్యాలయం

కళాభవన్ - సైఫాబాదు

హైదరాబాదు - 500 004.

ఆంధ్ర మహాభారత నిఘంటువు

రెండవ సంపుటం

278/
1-3-31

కూర్పు :

కి॥ శే॥ అబ్బరాజు సూర్యనారాయణ

Acc No. 24596

తెలుగు విశ్వవిద్యాలయం

కళాభవన్ - సైఫాబాదు

హైదరాబాదు - 500 004.

ANDHRA MAHABHARATHA NIGHANTUVU - Volume - II
by Late Abbaraju Suryanarayana

తెలుగు విశ్వవిద్యాలయం,
హైదరాబాద్ - 500 004.

ప్రథమ ముద్రణ : మార్చి, 1987

ప్రతులు : 1000

వెల : రు. 27-50

ప్రతులకు :

తెలుగు విశ్వవిద్యాలయం,
కళాభవనం, సైఫాబాద్,
హైదరాబాద్ - 500 004.

ముద్రణ :

దక్షిణ భారత ప్రెస్
ఖైరతాబాద్, హైదరాబాద్-500 004.

ప్రకాశక విజ్ఞప్తి

కాలగమనంలో భాష అనేకపరిణామాలు చెందుతుంది. ఆయా కాలాలలోని భాషా విశేషాలను తెలుగుకోవాంటే సమకాలిక సాహిత్యం ఒక ఆధారం.

తెలుగులో వెలువడిన మహాభారతం తెలుగు సాహిత్యానికే పరమ ప్రామాణికంగా నిలిచింది. ఆదికావ్యత్వ గౌరవాన్ని పొందడమే గాక అందలి ప్రయోగ పక్కి తరువాతి కవుల ప్రయోగాలకు ఒజ్జబంటిగా నిలిచింది. దాదాపు ముప్పై దశాబ్దాలుగా మూడు దశలలో ముగ్గురు కవుల చేతి మీదుగా సాగిన ఆంధ్రమహాభారతంలోని భాషా స్వరూపంలో భిన్నత్వం గోచరించడం సహజం. వీటన్నింటినీ క్రోడీకరించి నిమంటువు రూపంలో పొందుపరిచే ప్రయత్నానికి దోహదం చేసింది పూర్వపు సాహిత్య అకాడమి.

కీ శే. అబ్బరాజు సూర్యనారాయణ గారు ఈ నిమంటు నిర్మాణం గావించారు అయితే వారు దీనిని సంపూర్ణి చేయకుండానే గతించారు. తదనంతరం వారి కుమారులు కీ.శే. అబ్బరాజు శ్రీకృష్ణదేవుడు గారు మిగతా భాగాన్ని పూర్ణి చేయడానికి పూనిక వహించారు. దురదృష్టవశాత్తు వారు కూడా సమగ్రంగా నిర్వహించకుండానే దివంగతులయ్యారు. ఇదంతా చూస్తే ఆనాడు మహాభారతం కవిత్వయం చేత సమగ్రరూపం చెందినట్లు ఈనాడు మహాభారత నిమంటువు నిర్మాణం కూడా ముగ్గురి చేత కానీ పూర్ణికాదేమో అని అనిపిస్తుంది

ఆంధ్ర మహాభారత నిమంటువు అచ్చులకు సంబంధించి మొదటి సంపుటంగా శ్రీ అబ్బరాజు సూర్యనారాయణ గారి పేరుతో వారు జీవించి ఉన్నప్పుడే అప్పటి సాహిత్య అకాడమి పక్షాన వెలువడింది. వారు కూర్చిన నిమంటువులో 'క' వర్గానికి పరిమితమైన భాగం ప్రకృతం రెండవ సంపుటంగా వెలువడుతున్నది. ఇది ఆంధ్రావళికి మోదం చేకూర్చగలదని నమ్ముతున్నాం.

ప్రైదరాబాదు,
తేదీ. 11-8-1987

ప్రకాశకులు,
తెలుగు విశ్వవిద్యాలయం

ఆంధ్ర మహాభారత నిఘంటువు

క

క¹ కొన్ని రాతువుండు వచ్చు కృత్ ప్రత్యయము.

1. అలక (లక) దే. వి. (కోపము)

ఉ. ... ఆ లక వైరి గ్రక్కినన్,
వాని నడంగ బట్టి పడవైచి మహా
గ్రత నాక్రమించెఁ బం, చానన
మేణముం జొడువు నట్లతఁ డూర్జిత
శక్తి నుద్భటుం, దై నెగసెన్ సమీర
సుతు నలంకుఁ బ్రాకిడినట్లు వీక
తోన్. విరా. 2. 840

2. కినుక(న్క) దే. వి (కోపము)

చం. కినుక మనంబునం గదిరి క్రిడి
పితామహు విల్లి వ్రేల్చిడిం, దునిమి.
... విరా 5.178.

గీ అనినవిని కిన్కబూనిన యంతి
నగవు, చెలువు మొగమున కొక
క్రొత్త పిలుపొనర్చు, బుందరీకాక్షుఁ
డగుదెల్లఁబోయి యప్పు, డరుణ
కమలాక్షుడగుచు మురాంతకుండు.
ఉద్యో. 2.884.

3. పోక దే. వి. (ఈ పదము
'పోవు' రాతువునకువచ్చు కృత్ప్రత్య
యమే యగుట ఆరాతువునకు గం
పెక్కు అర్థచ్ఛాయా భేదములతో
ఆయా తావులందు ప్రయుక్తము).

i. గమనము, పోవుట.

సీ. ... ఈ దివస మతిక్రమింప
కుండఁగఁ బోకి యెట్లాడఁగూడు
అది. 1 114.

ii. మరలి పోవుట, నివర్తనము.

చం. తన భుజశక్తియున్ విపుల
దర్పము నేర్పడఁ జూచి చూచి
యెట్లును దెగకున్నఁబోక యిది
లోకము చక్కటి విరా. 4.81.

iii. గతి, మార్గము, విధము.

ఈ అర్థమున బహువచనములోనే
ప్రయోగములు గన్పట్టుచున్నవి.

వ. ... అమానుషంబులగు వానిఁ
గొన్ని వెడమాయలంబిన్ని పెక్కు
పోకలంబోయితి. ఉద్యో. 4.88.

iv. కపటవర్తనము, మాయ, నటన.

ఆ. ... ఇవ్విధమునఁ, బూని రాత్రి
యన్ని పోకలఁబోవుట ... ద్రోణ.
3 3.

v. శృంగార చేష్ట. విలాసము.

ఉ. పొచ్చెము లేక యా నహుష
పోయిన పోకలు వానికిం దగం...
ఉద్యో. 1.178.

(vi) నాశము, షయము.

ఉ. భూమికి గాఁగఁ బ్రాణముల
పోక దలంపక ...భీష్మ. 1.15.

క² ద్రు. (కాన్). (కొన్నింటి ఇయ్యడి
'అగు' రాతువుయొక్క సుజ్యోత
రూపముగా వర్తించును.)

1. కలుగునట్లు.

కం...తరుణి విలోలా, షములందు
బాష్పసలితో, ధ్గముముగఁ దలవాంచి
యండఁ గడుఁగోపమునన్. ఆర.
8.264.

2. ఆగునట్లు.

గీ... ఎఱచి యాహారముగ మను
నెఱుకలైన. ఆది. 5.53.

క³ ద్రు.

(అర్థవిశేషము లేకయే తుమున్నంత
ముల కిది యనుప్రయుక్తమగుటకాన
వచ్చుచున్నది)

ఉ. భూమికిఁగాగఁ బ్రాణములపోకఁ
దలంపక...భిష్ట. 1.15.

ఉ.... దేవతా విమానమ్ములు నిట్టివే
యని జనమ్ములు దానిన మెచ్చి చూడ
గన్. సభా. 1.82

ఉ. కోరిన కోరికికిం దగఁగఁ గుంతి
సుతత్రితయంబుఁగాంచె గాం, ధారియు
నక్కడన్ సుతశతంబు ముదంబొ
నరంగ గాంచెనే, బోరచియాడుఁబు
ట్టువునఁ బుట్టి నిరర్థక జీవనైతి సం,
సార సుఖావహంబయిన సత్సతజన్మ
ముఁ గానఁబోలెమిన్. ఆది. 5.129

క⁴ ప్ర.

(వ్యతిరేక క్షార్థకమున ఇది పదాంత
మున వచ్చును)

కం. బాలహృదయమునన్మృతా, దూలు
నిజాధీశ నిలిపి దుష్టోరగా, దూలాభీ
ల మృగావలి, కోరిన భయ మంద
కేగె నుగ్రాభివీలోన్. ఆర. 2.98.

కం. అక్కలంబునరూపం, బిక్కల
మునందు జూపనెట్లగుఁ? గాలం, బొ
క్కవిధంబున నుండిక, పెక్కుప్ర
కారముంనుండు భిన్నావస్థన్. ఆర.

8. 324

చం... ధనమెట్టి వారికిం, గడుకొని

చేయకుండునె జగన్నుత గర్వము
దుర్విమోహమున్. సభా. 1.82

కంకభట్టు: సం. వి. అ. పుం.

కంకుడు అనుదానికే గారవవాచక
రూపము (చూ: కంకుడు).

ఆ. నాదు వల్లభుండు నటుండింత
నిక్కంబు, పెద్దవారియట్లు పిన్న
వాడు, గానఁ బఠం విధమ కాక యే
శైల్యావీ, గాననంగ రాదు కంకభట్ట!
విరా. 2.152

కంకుడు సం. వి. అ. పుం.

అజ్ఞాత వాస సమయమున ధర్మరాజు
పెట్టుకొన్న మాణుపేరు. 'కంక' పద
మునకు 'యముడు' అనునర్థముకలదు.
తనతండ్రి యముడగుట వలన, పితా
పుత్రులకుగల యభేదమునుఁ బాటించి
సత్యనిష్ఠగల ధర్మజుఁడిపేరును పెట్టు
కొని యుండును,

వ. మఱియు నవసరోచితంబులగు
వినోదంబులం బ్రమోదంబు పుట్టించు
యజ్రసాదంబునకుం బాత్రుడనై
కంకుండను నామధేయంబుధరియించి
చరియింతు.... విరా. 1.78

చం. నృపనయవిద్యకుందగిన నేర్పల
వడ్డది గొంత కొంత ధర్మపరుల
సంగతించగిలి మచ్చికనుండుఁజేమ
కంకుఁడే, వప్పుగొలుచైన నాకునిలువన్
మది గొల్చుదు... విరా. 1.198

కంచు వై. వి (సం. కంసమ్)

లోహభేదము.

కం. పరపురుష సంగమంబునఁ, బరి
హృతయైయున్న యట్టిభామిని శుద్ధిం

బొరయు రజస్వలయై కంచరయంగ
భస్మమున శుద్ధమైన విరమునన్.
శాంతి 1.314.

కంచుకుండ వై. వి. సమ.

కంచుతోజేయఁబడిన పాత్ర.

గీ. కంచుకుండతో మొదవశ్వకలిత
శకట మతులలిం ధేనుపీఠాడి అను
2. 379.

కంజము సం. వి. అ. న.

తామర. పద్మము. (నీటఁబుట్టినది).
మహాస్రగ్ధర-కమలభవ మహాకంజ
సంచానభృంగా - సౌప్తి. 1.239.

కంటకము సం. వి. అ. న.

1 ముల్లు.

ఆ. కంపురుపుఁ దెలుపు గలిగియ
కంటక భూరుహాదు లందుఁ బుట్టినట్టి
పుష్పముల-అను. 4.5, ఆము. 4.7.
2. బాణాగ్రము, అలుఁగు.

గీ. కండకము దూఱియంగంబుగాడి
వోవఁ, గ్రూరనారాద మేసిన
స్రస్కెనతఁడు. ద్రోణ. 2.32.
(నూ. ఆ ని, పారము) (ఇచ్చట
కంకటము అని సం. ము. మొ. వాని
యందు. సం. మున కంటకము అని
పాఠాంతరముగాఁ గూడలేదు)

కంటకావనము సం. వి. అ. న.

నరక భేదము-(ఇది మహారౌరవమున
కావలనుండును. దీనికిఁ బిమ్మట
ఆగ్నికుండము అను నరకముండును.
మానవులు చేసిన పాపక్రియాతార
తమ్యములను బట్టి యమధర్మరాజు
వారిని నరకముల కంపును. ఇచ్చట

యమభటులు పాపులను గాల్పుదురు,
నఱకుదురు. కట్టి కొట్టుదురు, ఆ
పాపులను కుక్కలు గఱచును,
క్రిములు తొలుచును, గ్రద్దలుముక్కు-
లతో బొడుచును) అను 5.170.

కంటకించు దే. అ. క్రి.

నొచ్చు.

వ. (విదురుఁడు ధృతరాష్ట్రునితో)-
జ్ఞాదంబున నప్పుడే నడ్డపడి యప్రి
యంబగుటకు శంకింపక పథ్యంబు
పలికితినది నీకురుచియింపక రోగికిఁ
బధ్యాహారంబు దల కంటకించు
నట్లయ్యె. ఉద్యో. 2.89.

కంటకుడు సం. వి. అ. పుం.

శుద్ర శత్రువు (ముల్లువలె బాధించు
వాడు)

వ. ... అయ్యవతారంబు న,గంస
కాలయవన ముర నరకబాణ ప్రముఖు
లైన కంటకులం జెలుతు - శాంతి.
3.388.

నీ. కిమ్మిరదానపు నమ్మెయి నిర్జించి
విగత కంటకము గావించె వనము.
(తొలఁగిన శుద్రశత్రువులు గలది).

కంపె దే. ప్ర. ద్రు.

పంచమీ విభక్తి ప్రత్యయము.

ఉ. రాజగృహంబు కంటె నభిరామ
ముగా నిలుకట్టఁగూడదు, విరా.
1.123.

వ. ... ఇట్టియకృత్యం బాచరించుట
కంటె నీచేతి నెట్లయినను లెన్న తొల్లి
పెద్దలు నెప్పిన చొప్పవధరింపుమని
యిట్లంటి. ఉద్యో. 4.308.

(అచరించుట కంటె)

చతుష్కమున కంటె అశ్వ. 2.198.

సీ, విను శాస్త్రవీర్యకంటెను వీరుఁ
డగుట. ఆది. 5.124.

తే. కంటి తనయులు నీకన్న కంటె
నొప్పియుండుదురు వారు. దివిసౌఖ్య
యొగమెన.గ. అశ్ర. 2.180.

(కన్న కంటె = కన్నదాని కంటె)

కంఠత్యము సం. వి. అ. న.

కంఠముగానగుట.

దానికి (గరుడ పూహంబునకు) —
త్రిగర్భలతోఁగూడి భూరిశ్రవశ్శల్య
భగవత్తులును సౌవీరజయద్రథులును
గంఠత్యంబు నొందిరి. భీష్మ. 2.98.

కంఠనాళము సం. వి. అ. న.

గొంతు నుండి లోపలికి వ్యాపించు
గొట్టము. స్వరపేటిక యుండుతావు.
గొంతు నుండి లోపలికి వ్యాపించు
గొట్టము; స్వరపేటిక యుండుతావు.

తే. దంఠములు జిహ్వ గుత్తుక తాలు
తలము, గంఠనాళంబు హృదయం
జగజ్జ్యవరిత మతియు లోపలనెచటి
కిమనసు మెలగెఁ దాఁగదల్చక య
చటనయాగవలయు. అశ్వ. 1.218

కంఠము సం. వి. అ. పుం

కుత్తుక, గళము, మెడ.

వ. దశార్ణ భారదేశాధీశులు కంఠా
కారంబు దాల్చిరి. భీష్మ. 2.21.

కంఠీరవము:— సం.వి.అ.పుం.

సింహము (కంఠమున ధ్వనిగఁది).

కంఠ దే. వి.

మాంసము, మాంసపుముక్క

సీ. తునిసిన నెత్తురునె నడును
నెమ్ములు నెఱచియుఁ గండలు నెనసి
నమరతలము ఘోరంబుగాఁ గపిధ్వజ
ముధవశహరులు శోభిల్ల ... ఉద్యో.
2.144.

తే. కూర్మిమైనెత్తుఁగండలు గోసియైన.
భీష్మ. 3.274.

సీ. గగనతలంశొ నెత్తురులుఁ గండలు
నెమ్ములు నొక్కయుమ్మడిన్, మొగి
కులులేకయుం గురిసె. ద్రోణ. 1.82.

కంఠ2 వై. వి. (సం. ఖండః)

ఖండము, తునియ

సీ. వివిధాస్త్రతతులు వర్షింఁ గండలై
వండఁదఱిగినట్లుండు పదాతివయము.
ద్రోణ. 8.158.

కంఠక్రొవ్వు దే. వి.

కండలపుష్టి, మాంసమునందలి చేప.
సీ. బడుగులనైననుబాటించి పరికించి.
గోమన మైఁగండక్రొవ్వుదేఱ విరా.
1.101.

కంది వై. వి. (సం గ్రంథిః)

కణిఁతిగడ్డవలెఁబుట్టెడు రోగవిశేషము.
ఇది పోటు మంట నొప్పితోఁగూడి
పగిలివీమురసిక కానవచ్చును. ఏబాద
లేక శరీరమున బొడిపివలె కొంతవఱకు
పెఱిగి ఆగిపోవచ్చును

కం. తిలకాదుల గంతులచే, నలమట
బడువారు బడియనడిచియు ముష్టిం,
జలమున బొడిచియు సాదుల, దొలుబా
మున నొంచినట్టిదవ్వు చరిత్రుల్. అను.
5.101.

ఇక్కడ ఇది కంటియా? గంటియా? క్రంతియా? నిర్ణయింపవీలులేకున్నది. కంటి, క్రంతిఅయిన తిలకాదులఁ అని 'ం'కు బిమ్మట అఱునున్నయంద వలయును, అట్లులేదు. గంటియందు మా? అపదమునిఘంటువులఁగానరాదు. ఆనందము. సం.ములలో అఱునున్నలే ని పాఠమేగలదు. తి.ప ప్ర 'క్రంతి' అను పాఠముతెలుపుచున్నది. ఆనంద ముద్రణమున 'క్రంతి'పాఠాంతరముగ లదు. సం.మునక్రంతి.దీనికీఁజాఠాంతర మేయాయలేదు క్రంతిపదమును విచార్యము ఇది గ్రంథి యనుపదమునకు వికృతియగునేమో.

కందము వై. వి. (సం. స్కంధః).
పశువులమూఁపు — మూఁపురము.
అ. కందములప్పశించి తురగఁబుల నిండుక నిల్పు వై రిసే, నందెలియంగ జూడుము. విరా. 5.89.

కందము సం. వి. అ. పుం. న.

1. గడ్డ. దుంప.
తే...కరిబ్బంహితముల మేల్కొంచు నట్టి, వారు కందమూలము లాహార ములుగఁ బొదలఁబుట్టలఁ బడియుండి పులుగు మెకము, లఱువమేల్కొను చుండిరే యక్కటకట. ఉద్యో. 8. 188.

2. స్థానము.

వ. నితాంత శాంతవికసిత కనకార విందసమధిక సౌరభ సంవాసిత మహా నంద కందంబులైన మంచాకినీ తీరమణిమయ వేదికల యందును. ఆర. 1.888.

కందమూలములు సం. వి. సమ.

దుంపలు; వేళ్ళు.

తే. కరిబ్బంహితముల మేల్కొంచు నట్టి, వారు కంద మూలంబు లాహార ములుగఁ, బొదలఁ బుట్టలఁ బడి యుండి పులుగు మెకములఱువ మేల్కొనుచుండిరే యక్కటకట. ఉద్యో. 8.188., శాంతి. 1.110.

కందర సం. వి. ఆ. స్త్రీ.

గుహ, గుహవంటి కనుమ.

కం. హిమశైల కందరా భాగము కదనిప్పురాష నగము గలదు. ఆది. 1.77.

కందరము సం. వి. అ. పుం. న.

గుహ; గుహకారముగ నుండు కొండ నడిమి ప్రదేశము.

చం. ... ఉద్భత హరిశున్యమైన పసుధాధర కందరభూమి చంద మున్, మతిమనసేనఁ దోఁచెబుధమా న్మృదు భీష్మఁడు లేక యుండుటన్— ద్రోణ. 1.16.

కందర్పఁడు సం. వి. అ. పుం.

మన్మథుఁడు.

వ. ఇట్లు కందర్ప దర్ప గోచరం దైన కీచకుండు. విరా. 2.88.

కందశము సం. వి. అ. పుం. న.

మొలక, అంతురము.

చం. దశిత నవీనకందశ కదంబక చంపక కేతకీరజో, మిళిత సుగంధ బంధురసమీరజుడన్ సఖుఁడు. ఆర. 4.188.

కందళింపు సం. అ. క్రి.

అంకురించు, మొలచు.

మ. వినియూతాహము కందళింపఁగ
వియద్యిదీగతు. దై. అను. 1.229

కందళితము సం. వి అ. న.

1. మొలకె తినది, పయకి వచ్చినది
సీ. ... అచ్యుతుండు, నన్నరుండును
బరమానంద కందళి తాత్పర్యంబు —
ద్రోణ. 4. 333.

2. వికాసము నొందు.

వ. విదురుండు ... భయభక్తివినయ
స్నేహానందంబుల గండికితుం
డగుచు గోవిందునకు దేవోపచారం
బుల ననేక ప్రకారంబులనర్చన
లిచ్చి. ఉద్యో. 3.180.

కందు దే. అ. క్రి.

నొచ్చు.

తే. మాంకరి పుష్పములు గోయ
మాడ్కి దేటి, పుష్పదేనియగొని
యెడిపోల్కి నెడురు, గందకుండఁగఁ
గొనునది కార్య ఫలము, బొగ్గులకు
వోలె మొదలంటఁ బొడువఁజనదు.
ఉద్యో. 2.57.

తే. పుచ్చికొనునపు పల్కుల పొందు
కలిమి, యెఱిరిమది గంద నీదంత
యెఱుగు మధిప. శాం. 2.322.

కం, ఆయాసంబున విదురుని,
కాయము సంజయచి మేనుగందక
యన్నే, పోయిరి భృతరాష్ట్ర మహీ,
నాయకుపై భక్తిగాననమున వసం
పన్. ఆశ్ర. 2.13.

2. తాపము నొందు, పరితపించు,
తప్తమగు.

వ. భృతరాష్ట్ర గాంధారులుం గాల
పర్యాయంబు గని దెందంబులు గంద
నూరకుండుదురు. ఆశ్ర 1.20.

వం. ... నెవ్వగల సందడి దెందము
గంది చేడ్చుడున్. విరా. 2.293.,
విరా. 2.119., సభా. 2.89.

3. వివర్ణత నొందు.

(క) తేజోహీనమగు,

తే. తనకులంబునఁ బుట్టిన దార్త
రాష్ట్రులన్నదమ్ములతో విగ్రహంబు
గొనుట, కుమ్మలించి వివర్ణత నొంది
నట్లు, గందియెంతయుఁ జెలువేదెఁ
జందురుండు. ఉ. 2.107.

(చ) మ్లానమగు, వాడు.

అ. అతని (నలుని) కరతలద్వయా
మర్దితంబులై, కందియును మహా
సుగంధ కుసుమ, తతులు దొంటి
యట్ల తమ కంపు విడువక యుండు.
ఆర. 2. 198.

మ త్రకోకిల — పుత్రి యిట్లగునమ్మ
శోకిముఁబొంది కుందుచు నున్ననీ.
గాత్రమొండొక కీడు పాటిలి కందు
స్త్రీ. 1.183.

(ట) ఎఱుపెక్కు.

వ. ... పట్టావృత నయనయగు న
పృథ్వివ్రత దృష్టి పట్టంబునంచు
సందునంజని యజ్ఞనపతి పదనఖంబు
లంజెందిన నచి గందినం జూచి సవ్య
సాచి జనార్దను వెనుకకుంజనె. స్త్రీ.
1.178.

(త) కృశించు.

మ. అటవీ దేశములందు బహుశా
యాసంబులం గుంది. కాం. 1.894,
వి.

1. మాలిన్యము, నలుపు.

కం. కందుగల పసిడి గాచినఁ గంది
వివర్ణమయినట్లు ..సభా. 2.89.

2; నల్లనిమచ్చ, కళంకము.

సీ. ఇందుబింబము మీఁది కందు
చందంబున విరా. 4.138; విరా.
252.

3. కోపము.

వ. కిరీటియుం గోపించి

వ. తనకొలది యెఱుంగని యమ్మ
నుశాధము నిపుడ పట్టి మర్తింపక
తక్కినగాదు పీని రాజ్యము, నిను
నంతయు జేరుగాకనియెధర్మజితోన్.

చం. ఆనపుడు నాతఁడిట్టులను.

వ. అని పలికి వారికందు మాన్పి -
విరా. 5.311,12,13,14.

కందుకక్రీడ సం. వి. ఆ. శ్రీ, సమ.
బంతియాట.

వ. ... అప్పుర బహిరంగణంబున
ధృతరాష్ట్ర వాండునందనులందఱు
కందుకక్రీడాపరులయి వేడుకతో నా
డుచున్నంత. ఆది. 5.208., ద్రోణ.
4-322.

కందుకము సం. వి. ఆ. వృం. న.
చెండు, బంతి.

వ. అక్కాంచనకందుకంబొక నూతన
బడి. ఆది. 5.208.

కందువ దే. వి.

1. ప్రదేశము, స్థానము.

వ. తమపాసిన కందువలురోసి
యెత్తిన మెడలును. విరా. 2.240.

2. ఉనికి, ఉండుతావు,

వ...వేదవ్యాసముని పాదంబులకెఱుం
గి భవత్రప్రసాదంబునం గందువగనిన
కనకమ్ము మిమ్ముంబురస్కరించుకొని
పోయి చేకొనంగలవాడ. అశ్వ.
1.138.

3. సంకేత స్థలము.

కం. కందువవోటికిఁ గొనిపోకందార
రుగుటయు. మౌస 198

(అశ్వత్థామ) మ.వరపీరావళియింద
కందువరెడం బాటించుచుం బోయిన
న్. సా. 1.182.

వ. అమ్ముని కుమారుండు కందువరె
ఱింగిపోవంబోవ. ఉద్యో. 8.318.

క...పురందరుఁడరిగిన, కందువయే
నిప్పుడెట్లుగాంతునెయనుచున్. ఉద్యో.
1.170; ఉ. 4.176

4. కౌశలము. నేర్పు.

(ఉత్తర బృహన్నలతో) సారథ్యంబు
సేయువాడులేమికి విషాదంబునొందిన
నీకుందువ సైరంధ్రి చెప్పినంతయిం
బందినిన్నుఁ దోడైరనన్నుఁ బనిచిన.
విరా. 4.28.

శ్లో. ఆచరణే హయజ్ఞానే సైరంధ్రీ
కౌశలం తవ. సం. భార. విరా.
83.11.

కంధరము సం. వి. ఆ. శ్రీ.

శిరస్సును ధరించునది, మెడ.

కం. కంధరములుదెగితలలువ, సుంద
రనతిపక్వతాల సుభగ ఫలాభింబు

రతరాలుదామ, గ్రంథి పగఱమీదఁ
గినిసి కవినిన యెడలన్. విరా.
3.229.

కంపన సం. వి. ఆ. స్త్రీ.

ఒకానొకనది. తీర్థము. ఇందు
స్నానము చేసిన వారు పౌండరీక
ఫలంబు నొందుదురు. ఆర. 2.275

కంపనము సం. విజ. (అ. ఆ. అ).

వడఁకించునది, కడలించునది.

వి. ఆ. న.

వడకుట.

కం, వినుము నివాత స్థానం, బునఁ
గంపన రహిత దీపము వెలింగెడు
చాఁద్రున నంతరాత్మ వెలుగుచు, నునికి
ప్రసాదంబు భంగి యుత్తమదిషణా.
కాం. 5.118.

కంపము సం. వి. ఆ. పుం.

1. వణకు

సీ. ఇచ్చట దిక్కులేరెవ్వరు నాకను.
భయమున మేనఁ గంపంబు పుట్టఁ
విరా. 2. 83.

2. కదలిక

చం. వెరవుగవంగముల్ సుమం
ప్రేటులువమ్మగ దాకినప్పుది, క్కరి
రదన ప్రహరములంగంపము నొందక
యందు మేదిసీ, ధరములఁ జోల్చి
బట్టగు సుదగ్రపు మూర్తుల కిద్దఱకు.
శల్య. 1 178.

కంపించు సం. అ స్త్రీ.

వడఁకు, చలించు.

తే. పాండవాగ్రజఁ డక్కురుభర్త

వలను, శోకదీనుడై తప్పక చూచి
యేడ్చి, హామహాజముఖ్య యెందరి
గెదనుచు, నొడలు కంపింపఁ జది
కిలఁబడియె నధిప. ఆశ్ర. 1. 140;
భీష్మ. 1.92.

కంపితము సం విజ (అ. ఆ అ.)

1. చలించినది, తొలఁగినది.

చం. — — తదంగలత లాదటఁ
గొంగిటఁ జేర్చుగోరుఁ గం, పిత
భృతియై కలంగఁబడుఁ బెల్లెరురాగర
సంబు ముంపఁగాన్. ఆర. 5 197.

2 వణకినది.

వ. అనిన భీముడు భీతికంపితుఁ
డగుచు గాంధారికి వినతుడై విన
యంబున నిట్లనియె. స్త్రీ. 1 158.
3. వణకింపఁబడినది, కదలింపఁ
బడినది.

చం ... మల్లులెల్లి భయ కంపిత
మూర్తులు దాల్చి మాటుబ, ల్కను
గనువిచ్చి చూడను మొగం బెగయిం
పనుజాలకున్న. విరా. 2.8.

కం. మదన కంపితుడగుచున్. విరా.
1.244; భీ. 3.248.

కంపు తే. వి.

1. గంధము, వాసన.

చం. చనదిటులంట గంపెఱుగఁ
జాలరు నానిక జీహ్వయంజవుల్,
గొనవెర వేదు .. నేదొఱంగివన్.

2 సుగంధము, సువాసన.

ఆ. కంపు రూపుఁ దెలుపుఁ గలిగియ
కంటక, భూరుహదులందుఁ బుట్టినట్టి.

పుష్పములఁ బ్రయంబుఁ బొంది కై
కొండ్రు నిర్దలు పూజనములఁ
గురువరేణ్య. ఆను. 45.

తే. కేశసలిపిరి భవన దీర్ఘికలతమ్మి,
విరుల నెత్తావి నెనయంగ బెరిసి
చెమట, పొడము మేనులతని కంపు
ప్రోచి తఱచు టూర్పుగాడ్పుల రి
మశముల్ల నిల్ల. విరా. 2.238.

ఓ. దుర్వాసన, దుగ్గంధము.

కం వినుకుసుమంబుల వానిం, చిననొ
ప్పనికంపు విడిచి చెందును సౌర,భ్య
నిరూఢిందిల లట్టల, యనమా సు
కృతముల జీవుఁ డకలంకుఁడగున్.

కాం. 5.418

కంపుగొను దే. స. క్రి.

వాసనచూచు

సీ. ...కంపుగోనఁగ నానఁగానముట్ట
గవిసఁగాఁదలంప, తే. నిశ్చయము
దగఁజేయంగ నేర్పులేడు, గలపు
జీవాత్మనకు, అశ్వ. 2. 51.

కంబము వై. వి.

స్తంభము.

సీ. ... దాళంబుగాఁ గరతలమునఁ
బెలుచఁగం, బంబు వ్రేయుచు వెడ
పాటపాడు. విరా. 2.250.

కంబశము సం. వి అ. పుం.

కంబశి

సీ. హరివసుజల తారకములఁ గంబ
శము గుఱ్ఱులమరిన బండియు య
వలుఁ....ఈఁబాడి. ఆను. 2.879.

(ఉన్నితో నేసిన) ఉత్తరీయము
(పయిని వైచుకొను సాలుపు మొ)

తే. యజ్ఞ దీక్షితుడైన ధర్మాత్మజా
నకు, గౌడకాంభోజపతులనేక ప్రకార,
వర్త కంబశములు సువర్తవాహ,ని
వహములు దెచ్చియిచ్చిరి నెమ్మితోడ.
సభా. 2.109.

కంబుపు సం. వి పుం. న.

శంఖము, సంకు.

సీ లలితకంబు ప్రభా కలిత పతాకా
వి, హారంబువాడు రాధాత్మజుండు.
విరా. 5.4.

కంబుకంధర సం. వి. ఆ. స్త్రీ.

శంఖము వంటి మెడగలది, స్త్రీ.

సీ. కంబుకంధర చెన్ను కై వడిదల
పోయు, నంగన సౌకుమార్యము
దలంచు. విరా. 2.292

కంసదాసుని పుత్రుడు

తొడలు విఱిగి వడియున్న దుక్కో
దనుడు శ్రీ కృష్ణ నాషేపించుచు
సంబోధించిన పదము. వసుదేవుని
కంసుండు కారాగార మందుంచుటచేత
వసుదేవుండు కంసుని రాసుఁడనియు
వసుదేవునకుఁ బుత్రుఁడగుటచే కంస
దాసుని పుత్రుఁగునియు భావము.

కంసమర్దనుండు సం. వి అ. పుం.

శ్రీ కృష్ణుండు - కంసుని జంపిన
వాడు.

కం. మీ, రీ కార్యము సేయుం
డని, మాకానతి యిమ్ము కంసమర్దన
తెలియన్. ఉద్యో 3.79.

కంపమర్ది సం. వి. న్. పుం.

కంసుని జంపినవాడు-శ్రీకృష్ణుండు

కం. వినుకర్ణునకే నోడితి, నన నేటికి
నీవు నోడి తనిలజ మాద్రీతనయులు
మున్నేయోడిరి, మనతోగూడంగ
గంనమర్చియు నోడెన్. కర్ణ. ౩.58.

కంసుడు సం. వి. అ. పుం.

కృష్ణునిమేనమామ, ఒకానొక మధురా
పురము రాజు. ఇతడు కాలనేమి
యంశమునఁ బుట్టెను.

సీ. దుర్బొత్తుడగు కంసుఁ దునిమి
యాతని తండ్రిఁ బట్టంబు గట్టిన
ప్రభువితండె. ఉద్యో. ౩. 175.

వ. కాలనేమి కంసుడై పుట్టె. ఆది.
౩.80.

కకుత్స్థుడు సం. వి. అ. పుం.

అసురులను జయించుటకు వృషభ
రూపుడగు ఇంద్రుని కకుత్తు
(మూపు)ను ఎక్కినవాడు, శశాదుని
పుత్రుడగు పురంజయుడు.

సీ. శశాదుండు రాజయ్యె, వాడు
కకుత్స్థుడనానిఁ గనియె. ఆర.
4. ౩80.

కకుదము సం. వి. అ. పుం. న.

ఎద్దు మూపురము.

సీ. కకుదంబునందు శ్రీ కందుండు.
ఆను. ౩.80.

కక్కు దే. న. క్రీ.

కడుపులోనిది వెలిపుచ్చు, వెడలించు.

సీ. సభలో నులూకునిబంచి యాడిం
చిన పరుసదనము కిక్కించి. భీష్మ.
2.88౩. (సం. ము)

కక్షకుడు సం. వి. అ. పుం.

వాసుకి జాతివాడు. ఆది. 2.212.

కక్షము సం. వి. అ. పుం.

1. మఱుగు చోటు - పొద.

వ. బహుళ హయకక్షార్థంబును.
శల్య. 1. ౩81.

2. చంక.

వ. ... నానా విధంబులగు
నక్షంబుల ముడి కక్షంబున నిడికొని.
విరా. 1.184.

కక్ష్య సం. వి. ఆ. స్త్రీ.

1. ఏనుగు యొక్క అంబారిగాని,
గుట్టముయొక్క జీనుగాని కదలకుండ
ఏనుగు లేక గుల్గము నడుమున
గట్టెడు మోకు.

వ. కనకకక్ష్యా సనాథంబులయిన
మదాంధ గంధ సింధుర సందోహంబు
లును. (చూ. హస్తీ కక్ష్య). సఖా.
2.177.

2. ఇండిలోపలి భాగము, లోగలి.
చూ. కక్ష్యాంతరము.

కక్ష్యాంతరము సం. వి. ఆ. న.

మఱియొక లోగలి

వ. నారాయణుండు సమృద్ధ
మందగమనంబునం జని మణితోరణ
సుందరంబగు రాజమందిర ద్వారంబు
ప్రవేశించి కక్ష్యాంతరంబులు గడచి
యేనుంగు మొగసాల జొచ్చియర
దంబు డిగ్గి యల్లన నడచునప్పుడు.
ఉద్యో. ౩. 176.

వ. (ధర్మజుడు) అగ్నికార్యంబు
నిర్వహించి కక్ష్యాంతరంబునకు వెడలి

చభరము సం. వి. అ. పుం.

వెండ్రుకల సముదాయము.

తే. అంఘ్రితలములు గుచములు నా
ననంబు, గచభరంబును నిట్లున్నయ
చరమూర్తి యనుపమాన భోగములకు
నాస్పదంబు. విరా. 2.52.

చము సం. వి. అ. పుం.

తలవెండ్రుక, కేశము

చూ కచభరము

చుడు సం. వి. అ. పుం.

బృహస్పతి కొడుకు.

చూ. చరిత్ర ఆది. 8.12. మొ.188
వఱకు.

చ్చే వై. వి. (సం. కచ్చక)

దట్టి, కానె.

ఆ. కచ్చ యమరబట్టి కాళ్ళును
చేతులు, వ్రేల మత్తగజములీల
మెఱయ, మల్లు నెత్తివైచె. విరా.
2. 17.

చ్చే దే. వి.

గర్వము. బింకము.

చం. అగపడి కచ్చువెట్టి యితఁడారిన
మాటల కిప్పు బల్లిదుండుగఁగొనియేను
బల్వురు గడున్ వడి నీతని జంప
కుండనే, మిగ సమయంబు సేసిరితిది.
శల్య. 2.125.

చ్చువెట్టు దే. అ. క్రి.

(గర్వించు) చూ: కచ్చు.

చ్చవము సం. వి. అ. పుం.

వుచ్చముచేత పానముచేయునది, జల
ప్రాయ ప్రదేశమును తుద్ర జంతు
భక్షణముచేత రక్షించునది (అమర
కోశము). ముఖపుటము శరీరములోఁ
జొనువుకొనిరక్షించుకొనునది. కప్పెర
వంటిమేనిచిప్ప చేత తక్కినఅంగము
లను రక్షించుకొనునది, (సూ. ఆ.
ని) తాబేలు.

వ. గరుత్మంతుఁడా గజకచ్చపంబు
లెచ్చట నుండు నెబ్బంగివియని యడి
గిన నమ్మునీంద్రుండవ్విహ గేంద్రున
క్రిటినియె. ఆను. 1.719

కచ్చపవీణ సం. వి. అ. స్త్రీ.

కచ్చపాకారముచ నుండువీణ—నారదు
నివీణ

వ. నారదు ఁడుహేమదండంబునుమ
ణికమండలువును కచ్చపవీణయుంబొ
లువుమిగులనే తెంచిన—శల్య. 2.218.

కజ్జము వై. వి. (సం. భాద్యం, ప్రా. ఖజ్జో)
భాద్యము, భక్ష్యము, భక్ష్యవిశేషము,
అపూపము.

నీ. కజ్జంబులునుబండ్లు గంధమాల్యం
బులుధృతరాష్ట్రీసుతుఁడుపుత్రేర.
ఉద్యో. 3.199

కజ్జలితము సం. వి. అ. న.

కలుషముచేయబడినది.

వ. దుర్యోధనుండు లజ్జాకజ్జలితహృద
యుండగుచు. ఆర. 8.4.

కటు దే. అవ్య.

(సంతాపమును దెలుపును.)

తోటకము... వీరిపద, ద్వితయంబు

గడుంజెడఁదిన్నవి నూ,చి తెనక్కలు
దైవము చెయిగటా. శ్రీ. 1.111.

కటకట దే. అవ్య.

కట యొక్క ఆప్రేడిత రూపము.

మిక్కిలి సంతాపమును దెల్పును.

చం. కటకట నాప్రతాపమునుగాసి
గఁజక్రముచేతనఁటితే.భీష్మ. ౪.171

కం. కటకటపేరినవెన్నె,త్తుటజొత్తిలి
యున్న మేనితోఁ గొడుకే చక్కటిఁ
బడియున్నవాఁడొయ చొటుసూ పెడు
వారు లేరె చూచెదవానిన్. ద్రోణ
2.251.

కటకటా దే. అవ్య.

కట కట

వ. ... అట్టియెడ దుర్యోధన దుశ్శా
సన కృప కర్ష కృతవర్మ మద్రేశ్వ
రులు మాతంగంబుల ముందఱ పెట్టు
కొని కటకటాయనుచు నింతపుట్టునే
యనుచు నింకనేమి గలదనుచు ...
జనుచుండ. ద్రోణ. 5.325; ద్రో.
4.272; ఆను. 1.274.

కటకటఁబడు } దే. అ. క్రి.
కటకటంబడు }

1. కిష్టపడు, బాధపడు, సంతాపపడు
కం. వంది జనంబులు మాగధ, బృం
దంబులు సంస్తుతింపఁ బెంపొందుదు
మ్రో,లందిరిగెడు క్రవ్యాదుల, క్రం
దున నీవీను లిప్పుడు గటకటఁ బడవే.
ద్రోణ. 2.౬౬5.

కం ఇడియేను నిన్నుఁ బుత్రెం,చుట
యుత్తరకాల దివ్య సుఖ సంగమసం,
ఘటనకుగాదే నీకట, కటఁ బడుటకు

దీని దెలుపఁగా రావలసెన్. స్వర్గ.
40.

వ. దీనికి నీవు కటకటఁ బడినం
బోవునే. కర్ణ. 3.85౯.

2. కోపించు.

వ. అనుపలుకు లాలించి కర్ణుండు
కటకటంబడి కుంభసంభవున కిట్ల
నియె. విరా. 4. 97.

కం ఆలయక యందఱుఁ జెప్పం,గల
యంతయుఁ జెప్పిరఁకఁడు గటకటఁ
బడి య,క్కొలుపు వెడలిపోయెంద
మ్ములుఁ గర్ణుండు రాజలోకముందోడ
రుగన్. ఉద్యో. 4. 80.

కటకము సం. వి. అ. పుం. న.

1. రాజధాని.

కం...రాఁదొడగిరి భూవిభులు నలు
దిక్కులనులో. కథయంకరలీల ను
భయకటకంబులకున్ ఉద్యో. 1.51.

2. సైన్యము.

వ. ఇట్లుభయ కటకంబులు రణంబు
నకు సుతస్సహించి విజృంభించి యుల్ల
సిల్లె. ఉద్యో. 4.210.

3. కడియము

వ. దొల్లిన సకుండల మస్త్రకంబు
లును వీర కటకంబులును మెఱయ.
ద్రోణ. 2.60.

కటము సం. వి. అ. పుం. న.

1. మదజలము కురియునది. ఏనుఁగు
చెక్కిలి.

సీ. మాతంగకటగళన్మద జలబహళ
ప్ర,వాహ విరాసంబు వానినడఁచె.

కర్ణ. 1.82; సలా. 2.111.

2. కణఠక.

వ. అనుచు విరాటుండు గటంబుల
దురఃగన్నులఁ గెంపుగదురఁ బలుక
చప్పుడగ్గలంబుగా నాడుచున్న సరకు
నేయక యుద్ధిష్ఠిరుండు. విరా. 5.151.

కం. అనిన విని కెంపు సొంపునఁ,
గనుకవ యుగ్రమునఁ బొములు
గతియఁగ పాలమ్మునఁ జెమట
వాడమ నీ సుతుఁగనుఁ, గొని యిట్లని
యైనకడు కటములదరఁగన్. కర్ణ.
1.248.

కటా దే. అవ్య.

(సంతాపమును దెలుపును).

చూ. కట; కట కటా.

కటాక్షము సం. వి. అ. పుం.

1. అపాంగ దృష్టి, కడగంటిచూపు.

సీ. వెలది కటాక్షముల్ విభునివైఁ
గ్రమమున, నెగసి మోమునఁ జోకి
మగిడివచ్చు. విరా. 5.395.

2. అనుగ్రహము.

వ; నీకటాక్షంబుమగ్నస్తుసంరక్షణంబు
మం గలిగి గాండివంబును పామునకు
తెక్కలు వచ్చినట్లున్న యది. భీష్మ.
1.128.

వ. అనిపలికి కురుపతిదెసఁగటాక్షవీక్ష
ణంబు నిగుడ. శల్య. 2.129.

కటాక్షించు సం. స. క్రి

కడగంటఁ జూచు.

వ. ఆరాజంగటాక్షించుచు హృదయ

సంతాపంబుదనకు దాన ఉపశమించు
కొని. ఆది. 4.77.

కటి సం. వి. ఇ. ఈ. క్రి.

మొల.

కిం. ఉరమునఁ గట్టమై దొడలం,
జరణంబులఁగౌరవేంద్రచతు రంగం
బుల్, ధరఁజాపకట్టు వడని, పురగతి
దాకుచు సమీర సుతుండు చరించెన్.
భీష్మ. 2.221; శల్య. 2.259.

కటికి దే. విణ.

1. అధికము, మిక్కుటము, మితి
మీఱినది.

ఆ... మేను, కంప మొందఁ గనలు
గదిరిన కటికిన, వ్యసక మెసఁగనన్న
కిట్టులనియె. ద్రోణ. 2.276.

2. కఠినము, గట్టిది, క్రూరము.

సీ. కటికినేం ... ఆది. 6.178.

కటికినప్పు దే. వి.

అట్టహాసము ... చూ. కటికి.

కటికినేల దే. వి.

ప్రక్కలేని కఠినమైననేల. చూ. కటికి

కటుకము సం. విణ. (అ. ఆ. అ).

1. కారము గలది, గాటు అయినది.

కం. అరుణంబులును సకంటక, తరు
భవములుఁ గటుక గంధ ధామములు
నొన, ద్రురు శాత్రవాభిచారిక, కరణ
మున నదర్శ మాంత్రికతఁ గుసుమం
బుల్. ఆను. 4.7.

2. కఠినమైనది, పరుషమైనది.

సీ. ... కర్ణరో, గార్దుండు కటుక

వాక్యములఁ దొల్లి నొప్పించిన.
కట్టుండు. ఆను. 5. 99.

3. అప్రియము ఇంపుగానిది.

వ. అమరేంద్రుండు తనమనంబున
నితనితోడ, సముచిత సంభాషణం
బులు సేసెద నివ్వెదంబు గటుక
వచనత్వంబు గాదని యూహించి
యట్లనియె. మహా. 71.

కటువు సం. విజ. (ఉ. ట్వి. ఉ.)

కారముగలది. గాటు అయినది.

కం, సుమధురమును గటువును దీ,క్ష
మునగు గంధముల ధూపకలన వరుస
సుహృద్యములు సురయక్ష రక్ష,స్స
మితులకును దత్త్రుకార జాతులకు
గృపా. ఆను. 4.14.

కట్ట దే. వి.

ఒకటిగాఁ జేర్చి కట్టిన వస్తు సము
దాయము, మోపు.

వ. ... ఇది యుంఛవృత్తియైన
మానవు కఠేబరింబు గావలయు
ననుచు నదియునుం గైదువుల కట్ట
వయింబెట్టి కట్టించె విరా. 1.180.

సీ.. ఇద్దములు దర్భ, కట్టయు జల
పూర్ణకలశంబుఁ బువ్వులు పువచి
వచ్చితి నేరికి నేటి మడఁగు మార.
ఆను. 2.448.

2. మట్టి - రాయి మొదలగు వానిచే
నెత్తుగా నిర్మింపబడిన అడ్డు.

తే. ధీరయైయిట్లు సమ్మదపూరమునకు
గణువతనమను బలితంపుగట్ట వెట్టి .
విరా. 3.55.

3. చెఱువు, కాలువ మొదలగు వానిని
త్రవ్వి యొడ్డునం జాట్టుప్రక్కల
ఎత్తుగాఁ జోసినమట్టి (చెఱువు కట్ట,
కాలువకట్ట)

ఆ. కట్టఁదగిన తరువులిడిన సుగతి
గలుగు. ఆను. 3.330.

కట్టనిచ్చు దే. స. క్రి.

ధరించుటకు భూషణ వస్త్రాదు
తొనఁగు.

కం. లలిత మణిమయ విభూషణ,
ములు రుచిరాంబరములును బ్రమోద
మెడఁద నిట్టలముగ హరి కుంఠీ
పు,త్రుల కెల్ల ను నిచ్చివీడవ ద్రోవది
కిచ్చెన్.

వ. ఇట్లుగట్ట నిచ్చి - విరా 5.378.
879.

కట్టలుక దే వి (కడు + అలుక)

మిక్కిలి కోపము. మెండుకోపము.

మ ... కట్టలుకన్ బెబ్బలి
గోలనేసినటు లుగ్రాకార మేపారఁగన్
విరా. 2.281.

వం ఘనుఁడు వృకోదరుండు దను
గట్టలుకం దలపడ్డఁ గోటి కా,స్మ్యని
తురంగంబులందునిమి సూతుని కంత
ముద్రుంచి ఆర. 8 231.

కట్టాయితము దే. విజ. (కడు +
ఆయితము)

సంసిద్ధము, సన్నద్ధము.

వ. ... తానునుం బయనంపుఁ జం
దంబునఁ గట్టాయితంబై జనంబుల
చూడ్కులకుం బండువగుచుఁబుండరి
కాఁకుండు. ఉద్యో. 3.182.

కట్టించు దే. స. క్రి.

1. బంధింపఁజేయు.

వ. ... నిజర్పజంబు రథంబునం
గట్టించి. విరా. 4.170; ఆది. 5.171.

2. నిర్మించు.

తే. గుళ్ళుఁ జెలుపులుఁ గట్టించుఁ
గోరియాళ్ళులగ్రహారముల్ గావించు
నాంబికేయఁడు ఆశ్ర. 1. 7.

కట్టిడి దే. విజ. (కట్ట + ఇడి)

క్రూరము, నిర్దయము; క్రూర,
క్రూరుఁడు.

ఉ. నెట్టన యాపగానుతుఁడు నేలకు
వ్రాలె ననంగ విన్ననా, కట్టిడి పీను
లేమి విను కాఱియ కోర్వవు. భీష్మ.
1 65.

కం. అట్టేల రాకతక్కుం, గట్టిడియే
యా లతాంగి కామాతురునన్, బెట్టి
యచట దానికి మన, నెట్టు నిలుచుండ
గవు విడువ నెట్టులు నేర్పున్. విరా.
2. 297.

కట్టిడితనము దే వి.

క్రూరత్వము. కఠినత్వము

కం. ఇట్టివి యెల్ల ను గనుగొను,
కట్టిడితన మొందునట్లుగా నేమొకొ
తొల్పుట్టువునం జేసితిని, చుట్టల
నిటు సూడకుండఁ జొప్పుడదయ్యెన్.
శ్రీ. 2 24.

కట్టికొను

కట్టుకొను

దే. స. క్రి

బంధించుకొను.

ఉ. పంపిన శోకభారమునఁ బ్రాణ
విమోక్షముఁ గోరి కంఠదేశంబున

రాయి గట్టుకొని సన్నునినాథుఁడు
నిశ్చితాత్ముడై, యఁబడించుచునం
... ఆది. 7. 119.

సీ. అంతకు కింకరు లంటఁబట్టి
తే. కట్టికొనిపోయి కోసియుఁ గాల్చి
యును. ఆను 4.283; కాం. 3.499.

2. (వస్త్రాదికము) ధరించు, తాల్చు.

వ. ... అక్కన్యకలన్యోన్య పరిదా
నంబులు వీడ్పడఁగాని కట్టునెడ దేవ
యాని పుట్టంబు శర్మిష్ట గట్టికొనిన.
ఆది. 3.134.

ఆ. నాం చీరయేనిఁ జారుచీనాంబరం,
బైనఁగట్టికొనిన-యపుడు హృదయ,
మొప్పదొప్పననక యుండురూపాదుల
నలమికొనవు చతురాదికములు. కాం.
4.60.

చీర నక్కఁగట్టికొని. కాం. 3.497.

3. సంపాదించుకొను, తెచ్చిపెట్టికొను.

వ నీ చిత్తమ్మైన వలవని వెఱపు
గట్టుకొని యెడవు. ద్రోణ. 3.298.

వ. నిదుర సావునట్టిదకాదె పీమంగు
లుంబోలె బడియున్న వారిం బొడిచి
పాపంబు గట్టికొని నరకంబునఁ
బడుట మేలె. సా. ప్రి 1.81., ఉద్యో.
2. 222.

తే ... ఊరివారి, కొలయు నెడదుల
కెల్లఁ దానుమ్మలికము, గట్టికొని
కుందు నట్టులుగాదె వత్స. కాం.
8.320.

4. భరించుకొను, మోసికొను

ఆ. ఓడివచ్చినాఁడను నుద్ధతిగాకేల,
యుడుకుమాని సీవ యర్పి యేలు,
గట్టములునునేనుఁగులులేనిబయలునీ,

తలనె కట్టికొనుము ధర్మతనయ.
శ్లో. 2.72.

5. సంక్రమింపఁజేసికొను.

సీ. ...మంత్రులా, తనిఁబాసి యతని
నందను రాజ్యమునకుఁ బట్టము గట్టి
కొనిరి. ఆశ్వా. 1.18.

చ. నీవ సర్వ సేవాధిపత్యంబునకుఁ
బట్టంబు గట్టి కొమ్మనిన కర్ణ.
1.54.

కట్టియ వై. వి. (సం. కావ్యం) రూపాం.
కట్టె. ఈ రూపము భారతమునఁ గాన
రాదు.

కావ్యము, పుదుక, చిదుగు.

తే. కత్తి గొడ్డలి యడుగనే కట్టియ
లకు. విరా. 1.78.

సీ కౌట యేమఱకెప్పుఁ బాడించి
గడ్డియ ఖాణంబుఁ గొల్పును గట్టియ
లను, నేయ ... వెలయువాని సమ
గ్రములుగ సంపాదించి. కాం.
2.284: కాం 3.8.

2. ప్రాసము, ఈదె

ఉ. కట్టియవైచె నెన్నదురుగాఁడ
భవత్తనయందు మాడ్చిరేఁ బట్టిని.
శ్లో. 1.577.

“ప్రాసేన సహదేవస్య శిరసిప్రాహ
రత్ భృశమ్” సం. భార. శ్లో
1.877.

3. బాణము

సీ. లీలఁ గట్టియతోడఁ గూలంగవైచి
యు, దొంతెన పోటులఁబొంక మడచి
శ్లో. 1 340

కట్టియడుచు దే. స క్రి.

ముక్కోజము మొదలగు వానికిఁగట్టి
కొరదా మొదలగు వానితో గొట్టు.
కం. నఱకుటయర్థముగొనుటయుఁ, జెఱ
నునుచుకట్టియడిచి చేర్చాటొందంబ
ఱచుటమొదలుగఁగరి పలు, దెఱుగరిఁ
దగవు మెయినదచు ధీరవిచారా. కాం.
378

కట్టు; దే స క్రి

1. (త్రాళ్లమొదలగువానితో) బంధించు
సీ. నఱుర నైనను నలుచైన వెఱవున,
ముట్టియంటగఁబట్టికట్టివిడువ.

విరా. 1 101

ఉ... సూతునిపీను. గు మీదఁబాండుపు,
త్రాంగనఁ బెట్టి కట్టిరిదయాపరి వర్జిత
చిత్త వృత్తులై. విరా. 3.16

సీ. శరభసింహవ్యాఘ్ర సత్త్వవయం
బుల. నేడిక లెట్టలు యెక్కియాడి,
కట్టుచువిడుచుచుఁ గడ్డాశ్రమంబున
దమియింపఁగా సర్వదమననామమిడి
యె ద్రోణ 2.210.

8. వస్త్రాదులధరించుకొను

తే. వేడఁగొడిఘాసీకట్టియ, వ్విరటు
దుత్తరుండు దోఁజనుదేరఁ గొల్పొండు
బుద్ధి. విరా. 5.317.

చ. కుడువగఁ గట్టబంధులకుఁ గోటి
విధంబులఁబెట్టి, జన్మము, ల్పద పఁగ
యెక్కుదునిరియిచ్చి స్త్రీ. 1.224.,
ఉద్యో. 3.818, కాం. 1.848

3. కూడఁబెట్టు, సంపాదించు.

క. ఎట్టివిశిష్టకులంబున, బుట్టియు
సదసద్వి వేకములు గల్గియుమున్,
గట్టిన కర్మఫలంబులు, సెట్టనభోగిం

పకుండనేర్తురెమనుజుల్. ఆది. ౬. 57

4: అద్దగిండు, నిరోధించు

అ. అగ్నినంట హిమవదచలంబుంగ
దలింప, గంగగట్టవచ్చుగాని విప్ర
రాజీఁబరిభవింపరాదు. ఆను. 2. 155;
ఆది. 4. 184.

5. ప్రేంగట్టు

చ. కైదువులెల్లగేశచ, ర్థావృతసంఘ
యంబుగళవాక్యతిగానొనరించికట్టినం
బోవరుదీనిది క్కొరులు. విరా. 1. 188

క. అలుకుడుమృగ మదమున మ్రుగ్గు
లువెట్టుడుగ పురమున గుంతుమము
నగో, డలుపూయుడుమణిదామక,
ములుగట్టుడుపెద్దకూటమున సొంపా
రన్. ౨ద్యో 3. 152.

కం. కలువదములు మణితోరణ ములు
గట్టిరిక్రముక కాండమోచస్తంభం,
బులునాటిరి విరా. 5. 882.

6. (కట్టగా) బంధించు

ఆ... రావములును దొనలు వర్మములు
నసిముద్గరా, ద్యాయురములుగూడ న
తడుగట్టె. విరా. 1. 177.

కం సరకులు భారవహంకును, భరియిం
పంగొండయియినభంగినిమోపుల్,
వెరవుపడగంగట్టుడు.. మౌ 187.

7. ఏర్పజుచు

తే. కుసుమబాణునిబాణముర్ గూడ నై
దు, గరగివేరిమివాటించికరువు గట్టి,
పోసిచేసిచైతన్య సంపుటము దగఱు,
డించెరొకాయిట్టి చేడియలు గలరె.

విరా. 2. 27.

సీ. ... మడుపులు గట్టు నెత్తురులను.
సా. 1. 177.

చం.. క, వృధివివిరోజ్జ్వలాస్త్రములవాని
వెసన్ మగిడించితాఁ కుపె, ల్లదరగఁజే
సెమింటి కలయంతయు (జిట్టలుగట్టు
మంటన్. ద్రోణ. 3. 152.

8. (పూలు. మణులు మొ.) కూర్చు
కం. కలపములు గూర్చ బహవిధ,
తిలకంబులు వెట్ట వింత తెరువునఁ
బలుపు, వృలు గట్టికట్టి మోద్వగదఁ
దలముడుచగ సరులు గ్రువ్వుదద్దయు
నేర్తున్. విరా. 1. 820.

కం. పెట్టక కట్టక మా?ం, బుట్టిన
క్రియ దీధితులు నఖో భాగంబున్,
మట్టివెలుగఁగ నిండ్రునె, పట్టి కఠి
టంబు వొలికెఁ బ్రస్ఫురితంబై. విరా.
4. 167.

9. (పూలు మొ.) ముడివైచు

క. కలపములు గూర్చ బహవిధ, తిలకం
బులువెట్టి వింత తెరువునఁ బలుపు, వృలు
గట్టికట్టి మోద్వగ. విరా. 1. 820.

(పువ్వులుగట్టికట్టి మోద్వగ; పూలుదా
రమునకు గ్రుచ్చిముడి నైచివెంచు
గట్టగ)

1. (ఇల్లు మొదలగునవి) నిర్మించు

౪. రాజగృహంబుకంటెనలిరావముగా
నిలుకట్ట, గూడదు విరా 1. 188

అ. 13.

1 ఆగు, ఏర్పడు.

5. వెటబలంబువురికొనక వెఱం, దెరలు
చగుంపులు కట్టుచు. ద్రోణ. 1.244

సీ... ప్రోవుగట్టి, నిలిచినహయంబులం
బొలియింపవలయు. శంక. 1.388.
ఆర. 7.284

వి.

1. బంధించుట, బంధనసాధనమగు
త్రాడు. మొ.

వ ఇట్లెసంగు బహుళకోలాహలంబున
హయంబులనిభంబుగట్టుదెంచుకొని
కలయఁబాటెసా. 1.197

2. శ్రుదారణము.

సీ. కాళ్ల యొప్పిదమాడుకట్టునజ్జ్వలము
సేయంగ. విరా 1; 228

కట్టుకొను దే. స. క్రి.

(చూ: కట్టికొను).

కట్టుపకాను దే. విణ.

అచలుడు, ధీరుడు

ఉ. అట్టియెడం గనుఁగొనిజయద్రుఁ
దున్ ద్రుపగుండువచ్చియా, కట్టుపకా
సులిద్దఱకు గ్రక్కుననద్దము సొచ్చి
యొండొరున్. బెట్టుగఁదాడి. భీష్మ.
1.280

చం. కనుగొనిపార్షతుండపుడు కట్టు
పకాసుయివీడిదాకినం, దునిమెనతండు
తద్దనువు. భీష్మ. 2.883.

ఉ.. రావుతుల్, కట్టుపకానులైనదనిఁ
కప్పిరిశక్తులఁదోమంరబులన్. శంక.
1.877.

కట్టుబట్టు దే. వి. ($\sqrt{\text{కట్టు}}$).

(పశ్చాదులను) కట్టివేయుచోటు, కట్టు
మట్టు

వ. కట్టుబట్లకడలఁదిగించినంజెలంగుక
రితురంగంబుల బృంహితపేషితమో
షంబులకు. భీష్మ. 1.78.

కట్టువడు దే. అ. ($\sqrt{\text{కట్టు}}$)

బంధింపఁబడు

కం. పరధనహరణముదురితముపరికిం
పుమువరుణు దేతి పాశంబుల ని, ఘర
ముగఁగట్టువడకుని, ర్భరనరకకృశాను
శిఖరఁబడకు, ముమీదన్. ఆర. 4. 48

కట్టెదురు దే. వి. (కడు + ఎదురు)
ఎట్టయెదురు, మిక్కిలియెదురు

చం. ధరణిపువక్క, గట్టెదురుదక్కి
పిఱుడునుగాని యట్లగా, నిరుగెలనం
దగంగొలిచి. విరా. 1.129

కట్టెట్లు దే, విణ (కడు + ఎట్లు) మిక్కి
లియెట్లునైనది.

సీ. కట్టెట్లుమేను. తే. వనజసన్నిభముఖ
మునై యినునిమహిమ, యుజ్జ్వలాకృతి
దాల్చినట్లున్నయీల, తాంగినా రాయణు
నివెలియబుసుభద్ర, నచనివల్లభసంయ
మినాథులార. ఆశ్ర. 2.42.

శ్లో అస్యాస్తుపార్శ్వే కనకోత్తమారా,
యైషాప్రభామూర్తిమతీవగారీ, మద్యే
స్థితాసాధగినీ ద్విజాగ్ర్యాశ్చక్రాయుధ
స్యాప్రతిమస్యతస్య. సం. భా. ఆశ్ర.
27.10 (వావిళ్ల).

కట్టుము దే. వి (రూపం) కట్టనము
కానుక, కానుక గానిచ్చెడి వత్తము.
వత్తము.

వ.పాంఛాలవిభుండు సపరివారంబు
గా నద్దళార్థపతికి విందు పెట్టి కట్నం
బులిచ్చియతనియనునయాలాపంబులు
గై కొనియనిచివుచ్చిన. ఉద్యో. 4. 891,

కథారము. సం. వి. ఆ. పుం.

1. ఖడ్గము, కత్తి

సి.పడద్రోచియును వాలంగడి కండ
ములు గప్రేనియును కథారంబులఁ
జీతించెడిది. శంక. 1. 840.

కఠినము సం. విజ (అ. ఆ అ)

1 క్రూరము.

మ.అనుచన్ క్రక్కునలేచి రోషకఠి
నంబోహంసమానూతునె, మృనముద్వేగ
ముఁబొందఁజేయబలసామగ్రీ సముజ్జ్వ
భణం, బున వానిందలవట్టివంచుటయు
విరా. 2. 840.

("నవీర్యే కఠినాస్త్రయః" కు సం. 4)

2. గట్టి కర్కశము.

సి హంసతూలికపాన్పునందు బొందె
డుమేనుకఠినంపునేలతోఁగడిసెనేడు.
ద్రోణ. 2. 289

కఠుండు సం. వి. ఆ. పుం.

1. ఒకముని (ఇతఁడువైశంపాయనుని
శిష్యుండు అని నూ. అ. ని) నభా. 1. 20

కఠోరము సం. విజ (అ. ఆ అ).

కఠినము, కఠువు.

కం. కర్ణసింహరథినై నను, నిర్ణయమున
కేనుబాధ్యునింగాచెడ. నా, దుర్ణయవిచారు
నెమ్మెయి, గర్జ కఠోరమ్ము లాడికలఁ
తున్ బోరన్. ఉద్యో. 1. 112.

కథ దే వి.

1. సమీపము, దగ్గర

వ. విరాటుకడకుంజని. విరా. 1. 87

క ... ఎగ్గుల్, నొడివెడువివేకశూన్యుల
కడనుండెడురంతకంఠెగవ్వముకలదే
ఆది. 3. 149.

ఆ అగ్నిదాహభీతి నంగార పర్వండు,
బమ్మరిల్లినేలఁబడినవానిఁ, గొప్పపట్టి
యాడ్చికొనివచ్చెధర్మజు, కడకునింద్ర
సుతుఁడు కడిమిమెఱసి. ఆది. 7. 48.,
ఆది. 8. 117.

2. స్థానము, స్థలము, ప్రదేశము.

క. కొలువుగొననొల్లకుండుట, కలిగినఁ
బొమ్మనుట యంతకంటెనుమేలే, వల
సినకడకేగెదనీ, తలపెయ్యది యానతి
మ్ముధరణీనాథా. విరా. 1. 224.

కం. ఎక్కడనడచునునత్యం, బెక్కడ
ధర్మంబుపఁగెనెక్కడ. గలుగుం, జ
క్కటినిలచుంగృహం, దక్కడ నతఁ
డున్నకడన యగు జయమధిపా.
ఉ. 3. 202, ఉ. 4. 178.

ఆ. ఎంతకాలమైననిష్పాటభరియింప,
నోపనింకనదుగుమొండుకడకు. ఆది.
4. 328.

3. అంతము, తుద, మితి, మేర, అవధి.

వ. అనుచు వెడియునిగుడుమనోర
థంబులను భావరతంబులశిశిరోపచారం
బులఁ బ్రొద్దుగడపి కడగానక. విరా.
2. 811.

తే. దెసలుకలయంగఁజూచుచుదిక్కు
దనకు, నెవ్వరునులేమివెగదందునెంత
దవ్వు, ననిన నడవికికడ లేమియును

మృగప్ర, జంబు పొదుపుటయును
గొంద లంబు సేయు. శ్రీ. 1.48.

సీ. పాండుకూమారులు... వేదంబులును
ధనుర్వేదాదివిద్యలుగఱచుచుగడలేని
యెఱుకఁదనరుచున్న. ఆది. 2.12.

సీ. నిడుపునఁ దూర్పును ఖడమరనై
రెండు, గడలు నఁభోనిధి గదిసి
యుండు. భీష్మ. 1.21.

4. పార్శ్వము, ప్రక్క, వంక,
వైపు, పక్షము.

వ. కావునఁ బురుషులు నా కడఁజేటి
చూడను వెఱుకురు. విరా. 1.828.

ఆ. ఎల్లకడలకు వెలువడు నింద్రియ
ముల, బాలపుత్రుల (దండ్రీయు,
పిల్లల) గుండెయొనెనును నిశ్చలై
కాగ్ర భావమొందు టు త్రమతిపమది
యుజ్జ్వలాత్మ. శాం. 5.179.

కం. వెలయంగ నశ్వమేధంబులు
వేయును నొక్క సత్యమును నిరుగ
దలం,దుల నిడ తూఁపంగ సత్యము
వలనన ములు సూపు గౌరవంబున
బేర్పిన్. ఆది 4.94

5. దిక్కు, గతి, ప్రాయశ్చిత్తము.

క. అరివధము పాపమని మది,
మెర మెర గల్గెనొక దగిన మెయి
జేయుము భూవర ప్రాయశ్చిత్తము
గృహ,దుర యడుగఁజేచి కిడుతొ
జననగునే.

వ. అనుటయుఁ గొంతేయాగ్రజుఁడు
సాత్యవతేయు నాననం బాలోకించి
పుత్రులుం బౌత్రులు నన్నులుం
దమ్ములు జనకులు. నాచేత.

మదిసిరి. తదీయ స్త్రీజనంబులు
పతిసుతి సోదర విత్తమరణ
శోక సంతాపాతిశయంబునం బల
వించి పలవించి ప్రాణంబులు విడు
తురు. గావున దీని సూక్ష్మంబుగా
విచారించిన వనితావధ పాతకంబునుం
బాటిల్లు నెయ్యది కడగా నిష్కల్మ
షుండనగుదు. శాం. 1.280., 281.
6. దిక్కు, దిశ.

కం. నిగుడు దవాగ్ని జ్వాలల, వెగ
డందిన మృగకులంబు విధముననతి
భీతి గదిరి నలుగడ విచ్చిన. కర్ణ.
3.208., కర్ణ. 1.208.

7. కాలము. సమయము

సీ. ... సంజకడ నిత్యమును మృగం
బుల కురుతొడ్డి వేకువవచ్చి యొక్క
మాల,దగ పద్దవాని గొంచరుగు
శాంతి. 3.203.

వ. ఇట్లు బహుప్రకారంబులం బో
రుచు బ్రొద్దు గ్రుంకినప్పడురణంబువ
సంహరించుచు రేపకడ దొడంగుచుం
బెనంగ. ఉద్యో. 4.820.

కం. కొలువిమ్ము మాపుకడ, యోధుల
తెల్లను సంధ్యవద్ద దూతలనుం జూచుల
సంభావింపుము. ఆశ్ర. 1.81.

1. ఇది ద్రుతాంతముగా నుండి
అందు, ఎడ, విషయమున, వలన
అను నర్థముల నిచ్చును.

క చెడుతెరు వాకొరవ్యుల, కడనిలు
చుంకాక మనకుఁ గ్రౌర్యం బేలా.
విరా. 3.150.

చం...గో, ప్రకరములన్ మరల్పుటకు
బంధులు నీవును బోవనాకు నింటి
కడన యున్ని పాడియె. (ఇంటి కడ
= ఇంటి యందు) విరా 3150,

కడంక } దే వి.
కడంక }

1. పూనిక, పట్టుదల, యత్నము,
ఉత్సాహము.

కా. ఉద్యద్విక్రములైన యీ ద్రుపద
మత్స్యోర్వి పతుల్ నిన్ను సంపద్యో
గోజ్జ్వలు జేయఁబూని కడకం బ్రాణం
బులీనున్న, నిట్లుద్యోగం బెడలంగ
నేమిటికి. భీష్మ. 2.181,

క్రౌంచపదవృ. కౌరవసేనా వీరులు
రావుంగడిమియుఁ జలమును గడంక
యెలర్చన్, ధీరత సొంపుం గ్రూరత
పెంపుం దెగువయు నెఱవంగ (స్త్రీ).
1.166.

వ. (ఓంఠి) అని యిత్రేఱంగునఁ
బెక్కులు చింతించి తలంచుకొని
కర్డునకుంబుట్టువు దెలిపి సహోదర
స్నేహ భావం బావహించెద నట్లయిన
నాహంబు వలని కడంక యుడుగ
కుండునె యని విచారించి. ఉద్యో.
4.58. ద్రో. 5.87,

2. ధైర్యము స్థైర్యము, బిరవనము.

తే. ఇవ్విధంబునఁ గ్రందు పాడింత
యైన. భీష్మకడంక నీ సైన్యంబు
భీము బలిమిఁ, జేసి యా సేనయును
నట్లు నీకువడక. పోరె నేమని
చెప్పదుఁ గౌరవేంద్ర. భీష్మ,
3108.

వ అమ్మహినాయకుండు సమస్తా
హదోహలియై తఱిమిన మూఁకలు
కడంక యెలర్చ దర్శస్పరితంబు
లగుచు నురవణించినం గని గాండివి
గోవిందున కిట్లనియె శల్య. 1.345.

వ. ఇవ్విధంబున విక్రమించిన భీమ
సేను బిరవనంబును దదీయ సైని
కుల సంరంభంబునుం బద్ధనాభుండు
ఫల్గునునకుం జూపిచెప్పె. .

వ ఇట్లు భీముకడంక గని కవ్వడి.
కర్ణ. 2.358. 61.

3. చేష్ట, వ్యాపారము.

ఆ. పుట్టినంత నుండి యిట్టివి యెన్న
దుఁ, గాననెందునట్లుగానచోద్యమంది
యంతరంగ మవశతఁ బొందిన,
కితన నింద్రియముల కడంక దక్కె.
విరా 5.113.

4. ఉద్ధతి, గర్వము. విజృంభణము.

కం భూరిశరాసారంబునఁ గౌరవుం
కడంక యుడిపె గాంధార బలాంభో
రాశిఁ దఱియఁ జొచ్చిరి, వీరాగ్రణి
సామ్యయును విజయసుతుండున్.
భీష్మ. 2.108.

కం. ఒక్కఁ దొక్కఁ పాండవులఁ
దాకక సైన్యోపేత గాధ గతి నం
దలు నొక్కొక్క తలగాఁ దలపడి
వా,రి కడంక యుడుపంగవలయుఁ
గ్రీడయ పోలెన్. శల్య. 1.170.

కం. కలఁగిన సేనలఁ గాచెద,నిలి
పెద నర్జునుని కడంక సఱపెద బాహు
బలమా భీష్మఁడెట్ల, గల్లిక మెఱసె

నట్లు మీకు గన్నులు దనియన్.
ద్రోణ. 1.83,

తే....కిమ్మిరవైరి కయ్యంబు కడకి
యిట్టులుండెనె. కర్ణ. 3.183.

5. శౌర్యము, పరాక్రమము,
ప్రతాపము.

సీ. మున్నును వీరలు మువ్వరకడ
కం కొలదులే నెఱుంగుదుఁ గొంత
కొంత ... విరా. 8.152.

వ. ... నా కడంక గని గురువిభుం
డిరువురు ఫల్గునులను బుద్ధి, గలంగు
నట్లు సేసెద. ద్రోణ. 4.64.

6. కాంతి, శోభ, పటత్వము.

(ద్రోణుడు అశ్వత్థామతో)

చం. తడఁబడె దివ్యబాణముల తం
త్రము మంత్రము దప్పెడుం గడు,
స్వదకెడుఁ జాపదండము మనంబును
నాకు వశంబుగాదు వీ, ద్వడియెడుఁ
జెయ్యులంగము కడంక దొఱంగెడు
నేటి భంగిగ, వృడి తన పూనిక్కు
దీర్చుట ద్రువంబని బుద్ధి జనిందె
పుత్రకా. భీష్మ. 8.850.

7. మాహాత్మ్యము. గొప్పతనము.

కం. కడు ననురక్తియు నేర్చును,
గడఁకయుఁ గలవారి నుఱక కడ
వఁగ నెగ్గుల్, నొడివెడు వివేక
జూన్ముల, కడనుండెడు నంత కంటె
కష్టము గలదే. ఆది. 3.149.

కడఁగించు దే.సక్రి. ($\sqrt{\text{కడఁగు}}$)

1. కడఁగఁజేయు.

కం. సమరమునకుఁ బురికొల్పుచు,
మముఁ దలఁచిన నుల్లి కుట్టు మాటలఁ
దచ్చి, తము బుడికించుచుఁ బాండవ,
సమితిం గడఁగించు వారచట నెవ్వ
రాకో. ఉద్యో. 2.242,

2. ప్రోత్సాహపెట్టు, ప్రేరేచు.

కడఁగు } దే, అ. క్రి.
కడంగు } (రూపం.) కణఁగు.

1. ఉద్యమించు, యత్నించు, పూను,
ఉత్సహించు.

చం. అధిపుమఱుది సింహబలుఁడ
పుకుమెక్కుగ వచ్చి నన్ను న, త్య
ధిక మనోజరాగమతియై కనుఁగొంచు
గడంగి యెన్నియేన్, విధములఁ
బల్కి. విరా. 2.170., విరా. 1,128.,
అను. 4 408.

(దుర్యోధనుడు భీమునితో)

తే. .. విప్రుల వెలనఁ బుట్టరై
సత్క్షత్రియ ప్రభులవనిగావఁ, గడఁగి
మీజన్మములు నిట్లకావె వినఁగ, ఆది,
6.59.

2. రైర్యముతో నిలుచు.

తే. నేం నాలుగు నెఱుంగుల నృపుం
కొలుపు, లందు నేను వర్తించితి
నవనినాథ. యగ్గలించి నా యెదుర
బాహువృశించి, కడఁగఁ జాలెడు
మల్లలఁ గాననెందు. విరా. 2.7.

మ. ... పాండవులు మోహంబుండు
భీష్ముండు కే, శవ నీవు గడగుండు
నాకు నెదురై సంగ్రామ రంగంబు
నన్. సఖా. 2.83.

8. మార్కొను, కవియు, తలవడు,
చం మొనలకు పాచ్చుగా మనము
మున్న గడంగినగాక శత్రులం, గను
గొని యిట్టుటా:డొరు మొగంబులు
చూచుచు నున్న బోవునే. విరా
4.157.

అ. కపలవారు గొడుగు గమియుఁ
బాంచాల వర్గంబు వృష్టి వరులుఁ
గడంగి రేని, నొక్క మాత్రతోన
నువ్వెత్తు గొనరె దు, రోధనాది శత
ము నుద్దవడిన. ఉద్యో. 1.29.

కం కవ్వడి యొక్కడ కంటిరె, చి
వ్వునఁ జేరుదమితండు చేడ్వడఁగా
నిం, దెవ్వరు గడంగ లేరివి, ద్రెవ్వి
పడిన ధనము లెఱిగితిమి లోతెల్లన్.
మాస. 181.

4. సాహసించు, తెగించు.

కం. కిమ్మిర మర్దననిచే, నిమ్మెయి
నోటార బెక్కులేటులు వడిద, ర్చ
మొదలి మూర్చ మునిగియుఁ,
గ్రమ్మఱ గురునాథుడెట్లు గడఁ
గెనా యనికన్. భీష్మ. 2.407.

కం. కుడువను గట్టను బూయను,
దొడువను బోఁబనిచి కాక తొలత
మొనసొరం, గొడుకుంబనుచుట కెవ్వ
డు, గడంగునె నా యట్టి పాప
కర్ముడు దక్కన్. ద్రోణ. 2.142.

5. ఉపక్రమించు, ప్రారంభించు,
తొడంగు.

కం. కొడుకుల నిధనమునకు నా,
కడంగిన హయమేధ మఖము గడచన

మికినే, గడు దుఃఖితుండనయ్యెదఁ,
దడయక నీ విపుడు దీని దలంగుము
కడకన్. ఆర. 3.88.

8. సన్నద్ధమగు.

ఉ. అతని తమ్ముడైన మదిరాళ్ళుడు
కర్తయుళం రుణ సముద్ధాతకులోత్థ
రేణుపరిధా సరితాంబరమైన వారణ,
వ్రాతము గొల్పిరా గడంగి వచ్చె
సముజ్జ్వల పేమవర్మ ని, ర్యాత రుచి
చ్చటా పటల రంజిత పేతిమహోగ్ర
సైన్యుడై. విరా. 8.148.

5. అశిశయిల్లఁ వర్తిల్లు.

(ఈ యర్థముననిది తఱచు పాద
పూరకము.)

సీ. మోహంబువలనఁ బైముసురు
లోభంబు లోభావేశమునఁ గామ మగ్గ
లింపుఁ, గామంబు పెంపునఁ గడంగు
క్రోధంబు క్రోధంబు వైరమెంతయు
నుబెరుఁ. ఆర. 4.288.

కడత దే. వి (రూపాం). కణత.

కడకంటికి ప్రక్కగా నుండుచోటు.
శిరః పార్శ్వము.

సీ. ఆంధ్రాతని పెనుగడత వారిక
యమ్ము గాదనేయ. (కణత అని
పాఠాం) కర్ణ. 2.174.

కం. పెను గడత దొడ్డుయత్రశ,
మునవైచిన నతఁడు మూర్చమునిగి
రథము మీదన. శల్య. 1.381.

కడకన్ను దే వి (కడ + కన్ను)

అపాంగము, నేత్రాంతము.

సీ కాంతి దిక్కుత్ర నీకడగంటి

చూడ్కితోఁ బొందఁ గానని మేను
పొగులుటయును. విరా. 2.118.

కగ...నరుకడకి, న్నరుజంబగుటయు
దద్రుచి, పరంపరలతోన నిగిడె బాణ
చయంబు. భీష్మ. 2.105.

కడకొలివి దే. వి,

కాలఁగా మిగిలి పొగయు కట్టె.

కం. జ్ఞాతులు తమలోఁ బొందినఁ,
జేతో మోదమున వెలిగి చెలువొందు
తుర, స్నితం బాసిన విగతవి, భూతిం
గడకొలిపులట్ల పొగయుదు రధిపా,
ఉద్యో. 2.275.

కడగము దే. స. క్రి.

1. పూర్తిగాఁ దెలిసికొను,

చం. విరటుండు సూచుచుండ నిమ వే
పుర ముండటనట్లు ద్రోవ నొక్కరుఁ
డునుగాదు గూడదనగల్గెనె పోటరు
లైన తర్రతే, పురుగల రంటి వారి
యలవుంజలముం గడగంటి నింకనె,
వ్యరు గలరెట్లు దప్పెదనివారణఁ
బట్టెద నెందుఁ జొచ్చినన్. విరా.
2.257.

కడకాలు } దే. వి. (కడ + కాలు)
కడగాలు }

1. పాదము, పాదాగ్రము

కం. వడి నసురవార ముక్కున,
నుడుగకరక్రవహా మొలకఁగనలు
కం, గడకాలు వట్టి వానిని, మడవక
పవనజుఁడు నూలు మాలులు వీరెన్.
ఆది. 6.214.

(కడకాలు అని సం.ము).

కడచను దే. అ. క్రి.

1. మరణించు, చచ్చు.

వ. ఇంతకు ముందు కయ్యంబు
నం గడచనిన మనవారిని వారివారిని
నేర్పడం జెప్పుమనిన. కర్ణ. 1.17.

సీ. జననాథ శబ్దండు సఖుసె
సౌఖలుఁడుగీ, టడఁగె నులూకుండు
మడిసెనం, శప్తకులు గడచనిరి.
శంభు. 1.9.

సీ. అంబరీషుండు నా నాధ్వరంబులు
సేసి కడచని వాసపు కడకునేగి.

2. క్షీణించు, నశించు

అ ఇట్లుసేసి శక్తియెల్లను గడచన్న,
నతఁడువ్రాతె. ఆను. 1.99.

3. ముగియు, పూర్తియగు, సమాప్తమగు.

కం. ఆనమా యాయజ్ఞము విధి,
సనాథమిత్తిక్రయోగ సంపూర్ణంబ,
య్యను గడచన నేరదు నడు. మన
యుడుగును భూసురోత్తమ నిమిత్తము
నన్. ఆది. 2.209.

తే. వత్సరంబునఁ గడచను వ్రతము
దాకు..., గృజ్జిత నెఱవి తొల్లి, యెగ్గు
సేసినవారి జయింపబోదు. విరా.
1.195., కాం. 6.126.

కం. కొడుకుల నిధనమునకు నా,
కడగినహయమేధమఖము గడచన
మికి నేఁ, గడు దుశ్చితుండనయ్యెదఁ
దడయక నీవిపుడు దీనిదలగు
ముకడఁకన్. ఆర. 3.68

4. కొనసాగు. నెఱవేలు, నిద్దించు
కం. బలవంతుడైన శత్రుని, వంస
బ్రయోజనము గలిగి వలను కలిమిఁ

దా, గలసియునది కడచనగా
దొంగవలయు నమ్మేనేని దుదిగీదా
లయ్యన్. కాం. 8. 288

5. కడచు, గతించు, విడిచిపోవు.
వ. అనుటయు సంజయుఁ దమ్మనుజు
పతి కిట్లను వగచు గొలంది కడచని
యెఱిదండవై వారలనవధరింపుము.
శం. 1. 109

స. క్రి.

1. దాటు, అతిక్రమించు

వ. అంతనినుఁడవరగిరికడచనినం గా
లోచితకృత్యంబు లాచరించి. అను.
2. 299

2. అతిశయించు, మిగులు

ఉ. శృంగములేని నీలగిరి చెల్వనఁ
గ్రీడి కిరీటహినుఁడు, య్యంగము
వల్లెవెల్ల తలయొల్లియుమౌళిదృఢంబు
గానమ, రెప్పెగురునాథ పూర్ణశశి
చెన్నునఁబూర్వ మహిధరంబుకాం,
తింగడచన్న యడమ ప్రతీతముగా
గ నటించు చాడునన్. కర్ణ 8. 827.

కడచివను దే. అ క్రి.

1. ముందుపోవు, (బయలు దేహీనవారి
నందఱు నతిక్రమించి ముందు
గాబోవు)

వ... పుండరీకాక్షుండు విదురునదనం.
బునకుం జనియెదననిపలికి యాంబికే
యు ననుమతివదసి యరుగ విదు
రుండు ససంక్రమంబునం గడచివని
మంగళోపచార సహితంబుగా నెదు
ర్కొని. ఉద్యో 8. 180

కడచు దే. స. క్రి.

1. (నదీసముద్రాదులను) దాటు,
తరించు, లంఘించు

తే. ప్రళయకాల సముద్రము భంగి
బొంగికడు భయంకరుఁడగు భీముగ
డవనీద, వశమెనా పుత్రులకు విధివ
శము నొంది యెఱిరిఁదమ్మును నెఱుఁ
గరుమదముఁతన. ఉద్యో 2. 190.
తే. ఘనతర ప్రజ్ఞయను తెప్పగలుగు
వాఁడు, సంసరణ నదికడవంగజేలు
గాక, కామమును క్రోధమును మది
గలిగి ప్రజ్ఞచించునేని నక్కడ
చుట చిక్కువడదె. కాం. 5. 88.

కం. వారలు వారిధి గడవఁగ,
నేరకతాదన్న యెడన నిల సత్త్వము
నన్, వారిధిలంఘించె మహా. వీరుఁడు
హనుమంతుఁడనఁగవిందుఁగపేంద్రా.
ఆర. 8. 327

2. ఉల్లంఘించు, జవదాటు, అతిక్ర
మించు.

ఆ. వేదవిదిత విదుల ఆచరించుట
యూర్వ గతికిఁ దెరువు విదులఁగడచి
యెందు నాఁగఁ బడిన వానిలో గక
చేయుట యధమ గతికి మార్గమనిరి
మునులు. ఆది. 8. 220.

3. అతిక్రమించు, మించు,

కం. తలఁపగ రిపులకు నిమ్మగు,
కొలది గడచి వచ్చితిమి.

విరా. 4. 93; 2. 91.

కం వెనుక దెసవచ్చికదిసియు, దన
రథము దొలంగనిచ్చి తఱియఁబడుట
కొల్లని తలంపు గలిగి క్రీకుటన
మనలం జూచుచుం గడచి యట
నడచెన్. విరా. 2. 58.

కం వడిగొని కౌరవులొండొరుగడవగ
మునుచనిరి వారిగర్వము సూడం, గడి
మిని ద్రుపదాధిపుతో బొడువగ
దమ కలవి యగునె భుజవీర్యమునన్.
అది 8,87, భీష్మ 2.80.

4. తొంగి-చుకొను, తప్పించుకొను
అరువోజు-ఏనును ప్రజలును నీ ధర్మ
సత్యము నే యుపాయంబున నిశ్చారి
గడవగా నేర్తుము. అది. 8.250.

సీ. బిరుదులనైనను బిటికివాండ్రును
నైనఁజుంపుచో గడవఁడు జముఁడు,
శ్రీ. 1.25, విరా 2.208, ఆశ్వ. 9.92.

5. త్రోసి పుచ్చు.

తే. తమ్ముచేసిన దురితముల్ దలఁగఁ
బూని, ధర్మబుద్ధివై వ్రతములు పేర్చి
జలిపి, తనకు నీకు నభీష్టంబులైన
వరము, లదుగు మిచ్చెదమీ మెచ్చు
గడవనగునె. ఆర. 3,279.

7. మించు, అతిశయించు.

ప. సహదేవుఁడా శైలేయు నుద్దేవి
మిమ్మును బాంచాలురం గడచినబంధు
వులు మాకును మమ్మును మిమ్మును
మిగిలిన బాంధవులాపాంచాలుకును
వారలకంటె మాకంటె నెక్కుడు
సుహృజ్ఞులుమీకునులేకునికెదలెంబు.
ద్రోణ. 5 371.

తే. ధర్మమును సత్యమును నుచితంబు
నిన్ను, గడవనెఱిగెడు వారలు గలరె
యధిప కాం. 190.

వ (ధర్మజుఁడు) కృష్ణ నాననం బాలో
కించికర్తునిగ్రహించుటయశక్తంబు
సుయోధనాది కౌరవులు గనుంగొన
వానిచేత బరిభవింపబడియేను జీవంబు
తో నునికిం గడచిన కష్టంబునుం

గలదే. కర్ణ. 3.82, ఆను. 1.84.
అ. క్రి.

1. గతించు, జరిగిపోవు.

ఉ; వారలు పూనినట్ల వనవాసము
సల్పిరి. వీరుశేచితమూరయఁగా బయ
ల్పడని యట్లుగ నుండెడు వత్సరం
బును జేరువ జేరువల్ గడచె. విరా.
3.108

2. తొంగిపోవు.

అ. అరయ జీవలోకమద్రువమననరు
నొడలి బ్రదుకుఁజూపు గడవదనఁగ
వినియు. శ్రీ. 1.88. ఉద్యో 1.107
కం. ఇమ్మహియెల్లనునీమది, యమ్మ
లికకుఁ జాలనొచ్చె సుర్వివర నీ,
విమ్మెయి నిప్పుడఖిలదురి తమ్ములు
గడచుటకు సమ్మదిమ్మును బొదవెన్.
ఉద్యో. 1.107.

3. మేరమీటు, మితిమీటు, మర్యాద
నతిక్రమించు.

కం. కడు వసురక్షియు నేర్పును,
గడకయు గలవారి నుత్తర కడవఁగ
నెగ్గల్, నొడివెడు వివేకశూన్యుల, కడ
నుండెడు నంతకంటె గష్టము గలదే
అది. 9. 149

4. తుదముట్టు, పారమునొందు.

కం. మనకడకు సేమిడికివ, చెప్పనాకోయే
నిమ్మహాత్ము చెప్పిన పనులెల్లను
జేయువాడ గోరిన, కనకాంబర
మణులు దలపు గడవఁగ నిత్తున్.
విరా 1.187.

కడ చేరుచు దే. స. క్రి. (కడ +
చేరుచు) = కడలేర్చు

1. గట్టెక్కించు, కృతార్థునిచేయు

కం.....కొరపు మేటివీవ కావున
నీవీ భారంబు పూనిమముఁ గడతేరువ
దగు నెమ్మొయిం బ్రసిద్ధ చరిత్రా-
ఉద్యో. 4.145.

కడతేర్పు దే. స. క్రి. (✓ కడతేలు)
కడతేలుజేయు.

1. కొనసాగించు, నెఱవేర్పు, నిర్వృ-
త్తిచు.

సీ. తొడగిన పని చలం బెడపక
యతి దుష్కరఁబైన గడతేర్పు
ప్రభువులార. విరా. 8.21.

ఉ...అ ప్రతిసర్గకడతేర్పుగాక బొం-
కాదునె ధర్మజావరజాఁడంచు దదా-
పులు వంత బొందగన్. కర్ణ. 8.142.
2. చంపు, వధించు.

కం. కురుతనూభవుఁడవది, దినములం
గడతేర్పుననియె ధీరవిచారా. ఉద్యో.
4.414. చూ. ఉద్యో. 4.404.

కం కొనయవశ్యము పెనఁకువ. గాని
యుపాయమునఁబగఱఁ గడతేర్పు ధృ-
తింబూని నడచు నెవ్వఁడుడెం, దానం
జెయివెట్టికొని యతఁడు నిద్రించున్.
ఉద్యో. 8.19.

చం. అలమువిచార నాయలఁత యార్పు
ము నన్ గడతేర్పుమెమ్మొయిన్ ఉద్యో.
8.201

కడతేలు

1. నెఱవేలు, సిద్ధించు

ఉ. ముందటియట్ల యింకఁ బదు
మాడు దిన. బుం మాత్రకున్ భవ,
న్నందిర వాసమియ్య కొనినంగడతేలు
మదీయవాంఛ విరా. 8. 62.

కం. మునినాథ దేవక్తి సుతు, దును
సక్రందన తనూజుఁడుంబూనినయా,

పని యెమ్మొయి గడతేలునొ, వినవం
తుందేటవలువవే పరిపాటిన్. క్రో. 8.
2. 8. 79.

కం. వినుమేను జేయఁబూనిన, పనులం
దొకటికడదీఱఁబాపాత్ము సుయో, ధను
బొరిగొని తలదన్నుదు, నను రెండవ
పనియుఁ దీర్చనరిగెదనెలమిన్. కర్ణ.
8.228

2. తీలు, నశించు

తే. బుద్ధియు సుత్రాణమును నిన్ను
బొరయఁజేయఁ, జాలు భక్తి నాకొనఁగు
ము జలధిశయన, పూర్వకర్మఫలం
బులుపొందుఁగాక, యవి బుజంబులు
కడతేలుటయైసుఖించు కాం. 4. 145.

8. ముగియు, సమాప్తమగు, కడచను.

సీ. ... పూర్ణ చంద్రుండు మలిను
దైకొనవచ్చిన నాయువు సంవత్సరం
బునఁ గడతేలు రాజముఖ్య. కాం.
8.128.

కడపల దే వి. టా.

అంతము. చివర

వ. పొందవులవన వాసుంబునముచితం
బుగా జలిపి పండ్రెండగునేటికడపటఁ
దమకు ధర్మ దేవతా సమాగమం
బయిన, విరా 1.48.

సీ వనమున నప్పొందుతనయులుండఁ
గనందు వరుసఁ బండ్రెండగు నేటి
కడపటఁ దమకు ధర్మదేవతా సమాగ
మంబయిన విరా 1.48.

సీ. వనమున నప్పొందు తనయు
లుండగ నందు వరుస పండ్రెండగు
వత్సరంబు కడపట నిండ్రుండు

గడగి పాండవహిత కారితై కర్ణసి
కవచ కుండలములు మాయా
ప్రయోగమున హరింపగఁ దలఁచిన
ఆర. 7. 252

కడపి పుచ్చు దే. స.క్రి. (కడపి +
పుచ్చు)

1 ఆభిష్టము నెఱవేర్చుక పంపు
గీ శరణు సొచ్చిన రక్షింపఁజాలి
యుండి కడపిపుచ్చిన నూర్వలోక
ములు దిప్పు, ఉద్యో. 1.161., ఆర.
7.284.

2. నివారింపఁజేయు, ప్రశాంతి
నొందించు

వ. ...కృష్ణుండియపాయంబున
నప్పరమ సాధనంబు గడపి పుచ్చె.
ద్రోణ. 5. 390. (చూ: దోణ.
5 385)

కడపు :- దే.స.క్రి. $\sqrt{\text{కడపు}}$

1. నడపు

సీ సారథి సొచ్చిచేరును గడపుచు
జేయుచు గయ్యంబు సేయువారు.
విరా. 3.188.

వ. అనిన విని కివ్వడి నప్పుచు
నేను గలుగ నీకు నోహటింపనేల
యంతియ వలసిన దురంగంబులఁ
దోడు గడపెద నించుక సైరించి
నిలువ వలయు. విరా. 5.187

కం....మత్స్య గంధి యనఁగా ధర్మా
ర్థయగఁడగు తంబ్రనియో గంబున
నయ్యమున నోడఁగడపుచు నుండెన్.
ఆది. 3.84

2. జరపు, వెళ్ళుచు

కం. మనమొక యేవురమీ యం,
గనయుం దోనరుగు దేర గానెయ్యెడఁ
బోయిన నెఱగకుండుదురె యిద్దిన
ములు గడపంగ నెద్దిదెఱగయ్యెడినో
విరా. 1.19

వ ఇట్లు పాండవులు పాంచాలీ సహి
తంబుగా విరాటునగరంబున వర్తిం
చుచు గతిపయ దినంబులు గొఱుతగా
నేడు కాలంబు గడపిన సమయంబున.
విరా. 2. 22

తే. కడపితే రాత్రి సులభసౌఖ్యంబు
గా మనంబు గాఢప్రసన్నమేయంబు
జాక్ష. శాం 2.4.

3. దాటించు, తరింపజేయు

వ. అమ్మహనుభావుండు సంసార
సాగరంబుగడచుటటకా దాశ్రితులను
కడపం జాలియుండు. ఆను. 3.815.

4. తపించు, తొలఁగద్రోలు, దాటించు.

కం కదిసిన బలములు విచ్చినఁ
గడువులఁ బెరవంగనీక గాండివి
వెనఁ, బొదివి యట కడపెనవియును
గొనకొని తల పొలము సొచ్చె గోపాలు
రతోన్ విరా. 4.272.

5. ఈయక పొమ్మును.

క. అడిగినయప్పుడచెచ్చెరఁ, గడపిన
బోనవ్వయేను గడుదు ర్మతివై, పడఁతి
నను నిలిపిలైక్షం, బిడకకడునవజ్ఞు సే
సిలేల ముఁదుగన్. ఆర. 6.13

సీ. ప్రాణంబులకు విధారకమన్న
మింటిజ, నంబులకుడిగి యైననును
భక్తి, నతిథికిఁ బెట్టుటయధికపుణ్యము
శ్రాంతు, వృద్ధుఁ దాపసు జాలువికలు

వనిత, గడపగాదాకలి గదిరి
యర్పించిన. గృహమేధి అను. 2. 21
8. పోజేయ, ఎదుర్కొనకుండు.
కం. బిగువెడలక నిలిచిపడునె, నగము
లువేతనచయంబు నమ్రంబై పెల్లగు
మావేగముగడపియె, సంగు బూర్వ
స్థితి నబ్రదుకు సమ కూరంగన్. ౯౦
8-88

7. అఁపు. అఁగఁజేయ

సి. మనముననుబుమ్మై మాట నాలుక
కురాఁగడగిన నాడక కడపి కడిపి
విరా. 8. 55

8. విడిచిపెట్టు, వదలు.

స్థి. బిరుదుల నైనను విడిచివాండ్రను
నైనఁ జంపుచో గడపఁడు జముండు
నేర్పు, లావును మర్త్యుని చాపు మాన్పు
గలేవు ంజ మొర్చినగాని కాదెమర
జము స్త్రీ 1. 25

కం. బలిఖమ్మ, గడపకడ స్వలయ
నుదేహింప పూజనంబుల కాలంబుల.
అను 5. 98.

(కంతి కర్ణునితో నన్నమాటలు)

చం గొంతిహృదయంబున శోకముని
వ్యటిల్లనిట్లనునిది దైవ సంఘటన
మక్కట యెట్లును దప్పనేర్పునే,
యనుపమసత్య విస్ఫురణ నాడినమాట
మఱాకుమన్ననీ, యనుజుల నల్వరం
గడపు మధునుచేతకునమ్మించితిన్.
ఉద్యో. 4. 70.

శ్లో. త్వయా చతుర్థాః బ్రాత్రాణా
మభయం శత్రుకర్షణ దిత్తం తత్ర
తిజానీహి సంగర ప్రతిమోచనమ్
సం. భార. ఉద్యో. 145. 28.

కడమ దే. వి.

కొఱత, లోటు, లోపము, వెలితి
స్థి. అన్నకుమార నీయట్టి సత్పుత్రుఁ
డు గలుగ మాకేమిటఁగడమ సెప్పమ.
ఆర. 5. 105.

2. శేషము, మిగులు

కం. తెగఁదీర్చకతగనార్చక, తెగటా
ర్చకకడమకొంత డ్రికఁగనున్నన్.
జగదీశ యప్పు నగ్నియుఁ బగయును
కడుఁబెరుగుఁ గీడు వాటిల్లు దుదిన్.
౯౦. 3. 228.

విజ.

1. శేషించినది, మిగిలినది, అత్యము,
ఇతరము.

చ. కులతియును దాని రెండుభాగసులు
సేనీయందొక భాగంబు భీమునకుం
బెట్టి తక్కిన భాగంబు కడమకొడు
కులుందాస్తును గుడుచు ఆది 8. 288.

కడమవడు. దే. అ. క్రి.

1 మిగులు, శేషించు

బంధురవృ... ద్రౌపది పుత్రులలో,
నొడుగును బ్రదుకక పొడిపొడియుఁ
గ నయ్యుర్వికి వారల మామల మస్త
కములు కడమ వడక వడి బలిగా
సంతసమందు పిశాచతతుల్. స్త్రీ.
1 115.

2. కొఱతపడు, తక్కువయగు

చం ఎడపక వాజ్ఞసః క్రియల నేరికి
హింస యొనర్చబూన రెయ్యెడలను
దీనుగా గరుణ యేర్పడఁ బ్రోవన
చూతు రిచ్చుచోక, కడమ వడంగ ని
తెదిరి కాంక్షితముల్ తుదిముట్టఁదీర్చు

రె,క్కుడు మది గూర్తు రాత్రితులకు
నీవిను మిన్నియు నార్యధర్మమల్.
ఆర. 7.227.

కడయెయ్య దే. అ. క్రి.(కడ+య్య)

1. సమాప్తమగు, ముగియు, అంత
మగు, నిశ్శేషమగు

(ద్రౌపది కీచకుని వలని పరాభవ
మను భీమునకు జెప్పచున్నమాటలు)

ఉ. అక్కట మోసపోయి యడియాస
లఁజావక యున్నదానము, న్నొక్కడ
నే దురంత దురితోత్కట బాధలఁ
జెట్టియున్న నా, కెక్కడి దుఃఖశాంతి
కడయెయ్యట యెమ్మొకల్గినేర్చుమీ.
ముక్కుననూర్చుగల్గనొక మూర్ఖునిచే
బడితిన్ సతాస్థలిన్. విరా. 2. 228.

2. ఫలించు

కం. ఆసుకృతము గడ యెయ్యమ, హా
సత్వాయోగ సేవనారామత ను,
ద్వాసితుడ్ర వచ్చు నిష్ఠా, వ్యాసంగ
విహారి వగు మనామయలీలన్. కాం.
5-280

తే. బ్రాహ్మణత్వంబు గడుదుర్లభంబు
దాని, నెట్టకేలక గ్రనికడయెయ్యజేయ,
వలదె తపమదమంబు నిశ్చల వివేక,
సంపదయునూడినరుడు దస్సంగము
డిగి. కాంతి 8.280.

కడలి: దే.వి. (కడలు+ఇ, అలలు
కలిది) సముద్రము

తే. పాలకడలి తీరమునందించు
సేసి కాం 6 401

చూ కడలు

కడలు దే. వి.

అల, తరంగము

ఆ. పాలకడలి కడలపాటియై యొప్పు
న, ప్పొన్నునందు శౌరి పవ్వడించె.
ఉద్యో. 3.2 44

(సం.ము న ఇది పాతము. ఆ ము ఇది
పారాంతరము పాలకడలికడలపాటియై
యనునది పాతము కాని ఇది సం.ము
న పాతాంతరముగ గూడలేదు)

కడలుకొనుదే. అక్రి. (కడలు+కొను)

కడలొకను: అతిశయించు.

కం తలపడి తలమీఠిన కాల్య, లముల
బొడిసేయు మఱియు బైపై చీనుం,
గులద్రొక్కికొనుచువెనముంగలిమొన
గవియుటయుగడకకడలు కొనంగన్
విరా. 4.152.

కం. ఉత్తరనలంకరింపను దాతాభర
ణాది వస్తుతతి యొసంగి నరేం, ద్రోత
ముడు నేర్చుగలచెలి, కత్తియలం బు
చ్చెఁ బ్రాతి గడలుకొనంగన్ విరా.
5.288

2. వ్యాపించు, స్రవించు, కాలు
కం. అనవినుచు తేరుడిగి గ్ర. కుక్కునఁ
గొంగిటజేర్చె విరటు కొడుకును
గుంటి, తనయుడు సమ్మదమునఁదన
కనుగవగడు నశ్రువారి గడలుకొనం
గన్. విరా. 4.152

మ... .. గ్రద్దె పొందెదలి వీకంగే
సరంబుల్గడ, లొక్కునఁ దోడ్తో మదు
వుచ్చిపేరెమి బొల్పుంబొందె నంభో
జమల్ ఉద్యో. 2 110.

3. క్రమ్ము, పొదుపు, పొందు.

చం. ... నద్గడి నెలుంగుగడలుకొన.
అశ్ర. 2,31. మాస, 107.

4 పెనగొను పిరిగొను

కం తన తనువు వనితమేనును, గను
గొని యచ్చెరువు ముదముఁ గడలు
కొనఁన, మ్మునితో భవత్ప్రభావము,
గొనియాడగదరమె మాకు గురుతర
కరుణా. ఆను 2.812

5. పొంగు, ఉప్పొంగు

అ....కథవినంగనాకు గౌతుకంబు,
మనమునుండిగడలుకొనుచున్నయది.
ఉద్యో. 3. 412.

వ...కర్ణుండుకనలునఁగనుఁగవకెంపు
గడలుకొన నమ్ముద్రపతిం జాణుచు
ఱుంజాచి.. కర్ణ పి. 816.

కడలు కొలుపు } దే స క్రి.
కడలు కొల్పు }

(√కడలు+కాను)

1. వ్యాపింపజేయు

వ ...క్రొత్తయగు కాంతిప్రవాహం
బులం గడలు కొల్పు పుప్పొళ్ళుదుల్చి
రాల్చుచుం బొలయు మలయానిలం
బునం గ్రాలుమవ్వుంపుడివలఁగడివో
యితొరగిన విరుల వలన మీన కేశన
పురాతన బాణకాలంబోని లతా
మఁడపంబులును విరా, 2.240.

సీ. కినుకమై నిగిదిన కనుఁగవ మెఱుఁ
గుల గములు ముఁదట గెంపుగడలు
కొలుప ద్రోణ. 1.817.

కడవ నైవి

1. కుండ

సీ. నృప విను కడవకు సారెపై
నవరమృత్తికయిడునపుడు విరియుట
యును. ..గీ. గలుగుగతి మేనికెట్లును
గలుగుజేటు స్త్రీ. 1.84.

తే.... ఓటి కడవ నీకులు వెట్టిన
కరణియగున, పాత్ర జనులకుఁజెట్టుట
పౌరచేంద్ర. శాం, 1.832.

కడవఁజెప్పు దే. స. క్రి.

1 మిగిలినది చెప్పు

కం. చెప్పంగలమది యెల్లను, జెప్పితి
నీకింత గడవఁ జెప్పు నొకఁడలే,
డిప్పాట నెలల నాటిటఁ, జొప్పడు
యోగంబు నియతి శుద్ధాత్మునకన్,
అశ్వ. 1.229.

కడవఁజేరు దే. అ. క్రి.

1. కూటికుండదగ్గరకుఁజేరు, తిండితిన
బోవు చూ కడవ. వ ఆర్థము.

కడవంబడు దే. అ. క్రి. (✓ కడచు.
స్వార్థమున పడు)

1. మించిపోవు, చేజారిపోవు.

కం. పరిభవ కడుఁడగు కీవకుఁ, బరి
మార్పుట యిప్పుడు గడవఁజడియె
నెయిమ్మై, దురవిల్లనెల వ్రేల్చిడిఁ,
బొరిగొని నీమనము కలఁకపుత్తు
ంతాఁగీ. విరా. 2.188, కర్ణ. 3.2/8.

2. జరిగిపోవు, గతించు

కం. వెదపనికి నాలి జంపం, గొడుకుఁ
బనిచి వచ్చినాఁడ గ్రూరత్వమునం,
గడవంబడునొకొ పనియని, కడువెన
జనుదెంచె నశ్రుకణములు దొరఁగన్.
శాం. 5.281. ఉద్యో. 4.187.,
ఆది. 2.221.

కం. పడపడి దుస్తరమగు నీ, పడు
మూడవ యేడు గడవబడుటయరిది.
ఉద్యో. 19.

వ. కడవం బడినదానికి వగవంబని

లేదు. కర్ణ. 1. 228.

కడవంబెట్టు దే. స. క్రి.

1. నిందించు, నిరసించు

కం. మతిమంతులై నవారికి, హితు
లగువారలెఱిగింతురుదు, స్థితిగాకుండఁ
గ గార్యము, గతి యొత్తియుఁ దప్ప
లిడియుఁ గడవంబలికియున్. సా
1.80.

కడవం బెట్టు } దే. స. క్రి.
కడవం బెట్టు }

1. తొలగించు

కం. అవద గడవంబెట్టగ, నోపితుభం
బై నదానినొడగుర్రును మా, కీ
పుట్టవునకుఁ బాండుఱ్ఱాపాలుఁడు
నిన్నుఁజూపి చనియె మహాత్మా. ఉద్యో.
3.8,

2. (కష్టదులనుండి) దాటించు, తరించ
జేయు

సీ. మే దయాసుకృతాదుల పెంపు
మిమ్ముఁ గడవబెట్టకున్నె. ఉద్యో.
1.108

కం. నడవడి యను మన్నింటిం, గడ
వం బెట్టంగ నోడకరణిం దగి తా,
నొడఁగూడు ననిన సత్యముఁ, గడచిన
గుణ మింక నొండు గలదే యరయన్.
ఉద్యో. 2. 39.

3. ఉద్ధరించు

కం ఆపత్సముద్రమగ్నం, బైపోయెడు
నన్నదన్వయ. బు పెం పెనఁగం,
దేపయయి కడవంబెట్టిన, నీపుణ్యచరి
త్రకీర్తనీయము తల్లి. అర 7. 278.

కడవంబోవు: దే. అ క్రి.

1. మించినను. దాటిపోవు. అంద
కుండ వెళ్ళు

కం, గోవులకు వెనుక యైవెనఁ, బోవుచు
నున్నాఁడు గడవఁ బోవక యుండం
బోవలయు నద్దపడియెడు, దీపన
మెదఁ గలిగెనేని దేవర కడకున్.
విరా. 3. 187.

కడవసము దే. వి

దార్యవర్కము = ధరించుట కుపయో
గించు తోలు

కం. కడవసములుఁ గోలలుఁగ,
పుడములు వీరలధనంబు. ఆది.
7. 225.

కడవాఁడు దే. విజ. (కడ + వాఁడు

1. సమీపమందుండువాఁడు, సేవకుఁడు
(నకులుఁడు ధర్మరాజుతో నన్న
మాటలు)

కం ... నాకొంటివిధం, బామనుజేశ్వ
రుఁడడిగిన నే మీకడఁవాడ నందు.
విరా. 1. 86

2. చివరవాఁడు, కనిపొడు.

చూ: పైని యదా

కడింది } దే. విజ
కడింది }

1. గొప్పది. అధికము, పెద్దది
చం.... కోలు పులినైనను గారెనుపోతు
నైనను, న్మదకరినైన నుగ్ర మృగ
నాకుని నైనను గిట్టి ముట్టి బె, ట్టిదము
గఁగారిఁగేలను గడిందిమ గంటిమి
యల్ల సిల్లఁబ, ట్టుదు. విరా. 1. 78.
అ అనుచు బెలుచ నొంప నచ్చడి
జనములు, గలఁగియపుడు మేలుకాంచి

చూచి, భయముతోప గడిదిబలుగా
ముగా దను యల్లముల దలంచి
యొదిగియుండ. సా. పి. 1.157.

2. అసాద్యము, అశక్యము.

ఉ....అమ్మహాత్ముల కరిష్టము లేమిట
నెందునేలపాటిల్లెడు వారిగాన్నుగ
డింది తదీయ మహానుభావల్. విరా.
8.99.

వ....నీయందు సర్వభారంబును బెట్టి
సుఖినై యుండెదనడవుటనీకెప్పుడేని
గడిందియైతోనె నప్పుడేను దోచి
సమస్తంబును సునీతంబు సేయంగల
వాడననియె. శాం. రి 517.

ఆ నవసి పౌవసి యనుదినముంబర
ప్రేమ్యులై యునికి దలం పనర్థమునక
చూచె, యట్టి దుఃఖ లబ్ధమైన యయ్య
ర్థంబు, విడుచుచెప్పిధమున గడిది
గాదె. ఆర. రి. 111

8 బలముగలది, భయంకరము.
ద్రోణ. 1.223.

వ...కడింది పగలుకు హృదయశల్పం
బగుట గాదె నీకు శిల్పిండను నలి
దానంబయ్యె. కర్ణ. 1.252.

మహానగర...తన్నెల్లవారు గడింది
యసుర వాఁగానతి క్రూరచేష్టోద్ధతి
యొప్పుజొచ్చి సైన్యాశ్రమల నతని
యశ్రుంబులద్రుంచి. సా. పి. 1.181.

4. శౌర్యము గలది, పరాక్రమము
గలది.

వ.. వెడంగువడుచుం బెనంగు కడింది
మగులును ద్రోణ. 1.280.

వ కవలు కడింది మగలు సాత్యకి
సత్యపరాక్రముండు. ద్రోణ. 1.98.

వ. ... కేకయ పతుశేవురు సహోద
రులు మహారథులు గడింది మగలు.
ఉద్యో. 4. 285.

వి.

కడిమి, శౌర్యము.

చం. మా, కడిదియులావు నీవన
దుగా గణుతింపకు గెల్తు మెమ్మొయిన్.
ఉద్యో. 2. 204.

(కడిమికి పాఠాంతరము)

కడికండములు } దే.వి.బ. (కండలు+
కడికండలు } కండలు)

ఖండ ఖండములు, ముక్కలు
ముక్కలు.

మ. ... తురంగాంగముల్, గడి
కండలు చేసి. ద్రోణ. 5. 114.

ఉ మంచుచు వచ్చు దానిఁబదిమార్గణ
ముల్ గొని వేగమొప్పునా, ఖండల
నందనుండు గడికండలు చేసిన. విరా.
5. 151.

కడిమము దే. వి.

మాంసపుఁగూడు,

వ. ... ఆప్పుడ చంపి తిత్తొలచి
గాలిగొన వైచిన కుక్క కడిమంబు
గనుంగొని. శాం. 3. 235.

(కలిమము అని శ.ర., నూ. ఆ. ని).

శ్లో. సదదర్శ శృమాంసస్య కుతంత్రీ
వికతాం మునిః సం. భార, శాంతి.
141. 92.

కడిమి దే. వి.

1. బలము, పరాక్రమము, శౌర్యము.
కడిమిమై సాగంధికమున యథుల

మద, మదఁచి కృష్ణకుఁ బువ్వులట్ట
దెచ్చె. విరా. 1. 74

కం. తన కడిమి కలిమి నచ్చియు,
మనమునఁ దలఁకడర సూతు మర
ణంబు గనుం, గొనుటకుఁ దల్లదపడు
ప్రియ, వనిత కతని చావువెప్పి వడిఁద
న్మాత్రన్. విరా. 2 354.

వ. నాకడిమి వినుము.

ఉ. క్రచ్చఱ నొక్క రక్కసుఁడ
కాఁడు సురాసురులెల్ల నొక్కఁడై,
వచ్చిన నీవచూడఁగ నవార్జ్యబలొన్న
తిఁజేసివారలన్, వ్రచ్చి వధింతు.
ఆశ. 6. 199

2 అధిక్యము, గొప్పతనము, అతి
శయము, విజృంభణము.

తం పొదుపఁగ వ్రేయఁగ నతఁడుం,
గడు నులువగునేర్పు కడిమి కలిమిం
దనపైఁ, బడకుండఁ గృపాణమ్మున,
గడుజిత్రపు గతుల జడిసెఁ గైదువు
లెల్లన్. భీష్మ 2. 98.

కం. ... అతని కడిమి కుంభజు, నికి
వారింపగరామి నిక్కఁ బరయన్.
ద్రోణ. 5. 48.

కడిమి² వై. వి (సం. కడఁబఱ)

నీపము, కడిమి చెట్టు.

సీ. కడిమి లేమ్రాఁకు లయడివిదోఁచె,
ఆను. 2. 9.

కడివోవు దే. అ. క్రి.

తొడిమలూడు.

వ. ... పొయ్యి మలయానిలంబు
నం గ్రాలు మవ్వంపు, దీవలఁ గడి
వోయి తొరఁగిన విరుల వంన మీన

కేతన పురాతన బాణశాలలంబోని
లతా మందపంబులును. విరా. 1. 240

కడు అవ్య. ద్రు. (వృత్తి యందచ్చు
పరమైనపుడు దుట్టుగా మాటును
ఉదా:- చూ, కట్టక, కట్టయితము,
కట్టెదురు.)

అత్యంతము, మిక్కిలి.

సీ... ఒకనాఁ డవ్యటదుతోడ నాక్రోతి
గఱకటా నీకిట్లు గడును హేయమైన
పీనుఁగు నంజుఁ దాహారమైనట్టి
భవము వాటిల్లుదే పాపముననొ. ఆరు.
1 274.

మర్యా కర్కర. కడునిమ్ముగాదున్ని.
ఆర. 1 292.

(పైరెండు తావుల 'కడు'వ్యస్త ప్రయో
గము)

కం. కడునదికు తోడఁ దొడరి
నఁ, బొడిచిన నొడిచినను బురుషు
వుడుషగుణంబే, రృదుఁగాక హిమనొ
దుచుట, కడిఁదియె పొరుషముదానఁ
గలుగునె చెవుమా. సభా. 1. '28.

చం. కడుఁ బనిబిడ్డ పిఁదొడిటి గాద
మనానెఱుగండు. విరా. 1. 214.

చం. ఇది కడు ముద్దరాలు పనులేమి
యఁజేయఁగ నేరదు. విరా. 1. 103.

కడుదురు వై. వి. (సం. గఁదోచి)

కందురీఁగ

కం. పెరయిఁగల గతిఁ గమియుచు,
బొరిఁబొరిఁ గడుదురుల పగిదిఁ
బొదువుచు నెరకై, వెరవునఁ గాకులుఁ
గ్రోతులుఁ, బరువడిఁ జీకాకు
పఱుచు భంగి నలయుచున్. ద్రోణ
1. 258

కడుకొను దే. అ. క్రి. (✓ కడు)

1. కడగను, పూను, యత్నించు, ఉత్సహించు

చం... ఎట్టులుం, గడుకొనిశత్రులం జెలుపఁగాంచుట కార్యము రాజనీతి మై ఆది. 8.118.

కిం. కడఁగి వృకోదరు డిసురం, బడఁగ వడిన్ వైచి వామ పాదంబునఁ జేడ్చడ వానితోమ్ము దాచెం, గడుకొని యసురయును లేచి కడునుద్ధతుఁడై. ఆది. 2.౫00

కం. అలినెడ దస్సినెడ నాఁ, కలితృష్టయు నైనయెడలఁ గడుకొని ధరణి, తలనాథ పురుషునకుని, మ్ముల భార్యయ పాచుఁ జిత్తమున దుఃఖంబుల్. ఆర. 2.74.

చం. ... ద్రువదకన్యక పాటున కిట్టి వెన్నియుం గడుకొని చేసినన్ మనలఁ గల్మష మొందగఁ నేరదర్జనా. ద్రోణ. 5.357.

2. అతిశయించు, మెండుకొను. (ఈయర్థమునఁ బాద పూరణముగా గూడ నుండును.)

కం. పుడమియు రాజ్యము బంధుల, విడిచి మృగావళులఁ గలసి విపి నంబులతోఁ, గడుకొని మాయటిడు మలఁ బడిన నరులు గలరె వరమ మునీంద్రా. ఆర. 2.3.

కం. భూనాథ నీకు భార్యం. గా నన్ను బరిగ్రహింపఁ గడుకొని యిష్టం, బేని సమయంబు సేయుము, మానుగ నాకిష్టమయిన మార్గము బ్రీతిన్. ఆది. 4 148

చం... ధనమెట్టివారి కిం, గడుకొని చేయకుండునె జగన్నుత గర్వము దుర్విమోహమున్. సభా. 1.31.

కడుగు } దే. స క్రి.
కడ్గు }

1 ప్రజాశసముచేయు, శుభ్రముచేయు, ప్రజాశించి తొలఁగించు, తొలఁగించు. వ. తానును శయ్యాతలంబు విడిచి మేనిధూళి జలంబులంగడిగి ననుబెడఁ బాసిన క్రియ.

కం. కడిచేతఁ బిరప దాచేగడిగి పొరిన్ సప్తమృత్తికా కలనమునం, గడుగునది కరయగము మఱి, కడుగవలయు గుహ్యక మృదా కలనన్ ఆను. 3.280

చం. అడుగులుగడ్డి అశ్వ. 4 228.

కడుపు వై. వి, (సం. గర్వః ప్రా. గబ్బో).

(వైకృతము గబ్బుము అగుట సమంజ సముగాని కడుపు ఎట్లగునో)

1 ఉదరము, కుషి, పొట్ట ఆ కడుపు వ్రచ్చి యొడలు గల యంగ జల్లించి ద్రోణ. 2.193.

వం. కిట్లండు సహదేవు నాలోకించి కుంతి మాటలు దలంచి యొందుసేయ నొల్లక యల్లన విఁటి కోపురం గడుపు వొడిచి ద్రోణ. 5.181.

2. గర్భము (పార్వతి శివునితో) కం నీకడుపున జన్మించుట, నా కుంగొడుక య్యెనితఁడు, శాంతి. 5.474.

(ఇవట గర్భాశయమనుట పౌనఃగదు, ఉదరమేయగును)

3 గర్భాశయము.

కం. ...లేడి కడుపునఁ బులిపుట్టునె.

ఆది 8 58

4. సంతతి, సంతానము.

తే. భరత వంశంబెల్ల వెలుంగఁ గొంతి
కడుపు చల్లగా బుట్టిన మనకు
జుండు. ఆది 8 19.

కడుపుఁబ్రోచు

పొట్టపోసికొను

చం...కడుపుఁబ్రోచి కొనన్ లము
వృత్తి కిమ్మెయిం, జొరనగు వాడె
దేవపతి సూనుడు దైవము చేత
సూచితే. విరా. 2.208.

తే. ప్రయతు లైపుట్టి యేవంపు బను
లఁగడుపుఁ, బ్రోచికొను వారహంకా
రమునను గర్వ, మాన మద దంభ
ములఁ దొల్లిమాన్యజనులఁ, బరిభ
వించిన తుచ్చులు పద్మనయన. ఆను.
5.108

కడుపుకూడు పొట్టకు సరిపోవు
అన్నము, ఆకలికి చాలినంత
మాత్రము తిండి

ఆ. ఏను గట్టువాలురాన నాకెవ్వరు,
గడుపుకూడు పెట్టికట్టఁ జీరయిచ్చి
సాకతమున నేలుదు రట్టివార, లకుఁ
బనులు సేసి మెలగఁ బుద్ధి. విరా.
1.298.

కడుపుచల్లగా సంతతి పెంపొందఁగా,
సంతతిహాయిగా

చూ. కడుపు 4వ అర్థము.

కడుపునఁ గుట్టెత్తినపుడు అడుకులు
బిన్నట్లు జాతీయము, అడుకులు తేలి

కగా జీర్ణమగువవి కావు. జరరాగ్ని
బలమువీమాత్రముతక్కువగానున్నను
అడుకులు తిన్నచో గాఢమగు కడుపు
నొప్పి కలిగించును. అట్టిచో అగ్ని
మాంద్యము వలనఁ దిన్న పదార్థము
జీర్ణముగాక కడుపులో నొప్పి యేర్ప
డినపుడు అడుకులు తిన్నచో
నికగలుగు గడుపునొప్పి తీవ్రత
అపారముగా నుండును. బలవద్దిరో
ధికి హాని మీద హాని, అపకారము
మీద నపకారము కావించినపుడి
లోకోక్తి నుపయోగింతురు.

(కొరవులు మాయాజూదమునఁ బాద
వుల సర్వస్వము అపహరించిరి.
అంతేకాక సభలో ద్రోపదినీ భంగ
పఱచిరి. ఇంతటితో నూరకొనక
దుర్భాషలు సలిపిరి. ఇట్లెన్నియోవిధ
ములఁ బాదవుల నవమాన పఱచిరి.
దీనిని బురస్కరించుకొని దుశ్శాస
నుఁడు తన వలన బరాజితమైనపుడు
సాత్యకి ఈలోకోక్తి నుపయోగించెను)
(దుశ్శాసనునితో సాత్యకి పలికిన
పలుకులు)క. అడుకులు తిన్నట్లగ నే,
కడుపునకుద్వైతినపుడు గడఁబఱచితి
నాఁటొడలెఱుగక యాండుసుతుల
నుడిగిమడుగవలసెనిప్పుడొక సాత్యకి
చేన్. ద్రోణ 4.89.

కడుపుశోకము సంతానము మరణిం
చుట వలన గలుగు శోకము.

కం. ... ఇతిఁడు పేరును బెంపు,
గని యుండఁగ నిట్లడలున. మును
గుటరయఁ గడుపు శోకమున పెంపు
నుమీ. ప్రి. 2. 34.

కణపము సం. వి. అ. పుం.

అయద విశేషము, కుంతభేద మని
కొందఱు, శరభేద మని కొందఱు.
మాలిని - పరశుకులిశ కుంతప్రాస
బాణాన నోద్య, త్పరిమ కణప చక్ర
ప్రస్ఫురద్బాహు సేనా, పరివృతుఁ
డయి (కణయము అని పాఠాంతరము)
ఆది. 2. 98.

కణము సం. వి. అ. పుం.

1. బిందువు, బొట్టు. (నీరు మొ).
సీ, అశ్రుకణము లురుల. విరా.
2. 138.
సీ. నలివ పత్రంబున సలిల కణముఁ
బోలె. శాంతి. 4. 127.

సీ. మున్నీకునుదుట, నలుకఁబుట్టి
పుర్య జలకణ మిలఁ బడ్డ. శాంతి.
4. 439.

2. గింజ.

క. కాక కణమూల ఫలపి, బ్యాకాదుల
భైక్షమైన యన్నంబున నిశ్శోకతనాఁ
కలి పుచ్చుచు, లోకాలోకంబున
నచలుడు గావలయున్ శాంతి.
4. 318.

3. లేశము, లవము.

తే. జలములలోన నిడిన, లవణ
కణము చందమ్మున. శాంతి. 4. 357.

కణయము సం. వి. అ. పుం.

కణపము యొక్క రూపాంతరము.

కణిక సం. వి. ఆ. స్త్రీ.

అజువు, నలుసు, లేశము. అతి
సూక్ష్మాంశము, కణము

సీ అప్పదానంద జనితాంబు కణ
కార్త్యి చక్షుస్సహస్ర జలరుహంబులు
రాప్తై సమ్మదంబెనంగ. ఆది. 8 186

కణికుడు సం. వి. అ. పుం.

శకునికి ఆప్తమంత్రి.

ఆ. ... కణికుఁడను వాఁడు సౌబలు
నాప్తమంత్రి. ఆది. 6. 100.

దుర్యోధనుఁడు యుధిష్ఠిరు యౌవరా
భ్యాభిషేకంబునకు భీమార్జునుల పరా
క్రమంబునకు సహింపక కర్ణ, శకుని,
దృశ్యాననులతో మంతనంబుండి ఏ
నేమి సేయు వాఁడ నృపనీతి యెయ్యది
నిరతంబుగా మీర నా కెఱిగింపుఁడని
న విని యితఁడు దుర్యోధనునకు రాజ
నీతి నుపదేశించెను. ఆది. 6. 100.
ఈ కణికుని రాజనీతికై చూ. ఆది.
6. 101. మొ, 119వ.

2, భారద్వాజ వంశస్థుఁడు.

ఇతఁడు సౌవీరపతియగు శత్రుంజ
యునకు హితవచనంబులుపదేశించెను.
చూ శాంతి. 3 287 మొ. 277 వ.
అంధ్ర మహాభారతమును బట్టి మొదటి
కణికుడు శకునికి ఆప్తమంత్రియై
నట్లును దుర్యోధనునకు రాజనీతి నుప
దేశించినటులను దెలియుచున్నది. ఇదే
ఘట్టమున సంస్కృత మహాభారత
మున కణికుడు ధృతరాష్ట్రుని ముఖ్య
మంత్రులలో నొక డై నట్లును ధృత
రాష్ట్రునకు రాజనీతి నుపదేశించినటు
లను గలదు.

శ్లో॥ తత ఆహూయ మంత్రజ్ఞం రాజ
శాస్త్రార్థ విత్తమమ్ కణికం మంత్రి

ఇం శ్రేష్ఠం ధృతరాష్ట్రోబ్రవీద్వచః
— సం. భా. ఆది. 140.2.

శ్లో॥ పశ్చాత్తాపో యథానస్య తథా
నీతిర్విధీయతామ్, ఏవముక్త్యా సంప్ర
తస్తే కణికస్స్వి గృహం తతః, సం.
భా. ఆది. 140.94.

కణ్వాశ్రమము సం వి. అ. పుం. న.
ఒకానొక తీర్థ స్థానము.

వ. కణ్వాశ్రమంబును ధర్మాంజ్యం
బును యయాతిపతనంబును జూచిన
పాపక్షయంబగు అర. 2. 248,

2. కణ్వు మహర్షి యొక్క ఆశ్ర
మము. ద్రోణ. 2 210.

కణ్వుడు సం. వి అ పుం.

1. ఒక మహర్షి.

వ. ఒక్కయెడ నారద జమదగ్ని
కణ్వుడులగు మహామునులం గొంద
అం గని. ఉద్యో. 3 145 ఆది.
4.22; ఉద్యో. 3. 45, శాంతి.1 2;
అను. 4 129; మౌస 7చూ.వివరము
చివరి సంపుటము అనుబంధము.

కత వై. వి (సం. కథా)

1. వృత్తాంతము, సమాచారము,
సంగతి.

కం. .. కొడుకుల కత విని యెద...
ద్రోణ 4. 22'.

2. చరిత్రము, కథ

అ. సతికి నొక్కరుండ వతిగాక
యెందునుబతులు పలువురవుట కితిల
గలదె ఆది 7. 260,

కం. మీరు నెప్పుకత విచుటసదే.
అను. 4.411.

కతన దే. వి

కారణము, కతము (దీనికి వృత్తి
యందే, అందైనను తృతీయాంతము
గానే, ప్రయోగములు గలవు.

తే. గంధకారికా వేషంబు కతన
మూర్తి, యజ్ఞ్వరిత్వంబు మణిపడి
యండ ... విరా. 1.294.

తే. .. భూరేణువు కతన రాత్రి,గాక
మున్న యెందొరువుల గానరైరి.
విరా. 3.160.

కతము దే. వి.

కారణము, హేతువు.

వ. నీకతమున నఖిల ధారుణీ రాజ్య
ము నాకేకాధిష్ఠితమగు. ఆది. 8.140.

కం. .. దైవంబు కతంబున నాకు
నొక్క చందంబునై యున్నది.
విరా. 1 88.

కం. ... భూసురునకుఁ దనకతము
నన, దీనదశయగుట కోర్వక. శాంతి
3.120

కతిపయము సం. విణ. (అ. ఈ. అ).

కొంత, కొంచెము పరిమాణము గలది,
కొన్ని.

వ. ఇట్లు పాండవులు పాంచాలీ సహ
తంబుగా విరాటు నగరంబున వర్తిం
చుచుఁ గతిపయ దినంబులు గౌఱతగా
కాలంబు గడసిన సమయంబున ...
విరా. 2 22.

కతిపయదినంబులు=కొన్ని దినంబులు
వ కతిపయ పరివారంబు పరివేష్ఠింప
రయంబునం జనుదెంచి. ఉద్యో.
4,186.

(కతివయ పరివారము = కొంత పరివారము)

కత్తళము దే. వి.

కవచము, బొందకము.

ఉ. ... పాం, చాబుర నెల్ల, దీప్రళ
రంబులం బొలియించి కానిభూ, పాలక
పుచ్చ గత్తళము. శల్య. 2. 55,
శ్లో॥ నాహత్యా సర్వపాంచాలాన్
విమోక్ష్యేకవచం విభో. సం. భార. ఆర.
శల్య. 151. 34.

కత్తళముపుచ్చు

(శరీరము నుండి) కవచమును తీడఁ
దీయు.

కం. ... నేనుం జలము మెఱయఁ
బాంబాబుర, బొలియింపక కత్తళంబు
పుచ్చనరేంద్రు. ద్రోణ. 5. 52.

శ్లో॥ నాహత్యా సర్వపాంచాలాన్ కవ
చస్య విమోక్షణమ్, కర్తాస్మి సమరే
కర్మ దార్త రాష్ట్రహితంతవ. సం.
భార. ఆర. ద్రోణ 151, 34.

కత్తి దే. వి.

ఖడ్గము (ఆయుధ విశేషము).

తే కత్తి గొడ్డలి యడుగనే గట్టియ
లకు. విరా. 1. 78.

కత్తివాళియమ్ము దే. వి. సమ

అర్థచంద్ర చాణము.

వ. అవ్యాసవి ... యొక్క కత్తి
వాళియమ్మున శల్యు చాపంబు ముష్టి
కింద్రుంచిన. ద్రోణ. 3. 223,
(భీముడు సైంధవుం బట్టి పరిభ
వించుట).

ఆ. వాడియైన కత్తివాళి యమ్మునఁ
గొని, పగతు శిరము చెక్కె లెగయ
గొఱిగి, నరులకెల్లఁ జూడ నవ్వగు
నట్లుగాఁ, గలయ నైదు గూఁకటుల
నొనర్చె. ఆర. 8. 250.

శో॥ ఏవము క్షౌర్యపటాస్తస్య పంచ
చక్రే వృకోదరః సం. భార. ఆర.
271. 9. (వావిళ్ళ)

కత్తెర వై. వి. (సం. కర్తరి).

కత్తిరించుట కువయొగించు సాధన
విశేషము.

కిం. వికచముఖుడగుచు శత్రువు, లకు
హితులగు నట్టి వారలంగని భూపా,
లకుఁడెద్ద కత్తిరయి నా, లకు బెల్లము
నైమనంబులుం గనవలయున్. శాంతి.
8. 268.

కథ సం. వి. ఆ. స్త్రీ.

కల్, చరిత్రము,
మ. హృద యాహ్లాది చతుర్థ మూర్తిత
కిభోపేతింబు. విరా. 1. 7., శాంతి.
5. 198.

కథకుఁడు సం. వి. (ఆ. భిక్షా. ఆ).

వాచకుఁడు, చెప్పవాడు. పౌరాణి
కుఁడు

వ .. సూతుని పుత్రుండైన యుగ్ర
శ్రవుడనియెడు కథకుఁడు సమ్య
గవరాసంబున నాకర్ణించిన వాడగు
టను. స్వర్గ 77.

కథనము సం. వి. ఆ. న.

1. చెప్పుట.

వ. ... ఇట్లు సంజయుఁడు భృత
రాష్ట్రునికు నశ్వత్థామాచి రథిత్రయ

వ్యాపార కథన పూర్వకంబుగా
దుర్యోధన లోకాంతర గమనంబు
నెప్పై సాప్తి 1.237; స్వర్గ. 77.
2. వృత్తాంతము.

వ కృప ద్రోణ జన్మకథనంబును...
మందపాలోపాఖ్యానంబు నను వృత్తాం
తఁబుల నొప్పి. ఆది. 1. 34.

కథితము సం. విజ. (అ, ఆ. అ.)

చెప్పఁబడినది.

సీ. ఇది వివాహ ప్రకార. ఆ -
కథిత ధర్మము. అను. 2.27.

వ ... ఏడ్వారు మద్వృద్ధి ప్రద
దేవతలు శ్రుతిస్మృతి కథితల్. శాంతి.
5. 12.

కం. ... ఇది వేదకథితము సుష్మీ.
స్వర్గ. 3.8.

కద } కాదా, కాదె, కదె, కదే,
కదా } కదయ్య మే.

(√అగు-కాదు+ఆ=కాదా; దీనిలో
'దా' లోపించి 'కా' అను రూప
మయ్యెను. 'కా' మీఁది దీర్ఘము హ్ర
స్వమయి 'క' అయ్యెను. 'కాదా' అను
దానిలో 'కా' మీఁది దీర్ఘము హ్రస్వమై
'కదా' అయ్యెను. కదా అను
దానిలోని తుది దీర్ఘము హ్రస్వమై
'కద' అయ్యెను.

కాదు, కదలకు ఎడారులను ప్రయుక్త
మై 'కాదె, కాదే, కదె, కదే' అను
రూపములు సిద్ధించెను. పురుషవిషయ
మున 'అయ్య' వచ్చి కదయ్య అను

ప్రయోగమును ఇందుఁ గలదు.

అవ్య.

ఇది ప్రసిద్ధిని, నిశ్చయమును, సంతా
పమును, ప్రశ్నమును, ప్రార్థనమును,
ప్రశంసను దెలుపును. కొన్నియెడల
ఊత పదముగాఁ గూడ నుండును.
(ప్రసిద్ధికి)

ఉ...నేఁగదా కడప నేర్తు రథంబనం
బురిన్. విరా. 4. 9.

(నిశ్చయమునకు)

కం. కలిమికి భోగముల కదా, ఫలమని
తను మెఱసి బయలుపడఁ బెల్లుగ
విచ్చల విడి భోగింపక వేడ్కలు
నలుపఁగ వలయు భటు డడంకువ
ఱొడన్. విరా. 1.140.

కం. మునుసీ వచట నచటఁ జే,
సిన బంటుతనంబు లెల్లఁ జెప్పఁగ విం
దుం, గనినఁగదానమ్ముదునవి. విరా.
5.95.

(సంతాపమునకు)

మ... సైన్యయు, గృజనంబుల్ వినుతిం
పఁజేర్చెనొ తొలంగంతాఱెనో పేరున
కృజపు● బెంపును దీఱఁడింపఁడు
గదా కర్ణుండు దీనాకృతిన్. కర్ణ.
1.38.

(ప్రశ్నమునకు)

వ. బెగ్గలంబు నొందు కాకింబు
నాలోకించి పలుక నగుంఁగాక పలికి
నట్లు యెవ్వరికిఁ జేయఁ దీరుఁబని
తీరెంఁగదాయనిన రాయంచకు నక్కా
కంబిట్లనియె కర్ణ, 2.75.

(ప్రశంసకు)

వ. అమ్మహాత్ములీరువురును దానవుం
వధియించుటకును ధర్మ సంస్థా
పనంబు సేయుటకునై వలసిన
యప్పుడెల్లను జననాది కృత్యంబులు
గైకొని వినోదింతురు వారలుగదా
యాకృష్ణార్జును లనిచెప్పి కృష్ణద్వైపా
యనుండు వెండియునిట్లనియె. ద్రోణ.
5.414

(ప్రార్థనము)

కం. నను మూర్ఖుని గెలువఁగ న,
య్యనిమిషులకు నరిది యనుడు నట్లను
టఁగదా, నిను వేడెదనని కుంతి,
తనయుఁడు పలుకుటయు దత్తితా
మహాఁడు గృపన్. భీష్మ 1.158.

చం....పాండునృపపుత్రుల నెమ్మొయి
నై నఁగాచి కోత్, విమతిగడియ్య నీకు
నిను వేయివిధంబుల నాశ్రయించు
టెల్లను ఫలమొందఁ జేయఁగఁ
దలించుట పెంపు సుమయ్య కేశవా.
శల్య 2.828

చం తిరమయి నీవు నాలుకకు దెచ్చి
నమాటగదా వినందగున్ కర్ణ, 2 11.

వ. నీవిట్లంటివిగదా యని హితోప
పదేశంబు మాననేర్తనే. కర్ణ 2.58 ,
ఆను 8.200.

కదంబకము సం. వి. అ. న

1. కిడిమిపువ్వు

వం. విలంబిత కదంబక స్థూలము
క్రైఫల దామ రమణీయంబై ఆది
6 4.

2. సమూహము

ఉ ... విజయుఁ డోడకు మంచును
మారు తాత్రుమ, త్యున్నత చిత్తుఁడేసె
నదియున్ విరియించె రయంబుతో
సము, తృన్న సమీరజాహతి సపార
పయోద కదంబకంబులన్. ఆది.
8.278

కదంబము సం. వి. అ. వుం.

1. కడిమి.

చం. దళిత నవీన కందళ కదంబ
కదంబక కేతకీరజో, మిళిత సుగంధ
బంధుర సమీరజుఁడన్ శుభదూఁచు
చుండఁగా. ఆర. 4.138.

న.

2. సమూహము

ఎ. ... మనోహర కుసుమ కదంబ
గంధ మకరంద విందు సందోహ
సుందర తరుచ్ఛాయా సేవనంబులను.
విరా. 1.147.

ఉ. ... ఇచ్చటన్ దంతి తురంగ
నదృట కదంబముఁ జూచి కలంగు
టొప్పునే విరా. 4.68.

కదనము సం. వి. అ. న.

విహ్వలత్వము

(కిడుకుడు ద్రౌపది యందలి
మోహంబున).

వ. ఇవ్వెధంబున మదన కదన
ధూయమాన మానసుండగుచు నిట్లని
వితర్కించు. విరా. 2.294.

కదయ్య కిద.

(ప్రార్థనకు)

కం అన విని రాజుదేవులు మురారికి

నిట్లని రెంతయన్ రయం, బునఁజను
మయ్య పాండ నృపపుత్రుల
నెమ్మెయి నైన గాచికోత్. వినుతి
గదయ్య నీకు నిను వేయివిధంబుల
నాశ్రయించు తెల్లను ఫలమొందఁ
జేయఁగఁ దలంచుట పెంపుసుమయ్య
కేశవా- శల్య. 2.828.

కదలి సం. వి ఈ. స్త్రీ.

అరఁటిచెట్టు

సీ... కదలి శోభియును మృగాకీర్ణంబు,
నగు ధృతరాష్ట్రుని యాశ్రమంబు,
నెఱిగిన వారదెయిదె యంచుఁ
జేర్కొనిచూపెచెప్పిన. ఆశ్ర. 2.81.

కదలు దే. అ. శ్రీ.

1. చలించు.

వ. అమ్మాధుండు అశ్వత్థామ దినవామ
కిరంబునఁ జక్రంబు నవలంబించి
యెత్తెం జాలక దక్షిణ పాణిబట్టి
యెట్లును గదలఁ దివియ శక్తుఁడు
గాక యభయహస్తంబులను లావు
చేసి తివిసినను నది కిదలసుండె.
సౌప్తి. 2.48.

సీ. కరువలి సుడియమిఁ గదలక
చెన్నొందు, నెఱవిరి తమ్ముల నుఱక
తెగడి. విరా. 2.88.

జం. గురుకువయుగ్మముల్ గదలఁ
గ్రొమ్ముడులం దగు పుష్పముల్
పయిందొంగ ... ఆది. 8. 175
2. బయలుదేలు, ప్రయాణమగు.

వ. అమ్మహిసురవరేణ్యు నను
మతి వదసి పాండవులు పాంచాలిం
బుంస్కరించుకొని యాతండునుదోడ

న యరుగుదేరం గదలి శుభనిమిత్తం
బులు గైకొనుచుం విరా 1.147.

వ.... అతండును (శల్యుఁడు) పుత్ర
మిత్ర సమేతంబుగా నానా సేనాతి
సంక్షలంబుగా, గదలి పాండవులున్న
యెడకు నిత్య ప్రయాణంబుల నడచు
సమయంబున ఉద్యో. 1.91.

వ. అవ్వసుమతీపతి ప్రీతుండై యది
లెస్స వెరవట్లు చేయుదమని సముచిత
భంగం దగువారల తెఱింగించి కదలి
యచటికి రెండామడ యగు సరస్వతి
పొంతం బయలిక బలంబులంగొని
చని. శల్య. 1.74, ఉద్యో. 3.178
8. నడచు.

ఆ. తేరు గదల నీక వైరులు బలువిడి
బొదివి పట్ట. కర్ణ. 2.231.

4 తొలఁగు.

సీ పఱమెయిల్ గప్పినఁబాడఱినునుఁ
గాంతి, గదలిన యమృతాంశు కశయు
బోలె, విరా 1.294.

(పోవు. నశించు అని సూ. ఆ. ని).

5. వీడు, పాయు, వదలు.

వ. అని యిట్లు నెప్పిన ధర్మతన
యుని పలుకులు విని వెండియు
సైరంద్రది యచ్చోటు గదలక నిలిచి
యెద్దియేనియుం బలుకం దలంచినఁ
జూచి యతండు. విరా. 2.149.

సీ. ఆచ్చోటు గదలి వివ్వచ్చుండు
సనఁజన. ద్రోణ. 3. 151.

కం. ఎఱుక గరివారి చరితలు, గద
చుచు సజ్జనుల గోష్ఠిఁ గదలక ధర్మం
బెఱుఁగుచు నెఱిగిన దానిని, మఱక

కనుష్ఠించునది సమంజస బుద్ధిన్.
ఆది. 3.203., సఖా. 1 100.

కదలుచు } దే స. క్రి. (√కదలు) కద
కదలుచు } లించు

కదలఁజేయు (చలింపఁజేయు)
ఆ. అగ్నినంట హిమవదచలంబుకద
లవగంగఁ గట్టవచ్చు గాని విప్ర,
రాజిఁబరిభవింపరాదు. ఆను. 2.166.
కం. అనుటయు మోఱకు చందం,
బున మోమద్దము గదల్చి. విరా,
1.221,

కదలి సం. వి. ఈ. స్త్రీ.

కదిలి, అరటిచెట్టు.
మానిని: కాచి బెడంగుగఁ బండిన
యా సహకారములం గదఁపితులం,
జూచుచు. ఆను. 4.20., శాంతి.
2.864.

కదలిక సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కదలి.
సీ. రత్నశిలా రత్నరాజిత కదలికా
మహిమశోభిల్లంగ మద్ర విభుడు.
భీష్మ. 1.87., అశ్వ. 3.202.

కదలి గర్భము సం. వి. ఆ. పుం.
అరఁటి చెట్టులోని నడిమిభాగము,
అరఁటి ఊచ
కం. ఆరయ కదలి గర్భా, సారము
సంసారము, శాంతి. 6 530

కదా చూ. కద

కదియంబడు కదియు దే. ఆ. క్రి.
(√కదియు స్వార్థమున పడు)
కవియవచ్చు, కవియు, ప్రైకుఱుకు,
కలియఁబడు

వ. అనిన నవ్వెలంది వీడు దమ

కించి యున్న వాఁడు నాయంత్రించు
మాటలకు మున్న కదియంబడినఁ
గర్జంబు దిప్పునని విచారించి. విరా.
2.258.

వ. మఱువాటి కయ్యంబున నేను
నుం గడంగి.

కం. కడు బెట్టిదముగఁ గదియంబడి
ఉద్యో. 4.330, 331., ద్రోణ.
4.112.

కదియించు దే. స. క్రి. (√కదియు)

1. ఘటించు, చేర్చు. ఉంచు
వ. కరకమలంబులు మొగిచి ఫాల
భాగంబునం గదియించి. విరా.
1.184, ద్రోణ 5.409.

2 దగ్గఁ జేర్చు, సమీపింపఁజేయు
చం...త్రిగర్త నా, ఘట నిరుదేరుఁ
దద్రథముతోఁ గదియించి తదీయ
సారథిన్ బలువిధిఁ గూర్చి రథ్యముల
ప్రాణములుం గొని దుగ్రముర్తులై.
ఇష్టిధంబున విరాటుండు విరథుం
డగుటయు. విరా. 3.199, 200.

3. (బాణములు) పరఁగించు, ప్రయో
గించు.

వ. (కర్ణుఁడు) పాంచాలబలంబు దఱిసి
పెక్కు తెఱంగుల మెఱుంగు టమ్ముల
గములు గదియించి. కర్ణ. 1.139.

కం. అది ధర్మంబుల కెల్లం, దుడి
యగు ధర్మంబు మనసుతో దానిఁ
దిగ్గ, గుడియించి మేధతోడం, గడి
యింపుము నియతఁబుత్ర కడు గాఢము
గన్. శాంతి. 5.180.

కదియు దే. ఆ. క్రి.

1 తగులు, తాకు, అంటు.

చం. తిగిచి కిచ్చుంగిలించి జగతీ విభుఁ
దక్కిమలాయతాషి నె, మొగము
మొంజున గదియ మోపు. విరా.
1, 2+7.

సీ విడుపునఁ దూర్పును బడమరనై
రెండు, గడిలు నుభోసిది గదిసి
యందు. భీష్మ. 121.

2 కదియు, కూడు.

(ఃమీవృక్ష వర్ణన) సీ...కవట తొం
దొంబితో గదియును నెడములుమ్రుంగి
ప్రక్కగ సొంపు మిగులు దాని. విరా.
1 162., క్రీ. 2.539.

మధ్యా. ఎదురను చవ్వలఁ జూచిన
పొడవులెల్లఁ దత్తిజను కదియఁగా
నప్పైయెంతయును దవ్వయికనఁబడ,
బిజుఁడనిది దిన్నెను రథమో
యనూరుఁడో యితఁడంచునవుడు,
హృదయమనను గడు విస్మయంబందె
నివ్వాకుతులుడు. ఆర. 2 169.

ఆ. (ఉత్తర) వచ్చి కొలువు సొచ్చి
నెచ్చెఁబిందు నం, తంత నిలువఁ
బనిచి యల్లనల్లఁ గదిసి ప్రౌఢవనిత
కైవడి ముద్దియ, ముద్దు పుట్టఁదనకు
మ్రొక్కుచును. విరా. 1.246.

సీ కదిసిన యచ్చైనఁ గొంగిలింపఁ
గడంగి, యారసి బొంకైన నలఁత
నొందు విరా. 2.501.

స. క్రి.

1. దీకెను, ఎవరించు.

వ. ...అతిండును ననిలసుతుండునుం
బరస్సుర మూర్తుల నెవలోకించి

... యున్నతంబులగు నవసవ్యకరం
బుల నాకుంచిత సవ్యబాహుతలంబుల
నప్పళించు చప్పళ్ళు గలసి యొక్క
రుండ మల్ల చఱచిన చందంబున
వీతేర వింత తానకంబుల నిలచి
కదిసినయప్పుడువృకోదరుండు. విరా.
2.14.

చం. మదమునఁ గీచకాగ్రజుఁడు
మార్కొని నిల్చిన వీకమై మెయింగ
దిసితిమేని నప్పుడు ప్రకాశ రహస్య
విభేది బుద్ధి నా కొడవునె విరా.
2 260.

కదుపు దే. అ. క్రి.

2. పోలు, సమానమగు
మధ్యా. పదుండ్రబోలెడు సుతులనూ
ర్వురఁ బడయంగ వలతొ, పదుండ్ర
నూర్వుర కెనయగు సుతులఁ బడ
యంగ వలతొ వదలక వేవురు
సుతులఁ బడయంగ వలతొ వేవురకుఁ
గదియంగ నుత్తము నొక్కరు
వలతొ కమలాయతాషి. ఆర. 2.348.

కదుగదుప చూ. గదుగదుప

కదుపు వి (సం. కదంబం)
(సజాతీయ పశుపక్ష్యాదుల) సంఘము,
గోగణము, పశుసంఘము.

కం. కదిసిన బలములు పిచ్చినఁ,
గదుపులఁ జెడరంగనీక గాండివి
వెసం, బొదివి యట కడ పెనవియును,
గొదగొని తమ పౌంమసొచ్చె గోపా
లురతోన్. విరా 4 271.

విరా. 1.279., 288.

కం. ద్వీరదము లొఱగెడివియు
నెత్తురుగ్రక్కుచుఁ గూలెడివి గదుపు

లై కలయం, దిరుగుడువడియెడివియు
భువి, బొరలెడివియు నయ్యెఁ బవనపు
త్రుమునుమునన్. భీష్మ. 2.213.

కం. నడుమన వానింబార్థుడు, పొడి
గానేయంగఁ గనలి భూపకుమారుం,
దడసింజెఁ దోమరంబులు, గడుఁ
బెక్కివి మిడుతకడుపు గతిఁ
గవియంగన్. అశ్వ. 4.22.

కడుపులు గట్టు దే. అ. క్రి. సమ.

గుంపులుగూడు

మం....తీవ్రంబులై, పదశబ్దంబులు
మీఱఁజూడు కలయం బాఱందొడం
గెంబెనం, గదుపుల్ గట్టి మృగంబు
లెంతయుభయోత్కంపంబు నాకయ్యె
డిన్. ఆర. 7.254

కడుపు సేర్పు దే. అ. క్రి

మందవేయు

ఆ పిదుకఁ గదుపుసేర్పు బెదరు
వాపఁగ నీరు, మేపుగలుగు నెడకు
మెఁగ వెలువ, మృగమునరియ
ముచ్చరేవగలును గొట్ట, నేర్తుబసికి,
జాలుఁ గూర్తునేను విరా. 1.101

కడురు దే అ. క్రి.

1. కలుగు

తే ... అజాత, వై రియల్లన నకులుని
వలను సూచి, నెమ్మనంబుర
నుమ్మలికమ్ము గదుర, నెలుగు
చందంబు వేటుగా నిట్టులనియె
విరా. 1.91

కం విని ప్రహ్లాదుఁడు గృహ దన,
మనిమున గదురంగ, శాంతి 3.140 ,
అను, 3.278

2 పర్వ, వ్యాపించు

సీ. కనుగవ క్కమెఱు, గులుఁగదిరిన
ముందఱు బుచ్చోవహారంబు పొలుపు
దాల్చి, వేనలికప్ప పర్వినమీఁదునీందు
కూలంబు మేల్కొట్టు కొమరు వడయ.
విరా. 1.308.

3. అతిశయించు, పాచ్చు

చం. కినుక మనంబునం గదిరి
క్రీడి పితామహ విల్లు వ్రేల్చిడిం,
దునిమి...విరా. 5.176, విరా.
2.126.

(అర్జునుఁడు)కం...ధర్మసుతునివిడి,
దంకరిగెను మోము వెల్లఁ దనమునఁ
గదురన్ ద్రోణ. 2.231.

4 కొట్టుకొను, అంటు

తే. కడలుకొనఁ జుట్టు బఁదెడు
గొడుగులెవ్వి, యెసక మెస, గంగ
నీవురు లేవట్ట, రంగమున నాననంబు
న, చవలి ధూళి గదిరెజలక మేలాడవు
కొరవేంద్ర. శల్య. 2.402.

కదె-కదే చూ. కద.

‘కద’ క్రిందనిచ్చిన యన్నియర్థము
లందును ‘కదె’ ‘కదే’ ప్రయోగ
ములు గలవు.

సీ నామాట వినగదె నాథయంటి.,
కం. ఇ. ప్పరువుఁడు (భీష్ముఁడు)
పురుషార్థసార భూషణుఁడు గదే
స్త్రీ. 2 111.

కడ్రువ సం. వి. ఊ. స్త్రీ.

కశ్యపునిభార్య, నాగమాత. ఆర.
5252, అను. 1.2040.

(ఇచ్చట ‘కద్ధ’వ’ అనిప్రయోగము)

కం కద్ద్రవ గగ్గొని సంతో, పద్ద్ర
తమతియగుచుఁ బిలిచి సవతికిఁ
జూపెన్, భద్రాత్మక యవ్వినతయు,
తద్దోహం బెఱుగలేమి దైన్యము
నొందెన్. అను 1.200.

చూ. చరిత్ర అను 1167 నుండి
284. వఱకు

కద్ద్రవ సం. వి ఊ. ప్రా. చూ. కద్ద్రవ
కనకధ్వజుడు సం వి అ. పుం.

గాంధారీ ధృతరాష్ట్రుల 98వ కుమా
రుడు; భీష్ముని ఎనిమిదవ నాటి
యధమున భీమునిచేఁ జచ్చెను అది.
5197. భీష్ము. 31 161. చూ.
కురు కుమారులు.

కనకపక్షుడు సం. వి అ. పుం.

బంగారు తెక్కలు గలవాడు,
గర్జుడుడు.

తే. .. కనక, పక్షుఁడార్జాత్ముఁ
డలఁతు నప్పచ్చినాడు శాంతి.
2.28.

కనకబాహుడు | సం. వి ఊ పుం.
కనకబాహువు

శివుడు

సీ. శ్రీకంఠ రుద్రుని శివుఁ....కనక
బాహుఁ బశుపతి భక్తిఁ బ్రస్తుతించి...
అశ్వ. 1.62.

కనకము సం వి. అ న.

బంగారము.

ఉ. కూర్చుంట నూత్న రత్నమునకుం
గనకంబునకందగున్ ... విరా
1.28, శాంతి. 5 122,
2. ఒక బంగారు నాణెము.

వ. ... అనేక గోవులం గనక తాసు
లను నొసంగిన నా భూసురోత్త
ముండు. అను. 1.282.

కం, కుడువక పెట్టక శూద్రుడు, కడు
నెక్కుడు గూర్చినట్టి కనకముఁ
గొలుచుం, బుడమిపతి ధర్మ కృతు
లకు, నిడునది సగముగాని మేదిసీశ్వర
వర్యా. శాంతి. 3.432.

పుం.

సంపెంగ.

కం, కనక ప్రతతి వితతుల, బెనఁగిన
సుర భూరుహముల. అది 2 70.

కనకస్థలము సం వి అ. న.

హిమవత్సర్వతము నందలి కేశికావన
మునందుఁ గల ఒక తీర్థస్థలము.
ఇచ్చట శంకరుఁడు సర్వభూతగణ
పరివృతుడయి కొలువు దీటి యుం
డును. అను. 4.418.

కనకాంబరము సం. వి. అ. న.

బంగారు చెఱఁగుల వస్త్రము.

వ. వివ్వచ్చుండు సంగీత స్రవంగం
బున మెచ్చువడిసిన కనకాంబరారులు
సోదరులకుం జేర్చుచుండు విరా.
2.2.

కనకాక్షి సం. వి ఈ శ్రీ,

సప్త సారస్వతము అనఁబడు
సరస్వతీ నది యొక్క యేడు రూప
ములలో నొకటి శల్య. 2 152.

కనఖలము సం వి అ. న.

బంగారు పీఠమున హరిద్వార సమీపము
ననున్న తీర్థ విశేషము. ఆ తీర్థము

దగ్గఱనున్న ఒకానొక పర్వతము.
ఇచ్చట స్నానము చేసినవారు పాతక
ములుపోయి స్వర్గసౌఖ్యములందుదురు.
ఇది ఋషిదైవతము. ఇందు సనత్కు-
మారుడు సిద్ధిపించెను అను. 2.74,
ఆర. 3.251.

కనక సంత. శత్ర.

ప్రకాశించుచున్న

శా... హేమచ. ద్రక కన ద్వర్మంబు
నీ కెంతయున్, సత్కారంబున నిచ్చె
... విరా 1.984

కం. కన, తనకమయ విమా-
నము. అశ్వ. 4247.

కనలు దే వి.

కోపము.

వ. కర్ణుండు గనలునఁ గనుఁగవఁ
గె-పు గడలుకొన నమ్మద్రపతిం
జుఱచుటం జూచి. కర్ణ. 3.318.

కం. ... తండ్రి పరిభవంబునకుం,
గనలు, గదిరి యిట్లంటిని. ద్రోణ
5.140.

అ. క్రి.

కోపించు.

కం. అని చెప్పి గంటి సూపిన, నని
లతనూభవుండుగనలి యాదుష్టాత్ముం,
దనయాది బంధు హితముగ, ననిచెద
జము ప్రోలికనియె నంగము వొంగన్
విరా 5.810.

కం. వనవాసాయాసంబుల, ననయం
బును నలగి దానినాత్మనిడి మరు త్రన
య్యుండు పెక్కులాడెద, గని మాటల

దీన రాజుఁ గనలకు మనుమీ. ఆశ్ర
1. 188.

2. తపించు.

చం. కనుగొని కోపవేగమునఁ
గన్నుల నిప్పులురాల నంగము, ల్గ
నలఁగ సాంద్ర ఘర్మ సలిలంబులు
గ్రమ్మ. విరా. 2.188.

3. కలఁతఁజెందు

నీ ఇంపగు నీచెయ్యు తెలమిమైఁ
గొనియాడఁ గానని కోర్కులు
గనలుటయును. (కలఁగుటయును
అని పాఠాం.)

కనికొను దే. స. క్రి.

1 గ్రహించు, తెలిసికొను, ఎఱుఁగు
వం. కృపాచార్య భీష్ములు పార్థు
బాణపాత ప్రకారంబులు ప్రణామ
కుశల ప్రక్షింబులుగా నంతరం
గంబులం గనికొని సంతసిల్లిరి-విరా.
4.256

కం. విను దౌడవ్యులఁ గార్యము,
గనికొని వలయుపని మున్న కావింపఁ
గనే, రని జడుఁడు దీర్ఘసూత్రుం, డను
నమ్మత్స్యంబు భంగి నాపవనొందున్.
శాంతి. 3.199., శల్య. 2.180.

2. విచారించు

కం. వినుమీ గోమాయువు వచ్చిన
యంతటి నుండి మనకుఁ జేసిన
హితమున్, గనికొన వలవదె యీ
తర.మున వాడిటు సేయుఁ డను
సమూహయు వలదే. శాంతి. 3.72.

కనియు దే. అ. క్రి

కమియు, పరిపక్వమగు.

చం....ఎట్టిదెప్పుడు, గనియంగ
బండియుండు. ఆర. 2, 445.

కనిష్ఠము సం. విజ. (అ. ఆ. అ)

అధమము

ఉ. నీతిపథంబునన్ బ్రదుక నేర్చుట
యత్త మభంగి శౌర్యసం, జాతములై
కరంబలరు సంపద లొండుట మధ్య
వృత్తియ, స్వీతములైన భారవహ
జీవనముల్ దలంపం గనిష్ఠముల్,
నీతికి బాహ్యులైన ధరణీవర మెత్తురె
వారి నుత్తముల్. ఉద్యో. 2.71.

కను దే. స. క్రి.

(దీనికి కానన్, కానగన్, కానక
కానడు మున్నగు విశేషరూపములు
గూడఁ గలవు)

1. చూచు

కం. మున్నెన్నడు నివ్వెదమే
గన్నదిగాదు. ద్రోణ. 3.197.

నీ. కానరే కానలొన లోకోత్తరు,
నని మ్రాని మ్రానికి నరిగి యరిగి
ఆర. 2.44

2. ప్రసవించు, (బిడ్డను) కాంచు

చం. వెడవెడ యేనుఁ దొల్లియిది
వింటి నమంగని కుంతి యెఁతయుం,
జెడ నది వైచిపోయె. ఉద్యో. 4. 13

చం. కొడుకులగా నరేన్ద్రపు లకంఠిత
తేజుల నెందు నిమ్మెయిం, జెడుతెరు
వైనచోఁ దిగవు సెప్పక యెవ్వరి
కించి చూతురే. ఉద్యో. 2.10.

3. ఎఱుంగు, గ్రహించు, తెలియు

కం. ... అప్పులుకు నం, గనియెను

దనపలుకుఁదప్పుగా నతఁడు మదిన్.
సా. 2. 79.

తే. జనన మరణాదులైన సంసార
దురితములకు, నగపడ కుండంగ
దొలంగు తెరువు, గనువెలుంగు నీ
కిచ్చితి ననిన. విరా. 1.23.

కం. మన వంశంబున వృత్తంబును
బెంపును గానఁజాలు పుణ్యసతివిదు,
ర్జనులగు తులువల తలంపులు గను
గొని యేమఱక మెలంగఁగా వలయుఁ
జుమీ విరా. 1.110.

కం. ... నీవిట్లాతుర వగుట. నేతాప
ములేదు. నైజ మెఱుంగవు గంటే.
విరా. 3.51.

4 పడయు, పొందు.

తే. తల్లి నీ కులగోత్ర సౌందర్యము
లకుఁ దగిన పతిఁగంటి.

ఆ... వేయి నెలలపై బ్రతికి నతఁడు
గండు త్రిదశ పదము. ఆను. 2.84

కం. ... ఇట్టులనుచిత కృత్యంబు
నకుఁ జనఁదగునె దీనం, గనియెడు
ఫలమేమి దూష్య గర్వంబేలా శల్య.
2.289.

5. నోచుకొను, అధ్యవ్థమును
పొందు, భాగ్యమును పొందు,

నీ కానని మేను, కానని వీములు
కానని కోర్కులు, కానని మది. విరా.
2.1'8, విరా. 1.27.

6 ఆశ్రయించు, శరణుచొచ్చు

కం సన్నాసి వేషమునరా, జన్మనిఁ
గని యెప్పుడుఁ గొలిచి. విరా. 1.69.
(కృపాచార్యుఁడు దుర్యోధనునితో)

కం. నినుఁగాచికొనుము నీవు,న్నను
సర్వముగల్గు దర్మనందనుని దగం.
గను మతఁడు రాజునని తన మనమున
నెక్కించు కొనఁడు మదగర్వంబుల్.
శంఖ. 1.59.

మ. వినుఁడి నాదుప్రతిజ్ఞ నీవు
నిఖిలోర్వినాథులున్ సింధురా, జు న
వశ్యంబును నెల్లినపుడు భయస్థుం
డై నినుం జొచ్చినన్, వనజాతుంశ
రణంబు వేడినను గర్వంబేది నన్నుం
దగం, గనినం బోదు దొఱంగిపోయిన
నెఱుంగంగాని సత్యవ్రతా -ద్రోణ.
2.277.

శ్లో॥ నచాస్మాన్ శరణంగచ్ఛేత్కృ
ష్టంవా పురుషోత్తమమ్ భవంతంవా
మహారాజ శ్శ్వేతిస్మి హంతా జయద్ర
థమ్. సం. భార. ద్రోణ. 73.21.

7. గురుపట్టు

కం. అందుల నుండుదురను నా,
సం దెల్లముగాఁగఁ బెక్కు చందంబుల
ము, ట్టందిరిగి తడవి కుంతి, నంద
నులం గానలేక నానాభంగిన్. విరా.
3.88.

8. చాలు, పూను

(అర్జునఁడు ధర్మరాజుతో)కం. మను
జాధిప తగు సమయం, బున నీవెఱిఁ
గింపఁగన్నఁ బొరిపుచ్చనెవే, చమ
దెంచి నీసుతుం బొది, వినయెడ త
త్కూర యోధ వీరులనెల్లన్.ద్రోణ.
2.255.

ఆ. అర్జునాస్త్ర ఖండితాపవ్రత ద్వజ,
చామరముగాలిఁ జదలఁ దూలఁ,

జిహ్వాముల విభూతిఁ జెందంగఁగని
యొప్పె, నప్పుడాడుచున్న యట్టల
వట. విరా. 5.54

9. విచారించు, ఆలోచించు

కం. మనమందఱమును ధృతరా,ష్ట్ర
నికడకుంబోయి కార్యసూత్రమతనిచే,
వినవలయు నాతఁడెయ్యది, గని పలికి
న నదియ మనకుఁ గర్తవ్యమగున్.
సౌప్తి. 1.41.

10. సంతోషపెట్టు.

మ. అట మిన్నందినయట్టివాని పొడ
వెంతన్నట్లు పాలాక్షునె,క్కటి కయ్యం
బునఁ గన్న ఫల్గును భుజాగర్వంబు
లెక్కించుట. ఉద్యో. 2.174

శ్లో॥ తోషయామాస యుద్ధేన దేవదే
వముమావతిమ్. సం. భా. ఉద్యో.
49.28.

11. భావించు, తలంచు.

కం. విను సాంఖ్యసమజ్ఞానం, బును
యోగసమాన బలము భూవర లేవెం,
దునునవి రెండును వేఱుగఁ,గను
బాలికుఁడొక్క తెరువ కానేఁగదున్.
శాంతి.5.111.

12. బ్రహ్మమునందు బ్రహ్మరూప్
మునఁ బుట్టినవానినిగాఁ దెలిసికొను
తే. నాకుఁ బ్రజ గతి నిచ్చుననంగ
వలవ, దేనఁప్రజనయి పొడమెడఁ గాన
యేను, నన్నుఁగనుచున్న నది మోక్ష
ఁబుసేయు, నాశపడనట్టులగుఁడఁ
బ్రజాభియక్తి - శాంతి. 4.27.

శ్లో॥ ఆత్మన్యైవాత్మనా జాత ఆత్మని
ష్ఠోఽప్రజ్ఞోఽపివా ఆత్మన్యైవ భవి

ష్యామి నమాంతారయతి ప్రజా. సం.
భార. శాంతి. 125, 38.

వి. నేత్రము, కన్ను.

కం. కనుబ్రహ్మని తెరువరి చన,
కనిపాయంచైన మార్గమరసి తగ నె
టింగినవారు నెప్పంగా గైకొనని
కరణి దగిన వెంటకుం జొరవకటా
4 దో. 2.280.

సీ. కల్లుద్రావిన పాతకంబది యగ్ని
వర్ణముగాగ గాచి పానంబుసేయ,
గమమాసి యులుకంగ ననలంబు
జొర మహాప్రస్థాన మావరింపగ
బాయ. శాంతి. 1.807.

విజ.

అల్పము

చూ: కనుజీకటి

కనుంగవ - కనుగవ దే. వి. సమ.

కన్నులంబు

సీ. కనుగవ మెలుగులు గదిరిన
ముందలు బుచ్చెపహరంబు పొలుపు
దాల్చి. విరా. 1.308

చం... ఆకడుగనుగవ నిప్పులురాలు
చుండగన్, దో. 1.310.

గనుంగును, కనుగొను కన్నును, దే.

స. క్రి. (కను + కొను)

1. చూచు పరిక్షించు

మ... పౌ, త్రుని భూతిశ్రవసుం గనుం
గొనుచు నిండ్రుం గ్రేణి సేయంగనే,
చిన పెంపొప్పుగ బాప్తికుండరిగె ని
శ్చింతంబునన్ బోరికిన్. భీష్మ. 1.94
4. ఎందును నిట్టివాని నరు వెవ్వరు

గాంచిరె నాకకాదు సం, క్రందన
సూతికిం దగిలి కన్నొనఁజాలదె విరా.
2 28

తే... వసిష్ఠుడతని, తోడ నజుడును
హరియు రుద్రుండుఁబోరు, గనుగొ
నంగ వచ్చినవారు గడఁగుమనుడు.
శాంతి. 5 423

2. తెలిసికొను, ఎలుగు

కం. తన కడిమి కలిమి నచ్చియు,
మనమునఁదలకడరసూతు మరణ
బు గనుం, గొనుటకు దల్లిదవడు
ప్రియ, పనితకతనిదాపు నెప్పి వడి
దన్మాత్రన్. విరా. 2.354.

సీ... తునియలు పెక్కెనఁ బనివడి
గూర్చి యాపులు గనుగొని మూర్చ
మునుగు వారు. స్త్రీ. 2.22.

కనుగొన-కనుగ్రేవ దే వి. కంటి
కొలికి.

కం. తనయుడు వడ శకుని కనుం,
గొని శోకం బాత్మ నారఁగూరంగ న
త్రుత్, కనుగొనలయందు నినిచె, న్నిను
జేర్చి విదురు భాషంబులు దల
చెన్. శల్య 1.387.

చం... కనుగ్రేవఁ గెంపడర వీరర
సోద్ధతిఁ జూచి సోమద, త్రుని తన
యుండు బిట్టతనితో చలవద్ద నుతించె
సైన్యముల్. భీష్మ. 2. 228.

కనుజాటు దే వి. సమ.

దృష్టి దోషము, కనుజాటు.

సీ. దర్పంబు గనుజాటు దాకకుండఁ
గగొడుగుల, పెల్లుబువర దృక్కొటి
నాగు. భీష్మ. 1. 119.

కనుజీకటి దే. వి. సమ.

అల్పమైన చీకటి. సంధ్యాకాల
మందలి కేజీకటి.

కం. తను నేర్పరించి కేవలమును
శాంతమునైన తత్త్వమును సంతత
ముంగనుచున్న దన్ను నెఱుంగు
గనుజీకటి బాపు వెలుగు గలుగు
బుత్రా. అశ్వ. 1. 224.

కనుబాటు దే. వి (కను + పాటు).

దృష్టి దోషము.

సీ. సుదతి సీమై చక్కఁజూచుటకో
దెదఁగనుబాటు వారయునో యని
లలంచి. విరా. 2. 47.

కనుకని దే. వి సంత్రమము, తొట్రు
కనకని పాటు. భయము, వెఱపు.

(అర్జునుడు) వ అట్టియెడ దుశ్శా
సన శకుని దుర్ముఖ వివిశతివి
కర్ణులు తన్నుం బొదివి కొనిన వారల
రథంథ్య కేతు వర్జుంబులు జర్జరితం
బులుగా నేసిగాసిచేసిన సందఱుంగను
కనిబలవం దొడంగిన. విరా. 5. 181.

చం. ... కలఁగి కన్కనిఁ బాటె
బలంబులు. అశ్వ. 4. 128.

చం. ఘనుడు వ్యకోదరుండు దనుఁ
గట్టలుకం దల పడ్డఁ గోటికాన్యుని
తురగంబులం దునిమి సూతుని
కంతముద్రుంచి వైచి టీ. ప్రనిశితమైన
ప్రాసమున వాని యరంబుఁ బగిల్చి
చంపిం, గనుకనిఁ బాటె భీతి యెసఁ
గంగఁ దదీయ చమూసమూహమున్.
ఆర 3. 281.

వ. తత్పరిజనంబు లందఱు నశని

పాతంబునఁ బెదరి చెదరినట్లు గనుక
నిం బఱచిరయ్యేక స్తంభ హర్మ్యం
బును దక్షకు విషాగ్ని దగ్ధంబయ్యె.
ఆది. 2. 198.

శ్లో॥ భయాత్పరిత్యజ్య దిశః ప్రపే
దిరే. సం. భా. ఆది. 44. 4.

కనుకలి దే. వి (కను + కలి).

చూపు, దృష్టి.

సీ. ఇన్నాతి చెలువంబుగన్న శచీ
ప్రియుండైనను గనుకలి నవయకున్నె
విరా. 2. 27.

కనుగలుగు - కన్గలుగు దే. అ. క్రి.

(కను + కలుగు).

జాగరూకత వహించు, అప్రమత్తత
గలిగి యుండు.

కం. నాయున్నచోటనెప్పుడుఁ, బాయక
కనుగలిగి నిలిచి భండనము దగం,
జేయంగవలయు నకుక్కురు, నాయకు
కోరికి ఫలంబునకు విముఖముగాన్.
ద్రోణ- 1. 117.

ఉ. ఏమఱి రక్షసాలని మృగేంద్రుని
నక్కయు గోలుపుచ్చ సం, గ్రామము
లోనఁ గన్గలిగి కావక దక్కిన నాశి
ఖండిచే, నీమనుజేంద్రుఁ గోల్పదమె.
భీష్మ. 1. 80.

కనుగీటు దే. అ క్రి, న. క్రి.

కనుగలుపు, కనుసైగచేయు.

కం అనలుని నన్వేషింపఁగ, వనగజ
మొక్కండురావివలంబువతురకం, గను
గీటి చూపవార, వృణస్సృతిం జేరఁ
జనఁగ వారనియలుకన్. ఆను.
3. 145.

కనుదిరుగు దే. అ. క్రి.

శ్రమక్రమ్ము.

వ. కనుదిరిగి తమవారుగాని
వారల చెట్టలు వట్టుకొనివన... సౌ. ప్రి
1.197.

కనుదోయి } వి. కనుల జెంటు
కన్దోయి }

వ. నిద్రంబొరయనికనుదోయిమొగిడ్చి
యుండె. విరా. 3.295; కర్ణ 1.91.

కనుపట్టు దే. అ. క్రి (✓కను)

చూపట్టు, కనబడు, గోచరమగు
ఉ. కానుండు పశ్చిమాద్రిఁ గనుపట్టెఁ
దిరిగిన మావిమో కనన్. విరా.
3.192

ఉ. శృంగము లేని నీలగిరి చెల్వునఁ
గ్రీడి కిరీటహినుడయ్యుం గనుపట్టె.
కర్ణ. 3.322

కనుపుకొట్టు } దే. స. క్రి.
కనుపుగొట్టు }

1. బండించు, నటకు, సుహరించు
వ. ఇవ్విధంబునఁ గురుసేనం గను
పుకొట్టినవ్యుచున్న కవ్వడింగనుంగొని.
ద్రోణ. 3.159

వ. కాలుబలంబులం గనుపుకొట్టినం
గాలు చెయి తల దొక్కయని యేడు
పాటలేక వందం దఱిగిన యట్లున్న
యెడలును. భీష్మ. 8.248.

2. వాశముసేయు

వ. అప్పుడమితేని ముందట నిలిచివని
యేమి పనుపుమనిన నతండు ప్రీతుం
డై కశ్యపాదులం గనుపుగొట్టుమని

పనిచిననది వారలున్నెడరోసిపోయె.

ఆను. 3.320

శ్లో॥ జ్ఞాత్వానామాని చైవైషాం సర్వా
నేతాన్వివాశయ విసష్టేషు తథా
స్వైరం గచ్ఛ యత్రేప్పితం తవ.
సం. భార. ఆను. 141.47 (నిర్ణయ)

కనుబ్రమయు దే. అ. క్రి

కనుచెదురు. సరియైన తీరునఁ గన
బడకుండు

కం. కనుబ్రమసిన తెరువరితన,
కనసాయంబైన మార్గమరసి తగనె
ఱిం గినవారు నెప్పఁగాఁ గై, కొనిన
కరణిఁదగిన వెంటకుం జొరవకటా:

కనుమిడియు దే. అ. క్రి

కనుగ్రుడ్లు వెలికివచ్చు, మిడిగ్రుడ్లు
వడు

కం. కడుబెడికముగ బొడిచెం, బగ
తుండు గనుమిడిని నేలబడి తన్ను
కొనన్. విరా. 2.361

శ్లో॥ ఇత్యేవముక్తా పురుషప్రతీరస్తం
క్షీచకం క్రోధ పరాగనేత్రః ఆస్రస్త
వస్త్రాభరణం స్ఫురంత ముద్భాసిత
నేత్రం వ్యసుముత్సరజ్జ సం. భార.
విరా. 1.83

కనుమూసి యుటుకు దే. జాతీ

మరుప్రపాతముచేయ నిష్క-ప్రదేశము
నందుఁ బర్వతాగ్రము నుండి పుడమికి
దుముకు.

సీ. కల్లుద్రావిన పాతకఃబది యగ్ని
వర్ణముగాఁగఁగాచి పానంబుసేయఁ,
గను మూసియుటుకుంగ ననలంబు
జొర మహాప్రస్థాన మాచరింపంగఁ
బాయు. శాంతి. 1.307.

కనుమోసము దే. వి. సమ.

ఏములుపాటు, అజాగ్రత్త.

కం. వాసవ నందనుఁ డెంతయుగా,
సిలి యున్నాఁడు మనలఁ గనియిం
చుకయుం,దా సైరణసేయఁడుగను,
మోసములే కొక్క మొగిని ముసరిగ
వంయన్. విరా. 4.400.

కనువెట్టు దే. అ. క్రి.

కన్నువెట్టు, జాగరూకత దీనికొను,
|శర్థ వహించు.

సీ. ... ఆయువు జనులకు వేగంబు
చేనుచుండు, దీనిపైఁగనువెట్టిదీరత
దలకొల్పి మేలు వాటిం నెమ్మొయి
జరించు వారొకో. శాంతి. 4.21.

కనువెలుగు దే. వి, (కను + వెలుగు)

కంటికివెలుగు (కంటికి వెలుగు
వంటిదిమార్గ దర్శకము అనిభావము).
కం. కనువెలుగు నీవుగానీ, వెనుక
భవన్మృతమయాది వీరలు నేనుం జను
దెంచెద మూఱు నెల,కొన వృక్షధము
పజ్జ నడచు గోవుల భంగిన్. ద్రోణ.
1.66.

చం. అనిమిషవాహినీ తనయుడత్రు
గురుండును నీకు నెప్పుడుం గను
వెలుగై చరింతురు వికర్ణుఁడు కర్ణుఁడు
దుస్ససేనుఁడున్ నినునొక యవ్వు
వాయరు. శల్య. 2.403.

కిం. ఆ వెలుగు గనువెలుగుగఁదా
వెలసిన పుణ్యమూర్తి ధర్మ సుతుం
డే,లా వెఱచురణమునకు. ద్రోణ.
1.100.

తే. కనువెలుగు వేదవ్యాసముని

వరుండు, నధిప కృష్ణుండు నీకుఁ
బరాయణుండు. ఆను. 5.438.

శో॥ ద్వైపాయన స్వయం చతుః
కృష్ణస్తేఽస్తు వరాయణమ్. సం. భా.
ఆను. 271.83. (నిర్ణయ)

కనునన్ను వి.

కంటి సైగ.

వ. ఆతుండునుధర్మతనయు కనునన్ను
గయికొని. విరా. 2.12.

కన్నని చూ. కనుకని.

కన్నిలుపు దే. అ క్రి.

కనుగీటు.

చం. ఉత్తః నరుండు ద్రోణసుతు
యుగ్యములన్ వెసనొంచె నాతఁడుం,
దెఱపి యొకింత గాంచి పునఃప్ర
శరంబున నారి ద్రుంచి కన్నిటిపిన
మాత్రతోననతినిం బటబాణచతుష్క
య్యుమేదైఱ దొడి మోర్చి గ్రమ్మ
అఘటించునెదన్ వడినేసియార్చినన్
విరా.5.141

కనైఱ దే.విణ

(కను + తెఱచు) నేత్రముల తెఱచు
నట్లుచయువాఁడు, నేత్రోన్నీలనుఁకు
సీ. అఖిల జగముల కనైఱయగుచు
జనన,మాజ కరవుట హృదయ
సరోజములకు ముకుళంబును జ్ఞంభ
ణంబును నొనర్చి భానుబింబు
పూర్వాద్రి పై వెలింగె. విరా.
2.241

కన్నాకు (కను + ఆకు)

విణ.

శ్రీష్టము. ముఖ్యుడు నాయకుడు,
అగ్రసరుడు (ముందువాడు)

కం. కన్నాకు మనకు భీష్ముడు.
భీష్మ. 1.78

వం. ఇవిధంబునం బ్రతివిందుడు
ను శ్రుతసోమండును శ్రుతకీర్తియు
శతానీకుండును శ్రుతసేనుండును
సౌభద్రుండును దమకుంగన్నాకుగా
జెన్నుమిగిలి చనుదేరం గనుగొని
కొంతేయబలంబులు సంతసంబునం
బొదలె. భీష్మ. 1 101

కం. అనిలజ భీష్ములు దమదమ,
మొనలకుఁ గన్నాకులగుచు మునుకొని
వడి న, ర్జున కుంభసంభవులప్రా,
పునఃజూపిరి విక్రమంబు భూరిబలం
బున్. భీష్మ 2 991.

కన్నార ద్రు

1. సృష్టముగా

(అర్జునుడు కర్జునితో)

కం. ...తమ్ముని, పాటును గన్నారఁ
గంటి పాఱకు మింకన్ విరా, 6, 69.

2. కన్నులు తనియనట్లుగా, కిన్ను
లకు ల్పప్తి గలుగనట్లుగా భీష్మ.
3.277.

(ధర్మరాజు శ్రీకృష్ణునితో)

కం. మున్నును నేఁ గారణముగ,
నన్నియిడుమలనుభవించి రనుజులు
వీరిం, గన్నారఁజూతుఁగాని, జగన్నుత
భీష్మునకగోలుగా నీఁజాలన్. భీష్మ.
3.280.

కన్నెడు దే స. క.

దృష్టి నిలపు.

వ తల దునిసినం దారు మున్నుగన్ని
డిన వారిఁబొడిచి పడువారును ...
భీష్మ. 1.287.

2. కనిపెట్టు, కాచికొనియుండు.

వ. ... దుశ్శాసన రక్తపాన కౌతు
కాధీన మానసుడైన యాభీమసేను
పై నెవ్వరు గడంగుదురోయని కిన్ని
డియుండి యతం దప్రతి హతంబుగా
బ్రతిని దీర్చుటకు వల్లునుండు ప్రీత
చిత్తుండైయుండె కర్ణ. 3, 228.

3. అత్యధిక శ్రద్ధతోఁ బరిశీలించు.

చం. ... అన్నిటన్ ధరణిపాలుడు
గన్నిడియున్నఁ బెంపగున్. శాంతి.
2.283.

4. వలపు పెట్టుకొను, మోహము
పొందు.

కం. రుచి మీఁదంగన్నిడి యా, శచీ
విభుడు దిరుగు, అను. 2.189.

కన్నయ } వై. వి. (సం. కన్యా).
కన్నె

1. కన్యక, వివాహము కాని బాలిక.

సీ. మునిదత్తమగు మంత్రమునఁ
గొంతి కన్నయనాడు. వేడు కదిన
నాథుఁడనకుఁ బ్రత్యక్షముగజేసి పడ
యుట. శాంతి. 1.18.

కం...కన్నయలకు నాటగ అపఁగానో
పుదు. విరా. 1. 283.

కం. బలిమిమెయి వరుడు గన్నెకుఁ
గల వారిం బొడిచి కంము క్రౌర్యం
బున న, ప్పొల తుక దుఃఖింపగ
వార, లు పొగులగఁ దెచ్చికొనుట రాక్ష
సము నృపా. అను. 2.224.

2. కూతురు, పుత్రిక.

ఉ. పందిని కోపమున్ సమయ భంగ
భయంబును నగ్గలించి యుల్లంబు
పెనంగొనంగఁ బతులందగ సభ్యులఁ
జూచు మాడ్కి, రూక్షంబగు చూడ్కి-
నా ద్రుపదకన్నియ సూచి. విరా. 2.189.

విజ.

మొదటిది, ప్రథమము

చూ: కన్నె కన్యము. భీష్మ. 1.110.

కన్నియతఱి సమ.

కన్యగానున్నపుడు.

సీ మంత్ర బలంబున మారాండు
వరమునఁ గిన్నియ తఱి గొంతి గన్న
వాడవు. ఉద్యో. 2.29.

కన్నియనాడు

కన్యగానున్నపుడు, కన్నియతఱి.

సీ. కన్నియనాడు శాస్కరుని
రావించితి వర మంత్రబలమున వచ్చి
యతఁడు, సంప్రీతి నొసంగంగ జన్మిం
చినాడవు. ఉద్యో. 4.59.

కన్నీరు దే. వి (✓ కన్ను).

అశ్రువు, బాష్పము,

సీ. కన్నీరు వణ్ణొడ్డి కాంతియెంతయు
గొన్న, వెండి నీ కనుగవ విన్న
నయ్యె ... విరా. 2.158.

కన్ను దే. వి. టె. (ఇది హల్లోపంబగు
నపుడు వైకల్పముగా 'కను'.
'కన్' అను రూపముల నొందును).

1. నేత్రము, చూపు, దృష్టి.

తే. మరగి నీ మూర్తి వై గన్ను

మనము దగిలి యుండి యొక్కొక్క
మాటు. విరా. 2.202.

వ. తదనంతరంబ దామోదరుఁడు
ధృతరాష్ట్ర నభిమతం బొడఁగూడ
నతిని కన్ను లెప్పటియట్లు కావించి.
ఉద్యో. 3.411. ఆశ్ర. 1.144.

(ఎండకన్ను = ఎండచూచుట; వాన
కన్ను = వానచూచుట. చూ. ఎండ
కన్ను. వానకన్ను. ఆశ్ర. 1.143.

2 ఇంగితము, అభిప్రాయము, తాద
వ. ప్రొపదియద్ద రాత్తుండు (సైంద
వుండు) తన్నుఁబట్ట సమకట్టు కన్నె
టింగి తమ పురోహితు ధౌమ్మునిం
జేర్కొని యాక్రశించిన. ఆర. 6.189.

వ. అని పలుకుచున్నయంగదు పరుష
భాషణంబులకు రోషించిన యసుర
పతి కన్నెటింగి నలుపురు రక్కసులు
గ్రక్కున నవ్వాలినదనుం బొదు
వంబట్టిన. ఆర. 7.83; భీష్మ. 3.187.

3. నేత, నడిపువాడు, నడపునది
వ. విషమ ప్రదేశంబుల నవ్విభునకు
సంజయుండును గాంధారికి గుంతి
యుగన్నైమెలంగుదురు. ఆశ్ర2.150
శ్లో॥ సంజయోన్య పతేర్నైతే సమేషు
విపమేషుద. గాంధార్యాశ్చ పృథావై
వరశ్చరాసీదనిదితా. సం. భా. ఆశ్ర
69.17.

కన్నుంగవ } కనుగవ
కన్నుంగవ }

మధ్యా; ఉవిద కన్నుంగవ మొగిచి
తెఱవకయుండె ఆది. 4.203

నీ తెలి గన్నుంగవ కాంతి పొలుపార
విరా. 2.45.

కన్నునీరు-కన్నీరు

నీ. కద్రవ యిట్లను గన్ననీరు,
దొరగంగ ఆను.1.198

కన్నుమూయు దే.అ.క్రి (√కన్ను)
నిద్రించు, నిద్రవచ్చు

వ. ఆ సమయంబున నప్పీటి వారెల్ల
ను దమ యల్లంబుల నెవ్వగలు నిన్వ
ట్లొం గన్నుమూయక విన్ననయి
యండి. ద్రోణ.2.341

కం. వినవయ్య కర్ణగర్వం, బనినాథ
దభేద్యకవచుడగుటయు విలునేర్చు
నతనిభాహు విక్రమ.మును దలంచిన
నాడు గన్ను మూయదు నాకన్.
ఆర.1.270

కన్నుమొగుడు దే. అ క్రి

నిద్రవచ్చు

కం. ఎన్నఁబడి జను తెఱింగిన
యిన్నాటగు తెఱగులందు నెయ్యది
యైనన్, గన్నుమొగుడ నీదలె మీ,
కిన్నియుఁ గలుగంగ నిద్ర యేటికి
వచ్చున్. సౌప్తి 1 87. (చూ. 88).

కన్నుమొగుడు కనుమూయు,
నిద్రించు

ఉ. నన్నుఁ బరాభవించి సపనంబున
కుంజని కేదకుండుము న్నున్న తెఱం
గు దప్పుక సుఖోచిత శయ్యను నిద్ర
సేయనీ, కన్నుమొగుడు నూటకు

గారణమెయ్యది భీమసేన. విరా.
2.188

కన్నులనప్పు దే. అ. క్రి.

కన్నుల యందు నప్పు కనఁబఱచు.
చం. సరభసుఁడై యుధిష్ఠిరుఁడు
శల్యునిదాఁకుడునాతఁడమ్మహీ, శ్వరు
మహనీయ చాప మనివారఁజఁద్రుంచిన
నొందు విల్లు భీకర తర శీఘ్ర లిలఁ
గొని కన్నుల నప్పుచుఁ బాండవాగ్ర
జుం.దరిబల ముక్కుదక్క వడి
నాతనిపైఁ గిరిసెన్ శితాశ్రముల్.
భీష్మ. 1.255.

(తిరస్కృతిని దెలుపును)

కన్నులపండువు దే. వి

నేత్రోత్సవము. ఉత్సవము.

కం. ... ఆరిగిరి నగరం బునకుం
గన్నుల పండువు, జనపదము జనం
బొనర్చ జనసంస్తుత్యా. ఆశ్ర.
2,144., ఉద్యో. 8,247.

కన్నులనన్న కన్నునన్న.

ఉ. ... ఆ సుదేష్టకుం, గన్నునన్న
లంబనులు గైకొని. విరా. 2.221

కన్నులార

స్పష్టముగా, పూర్తిగా.

కం అని తను నుల్లస మాటకుఁ,
గినిసి యనతనూజుఁడెను గ్రీడినెచట
మా,రొగును వీఁకఁ గన్నులారం,
గనుఁగొనుమీ నిలిచి యనుచుఁ గవి
సెం బెలుచన్. విరా. 5 181.

కన్నులు గప్ప దే. స. క్రి.

మోసగించు.

సీ. నేడిందుఁ జనుదెంచి నిర్వికారత
బ్రజ. కన్నులుగప్పిన గౌరవంబు....
విరా. ౩.౩౪౦.

కన్నులు గట్టు దే. స. క్రి.

మోసగించు.

(‘కన్నులు గప్పు’ – నకు పాఠాంతరము)

కన్నులు గమరు దే. అ. క్రి.

కనులు ఉడుకెత్తు.

కం. మున్నెన్నఁడు నెవ్వరికిం, గన్ను
లెదురఁబడని యట్టి కాంతలు జను
లె,ల్లన్నిలిచి చూడ వెడలిరి, కన్నులు
గమరన్ సుహృన్ని కాయంబులకున్.
స్త్రీ. 1.10౩.

కం. మున్నింద్రప్రస్థంబున, నున్నతి
మెయి ననుజితనుజ యుక్తంబుగ నీ
వున్నతెఱఁగు దుర్యోధను, కన్నులు
గమరింప నతఁడు గడువగనొందెన్.
కాంతి. ౧.12౯.

(చూచి యార్వలేకపోయెను అని
భావము)

(కన్నుగుట్టెను అని జాతీ)

కన్నులు చల్లనగు

నేత్రానంద కరమగు
ఉ. వెన్నుఁడు ప్రీతిఁజెప్పిన సవిస్త
రవాక్రవయంబు తోవఁబో, వన్న
కుమార యట్లయిన నాయువు శ్రీ
యను గల్గ మా, కన్నులు సల్లగా.
ఉద్యో. ౩.౩48.

కన్నులునెడువాఁడు

పుట్టినప్పుడుగాక నడుమ కన్నులు
పోయినవాఁడు

సీ కాంత జాత్యంధుండు గన్నులు
నెడువాఁడు తన యొప్పు మెఱయుచు
దగిలి యొరుని వనితఁ దొల్పేన
జూచినవాఁడు, అను. ౬.99.

శ్లో॥ జాత్యంధా శైచివ దృశ్యంతే,
జాతావా నష్టరక్షుషః తేన కర్మ విపా
కేన తస్మై శంసిత మర్హసి. సం.కా.
అను. 2౨0 1 (నిర్జ)

(ఇచ్చట పాఠాంతరము యుక్తము
గాదు)

‘కన్నులు చెడువాఁడు’ అని సం. ము
పాఠము)

కన్నువఱపు దే. స. క్రి.

చూచు

సీ. పేర్కొని పలుమాఱుఁ బిలిచి
యో యనుట లే. కన్న నయ్యుంటితోఁ
గన్నువఱపి, వల్లభఁగానక....అను.
1.78.

కన్నువొందు దే. అ. క్రి.

నిద్రవచ్చు

అం. కడుపు నిండఁగుడువఁ గానమి
రేయెల్లఁ గన్ను వొందకున్నఁ గరము
దస్సి, యున్నవాఁడ. ఆది. ౪.2౩8.

కన్నె వై. వి. (సం. కన్నా)

చూ. కన్నియ

కన్నెకయ్యము వి. (✓ కన్నె)

ప్రథమ యుద్ధము

మ. కన్నెకయ్యంబు నర్థి
భవత్పుత్రుల మీఁకి కోపమున నుద్దీ
పింప నేతెంచిన, య్యభిమన్యుండును
ద్రౌపదేయలును మాద్యద్ధంతి యాథా
కృతిన. భీష్మ. 1 110.

కన్నెఱుంగు (✓ కన్ను)

అభిప్రాయములను తెలిసికొను.

వ. తన్నుందాన యువశమించు
కొనియున్నం గనుంగొని కౌరవేశ్వ
రుండతని కన్నెఱింగిన వాడై దుశ్శా
సనుతో నిట్లనియె. భీష్మ. 3.187.

(చూ. కన్ను. 2వ యర్థము.)

కన్నోట దే. వి. (✓ కన్ను).

దాక్షిణ్యము, మోమోట.

అ. మన్నువలికి నట్ల కన్నోటలేక
పబ్బుటయు, శాంతి. 4.892.

కన్యఱుంగు దే. వి. (✓ కను)

చాటు, ఏకాంతము, రహస్యము,
(ప్రదేశము).

కం. తెఱవ యొడఁబాటు మాటం,
బటివోయిన కొంతుతోడ బ్రాహ్మణు
గొని కన్యఱుంగను నెడకు నరిగె
న, త్తటి వచ్చె సుదర్శనుండు ధరణి
నాథా. ఆను. 1.74.

కన్యఱుంగు దే. క్రి. (✓ కను)

వంచించు.

చం. ... శత్రువుల కన్యఱుంగం ద
లంచి యీ, వెరవున దాఁగ సర్వ
ప్రధిపీపతి దురశనిట్లు పిందునె.
శల్య. 2.17.

కన్య సం. వి. ఆ. ప్రి.

కన్నియ.

1. పెండ్లిగాని పడుచు.

కం. ఉత్తమ కన్యా జనులకు, నృత్త
ము గణపంగ నాకు నేర్పు గలదు.
విరా. 1.88., శాంతి. 5.82.

2. (వ్యు.) కామములెల్లను కామించి
పొందునది.

సీ. కామంబులెల్లను గామించి
పొందుట, నయ్యెఁ గన్యా శబ్దము.
ఆర. 7.337,

కన్యక సం. వి. ఆ. ప్రి.

కన్య.

సీ... సురకన్యకల యట్టి సురచిరకన్య
కాశిచేఁ బరివృతయైన దాని. ఆర.
2.59.

కన్యాకుబ్జము సం. వి. ఆ. న.

విశ్వామిత్రుని రాజదాని.

వ. తొల్లి కన్యాకుబ్జంబున గాధి
పుత్రుండు విశ్వామిత్రుండను రాజు
నిరమిత్రంబుగా తాత్రి నేలుచు. ఆది.
7.95.

(ఇది విశ్వామిత్రుని పూర్వికులకు
వంశ పారంపర్యముగా వచ్చు రాజు
దాని. చూ. ఆను. 1.104).

(ఇప్పుడు దీనిని కనూజ్ అను
చున్నారు. అని సూ. ఆ.ని)

కన్యాకూపము సం. వి. ఆ. న.

ఒక తీర్థ స్థానము.

ఇచ్చట అగ్నిహోత్రము వ్రేల్చిన
నుభయ లోకము లందును బొగ ద్ద
కెక్కును, ఆను. 2.78

కన్యాత్వము సం. వి. ఆ. న.

కన్నెత్తనము అవివాహితగా నుండుట

కం... కన్యాత్వమెడలె మగువానీకున్.
ఉద్యో. 4.278. ఆశ్ర. 2.95, 108.

కన్యాదానము సం. వి. ఆ. న.

కన్యను వరున కిచ్చి పెండ్లి చేయుట.

వ. అశాశ శత్రుండు సంజాత
ప్రీతుడై పితామహుతో గన్యాదానం
బునకు వరుండెట్టి వాడు గావలయు
ననుటయు. ఆను 2.2

కన్యాశుభ్రము సం. వి. అ. న

కన్యలుండు గృహము.

వ. ... కన్యాశుభ్రంబు నందు నివా
సంబు సేసిన. ఆది. 8.180.

కన్యావరణము సం. వి. అ. న

కన్యను వరించుట. వరునకై కన్యను
వెదకి పట్టుట.

వ. అనిన విని యజ్ఞసపతి జాహ్నువీ
నందనునితోఁగన్యావరణ ప్రకారంబు
విచారణీయంబైన కృత్యంబు దాని
తెఱుఁగెఱింగింపవే యనుటయు. ఆను.
2.220.

కన్యాశ్రమము సం. వి. అ. పుం, న.

ఒక తీర్థస్థలము.

వ. ... దధీచ తీర్థంబునం గన్యా
శ్రమంబు నందుఁ ద్రిరాత్రంబు వసి
యించిన వారికి స్వర్గ ఫలంబగు
ఆర. 2.287.

కన్యాసంబోధ్యము సం. వి. అ. న.

ఒక తీర్థస్థలము.

వ. ... కన్యా సంబోధ్యంబును తీర్థం
బునఁ గన్యాదానంబు సేసి యక్షయ
పంప్రాప్తులగుదురు. ఆర. 2.275

కన్యలుపు దే అ. క్రి. (4కును)

దృష్టి సాగించు.

(దర్శింపఁడు శ్రీ కృష్ణునితో)

సీ. ఏమిటి విజయుఁ డనేక యుద్ధం
బుల నంజడి వడుట... అతని మేను
సులక్షణాన్వితంబు.

తే. నామదికి నెక్కి నీవు గన్యఱిపి
కన్న. యెట్టి కీడు తదీయంబులైన
యవయ, వముల నెఁదేఁ గలిగెనేయ
మిత దుఃఖ, భాగియగుటకు మూలమై
పద్మనాభ. అశ్వ. 4.152.

కపటము సం. వి. అ. పుం, న.

(కం = బ్రహ్మనుగూడ పటతి =
అచ్చాదించునది)

1. కైతవము, కుట్ర, వంచనము.

కం. ద్యూత క్షీడకుఁ గొందొక,
నేతుం గపటమున నొవ్వని జనంబు
లునా, చేతి ధనమెల్లఁగొని పరి,భూతి
యొనర్చిన విరక్తి పుట్టి వెడలితిన్.
విరా. 1 198.

కపటి సం. విజ. (న్. సీ. న్.)

కపటము గలవాడు.

వ. ... నిజ కార్యాధ్యులగు కపటుల
నేర్చుమాట తెరువు తెఱింగికొనుట
కును నుదాహరణంబైన యీ గృధ్ర
జంబుతోపాఞ్ఞానంబు. శాంతి. 3.381

కపర్ది సం. వి. న్. పుం.

శివుడు, కపర్ద మనెడి జటాజూటము
గలవాడు.

కం. సుఖిత్య, స్ఫురణము నొం
డుట నీదగు, కరుణాశిశయంబు
వడసికాదె కపర్ది... ద్రోణ. 5.411.,
శాంతి. 3.10., ఆను. 4.423.

కపాలధరుడు సం. విజ. (అ. అ. అ.)

తలపుట్టెను చేతి యందు ధరించిన
వాడు, శివభక్తుడు.

కం. మంగల రిషా శుచితా, లింగా
ర్చన యోగ్యతలు ఫలించుటకై భూతిం
గావించితఁ దిల్లి, ప్రాంగులును గపాల
వరచటనై శాంతి మెయిన్. ఆను,
5.288.

కపాలమాలిక సం. వి. అ. స్త్రీ.

కపాలమలతో గూర్చబడిన మాలిక
ఉ...తులసీదశ దామకపాలమాలికా,
భావ భవాభిరామ. స్వర్గ. 95.

కపాలము సం. వి. అ. పుం. న.

1. శిరస్సును కాపాడునది. తలపుట్టె
వ. కిరీటి శరపాటవ పరిస్సోదిత
రిపుకపాలగళిత మస్తిష్క పరిలపం
కింబునను. విరా. 5.804., 2.188.
2. భిక్షుకుల భిక్షాపాత్రము. బిచ్చపు
కప్పెర

సీ. కపాలధారుండు నేకాకియు న
క్రోధకామశోకుడను గాఁగవలయు
భిక్షుకునకు. శాంతి. 5.142.

కపాలమోచనము సం. వి. అ. న

ఔశనిము అను తీర్థము
తొల్లి రిఘరాముని చేతిఁ జచ్చిన
మహాదరు డనురాక్షసుని తలపునుక
యొకతపస్వి కాలిలోదిగఁబడి వెలికి
రాకిబాధపెట్టెను. అతని వేదనను
జూచియార్యులు సరస్వతీ నదీయందు
ఔశనిము అను తీర్థము గలదు
అక్కడ శుక్రుండు తపస్సుచేసెను.
నీవర్చటికిఁ బోయిన నీచేసిన పాపము
తొలగును అని అనితిచ్చిరి. అంతట

మహాదరుడను పేరుగల యా తపస్వి
(రాక్షసునిపేరుమహాదరుడే, తపస్వి
పేరుమహాదరుడే) యచ్చటికిఁబోవు
టతోడనే కాలినుండి యా తలపుట్టె
యూడివెలికి వచ్చెను. అప్పటి నుండి
యాస్థలము కపాలమోచనము అని
ప్రసిద్ధికెక్కిన తీర్థస్థలము అయ్యెను.
శల్య. 2.188; ఆర. 2.285.

కపాలి సం. వి. న. పుం

ఏకాదశ రుద్రులలో నొకఁడు, శివుడు.
తరు.....కపాలి, యనఁగ రైవ
తుడన...యా రుద్రు లర్చితులైరి.
ఆను. 3.58.

కపి సం. వి. ఇ. పుం.

కోతి, వానరము

తే.... కపులు తోయధియు నింత
పుణ్యంబుసేయునే శాంతి. 2.98

కపితేతువు సం. వి. ఉ. పుం

హనుమంతుడు ధ్వజముగాఁ గల
వాడు. అర్జునుండు
వ...ధా ర్రరాష్ట్రకుల ధూమకేతువుగ
కపితేతువుతోఁచె. విరా 4, 145.

కపిధ్వజుండు సం. వి. అ. పుం.

వానరము(హనుమంతుడు) ధ్వజముగా
గలవాడు. అర్జునుండు.

మ...నిజవంశోచిత వృత్తమున కున్నే
షంబుగా నాకపి, ధ్వజుండుశ్చాహము
సేయకున్న నకటా దైన్యంబు
వాటిల్లదే. ఉద్యో. 4.18.

కపిల సం. వి. ఆ. స్త్రీ.

దక్షుని కూతురు, కపిలుని భార్య.

మ. దమండు ... ఆదితి ...
కపిలా...కద్రువలను పదుమువ్వురను
గళ్ళవున కిచ్చె. ఆది. ౩ రీ!.

2. పంచశిఖుడు అను మునివరుని
గురువు భార్య, ఈమెపాలు త్రాగి
పెరిగి పంచశిఖుడు కాపిలేయఁడని
పేరు పొందెను కాంతి. 4.౪౪2.

౩. కపిల గోవు, పుల్లావు (కపిల వర్ణ
మును నీలపీత మిశ్రిత వర్ణమని
కొందఱు గోరోచనావర్ణమని కొందఱు
చెప్పుదురు).

తే. కపిల యిచ్చిన వానిన కాదు
నిజమ, కొన్న వానిని బుజ్జాత్మ
కుఁడుగఁ జేయు, నీవు, గపిలా
సమర్పనా నిరతమాన మానసుండ
వగు దెంతయును మేలు సువ్రతాత్మ.
ఆను. ౩.1౧2.

గోవునకు కపిలత్వము వచ్చిన విధము
ఒకప్పుడొకానొక కారణమున అగ్ని
దేవతల నుండి తన్ను మఱుగు
పుచ్చుకొనఁదలచి గోవులను ఆశ్ర
యించెను. అవి యగ్నిని దమయందు
రహస్యముగాదాచియుంచెను. దేవతలు
పావకుని కొఱకై వెదకి వెదకి ఆవుల
యందుండుట యెఱింగి ఆవుల
యొద్దకు వచ్చి వానితో “అగ్ని
దాచుట యఖిల బగజ్జనంబులకు
నహితంబు సేయుట యగును గదా
చూపకుండుట తగదు” అని పలికిరి.
గోవులప్పావకునిజూ పెను. సుపర్వలు
సంతోషించి యా దేవులకు వర
మొసంగుమనియావాయసఖునిబ్రార్థిం
చిరి. అనఁజు దానా గోవులయందు

దాగియుండ నవి కపిలచ్ఛాయను
బొందియుండుట గనుఁగొని గోవులలో
కపిల యుత్తమమైనదనియు దానిని
ఆరాధించినను దానమిచ్చినను పుచ్చు
కొన్నను చేసిన పాపములన్నియుఁ
దొలఁగిపోయి యుత్తమలోకములు
ప్రాప్తించుననియు వరమిచ్చెను.

చెవులు, కొమ్ములు, కన్నులు, నా
సాపుటములు, కుత్తుక, ముష్కములు
కపిలవర్ణముండ వలసిన తావులు.
ఇందేయొక్కచోట కపిల మైయున్నను
కపిలాత్వ గుణమునకుఁగొఱతరాదు.
ఇక శరీరమంతయుఁ గపిలత్వము
గలిగినదాని యుత్తమోత్తమత్వము
చెప్పఁబనిలేదు. పాలుపిడుకువేళలదప్ప
దానికాళ్ల కట్టివేయరాదు. కాలితోఁగాని
చేతితోఁగాని కఱ్ఱమొదలగు వానితో
గాని దానిని దండించిన నరకముసంభ
వించును. గడ్డిమోచిలగునవి పెట్టి
పోషించిన న్యర్థము ప్రాప్తించును.
ఆను. ౩.100 మొ 107వ

శ్లో॥ ఆగ్నేయా నేత్రకపిలా ఖరైర్వా
హేళ్వరీభవేత్, గ్రీవాయాం వైష్ణవీ
జ్ఞేయా పూష్టోహ్రజా దజాయత.
కర్ణతస్త్రి వసఃతేరస్త్వ యోనిమభి
జాయతే గాయాత్ర్యాశ్చ పృషణయో
రుత్పత్తిః షడ్గుణాస్మృతాః. ఆను
4.5 (నిర్ణయ)

గోవునకు కపిలత్వము వచ్చిన విధము
ఈ ఆనుశాసనిక పర్వములో ఈ యా
శ్వాసమునందే మరొక విధముగా
నున్నది.

ఒకప్పుడు దేవత లాఁకిలికిఁ దట్టుకొన

లేక బ్రహ్మ దేవుని బ్రాహ్మచారి అతడువారికి అమృత మిచ్చెను. వారా యమృతమును పనివి తీసి ద్రాగిరి. ఆ యమృతపు వాసనకు గోవు పుట్టెను. ఆ గోవుకొన్ని గోవులను బుట్టించెను.

ఒకప్పుడు గోవులు హిమవత్పర్వతో పరిభాగమున యధేచ్ఛముగఁ దిరుగుచుండెను. అసమయమున ఒకలేగ తల్లివన్ను గుడుచుచుండఁగా ఆలేగ నోటినుండి జాతిన పాలనురుగు గాలికఁ గొట్టుకొని వచ్చి యుగ్రముగ తపము సేయుచున్న శివునిమోళియందు బడెను. అతఁడందుల కుగ్రఁడై తన మూఁడవకన్ను తెఱచెను ఆ దరిదాపు ననున్నధేనువులన్నియు కపిలవర్ణము చెందెను. ఇదిచూచి దేవతలాశ్చర్య పడిరి. ఆ గోవులచ్చట నిలువఁజాలక యరరి చెదరి పరువు లెత్తెను వానిని జూచి మిగిలెను. బయ్యిచెను అన్నియు చంద్రుని యొద్దకు జేరెను ఇదంతయు జూచి బ్రహ్మ శివుని యొద్దకు వచ్చి హస్తములు మోడ్చి 'దేవా! నీవు అమృతమున దడిసితివి గోవులకు ఎంగిలి యనునది లేదు. చంద్రుఁ డెట్టులమృత మిచ్చునో అట్లే గోవులును పాలనిచ్చును, దూడ త్రాగిన పాలు శుచికాని వానికి ఎంగిలి దోషము లేదు, కరుణింపుము.' అని ఒక నవహాసయ వృషభమును కానుకగానిచ్చెను శంకరుఁడు ప్రీయమంది యీ వృషభమును లేతువుగను వాహనముగను పరిగ్రహించెను.

శివుడు ప్రసన్నుడై తన చూపువలన పింగలత్వ మొందిన గోవులకు ఉత్తమత్వమును, సర్వ గోవులకు స్వేచ్ఛా సంచారత్వమును గలుగు నటుల వరము ప్రసాదించెను. అను. 8.21. మొ. 25 వ.

కపిలకేదారము సం. వి. అ. న.

ఒక శీర్ఠ స్థలము.

దీనిని సందర్శించిన పాపవిముక్తులై ఆదృశ్యులగుదురు. ఆర. 2.268. కపిలుఁడను రాజేంద్రుని పేర దీనికి పేరు గల్గెను. సం. భార. ఆర. 83.72.

కపిలము సం. విజ. (అ. ఆ. అ.)

పింగళ వర్ణము గలది.

పింగళ వర్ణమును నీలపీత మిశ్రిత (నలుపు పచ్చ కలిసిన) వర్ణమని కొందఱు, గోరోచనావర్ణమని కొందఱు చెప్పుదురు.

సీ. ... కపిల జటా జాలకంబి ... శాంతి. 8. 109.

కపిల గోవు

చూ. కపిల శివ ఆర్థము.

కపిల గోనంబాదము సం. వి. అ.

పుం సమ.

కపిలుఁడను మునిసత్తమునకును ఉత్తమాకృతియు భీతిరహితయు నహంశసంభావితయు నగు నొక్క గోవునకును జరిగిన వాగ్వివాదము. చూ. శాంతి. 5 శ్లో0 మొ 324 వఱకు

కపిలత్వము సం. వి. అ. న

కపిలవర్ణముగ నుండుట చూ:

కపిలము

క, చిచ్చుఱకన్నదరు తెగయ, విచ్చినఁ
గపిలత్వమొందె విబుధ ప్రకరం,
బచ్చెరు వందురుఁ గన్గొన, నచ్చేరువ
సౌరభేయలమల చరిత్రా. ఆను.

3.22.

క పిలాత్తీర్థము సం. వి. అ. న.

ఒక తీర్థ స్థలము

ఇందు స్నానము చేసినవారు వేయి
కపిలగోవుల దానమిచ్చిన ఫలము
నొందుదురు. ఆర. 2.283

కపిలుడు అను నాగరాజు పేర దీనికి
కపిలతీర్థము అనియు కపిలాత్తీర్థము
అనియు ప్రసిద్ధికలెను.
సం, భార. ఆర. 34 32.

క పిలాహ్రదము సం. వి. అ. న

ఒక తీర్థస్థలము

ఇందు స్నానము చేసిన రాజసూయ
ఫలప్రాప్తులగుదురు. ఆర. 2.278.
వారణాసి యందంతర్గతమైన ఒక
తీర్థముపేరు, సం. భార. ఆర.
4.79.

క పిలుడు సం. వి. అ. పుం.

ఒక మహర్షి

సగరుఁడు అశ్వమేధము సేయదీక్షితుఁ
డై అశ్వమును వదలెను, సగర తన
యులు అణువది వేపురు ఆశ్వరక్షకు
లుగా, జనిరి. ఆ యశ్వము నీళ్లులేని
సముద్రమున అదృశ్యమయ్యెను.

సగర పుత్రులఱువది వేపు రొక్క
మొగిన సముద్రమును ద్రవ్యి పాతాల
మున తపము సేయుచున్న కపిలుని

యాశ్రమముజేరి యచ్చట యశ్వము
బంధించి యుండుట చూచిరి. అతడే
యశ్వము నపహరించిన మ్రుచ్చుని
ఆ కపిలుని పరిభవించిరి. ఆ మహా
ముని యలిగి యగ్నిచ్చటలు

వెడలఁగక్క నతిమౌరదృష్టితోఁ
జూడఁగానప్పుడు సగరమతులందఱు
భస్మమైరి.

పిమ్మట సగరుని మనుమఁడు అంశు
మంతుఁడు తాతయాజ్ఞపై కపిలునిజేరి
యతని బ్రార్థించి యశ్వమును దెచ్చెను.
కపిలుని యుపదేశాను సారము. అంశు
మంతుని మనుమఁడు భగీరథుఁడు
గంగను కొని వచ్చి కపిలుని
ఆశ్రమము నందలి తన పూర్వులగు
సగర పుత్రుల భస్మము పైఁ బ్రవ
పాంపఁజేసి, వారికిఁ బుణ్యగతులు
కల్పించెను. ఆర. 3. 82మొన 84వ
ఈకపిలుడు సాంఖ్యదర్శన ప్రవక్త.
సూమరశ్మియను మునికి బ్రహ్మచర్య
గృహస్థధర్మ వానప్రస్థవృత్తి పరి
వ్రజనంబులు ముఖ్య ప్రమాణంబు
లనియు నుపదేశించెను. శాంతి.
5. 300 మొ 318వఅక్షు

ఈతఁడు నరనారాయణులలో నారాయ
ణుడయ్యెను. ఆర 1. 375

2 విష్ణుమూర్తి పేరులలో నొకటి
కింకరియందనపాధిక విద్యాస్థితినుని
కింకరిగపిలాభిధాన ముల్లసితమగున్.
శాంతి. 8.488.

సగరాశ్వమును దేవేంద్రుఁ డపహరిం
చి కపిలాశ్రమమునఁ గట్టివై చెను.
స. సగభేది గొనిపోయి నాగలోకంబున

గపిలుని చేరువఁగట్టివైచె, ఆంధ్రభాగ
నవము. 204. ప

కపిలాతీర్థములోని కపిలుడుగాని,
కపిలాకేదారుడులోని కపిలుడుగాని
ఇతఁడు కాఁడు.

కపోతము సం. వి. అ. పుం.

పావురము

వ.... అమ్మహీరుహంబు కోట
రంబున వసియించి యుండునది
యొక్క కపోతంబు తన వల్లభయెట
యేని మేతకుఁబోయి రాక తడసిన
శోకించి. కాంతి. 7.202.

కపోతి సం. వి. ఈ స్త్రీ

అడు పావురము

తే.....అప్పలుకులెల్ల, బోయవలలో
నున్న కపోతి విని మనంబుసంతోష
పూరమగ్నంబుగాఁగ కాంతి. 9.210.

కపోలము: సం. వి. అ. పుం.

గండము, చెక్కిలి

వ..... కరాగుళుల: గపోలము,
పుగఁ బుడుకుం విరా 1. 247.

కప్ప దే. వి.

మండూకము, భేకము

తోకలేనిదై భూమి మీదను నీటిలో
నుంచరించు ఒకానొక జంతువు.
దీని వెనుక కాళ్ళు పొడవుగా నుండి
వ్రేళ్ల సందులలో అల్లిక కల్గి
యుండును. చిలుచేవలను పురుగు
లను నీటిపానీ ఆహారముగాఁ దీసి
కొనును

కప్పదము వై. వి (సం. కిర్పత్తః
ప్రా.కప్పద) చినిగిన బట్ట.

క. కడవసములుఁ గోలలుగ, పుడ
ములవీరల ధనంబు పరికింపఁగ
నెక్కడి దేశికులని వగవక. ఆది.
7.226.

కప్పము దే. వి.

కరము, పన్ను, కానుక

సీ..... పరమండలంబుల ధరణి
పతుల నదిమి కప్పంబులముదముతోఁ
గొనుచును. ఆది. 1.7.

సీ.....కమనీయ వృషభంబు గప్ప
మిచ్చె. ఆను. 2.24.

కప్పయేలుంగు బాము జాతీ.

కప్పయటపు అటచెడి పాము, వంచ
కము. (ఇది గోముఖ వ్యాఘ్రము
వంటిది)

చం. ననునవలీల దాటి ప్రజనేలకుఁ
గోలకుఁ దెచ్చుచున్న య,ర్జునుఁ దల
యెత్తియైనటు సూడవు పాండవ వక్ష
పాతిసీ, మనమటుగాన యెప్పుడును.
మా దెసఁ గప్ప యేలుంగు బామవై,
యనికి యెఱుంగ వచ్చెనటు లా
అటగా వరమిచ్చి నాడవో ద్రోణ.
8.107.

కప్పారు దే. అ. క్రి. (కప్ప + అరు)

నల్లనగు.

సీ. కప్పారు రేణువు గమలాప్తబిం
బంబు రాహుమండలమున రమణ
గప్పుఁ, దెల్లని రజము శోభిల్లు
సంగ్రామ రంగమునకుఁ దగు మేలు
కట్టనట్లు. భీష్మ. 1.242.

కప్పికొను దే. న. క్రి. (✓ కప్ప).

1. క్రమ్ము

కం ఆప్తయః బరిజనములుః దనుః
దప్పు కనుఁగొనుచు నుడఁదగవేది
కరం. తొప్పని తమకము చిత్రముఁ
గప్పికొనుట నుత్తలంబు గదురఁగ
నబోన్. విరా. 2.88.

కం ఆప్తబి నుండియు నెవ్వగ.
గప్పికొనినఁ జిత్రవృత్తి గలఁగెడి
మేనున్, నివ్వలఁ బొరలినయట్లయి,
చొప్పుదించుకయు నిద్ర శుద్ధవిచారా.
ఉద్యో. 2.19.

2. ఆచ్ఛాదించు, మఱుగు పఱచు.
తే. ... అమ్మనుజేంద్రసుతుఁడు,
దృఢతనుత్రాణ మతనికిఁ దేరబని
చె॥ కం తెప్పించి తొడుగు మీవని.
యొప్పించిన నిట్టునట్లు నొజవలుగా మై
గప్పికొని యాబ్బహన్నల, యప్పుడు
నగుపించె నదటి యబలా జనమున్
విరా. 4.38, 39.

ఆ అనినఁ జేడిఁ బొగఁదెదవని యవి
వేకియై, కోపమదర సారెగొని
యతండు, వ్రేసె నెత్తురపుడు వెడలఁ
బోయినఁ జీరఁ, గప్పికొంటి నీవుగాన
కుండ విరా. 5.309.

సీ. వదన సరోజంబు వస్త్రాంతమునఁ
గప్పికొని యేగె ధర్మనందనుండు.
సఖా 2.301.

కవచ దే స. క్రి.

ఆచ్ఛాదించు. మఱుగు పఱచు, గోప
నము చేయు.

సీ. వదనంబు కొమరు భావనఁజేసి
వేణుగా, నుదుటి పెంపలకలఁ

బొదువఁ బడఁగఁ, బవదంపు జొత్తుల
జెవులు రూపదఁగంగఁ బాపట, తల
కట్టు భంగిగప్ప ... విరా. 1.228.
వ. ... అద్దనంజయుండు దనయాష్ట
లత్వంబున నవాక్యంబులు దుస్స
హంబులై నం బదరి దరస్మితంబున,
దద్వికారంబుఁ గప్పి యప్పుడమితేని
కిట్లనియె శాంతి 1.47.

ఉ అంబుజమిత్రుఁ డంబుదలవాంత
రితుండగుడుం దదీయతే, జంబుజ
గజ్జనంబులకు శక్యమే కవచగమీరు
గూఢ భావంబుననున్న మీదగు
నవారిత తేజము భూజన వ్రసిద్ధంబగుఁ
గాన దానిఁ బహితంబుగ నెవ్వరుఁ
జేయనేర్తురే. ఆది. 7.2192. భీష్మ.
1.11.

2. చుట్టుకొను, పరివేష్టించు, ఆక్ర
మించు.

సీ. పఱమొయిల్ గప్పినఁ బాదతీ
నుమఁ గాంతి, గదలిన యమ్మతాంతు
కశయఁబోలె. విరా. 1.294.

కం పితృవనము దెసకుఁ జనన, య్య
తివ భయభ్రాంత చిత్రయై పాష్ట
జలోద్గతి మొగము గప్పనిట్లని, యతి
రానముగా నొనరె నాక్రందనమున్.
విరా. 8.19.

3. బంధించు, మూయు.

కం. పలుకడనత్యము దూఱం,
బలుకఁడు బెట్టిదముగాఁగ బలుకఁడు
వాదం, బులకుఁ జొరఁడు వాణియనఁ,
గల వాకిలి యట్టి బుధుఁడు గప్పం
జూలున్ శాం. 5.322.

1. క్రమ్ము, ఆక్రమించు, ఆవరించు.
వ ... రథిక జనంబులు గోపాల
వర్గంబు ననర్గళ ప్రసారంబగు శరా
సారంబునం గప్పిన. విరా. 4 4,

ఆ. కడగియనలుఁదేమి కారణంబున
సహదేవు సేనపయి నతిప్రచండ,
శిఖలు గప్పె దీనిఁ జెప్పుమేర్పడ
నాకు. సభా. 1.252; విరా. 2,304

5. పర్వు, వ్యాపించు, క్రమ్ము.

మహాస్రగ్ధర - అమరేంద్రారాఘ
లిట్లాహవ ముఖమున నేయంగఁ
ద త్రిక్షణ్ణ బాణో, ఘము ఘోరంబై సురా
నీకమువయిఁ బెలుచం గప్పినం జూచి
... ఆది. 2.22.

కప్పు దే. వి.

నలుపు, నల్లరంగు.

చం. అన విని గౌరి నీకు భువనాధిప
కంతమునందుఁ గప్పు గల్గిన కళ
మేమి నాకు నెఱింగింపుము. ఆను.
4.428.

సీ. సొంపారు దెలుపును గెంపును
బసుపు చాయయఁ గప్పునయ్యు
నంద్రార్యవర్మలు. కాం. 4.97.

సీ. కట్టిన నుమఁజేరి కప్పెంతయును
జెన్ను సేయఁగ. విరా. 1.211.

2. కాటుక.

సీ. ధవళాక్షి తొంగలితఱచు తెప్పలు
చెన్నుకప్పును చీకటి గవియుఁదేర.
విరా. 2.87.

కప్పుదెంచు దే. అ. (✓ కప్పు).

స్వార్థమున తెంచు, క్రమ్ము.

ఉ. ఉఱుముచు నెల్లెడం బిడుగులుగ్ర
గతిం బడ ఘోరమూర్తియై, యఱి
ముఱిఁ గప్పుదెంచు విలయాభ్రము
చాడ్చున. ద్రోణ. 1.89.

కప్పురము నై. వి. (సం. కర్పూరః.
ప్రా. కప్పురో).

కర్పూరము, కపురము, కప్రము,
గంబుర, గంబురము, గంబురా. గం
బూర, గంబూరము.

కం. అలుకుఁడు మృగమదమున
ముగ్గులు వెట్టుఁడు గప్పురమున,
గుంకుమమున గోడలు పూయుడు.
ఉద్యో. 8.152.

(ఇచ్చట పచ్చ కర్పూరము) అశ్వ.
8.202.

కఫము సం. వి. అ. పుం

1. శ్లేష్మము.

కం. ప్రోతో మార్గములు గఫము, దేత
నిరుద్ధంబులైనఁ జెడు నింద్రియజ్ఞా,తా
తత శక్తులు దానను, వీతములగుఁ
జేష్టితములు విను మనుజుంకున్.
అశ్వ. 1.175.

కబంధము సం. వి. అ. పుం. న.

1. తలతెగినను ప్రాణ వాయువులు
గలిగి ఆడెడు మొండెము, అట్ట.

సీ. సైంధవు ఘోర కబంధంబు దల
యిలఁబడు నంతకును చేరినైన నిలిచి,
మఱి కూలుటయును షిస్మయము
గావించె, జూపఱకు ద్రోణ. 4.888.
(శరీరం బధ్వాపీతి కబంధం. శరీర
మును నిలుపునది.

2. మేఘము.

తే. అర్కు నుదయా సైమయముల
యందుఁ గృష్ణ, కాంతి శరీర
కబంధంబుఁ గప్పఁజొచ్చె. భీష్మ.
1.11., మాస. 1.8.

కబంధుడు సం. వి. అ. పుం.

వనవాస సమయమున శ్రీరామునిచే
హతుడైన యొకానొక రాక్షసుడు.
చూ. చరిత్ర ఆర. 8157. మొ.
388వ,

కబరి సం. వి. ఈ. స్త్రీ.

కేశ బంధము, చక్కని తలవెండ్రు
కల సముదాయము. చూ. కబరీ
భారము.

కబరీభారము సం. వి. అ. పుం.

చక్కని లంకట్టు, తలవెండ్రుకల
జడమట్టు.

కం. గారవిమున నిజదేశా, భారముమై
నల్లియున్న జడయగు కబరీభారంబు
విచ్చి తిరముగ, సైరంద్రీ జాతివేష
సముచిత భంగిన్, విరా. 1.191.

కబళనము సం. వి. అ. న. కబళిం
చుట.

1. మ్రింగుట

వ. ... రాహుకబళన కలుషితుం దైన
రోహిణిపతియనుం టోలె. ఆర. 8.5.

2. తినుట, భక్షించుట

వ. శవకబళన లోంబులగు సృగా
లంబులను. ద్రోణ. 1. 887.

3. గెలచుట, అతిక్రమించుట

ఆ. కాలకబళనై కశీబుడై మృత్యువు,
గెలిచి కాశ్యపము నవలము శివము,
నచ్యుతము ననామయము నమృతము
నవ్య, యంబు నగు పదంబు నందు
నిలుచు. కాం. 8. 132,

కబళించు సం. స. క్రీ.

సవరించు, పుడుకు, పుణుకు, చక్కఁ
జేయు.

సీ. అంగుళంబుల నల్ల నలకలు కబ
ళించి, కెమ్మోవి యాని యెక్కింతుఁ
గాయ్య. విరా. 2. 810.

2. తిను, భక్షించు.

చ....రక్షశ్రేణి మాంసంబు గీ,
లాలంబుం గబళించి త్రావి మదలి
లాలోలతం గ్రాలగన్. సౌప్తి 1.171.
చ. ఒకరున్చేతిప్రోవును తదన్నతి
ప్రాపును గాంచి యెల్లవెం, టకును
గొఱుత లేక పొగడందగు సంపద
నొంది యట్టి దాతకుఁ దుదిఁ గీడు
సేసినకృతఘ్నుని పీనుఁగునైన రోత
పుట్టక కబళింపఁ గుక్కలు నొడం
బడునే కురువంశవర్ధనా. ఉద్యో.
2.77.

శ్లో॥ సత్కృతాశ్చ కృతార్థాశ్చ మిత్రా
జామ్నన భవంతి యేతాన్మతానపే క్ర
వ్యాదా కృతఘ్నానో పభుంజతే
సం. భార. ఉద్యో 85.42

3. మించు, అతిశయించు

కం. ఘనతరగరాధ్యనులును, ఘన
పథమఖిలంబుఁదూటు కట్టెడు తూర్వ
స్వనములునుం గబళించుచు ననిల
తనియు సింహనాద మడరెంబెలుచన్.
భీష్మ 1,288.

శ్లో॥ శంఖ దుందుభి నిర్దోషం వారణా
నాంచ బృంహిరమ్ సింహనాదంచ
సైన్యానామ్ భీమసేనరవోఽభ్యుదాత్,
హయాసాం హేషమాణానా మనీకేషు
సహస్రశః సర్వా నభ్యుభవచ్ఛబ్దాన్
భీమసేనస్య నిస్సవః.

సం. బా. భీష్మ 14 9 10.,

4. చంపు

ఉ. అంగద నాథుమ్రుంగిన వృకావలి
దన్ వెసమట్టుకొన్న సర్వాంగములుం
జలింప వెగడందురు దిక్కులుసూచు
చున్న సారంగియ పోచెనుండె గురు
రాజ భవత్పుత్రు సేన భీష్మనా, జింగ
బళించి పాడవులు జృంభితివిక్రమ
లీలబొల్పుటన్. ద్రోణ. 1.17.

5. మ్రుంగ

చ. ఇనుఁ గబళించు రాహుక్రియ
నే నొకరుండన పోయి పార్థపు.
త్రుని బరిమార్చు ద్రోణ 2.48.

శ్లో॥ గ్రసీష్యా మ్యద్య సౌభద్రం
యథారాహుర్దివాకరమ్ సం. భార
ద్రోణ 89.22

6. ఆజుగించు, పోఁగొట్టు.

సీ ధరణీ పరాగ సంతానంబు కవిశిం
చు కరళీకరచ్చటా స్ఫురణములును
శల్య 1.10౪.

7. పట్టిమ్రుంగు

సీ. వీడె వికర్ణుండు..... ఇ,బ్బాలు
ని ముంజేయ బొలగ్బద్ర, మోపదు
కబళించి యును చంచుపుటమునఁ
జీరంగఁ జూచితే శౌరి, శ్రీ. 2.84.

8. గ్రహించు, తెలిసికొను

ఆ చర్మశక్తిఁ జేసి సంస్కర్మ విష
యఁబ, శ్రోత్రయుక్తి శబ్దమాత్ర
కంబ, కానియొంటి నొంటిఁ గబళింపఁ
జాలవె, త్లధికతా నిరూఢికాసపడితి.
అశ్వ. 2 85; శాంతి. 8.85.

9. అతిక్రమించు, గెలుచు
కం. విను యోగివరుఁడరిష్టము కనుఁ
గొని యనిశమును యోగగతియుత
సాంఖ్యం, బనపాయత నడపుచు నా,
త్మనిఁ బరముం జేర్చి కాలముం
గబళించున్. శాంతి. 6.1౪0.

కవిశితము సం. విజ. (అ ఆ అ)

1. గ్రసీతము, మ్రుంగఁబడినది
వ. అసమంజస పుత్రు నంశుమంతుం
దన మను మనంజూచి యయ్యానియ
య్యంబువది వేపురు నొక్కటఁ గపి
ల కొపానల కవిశిత శరీరులయిరి.
ఆర. 8.87.

2 స్పృశింపఁ బడినది, తాఁకఁబడినది.
సీ. ప్రాకృయోనిధి పౌంతః బర్హతం
బొక్కటి, మనశ్శంగ కవిశితాకాశ
మగుచు. ఆను. 1 220

కమండలుపు సం. వి. ఉ పుం. న.

కరకము, సన్నాసులు గాని బ్రహ్మ
చారులు గాని ఉపయోగించు కొనెడి
గిండి వంటి జలపాత్ర విశేషము.
వ. ...పాండవాగ్ర జుండున్నయనిక
న సన్నాసి రూపంబలవడి రాదుండ
కమండలు కలిత మూర్తియయ్యె,
విరా. 1.184.

వ. ... సురగణంబు ముదంబునం
బొదలఁ దన చేతి కమండలు వొక్కె
దనిడి. కర్ణ. 1.౨90, శాంతి, 6.178

కమతము సం. వి. ఆ పుం.

కూర్మము, తా.బేలు.

సీ. కమతంబు దన యంగకముల
నెట్లట్లు కామముల విద్వాంసుడు
మరలఁ దివుచు. ఆశ్వు. 2.158;
కాంతి. 8.288.

కమనీయము సం. విజ. (ఆ. ఆ. ఆ.)

మనోహరము, ఇంపయినది.

వ ... బంసూదన సూను పలుకులు
విని పాంచాలి యంతస్పృత కమనీయ
కపోలి యగుచు నిట్లనియె, విరా.
8.52.

కమరింపు దే. స. క్రి.

కమరఁజేయు, ఉడుకెత్తి-చు.

కం. మున్నింద్ర ప్రస్థంబున, నున్నతి
మెయి ననుజ తనుజ యుక్తంబుగ నీ,
పున్న తెఱగు దుర్మోధను, కన్నులు
కమరింప నతఁడు గడువగ నొందెన్.
కాంతి. 8.128.

కమరు దే. అ. క్రి.

1. కాలు, దగ్ధమగు, తాపమునొందు,
ఉడుకు.

కం చని దానియట్లు మండెడు, ననలం
బును జూచి తన్నహతర జిహ్వల్,
దనికిన నెఱకలు గమరునొ, యను
తలఁపున బ్రహ్మఁగా ననరి గెరయము
నన్. ఆను. 1.249.

సీ. ... తీవ్రాంశు సంతాపమునఁజేసి,
కమరె నా తెక్కలు గమరవయ్యె, తే.
ననుజ పక్ష్యములు ఆర. 7.31.

శ్లో॥ తతోదగ్ధావిమో పక్షో పజాన

దగ్ధాతు జపీయుషః. సం. భార. ఆర.
277 50.

వ. ... నీవు సకల సామ్రాజ్య విభ
వంబు మెఱసి చని యందు నీతేజంబు
పుర్వ సమయంబునాఁటి తపమతేజం
బై పగతురు కన్నులు గమర నతి
దుస్సహం బగునట్లుగాఁ జేయుము.
ఆర. 5.847.

చం. కమరె నశేష కోకనద కైరవ
పంక్తులు శైవలంబులున్ ఆది.
8.288.

కం. మున్నెన్నఁడు నెవ్వంకిం గన్ను
లెదురఁ బడనియట్టి కాంతలు జను
లెల్లన్నిలిచి చూడ వెడలిరి. కన్నులు
గమరన్ సుహృన్ని కాయంబులకున్.
శ్రీ, 1.108.

2. ఎండిపోవు.

సీ. ఏఱులు జెఱువులు నివురఁ గర్ప
నము లెందును జెడఁదరు లతాదులును
గమర, భూమియుఁ బనమాల. కాంతి
8.280.

శ్రి. కొలువు.

సీ. పటు తిరంబగు చటచ్చట రవ
మెనగంగ మ్రాకులుఁ బొదలును
గాంచికొనుచు. గమరును నార్త
నాదములును బెల్లుగ నభిల మృగం
బుల నాగికొనుచు. ఆశ్ర. 2.151.

కమర్చు దే. స. క్రి. (✓ కమరు)
కమరఁజేయు ఎఱ్ఱవాఱు. (కోపముచే)
మండు.

గీ. భీముఁడపుడు గమర్చిన మోము
తోడ, విదురు వదనంబు సూచుచు

బెదవులదర. ఆశ్ర. 1.109.

కమల సం. వి. ఆ. స్త్రీ.

లక్ష్మి.

కం. కమలావదుఁ డిల్లనియె.

వారలకు, ఆను. 4.405.

కమలగర్భుఁడు సం. వి. ఆ. పుం.

కమలము నందు పుట్టుక గలవాఁడు
బ్రహ్మ

తే శరణు సొచ్చిన రక్షింపఁ జాలి
యుండి, కడపి పుచ్చిన నూర్వ లోక
ములు దిప్పుఁ, బుణ్య కర్మంబుల
ఫలతఁ బొందు ననఁడె, కమలగర్భుఁ
డుదొల్లి జగదితముగ. ఉద్యో.1.161

కమలజుఁడు సం. వి. ఆ. పుం.

కమలము నుండి పుట్టినవాఁడు, అమ్మి
చూలి, బ్రహ్మ,

తే. గోవులకు బ్రాహ్మణులకును గుల
మొకండ, కమలజుఁడు రెండు తెఱఁ
గులుగా నొనర్చె, హవికీఁ బూర్వంబు
గారణ మభిర మంత్రముల కధిష్ఠాన
మపరంబుభూపవర్య. ఆను. 2.278.

కమలనాభుఁడు సం. వి. ఆ. పుం

నాభియందు కమలము గలవాఁడు,
విష్ణువు.

వ. కానీనుండు కమలనాభునకిట్ల
నియె. ఉద్యో. 4.49.

కమలపాలిక సం. వి. ఆ. స్త్రీ

హిడింబ

(వ్యాసుఁడు పొందవులతో)

వ.....హిడింబంజూచి దీని పేరు
కమలపాలిక యిది భీమునకు వశ

కర్తనియయి పరివరించి మహాసత్త్వం
దయిన కొడుకుం గాంచు నాతండు
మిమ్మందఱ నాపద్విషయంబున
నుద్ధరించునని చెప్పి, ఆది. 8.228.

కమల మిత్రుఁడు సం. వి. ఆ. పుం,

కమలమునకు స్నేహితుఁడు.

సూర్యుఁడు

తే. పాండు పుత్రులకేను దప్పని
మనంబు, గలుగుదానన యేని నో
కమలమిత్ర, కీచకునిదెస నన్నొక
కీడుతెరువు వారయకుండఁగ రక్షింపు
కరుణతోడ. విరా 2.108.

కమలము సం. వి. ఆ. న.

తామర

వ...కమలపరాగ పరంపరా ధూసరిత
భాసుర జలాశయ సమవగాహనంబు
లను విరా. 1 147.

కమలయోని సం. వి. ఇ. పుం.

కమలము పుట్టుకగాఁ గలవాఁడు.
బ్రహ్మ

వ. దివిజాలసూయాగ్రస్తులై కమల
యోనిం గానంజని ఆను. 2.180.

కమలవనము సం. వి. ఆ. న.

కమలముల సమూహము, కొలను,
పద్మాకరము

కం. ఈ కమలవనము చేరువ, నే
కార్యము సేయఁజూచెఁ దీవెవ్రతవం,
చాకొలను సారఁగ నమ్మునితోకము
సేరుటయు నమ్మెఁత యెలుఁగెనఁ
గన్. ఆను. 2.221.

కమలాకరము సం. వి. ఆ. పుం.

తామర కొలను.

వ. మృణాళనాళంబుల నొప్పు
కమలాకరోద్దేశంబులఁ గ్రేణిసేయు
ప్రదేశంబులనుఁ విరా. 8.288.

కమలాక్షి సం. విజ. (ఇ. ఈ. అ)

తామరల వంటి కన్నులు గలది స్త్రీ
ఉ. అక్కమలాక్షిపొందు దగనాడి
తుదిన్ నిజమేది నేటిరే, యిక్కకు
రాకతక్కిన సహించునెనన్ మరుండు
విరా. 2.288.

కమలాక్షుఁడు సం. వి. ఆ. పుం

తారకా సురుని కొడుకు.

వ. ... సురలతోడి దురంబున సుర
వరుండగు తారకుండు దెగిన పిదపఁ
దడియ తనయులు విద్యున్నాళియుఁ
దారకాక్షుండును గమలాక్షుండును
నను వారలు వారిజాసను నుద్దేశించి.
కర్ణ 1.257.

2. విష్ణువు.

ఆ. అమర విభుని భగవహస
చిహ్నాని గాఁగఁ జేసినదియు నేత్ర
తాసుండు, గా నొనర్చినదియుఁ గమ
లాక్ష విష్ణునల్కయుఁ బ్రసాద
సంపదయును గావె. ఆను. 2.149.

కమలాప్తుఁడు సం. వి. ఆ. పుం.

సూర్యుఁడు.

సీ. కప్పారు రేణువు గమలాప్త బిం
బంబు, రాహుమండలమున రమణఁ
గవ్వు. భీష్మ. 1.242.

కమలావాస సం. వి. ఆ. స్త్రీ.

కమలము నివాసము గాఁగలది. లక్ష్మి

కం. శతమఖ కమలావాసా. ప్రతిమ
సమాగమ విశేష బహు మతము.

శాం. 5.18. (చూ. 8 వప).

కమలాసనుఁడు సం. వి. ఆ. పుం.

తామరపూవు పీఠముగాఁ గలవాఁడు,
బ్రహ్మ.

(అర్జునుఁడు శ్రీకృష్ణుని విశ్వరూపము
జూచి)

సీ. దేవ నీదగు దివ్య దేహంబు
నందు ను, రాసుర గంధర్వులది గాఁగ
గల దేవయోనులుఁ గమలాసనుండును
సచరాచరంబైన జగము నాకుఁదోలె.
భీష్మ. 1.211.

కమలాస్య సం. విజ. (అ. ఆ. అ.)

తామరవంటి ముఖము గలది. స్త్రీ.

సీ. కమలాస్య ముద్దుమొగంబు లే
మెఱుఁగుల మొత్తంబు పరి మట్టుముట్టి
కొనఁగ విరా. 2.87.

కమలినీ సం. వి. ఈ. స్త్రీ.

తామరతంపర, పద్మ సమూహము.

సీ. కలహంస కలవాద కమనీయ
కమలినీ దీర్ఘకా సైకత శీరములను.
ఆది. 4.218.

కమలోదరుఁడు సం. వి. ఆ. పుం.

విష్ణువు (ఉదరమున కమలము గల
వాఁడు)

ఉ. నీ వొనరింపఁ బూనిన పనింగమ
లోదర కిడు పుట్టునే ఉద్యో. 8.78.

కమీయు లే. ఆ. క్రి.

మాఁగు, మిగులబండు, బాగుగా
పక్వమగు.

ఆ. కమియఁ బంద కందఁగాయఁ
గోసినఁ జవి, చేదె కాదు విత్తుచేటు
గలుగుఁ, బక్కమైనఁ గొనిన ఫల
మించుఁ జెడదు బీఁ, జంబు కార్యసిద్ధి
చందమిట్లు. ఉద్యో. 2.58.

కము సం అవ్య. (కమ్)
నీరు

ఉ. భూసతికిం దివంబునకుఁ బొల్పె
సగంగ శరత్సమాగమం, బా సకల
ప్రమోదకిరమై విలసిల్లె మహర్షి
మందలో, పానిత రాజహంస గతి
భాసి ప్రసన్న సరస్వతీక మజ్జాసన
శోభితం బగుడు నబ్జిజ్ఞ యానముతో
సమానమై ఆర. 4, 141.

కముచు దే. స. క్రి. (✓ కమియు)
గ్రహించు, పట్టుకొను.

వ. ... జక్కవలు కంసి పొనిసి నలి
రేగి చెలఁగుచు రేయింటి యాకటి
పెల్లున గొదిగొని కమిచి చంచవులం
దిగిచి త్రుంచి యానుచు నిక్క
దక్కడఁ బఱచినం జిక్కువడి
యన్న మృణాల శకలంబుల వలన
బాం చంద్ర శతాభిరామంబులగు
శంభు జలమూర్తి విశేషంబులంబోని
సరోవరంబులను విరా. 2 240.

కమ్మ దే విజ.

(వృత్తియందు విజృంభముగా నిగాగ
మము వచ్చును).

ప్రూణ ప్రియమైనది, సువాసనగలది.
చూ. కమ్మ నూనియ.

కమ్మని విజ. (✓ కమ్మ)

1. మనోజ్ఞము.

సీ. కాంచన వద్దుడు కడు రూప
వంతుడు కమ్మని జడంతో ఆర.
3 108.

2. రుచికరమైనది

ఉ. తేనెలు గ్రోలి క్రోలికడుఁ దియ్యని
కమ్మని పండు లింపు సొం, పూన గ
వానియాని. ఆర. 7.11.

కమ్మనూనియ దే వి.

సుగంధ వస్తువులు చేర్చి కాచిననూనె
సీ. అతఁడు తైలాభ్యంగమడిగినఁబడి
కమ్మ, నూనియ దెప్పించి మేను
శిరము, నభ్యక్తములు సేయ. ఆను.
2.908.

“శతపాతేన తైలేన మహార్థేణో వశ
స్థతుః. సం. భా. ఆను. 58 9.

కమ్మి దే. వి

రథము బండి మొదలగు వానియొక్క
చుట్టు నుండు కమ్మి, నేమి.
సీ ... కమ్మి గ్రుంకక గడుగదుప
రొంపులు గలుగమి నొప్పు చోటు
రథములనేల. కాంతి. 3.8.

కమ్రము సం. విజ. (అ. ఆ. అ)

మనోహరమైనది. ఇంపైనది.

వ. అని పంచిన వారును వారణావ
తంబు ననవరత సురభి కుసుమ ఫల
భార నమ్ర కమ్ర కాళా వికార చిరు
వన రేఖాలంకృతం బనియును. ఆది.
8.182.

చం....కమ్ర కరాజ్ఞము వట్టి నూతిలో
వెలువడఁ గోమలిందిగిచె విశ్రుత కీర్తి
యయాతి ప్రీతితోన్. ఆది. 1.144.

కయి కై. (కు + అయి).

నిమిత్తార్థము.

వ. ... పదమూడు వత్సరంబులు
మత్సరాదికుండగు నగ్గారాయెందు
భీము జయించుట కయిగదావరిశ్రమం
బాచరించె శర్మ. 2.271.

చం. ... అట్టి క, ద్దన కయి నీకు
నేటికి మనోవ్యథఁ బొందఁగ నిట్లు
పుత్రకా. శాంతి. 1 కిరి., ఆశ్ర.
1.28.

కయికొను కై కొను.

1. గ్రహించు, స్వీకరించు.

వ. ... అరించును (భీముడు) ధర్మ
తనయు కనుసన్న గయికొని. విరా.
2.12.

2. అంగీకరించు.

కం. విను పిన్నినాడు నీవీ, యను
చితమగు ప్రభువు వట్టితది గాకయుచె,
ట్టన్మతమునునీ, కనియెడు చందంబు
బుధులుగయి కొనరెందున్. కర్త 3.75
3. అవలంబించు, సక్రమమని తలచి
గ్రహించు

సీ. వెలివిట్టి తెఱగిది వెంగలితన
మని, యెల్లవాడును తనయెఱిగి
నట్టి, తెఱగున నిజకార్య దృష్టియక
యికొను నొరులనేర్పులుపట్టనొల్లఁడు.
సౌప్తి 1. 45

4. లక్ష్యము సేయు, లెక్క సేయు

వ ఇట్లు గవిననం బ్రా కార రక్షకులై
న రాక్షసవీరులు వారలం జేరనిక
శిలాకుల పరిశు తోమరాలాత ప్రము

ఖంబులు ప్రయోగించినం గయికొనక
వనచరులు వృక్షశిలా ప్రకరంబులు
వఱగించుచుం గడంగి ప్రాకారంబు
బ్రాకుటయు. ఆర 7.70.

5. అనుభవించు, పొందు, ఒందు
తే అల్ప పుణ్యుండు తొలి తొలి
యమరతా సు, ఖంబు గయికొని
మఱియు దుఃఖములు నొందు.
స్వర్గ, 89.

కయిసేయు దే. స. క్రి, కై సేయు.

అలంకరించు

కం ... మానిని మెయి చె, న్నొదవఁ
గయిసేసి రవ్వుడు, ముదితాజన
ములు ప్రమోదమున లలితముగన్.
విరా. 5. 855

చం. ... అవ్వసుదేవ వల్లభర్,
నలుపురు నెమ్మి (గూడి మరణంబు
నకై కయిసేసి రత్తతీన్. మాస. 140
(సిద్ధపడిరి, ఆయత్తపడిరి. అని
భావము)

కయ్యమిచ్చు (✓కయ్యము)

యుద్ధమునందెదిరించు, పోరాడు.

ఆ. వచ్చిముట్టి కయ్యమిచ్చిన. నవ్విభు
నొంచి బాహువనముఁ జంచదుగ్ర
పరశు మోర ధార పాల్ సేసి పోయి
నిజేచ్ఛనుండె మేదినికవర్య. శాంతి.
2,80.

కయ్యము దే వి.

యుద్ధము, పోరు

ఉ. ... మత్స్యిభూమి భృగ్దేహము
సండుఁ బేడి యుగి గీర్వడి యుండె
నొ కాక యీకురు, పూహము తోడి

కయ్యమున కొండొకరుండిటు లొంటి
వచ్చునే. విరా. 4.78.

వ, ... సాల్వచేత నక్కడ వసుదే
వుండు పట్టువడియె నీ, వెవ్వని
తోడం గయ్యంబు సేసెడు. ఆర.
1.190.

కయ్యమునకుఁగాలుత్రవ్వ- జాతీ.

యద్ధమునకు సిద్ధపడు, పోట్లాటుకు
సిద్ధమగు.

ఆ. పాండు రాజసుతులు బాసమై
వడివడి, గడచి కయ్యమునకుఁ గాలు
ద్రవ్యమున్న యట్టులైన నిన్నర
నాతుతో, సంధిసేయుటొప్పు సముచిత
ముగ. విరా. 8.109. విరా. 4.207.

కరంకము సం. వి. ఆ. పుం.

కంకాళము, చర్మమాంస రహితమగు
ఒకలి యెముకల గూడు.

కం. పురపురఁ బొక్కుచు బకపతి
కరంకముం దేరఁ బనిచి గారవమున
నెయ్యురుఁ దాను నగ్ని యిచ్చి
య, సురపతి యున్నంత వచ్చె సుర
పతి నెమ్మిన్. కాండి. 8.512.

కరంజ సం. వి. ఆ. స్త్రీ.

బాంగ్రహములలో నొకటి-వృక్షము
లకు తల్లి. ఇది షోడశ వర్షంబులలో
పరి పట్టి పీడించును. ఇది మాతృగణ
ముతో జేరును వారు వ... గర్భపీడ
నంబును శిశు పీడనంబును జేయుచు
మనుష్యుల వలన బలి మంత్రోపహార
దాన తర్పణంబుల దృష్టి బొంది
బాలురకు వాయురారోగ్య సుఖంబుల
నొసంగుదురు. ఆర. 5.252.

కరంధము సం. వి. ఆ. పుం.

సంపుటము, బరణి.

ఉ. హృత్కరంధ విస్తారనివాస
తంత్ర ఘనసార విధా పరమాభిరామ
రేఖా రమణీయ ... భీష్మ. 2.408.

కరంధముఁడు సం. వి. ఆ. పుం.

భిసినేత్రుని కొడుకు. ఇతని తండ్రి
దుర్మార్గుఁడగుటచేత మంత్రులతని
తొలఁగించి యితనికిఁ బట్టముగట్టిరి.
ఈతఁడు నిత్యధర్మ పరతంత్రుఁడు,
సతతదానప్రితుఁడు. తనకు గం
ధనములెల్ల దానముచేసి ద్రావిడ్య
వికలు ఁడయ్యెను.

ఇది కనిపెట్టి శత్రువులీతనిపై దండె
త్తివచ్చిరాజ్యముకైవసముచేసికొనిరి.
ఇతఁడు ఆపులతోడ నడవులకేగెను.
ఇతఁడచ్చట మౌరవపమెనర్చి మహా
ప్రభావమొందెను. తనచేతిని గొట్టము
వలెఁబట్టి తపశ్శక్తిచే నూఁదెను.
అందుండి భటతురగ సామజ రథో
ద్భుతసేనా సముదయంబులును బహుశ
రుచి సముత్కృట కాంచన రాసులును
ఆశ్చర్యము గలుగ జనించెను. ఆనర
పతి వీని తోడ్పాటుతో శత్రురాజులపై
దండెత్తి యద్ధమునఁ గొందఱు
జంపెను. కొందఱు గానలకు దోలెను
కరము = చేయి, ధమనము = ఊదుట;
కరధమనము చేయుట చేత నీతనికి
కరంధముఁడు అనుపేరు వచ్చెను.
ఇతని మనుషుఁడు మరుత్తుఁడు.
ఇతని జన్మనామ మేదో తెలియదు.
అశ్వ. 1.18. మొ. 28. వ.

కరగించు దే. స. క్రి (4/కరగగు)

కరగజేయు, మెత్తబఱచు, దయ
గలుగు నట్లుచేయు

ఉ. చుట్టటికంబునన్ మనసు సొచ్చి
ననుం గరగించి వేడినన్, దిట్టతనం
బువో విడిచి తీవ్రరణంబు కడంకద
క్కినే, బట్టిన యాయుధంబు వెడఁ
బాసినఁ గానివధింపఁ జోలదు. భీష్మ.
1.159.

కరంభ సం. వి. ఆ. స్త్రీ

కళింగ దేశపు స్త్రీ. అక్రొధనుని
భార్య, దేవాదితి తల్లి. ఈమెకు కాళింది
దక్షకపుత్రి కరందమ, కరందమ,
కరందక, కరందుక, కరిందువ,
కరింద, కరంద మున్నగు రూపములు
పాఠాంతరములుగాఁ గలవు ఆది.4.2.
చూ. సం. ము.

కరగదే. అ. క్రి.

1. ద్రవమగు

కం. ననుబోటులవనములుమెచ్చునఁ
గరఁ గెననంగనేల సురతతి కృష్ణా,
ద్దునుంగనిదుందుభిని, స్వనములతోఁ
గురిసె విరుల వాన వొగడుచున్.
కర్ణ. 2.284.

2. చిత్త పారవశ్యము పొందు

చం. పరమ పదాపి హేతువగు
భారత సంపాతశౌనకాది భూసురవరు
లింపునం గరగచొప్పునఁ జెప్పిన
స్వర్గ. 94.

సీ. ఇంద్రియార్థంబుల తెలసిన పురు
షుండు గాఢరాగంబునఁ గరగ
చుండు. ఆర. 5.81.

స. క్రి.

ద్రవింపఁజేయు.

తే. కుసుమ బాణుని బాణముల్ గూడ
వైదు, గరగి నేరిమి వాడించి కరువు
గట్టి, పోసిచేసి చైతన్య సంపుటము
దగఁ ఘటించిరో కాక యిట్టి చేడి
యలు గలరె. విరా. 2.27.

కరక సం. వి. ఆ. స్త్రీ.

వడగల్లు, కరకము.

చం. కురిసెఁ బ్రచండవృష్టి ఘన
మోషము లెల్ల తెలంకులన్ భయం,
కరములుగాఁ గరాళ కరకాతతులొప్పు
ఆర. 3.297.

కరకర్షణుడు సం. వి. ఆ. పుం.

ఇతఁడు చేదిరాజగు ధృష్టకేతుని
తమ్ముడు. శిశుపాలుని కుమారుఁడు.
అన్నలగు ధృష్టకేతు శరభులతో
బాటు ఇతఁడు పాండవుల పక్షమునఁ
బోరాడెను. భీష్ముని సప్తమ దివస
యుద్ధమున మూర్ఛిల్లిన చేకితానుని
తన రథముపైనిడి కొని యుద్ధభూమి
నుండి తప్పించి రక్షించెను. భీష్మ.
3.42.

చూ. చేకితానుఁడు.

కరగ్రహణము సం. వి. ఆ. న.

పాణిగ్రహణము, పెండ్లి

సీ. సర్వజ్ఞుఁడగు పరాశర నందనుని
చేత బాషితంబైన యిపురమపుణ్య
వృత్తంబు చదివిన విన్నను ... కన్య
సద్యర కరగ్రహణంబు వదయు
గర్విణియైన కాంత సద్గుణుని బుత్రుఁ
గాంచు ... కాం. 6.417.

కరణము సం. వి. అ. పుం.

సఖము. గోరు.

సీ. ... అతి దృఢ దశన కరణ...
అ హనుమంతుఁ గాంచి...అర.

3819.

కరణము సం. వి. అ. పుం.

ఏనుఁగు చెక్కిలి.

సీ. కరణీకరంబులు గరట గళదాన

తోయంబులును ధరాదూళి మ్రొంగ....

విరా. 18.167.

కరణి సం. వి. న. పుం.

పెద్ద గండస్థలము గలది, ఏనుఁగు.

తే. ...కరణి దిశకంబు నొకయూదుఁ

బురము సొచ్చినపుడ యిచ్చెద నీ

కను నార్తుఁడగుచు విరా. 4.80.

కరడు దే వి, (బ. కరడులు-కరకులు,

కరక్కు).

సీ. గగనంబుతో రాయ కరడులుగల

జలం, బివురఁ బాటిన మహార్జునము

కరణి. ద్రోణ. 2.128.

(కరకులు అని పారాం)

వ. ... పెను మూఁకలు వెఱుగునం

జెయ్యేది కరశృంగం గిన మున్నీటి

యట్లుండె. కర్ణ. 2.285.

కరణము సం. విణ. (అ. ఈ. అ.)

చేయనది, చేయుటకు సాధనమైనది.

కం. శ్రుతి సీమంత మణికి నా, శ్రిత

వాంఛా పరిపూర్తి కరణ చింతామణి

కా, నతదుతిత తమోద్భూమణికిఁ గ్రతు

భూషణ మణికి లోకరక్షామణికిన్.

విరా 1.84.

వి. అ. న.

1. చేత, వ్యాపారము, పని, కార్యము.

అ. ... బోధనత్వ సంపన్నులు,

సొరరు కర్మతంత్ర కరణమునకు.

శాం. 5.125.

కం. ... పుణ్యకరణ ప్రవణా.

శాంతి. 4.108., శాంతి. 6.861,

2. కారణము.

ఉ. మిత్రుల చెయ్యలన్ సుఖము

మేకొను నంటయుఁ జెందు దుఃఖ

ముల్, శత్రుల చెయ్యనంటయును

సన్నతి దా ధనమూల మంటయున్,

గోత్రవరేణ్య భోగములకున్ ధనముల్

గరణంబు లంటయున్, జిత్రతరిత్రుఁ

డైన విధి చేప్త దొంగిన నీటివ్రాల

గున్. శాంతి. 1.207.

3. సాధనము.

కం. వికృతులు మహాదాదిక స, ప్తక

ముఖయ విధేంద్రియములు పదియు

విషయ పంచకమును మనసును

గూడఁగ వికారబోధక మిది వివేకా

భ్యర్థి ...

కం. ఈ సర్వము దేహత్వాభాసిత

మిది దేహియైన పరమాత్ముని వి, న్యా

సమునకుఁ గా, నొదవి యుపాసించుం

గరణ రూపమై యా కర్తన్. శాంతి

4.278., 274

4. వర్ణా శ్రమధర్మము

క. కరణంబులు దొడరినని, ప్కర

ణతనున్నను శమంబుగల యోగికిను,

స్థిరమగు సమాధి యని ముని, వర

శాండిల్యుండు శిష్యవరులకుఁ జెప్పెన్.

శాంతి. 5.198.

6. రచించుట, నిర్మించుట
వ కల్పాది యందు మరీచి యత్రి
స్వాయంభువుడను మనువుం దారు
ననేక వర్షంబులు విష్ణునుద్దేశించి
తపంబు సేసిన నద్దేవుం డదృశ్య
రూపంబున వారల కక్షేదుర నిలచి
వారితో మీస దర్శనాత్మ కరణ
ప్రవణులరై నన్నాశ్రయించితిరి.
భారతి మీయందు నిలువనియోగించితి
మీదేతం బ్రణీతంబై నకలఁగఁబుం
కు హితంబును మర్యాదా ప్రవర్తకం
బునై శాస్త్రంబు వెలుగు. శాంతి.
6.859

కరణి దే. వి.

విధము, రీతి. చందము
సీ. ఘోరగృధ్రము సుకుమార
నాగాంగనఁబటుగతి నొడియంగఁ
బాటు కరణి. విరా. 2.128.

సీ. హయములఁ జెందాదనరుగు
చోట్లను వేళ్లగమిఁ గిట్టు కోల్పులి
కరణి యొలయు గీ ఆశల్యునందు
... శంక 1.282.

కం. తరణి వొడిచి తమము నెఱచు
కరణిని లోకమునఁ గలుగు కర్మష
మెల్లన్, ధరణివతి ధర్మ మాత్మ,
స్ఫురణంబునఁ జెఱచు విమల బోధన
చరితా. శాంతి. 2,160.

కరణియము సం. విణ (అ. ఆ. అ.)

కర్తవ్యము, చేయఁదగినది.

వ. ... కరణియంబులగు నధికారం
బుం నెల్లను గల్పించి వారల మీదన
పెట్టి. శాంతి. 1,378.

కం ఆదిత్య మరుద్వసు రుద్రాది
సురులు మునులు నంబుజాసనుఁ గని
మాకేది కరణియ మీశద,యా దృష్టి
మమ్ముఁ జూచియానతి యీవే. శాంతి.
6.493.

కరతలము సం. వి. ఆ. పుం.

అఱచేయి.

సీ. లాళంబుగాఁగరతలమునఁ చెలువఁ
గంబంబు వ్రేయచు వెడపాటవాడు.
విరా. 2.250.

కరతలామలకము (జాతి) సం. వి. అ.న.

అఱచేతిలోని యసిరిక కాయఁ (ఇది
యొకరు తెలుప నక్కఱ లేయే
తనంతటనే స్పష్టమగు దానికి ఉప
మానముగాఁ జెప్పఁబడును).

కం. లావును వెరవును మెఱయఁగ,
నీవీరులు పాండుపుత్రునిం బొదివిన
చో,నా వీరుని యక్కజమగు, లావు
వెరవుగరతలామలకమై తోచెన్.
ద్రోణ 3.154.

(చేతితో ఉన్న ఉసిరిక కాయ స్పష్ట
ముగాఁ గనఁబడుచుండ దానిగుఱించి
యొకరు చెప్పనవసరము లేదు. అట్లే
ఎదిరించినపుడు పాండు పుత్రుని
బలాతిశయము ఒకరు చెప్పకుండఁగనే
అనుభవము మీదనే స్పష్టముగాఁ
దెలియును అని భావము.

కరతోయ సం. వి. ఆ. స్త్రీ.

కురంగ దేశమునఁ బ్రవహించు ఒక
నది.

వ గంధమాదన సంగతయైన
యింద్రతోయయుం గురంగదేశగ్య

యగు కరతోయయుం ద్రిరాత్రోప
వాసోపేత స్నాతకలకు నశ్యమేధ
ఫలంబు గలుగజేయు అను. 2.78.
(గౌరీ వివాహము నందు ఈశ్వరుని
హస్తమునఁ బుట్టిన యేలు అని,
శ.ర.).

(ఇది గౌరీవివాహకాలమందు హిమ
వంతునిచే ఈశ్వరుని హస్తమున
విడువబడిన దానోదకము వలన
నేర్పడినది అని. నూ. ఆ. ని).

కరదానము సం. వి. అ. న.

కప్పము చెల్లించుట.

చం... భూపతుల్లె. మహాదనావళుల్.
దడయక తెచ్చి యిచ్చి కరదానము
సేయుటఁ బార్థివత్వ మేర్పడియెఁ
బృథాగ్ర పుత్రునకు, సఖా. 2.98.

కరదీపము సం. వి అ పుం.

చేతిదివిటీ,

చం. అశుచియుఁ గృష్ణుడున్ లఘు
పునైన నిజాగ్రజు మేనితోడ ని.త్వ
రుచియుఁ బుణ్య శీంయు నుదాత్తయు
నాజనునింతిఁ గాంచుఁ గర్కశమతి
గీచకుల్ బహు ముఖంబుల బాంధవ
విప్రలాపముల్, దిశలద్రువం జెలం
గరదీప నికాయము ప్రజ్వరిల్లఁగన్.
కం. పితృవనము దెసకుఁజన ...
విరా. 3.17.18.

కరదీపిక సం. వి. అ, స్త్రీ.

దివిటీ, చేతిదివిటీ.

వ. పరిమళ పరంపరా భాసిత
నూతన తైలధారాభిషేక ప్రదీపితం
బులయిన కరదీపికా సహస్రంబులు

వెలుంగ. భీష్మ. 3.189. భీష్మ.
2.166.

కరథమనము సం వి అ. పుం,

చేరిని గొట్టము వలెఁ బట్టి యూడుట.
కం. కరథమనంబున నాతఁడు, కరం
ధముఁడనం గఁబరఁగి.

(చూ. కరంధముఁడు) అశ్వ. 1 28.

కరపుటము సం. వి. అ. పుం.

1. అంజలి, దోసిలి,

తే. ... జన స, మాజ కరపుట
హృదయ సరోజములకు, ముకుళం
బును జృంభణంబును నొనర్చి, భాను
ఖింబంబు పూర్వాద్రిపై వెలింగె ...
విరా. 2.241.

2. దొప్పగాఁ బట్టిన చేయి.

తే. అని విలాపంబు చేసిన విని
వితుండు, గన్నుఁగవ, నశ్రులుర
లంగఁ గరపుటములఁ, దుడిచికొనుచు
దగ్గుతిక దొడరు నెలుఁగు, నెట్ట
కేలకు నూల్కొల్చి యిట్టులనియె.
శర్మ. 2.405.

కరము1 చే. అవ్య.

అత్యంతము, మిక్కిలి.

కం. కరమిష్టము సేసితి మా, కరి
సూదన దీన నీకునగు సత్పంముల్.
అది. 1.119.

తే. ఏను వంటలవాడనై యా న
రేంద్రుఁ గొలిచి గరగరగాఁ గూడు
గూర చిత్తమునకు వచ్చిన చందంబు
ననయొనర్చి, వేర్పిమెఁగుదుఁగరము
వినీతి మెఱసి. విరా, 1.76.

కరము2 సం. విజ. (అ. ఈ. అ.)

ఇది సమాసాంతము నందే యుప
యుక్తము.

చేయునది.

తే. అయ్యుద్దిష్ఠిరు గాంధీర్యమతని
దైర్య, మరయ నొండెడ గలుగు
నెయతడు క్షీరి, రరుడు కరుణోత్త
రుడు మహీసుర సమృద్ధికరుడు
నిజవంశ కరుడప కారపరుడు,
విరా. 2.189.

కం. దనుజకుల త్రాసకరంబును రిపు
భంజనము ... నగు నిజ కార్ముకంబు
మో పెడలించెన్, విరా. 1.120.

వి. అ. పుం.

1. హస్తము, చేయి.

వ. పాండవులు భూసురోత్తములు
దమ్ముం బరివేష్టించి యుండఁ దార
నుష్టింపం బూనినపని వారల తెఱిం
గింపం దలఁచి కరంబులు మొగిచి
సవినయంబుగా నిట్లనిరి, విరా. 1.48

2. ఏనుగు తొండము.

నీ. కరశీకరంబులు గరట కళదాన,
తోయంబులును దరాధూళి మ్రింగ,
విరా. 3.187.

3. కిరణము.

కం. కరములు నిగుడఁగ నొప్పెడు,
తరణి బొదుపు వర్షదంబుదము క్రియ
విరా. 3.187,

4. కప్పము, పన్ను.

కం. శరనిధి పరివృత విశ్వం, భరఁ
గల భూపతులు పొందుపతి కృత
ఘనఁ గిం, కరులై ప్రతి సమకల్పిత,

కరులై రది మొదలుగాఁగఁ గౌరవ్యుల
కున్ ఆది. 5 40.(చూ కరదానము)
సఖా. 2.98.

5. రెండు (గణితము).

తే...నతో ద్వికయ కరసుధాంకులును.
శాంతి. 5 48.

6. ఇరువది నాలుగు బొటన వ్రేళ్ల
పొడుగు (ఒక్కచేయి ప్రమాణము).
వ. వసిడి యిట్టికలం జతుశ్చిత్తంబు
నష్టాదశ కరాత్మకంబును గదదా
కృతియునుగా యజనఁబొనర్చి. అశ్వ.
4.180.

కరవారిము సం. వి. అ. పుం.

ఖడ్గము, కత్తి.

వ. ... తోలూడు మహానాగంబు
నుంబోలె గరవారింబు దొనయొఱ
వెరికి నిగుడుచున్నయది. ఉద్యో.
2.186.

కరవీరుడు సం. వి. అ. పుం.

కద్రవ కొడుకు, సర్పకాతి వాడు,
ఆది. 2.4.

కరస్థలామలకము సం. వి. అ. న.
(జాతీ)

కరస్థలామలకము.

కం. అతనికెల్ల ధర్మము, గరస్థలా
మలక సన్నికాశం బధిపా. శాంతి.
1.837.

కరహాటకము సం. వి. అ. పుం.

దక్షిణ భారతము నందలి యొకదేశ
పువేరు. ధర్మజుని రాజసూయయాగా
రంభమున విజయయాత్రకు వెడలిన
సహదేవుఁడీ దేశపు రాజును జయిం
చెను,

కం. తాళవన పాండ్య కేరళ. కాళింగ
ద్రవిడయవన కరహటకభూ పాలకుల
నొడిచి దక్షిణ, వేలావన భూము
అందు విడిసి కడంకన్ సభా 1.191

కరాళిశము సం. విణ. (అ. ఆ. ఆ)
కలుషితము

వ. అంతనొక్కనాడు నితాంతఘ
ర్మజలవణ కరాళిశ శరీరుండై ప్రయా
నమేతంబుగా వాసగృహంబు వెలు
వడి.....కమలాకరంబుగని కృతా
వగాహుండై ఆర. 4.828.

కరాళము సం. విణ. (అ. ఆ. ఆ)

1 వెఱపు పుట్టించునది భయానకము
వ. ... ధారాకరాళరక్తపదిషి, క్షవి
శ్వంభరా భాగంబును. విరా. 6.80.
వ.....అతినిశితదంష్ట్రా కరాళంబై
న తన వదన గహ్వరంబు దెఱచి
గ్రుడ్లుమెఱవ బ్రభుకేశంబులు దూరి
బాలార్క రశ్మియంతంబున బలాహ
కంబు నుంబోలె సకల ప్రాణి భయ
జననంబుగా గర్జిల్లుచున్నవాని ఆర.
1.107.

2. కలుషమైనది, కలంగఁబాణినది
మలినము

ఉ.....ఆ, ప్పాడు దలంచి నిర్గళి
త బాష్ప కరాళ కిషోలయుగ్మండై
ఆది 8. 183

వ అనిన దమయంతి నయనాంతర్గ
ళిత బాష్పకణ కరాళ కిషోలయుగళ
యగుచు, ఆర. 2.51

వి.

కాలుష్యము

వ. అట్టి కాలదాగమనంబున నుత్పు

ల్లకమల కర్లార కేసర కరాళ కలిత
కిల్లోం మాలినియు. ఆర. 4. 148.

కరి దే, విణ.

సాక్షి

కం. అనిమిషనాథ గుప్తము, యిన
యమృతము దెచ్చి మీకు నిచ్చితి నన్న
జ్ఞనసీదాస్యము వాసెను, దిగకర
పవనాన్ని తుకిన దీప్తుల కరిగాన్.
ఆది. 2.118.

కరి సం. వి న. పుం

తొండము గంది, ఏనుగు

చం అదియునుగాక కోలుపులివై నను
గారెనుబోతునైనరిను, నృదకరినై నే
...పట్టుదు. విరా. 1.83.

కరిణి సం. వి. ఈ. స్త్రీ.

ఆ డేనుగు

సీ కరిణి యేనాట సూకరము గల
యు ఆర. 8.841.

కరిపురము సం వి, అ. న.

హస్తినాపురము

కం. రాధేయుండు..... కరిపురంబు
కరిగె. ఉద్యో. 4.58

కరిపురి సం. వి ఈ. స్త్రీ

హస్తినాపురము

చం. కరిపురి నెత్తుపట్టివని గల్గిన
నోపినయంత సేసెచన్. విరా. 6.848

కరియాన సం. విణ (అ. ఆ. ఆ)

ఏనుగు నడకవంటి నడకగంది. స్త్రీ

ఉ...దేవమంత్రి...వరించె శారుప,
దానన దేవసేనఁ గరియాన. ఆర.

5 287

కరిలుడు సం వి అ. పుం
కద్రువ కొడుకు, సర్వజాతివాడు.
ఆది. 2.4

కరిసనము } వై. వి. (సం. కర్షణమ్.
కర్పనము } ప్రా. త. కరిసనం)

కృషి. సేద్యము

కం. అరులు మిగుల (గొనిరాజులు,
నరులకు నెంతయును భయమొనర్తురు
ధరణీ, సురులు గడగి వాణిజ్యము
గరిసనమును జేయఁగలరు కలికాలము
నన్. ఆర. 4, 293

సీ, గోవులెక్కుడు.....వినుతహా
మమలెక్కెల్లను బాలుఁబెరువు నేయును
నిచ్చుఁ గర్పనంబునకు నొదవు.
అను. 2.192.

కరిషము సం. వి. అ. పుం. న.
పెండ, పేడ

తే గోవు తంబు ప్రాశించియు గోక
రిష, సువిహిత స్నానుఁడయ్యెదూ,
దివిజుఁడధిక. భక్తి నిత్యంబు గోమ
తీపతన మాచరించియును గల్మష
ముల నిర్జించు ననఁచు...అను. 3.97

కరుడు దే. వి.

గట్టిపడిన ముద్ద. చూ. కరుడుగట్టు

కరుడుగట్టు దే. అ. క్రి (✓ కరుడు)
ముద్దగట్టు, విందమగు

గీ కలసి కక్ర శోణితములు కరుడు
గట్టి విను మమేధ్య మధ్యమున వృద్ధి
బొంది. శ్రీ 1.38:

కరుణ సం. వి. ఆ. శ్రీ

కనికరము. దయ

తే తుష్టి దీవించి కరుణార్థ దృష్టి
జూచి. విరా. 110.

కరుణ గలుగు అ. క్రి.

దయతోనుండు, దయగలిగియుండు
ఆ. వసుమతీ ప్రజకెల్లఁ, గరుణ
గలుగుమమ్మ కమలనేత్ర. ఆది.
8.4,

కరుణము సం. విణ. (అ. ఆ. అ)
దీనము, జాలి పుట్టించునది.

వ.....తొల్లిసకల గోమాతయైన
సురభి సురరాజుకడకుం బోయి
కరుణంబుగా నేడ్చిన. ఆర. 1.72.
వి. ఆ. పుం.

జాలి, దైన్యము, దుఃఖము

కం. ధరణి నెటి దప్ప నొఱగిన,
కరిహయ నరచయము బొఱలఁగాఁ
గరుణము భూ, వర యొలనె శిఖిర
మునఁ దన, కరయఁగఁజేరుగద
లేమి నది వృథయయ్యెన్.

తే....కరుణమావ, హిల్ల దురపిల్లె ను
ల్లంబు దల్లడిల్ల. శల్య. 2 291;
శ్రీ. 2.83

కరుణించు సం అ క్రి.

కరుణగలవాడగు

వ. అమర నగరంబున కరిగిన
యెడ నూర్వశి నన్ను నపుంసకుంగా
శపించిన నాకు నాకేళుండు
గరుడించి యీ శాపవలంబు భవద
జ్ఞాతవాస వత్సరంబున ననుభ
వించి తదనంతరంబు శాపమోక్షంబు

వడయుమని దీవించె విరా. 187,
ఉద్యో. 3.292.

స. క్రి. కనికరించు.

వ. ఇగ్గడడు... మీకు బాధయగు
నని యిత్తరుకాని విడువనేరకున్న
వాడు వీనిం గరుణించి మీరొండు
కడకు నరుగుండనిన ఆది 2.75.,
ఉద్యో. 4.689.

కరువలి దే. వి.

వాయువు, గాలి.

సీ. కరువలిచే దూలు కపిల జటాలి
యు కరమొప్ప శిఖలుగా ... మూడ
గుల్లపక్క మైనయట్లు, తనమ్రొం
శర్మిష్టతనయులు గ్రీడించుచుండగ,
ఆది 3 182.

సీ. కరువలి సుడియమి గదలక
చెన్నొందు, నెఱవిరి తమ్ముల నుఱక
తెగడి. విరా. 2 83.

కరువలి పట్టి దే. వి.

వాయుదేవుని కొడుకు. భీముడు.

కం. అట్టి సమయమున గరువలిపట్టి
త్రిగరేఖరథము పై కుఱికి. విరా
3.218., భీష్మ. 3.20.

కరువు దే. వి.

అచ్చు.

చం. కరువునఁ బోసిరో విధుని కాంతి
సుధాభితరంగఁ దెచ్చి గం,డదు వొన
రించిరో ... ఆను. 1.183.

2. గర్భము.

కం. చరువులు నమ్ముని చెప్పిన, తరు
వులు వీడ్పడియె సుతకుఁ దల్లికి నట్ల,

య్యిరువురు నుపయోగింపఁగఁ గరు
వులు దత్తత్రుకార కలితములయ్యెన్.
ఆను. 1.111.

శ్లో॥ అథగర్భా వనుప్రాప్తే ఉభేతనై
యుద్ధిషీర, సం. భా. ఆను. 4.85.

కరువుగట్టు దే. అ క్రి.

అచ్చు. ఏర్పఱచు

తే. కుసుమ బాణుని బాణమూర్ గూడ
నైదు, గరఁగి నేరిమి వాటించి కరువు
గట్టి, పోసి చైతన్య సంపుటము దగ
మటించిరో కాకయిట్టి చేడియలుగలరె.
విరా. 2.27.

కరువునఁ బోయు

అచ్చునందుఁ బెట్టితీయు

చూ. కరువు 1వ ఉదా.

కరూషదేశము సం. వి. అ. పుం

దీనినే కులూత దేశమనియు నందురు
దీని నాథుఁడు జేమధూర్తి. ఇతఁడు
కర్ణుని మొదటినాటి యుద్ధమున భీము
నితోఁ బోరి మరణించెను. కర్ణ.
1.71., భీష్మ. 1.40.

సంస్కృత భారతమున కరూషదేశమొ
కటి గన్పించుచున్నది. దాని యధిపతి
కరూషుడు. అతఁడు పాండవ పక్ష
మునఁ బోరి భీష్మునిచే మరణించినటు
లఁగలదు. ఈ కరూష దేశప్రశంస,
ఆంధ్ర భారతమున, గనఁబడుట
లేదు. 'కరూష' వేఱుగా 'కులూత'
వేఱుగా సంస్కృత భారతమున
గలవు కులూతాధిపతి ఆంధ్రభారత
మునందువలెజేమధూర్తియే. అతఁడు

భీమసేనుని చేతిలోనే మరణించెను.
కదూశ, కలూత పర్యాయ పదములు
గా ఆంధ్ర భారతమున గన్పించుచు
న్నవి. (కర్ణ, 1.80నుండి 85వఱకు)

కరేణుమతి సం. వి. ఈ. శ్రీ.

చేదికన్య, నకులుని భార్య
వ. నకులునకు చైద్యయైన కరేణు
మతికి నిరమితుండు పుట్టె. ఆది
4. 115

కరేణువు సం. వి. ఉ. శ్రీ.

ఆఁ దేనుఁగు
సీ సారణ సత్యకాక్రూర.....గదో
ద్ధవాది యాదవులదికి ప్రమోదులై
యొక్కటఁ దరుణులుఁ దారును
గరికరేణు, హయశిఖి కాదాధులయి
అదుత్సవమున కరిగిరి. ఆది. 8 178

కర్కటకము సం. వి. అ. పుం.

కుశీరము; ఎండ్రకాయ, వాడి తేలిక
మొనలుగల పదికాళ్లు గలిగి నీటి
యొక్క భూరండ్రములలో నివసించు
జంతువు. ఈరండ్రముల యందు
నీళ్లుండును.

ఉ. తిమికూర్మ కిర్కటక నక్రభుజం
గవయఁబుతో భయంబందుచుఁగాల
కేయులు బయల్పడి తోచిరి దాని
లోపలన ఆర్. 8.399.

కర్కటము సం. వి. అ. పుం.

కుశీరము, ఎండ్రకాయ. చూ. కిర్క
టకము.

సీ. పర్జన్యఁ దే డేటఁ బసిఁడివాన,
కనకమయమలైన కర్కట రుషన
క్రకూర్మ చయముతోడఁ గురియు
చుండ. ద్రోణ 2.198.

కర్కటి సం. వి. ఇ. ఈ. శ్రీ.

ఆఁదుపిత్త. ఆఁదు ఎండ్రి చూ.
కర్కటి గర్భము.

కర్కటి గర్భము సం. వి. అ. పుం.

ఎండ్రకాయ కడుపు.

ఎండ్రకాయ నుండి పిల్లలు కడుపు
చీల్చుకొని వచ్చును. అంతటితోనది
మరణించును. ఎండ్రకాయకు కడుపు
వచ్చుట దాని మరణమునకే యగును.
ఎవరినైన దాఁపునకుఁ జేర్చినపుడు
అదితనకు వినాశమునకుఁ గారణమని
తోచినచో ఈ పదమును జాతీయము
గను ఉపమానముగను జెప్పదురు.
పొట్టపగిలి చినిపోవునపుడును బిడ్డగని
చనిపోవునపుడును దీని నుపమానముగ
గ్రహింతురు.

(సుధేష్ట ద్రావదితో)

కం. దుర్బరపగు నినుఁ గర్కటిః
గర్భము ధరించినట్లు గైకొని నాత్తే
నిర్భర విధ్వంస దళా, విర్భావము
దెచ్చికొనుట వెరవైయున్నే... విరా.
1.822.

వ. దేవ వ్రతుండు దుశ్శాసను నాలో
కించి.

సీ. అశని కల్పము లివియద్దను బాణ
ముల్, గాని శిఖండివి గావు సుమ్ము,
కర్కటి గర్భంబు కరణి గాత్రము
వ్రచ్చె నిట్టివి వీనికి నెందుఁ గంపు.
భీష్మ. 9.401.405.

కర్కరము సం. విణ. (అ. అ. అ.),
కఠినము.

మ. ...వక్షిపాషాణ కర్కరంబిర్క

ప్రతిమాన తేజాలు ... జనియించి
రెల్లయెడలన్ నాగాయుత ప్రాయులై.
ఆర. 8.292.

కర్కరుడు సం. వి. అ పుం.

కద్రువ కొడుకు, సర్పజాతివాడు.
ఆది. 2.4.

కర్కశము సం విజ. (అ. ఆ అ.)

గట్టిది. కఠినము.

కం. వ్యాయామ కర్కశ స్థిర, కాయము
లయ్యుద్ధము భయానకం బయ్యె. సభా.
1.204, ద్రోణ. 2.14.

2 నిర్దయము, కనికరము లేనిది.

చం. ఆశుచియుఁ గష్టఁడున్ లఘువు
వైనని జాగ్రజ్జ మేనొడని, తృ శుచి
యఁ బుణ్యశీలయు నుదాత్తయు నాఁ
జను నింతిఁ గొంచుఁ గర్కశ మతి

గీచకల్. విరా. 8.17.

కర్కశుడు సం. వి. అ పుం.

ఒకానొక సర్ప శ్రేష్ఠుడు. అన్నిదగ్ధ
ముగాకుండ, గాపాడిన నలునిఁగాట
వేసి వికృతరూప మిచ్చి వరమిచ్చిన
నాగకుమారుడు, ఆర. 2.128. మొ
127 వ.

వ అన్నాగ కుమారుండును నలున
కుం గృతాంజలియై యేను గర్కశు
కుండను గర్భవశంబున నొక్క
బ్రహ్మబు వి నుపాలించి తర్వా
పంబున నెక్కడం గదలనేరకున్న
వాడు. ఆర. 2.125.

ఈతఁడు బలరాముఁడు శరీరము విడిచి
యనఁతుని యందుఁ గలయు వేళ నా
తని గొలుచుటకై వాసుకి తక్షకుడు
మొదలగు వారితో వచ్చెను. మౌస.
78.

ఏ మాత్రము దయా దాక్షిణ్యములు
లేక మిక్కిలి కఠినముగా ప్రవర్తించు
వానిని కర్కశుడు మహాకర్కశు
కుఁడు అని పిలుచుట లోకవ్యవహారము
నందుఁ గలదు.

కర్ణము వై.వి. (సం కార్యం. ప్రా.కజ్జ)

1. కార్యము, పని,

ఉ. కర్ణము దప్పె నీ యెదుట కన్దపు
మాటలకేల యొర్తురు ఉద్యో. 4.242.

సీ. ముడుసకులు దమ కీమ్మగాఁజదివి
కొండ్రు. గాక పరులకు హితమగు
కర్ణమేల, యొని చెప్పుదురు ఆది.
8.83.

2. విభము.

చం. అరియెడ మిత్ర భావ మొక
యప్పుడు కార్యము పొందె గల్గిన.
నెర్తరవునఁ దాముఁ బట్టునెడ నిక
నమ్మక దాని వాటికిం. గరముదొ
లంగఁ జేరువగు కర్ణము వట్టి చరించు
బొప్పదే, పొరుగున నుండి నీకు హిత
ముం దగఁ జేసెద నెప్పు పంచినన్
శాంతి. 8.230.

విజ. కర్తవ్యము, చేయఁదగినది.

వ. వానికి నర్తనశాల సంకేత ప్రదేశం
బుగాఁ జెప్పి యొంటి మెయిం జను
దేర నియమింపుము వాడు వచ్చిన
నా స్థానిని చెగఁ జూచి నీకుంజాషి

సీచిత్తంబు వడనెడ నిత్తెఱంగుదప్ప
నొండు విధంబు గర్జంబు గాదు.

విరా. 2.235

తరువోజు, ఏయపాయంబున నిల్పారీ
గడవఁగా నేర్పు మెయ్యది గర్జమిం
దుండఁగా దేఁగుదమ యొండు
కడకు. ఆది. 8.247.

కర్ణకతోరము సం. విజ. (అ. ఆ. అ.)

విన గట్టువైనది.

వ. కర్ణుని సారథినైనను, సిద్ధయ
మునకేను బార్ధుని గాచెద నా, దుర్జ
య విచారు నెమ్మొయి గర్జకతోరం
బులాడి కలఁతుం బోరన్. ఉద్యో.
1.112.

కర్ణగోచరము సం. విజ (అ. ఆ. అ.)

చెవికి వినఁబడినది.

వ. యుద్ధిష్ఠిరుఁడు గాండీవగు
ఐమోషంబు గర్ణగోచరంబుగామికి
మనంబు గలంగ. ద్రోణ 3.278.

కర్ణదళము సం. వి. అ. న.

చెవిఅకు, చెక్కిలము, బయటిచెవి
మ...కర్ణదలోపాంతము నింతసేయ
నడరెన్ రాద్రంబు శోభిల్లగన్.
విరా. 3.173.

కర్ణధారుఁడు సం. వి. అ. పుం

పడవ నడపువాఁడు. అశ్రమము
(చుక్కాను) పట్టుకొని పడవనడుపు
వాడు.

వ. కర్ణధారుఁడు లేని యానపాత్రం
బుంబోలెఁ దద్బలంబు దిరుగుడు
వడియె. భీష్మ. 2.75, శాంతి.
5.577.

కర్ణపర్వము సం. వి. న. న

మహాభారతము నందలి ఎనిమిదవ
పర్వము. చూ. పర్వము. కర్ణపర్వాశ్వా
సాంతగద్య.

కర్ణపాశము సం. వి. అ. పుం

అందమగు చెవి

వ. విద్యుచ్చుండు వ్రేల్చిడిం బొడిసే
సి సకేయూరంబులగు బాహుదండం
బులను సకుండలంబులగు కర్ణపాశం
బులను... భూభాగం బరింకరించి.
విరా. 5.138

కర్ణపుటము సం. వి. అ. న.

చెవిదోనె; పుటము (దోనె) వంటిచెవి

ఉ. కావున భారరామ్మకము కర్ణ
పుటంబుల నారఁగ్రోలి. విరా 1.30

కర్ణపూరము సం. వి. అ. పుం.

చెవికమ్మ, కుండలము.

తే. కదిసి మీఁదికి లంఘించి మద
మెలర్చ, గళము దునిమిన నమ్మస్త్ర
కంబు దొల్లెఁ, గర్ణపూర కిరీట సంక
లిత వివిధ రత్న రోమలు మెఱయ
ధరాతంమున శల్య. 1.183.

కర్ణప్రావరణులు సం. వి. అ. బహు

సాగర ద్వీపవాసులైన వారు రాక్షస
జాతికిఁ జెందినవారు. సహదేవుఁడు
దక్షిణ దిగ్విజయ యాత్రాకాలమున
వీరిని వశపగతుం జేసికొనెను. సభా.
1.280.

కర్ణభూషణము సం. వి. అ. న.

చెవిసగ.

సీ. కర్ణభూషణ మౌక్తిక ప్రభాదోలన
మీక్షణ దీప్తుల నినుమడింప. విరా.
4 28.

కర్ణము సం. వి. అ. పుం.

1. చెవి.

ఈ, ఆతని తమ్ముడైన మదిరాళ్ళుండు
కర్ణ యుళం యుళా నము, ద్ధౌతబలౌత్త
రేణు పరిధాసరి తాంబర మైన వారణ
వ్రాతము గొల్పిరా గడఁగి వచ్చె.
విరా. 8, 1:8.

2. ఆరిత్రము, చుక్కను, చూ. కర్ణ
దారుడు.

కర్ణరసాయనము సం. విణ (అ. ఆ. అ.)

చెవికి అమృతమైనది. వినపొంపైనది.
కం. అను పలుకులు కర్ణరసాయనము
అగుదు నయ్యుధిష్ఠి రానుజుండు
ముదంబునఁ దేలి విరా 2 281.

కర్ణపేష్ఠుడు సం. వి. అ. పుం.

క్రోధగణాంశ సంభూతుండు. ఆది.
8 80

కర్ణాంతము సం. వి. అ. పుం. న.

చెవితుడ.

కం...కర్ణాంతాకృష్ట చండకాండములు
కర్ణ. 8, 808.

కర్ణాట దక్షిణ మల్లులు సం. వి. అ. పుం.
సమ.

మత్స్యమలదపతులు. భీముండు దిగ్వి
జయంబు సేసినపుడు వీరినిజయించెను
సభా. 1.248

కర్ణాటము సం. వి. అ. పుం

ఒకానొక దేశము, కన్నడ దేశము.
ఆర్జునుండు అశ్వమేధ హయరక్ష
జాగ్రము పోవునపుడు ఈ దేశాధిపతిని
అనాయాసముగ వశగతుని జేసికొ
నెను. అశ్వ. 4.118, భీష్మ. 1.40.

కర్ణాభరణము సం. వి. అ. న.

చెవినగ, కర్ణభూషణము, చెవికమ్మ.
సీ. కర్ణభూషణ మౌక్తిక ప్రభాదోలన
మీక్షణ దీప్తుల నినుమడింప. విరా.
4.28.

కర్ణిక సం. వి. అ. స్త్రీ

1. పూవులోని పన్నీరుబుడ్డివంటి
దినెన్ని, పూవుగడ్డియ

ఆ. కమలకర్ణికానుకారియై కాంచన,
మణిమయత్వ మహిమ మహిత
మగుచు. భీష్మ. 1.21.

2, బాణవిశేషము.

ఇట్టిండ్ర పౌత్రుండు...కర్ణుండుదాసి
నం గర్హిపాంతంబు కర్ణికా నారాచం
బుల నొప్పించె.. ద్రోణ. 2, 98

కర్ణికారధ్వజము సం. వి. అ. పుం న

కర్ణికారము గుర్తుగా గలదెక్కెము.
అభిమన్యుని కేతనము,

వ. అభిమన్యుండు గనకవర్ణ తురం
గంబులుం గర్ణికారధ్వజంబును
మెజయందాడి. భీష్మ. 1 271 చూ.
కర్ణికారము

కర్ణికారము సం. వి. అ. పుం.

కొండగోగు చెట్టు, జేరి చెట్టు.

తే కనకపుంఖ శరావృత గాత్రుండై
న, దుష్ప్రహుండు చచ్చియుండియుం

దోయజాక్ష, వికచ నవ కర్ణికార సంవేషణంబు గలుగు కైలంబు తెఱఁగునఁజూలిచెఁ జూడు. (ప్రీ. 2.70. 'కర్ణికార' శబ్దమునకు 'కొండగోఁగు' 'తేల' అనురెండర్థములు నిమంతువులు చూపుచున్నవి. అభిమన్యుని ధ్వజముగూర్చు 'కర్ణికారము' అన్న పృథు అది కొండగోఁగా? తేలయా యనునది విచార్యము. మూలమునంద న్ని చోట్లసాంద్రమునకువలెఁ గర్ణికార శబ్దమే ప్రయోగింపఁ బడియున్నది. కర్ణికార శబ్దము కొండ గోఁగునకే ప్రధానముగా సంస్కృత నిమంతువులు తెలుపుచున్నవి.

అమరమునందు 'కర్ణికార' శబ్దము తేలకుఁ గానరాదు. అర్థమునకుఁ గల ప్రాధాన్యమును బట్టి యభిమన్యుని ధ్వజము కొండగోఁగు అని చెప్పవలసియున్నది. కొండగోఁగు కొండల యందు విస్తారముగాఁ బెరుగును. దీనికి దోహద క్రియ సల్లాపము. అథ ద్రుమోత్పలః కర్ణికారః పరివ్యాదే అని యమరము. కర్ణికా మియర్తీతి కర్ణికారః. కర్ణిక యనఁగాదుద్ధు. దానిని బొందియుండునది. కర్ణికాం కర్ణభూషణ త్వమియర్తీతి వా కర్ణికారః బుగకా కర్ణభూషణత్వమును బొందునది.

కర్ణికారపుష్పము కర్ణభూషణ మైనటుల అభిమన్యుని పేరు చెప్పలకు వినసాంపెనది అనునర్థము వచ్చునటుల అభిమన్యుడు కర్ణికారమును ధ్వజ చిహ్నముగా స్వీకరించియుండెనేమో. ఇచ్చట మతొక సందేహమును గలు

గవచ్చును. అభిమన్యుని ధ్వజము. కర్ణికారపుష్పము నంతయునా? లేక ఒక కుపుష్పము మాత్రమేనా? వృక్షము చిన్నదిగాన పూంతోఁ గూడిన చెట్టంతయుఁ జిహ్నము కావచ్చును. ఇది రెండు గజముల యెత్తువఱకు తెఱుగును. కానితేలకుఁ గూడఁ గొంత ప్రామాణ్యము లేకపోలేదు. కొండగోఁగుపూలు ఎఱ్ఱగానుండును. ఎఱుపురంగు నిచ్చును. రంజనః సుఖదః అని భావప్రకాశ వైద్యనిమంతువు. తేలకును కర్ణికారశబ్దము వైద్యకాశ్రమన అత్యంత ప్రామాణిక గ్రంథమైన భావప్రకాశ నిమంతువు తెల్పుచున్నది.

శ్లో. ఆరగ్వధోరాజ వృక్షః శమ్భూక శ్చతు రంగులః, ఆరేవతో వ్యాధి మాతః క్రితమాలః సువర్ణకః॥ కర్ణికారో దీర్ఘపలః స్వర్ణాంగ స్స్వర్ణ భూషణః॥ భావప్రకాశ పూర్వభండము 137, 138; ఇవిగాక చక్రపరి వ్యాధ, స్వర్ణపుష్ప, స్వర్ణద్రుమ, స్వర్ణస్థాలీ స్వర్ణవృక్ష, మహారాజద్రుమ అనుపేరులును అందు గలవు.

ఇది పెద్దవృక్షము. దీని ఆకులు పెద్ద నేరేడు ఆకులవలె నుండును. దీని పుష్పములు అయిదేసి రేకులు గల్గి పసుపు పచ్చగ న్రతికొమ్మకు పూచి యుండును. అప్పుడు వృక్షమును జూచిన పసుపు పచ్చగఁ జాలనందముగ ముండును. దీని కాదు రెండడుగులు మొదలు నాలుగడుగుల పొడవు కల్గి సన్నని రూళ్లకెఱ్ఱవలె నుండును,

తే కనకపుంబశరావృతగాత్రుడైన,
దుష్ప్రహుడు చచ్చి యుండియు,
తోయశాక్ష వికచ నవకర్ణికార సంవే
ష్టనంబులుగు శైలంబు. తెఱగునఁ
బొలిచెఁజూడు శ్రీ, 2 20.

అను పద్యభావమును బట్టి భారతము
నందుఁ జెప్పబడిన కర్ణికారము
పచ్చని పూలుగలదనియుఁ గొండల
యందుఁ బెఱుగునది యనియుఁ
దెలియుచున్నది. పచ్చనిపూలుగలది
తేరిగాని కొండగోగు కాదు కాన
భారతమునందుఁ బ్రయోగింపఁ బడిన
కర్ణికారశబ్దము తేరికే చెందుచున్నది.

శ్లో॥ దుస్సహ స్త్రోతిదా భాతి శరీరం
సంవృతం శరైః, గిరిరాత్మదుప్తైః
పుష్టైః కర్ణికారైవావృతః శాతకా
భ్యాసనాభాతి కవచేనచ భాస్వతా,
అగ్నివేన గిరిశ్చేతో గతాసురపి
దుస్సహః. సం. భార. శ్రీ 19. 20, 11
వ భూమధ్యంబున నుత్తర. తటంబు
నం గర్ణికార వనంబున గోరిసమేతుం
డైనదగఁజంబు పరివేష్టింప విశ్వేశ్వ
రుండు విహరించుచుండు. భీష్మ 1. 23

శ్లో॥ పార్శ్వే తస్యోత్తరే దివ్యం
సర్వతః కసుమై శ్చిరమ్॥ కర్ణికారవ
నం రమ్యం శిలాజాల సముద్గతమ్॥
తత్ర సాక్షాత్పశుతి ర్నిత్యైర్భూతై స్స
మావృతః ఉమాసహాయో భగవాన్
రమతే భూతభావసః కర్ణికారమయీం
మలాః బిభ్రత్వా దావలంబినీమ్. సం.
భా భీష్మ 3 28, 27.

ఇవుడు కర్ణికార పుష్పమాలను పాద
ములవఱకు ధరించెనట. గోగు

పూలో తేరిపూలో నిర్ణయింపలేము.
కానికైన తెలుగు భారతమున విహరిం
చెను ఆనిచెప్పుటచే రెండుగజముల
ఎత్తుగల కొండ గోగులలో విహరిం
చెనుట సామరస్యముగఁ దోఁపదు.
ఇచ్చట తేరియనుటయే కొంతపొటకు
యు క్రముగనున్నది.

సీ కర్ణికారవనంబునఁ గలదు మేరు
తటమున నందరితనయయు దానును
వశుపతి లీలమై బ్రమథ గజము గొలు
వనుండ ... కాం. 3. 242.

శ్లో॥ మేరుశృంగే కిలపురా కర్ణికారవ
నాయతే, విజహర మహాదేవో భీమై
ర్యుతగజై ర్భృతః శైలరాజ సుతా
చై వదేవీతత్రా భవత్పురా తత్రది
వ్యంత పస్తేమే కృష్ణద్వైపాయన
స్తదా. కర్ణికారవనమున వేదవ్యా
సుడు తపస్సు చేసినటులఁ జెప్పఁ
బడినది. కాన కర్ణికార మిట రాజ
వృక్షమైన తేరియే కాదగియున్నది
తేరిపూవునకును కర్ణికార శబ్దత్వ
సిద్ధిచే కర్ణభూషణ ప్రాప్తియుఁ గలు
చున్నది. పూలతో నలరారు తేరి
చెట్టు బంగరు చెట్టువలె నందముగ
నుండును గాన నది అభిమన్యుని
ధ్వజచిహ్న మనుట యుక్తియుక్త
ముగఁ గనిపించుచున్నది.

కర్ణికారవనము సం. వి. అ. న.

చూ. కర్ణికారము. భీష్మ 1. 23.

కాం. 3. 247

కర్ణుడు సం. వి. అ. పుం

1. కుంతి మొదటికొడుకు (ఇతఁడు

కుంతి యందుఁ గన్యాత్వ కాలమున
సూర్యునికిఁబుట్టినవాఁడు) చూ. చివర
సంపుటము అనుబంధము.

2 కురు కుమారుఁడు గాంధారిదృత
రాష్ట్రుల కొడుకులలో పరునై దవ
వాఁడు. ఆది. 5 10/. ఇతఁడు భీమసే
నునితోఁ బోరి మరణించెను.

3. ఒకానొకరాజు. భీముఁడు పూర్వ
దిగ్విజయ యాత్రా కాలమున నితని
వశగతుని జేసికొనెను. సభా. 1.243.

కర్త సం విజ (ఋ. శ్రీ ఋ)

చేయువాఁడు, సృష్టించువాఁడు

వ. ఇంతకు గర్తయు, భర్తయు,
హర్తయునై దుగ్ధాంబుధి యుత్తరం
బున. నారాయణుఁడు. భీష్మ 1.27.

వ. మఱియు నిట్టి మహాభారతం
బునకుం గర్తయైన వేదవ్యాసుని.
ఆది- 3. 2.

(గర్చించువాఁడు- అని యర్థము)

ఆ. .. ఈనృపుఁడ (శకుని) కాఁడె
పాఁడునందినుల తోడి వైరమునకుఁ
గర్త. శ్రీ. 2.136.

4. ఊష్యపులలో నొకఁడు అను.
3.191

కర్తనము సం. వి. అ. న

విఱుగఁగొట్టుట, త్రుంచుట

వ అందా కర్తనకు ధృష్టద్యుమ్నున
కుం బరస్పర కర్తనంబును నితరేత
రచ్చిత్ర కేతుఖండనంబును నన్యోన్య
వర్మవిదారణంబును మిథశ్శరీర
పాతనంబును నగు సంగ్రామంబు
నెల్ల కర్త. 2.326.

2. కత్తిరించుట, చేదించుట

సీ అంతకుం డనుపఁబనుచు - తే.
దగిన యెడలఁ బాపాత్ములందఱ్ఱటాలి
దహన కర్తన బంధన తాడనముల
బలుప వారలఁ గుక్కలు గఱచుఁ
గ్రిములు, దొలుచు గ్రద్దలు
నొప్పించుఁ గుండనిహతి అను.
5.170

కర్తవ్యత్వము సం. వి. అ, న

కర్తవ్యభావము

కం. కారణముల వలనఁ గృత,
ప్రారంభంబున కిర్మమంచిత గతికిం
గారణమే కర్తవ్య, త్వారబ్ధిక్రియల
యట్లు లనమచరిత్రా, శాంతి. 5.287.

కర్తవ్యము సం. విజ. (అ, ఆ, ఆ)

చేయఁదగినది.

వ. కావున మీకు నప్రమాదార్థంబుగా
నానేర్చిన విధంబున నుపదేశించవశ్య
కర్తవ్యంబు. విరా. 1.120.

కం తమకుబలం బెక్కినతఱి, నము
చితమగు విగ్రహంబు శత్రులకుత్సా,
హము మీఱినపుడు కర్తవ్యము సూరి
యనంగవిందు మార్మలచేతన్. శల్య.
1 56.

తే. సుజన సంగతి కర్తవ్య కుజనుఁ
డైన, దాన నిర్మలు డయ్యెడు. శాంతి.
5.488.

కర్తృత సం. వి ఆ శ్రీ.

కర్తృత్వము

కం. అవి...పుణకర్తృత యెసఁగున్.
అను. 4.445

కర్తృత్వము సం. వి. అ. న.

కర్తృభావము, కర్తయగుట
కం. నృప ధర్మ వైశ్యధర్మము,
లపాపకర్మములు జీవనాభావము పా
లుపడిన బ్రాహ్మణునకు నర క పాత
మగు శూద్రకర్మ కర్తృత్వమునన్.
కాం. ౬.408.

కర్తృత్వము సం. వి. అ. పుం.

బురద, అడుసు
ఉ...దురంతకృదుర్మణ, కర్తృమలేపనిర్ద
రణకారి కృపామృతపూర. భీష్మ.
౪.452.

కర్తృత్వము సం. వి. అ. పుం.

1. కద్రువ కొడుకు, సర్వజాతివాడు
ఆది. 2.4
2. విష్ణుమానసపుత్రుడైన విరజుని
కొడుకు, వేసుని ప్రపితామహుడు
వ...కర్తృత్వముననపేక్షిత రాజ్యం దై
తవంబున కరిగె. కాంతి. 2.205.

కర్పూరము సం. వి. అ. పుం.

1. కటాహము, కొప్పెర, కాగు,
వెడల్పు మూతిగం గిన్నె
కం. ...గాండివ, కృజనము రోదనీ
హర కర్పూరముం బగిలింప నుగ్రతన్.
విరా. ౬.30

2. ఒకానొక దేశమునకులుండు దిగ్వి
జయంబు సేయు కాలమున ఈదేశపు
రాజును జయించెను. సఖా.
1.288

మూలమునందు దీనికి 'కర్పూరము'
అని కిందు.

కర్పూరధూపము సం. వి. అ. పుం.

ధూపముగా నిడు కర్పూరము -అగరు
పుతోఁ జేరి ధూపమునకిడు సుగంధ
ద్రవ్యము (పచ్చకర్పూరము)
వ. ధూపదానంబులందు నధికతవం
బు కర్పూర ధూపంబని చెప్పి మఱి
యును. ఆను, 4.18.

దీనికి మూలము గానరాదు ఇదితిక్కన
గారి కల్పనయో స్రక్షిప్తమో తెలియ
రాదు. చూ. కర్పూరము. తిక్కన
గారి కాలమున పచ్చకర్పూరమును
ధూపముగానిడు ఆచారముండి యుండ
వచ్చును.

కర్పూరము సం. వి. అ. పుం, న.

1. ఘనసారము, కప్పురము, పచ్చ
కర్పూరము
వ...మధుర సల్లాపంబుసేసి కర్పూర
సహితంబగుటాం బూరింబువెట్టి విరా.
1.248.

కం. కలువడములు మఱితోరణ,
ములుఁ గట్టిరి క్రిముక కుజమోచాస్తం
భంబులు నాటిరి కుంకుమమును,
గలయనలికి మ్రుగ్గిదిరి కర్పూరము
నన్. ఆది. 5.288.

2. కప్పురపుఁ జెట్టు, కర్పూర
వృక్షము.

మ. ఘన ధూమధ్వజ దహ్యమాన ల
వలీకర్పూర తక్కుల చం, దనకాలా
గురు సల్లకీతరుల యుద్యధూమ
ధూపాను వా, సననా పెన్ సురిభీకృ
తంబులగుచున్ సంక్రీడమానామృతా,
శన విద్యాధర సద్విమానవితతుల్

సావిత్ర వర్తమానున్. ఆది. 8. 262

దీనినిబట్టి కర్పూరము ధూమద్రవ్యములలోఁ జేరినదని బోధపడుచున్నది. కర్పూరములో అనేక భేదములు గలవు మనదేశములో ముఖ్యముగా వాడుకలో నుండునవి: 1. హారతి కర్పూరము

2. పచ్చకర్పూరము (పక్వకర్పూరము). కర్పూరవృక్షమును నొక చెట్టుగలదు దీనిని చీనాజపాను దేశములలో విస్తారముగా బెరుచేయుదురు. అచ్చట పెద్ద పెద్ద తోటలు గలవు ఇదిదాల్చిన చెట్టుజాతిలోఁ జేరియిం గువ చెట్టును బోలియుండును. ఈ చెట్టునకు గంటుపెట్టిన పాలుకాటును. ఆ పాలు నుండియే కర్పూరము తయారగును. దీనిని అపక్వకర్పూరము హారతి కర్పూరము అందురు. పచ్చకర్పూరమును హారతి కర్పూరము నుండియే తయారు చేయుదురు. హారతి కర్పూరములో గవ్వపలుకు, సాంబ్రాణి, లవంగాలు, జాపత్రి, జాజికాయ, ఏలకులు, కస్తూరి, పసుపు, కుంకుమపువ్వు, కర్పూరాలు కలిపి వండి పచ్చకర్పూరము సిద్ధము చేయుప్రక్రియ యొకటి గలదు.

కర్పూరము సం. విజ (అ. ఆ. అ) చిత్రనర్ణము గలది.

క్రియంతే నావావర్ణా అత్రేతి కర్పూరః
దీనియందు నానావర్ణములు నెఱవఁబడును. క్రియతే నానావర్ణైరితి కర్పూరః. అనేక వర్ణములచేజేయఁబడునది. అని అమరము. లయగ్రాహి. దారాణ

దవానల శిఖాఽణ శిరోదుహా గభీర
ఘన కర్పూరశరీరు నద్దనుజపీరుఁ గని
రచ్చెరువు గూఁఁ గపిపీఠుల్. ఆర.
7 98.

కర్మకరుఁడు సం. విజ. (అ. ఆ. అ)
వేతనమునకై పనిసేయువాఁడు,
కూలివాఁడు

కం. వంచనయును జాడ్యంబును,
నించుకయును లేక ప్రభువు నిష్ట
మెఱిగితాఁబించిన పని నెరవ్వునగా,
వించిన కర్మకరుఁ డొందు విపుల
ధనంబుల్. ఆను. 5. 77,

కర్మకలాపము సం. వి. ఆ. పుం.

చేయవలసిన పనుల మొత్తము.

వ. కర్మకలాపంబులు సేయించుటకు నకులు నాజ్ఞాపించి. కాంతి.
1. 378.

కర్మకాండము సం వి. ఆ. పుం. న.

1. ధర్మకాశ్రమము.

తే. చుట్టములలోన నొప్పుమి వుట్టి
నప్పు, ధడ్డపడి వారితోడఁ గోట్లాడి
యైన, దాని నుడువంగఁ జొరకున్న
వానిఁ గ్రూరకర్ముఁడని చెప్పదురు
కర్మకాండ విదులు. ఉద్యో. 3. 242.

వ.... ఇతండు గొనియెడనని యెదంబడికొనమి పాతకంబగుట కర్మకాండ విమలెల్ల నెఱుంగుదురు. కాంతి.
4. 158.

2. వేదమునందు యజ్ఞాది కర్మ విషయమగు భాగము.

వ... కర్మకాండవిమండగు మహాచర

వసువు...దేవతా పక్షపాతంబునఁ
బలవిశసనంబు గర్తవ్యంబని పలికి
యధః పాతంబు ప్రాపించె. ఆశ్వ-
4.2.58.

కర్మతుఁడు సం. విజ. (అ. ఆ. ఆ.)

కర్మతుఁడు, ఒక దానియందు సం
పూర్ణ సామర్థ్యము గలిగి విడువక
యా పనిని నెఱవేర్చువాఁడు

ఉ. ధర్మసుతుఁడు మెచ్చెననుఁ తాన
తురంగమ శాస్త్ర శిక్షకుఁ, గర్మతుఁ
జేసి యాత్మతురంగంబుం కెల్ల ను
నన్న యుక్తుఁగా, నర్మిలి నిల్చి...విరా
1.287.

2. వైదిక కర్మానుష్ఠానము చేయు
వాఁడు

వ. జనంబులు పుట్టింపను మనుషసు
సమయింపను గర్తలైన దేవతలకు
నెట్లు నడచిన నెగ్గులేదు. నేను గర్మ
భూమిని జనియించి కర్మరుండనైతి
నాకు నిచ్చటి యాచారంబుచితంబు
గాదు. ఆర. 1.5.85.

కర్మణ్యత సం. వి. ఆ (స్త్రీ).

కర్మములయందు నేర్పరితనము

క. పుణ్యస్థలముల నెల్ల న, గణ్యము
లగు యాపములు ప్రకాశములుగఁ
గ, కర్మణ్యతయు వివిధరత్నహి, రణ్యా
దిక దానములకు బ్రస్తుతికెక్కన్ -
ఆను. 4 841.

కర్మనిష్ఠ సం. వి. ఆ (స్త్రీ).

విహిత కర్మముల నాచరించుట
యందు ఆసక్తి,

మ. శ్రుతివాక్యంబులు కర్మనిష్ఠ విను
తించున్ నిష్క్రియత్వంబు స, ద్గతిఁ
గావించుట యూఁదిచెప్ప...కాంతి.
1-188

కర్మభూమి సం. వి. ఇ. ఈ. (స్త్రీ).

భరతవర్షము, సుఖదుఃఖానుభవము
గలలోకము, మ ర్మలోకము.

వ. జగంబులు పుట్టింపను మనుషసు
సమయింపను గర్తలైన దేవతలకు
నెట్లు నడచిన నెగ్గులేదు. నేను గర్మ
భూమిని జనియించి కర్మరుండనైతి
నాకు నిచ్చటి యాచారంబు లుచితంబు
గాదు ఆర-1-385.

వ ఇది కర్మభూమి భోగా, స్పృహ
లోకంబు ధర్మపరులకు సులభం
బది సత్యశౌచ సౌజన్య దయాదులు
లేనివారి కప్రాప్యమగున్. కాంతి.
4.110.

సీ. ... మానుష్యంబు గర్మభూమి.
ఆను. 5.75.

కర్మము సం. వి. న్. పుం. న.

1. పని, కార్యము

వ. అమృతహనీయ దాపంబు
వరుణుచేత నగ్నిచేవుఁడు వేడుకపడి
పుచ్చుకొని పదంపడి యద్యుత కర్మం
బునకు మెచ్చి వివృచ్చునకిచ్చె విరా.
4 122.

తే శరణుఁ సొచ్చిన రక్షింపఁజాలి
యండి, కడపి పుచ్చిన నూర్వలోక
ములు, దప్పుఁ బుణ్యకర్మ ఫలంబు
లఫలతఁ బొందు, ననఁడె కమలగర్భుం
డు దొల్లి జగద్ధిశముగ. ఉద్యో.
1.181.

కం, ఫలములయెడ అహృత్కర్మము, కలన పరుండగుచు గార్యకర్మము నడపెన్ (కార్యకర్మము = చేయఁ దగినపని). శాంతి. 1.89.

2. పుణ్య పాపకర్మము. సూచిము.

కం....కడుదు, ర్మతియైన నాతి నూ జూడు, మతి గర్మము వెనుకఁ జనక మానునె యెందున్. భీష్మ. 2.85శి.

3. లౌకిక వైదిక క్రియానుష్ఠానము నిత్య నైమిత్తికాది

ఉ. కర్మముమేలునా విగత కర్మము మేలన రెండు నావృనే. కర్మఫలం బునర్మితముఁగాఁ దగనీశ్వరు నందుఁ జేతనద్వర్మము. శాంతి 1.149.

4. విధ్యుక్త ధర్మము, కులచారము.

తే. ఒప్పుకున్నను నాత్మకులోత్తమ కర్మ, మూర్ధ్వగతిఁ జేర్చుఁజరకర్మ మొప్పెనేని, నార్యజనములు నిల్పిష మండ్రు దానిఁ, గాన నడపుము ని జవంశ కర్మమధిప శాంతి 1.279.

శ్లో॥ స్వధర్మే వర్తమానస్య సావవా దేఽపి భారతి, ఏవ మాత్మ పరిత్యాగ స్తవ రాజన్ న శోభనః. సం. భార. శాంతి. 32.28.

తే తనరు కర్మంబు విడుచుటయును వృథాప, శుప్రహరణంబు... పాపంబు లందురు బుధజనములు. శాంతి. 1.29శి. శాంతి. 4.97.

5 పాపము.

సీ. వినుము కర్మము దెల్పుయను గపాలంబు నెత్తిన భైక్షాన్న మేః శాంతుశనంబు గొనుచు... పండ్రెండు

వర్షంబులు వ్రతవృత్తి నడపంగ అహ్మహత్య, కిల్బిషంబు దొఱంగు. శాంతి 1.804.

6. ఆఱు కర్మములు.

1. యజనము 2. యజనము.

3. అధ్యయనము 4. అధ్యాపనము 5. దానము 6 ప్రతిగ్రహము మ.....ష, ద్యుర కర్మంబులయందు రాగ భర గాఢ ద్వేషముల్ లేక... శాంతి 2.280.; శాంతి. 5.81.

(బ్రాహ్మణుడైన ప్రతివానికి ఈ ఆఱు కర్మములందు అధికారము గలదు.)

కర్మయోగము సం. వి. ఆ. పుం.

నిష్కామమై నిహిత కర్మముల్ సావ రించుట (ఇది మోక్షసాధనములలో నొకటి)

సీ జ్ఞానయోగము కృపా సంపన్న బుద్ధి నాకెఱిగింపవే యన్మ నాతఁ, ధతనికి నిట్లు ననకు సత్కర్మ యోగక్రిద్ధ దానికఁ గారణంబు. శాంతి 4.172; శాంతి. 1.79.

కర్మవిత్తము సం. వి ఆ న.

మణి మంత్రాక్షధి సాధనాదిక్రియ, అజగరవ్రతము. మణి మంత్రాక్ష ధ్యాది సాధన క్రియలచే సాధింపఁబడు నదియా; యని ధర్మరాజుని సంప్ర శ్నము.

అనిన విని యశాశత్రుఁడు బంధు మత్తి కర్మ విత్త ప్రజ్ఞల యందె య్యడి నరునకు సుప్రతిష్ఠం జేయునని. యడిగిన నాపగాతనయుండతని కిట్ల నియె. శాంతి. 4.87.

కర్మసాక్షి సం. వి. న్. పుం.

అగ్ని

మ. అఖిం జగత్కర్మ సాక్షినై
యుండి యనత్యం బెట్లు పలుకనేర్తు..
ఆది- 1-1౬7; చూ ఆది- 1-1౭౩

కర్మసూక్ష్మము సం. వి. అ న

ధర్మరహస్యము, ధర్మసూక్ష్మము
ఆ. కర్మసూక్ష్మ భంగి గానక యి
మైయి, సత్యరక్షణంబు నలుపు
పొంతె, భ్రాత ధర్మపరుడు కాజిమ్మ
హత్తుజం, పగ్గదలంచుట ధర్మ
పథముగాదు. కర్ణ. ౩.74.

శ్లో. స గురుం పార్థ కస్మాత్త్వం
హంతుకామో లభి దావసి అసంప్ర
ధార్య ధర్మాణాం గతిం సూక్ష్మాం
దురత్యయామ్,

శ్లో. ఇదం ధర్మ రహస్యంచ తవ
వజ్ఞామి భారత- సం. భా- కర్ణ
70-22, 30

కర్మస్థుడు సం. విజ. (అ.ఆ అ)

కర్మమార్గ ప్రవిష్టుడు.

ఆ. పౌరుషంబు నూవె ఫలదమందురు
గొంద, అనపు దైవ మిచ్చునంద్రు
కార్య, ఫలము గొంద తెల్ల ఫలము
భూత స్వభావంబు యంద్రు గొందఱు
మితతేజ.

వ. ఇవి కర్మస్థులతెఱంగులు. శాంతి.
4. 87 88.

కర్మాధికారి సం. విజ. (జ్. జీ. జ్)

స్వర్ణకారుడు, శిల్పకారుడు.

వ. (ధర్మజుడు) కర్మాధికారులం
గరియంగనుగొని యజ్ఞంబునకు వల

యునట్టి భాండ ప్రముఖంబులయిన
సాధనంబులును స్రుక్రువాద్యుపక
రణంబులును సువర్ణ మయంబులుగా
వేగంబు చేయింపవలయునని నియోగిం
చిన, అశ్వ. ౩.218.

కర్మానురూపము సం. విజ (అ ఆ అ.)

పూర్వ జన్మమునందుఁ జేసిన పాప
కర్మములకుఁ దగినది.

వ ... గర్వాధాన వేశయందును
బిండావస్థ యందును బ్రసూతి
మాత్రంబునను...వార్తకంబునం గర్వా
నురూపంబగు నాశంబు శరీరమునకు
సంప్రాప్తంబగు. స్త్రీ 1.౩5.

కర్మారుడు సం. వి. అ. పుం.

కమ్మరవాడు.

వ. ... పురిగల వైశ్యకూడ్ర శిల్పి
కర్మారతక్షక షైరతి స్వర్ణకారకరణ
కారులమ్మహిపతి బుని చనిరి. స్త్రీ.
1.104

కర్మ సం. విజ. (న్. జీ. న్.)

కర్మములు చేయువాడు.

కం. తాత్త్వికములైన పురుష, స్త్రీ
త్వంబులు లేవు పార్వతీ జీవునకా,
తత్త్వమున నహంకృతి గర్భిత్వ
మొలసి భార్య విధమ మెయికొనుచుం
డున్. ఆను. 5.187.

కర్మిష్టము సం. వి అ. న.

కర్మము. చూ. కర్మి

కర్మిష్టత సం. వి. అ. స్త్రీ.

పనియందు నేర్పరి తనము.

సీ వెలివెలి వస్తువులే విడిచెఁబో

నరుడు గర్భిష్ఠతంగాడె శరీరయాత్ర,
నడపు వాడది మోషణంబు గానేరదు.
శాంతి. 1.85.

కర్పిష్ఠుడు సం. విజ. (అ. అ. అ.)
క్రియయందు సమర్థుడు, పనియందు
నేర్పరి. చూ- కర్పిష్ఠత.

కర్మేంద్రియము సం. వి. అ. న.
బాక్సాణి పాయాపస్థములలో నొకటి
(వ్యతి. జ్ఞానేంద్రియము. చక్షురాది)
శాంతి 2.285.

కర్మనము కర్మనము, కరిసనము.

సేద్యము, కృషి
కాపు లావు వెరవుగల్గి కర్మనముసే,
యంగ వృష్టి దగినయట్లు గలుగ,
ఫలము గల్గనట్లు పొరుషంబునకు
దై,నంబు తోడుపాటు వలయునెందు.
సా. పి. 1 81.

ఈ సంఖ్యయందు ఈ పదము ఆనంద
వారి ప్రతియందును సంశోధిత ముద్ర
ణము నందును 'కర్మనము' గణాప
బడినది. శబ్దరత్నాకర కారుడు కర్మ
నముగా దీసికొని ఈపద్యమునే ఉదా
హరణముగ నిచ్చెను.

కర్పితము సం. విజ. (అ. అ. అ.)
కృశింపఁ జేయఁ బడినది, పీడింపఁ
బడినది.
వ. ... ధృతరాష్ట్ర పాలికిం జనిన
నమ్మహిపాలుండు పాండవుల కుశలం
బడుగుడియు నవ్వీపుండు వారెపురు
ననవరత శీత వాతాతప కర్పితాంగులై
బహదుఃఖ సాగరంబున మునింగి
యున్న వారనియు. ఆర. 5.828.

కర్షకుడు సం. విజ. (అ. అ. అ.).
దున్నుకొని బ్రదుకువాడు.

క. విను కర్షకులును వణిజులు,
ననమా గోరక్షకులు ధరాధీశునకున్
ధన మొడఁగూడెడుచోటుల, ననేక విధ
ములకు నల్లనాద్యస్థలముల్. శాంతి.
2-381

కర్షణము సం. వి. అ. న.

1 దున్నుట
సీ. కర్షణక్రియ భూమిఁ గావించు
జాయయుఁ గృష్టంబు గావున గృష్టఁ
డనియు. శాంతి. 6.482.

2 లాగుట.

శా. (వారిసుగ్రీవులు) బాహుహినీఁ
బోరు నప్పుడమరెం బ్రౌఢద్విపద్యం
ద్యపే, లాహస్త ద్వయ గాఢ కర్షణ
రణోల్లాసుంబు విస్ఫువ్యమై ఆర 6.384

కర్షము సం. వి. అ. వుం.

(విల్లు లోనగు వానిని) లాగుట

మ...మహాత్మంబునుం దొడివి కర్షంబు
బృహం జేయుచున్. కర్ష 3.358.

కర్షితము సం. విజ (అ. అ. అ)

ఈద్యఁబడినది, లాగఁబడినది.
కం. కర్షిత దిపులన్యోన్య, కర్షణ
సంకర్షణాపకర్షణాపకర్షణముల సా.
మద్దులయి పెనఁగి రాహవ, మార్షం
బునఁబవన సుత బృహద్రథ పుత్రుల్
సఖా 1. 203

కర్మనము చూ. కరిసనము.

కళ దే. వి.

నలుపు

నీ. తఱలేని హిమరశ్మి కాంతిదాల్చి.

ఆది. 5. 15

(కడలేని అని కొన్ని స్రుతులు)

తఱకంతుడు (సం గరకంతః)

నీలకంతుడు, శివుడు

కం. ఎఱుకనియెఱుగక నిన్నున్,
మఱకువ నెదిరితిని దీని మఱపుము
నన్నుం, గఱకంఠా క్షమియింపుము
నెఱి నెవ్వరి కెఱుగనగునెని చరితం
ముల్. ఆర. 1.827, సౌప్తి. 1.121.

తఱకు వై విజ. (సం కర్కశః).

క తినము, క్రూరము, పరుషము
బిరుసు

ఆ. తఱకు దర్శ పూరి పఱపులు
బిజాన్, మశనమట్టి వారినిముదము
న, నాదరించె బ్రీతి నాది గిర్భేష్వరి,
యయ్య నేవగింపదయ్యె గృష్ట.
ఆది. 7. 224

ఆ. అగ్నిశ్శిఖయః బోలె నంటను,
దాయను, జూడరా యట్టి శుభ
చరిత్ర, నెఱుకలేని తఱకు దెఱుక
పేక్షించె గాదనః తనకు నాయు
వల్పుమైన. ఆర. 2.10.

తఱగొఱ దే. వి.

లోపము, లోటు

చం. తఱిమి సుశర్మ తమ్ములును
దాసును నాటికినన్ను బిల్వనే, నెఱుగ
గనియట్టు లుడుటిది యే పురుషార్థ
ము వారి నెల్ల నే, దైత నుఱమాద
బంధుము వడిందిగఁ జూడకు నీకు

నేమియుం, గఱగొఱగాదు పోమికడు
గట్టునాకు నదాత్తమానసా ద్రోణ.
1.223.

తఱము దే. స. క్రి.

1. కాటువేయు, కొఱుకు.

గీ. తొఱంగు వోకుండ మెకములు
గఱనకుండఁ బాడి దఱుగకయుండ
నాపాటిగొల్ల, లిచ్చమెచ్చ సిద్ధుష్టికి
నెక్కెగడవు, నరయనేర్చ నన్నేలు
ముధుజనాథ విరా, 1.279.

కం. జనపతి పంపగ సారథి
ఘన విష కృష్ణోరగమంః గఱపించె.
ఆది 5, 175., ఆము. 1.14.

కం. అఱచినఁ బఱచిన వ్రేకులు.
గఱచిన వతడించుకయును గరుణిం
పకయం. దఱ నుఱముసేసె సౌ.
2.7, ద్రోణ 2 163.

2. నాటు, గ్రుచ్చుకొను, తగులు,
తాకు

కం. అఱిముఠి వ్రేసినఁ బరికం,
గఱచిన సైంధవుని యలుగుఁగని
నరసుతుడే, రైత మురిసిన. ద్రోణ.
1. 173.

3. పండ్లమున్నగు వానితో బట్టు
కొను. గ్రహించు.

వ..... ఇది భూమి పయిం బడిన
నిమ్మనలకు బాదయగునని దానిం
గఱచుకొని గజ కచ్చపంబులం గరం
బుల నిడికొని గరుడుండు గగనంబు
నం బఱచి ఆది. 2.7, ఆది. 8
278

కం. నకులము నులూకమును బో,

కకు సంతసమంది యుండి గ్రకున్న
నమ్మా, పికమయ్యరి చేరులు గొలు.
కకయలసత నల్లనల్ల గణచుచు
నుందెన్. కాంతి. 8.210.

కణచు² దే. స. క్రి.

నేర్పు, అభ్యసించు, తెలియు

సీ. వేదంబులును ధనుర్వేదాది
విద్యలు గణచుచు గదలేనియెఱుక
దనరు ఆది. 8. 12.

కం. ఎఱుకగలవారి చరితలు, గణ
చుచు సజ్జనుల గోష్ఠి గదలక ఆది.
9. 208

సీ. కలకంఠముల చేత గణచిన
విద్య పీఠలకిచ్చు నట్టి తిన్నని యె
లుగు. విరా. 2.87. ద్రోణ. 1.84.

కణటి దే విణ

మూర్తుడు.

కం. మఱచిన దలఁపిఁపగనగు
నెఱుగని నాడెల్ల పాటనెఱింగింప
నగున్; మఱి యెఱింగి యెఱుగ
నొల్లని, కణటి దెలుపగ గమల
గర్భుని వశమే ఆది. 4.72.

కణతలు దే. వి బ.

దుశ్చేష్టలు, పోకిళ్ళు, మాయమాటలు,
కం. నడదనుగు బంటు గావునఁ
బొరిగొనఁ జొర నీవు సూతపుత్తుఁ
దొకఁడు మా, దుర మాక్కొనియెడు
నతనికి, వెరవుచు గణతలును లేవు
వీనుండగుటన్. ద్రోణ ౯. 2. 8.
(దీనికి పారాంతరము గరుదులు,
గరదులు, మరపులు, గలవుగాని కణద
అనుపదము యుక్తమేమో యనిపించు
చున్నది).

కణదలు=మాయమాటలు సూ. ఆ.
ని. మాయమాటలు అనునర్థమే
యిక్కడ సమఃజనముగా నున్నది.

కణపించు దే. స. క్రి కణవఁజేయు.

1. పండ్లు మన్నగు వానితోఁబట్టి
కొనఁజేయు.

ఆ. వెఱచి తల్లిఁ దోఁకఁ గణపించు
కొని దివి, బఱచు వానిఁజూచి పార్థుఁ
డలిగి వాని తల్లి శిరసుశోన తత్పు.
చృంబు, దునిసియగ్ని శిఖర దొరఁ
గఁజేసె. ఆది. 8.278.

2. కాటువేయించు, కొఱికించు.

సీ. విషమిశి పెరుఁబాముఁ గణ
పించి నీరిలోఁ గట్టి త్రోచి, లక్క
యిల్ గారిచి. ఉద్యో. 8.888.
శల్య. 2.78.

కణపు దే స క్రి. (√కణచు²)

బోధించు. నేర్పు.

వ. ఉత్తమ కన్యాజనముక
న్పుత్రముగఱపఁగ నాకు నేర్పుగలదు.
విరా. 1.88.

కం. ఇతఁడు మదీయాగ్రపురోహి
డితనికి నెల్లపనులు నెఱింగించితగన్,
ధృతరాష్ట్ర కడకుఁ బనుపుఁడు,
చతుర వచన రచనఁ గణపి సుప్రీతి
మెమున్. ఉద్యో. 1.98.

సీ ద్రోణ గాంగేయులు దురిత విహ
రుచు నన్నెద్ది గణపి నెమ్మితోడ,
దానినచేయుట ధమ్మపు. ఆది. 8.43.

2. ఎఱింగించు, తెలుపు.

క. ఎఱిగెడు వారికినైనను, గణవక
తక్కరుచిత ప్రకారము శుభముం,

గొలులు పాతుంట నం, దఱకును
జెప్పంగ వలయుఁ దగియెదు బుద్ధుల్.
విరా. 1.116.

అ. భూతలేశ నన్నుఁ బుత్రైంచి
రిప్పుడు తదృశ్యంబు లెల్లఁ దలుఁగు
నట్టి, మంత్రతంత్రవిదు లమర్చి యే.
మఱకుండు, నక్షి నిరంతరంబు ననియు
గఱప. ఆది. 2.180.

వి.

బోధనము, దుర్బోధనము.

అ. అధిప పాండుసుతుల కరయంగ
నతికాంక్ష. లేదు లుబ్ధబుద్ధి నీదు
సుతుడు, శకుని కఱపు వినియ
సన్మార్గ వృత్తికిఁ జొచ్చి యిట్టియెడరు
దెచ్చికొనియె. ధీష్ణ. 1. 80.

క. నీ కఱపుం నిక్కుడకుల,
మాకుల్యముఁ బొందుచేమి యాశ్చర్య
ము సౌ, మ్యా శ్చతులుగాని వారల
వాకులు శిక్షలు నుపద్రవంబులు కావే.
ఆది. 8.41, శా.తి. 8.76.

కఱపు దే వి.

దుర్బిక్షము, ఇమము కాటకము.

కం. కఱపు వయఁ గఱపు వారయుచు
వెఱపువయిన్ వెఱపుదోవ... శా.తి.
4.72.

సీ. వహ్నియు భయమును వఱపును
గఱపుమ వాదిగాఁ గల యెగ్గులడఁగఁ
బుడమి సభా. 1 271.

విజ.

అలభ్యము.

చం. తేరికి బృహన్నల సారథియైన
దీనిన, వర్తరె పురిలోన నింతకఱవారథ
చోడకు లింతయేటికిన్. విరా. 4.20.

కఱి దే, విజ.

నల్లనిది.

సీ. ... విను జ్యేష్ఠదగఁ గఱివేము
గుర్చి. అను. 2.878. అను.
3.189.

కఱియ దే. విజ.

నల్లనిది.

అ. కఱియ జీలకఱ్ఱ కఱివేము గురు
జయింగువ ప్రవర్జనీయ కోటియగుట.
అను. 8.189.

కఱియ జీలకఱ్ఱ దే. వి

నల్లజీలకఱ్ఱ చూ కఱియ

కఱివేము దే వి.

కఱివేపాకు, కృష్ణనింబము

చూ. కఱి, కఱియ

కఱి దే. వి.

అర్జునుడు

అ. కఱి విక్రమంబు గార్చినే యిట్లు
బ, న్నములు వడిన ధర్మనంద
నుండు, నేను రాజరాజు పీనుంగుఁ
గన్నారఁ గానఁ బడయ మైతిమేని
కృష్ణ. ఉద్యో. 8.117.

కల దే వి

1. స్వప్నము

ఇంద్రియములు ఉపరతి పొంది
నపుడు సంకల్ప స్వభావమైన మన
స్సునకు ఉపరమము ఉండదు. అట్టి
స్థితి కల.

కం. శ్రమమున నింద్రియములు లీ.
నమలగునది నిద్ర కల యనం ద

తనస్కారము మిథ్యావిషయ ప్రాప్త
మగుట యవ్వడును దేహి దా సాక్షి
యగున్. కాం. 4. 324. చూ.
825, 826. 827. చూ. స్వప్నము
నీ..... సాంగతేదవేది గీ॥ యర్థిఁ
గలవచ్చి వాత్సల్య మతిశయిల్ల
నన్మదీయ ప్రణామంబు నాదరించి,
తుష్టిదీవించి కరుణారోదృష్టిఁజూచి,
యెరిమి నిట్లని యానతియిచ్చె నాకు.
విరా. 1. 10. కాంతి. 1.225; ఆర.
2.101.

కల² అవ (✓కలుగు)

1. భవిష్య దర్శకము

చ. వనమున కేగి యందు సుఖవాసఠ
నుండఁగలార. అశ్వ. 4.182.

కం. గెలుపయ్యుద్ధిష్ఠినకును గం
దెఱుగుదు. ఉద్యో. 4. 50.

2. సమర్థతను దెలుపును.

తే. పోడిగా నీకు నీఁగలవార నేను.
సభా. 2 174.

మధ్యాః- కడఁగి చేయంగం దానిఁ
జేయునుగాక కర్షకుడు. ఆర.
1.285.

వ. ... అర్జునునిచేత నిర్జింపబడిన
యుత్కృష్ట జాతు లనేకులగుట
యెఱుంగుదుర కాదె మనుష్యులతని
కెంత పెద్ద యిట్టి జెట్టి వెన్నుదన్ని
చూడఁగలవాడు గావున మముబోం
యైల్లబోక పెనంగినం బోదు భరం
బైనం బ్రాణంబులపై వచ్చునంత
కంటెను బరమ దయాపరుడైన

పాండవాగ్రజు మఱువు నొచ్చి బ్రదు
కుండనుము. ఉద్యో. 2.244.

4. ఆ స్వర్థకమగు 'కలుగు' దాతువు
నకు వర్తమానార్థ మందుఁ లట్టుపరం
బగునపుడు వచ్చు అదేశము.

విజ.

ఉన్న.

వ... పరాక్రమ వంతులైన తమ్ములు
గలవాఁడు రాజ్య ప్రతిష్ఠితుండయి
వృద్ధుల సమాత్యుల బంధు మిత్రులను
దొల్లింటి కంటె మిక్కిలిఁ బూజార్థం
నెల్లంబూజించు. ఆది. 6.121.

తరువోజు- లావును గలవారలకు
నవసరము లరిత యశంబుఁ గళ్యా
ణంబుఁ జరయ. ఆది. 7 18.

ఆ. గురుఁడు వడిన యపుడ సైన్యము
లంగరి వారణాశ్వ సుభట వర్గము
లును బడియె. ద్రోణ. 1.91.

ఇది తద్దర్శార్థమందును గానఁబడు
చున్నది.

మ. ... ఇట్టిదిం, గలదే. ఉద్యో.
3. 95.

మ. కలదే యిమ్మెయి పౌరుషంబు
జగతింగారుణ్య మేపార ని.ప్రసలు
గిట్టిచ్చునె మేను. కాంతి. 3.825.

ఆ. ... కర్ణుడిందుఁ గలఁడు వీని
కెదురు గలఁడని యెన్నుమా,దర్శ
పుత్రు పాల ధరణినాథ. ఉ. 2 212

కల³ సం విజ

షునోజ్ఞము.

చం. జలధివిలోల వీచితా లసత్కం

కాంచి సమంచితావనీ, తల వహన
క్షమంబయిన దక్షిణ హస్తమున, ఆది.
8 144.

కల⁴. సం వి. ఆ. (ప్రీ)

1. రేఖ

కం...పిఁచప్ర, స్వమర రుచిరణలో
రగ, విస్మయర దీధితి కలాప వేష్టిత
మోళి. భీష్మ. 8 458.

2. చతుష్పద్ధి విష్ణులలో నొకటి సభా.

1. 4, విరా. 2.161.

చూ. కళ

3. భాగము (కాము) చూ కాలకల
చూ. కళ

కలంకము } సం వి. అ పుం.
కళంకము }

పాపము కల్మషము

ఉ. వినిర్భూత కళంకు.....శరణా
గత రిక్షకు నాశ్రయించెన్ ఉద్యో.
2. 820

2. దోషము, తప్పు

కం. దురస్థికు మయ్య మది విదూత
కళ.కా. శల్మ 2. 875.

వ. నిహత పాప కళంకుడైన యా
శంకరు పుకలక (పాప కళంకుడు)
= పాపములను దోషము గలవాడు
ద్రోణ. 2. 185

3. మఱియు

తే పరగఁ బాపకళంక లేపంబు
చాయ. శాంతి 2. 831.

కలంక } దే వి (√కలంకు)
కలంక }

1 వ్యాకులత, సంభ్రమము

తే. పుత్రకోపహంబును బుణ్యత
మమునైన యాభ్యాసమున నాదుమాన
సంబుకలక యంతయుఁ బాసె...
నిష్కల్మషుండ నీదయఁజేసి. సంయ
మి వరేణ్య. ద్రోణ. 2 212., విరా.
2 113.

వ. ... అవశ్యంబు మీకుం గర్ణసార
త్యంబు గర్వత్యంబు గాఁగెయది
సమర సమయంబున నిరాకరించి
పలికి కర్ణ చిత్తంబునకుం గలక
వృత్తి. చి పార్థ రక్షింప వలయు,
ఉద్యో. 1.110.

2 అలెలత, కాలవ్యము

కం. విను మానస ప్రసన్నతఁ, దనుఁ
గనుపురుషుండు గలుషతంగానడుదీ,
తిర నీటి రూపునూడఁగ, ననుకై కలఁ
క నదిలేని. యట్టుల పోలెన్, శాంతి.
4.185.

3. భయము, జంకు.

సీ. బంధుల కగవక్షఁ బాయనన్వయ
మను కలకమై జెనుటలు గ్రమ్ము
దేర. విరా. 2.70.

4. దుఃఖము, విచారము

వ. గౌతమీబుద్ధి క భుజంగ మృత్యుకా
ల సంవాదం బను నియ్యతిహాసంబు
తాత్పర్యంబు మనంబునం బట్టుకొల
పియిప్పట్టిన కలంకం దొలంగజడిసి
శమంబున సువిగమ్ము. ఆను 1.42.

4. దురితము

ప్రహరణ కలిత నృత్యము-ఇది యిటు
లగుటలైతిగి పలికె నా విమరుడు

సభ గోవిదులు వొగడఁగా, నది వి
యును నే నడవన దురితం, బొదవె
గలఁక సేటొల యకుడుగునే. (స్త్రీ).
1.185.

కలఁకదేఱు దే. అ. క్రి (కలఁక +
తేఱు) ప్రసన్నతనొందు, అవ్యాకుల
మగు.

కం. అనవుడు నప్పులుకులు విసి,
తన చిత్తము కలఁక దేఱి ధర్మత
నూజు, దనుజన్ముల దెసఁ జూచిన
ననిలసుతుం డిట్టులనియె నాతని
తోడన్ విరా. 1.55.

కలఁకు } దే. వి.
కలంకు }

1. కలహము

నీ. కలంకులందుఁ-తే-బుట్టినప్పుడు
గాఁడివి భుజబలంబు, దలఁతురా.
ఉద్యో. 1.378.

2. కలఁత

కం. అని యూఱడిల్లఁ బలికిన, విని
యతఁడు గలంకుదేఱి విభుఁడుండా
నుంజని సంగ్రామోత్సాహంబునఁ
బొదలిరి తూర్వఘోషములు దివి
ముట్టన్. ద్రోణ. 2.800

కలంకుదేఱు దే. అ. క్రి. (కలంకు +
తేఱు)
ప్రసన్నత నొందు, అవ్యాకులమగు.
చూ. కలంకు 2వ ఉదా.

కలఁగఁబడు కలంగఁబడు, కలంగం
బడు; కలంగంబడు (√కలంగు-
స్వార్థమునపడు) చెదరు, తాఱుమా
ఱగు

కం. శరముల వేగంబున గద, వరుస
దనంబునను గలగబడి చేద్రుదనా
కరులందోలెను భీముఁడు భీష్మ.
2.215.

గీ కాలముల కిడుకతమునఁ గలఁగఁ
బడిన, వేదముల నీవు నాఁడును
వినులబుద్ధి నంచితవ్యాస మొందించి
యఖిల దివిజ, మునిగణముల కొనర్తు
సమ్మోదమనఁడు శాంతి. 6.527 విరా
4 62; ద్రోణ. 4.5 భీష్మ 8.288

కలఁగఁబాటు కలంగఁబాటు, కల
గంబాటు, కలంగంబాటు. దే. అ.
క్రి (కలంగన్ + పాటు) కలంగు
1. చెలరేగు

వ. ధార్తరాష్ట్రులుం దమకు బ్రదుకు
తెచ్చవైన నాపలుకులు పట్టుదురు పట్టక
నీతలంచిన చందమునం దులువలై
కలఁగం బాటిన వారు నాముందఱ
నిలువంజాలుదురే. ఉద్యో. 3.248
2. వ్యాకులపడు, సంభ్రమ చెందు
ఆ. సూతుశవముతోడ నే తెచ్చు
నెరవులు. దవ్యు దవ్యులన యుదగ్ర
రూప, కలితుఁడైన భీముఁ గనుఁగొ
ని నడవక. నిలిచి రుఁతనంత గలంగ
బాటి. విరా. 8.27. చూ. 27.,
ఉద్యో 2.158

8 చలించు, పోవు, నశించు
(ముక్తుఁడు) చ.....ఎయ్యది యెట్ల
యిన్న బ్రకాంతి సం, పద నొక
యంతియుం గలంగఁబాటుక యుండఁ
దె నిర్వికారఁడై ... శాంతి 6 202.

కలఁగించు దే. సం క్రి కలంచు,
కలఁబెట్టు. ఇచ్చి పఁజేయు.

చ. నను విను కీచకాంతక మనంబున
ద్రోణుడు మెచ్చ జొచ్చియ, మొన
గలంగింపకీట్లు కురుముఖుడు ధర్మ
సుతుడు గారవి. చిన జతనంబు
నిప్పుము సేయుదునే నరుడున్
సుభద్రయుం, దనయుని గాంచి
సంతసము దాల్చుట యంతయు రిత్త
బుత్తునే. ద్రోణ. 2.10.

2. ముఱికి చేయు

కం. ద్వారవతి నొక్కనూతం, దోర
పుడను వక్కజమగు తొండ నొక
దిన, చేరువ మెంగు జనులు గని,
నీ రిది గలంగిండు నిట్ల నిలిచిన
యేనిన్. అను. 2.418.

కంగు కలంగు దే. అ. క్రి.

వాక్కులపడు, షోభపడు, కలంఠ
జెందు.

ఉ. అప్పుడు ధర్మసూతి హృదయంబు
గలంగ లలాటభాగముం, గప్పగ
మర్మవారి యధికంబగు రోషము
నొంది. విరా. 2.147.

చం. ... నన్ను గే, వలమున ముట్ట
నెవ్వరికి వచ్చుననుం గలంగున్ వెనుం
బడున్. విరా. 2.104., విరా.
2.298.

2. చెదరు, చలిండు.

కం. నదపింపగ బొడిపింపగ, నెద
మడువైన కలంగి నవ్వు దేర్పఱుపగ
నే, గడు నేర్పుచేర్చునా దగు, కడి
మియ నీ సైన్యమునకుఁ గొసెనగాదే.

ఉ. 4.214 ద్రోణ. 8.114.

3. ముఱికి చెందు, కలుషమగు.

కం. కలంగిన పెద్దమడుపు విను,
తెలివి జొరయునెట్లు దానధీరుండట్ల,
గ్గలములయిన దురితంబులం, గలంగి
యుఁదనయంత దేలుగొరవమొప్పన్.
శాంతి. 8.84.

4. కలహించు, పోట్లాడు.

కం. గురుడును నీవును మద్రేశ్వరు
దునుగద్దండుఁ గృపుఁడు సౌఖ్యుఁడు
ననున్, ధర యేలింపగ నున్నా, రరు
మీకుండగునె సంగరములోఁ గలంగన్
ద్రోణ. 5.111.

కలచియాడు } దే. స. క్రి. (కలంచి +
కలంచియాడు } అడు స్వార్థమున)

కలండు, షోభపెట్టు.

గీ. ఇట్లు కౌరవానీకంబు నెల్లఁ
గలంచి, యాది భీష్ముని దెసఁజొపు
క్రిడిదాకె. విరా. 5.168. కర్ణ.
1.8.

కలండు } దే. స. క్రి. (✓కలంగు)
కలండు } కలంగఁజేయు.

1. వ్యాకుల పడు, షోభపెట్టు.

సీ. రాజిక బహువిధ రథసమూహముఁ
జొచ్చి, గలిబలి యగునట్లు గలంచి
కలంచి. విరా. 5.58.

కం. పడునొకఁ దౌహిణులను,
జురున నడిపింతు నెదిరి సైన్యముఁ
గలంతున్. ఉద్యో. 4.409.

గీ. ఆదియుగాక వేటొక్కండు
మడిగలంచు, మన్న యది దాని
నేర్పడ విన్నవించు. శాంతి. 1.8.,
భీష్మ 2.210.

2. త్రొక్కు, తిరుగవేయు

వ. వెదపదనికి రొంపి గలంచి వరు
జులు పదిలంబుగా నమర్చిన కేదారం
బు తెఱుగు దోచుటకు నీడై. విరా.
5. 89

కలకంఠము సం. వి. ఆ. పుం

కోకిలము

సీ సీలకంఠముల చేత గజచిర
విద్య వీ, ఇల కిచ్చునట్టి తిన్నని
యెలుంగు. విరా. 2.87.

కలకల దే. వి

నవ్వుటయందగు ధ్వనికి అనుకరణము
కం.....ఎవ్వరొకో యీ, పిటికి
తనమిత యలవడఁగఱపిన వారనుచు
శార్చికలకల నవ్వెన్. ఉద్యో. 8.57.
వ. కపటపు నెత్తంబు నెపంబుగా
మిమ్ము వెదల నడచు నవ్వుడు దుర్యో
ధన దుశ్శాసన శకుని సూతనందనులు
పుయిలోట దక్కి కలకల నవ్వుచుం
బలికిన పలుకు లుగ్గడింప వచ్చునే.
ఉద్యో. 8.82.

కలకలము సం. వి. ఆ. పుం

గుంపునందు పుట్టిన పెద్దమ్రోతః
అలబలము

ఆ. వారు సంభ్రమించి వడిఁ గోలది
వియలు, గొనుచు నులివు మిగులఁ
గూడఁబాటి, నృత్తశాలఁ జొచ్చి
రత్తతి నా కల, కలమెఱింగి కీచక
వ్రజంబు విరా. 8.4.

వ..... పిండుగట్టి పిశాచనిశాచరులు
నలిరేఁగి రక్తపానంబును మాంస
భాదనంబును జేయుచు మోదంబునం
బొందుచు నాడుచుం బాడుచుండు

కలకలంబునను. ద్రోణ. 2.187.

కలగనినట్లు దే జాతీ.

ఏమియు జరుగని విధమున

తే (కుంఠి)గూఠ మందిరాంతరమునఁ
గొడుగుగంటి.

కం. కని యేడిలోనిడితిఁ గలఁ, గని
నట్లయి యుండెఁ దత్పకారంబు. ఆశ్ర.
2.104.

కలగుండు దే. వి. (కలఁగు ధాతువు
యొక్క భావార్థక రూపమగు
'కలఁగుడు' అనునది వ్యత్యయము
చేత సీరూపము నొందియుండును.
అని. సూ. ఆ ని.)

1. కలఁత, క్షోభము.

ఆ. చేది మగధ కేకయాదిసేన, లెల్ల
బెదరదరఁ దల్లద పడఁగల, గుండు
గొనఁగఁ జేసెఁ గుంభజండు. ద్రోణ.

1. 288.

కలగుండుగొను=క్షోభపడు, కలంఠ
నొందు.

2. నిశ్చేష్టతః

వ....పాండవ సైన్యంబు దైన్యంబు
నొందియుఁ గలగుండు, గొనియు
బెండు వడియుఁ గలఁగం బాటియుఁ
దొలంగం దెరలియుం గోలాహం
బహళంబులగుట గనుంగొని గోవి
దుండు. భీష్మ. 8.247.

కలగుండుగొను=చేష్టలుడుగు.

కలగుండుగొను దే. అ. క్రి.

చూ. కలగుండు.

కలగుండుపడు దే. అ. క్రి.

కలగు, చోటపడు.

కం. నిజ నిఁహనాదమున న, గజము
లుగుండియలు వగిరికలగుండువదన్,
విజయాగ్రజుఁ డిట్లీచి ది, విజవర్గము
పిచ్చలింప విస్ఫురితగతిన్. భీష్మ.
2 20'.

కలగుండుపెట్టు దే. స క్రి.

చోటపెట్టు, కలగు

సీ సాత్యకి యేచి ధృష్టద్యుమ్నుడు
ను రానుఁగడనైశ్చములఁ గలగుండు
వెట్ట భీష్మ. 3 81.

కలగొనఁబాటు దే. అ. క్రి.

అంతటను పడువిడు, నలైసఁను
పడుగులిడు.

అ. కడపులోననుండి కలగొనఁ
బాటెడు, విబుధవైరి గురుడు వెడల
కుండు, నట్లుగాఁగఁ దెరువున్నియు
మూసి....అంగ జన్మరిపుఁడు కాంతి.
5.472.

కలగొను దే. అ క్రి (కలక + కొను)

చోటించు, వ్యాకులపడు, గిగ్గోలుపడు.
గీ. పక్షివృగ జాతులెల్లను బ్రమసి
యట్లునట్లుఁ గలగొనఁ జెడిరె విరా.
4 188.

కలగొను² దే అ. క్రి.

చెరిచేరు, ఉతిశయించు.

కం. కలగొన రాక్షసతామస, మలయ
న తావములు విక్రమిం బొందింపం
గమ, ద్రులకే కాంతి వృత్తిని, నెం
కొనగా నెట్లు పచ్చ సింహుఁడెడదా.
కాంతి. 6.50'.

2 వ్యాపించు, ప్రోవులుగట్టు, గుం
పులుచేరు

కం. విను కూడు గూరపాకము, గనుఁ
గొని ప్రొయివాపి డింపఁగానప్పుడ
సం, జనితములై ప్రపువ్వులు గల
గొన మిలమిల మెదలునందుఁ గురుకు
లమత్పా మౌన. 21.

3. ఇంపగునట్లు.

వ..... మేలుకని యెఱుకలు వొదల
విదిర్చి కూర్చికొని కలగొనఁబలుకు
పులుగుల యెలుంగుల వలన విరా.
2. 210

కలధౌతము సం. వి అ. న.

వెండి

వ. ఇట్లు పట్టణాలంకారంబు సంఘ
దించి రత్నకాంచన కలధౌతము
యంబులగు కలశంబులఁ దీర్థజలం
బులు దెప్పించి. ఉద్యో 4 157;
విరా. 1.72.

కలన సం వి. ఆ స్త్రీ

కలుగుట, కలిమి

చ.....మూర్తి కలన లేక యుండి
యుఁ బరిస్ఫుట పుష్పఫలాది నూచక,
ప్రకరముచేతి మూర్తముయి రంజిత
దే ఋతువేళ చూడఁగన్. కాంతి.
6.32. విరా, 2.385; విరా. 5.284

కలనము సం. వి, అ. న

చేరియుండుట, ఉండుట

వ..... ఆ దుర్యోధనుండును గదా
కలనంబున నంస పీతంబు పొలుపార.
శల్య. 2.226.

2. పొందుట, ప్రాప్తి

నీ.....అఖిల జనములు ఆహార
కలన, తే. మాచరించిరి ఆశ్ర.
2.85.

ఉ. సత్త్వరజస్తమో గుణ వశస్థితిః
గేవలపుణ్య మిశ్రకా, రిత్యై విరుద్ధ
కర్మములఁ బ్రేరితమైనను మార్పి
లోక సే, విత్తము మానుషత్వ వదపి
కలనంబును రౌరవంబునా, తత్త్వము
దన్నెఱుంగమి ప్రధానము చేతం
నావహిల్లినన కాంతి. 8.101

3. చేయుట.

కం. ఫలముల యెడ బ్రహ్మార్పణ,
కలన పరుండగుచు గార్యఃకర్మము
నడపన్ వలయుం. భీష్మ. 1.202.,
కాంతి. 1.69.

తే కర్మసంత్యాగ కలనంబు కార్య
మిప్పుడను వినిశ్చయ మొందెనీ
మనము; మహా. 4.

4. కూర్చుట, చేర్చుట.

కం. తాన సుతుడగుట దెలియం,
గానగు మనులాత్మవీర్య కలనం
బెప్పొచ్చి, నైనం జేయఁగ మునిభావా
నూనక ముశ్యశృంగుఁ దాదిగఁ
గనుటన్; కాంతి. 5.505.

5. కూర్చు, రచనము.

వ నాలుగు ముఖములు నీకు, న్నాచన
యన కలుగఁ గారణం జేమి మధు,
శ్రీరామిత్వాస్పద వా క్త్యాల్లికలనమున
నాకు నానతి యీవే ఆను. 4.424.

6. కార్యము.

కం. తిల పాయస ఘృతములు పితృ,

కలనములకు నుత్తమములు. ఆను.
8.196.

కలను దే. వి. బా.

ప్రదేశము.

కం. ఇంటం దెవులునఁ జచ్చుట,
కంటెను బాపంబు లొండు గలవెన్న
వులకున్, బంటకలను పొలికలనిది,
గంట నిధానంబుగృహగాదే మనకన్
భీష్మ. 1.99.

ఆ. ఏబలంబు దినకునెక్కుడు గలి
గెన, బృంము నేంపోరు కలనుగాఁగ,
నినుఁడు నీరు గాలి వెనుకగా మొనన
ద, విచిచిడువ సంభవించు జయము,
కాంతి. 3.8.

2. యుద్ధము.

తే కలను పీనుంగు పెంట గాఁగం
యబెరనె, విరా. 8.167.

తే. పా. దునందినుం సేన గలనిక
నడచు నెప్పుడు. భీష్మ. 1.119.

చం. గురుఁడును భీష్ముఁడుం గలనఁ
గూలుదురట్టి కిరీటి కౌక నె, వ్యరెదురు,
ద్రోణ 1.102.

కలప దే. వి.

ఇల్లు కిట్టుకొనుట వంట చేసికొనుట
మొదలగువాని కుపయోగించు కాయ్య
సామాను.

సీ ... భారవహత్వ, దక్షజన్మ
పెక్కు లక్ష లర్థిఁ గదిసియేనని
కడఁగిమోవఁగ యాగనిలయంబుఁ
గలపయుఁ గలశములను. అశ్వ.
8.158.

కలపము దే. వి. (4కలపు)

మైఘాత, పరిమళ ద్రవ్యములు
చేర్చి కలిపిన ద్రవ్యము

సీ. కలపంబులనిన గంధంబులుగ
గూర్చి తనవున నందుదు ననువు.
గాగ. విరా. 1. 107.

కలపికొను దే. స క్రి.

కలియఁజేయు, చేర్చుకొను, తమలో
నొకరినిగాఁ జేసికొను

వ. అనిన విని నీపుత్రుండు యు
యుత్సుందేను వచ్చెద నన్నుం గలపి
కొనుమని పలికిన దానికిం బాండ
వాగ్రజుండు ప్రియం బొందిన పలు
కులు పలుకుటయు, భీష్మ. 1 168-
అది 8. 38.

2. ఐక్యము చేసికొను

కం. అంతయును దివ్యదృష్టి,
క్రాంతియగు మరాఠకుండుఁ గనుఁ
గొన నమ్మా, ర్జ్యంతరము గలసి
కొనియె న, సంతఁడు మూర్తియందు
నరేంద్రా. మాస. 79.

కలపు దే. స క్రి (4కలయు) కలపు

1. కలియఁజేయు

చ.....నీవును జక్కుసేసి ప,
చ్చది గలపంగ వెడియును జండి
తనంబున వచ్చి వచ్చి పో, రెడు
మొనలు. విరా. 5. 186.

2. చేర్చు

తే. ఇంద్రియంబులు మనమునం ది
పురఁజేసి, మనసుఁ దిగిచి యహం
కారమన నదంచి, బుద్ధిలోన నహం

కృతిఁబుచ్చి బుద్ధి, ప్రకృతిఁ గలపద
ద్వ్యాన తత్పరత గలుగు శాంతి.
6.117.

వ.....పాండవు లేవుదుం బాండు
రాజమహిషి ననుపమతీయుంజనియా
యాయమనుధృతరాష్ట్ర గాఁదారులను
గలపి వారల నిరువుర నుద్దేశించి.
అశ్ర. 1.175., శాంతి. 3.498.,

3. కూడఁగట్టు

.....ధర్మరసయందు దేవద్రుతు
నితో....భవత్రేజు బు నాశ్రయిం
చెదమని తనవారలం గలపికొని
పలికి. శాంతి. 6.2.

4. ఏకముచేయు, కలసి మెలసి
యుండునట్లుచేయు.

వ..... అట్టివాఁడనయి యుండియు న
ధర్మపరులగు రాత్రరాష్ట్రుల నత్యంత
దార్శికులగు ధర్మనందనాదులతోఁ
గలపుటకుం బలు తెఱంగులం బడితి.
అశ్వ. 3.44.

వి. కలయిక.

సీ.... పరితోగమునకు దూషకులైన
దొరలు రజ స్రమములు. తే. వారి
కలపుం బడు బుద్ధి నేరకుండి, మన
సుతోడ వేర్పడినఁ దానును మనంబు
నేకములఁ గార్యము సూచనేనిదుష్టు
లడఁగుదురు భోగమవ్యయ మగుఁ
గుమార. శాంతి. 5.200.

కలఘుండు సం. వి. అ. పుం.

జరాసంధుని సేవించు ఒకానొక
యవన దేశపు రాజు. సభా. 1.112.

కలమరి దే. విజ. (కలము+అరి).

ఓడయెక్కి పోవువాడు.

గీ. రథికునకుఁ గలమరికి సారథియు
గర్భధారుడునుబోలె. శాంతి. 5.588.

కలము¹ దే. వి.

నావ, ఓడ, పరేతము, పడవ.

సీ. కలములైఁ గీలించి గాలితెత్తిన
దాపవోలె మిన్నంతయు బూరబిల్లె.
ఉద్యో. 4.116.

వ. వననిధి నడునీడఁగలము, ముని
గిన బెగడందు చిత్తములు గలిగిన
త. జ్ఞునల క్రియనున్న సేనలు, గను
గాన దీవిగతిఁ దోఁచెఁ గర్ణుండంతన్.
ద్రోణ. 1.26., ఆర. 7.45.

కలము² నం. విజ.

మనోజ్ఞము, అవ్యక్తమధురము.

చం. జలధివిలోల వీచి వింసత్కల
కాంచి సమంచితావసీ తల వహన
క్షమంబుయిన దక్షిణ హస్తమున.
ఆది. 3.144.

చం. ... మహత్త్వ యే, యనువునఁ
దృష్ట త్రోపు వడునట్టి సమంచిత
చిత్త ధర్మముం, బనుపటుపంగ
జాలుకల భాషణ పంక్తి ననుగ్రహిం
పవే. శాంతి. 5.372.

కలయ అవ్య-ద్రు (√కలయ)

అంతటను, బాగుగా, పూర్తిగా;

మిక్కిలి, యధికముగా

వ. అని పలికి కొలువుఁ గలయం
గనుంగొని ఉ. 4.589.

చ. కలయఁగ దుర్ని మిత్రములుగాన
గనయ్యె మదీయ చిత్తముంగలఁగెడు.
దోర్ని. 2,228.

వ. నారదుం డమ్మహనీయ ద్విజులం
గలయం గనుంగొని శాంతి. 1.2.

గీ. బాలుఁ డొక్కండు కొండొక
కొలసేతఁ బట్టుకొని యేను రక్కసుఁ
గిట్టిచంపి, దులత గావత్తు మీరేడ్వ
వలవదనుచుఁ గలయ నూరారెఁ
దన తొక్కుబలుకు లొప్ప. ఆది.
6 260.

కలయంత దే. వి.

సమస్తము.

చం...కవ్వడి ... తాకుపెల్ల
దరఁగఁజేసె మింటి కలయంతయు
జిట్టలు గట్టు మంటంన్ ద్రోణ.
8.152.

కలయంపి దే. వి.

కలాపి, స్థలశుద్ధితై గోమయముతో,
గలిపి చల్లెడు నీరు, కస్తూరి మున్నగు
నవికలిపి చల్లెడు నీరు.

సీ. వరుస నేనుంగులు గురిసిన దాన
ధారావళి దగు కలయంపిగాఁగ. విరా.
3.74.

వ..... కస్తూరి కలయంపులను
గర్భరఘ్నులను. శాంతి. 1.554.

**కలయఁబడు దే. అ క్రి. (కలయన్ +
పడు స్వార్థమున) కలయు, కూడు,
ఎడము లేకుండకూడు.**

ఉ. ముందర రాజు బుచ్చి బలమున్
గలయంబడి గోవ్రజంబులన్, దంద
డివెల్లకుండఁ బిలుదన్ నడపింపఁగ
బంచి విరా 4.184.

కలయఁబాటు దే అ. క్రి (√కలయ)
నలుదెసలకు చెల్లాచెదుగా పరుగెత్తు

వ ఇట్లెసగు బహుళ కోరాహలం
బున హయంబులు నిభంబులు గట్టు
ద్రెంచుకొని కలయబాటె. సాప్తి.

1. 197

కలయ బెటయ దే. అ. క్రి

(కలయ)

కలయబడు, కంసిపెనగు

తే దొరలు దంపడ నావన దోహం
మున, నుభయ బలములు దోమకించి
యొర్వలేక, కలయబెరసి భూరేణు
పు.కతన రాత్రి గాకమున్న యొండొ
రువుం గానరైరి. విరా. 8.190.

కలయ కలియ దే. స క్రి

దేరు

సీ. పాంచాలి నవమాన పటచిన
తెలుగును నయ్యంతి వెనుకరా నడ
వి గలయ, ధర్మజు చన్న చందం
బును. ఆశ్ర. 1.118.

2. (రతియందు) కూడు, రమించు.

సీ. వినేల యన్యుని నెడలోన, గా
మింతు గరిణి యేనాడు సూకరము
గలయు. ఆర. 6.841.

కీ. ఏకమగు, ఏకీభవించు, ఒక్కటియగు
కం. ఈరక యుండక పలువురతో
రవమెసంగంగఁ బలుకఁ దొడరు
పక మదిం జేరువగల నాగరికులు,
దారు గలసి పలుకవలయు ధరణీ
కుకదన్. విరా. 1.127.

వ... అతండును ననిండుతుండును...
యున్నతంబు లగు నపసవ్య కరం
బుల నాకుంచిత సవ్యభామా తలం

బుల నప్పశించు చప్పట్లు గలసి
యొక్కరుండ మల్లచటిని, చందం
బునవీతేర. విరా. 2. 14; కాంతి.
2.248.

2. ఒక్కచోజేరు

వ. ఇట్లు గట్టనిచ్చి వేటువేత రథిక
రితురగ దాన దాసీజనంబుల నొసంగి
పద్మనాభుండు పాండవులు దానును
గలసి సంతసంబున నలరారుదుండె.
విరా. 5.879.

కలరూపు వి.

1. యధార్థము, ఉన్నవిషయము,
ఉన్నవిధము

వ. మీకలరూపెట్టి కానియిక్కన్య
వివాహంబు సేయనేరము. ఆది.
7.285., ఆది 1.180.

కం. కులమును విద్యయు వృత్తము,
గలరూ పెట్టెగింపు మనీగ గలం
గక తన్ను, దెలియగఁ జెప్పెవిప్రుం
డలము దగు నసురపతియు నవికృ
తుడగుచున్ కాంతి. 8.491.

సీ. జమదగ్నిసుత కృపాశ్రయమునఁ
బడసిన విద్య కలరూపు వెలయజేయ.
విరా. 4.105. (కలరూపు=ఉన్న
శక్తి సామర్థ్యములు)

వ ఇట్లు కుండర్పదర్ప గోదరుండైన
కీదకుండు నిజసహృదరి వలన
నక్కొమలి కలరూపు దెలియందలంచి
విరా. 2.93.

(కలరూపు=పుట్టు పూర్వోత్తరములు)

కలవాడు దే. విజ.

ఉన్నవాడు, ధనికుడు, భాగ్యవంతుడు

కం. కలవాడు లేనివాడు స, బలుఁదబలుఁడు మూఢబుద్ధిబ్రౌండుండనగా వలనదెవ్వరికైన జనని, కలిమియయత్యంత సౌఖ్యకరమై యుండున్. కాం. 5.278.

2. అప్పుడు, అండయైనవాడు.

ఉ. శాంతనవుండు సర్వకురు సంకతికిం గలవాడుగాఁడె ఉద్యో. 8.164.

తే సేన దమకును గలవారు లేనివారు, ననక తగువారిఁ జెప్పెద నఖిలసమర, పండితుల నేరి వారి నీబంము లేఁడు నదపఁ బాలించి. యభిషేచనంబొనర్చు ఉద్యో. 4.107
8 అయినవాడు, సంబుధి.

కం. బలిమిమెయి వరుఁడు గన్పెక్కుఁ, గలవారిఁబొడిచి కరము క్రొక్కంబున న, ప్పొలఁతుక దుఃఖింపఁగ వారలు పొగులగఁ దెచ్చికొనుట రాక్షసము నృపా. ఆను. 2.225.

4. శక్తుఁడు, సమర్థుఁడు.

చ... అంతలం, తలు వడి వాని నీగవలరా విను మాపని తెల్ల బాండుపు, త్రులె కలవారు నీకెటులు దోచిన నట్టులు సేయవారు. ఉద్యో 8.201; ఉద్యో. 1 281.

కలవింకము. సం. వి. అ. న

ఒక తీర్థస్థానము

ఇందు స్నానము చేసిన బ్రహ్మత్వము గలుగును ఆను. 2.85.

కలశజుఁడు సం. వి. అ. పుం.

కలశము నందుఁ బుట్టిన వాడు, ద్రోణుఁడు. విరా. 5.4.

చూ ; ద్రోణుఁడు

కలశ పోతకుఁడు సం. వి. అ. పుం

కద్రువకొడుకు, సర్వజాతివాడు. ఆది 2.4.

కలశభవుఁడు సం. వి. అ. పుం.

కలశమునందుఁ బుట్టినవాడు; ద్రోణుఁడు. ద్రోణ. 8.78.

చూ, ద్రోణుఁడు

కలశభువు సం. వి. ఉ. పుం.

కలశమునందుఁ బుట్టిన వాడు ద్రోణుఁడు.

వ. కలశభూ శాంతనవుల్. సఖా. 2.258.

చూ. ద్రోణుఁడు.

కలశము సం. వి. అ. పుం. న.

మటము, కుండ.

వ. ... కనక కలశంబులం గరత లంబు దడిపికొని. విరా. 5.280.

సీ. జమదగ్ని ... దాదనూతన కలశంబున హోమధేనువు దాన విడికి గారవముతోడ. ఆశ్వ. 4.278.

కలహంస } సం. వి అ. పుం.
కలహంసము }

రాజహంస, రాయంచ.

*కలో మదురాస్పృట ధ్వనిః. తద్వాన్ హంసః కలహంసః; అవ్యక్త మదుర ధ్వనిగల హంస, దీని ముక్కు కాళు

జెక్కలు ధూమ్ర వర్ణము గలిగి యుండును.

వ. ... అక్కాకిం గనుంగొని కలహంసం బిట్టినియె, కర్ణ. 2.71.

కం. దమయంతికి నలునకు స్రవం, గమకారణ దూతయైన కలహంస, ఆర. 2.18.

కలహప్రియుడు సం. విజ. (అ.అ.అ)

ఎప్పుడును కలహము నందిచ్చు గలవాడు.

వ. ఆ సమయమున నిచ్చడికి జటామండల కలితుండును గుళబ్బాయా సుంచరుండును గలహప్రియుండును నగు నారదుండు...వీతెంచిన. శర్య. 2.218.

కలహబంధుడు సం. విజ. (ఉ ఉ ఉ)

జగదాల తోఁజుట్టికము గంవాడు, జగదాల యందు ప్రీతిని బొందించువాడు "కలహేషు బర్హాతి ప్రీతిమితి కలహబంధుః జగదాలమారి.

చం. ... తనకుంచెయ్యఁ గృష్ట మృగాజినంబునుం, బలుమలు వీచుచుం గలహబంధుడు వారదుఁడాడె వేడుకన్. సభా. 2.81.

కలహము సం. వి. అ. పుం.

యుద్ధము

కం. వెలలి బారిపుడు చలమునఁ, గలహమునకుఁ జొచ్చె వృత్రు ఘన బాహుబలం బలవికి మీతెను దండ్రీవి, మలతవమున జేసి సురల మనములు దలకన్. ఉద్యో. 1.128; కర్ణ. 2.42

2. జగదము, వివాదము.

కలహప్రియుడు, కలహబంధుడు

కలాపము సం. వి. అ. పుం

1. సమూహము, గుంపు

ఉ, ధామత్రోద శిఖాకలాప వికటోద్య ద్భ్రాకుటి స్ఫుర్తియై విరా. 8.189.

వ..... కర్మకలాపంబులు సేయుటకు నకులునాజ్ఞాపించి. కాంతి. 1.878.

చం.....మనః ప్రియ కార్యకలాప కర్తయన్నను. ఆశ్ర. 2.128.

2. భూషణము

చ... ... కర్ణబదలు కింకిణీ కలిత కాంచన కాంచి కలాపమున్ రణ, నృజీ నూపురంబులు. ఆది. 8.178.

కలాపుడు సం. వి. అ. పుం.

ఒక ముని. ధర్మరాజు సభకు వచ్చిన సుబల మార్కండేయాదులలోఒకడు. సభా. 1.20.

కలా(కా)వంతుడు సం. విజ. (క.వశి. 5).

అరువది నాలుగు కళలు తెలిసినవాడు. విరా. 2.181.

మా. కళ (చతుష్టవ్వి కళలకు)

కలి సం. వి. ఇ. పుం

కలిపురుషుడు.

వ..... సకల ప్రజాసంహార కారణంబై కల్యంశంబున దుర్యోధనుండు జనియించె. శ్రీ. 1.78.

(ఈతఁడు దమయంతిని భార్యగా

గ్రహింపఁజాలనైతి నన్ను కనిచే
నలుని బరివరి విధముల వేధించెను.
చూ. నలవరిత్ర. ఆర. 2.58.
మొదలు,

కలికాలము సం. వి. అ. పుం

కలియుగము. చూ. కలియుగము.
కం. కలికాల చరిత ధర్మము నిలు
పంగలయట్టి విప్లునిం గొక్కొక్కం,
దలఁతుఁ దురగవాహను మ్మేచ్చుల
నెల్లం గీటడలను శుభ చారితున్.
కాంతి. 2.48,

కలికి దే. వి.

మనోజ్ఞము; అందమైనది.
సీ పలుకల ముద్దును గలికి త్రాగి
న్నుల తెలిపును వలద చన్నుల
బెడంగు... గలుగు నగ్గిరికనుదలంచి
తలంచి. ఆది. 8.27.

కలికితనము దే. వి. (✓కలికి)

దిట్టతనము; నేర్పు.
గీ. అ తెఱంగున రేఖయు నవ్విధంబు
గరువచందంబు నమ్మెయి కలికి
తనము: నట్టి చెన్నును సైరంద్రి
యందకాక, కలవె యొరులకు. విరా.
2.87.

కలిగించు దే. స. క్రి. (✓కలుగు)

కలుగఁ జేయు.
1. చేకూర్చు, ఒనరించు.
ఉ. క్రూరత కోర్చి యించుకయు రో
యక పైకొని యెల్లి భంగులన్, వైరు
లఁజంపి భూప్రజకు వర్ధనముం గలి
గించి. భీష్మ. 8.809,

వ. ఏను విన్నవఁబు సేయు తెఱంగు
గా నంతస్సన్నిధిం గలిగించుకొని.
విరా. 1.87.

2. ఉండఁజేయు, నిలుపు.

(దుర్మోధముఁడు శబ్దనిరో) వ...
మదీయ జీవితంబును రాజ్యంబును
భవదధీనంబులు వానిం గలిగింపను
జయంబును సుఖంబును గావింపను
నీవ యొడయఁడవు. కర్ణ. 1.294.

8. ఆరోపించు. లేనిది యన్నట్లు
కల్పించు.

కం. ఏపాసమేని లేనిది కాపురుషత
నొకనిమీదఁగలిగించిన న, ప్రాప్తము
సేసినవాడగు, నాపొలువ యనంగ
విందుమార్మ్యంచేతన్. కాంతి. 8.489

4. పుట్టించు, సృజించు.

వ. తలఁపుననవాసుదేవుఁడు గలిగింప
నునిలుప నడవఁగా నోపుజగం, బులు
మరియును గ్రీధార్థము, పలువోకలఁ
బుచ్చుచుంటఁ బొరవ నాథా. ఉద్యో.
2.818.

5. వ్యక్తపరచు.

సీ. ... జనియించి యాబ్రహ్మ సకల
సృష్టి, కాది భూతములుగ వేదముల్
నాలుగు గలిగించె నపుడు కాంతి.
6.479.

6. ఉద్ధరించు.

చం. అడఁగఁగనీక శంతమని యన్య
యముం గలిగించి శీవ. ఉద్యో.
1.878.

శ్లో. భవతా శంతనోర్వం శోనిమగ్నః
పునరుద్భవః సం. బా. ౬౮౯. ౧౦. ౧.

7. బ్రతికించు.

సీ. (చిత్రాంగద యలూపితో) పరికి
నిమ్ము. తే జీవమాండ్రుర బెక్కెం
ద్రఃజేసికొనుట, పురమలకఁ దప్పె
భార్యలితైరువు నందు, నడవరే
యొర్చినీరు మనముననింత, యెఱిగి
కలిగింపు వరువేయనేల తల్లి. ఆశ్వ.
4. 69,

శ్లో. కింతు సర్వాపరా దోయంయదితే
ద్యదనంజయమ్. శ్మశ్మయాయమా
నావై జీవయస్యదనమ్ జయమ్. సం.
భా. ఆశ్వ. 80 5.

కలితనము మిశ్ర. వి.

కూరత్వము, పరాక్రమము.

కం. అనిలజుని యశ్యములఁ గూర్చిన
యప్పుడు శల్యునిం గలితనము మెర
యందన యంపవెల్లిచే ముం, చెనకులు
తమ్ముండు నీడు సేన దలంకిన్. శల్య
1. 162.

ఆ. అరుల గుణములైన నగ్గింతు
రెప్పుడు, గలయ బెరవినపుడు గలిత
నంబు, మెరయుదురు మహత్ము
లెరుగఁడు తుది మొద, లెట్టి వారి.
నితఁడు బెట్టువలుకు విరా. 4 225.,
స్త్రీ. 1 188. కర్ణ. 1 22 మా. 28
2 సామర్థ్యము.

సీ. తైలోక్యకంఠకు దశ ముఖ
బంధు యక్తబుగాఁ జ పిన కలిత
నమ్ము. ద్రోణ. 2 201, కాం. 1.
1. 288.

కలితము సం. విణ (అ అ అ)

1. పొందబడినది

కం. జలనిధి హిమవద్భూధర, కలిత
జనన కేశకౌతుక వ్యక్తావ్యక్త
లలిత సౌందర్య స్ఫుర, దలముతసు
స్త్రీ సనాథ హరిహరనాథ. విరా.
1. 40

ఆ సూతు శవముతోడ. నేతెచు
వెరపులు, దవ్వు దవ్వుల న యద
గ్రహప కలితుడైన భీముఁ గనుఁ
గొని నడవక నిలచి రంతనంతఁ గలఁ
గబాటి విరా 8, 28, కాం. 2. 2 8.

2. సంపన్నము. (వస్త్ర వస్తుదానా
దులతో) కూడినది

వ. పాండవాగ్రజుండున్న
యునికిన సన్న్యాసి రూపం బలవడి
భాతుపట దండ కమండలు కలిత
మూర్తియైయ్య. విరా. 1. 184.

8. కూర్చబడినది.

చం. అనుకుయు ఫాలిభాగ కలితాంజలి
యై యతఁడట్ల చేయవార, దినని.
విరా. 8. 125

4. కల్పింపఁబడినది గ్రహింపఁబడి
నది

కం ద్విజాఁడఁ గురుచివయజ్ఞాతుఁడ,
సుజనప్రియుడైన దర్మసుతు సఖుఁ
డఁ బరి, వ్రజవాశ్రమ కలితుండఁచు,
సుజవల్లభ యోగ్య బహు వినోద క
రుండన్. విరా. 1 195.

కలిపికొను దే. స. శ్ర

1. కూడఁగట్టుకొను

వ.... పెద్దవాడగు ఖనీనేత్రుం
దధికబల శౌర్యండును సకార్య
పరుండునై సోదరులం గలిపికొని
నడవక పరులనుపురం జెఱచి
సామ్రాజ్యంబుఁ గైకొని యుండి.
అశ్వ. 1.17.

2 చేరుకొను, దగ్గఱకుదీయ
వ... ..ధర్మంబులు దేవుడ నను
గ్రహించుచు బుయిలోట వాసి
నన్నుంగలిసికొని కృపకు భాజనం
బుగాఁ జేయుటం జేసికొంకకయింక
ను నడగెదను. ఆను. శి. 2.

కలిమి | దే. వి (కలుగు)
కల్మి :

1. కలుగుట, ఉండుట

కం. మృత్యుడయి క్రమమట సుజీ,
వితుడయ్యె నితడు కరము విస్మయ
మిదిహా, నురయిల్లి మహిమ కలిమికి
గలిమెచ్చుది యానతిమ్ము పాపజన్
మనన ఆర 4.19.

కం. అనయడిగిన వైకంపా, యను
దమ్మను జేద్ర వంద్రుడది కౌత్సు
క్తిం, బునకలిమికి దనహృదయం,
బున గాధాదరము భరితముగ నిట్లె
యెన్. విరా 1.45;

కం. ఒలసి మనోవాక్యాంబు,
బుల ప్రహృతాప సునిధి భూదరుల
యెడం, గలిమి విను శ్రీమది మే
లొండుచును దాన నుల్లమామ్మ
ము పుతా. శాంతి. 2.147.

ఉ. ... మత్సర నిరంతరస్మరణ
తత్పర భావము కల్మి నాత్మ స, మ్మో
దముఁ బొంద. విరా. 1.13.

2. సంపద, ఐశ్వర్యము, సిరి.

ఉ. కలిమికి భోగము కదా. ఫలముని
తను మెఱసి బయలుపడఁ బెల్లుగ విచ్చ
లవిడి భోగింపక వేద్యులు సలువఁగ
వలయు భటుఁ దడంకువతోడన్.
విరా 1.140.

కం. కలిమియ వట్టలఁ జేర్చుం,
కలిమియ చెలులను మఱింఁచుఁ గలి
మియ శౌర్యోజ్జ్వలుఁ దనిపించుం
గలిమియ, పలుపురు సద్గుర్తి యనఁగఁ
బరఁగం జేయున్. శాంతి. 1.51.

కం. వెరవును లావును గలిగిన, పురు
షులు లేరెట్లులోకమున నెవ్వరికిన్, సిరి
శాశ్వతంబె యని వగఁ బొరయఁడు
ధీరుండు కలిమి పోకకునదిపా. శాంతి.
8.81.

శి. జీవించి యుండుట. బ్రదికి
యుండుట.

(ప్రొలోమి నహపునితో)

ఉ. అల్లన యింతి యిట్లనియె నారసి
వాసపు కల్మిలేమియుం, దెల్లముగా
నెఱింగికొని తేఱువ లేకట వచ్చు
బొప్పనా యల్లము శంకితం బగుచు
నుండఁగ వేగిరపాటు మేరె నీ, వెల్ల
నెఱుంగు దిప్పుడెడ యిచ్చుట యుక్త
మునాకుఁజూడఁగన్. ఉద్యో 1.185.

కలియు దే. అ. క్రి. కలియు.

చేరు. ఒకటిగానగు.

ఆ. అర్జునుండు వనమ్మగావలిఁ
గలిసి యిట్లున్న జూచియును. ఆర.
2.215.

కలియుగము సం. వి. అ. న.

నాల్గవ యుగము కృతత్రేతాద్వాపర
కలియుగంబులనియుగంబులు నాలుగు

(కలియుగ పరిమితి 432000 సంవత్సరములు. నాలుగు యుగములలో కలియుగమే పెద్దది ఇప్పుడు కలియుగమున 5079 సంవత్సరములు గడచి 5080 వ సంవత్సరము గడచుచున్నది. అందు శాలివాహన శకము 1900 సంవత్సరాలు గడచి 1901 గడచుచున్నది. మాణి శకము 1979 వ సంవత్సరము సెప్టెంబరు 30వ తేది శుక్రవారము.)

ఇందు పాఠకులు ధర్మమును దప్పి ప్రవర్తింతురు. వర్ణాశ్రమ మార్గములు తాముమాటగును. శాంతి. 1.292. చూ. యుగము.

కలు¹ వై వి. (సం. కల్యా. ప్రా.కల్లాక్ కళ్. కళ్ళు).

ఇదిఇలు శబ్దమునకువలె హల్లుపరమగు నపుడు వైకల్పికముగా కిల్ అను రూపము నొందును).

మద్యము; సుర

కం. జీవిత సంశయ వేళ, భూవర యొండన్న పానములు దొరకమీ గల్ ద్రావినఁ గల్గు తెఱుగక, త్రావిన నద్ధరిత మధిక ధర్మమునఁ జెడున్. శాంతి. 1. 297.

కం. (కర్ణఁడు శబ్దనివై గోపించి)
కం. పలుపురకుఁ బుట్టి నిచ్చలుఁ, గలుద్రావుచుఁ బెరిగి యెట్లుగఱతురు శీలం, బులు నుచితములగు తాషణ. ములు నీవిమ్మాటలుడిగి పొడపొడమని కిన్. కర్ణ. 2.48.

కలు² దే వి. (ఇది ఇలు శబ్దమువంటిది చూ. కలు¹)

శీల, తాయి. చూ. కలుకట్ట

కలుకట్ట దే. వి.

తాతి కట్ట,

వ. ఆల్ల నల్లన తెఱపియిచ్చి యవులవులం జను నందకారంబు దూరంబులయందును లేకునికివలనం గడళ్ళు వృశించి నెరసి విరిసినం బొలుచు కలుకట్టలుంటోని ది క్కటంబులును. విరా. 2.240.

కలుగు } దే. అ. క్రి. (దీనికి 'కల',
కలు } 'లే' అను రూపములగును)

1. ఉండు, నిలుచు.

అ. ఏను గలుగ వెఱువనేటికి సేనబఁ గానునీవు మెచ్చఁ గౌరవేంద్ర ఉద్యో. 4.203. విరా. 5 114.

వ. ... పలుదెసల నుండి వచ్చి కూడిన వాహనులు మూఁడత్రాపింబులకుఁ గలిగె. ఉద్యో. 1.225. (కలిగె = చొలియున్నవి)

కం. సూపాధ్యక్షుఁడు గలిగిన, నా పురుషునితోడ సఖ్యమగు నట్లుగ వే. నేపాటనైన నడవఁగ, నోపుదు. విరా. 1.79.

(వరీక్షిజ్జననము) వ. ఇట్లు పుండరీకాక్షుండు పాండవ సంతానంబు కలిగించె. అశ్వ. 3.201. (కలిగించెన్ = నిలిపెను)

2. చాలు, ఓవు, సమర్థమగు.

కం. దుర్యోధను నిఁటం డగు, కార్యమునకు ఖడ్గమునకు గల వాడై వా, తుర్యంబు మెఱయు కర్ణుని

యార్యత్వము సెల్లుచున్నయదియే నెమ్మివ్. ౪దోళ్ళ. 1.281.

చం విరటుడు నూచుచుండనినువేపు ర ముందటనట్లు ద్రోవ నొక్కరుడును గాదు గూడదనఁ గల్గెనెః విరా.

8.257,

8. సంభవించు, లభించు, ప్రాప్తించు, దొరకు.

తే. ధర్మదేవత నీదు సత్కర్మ మనకు, మెచ్చియెంతయుఁ బ్రీతిమై నిచ్చినట్టి, వరము గలుగంగ మన మేమి వర్తనమున, నెరతునున్నను నొరలకు నెఱుంగనగునె విరా, 1.81

తె. ధరణిఁ బొగడిత యెందాకఁ బరఁగునంత, కాలమును బుణ్యి తోకంబుగల్గు నంద్రు. కర్ణ. 2.90.

తే. పూరున్వప కులకూషణ పూత చరిత, నీవు భక్తి గలుగుము గోవు లందు ఆను 8.87.

కా. కానంగని శరీరముంగల మహా గ్రగహమున్. ఆది. 8.258.

కలుచ వై. వి (సం. కలుషమ్, ప్రా.

కలుస)

1. దోషము.

కఁ, కలుగుం దోషమి యమవసఁ గలుగునె యంతటనెయ్యుక కరు నకు నాశం, బలము పరవస్తువున కుం, గలదె యభావంబు మనసుగాన ని కలుచన్. కాం. 4 198.

చం. అకట నితాంత లోభమున నావ లఁ బాటిలు కీడుగానఁ జాలక ధృత రాష్ట్ర సూనులు కులషయ మయ్యెడు

దాని కోరి పో, రికఁ దెగి వచ్చిరక్కలుచ రెండు నెఱుంగిడు నీవునేను దీ, నికఁ జొరనేల వీరినిటు నిర్దయఁ జంపిన వేమియ్యెడున్. భీష్మ. 1.188.

కులషయ కృతం దోషం మిత్రద్రో పేచ పాతకమ్. (మూలము)

తే. తొంటి చవిగని యిప్పుడుఁ దోచి పాండు. సుతులు రాజ్యంబు సేయంగ జూచు కలుచ, నాకు సీఁదీఱునేయింక నాఁటి చూఱ లెక్కడివి ద్రోణ భీష్మ లీడిక్కు సుమ్ము. ౪దోళ్ళ. 8.862. కాం. 8.554.

2. నెపము, వంక.

మ శ్రుతి వాక్యంబులు కర్మనిష్ఠవిమ తించున్ నిష్క్రియత్వంబు సద్గతి గావించుట యూఁది చెప్పునిటు చిత్త ప్రక్రియల్ రెండుచో, దితముల్ వాని విడిమన్న కలుచన్ దీపించునే తత్వ సం, గత బోధంబు సుకర్మతం గలుగు నాకం బాత్ర వీరవ్రతా. కాం. 1.818.

కలుపు దే. స. క్రి. (✓ కలియు)

చేర్చు.

కం. నా కొలఁది యిప్పు డెఱిగితి, నీ కరుణాలోకనంబు నిగిడించి శర, జ్యా కాపున నన్నుమగుడం, గాకు లలోఁ గలుపఁదగవుగాదే నీకున్ కర్ణ 2 77.

ఆ. పడయరాని యాయు వొడలికిఁ గలిగినఁ, కాపక్వతుల దానిఁ బడట గలుప, నగునె పుణ్యవిధి సమాచరణ

మూలగై, సేయవలయుగాక చెలువు
మిగుల కాంతి 5 482.

వి.

పౌంజిక, కలసియుండుట.

ఆ. అనుచు నకుల, కిట్టలను దేవత
మతమ నేర్పు పనుల వెంట నెగడి
బ్రదుక, వలయుగాక నగరదలము
దప్పి పులెం, కువల కలుపు లియ్య
కొమ్మ దగనె. విరా. 1.262.

కలువడగ దే. వి.

కలువడము.

వ. అన్నరసాధుండు నడచి నానగ
రంబును బ్రవేశించె నంతకుమున్న
యందలి జనంబులు గలువడగ గలను
దొలబంబులను ... ప్రాంత మాలిక
లను గొప్ప మిగుల నచ్చరం బం
కరించి. కాంతి. 1.354.

కలుకడము వి. (కలుక + వడము)
కలుకడగ ఉత్పాదలందు ధ్వజ
స్తంభములోనగు వానికి ప్రేలగట్టెడు
కలువ పూడడ.

కం. కలువడములు మణితోరణ,
మూల కట్టి క్రమక కాంధ మోచా
స్తంభంబు నాచరి కుంకమమున,
గలయ నలికి ముగ్గులెడిరి కర్పూర
మునన్. విరా. 5.532.

కలుషత సం వి. ఆ క్రి

కలుషతము, మూలము

కం. విష మూల ప్రసూతి దను
గమ పుష్పము గలువతిం గానడు.
కాంతి. 4 135.

కలుషము సం. విజ (అ. ఆ. అ)

1. చెడినది, భంగపడినది.

ఉ పాతికియై సుయోధనుడు పాండు
తనూజులు నల్పుచున్న యజ్ఞాత విధి
వ్రతంబు గలుషంబుగ జేయఁదలంచి
పంచినన్. విరా. 8.72.

2. మలినము, వ్యాకులత చెందినది.
(దుర్మోదనుం జూచి శకుని)
ఆ ఇన్ని దినములయ్యె నేటికినాతోడ,
నిభవు రేశవలుక విట్టుకేల, నీముఖంబు
దీర్ఘ నిశ్వాస ధూమ సంహతులఁ
జేసి కలుషమయిన యదియు. సఖా.
2.92., కాంతి. 6.149.

3. కోపము గలది.

ఉ. వారలు పూనినట్ల వనవాసము
సల్పిరి వీరులేచి తమ్మారయగా
బయల్పడని యట్లు గ మండెడు వత్స
రంబునుం జేరువ చేరువల్ గడచెఁ
జిత్రములుం గలుషంబు లమ్మహా.
వీరుల కీన్యపాలునెడ వీరికి మారక
యన్ని కర్ణమే. విరా. 9.107.

4. గర్హితము, నిందితము
క. కుంఠికినంతవెఱవమీ, కంతవెఱవ
దైవమునకు నంత వెఱవన, త్యంతకలు
షాత్మ విరటుని, కాంతకు నేవెఱతుఁ
బనులు గావించునెడన్. విరా 2.175.

కలుషించు సం. ఆ క్రి

1. కలగదాటు, కలతనొందు
నీ. వెఱవక నను జూచె వీడనియెడఁ
గ. డి. చిన నొండొండ చెమట
వొడమ విరా. 2.93.

2. కోపగించు.

వ. అని అన యఖిలాషంబు దేట
పడం బలికిన నబ్బోటి కలుషించియు

దుర్వారంబైన పరిభవ వికారంబు
దోషకుండఁ దన్నుదాన యపశ
మించుకొని. విరా. 2.48.

చ. అని పలుకంగ గౌతమమహామని
యచ్చటనుండి యంతయున్, వినికలు
షించి యేల యిటు వీకను నోరఱు
వంగఁ జేరెడు. ఆర. 4. 192.

కలుషితము సం. విజ. (అ. ఆ. ఆ).

1. కలంగఁ బాఱినది. చెడినది
వికారము నొందినది.

తే. పరశురాముడు, భృగుడును
బలియు లోను, గాఁగమహనీయ పురు
షులు గర్మసూక్ష్మభంగిగలుషితదైవ
ప్రభావితాత్ములైరి కర్మంబుదైవంబు
నలఁతువెట్లు. ఆను. 1.140

వ. కొంతయులచేత బంధమోక్షితుండై
దుర్యోధనుండు రాహుకబళన కలుషి
తుండైన రోహిణిపరియును బోలె
విషాదవద్దండయి. ఆర. 8.5.

2. కుషితము, కోపగించినది.

క. పట్టువడిన సుగ్రీవునిఁ గట్టెదురం
గాంచి యెద్దికలుషితమతియై దట్టుడు
లక్ష్మణుఁ డసురన్, బిడ్డెసెం బిడుగు
బోని పృథువాణమునన్. ఆర.7.102

క. మారుతాత్మజుండు కలుషితాత్ము
డగుచు నెఱుకువచ్చె. విరా. 2.288.

కల్పి సం. వి. న్. ఇ. పుం.

విష్ణుదేవుని పదియవ యవతారము.
కాంతి. 2.48.

కలియుగాంతమందు శంఖశ గ్రామ
మున విష్ణుయశుండను పేర విష్ణుండు
కల్కాత్మకుడయి జన్మించును.

సంస్మరణమాత్రన చేద శాస్త్రంబుల
నధిగమించును; సార్వభౌముడగును.
బ్రాహ్మణాసీక సహితుడై మ్రేచ్చు
లను మడియించి ధర్మము నిలిపి వాఱి
మేధము చేయును. వార్ధకమున తపో
వనమునందు వసించును. బ్రాహ్మ
ణాది వర్ణములు తమతమ ధర్మము
లను సక్రమముగా నిర్వర్తింతురు.
దాననచేసి కృతయగము ప్రాప్త
మగును. ఆను. 4. 308 మొ.
312 వఱకు.

కల్పి-తనము దే. వి.

సాంపు.

సీ. తెలుపును గప్పును వెలయంగ
మెఱుంగెక్కు తారకంబులఁ గల్పి-
తనము దొడర. విరా. 1. 245.

కల్లు దే. అ. క్రి.

చూ. కలుగు.

కల్పకము సం. వి. అ. పుం.

కల్పవృక్షము.

చ...సురేంద్రకల్పకం, బు గరము
లీలఁడెచ్చె. ఉద్యో. 2 310.

కల్పన సం. వి. ఆ. స్త్రీ.

1. చేత, చేయుట.

మ. ప్రియ మఱిజము నాకు నీ దెస
మదిన్ బీతిప్రదోద్వేగనం, శయ
మల్ సేరఁగ నీను నీకు ఘనరజా
కల్పనాబుద్ధి ని, శ్చయసంపాదిని నాడు
దృష్టినిను నశ్వవ్రాతముఁజోక గాలి
యురానీను ద్మరింపు రిపు దోర్గీ
లాసముల్లాసమున్. విరా. 4.157.

2. విధానము, విధి.

కం. నావుడు మీలోపలనొక, గోవై
నను మోహవశతఁగూర్చుటయు మఖం
బావేళఁ జరిసమాప్తము, గావలయు
వినుండు సమయకల్పన దెలియన్.
ఆను ౪౯8.

క. తమతమ సారములకుఁ దగఁ,
గమలాక్షి చేయు దానకల్పనల విశేష
ము నొక్కరూపయగు. ఆను. 5.
210.

8. నెఱవేర్చుట, నిర్వహించుట.

క. వారలు లింగాధిష్ఠా, నారూఢుంగా
నొనర్చి యర్పించిరి. భవ్యారాధన
పరులై మును, గౌరీపతి నతుల నియమ
కల్పన వెలయన్. ద్రోణ. 5. 417.

4. సాధనము.

క. శమనిరతియు నాత్మజ్ఞానముఁ
జుప్పే బుద్ధలక్షణంబులు పర్యాప్తము
లవి రెండు నరయ మోక్షము సాధిం
చుటకు వేఱ కల్పనలేలా. శా.తి.
5.177.

5. అలంకరణము, అలంకరించుట.

వ.... సూతనందనుండు దన సూతు
నారోకించి తగురథంబునకుం గల్పన
మొనర్చుమని సత్వరంబుగాఁ జనిచిన,
కర్ణ. 1.317.

8. ఎక్కువకై వీనగు నాయితము
చేయుట.

తే. ... ఆహవోచి, తోగ్రకల్పనా
భంగులు స్థులసిల్లఁగరులు దాత్రి
తలంబు గ్రక్కదల కడచె. శిల్య.
1.103.

2. నిర్ణయము, ఏర్పాటు.

క. నావుడునల్లనగుచు, నద్దేవుడు
గరుజించి మునుల దేవతలను సంఘా
వింప భాగకల్పనఁ గావించిరి వారలా
జగత్ప్రభువునకున్. శా.తి. 5.142.

కల్పనము సం. వి. అ న.

1. నిర్ణయము, ఏర్పాటు.

వ. తొడంగి యనుష్ఠాన ప్రపంచప్రవ
ర్తను లగుచుండిరి గాని రుద్రుని
మహానుభావం బెఱుంగమిం జేసి య
య్యోగమూర్తికి భాగకల్పనంబొనర్చ
రైరి. సౌప్తి. 2.120., శా.తి
5 488.

2. కూర్చుట, కల్గించుట.

కం అనధీయానుండితఁడనఁ, జను
ఋత్విజు నట్లచూచె సురజ్ఞకల్పన
హినుడై నన్మృతఁడని, మనువుపలికె
గాదె బుద్ధిమంతులు మెచ్చన్. శా.తి.
2 192.

8. కల్పించుట, నిర్మించుట.

సీ. ఆబలదేవ మురాంతక మహిమం
కటివిభవంబైన యానకల్పతే. నంబు
నాకల్పరచనంబు నడవినరుడు, చంద
నాగురుమయచితా సంవిధాన, మాచ
రించి. మౌన, 204.

4. అజ్ఞ, శాసనము.

చం. ...నిఖిల కర్మయోగ సవిశేషత
గల్గుటయుం దదీయకల్పనము తదాజ్ఞ
కుందొలంగఁబాడియె శోకము గార
ణంబుగన్. శా.తి. 1 79.

తే. సకలభూతంబులకును శాసకుండు
గలండు, గాదె యొక్కరు డాతని
కల్పనమునఁబ్రాప్తమైనరి సీక్లులు పల్ల

మునకు, వచ్చుక్రియఁ దానవచ్చు
గీర్వాణముఖ్య. శాంతి. 4.413.

5. సృష్టి.

సీ. శేషభూతములకు జీవనముగ,
నోషధికల్పన మొనరించు. శాంతి.
8.82.

8. అలంకరించుకొనుట.

వ...తత్తుల్యాకల్పనంబున ఋత్విగ్జన
సమాజంబును దేజరిల్లె. అశ్వ. 4.2

కల్పము సం. విజ. (అ. ఆ. అ)

1. ఉచితము, తగినది. (పదార్థము)
క. లోకమునఁ గలుగు భూసుర,లోక
మునకు నెల్ల గోవులుం బసిండియు నా,
నాకల్పంబులు బంధుల, కై కోటివిధ
ముల నిచ్చె నతులితభక్తిన్.
శాంతి 1.384.

2. ఈషదసమాప్తి సూచించును
(ఇది యథార్థమున ప్రత్యయము)
తే. అతిరథుండు యుధిష్ఠిరుండగ్ని
కల్పదావహంబున (అగ్నికల్పడు
=కొంచెము తక్కువగా అగ్నితో
సమానుడు; అగ్నికీగల పచన శక్తి
మాత్రము లేదు.)

సీ. ఆశనికల్పములివి యట్లును బాణ
ముల్. భీష్మ. 3. 408.

వ. తత్సంతతులెల్లను దత్కల్పులై
శాం. 2. 218.

వి. అ. పుం.

కల్పవృక్షము.

తే. కల్పలతానిచయములుపుష్ట, వృష్టి
వెల్లుగఁ గురిసిన విధము దోచె.
శాంతి. 1. 355.

తే. మందార కల్పులతలు విరులు
గమియు. విరా. 5. 392.

(కల్పులత=కల్పవృక్షము యొక్క
కొమ్మ).

2. బ్రహ్మాదినమున ఇర్వదవభాగము.
పది కల్పములు బ్రహ్మకు పగలు
అగును. అంతియేకాలము రాత్రి
యగును బ్రహ్మయొక్క దివా భాగ
మున జగత్తుచేష్టావంతమై యుండును
రాత్రిభాగమున నిశ్చేష్టమై యుండును)
సీ. విను కల్పములు పది దినమున
కంటియ రజనికాలంబు సర్గంబుపగలు
సేయు రే ప్రళయంబు నెల్లించు
శాంతి 8.82.

మాలిని. గణనరహితలీలా. కల్ప
నిత్యాభిరామా. శల్య. 1. 405.

ప్రళయమునఁబరమాత్ముడుప్రకృతిఁ
బొంది, యభిలమును జేయించు
కల్పాదియందు శాంతి. 4. 285.

3. వేదాంగములలో నొకటి. ఇది
అశ్వలాయనాపస్తంబ బోధాయన
కాత్యాయనాది సూత్రరూపముగా
నుండును. వేదాంగములు ఆఱు,
1. శిక్ష 2. కల్పము 3. వ్యాకరణము
4. నిరుక్తము. 5. చందస్సు
6. జ్యోతిషము. వైదిక కర్మలను
దెల్పునది కల్పము.

గీ వినుము ఋగ్వేదాదివేదముల్
నాలుగుఁ గల్పదులైన యంగంబు
లాఱు శాంతి 3. 119.

4. శాస్త్రము వైదిక క్రియలను దెలుపు
గ్రంథము. ఋషులు చేసిన చట్ట
ములుగల వేద మంత్రభాగము.

తే మాతృపితృ హేనయైనను బ్రాహ్మ
రహిత భావమొందిన నబ్బల పరిణ
యార్థ, వరణమున కర్ణ గాదనికురుకు
లాగ్రగణ్య చెప్పుదురు పరిణయ కల్ప
విదులు అను. 2. 227.

5. ప్రక్రియ, నిర్వహణము.
కం. కపిలగోప్రదానంబు గోదాన
కల్పంబునకంతకు నధికంబు. అను. 2
25.

కల్పలత సం. వి. ఆ. స్త్రీ.

కల్పవృక్షముయొక్క కొమ్మ.
సమేకాభారతే—అమరము.

తే. ఒండొరుల దోయికులు నిమ
పొందజేయు నక్షతప్రకరంబులన్యో
న్యమ నై, కమలఃఖోసిరిమందారకల్ప
లతలు, విరులు గమియు నొందొ
టిపైఁగురియనట్లు. విరా 5. 887.

తే. కల్పతానివయములుపుష్ప వృష్టి
వెల్లుగఁ గురిసిన విధముదోచె శా.తి.
1. 155.

కల్పవృక్షము సం. వి. ఆ. పుం.

దేవవృక్షవిశేషము. (ఇదిఅయదుశీరులు

1. మందారము. 2. పారిజాతము.
3. సంతానము. 4. కల్పవృక్షము.
5. హరిదందనము)

తే. దేవదుంధుభి వ్రాతఃబు దివిరె
గల్పవృక్ష పుష్పరామయ వృష్టి
కురిసె. ఉద్యో. 8. 406.

ఇట్లే కల్పకరువు. కర్ణ. 2. 188
కల్పకతరువు. విరా. 2. 208 కల్ప
భూజము. ద్రోణ. 5. 225.

ఇది వాంఛిత ఫలములను కల్పించు
వృక్షము)

కల్పాంతము సం. వి. ఆ. పుం. (కల్ప +
అంతము)

ప్రళయము, బ్రహ్మకు రాత్రికాంతము.
వ భీమసేనుండు కల్పాంత
గృహంతఃజీవ్యభ్రీలంబగు కరవారం
బును బుచ్చుకొని. భీష్మ. 2. 69.

కల్పించు సం. సం. స. క్రి.

సృష్టించు.

వ....పరమేష్ఠియన్నీరజాక్షి నిరీక్షించి
సీ నినుఁ బ్రజాసంహారమునకు నై
కల్పించి, నాఁడుగావున నీమనంబుఁ
బొడము విచారం బుడిగింపుము.
ద్రో. 2. 169.

క. కృష్ణుఁడు ప్రభవిష్టుండగు విష్టుం
డనిలాగ్నితోయ వియదిలఁగ్రియాని
ప్రాతత్వ విసోదన తృప్తంగల్పించెఁద
నదుదివ్యవిభూతిన్. శాంతి 4. 104.
2. కల్పించు, పుట్టించు.

క. తనకులము వీరహావృత్తి, తన
యలచేఁద్రుంపఁబడుట దగ నెఱిఁగిం
పన్, వినియతఁడొడకు నీ కొక తన
యనిఁకల్పించురెపు విచారనిపుణున్.
వ. అని పుత్రకామేష్ఠి సేసిన ప్రభ
వించిన పుత్రుండప్పడ పదమూ
దేండ్ల ప్రాయంబువాడయ్యె అను.
1. 121., 122.

సీ. చంచరీకావళి యుంకృతుల్
గల్పించు కర్ణమృగం యుకాలన
ములును. శల్య 1. 102.

8. (పూహము) పన్ను, ఏర్పాటు.
వ. అయ్యుధిష్ఠిరుండు మనమొనలం

గనుంగొని వక్షస్థానమున గల్పించు
మని సేనావతినినను, భీష్మ. 8.10.

4. కూర్చు, విధించు.

కా. దక్షుడై తిట్టబ్రహ్మశక్తి నభవ
ద్భావోవిలాసంబును, త్రవ్వితం బొన
రించెనే యనుడు నాతండిట్లు నీవంటి
బ్రహ్మశక్తిత్రంబులకేక యోనిజననంబు
వ్వేధ గల్పించె. కాంతి. 2. 318.

4. నిశ్చయించు, నిర్ణయించు.

(యుధిష్ఠిరుడు) వ... కరణీయంబు
లగు నధికారంబుల నెల్లను గల్పించి
వారల మీదనవెట్టి. కాంతి. 1.878.

6. నిర్మించు.

క. చేలిపందిరులును సత్త్రింబులు
బెట్టించెను తటాకములు దేవగృహ
ములు కల్పించెను బంధుజనులకు
సుగతియగుటకై వినుతభంగి స్వపా.
కాంతి. 1. 382.

2. భావించు, గ్రహించు, స్వీకరించు.

వ. సగరుండు పుత్రశోకంబుడిగి
యశ్యమేధంబు సేసి సముద్రుండనకు
బుత్రుంగగల్పించిని నది మొదలు
సముద్రంబు సాగరంబుచాఁబరగె.
ఆర. 3.21.

కల్పితము సం విజ (అ. ఆ అ)

1. చేయబడినది, కావించబడినది.

కా యానప్రక్రమ సూరకంబులగు
తూర్కంబుల్ దిశాపానద్వానస్మైర
విహార కల్పిత సముద్ర యోభముల్ గా.
విరా. 3. 142.

2. కూర్చబడినది.

5. కల్పితదృఢవతులంగా, కల్పించు బై

గండుమిగిలి యాదవ బలమా, కల్పో
జ్జ్వలతఁగొలువనవి, కల్పుడు శృత
వర్మ సనియె గాఢస్ఫూర్తిన్.
భీష్మ. 1.90., అను. 1.179.

3. నిర్దోషముపఁబడినది.

వ...అనందునఁగల్పిత స్వందనుండై
యా సూతినందనుం డప్పాండునంద
నునిపై నురవడించిన. ద్రోణ.
4.215.

4. సృజింపఁబడినది.

తే. సత్యవతియను తన కన్య సంప్ర
మోద, మున ఋచీకునకిచ్చె నమ్మని
సుకర్మ, నిరతి సంతాన వాంఛమై
జరుయుగంబు తనకు కూతురుకై
కల్పితముగఁ జేసి. కాంతి. 2.88,
ఆ...అతఁడుబ్రహ్మఛావికతిరయంబు
నఁబాటి, భూత తతులున్నుఁ బొధువ
మండ నాఁ గవల, యు వాని కాహార
ములుగ గల్పి, తములుసేయవల
యుఁదగ మహాత్మ. సాప్తి. 2.113;
5. అర్చింపఁబడినది.

కం. శరనిధి పరివృత విశ్వం, భరం
గల భూవతులు పాండుపతికృతము
నఁగింకిరులై ప్రతి సమకల్పిత, కరు
లైరది మొదలు గాఁగఁగౌరవులకున్.
ఆది. 5.40.

కల్పవృక్షము సం. వి. ఆ. న.

1. పాపము.

(సన్యసించి ధర్మజునితో)

సీ, ... అవగత కల్పవృక్షమును
గౌరవంబు ...

ఆ కలిగి జనుల నేరిగాని యెన్నం
డును, నొరులఁ గొల్పి తిరుగ వెరవు

లేని యట్టి నీవు విరటు నెట్టి చందంబున, ననుచరించువాడ వధిపచెపుమ. విరా. 1.67.

2 కాలవృక్షము, మాలిన్యము.

ఉ. అమ్మెయిఁ భావముల్ వొలియు నంతకు దుఃఖము లంది కీట జన్మములఁ బషియోనులఁ గ్రమంబునఁ బొంది మృగత్వ మానుషత్వమ్ముల నోలిఁ బొందుదురు వారినుమెంతయు గ్రాగి కల్పవృక్షమ్ము దొఱంగు మాడ్కినవలామరసప్రతిమానలోచనా ఆను, 5.172.

కల్పవృక్షము సం. వి. అ. పుం. న.

పాపము.

వ. (ఇంద్రుడు) తన దుష్కర్మంబు ప్రకటించుటకు రోసి యొక్క విషమ వ్రతంబాచరించి సముద్రతరుధరణి స్త్రీజనంబుల యందు బ్రహ్మహత్య విభాగించి పెట్టి నిజకల్పవంబు బాపికొని మునిగణ సేవితుండయి ఉద్యో 1.120.

అ. అగమోక్త కర్మమాచరింపమియు నిషిద్ధమైన దానిజేయుటయును బ్రాజ్ఞ జనులు ధరణిపాలవరేణ్యులైనందురు పాపములుగ బోధ్యతరికి.

శాంతి. 1. 291

వ. ఇది కల్పవృక్ష సామాన్య నిర్దేశంబు. శాంతి. 1.291; 292; శాంతి. 5. 68.

2 దోషము.

వ. ... పాండవులు గల్మషాయత్త చిత్తులుగామియ మీరు నెఱిలెమియు విచారింపుము. శల్య. 2.889.

ఉ. ... భవ, ద్భావము కల్పవంబు దెగఁ జూచి కుచిత్వముఁ బొందు. శాంతి. 1.221; శాంతి. 1.105.

కల్పవృక్షపాదుడు సం. వి. అ. పుం.

కల్పవృక్షపాదుడు ఇష్టాకుకుల సంభవుడు. ఈతనితొలిపేరు సౌదానుడు. ఒక్కనాడు కల్పవృక్షపాదుడు వేట పోయి యడవుల దిరుగుటవే శ్రమ నొంది విశ్రమార్థము వసిష్ఠాశ్రమమునకు వచ్చుచుండెను. ఆ సమయమున వసిష్ఠ జ్యేష్ఠపుత్రుడు అధికతపశ్శక్తియుక్తుడు శక్తియనువాడు దారిలో నెదురయ్యెను. కల్పవృక్షపాదుడు రాజాభిమానంబున నమ్మహామునిని మెచ్చక దాది తొలగి పొమ్మనెను. ఋషి సత్తముఁడెదురై నవోఁ దానెంత వాడైనను రాజే తొలంగవలయును గాన నేనుతొలంగవలసిన వనిలేదనెను అందులకు రాజు కోపోద్రిక్తుడై కశకోంతో నా మునిని గొట్టెను, శక్తియతనిం. జ్ఞాచి నీవు రాక్షసుంబోలే నకారణంబు నాకు నికారంబు చేసితివి గావున రాక్షసుండివయి మనుష్య మాంసభోజి వగుమని శపించెను. కల్పవృక్షపాదు డమ్మహామునిని వసిష్ఠ పుత్రునిగా నెఱింగి శాపమోక్షణంబు ప్రసాదింపవలయునని ప్రార్థించు నెడ నివోద్ధికి విశ్వామిత్రుడు వచ్చి వారలు శస్త్రైఱుంగకుండ అంతర్హతుడై కల్పవృక్షపాదు నావేశింప నొక్క రక్కసుని కింకరుండను వానిని బంచెను. వాడు విశ్వామిత్రు నాదేశంబునను శక్తి శాపంబునను

కల్మాషపాదుఁ నంతరాత్మ నాదేశం
చెను. విశ్వామిత్రుడు కల్మాషపాదు
నకు పురోహితత్వంబు వహింపఁ
దలంచితన, పురోహితుడైనవసిష్ఠునితో
తైరము వహించి యీ పనిచేసెను.
కల్మాషపాదుఁడు దినమంతయు రాక్ష
సావిష్ణుడైయుండఁడు. అపరాహ్ణకాల
మున నిశీథ సమయమున నుండును.
మిగిలిన కాలమున రాజకార్యములు
సక్రమముగ నిర్వహించుచుండెను,
ఈయన భార్య పేరు మదయంతి.
ఒక్కనాడొక్క బ్రాహ్మణుఁడును
భార్యవై వచ్చి మాంసభోజనమడి
గెను. రాజుట్లే పెద్దదనని అంతపురము
చేరి మరచిపోయెను. అర్ధరాత్రమునకా
విషయము జ్ఞప్తికివచ్చి బ్రాహ్మణు
నకు మాంసభోజనము పెట్టుమనిసూప
కారు నాజ్ఞాపించెను ఆతఁడా సమ
యమున మాంసము లభ్యము కాదని
చెప్ప రాక్షసావిష్ణుడైన కల్మాష
పాదుఁడు నరమాంసము వండిపెట్టు
మనెను. విప్రుఁడు దివ్యదృష్టివలన
దాని నెఱింగి కోపించి కల్మాషపాదుని
మునుష్యాదుడవు గమ్మని శపించెను.
కల్మాషపాదుఁడు తనకు తొలుత
భావమిచ్చిన శక్తిని, అతని సోదరు
లను విశ్వామిత్ర చోదితుడై చంపెను.
ఒకనాడు కల్మాషపాదుఁడు వసిష్ఠా
శ్రమమునకు రాగా అతనిని జూచి
వసిష్ఠుని భార్య అదృశ్యుఁడై భయ
పడెను. వసిష్ఠుఁడు తన కమండలువు
లోని నుంచి జలమును కల్మాషపాదుని
పైజల్లెను. కల్మాషపాదుఁడు భావము
తొలంగి యథాప్రకారము సౌదాసుఁ

డయ్యెను. చూ. ఉదంకుఁడు. చివరి
అనుబంధము.

కల్మాషము సం. వి. ఆ. పుం.

హంసవర్ణముగల గుఱ్ఱము. చూ.
మందూకము.

వ. ... తిత్తిరి కల్మాష మందూ
కాఖ్యమయూర హంస శుకసవర్ణంబు
లైన హయంబు. సభా. 2.238.

కల్మాషుఁడు సం వి. ఆ. పుం.

కద్రువ కొడుకు సర్వజాతివాఁడు.
ఆది. 2.4.

కల్మి దే వి. కలిమి.

చూ. కలిమి

కల్మము సం. విజ. (అ, ఆ, ఆ).

1. సమర్థము, నేర్చుగలది.

వ. ... రణంబు రాజులకు త్రమ
ధర్మంబుకాదె యందులకు రణంబును
సుగతి కరణ కల్మంబు. ఆశ్ర.
1.101.

కం. అంబుజనాభుని కొడుకి, సాం
బుఁడు గను యాదవ క్షయాపాదన
కల్మంబగు ముసలము. మౌన. 9.

చం. ... శత్రు సైన్య మథనకల్మఁ
డగు శల్మండు. ఉద్యో. 2.148.
వి ఆ న.

ప్రత్యాషము, వేకువ.

వ. మణునాడు కల్మంబునం గాలో
చిత కృత్యంబు లాచరించి. శాంతి,
1. 847., శాంతి 2.108.

కల్మాణము సం. విజ. (అ. ఈ. ఆ.)

శుభ యుక్తము, శుభ కరము, ముగ
శకరము.

శా. ... వాహన పరిష్కారాలకసం
భావ్య సం, పక్కల్యాణుని జేసి...
వైభవము దర్శించున్ విజృంభింపఁ
గన్. విరా. 1.285.

కం. వినుతింపందగు రాజసూయ
మునఁ బృథ్విదేవతా కోటి కెల్లను
సంతృప్తి యొనర్చి వారిదయఁ గల్గా
జాత్యనై విరా. 2.217., సుభద్రా
కల్యాణంబు ఆది. 1.82.

కల్యాణి సం. విజ. (న్. నీ. న్).

కల్యాణము గలది. పుష్పాత్మరాలు
తే. ఆపతివ్రత యట్ల యీ యాజ్ఞానేని
పరామ కల్యాణి ధర్మ సంభావవీయ.
ఆర. 7,279.

కల్ల దే. విజ.

1. కపటమైనది.

ఆ. అట్లు కల్లజూవమాడి పాప. భాగ
లైన నీడు పట్టుల సుగతికి, ననుచు
వాడఁ దపము నతియమున. ఆర.
7.289.

2. మాయా కల్పితము.

ఆ. వినుమేను గల్ల సారెలుగొని.
కపట నెత్తమాడు కుశలతఁగా దొప్ప
నివారి నేపడఁచుట, మనభావ
స్వైరకేళిఁగాని దురాత్మా. శర్మ.
2.281.

కల్లు¹ వై.వి. (సం కల్యమ్, ప్రాకల్లం
క. కళ్ళు. కళె)

మద్యము, సుర.

ఉ. ఉత్పలగంధి నన్నుడుగు మొద్ద
నుబంపుము కల్లుదేర. విరా. 2.98.

నీ. కల్లు ద్రావిన పాతకంబది యగ్ని

వర్తముగాఁగఁగాఁచి పానంబు సేయఁ,
గనుమూసియుఁజకంగ ననలంబుజొర
మహా స్థాన మాచరింపఁగఁ జాయు.
శాంతి. 1.807.

కల్లు² దే. వి. టె. ఆనా.

1. తాయి.

నీ. కుంతి భోజాదిపు కూఁతురు
పాండుమహాదేవి ... దప్పిఁ బొంది
కటికి ... ఆ నేఁగండ్లు తొత్తనిద్ర
వోయినయది. (కండ్లులు=తాళ్ళు;
కల్లు - బహు వచన రూపము) ఆది.
8.178.

2. (బండి) కన్ను, (బండి) చక్రము.

వ. పరశురామ దత్తంబయిన భార్గ
వాత్తంబను వేరిటి మహానీయ సాధ
నం బప్పుడు రాధేయనకుం బ్రతిభా
సింపకుండె; రాపటి కల్లు గ్రుంగినఁ
దేరుఘృష్టై. కర్ణ. 3.342., కర్ణ.
2.229.

కల్లోలము సం. వి. అ. పుం.

పెద్ద ఆల.

వ. ... అనిరాలొల కల్లోల మాలా
స్థూలన సముచ్చలజ్జల కజాసార
శిర శిరంబగుచున్న గంగా పులిన
తుంబున. ఆది. 4.142.

కల్లోలిని సం. వి. ఈ శ్రీ

కల్లోలములు గలది. నది.

కం. కాల మడఁగించు జనుఁగ,ల్లో
లిని గిరి, ద్రెంచు కరణి లోభక్రోధా,
శీలత్వకామభయములఁ, దేలు జనుఁడు
కాల వృత్తి తెలుగు నెఱుఁగునే.
శాంతి. 4.444

కల్వారము దే వి. అ. న.

ఇంచుక యెఱుపు తెలుపు గలిగి
మిక్కిలి పరిమళించు కలువ.

న. ... కమల కుముద కల్వార కల
హంస సంకుల పంకజాకరంబులను.

ఆర 1.285.

నిఘంటువు లందు 'కష్టార' శబ్దమేకాని
కల్వారశబ్దముగానరాదు. సంశోధితముద్ర
ణమునందును ఈ తావునకల్వార శబ్దమే
కనిపించుచున్నది. పాఠాంతరముగా
గూడ కష్టార శబ్దము ఈయలేదు, కాని
ఆర. 8.84. సంఖ్యయందు పంపాస
రోవర్జన సందర్భము 'కష్టార' శబ్దము
కన్పించుచున్నది. ఆతావున 'కల్వార
ము' పెక్కు ప్రతులు అని పాఠాం
తరము చూపుదున్నది. మూలమున
ఈ పుష్ప ప్రళంసయే లేదు. భారతే
తర కవిప్రయోగములందు ఈ కల్వార
శబ్దము కన్పించుచున్నది. ఈ శబ్ద
మును గుఱించి శ్రీ నిడుదవోలు వేంక
టరావు గారు శబ్దరత్నాకరమునందలి
సవరణలు. వివరణలు అను శీర్షిక
క్రింద కూలంకషముకొ జరిపించినారు

కవ దే. వి.

జోడు, యగము.

కం. ... తన, శనుగవఁ గడునత్రు
వారి గడలు కొనంగన్. విరా. 4.152

సీ. చిక్కని చనుగవఁ జీఱగోడు.

ఆది. 8.88.

(బ) చూ. కవలు.

విజ.

రెండు

చం. కవదొనలేల పూనునొకొ కవ్వడి
నావలదు, విరా. 5.45.

కవచధారణము సం. వి. అ. న.

కవచమును ధరించుటకు సంబంధించిన
గాఢ విద్య. దీనిని ద్రోణుఁ
డర్జునునకెఱింగించెను. అర్జునుఁడలి
మన్యున కెఱింగించెను.

సీ. కవచధారణమును మనవిద్య
గవ్వడికే నెఱింగించి నితఁడు (అభి
మన్యుఁడు) దాని, నేర్చు నీతని నెట్టి
న నొప్పించవశ్యంబు గాదు. ద్రోణ.
2.105.

యుద్ధ కాలమున దీనిని ద్రోణుఁడు
దుర్యోధనున కిచ్చెను ద్రోణ. 8. 118
ఈ విద్య బ్రహ్మనుండి దేవేంద్రు
నకు అఁగిరసుండి అంగిరసునకు
అంగిరసునుండి బృహస్పతికి బృహ
స్పతి నుండి అగ్ని వైష్ణవులు అతని
నుండి ద్రోణునకు వచ్చెను, ద్రోణ.
8. 118.

కవచము సం వి. అ. పుం.

బొందశము (యుద్ధకాలమందు
తొడుగుకొను) ఇనుప చొక్కాయ.

సీ. రాధా సుతుం ధర్మరథుఁడు గుండ
లముల, గవచంబు బోవుట కారణ
ముగ, ఉద్యో. 4.284.

ఇది నాల్గు విధములు: 1. విరాటరాజము
(నడుము పై వాగమును గాపాడునది).

2. కంకటము (వక్షస్సును మాత్రము
గవ్వనది) 3. శిరస్రాజము (శిరస్సు
ను గాపాడునది) 4. అంగుళిరాజము
(దేహివేశ్యను మాత్రము గాపాడునది)

కవచి సం. వి. ఇ. పుం.

గాంధారి ధృతరాష్ట్రుల కొడుకు. అది
5.107.

ఇతఁడు తన తొమ్మిదిమంది సోదరులతో నొక్క మాటుగా భీమునిచే జచ్చెను. కర్ణ. 3. 228.

కవట దే. వి.

పెద్దకొమ్మ స్కంధాఖి.

(శమీ వృక్ష వర్ణనము)

సీ. కవటతాండోటితోఁ గదియుచు నెడములు మ్రొగి ప్రబ్బుగ సొంపు మిగులు దాని, విరా. 1.182.

కవణము వి.

గుట్టము మొదలగు వానికిఁ బెట్టు కల వలు తోనుగాఁగల భక్ష్యము, దాణ, ఆహారము.

ఆ. బియ్యములును నేయిఁ బెరుగును గూరగా, యలును వంటకట్టియలును గడ్డి, కవణములు బెల్లుగా నొడఁ గూర్చిని, గూడవృత్తిఁ దానుగూడ నడచె. ఉద్యో. 1.98.

కవయఃబాటు దే స. క్రి.

కవయ, రతిఁగూడు, రమించు.

కం. కుడుచుట కట్టుట పూయుట, తొడుగుటయును వివిధ ధనతతులు గూడుట యెక్కుడు వేడ్కసేయఁ జొంపు, పదఁతికిఁ బరపురుపుఁగ వయః బాటుట వోలెన్. ఆను. 2,177.

కవయు దే. స. క్రి.

(రతియందు) కూడు, రమించు.

కం. నురతోక రాజ్య పదవీ, గరి మంబున నున్న నన్ను గవయం బ రమా, దరతింఁ జతురయగునీ, సత

సిజముఖిగామి యేమి చందము తలఁ పన్. ఉద్యో. 1.150.

కం. దినమున నురతంబెయ్యెడఁ, జనదు చెడిపఁగన్యఁ గవయఃజనదు. ఆను. 4.115.

కం. అందుఁ దన దృష్టి నాటుదుఁ, గందర్ప నిశాత సాయకంబులు పెలు చన్, డెందము గాఁడిన దృఢిసెడి, తంది మునీంద్రుండు దానిఁగవయంది విరెన్. ఆది 4.44.

కవలవారు దే. వి.

నకుల సహదేవులు.

ఆ కవలవారుఁ గొడుకుగమియుఁ బాంచాలవ ర్గంబు వృష్టివరులుఁ గడఁగిరేని, నొక్క మాత్రలోన ను వ్వెత్తుగొనరెడు. ర్యోధనాది శతము నుద్దవిడిన. ఉద్యో 1 29.

కవలు దే. వి. (✓కవ)

నకుల సహదేవులు

(మాదికి ఇంచుమించు సమకాలమున జనించిన వారగుటచే వీరికి పేరు వచ్చెను)

కం. ... ఆ తండ్రి, ట్లను, బవనతన యుఁ గవలం, గొని సమరంబునకుఁ బోవఁ గోరెడు మదితోన్. విరా. 3.151.

ఉ. ... వినయాభరణుల్ కవల్ సమా, ధానసమేతులే యకట ద్రోపది సాధ్వి సుఖంబె దానికిన్. ఉద్యో. 3.186.

కవాటము సం. వి. ఆ. పుం న.

తలుపు:

వ...వివృత ద్వారంబుగవాటఘటితం
బనిచొరనొల్లక కవాటఘటితంబువివృ
తంబుగా వగచి చొరంబోయి తత్క
వాఁస్సటిక శిలా ఘట్టిత లలాటుండ
నైన నన్నుం జూచి యనేక సహస్ర
విలాసినీ పరివృతయయి యున్న
ద్రౌపది నగియె. సఖా 2.140.

కవి సం. వి. ఇ. పుం.

కవిత్వము చెప్పవారు.

వ. కవిగణక ప్రముఖ నిఖిల విద్యజ్ఞ
నంబులు గాయక పాఠక వాంశిక
నై జీతాది వినోదపాత్రంబు నప్పర
మేళయగుగానవచ్చి ప్రౌఢువుచ్చి
యభిమతార్థంబులు వదసి చనిరి.
ఉద్యోగి, 788.

2. పండితుడు, ముని, మేధావరుడు
కం. ...ని,స్సారపు సంసారమునకు
గారణము మమత్వమగుటఁ గని జన
ముఖ్య. శాంతి. 5.98.

3. ఊష్యపులలో నొకడు. ఆను.
3.192.

వ. ... బ్రహ్మహృదయంబున భృ
గుండు పుట్టె వానికిఁ గవి పుట్టె. ఆది,
8.69.

కవిత సం. వి. ఆ. స్త్రీ.

కవిత్వము, కైత.

శా. విద్యత్సం స్తవనీయ భవ్యకవితా
వేషుండు. విరా. 1.8.

కవిత్వము సం. వి. అ. న.

వ. అని సకల బ్రహ్మ ప్రార్థనంబు
సేసి తత్ప్రసాదాసాదిత కవిత్వతత్వ

నిరతిశయానుభావానంద భరితాఃతః
కరణుండ నగుచుండి యొక్కనాఁ
డిట్లని వితర్కించితి. విరా. 1.2.

కవియించు దే స క్రి. (✓కవియ)

కవియఁ జేయు.

1. దరికొలుపు.

వ. ఇట్లు మండి శిఖిఁబోలెడి కనకలిప్త
మనబాణంబు వనచరకేతువుం దా
కించి వేడిమిసూపి వివిధాత్రు జ్ఞానిలు
గవియించి డిక్కులు సెలంగ నార్చిన
... విరా. 5.148.

2. వ్యాపింపఁజేయు, ప్రసరింప జేయు
లే అర్థునుఁడు కవియించిన యంప
మూడమంచు దళముగఁ గప్పినమార్గ
జాఁకు జాలముల వెన విరియించె శాంత
నవ,పతంగుఁడుద్వితీతమాన ప్రతాప
లీల విరా. 5. 169.

వ అప్పుడాదిత్యుఁ గప్పి ధరణిరేణు
వులు చీకట్లు గవియింపం - భీష్మ.
2. 91.

ఉ. సూన్యత మూది బన్నములు
సూడక లోన నడంచినట్టి కోపానల
మెండియున్న నిబిడాఁడివిపై బచరించు
తీవ్రదా. వారలుఁబోలి శాత్రవ చ
యంబు పయిం గవియించి నిల్వినం,
గాని యుధిష్ఠిరున్ సరకుగాఁ గొనరా
ధృతరాష్ట్ర నందనుల్. ఉద్యోగి.
2.197.

3. పఱపు, ప్రయోగించు.

క. కవిన గడంగి యేనును, గవి
యించితి నంపవెల్లెఁ గడుఁగూరత
తార్గవుండును మధ్నాత్రంబున, వివి

చాత్ర ప్రకతినించి వెగదొందించెన్.
ఉదా. 4. 942.

4. పైకొల్పు. ఉసికొల్పు.

వ. వారలైన నక్కురుభూనాథుం
దేనుగుకయ్యంబునకు వెరవుగల
కళింగ వంశాంగ మగధ సుహృషౌం
ద్రాది దేశంబుల బలంబులం గవి
యించిన నవిఉదీయ చతురంగ బలం
బుల పట్టి పుల్లాడి చిత్రవధ విహారంబు
నలుప. కర్ణ. 2. 848.

5. సమీపించజేయు

ఉ. ఓముడవచ్చుచున్ రథము భీమ
గతిం గవయింప. ఉర్ణ. 2. 228.

కవియ దే. అ. 1.

1. ఉప్పు, ఆహ్వాచించు.

అ. మంచు మఱుగు వడిన మార్తాం
డఁడును బోనెనీలు గవిసి యున్న
నిష్కలజాలె, వేషధారియైన విష్ణుండు
బోనెన, వ్విరటు కొలువుసేర నరుడు
వచ్చెచిరా. 1 218

2. వచ్చు, వ్యాపించు, క్రుమ్ము
కొను

క. సమరంబున భటులుగడు, న్రమ
మొందిరి ఉమము గవిసినగాని, సము
ద్యమ సంరంధ మడుగరిది, సమ
యించి తొలగినట్లు సవిక్రమ
గ్రుంకెన్. విరా 8. 194., భీష్మ.
2. 184.

క... భూసురాహతి మంత్రోద్భవ
దారుణ దహన శిఖల్, గవిసిన నెద్ది
యను జేయగా నెడ గలదే. ఆది.
2. 182.

8. పైపడు పైకొను, మార్కొను,
పడు, ఉటుకు.

క. దిక్కులుఁ దనబాణంబులు, పిక్క-
జలంగ నుల్లసిల్లి భీష్ముండు నరుతే,
రక్కడడించి ద్రువదవిభు, రుక్కఱ
తత్వేనమీద సురవడిఁ గవిసెన్. భీ.
1. 282.

అ. మదము మిగిలి కేతుమంతుఁడు
కొంతేయ, పైకిఁ గవిసి యతని బాణ
శిఖల మ్రుందిపోయె. భీష్మ. 2. 82.
871,

ఉ. దంతియ...డు, ర్థాంత సము
ద్యమం బెసగ దానివయిం గవిసెన్
మహాగ్రమై.

చ. కవిసి భరంబులైన మునికాళ్లను
ప్రేయగ. అను 1. 281, 282.

క. రవిబింబము రాహువుపయిఁ గవి
సినఁ బాసినము దోపకయిఁ దోచియు
నుండువిధము యజ్ఞానంబున, యవిరతి
విరతులయధీపఁడగు టాతు...న్.
కాంతి. 4. 184,

4. విజృంభించు.

క. అప్పితామహుండు వెసన్.

తే అరిబలంబులపై నొక్క దివ్యాత్మ
మేయదలఁచి మరిఁబోసి తిగిచియు
దగ్ర వృత్తిఁ గవిసి ముందటనున్న
శిఖడిచూడ్క, దొడరుటయుఁ దార్చి
మైదెగయడిపె నధిప. భీ. 8. 885

5. వచ్చు, ఆసన్నమగు.

వ. పార్థ బాణాంధకారంబునకుఁ
దోడు సంద్యా సమయంబు గవిసినం
గురుసైనికులకుఁ దమవారెదిరి

వారలని నిరూపింప, నశక్యంబగుట
యు. ద్రోణ. 1.214.

8. పొదువు, క్రమ్ము,

కం. పెరయ్యాగల గతిఁ గవియుచు,
జొరిఁజొగడుదురుల పగిది జొదు
పుచు నెరకై వెరవునఁ గాకులు
క్రోతులు బరువడిఁ జీకాకుపభుచు
భంగినలఁచుచున్. ద్రోణ. 1.258.

స. క్రి.

ఎదుర్కొను, డీకొను.

కం. ... వి,చ్చలవిడి భువిభుం గ
విసె సా మజమున్. వెననేయుడంచు
జో,దులకును జేయివీచి మున్న దోలె
నతండు రథంబు బిద్విడిన్. భీష్మ.
2.250.

వ. ... అప్పుడు తన్నుం గవినిన
దృష్టవ్యమ్ము నమ్ముల నవలీలం గుడి
యించి యగ్గురుండు వెండియుం
గొందఱుం జీక్కువజిచె. ద్రోణ.
1.508.

కవియుదెంచు దే. అ. క్రి.

(కవియు + తెంచు. స్వార్థమున)

పైకొనవచ్చు, మార్కొనుటకు వచ్చు
కం. రక్కసుఁడును దనమదిలో,
నక్కపి వీరులను జీరికెనఁ గొనక
పే,రుక్కున రముకులు, దిక్కున
కుం గవియుఁ దెంచె దీప్రస్ఫురణన్.
ఆర. 7.97.

2. కూడవచ్చు, కలిసినవచ్చు.

గీ. హస్తీపురిఁ జేరుగల మదహస్తి
నెక్కి, కాలు కావలి రథములు గవి
యదేర, న భ్రగజముపైఁ జర్చన్యుఁడ

నగనంప, వాన వరంగ వికర్ణుండు
వచ్చితాకె. విరా. 5.192.

8. పర్వు, వ్యాపించు.

గీ. జలదుహంబులు పొండవ సైవికుల
మొ,గంబులట్లుం విచ్చునై కాంతి
దఱిగె, వారి మనముల భీత్యంధకార
మదరు, కరజిఁ జీకటి యెడనెడఁ
గవియుఁదెంచె, భీష్మ. 1.900.

సీ. ధవళాక్షి తొంగలి తఱచు తెప్పం
చెన్ను, కప్పను చీకటి గవియుఁదేర.
విరా. 2.87.

కవల విణ. (సం. కవలం - ప్రా. కవలం.

క. కవల) కవల వర్తము గరిది, చూ.
కవల

మధ్యాక్కర :- అవసరజ్ఞాండయి
వ్యాసుఁ డేతెంచెనత న త్రవసి,
కవల గడ్డంబును, కవల జడలును,
ఆది. 4.252.

తే. ఖర శృంగాక్షిఖర నాసికాపుటము
లు, గపిలములు గుత్తుకయును ముష్క
ములు గవల, పట్టులొందు నెందే నొక
పట్టు కవల, మైనఁ గపిలాశ్వ గుణము
న కడియచాలు. ఆను. 8.105.

కవుంగిలి } దే. వి. బ. తొ. గి
కవుంగిలి } (✓ కవుంగిలి)

అలింగనము.

కం. నివురంగఁ దెలిసియతనిం, గవుఁ
గిటిలోఁ జేర్చి మస్తకము. మార్కొను
తొ, రవ వృద్ధనకఁడు నాల్గై, వ విశే
షంబున నొనర్చె సంప్రీతునిగన్.

కం. గ్రుచ్చి కవుంగిటఁ జేర్చును,
వచ్చితిరే నృప కుమారవరులార
యనున్. ప్రి. 1.180.

కవుగిలిండు | కౌగిలిండు దే, స క్రి.
కవుంగిలిండు | (✓కవుగిలి)
అలింగనము సేయు.

చం. తిగిచి కవుంగిలించి జగతివిభుఁ
డక్కమలాయ తాక్షి నె, మొగము
మొగంబునం గదియ మోపు. విరా.
1.247.

కవ్యము సం, వి. అ. న. (వ్యతి.
హవ్యము).

పితృదేవతల కియ్యఁదగినది (అన్న
ము-మొ.)

మాలిని, - అమల హృదయవేద్యా
హవ్య కవ్య ప్రసాద్యా. శాంతి.
4.457.

కం. ద్విజవర వినిర్మితములగు యజ
నస్సాధ్యాయ కవ్య హవ్య ఉపోదా, న
జపంబుల చిత్త దేవత లజస్రము
దృప్తులగుదురని కడు నలుకన్. ఆది.
8.101.

2. పితృకార్యము.

కం. విను హవ్య కవ్యములు మజ్జన
భోజనములను విప్రజాతి వనితదాఙ్గిని
సేయ నదవునది య, పృనులకు బెఱ
సతులు, గామి బ్రాహ్మణుఁడు నృపా.
అను. 2.240; శాంతి. 5.189.

కవ్యది దే. వి. (కవ + వది)

రెండు చేతులందును సమానమైన వది
గలవాఁడు. అర్జునుఁడు.

వ కవ్యది యెయ్యెదంగవిన్నె నయ్యెద
న తంపద వలయు. విరా. 4.287.

(ఇది నిహతము - నిక్కలాదులు
యథా ప్రయోగంబుగ గ్రాహ్యంబులు.
బాలియ్యా. సమాస 20).

విజ్ఞ.

రెండు చేతులందు సమానమైన వది
గలవాఁడు.

సీ. ఉత్తంగ ఘనవిశాలోరస్కుఁడని
యును గవ్యదీయనియును గరము
వేడ్క, వివర్తయ్య నెప్పుడు వినియెడు
నది-ఆది. 8.185.

కవ్యము దే. వి.

చిలికెడు సాధనము, మంతానము,
మందరము.

ఉ. మేరు మహామహిధరము మీదికి
నందఱుఁ టోయి యేక్రియన్, వారిధిఁ
ద్రచ్చువారము ద్రువంబుగ దానికిఁ
గవ్వమెద్ది-ఆది. 2. 9.

కళ సం. వి. ఆ. ప్రి.

గుఱ్ఱము మొదలగు వానిని కొట్టు
చేబుకు, కొరదా

వ. ఇట్లు నిశ్వాసంబు నిగుడనొడలు
పొంగ బటు కళాఘాతంబునం గెరలు
శూకలాశ్వంబు చందంబున గెరలి.
శల్క. 2 95.

కళకోల మిశ్ర. వి. (కళ + కోల)

గుఱ్ఱము మొదలగు వానిని కొట్టుచు
ఉనకుగల కఱ్ఱ, కొరదాకఱ్ఱ.

వ. ఏను ధర్మవర్థంబున నున్నవాఁడ
నేలతొలంగుదు ననిన నలిగి కల్మాష
పాదుండు కన చేతి కళకోల నమ్ము
సీంద్రుని వేసి. శాంతి. 7.112.

మూలమునందు కళతోగొట్టినట్లే కలదు. నన్నయగారేంకో కళకోంతోగొట్టించిరి.

శ్లో॥ అమంచం తంతు పంథానం తమ్మపిం నృపశత్రుమః, జహాన కళయా మోహత్రదా రాక్షస వమ్మనిమ్, కళాప్రహారాహితస్తత స్సముని సత్రుమః, తం శశావ నృపశ్రేష్ఠం వాసిష్ఠః క్రోధమూర్చితః.

సం. భా. ఆది. 178. 11, 12 శ్లో.

కళ్యణగీత సం. వి. ఆ. స్త్రీ.

క్షమను గురించి కళ్యణునిచే జెప్పబడిన గీతలు.

ద్రౌపదీ ధర్మరాజు సంవాదమున ద్రౌపది క్షమను గూర్చి చెప్పచు వీని పేరు గ్రుచ్చియైతెను. ఆర.1.224.

కళ్యణబ్రహ్మ సం. వి. న్. పుం.

కళ్యణ ప్రజాపతి.

తే. విశ్వసృజులను మునులచే వితరమగు సహస్ర వత్సర కలిత మహాధ్వరమునఁ, గళ్యణబ్రహ్మ యెవ్వనిఁ గనియెఁ గనక, పక్షుఁ దార్జ్యాత్ముఁ దలంతు నప్పద్మనాభు. శాంతి.2.28.

కళ్యణుడు సం. వి. ఆ. పుం.

అదితి దితి మొదలగు దక్షుని పడు మువ్వరు కూతులకు భర్త, బ్రహ్మ మానస పుత్రుఁడగు మరీచిక కొమరుఁడగు ప్రజాపతి సప్తర్షులలో నొకఁడు ఇతనిపేర భూమి కాశ్యపి యయ్యెను. క. విను నీవదితి సుతుండవు, వినత కొడుక నేను విజ్ఞప్తగడు మనకున్,

జనకుఁడు కళ్యణుఁడొక్కడ దనుజుల కోరించి వంపుదమ యిరువురమున్. ఉద్యో. 3. 295.

వ...మరీచికిం గళ్యణ ప్రజాపతి జన్మించె. శాంతి, 4. 208.

వ....విశ్వామిత్ర జనుదగ్గి భరద్వాజ గౌతమ కళ్యణ వసిష్ఠాద్రి వ్రభృతి మునివరప్రకరఁబు. ద్రోణ. 5.308.

ఆ కళ్యణునికిచ్చి కాశ్యపియను పేరఁ జనఁగజేసె నుర్విజామదగ్నువిసమె. ద్రోణ. 2. 212.

చూ. వివరము చివరి సంపుట అను బంధము

2. ఒక బ్రహ్మర్షి-విశ్వైద్యుడు. ఈతఁడు బ్రహ్మచరిన సర్వ విషముచేఁ జచ్చినవారి బ్రతికించు మంత్రముపదేశమందెను. ఈతఁడు శృంగి శాపగ్రస్తుఁడైన పరీక్షితుని తక్షక విషాగ్ని నుండి రక్షించుటకై పోవుచుండెను. మార్గమధ్యమున బ్రాహ్మణ రూపమునఁ బరీక్షితు నొద్దకు జోవుచున్న తక్షకుఁడతనిఁజూచి విషయమెఱింగి యతని బరీక్షింప దలంచెను. అతఁడు నున్న చటవృక్షంబుఁ గఱచి భస్మంబుసేసి యాపుడేని సంఘీవితంబులఁ జేయుమని కళ్యణుని గోరెను. తక్షకవిషాగ్నిచే భస్మిభూతమైన యా చటవృక్షమును కళ్యణుడు లిసమంత్ర బలముచే నెప్పటియట్ల గావించెను. తక్షకుడు ఆ కళ్యణునకు కౌరిశ దనముకన్న మిక్కిలి యిచ్చి యెను

కకు పంపివైచెను.

ఆది. 2. 184 మొ. 193 తిఱకు.

ఈ కశ్యపుడు వేఱు మరీచి పుత్రుడు కశ్యప ప్రజాపతి వేఱు. కాని మూలమున ఈ మట్టమున కాశ్యప శబ్దము చెప్పబడినదిగాని కశ్యప శబ్దము గానరాదు, కాశ్యపులు పెక్కండు గారు అది గోత్రాపకార్థక తద్విత పరమైయుండును.

శ్లో॥ రాజ్ఞః సమీపం బ్రహ్మర్షిః కాశ్య పోగంతుమైచ్చతి తందదర్శాథ నాగేం ద్ర సై షకః కాశ్యపంఽ తదా. తమ బ్రహ్మీ తన్నగేంద్రః కాశ్యపంత్యంతం ద్విజమ్ సం. తా. ఆది. 50. 1719. 3. వసుదేవుని పురోహితుడు. వసుదేవుడు పాండవుల జననము నిని హర్షించివాడి ఆమేయ రత్నకూషణా వళులిచ్చి తన పురోహితుడైన కశ్యపుని వారి యొద్దకుఁ బంపెను. ఈ కశ్యపుడు పాండురాజు నొద్ద కొంత కాలముండి పాండవులకుఁ గ్రమంబున జాతాపనయనంబు లొనరించి వేదాధ్యయనంబు సేయించెను. ఆది. 5. 128 187.

మూలము నందీ కశ్యప ప్రస్తావనము గానరాదు. కశ్యపునకు పశ్యకుడు అని పేరు శ్రుతి స్మృతులందుఁ గాన వచ్చుచున్నది.

కశ్యపః పశ్యకో భవతి సౌష్ఠావ్ యత్సర్వం పరిపశ్యతీతి శ్రుతిః.

కషాయపక్వత సం. వి. ఆ. స్త్రీ.

కషాయపక్వము. అయా యాషథులను నీటి యందు వైచి విధి ప్రకారము

కావగా అ యాషథుల సారము నీటి లోనికి దిగి కషాయముగ నగుట. కషాయ ద్రవ్యములను జెప్పబడిన పరిమాణములోఁ దీసికొని చెప్పబడిన పరిమాణముగల నీటిలో వైచి యొక రాత్రి నానబెట్టవలెను. మఱువాఁడు దానిని పొయిమీదఁబెట్టి తొలుత నన్ను నిమంట బెట్టి క్రమక్రమముగా కావ వలెను. నీరు కొద్ది కొద్దిగా తగ్గుచుండ నోషధుల సారము నీటికి క్రమక్రమముగాఁ బట్టుచుండును. ఎనిమిదవ వంతు నీరు మిగులు వఱకు గాచిన ద్రవ్యముల సార మంతయు నీటిని బట్టి యప్పుడది కషాయపక్వత నొందును. దానిని వడఁగట్టి సుఖోష్ణముగా నుండు నప్పుడు సేవింపవలయును.

ఇట్లుగాక వస్తువులను ఇష్టము వచ్చిన పరిణామముగఁ దీసికొని యిష్టము వచ్చిన పరిమాణపు నీటిలో లైచి కాచినను లేక మంటవగదిగ బెట్టి కాచి వైచినను ద్రవ్యసారము నీటికెక్కుదు; అది కషాయము గాదుగాన గుణము లేకపోవుటయే గాక చెఱుపును గలిగింపవచ్చును.

అట్లే ఒకపని కాలక్రమముగ మార్పులు చెందుచు వచ్చి పరిణామ స్థితికి వచ్చినప్పుడే ఫలము నిచ్చునదగును. అందువలననే కాల పక్వము కషాయ పక్వము గావలయునను లోకోక్తి యేర్పడినది.

చం. అనుటయు నాతఁడిట్టులను నక్కురుత ర్రకు వేగమేటికిన్. మన భుజ యెల్ల చందములు కాలముతోడిన

చుమ్మ వర్షధర్మనిరతి చిత్తపాకము
గ్రమంబున, దెచ్చు కషాయ పక్వ
తం, బనువడఁ కర్తుఁడేలగు నృపాం
కుమారుఁడు సన్న్యసింపఁగన్ శాంతి.
5.892.

వర్ణాశ్రమ ధర్మములు సక్రమముగా
నాచరించుచు గాలము గడుపుచు
రాగాగ్రమ క్రమమునఁ జిత్తము పరి
పక్వత నొంది సన్న్యసింప ననువగు
స్థితి దాని యంతటనది యేర్పడుచు
గాని యొక్కసారిగా చిత్తపరివర్తిత
రాదు అని భావము.

సీ విను ముపనీతుఁడై విప్రుండు
బ్రహ్మచర్యంబు వేదాభ్యసనంబు
నడపి, దార సంగ్రహము సంతాన
సంపాదనంబును నద్వరక్రియయును
నొనర్చి, దేవ పితృతథి పూజా విధి
పరుఁడగుచుంటి, వనమునకు హుత
వహ ప్రయతముగఁ జని యందున
తిథులఁ గొనియాడి వ్రతము గషాయ
పక్వత నొనర్చు.

ఆ. నగ్నులాత్మయంద యారోపితము
లుగఁ జేసి వీతరాగ చిత్త వృత్తిఁ
బరమ శాంతిఁ బొంది బ్రహ్మాశ్రమ
పదంబుఁ బొందు వాఁడు లోకపూజ్య
చరిత. శాంతి. 6.272.

కషాయపక్వము సం. వి. అ. న.

కషాయము పక్వమగుట. చూ. కషా
యపక్వత.

ఇట్లాయురంశంబులు నాలుగుం జెల్లుట
యత్తమ ధర్మ స్వరూపంబంశత్రయ
శాలాచరితంబైనయాశ్రమత్రితయంబు
ప్రవర్తనంబులఁ గషాయ పక్వంబగు

టయు జతుర్థాశ్రమంబుఁ జెందుట
కృత్యంబు...విరా. 5. 141.

కషాయము సం. విజ. (అ. ఆ. అ)

ఎఱునైనది.

ఉ....చాలిను, గ్రీవులు దాకి రొండొ
రుంకృత్రిమ రోషకషాయ వక్తులై
ఆర. 6. 380.

వి. అ. పుం. న.

క్వాదము. ఓషధులను వేసి విధి ప్రకా
రము మిగులనట్లు కాచిననీరు. చూ.
కషాయపక్వత, కషాయపక్వము.

కషాయితము సం. విజ (అ. ఆ. అ)

ఎఱువాఱినది. ఎఱుగాఁ జేయఁబడినది.
వ....అనిన విని రోషకషాయితంబు
లగు తారకంబు లుద్వృత్తంబులు
సేయుచు నత్రబోధన సత్తముండు.
ఆశ్వ 3. 32.

కష్టత సం. వి. అ. స్త్రీ. కష్టత్వము.

పాపము.

చ. పరిల వృథోపభుక్తి ఉ. గ్మలి
దివసంబునంగవయుకష్టత...తూఁడు
శ్రీ, గలపొది మ్రుచ్చిలిండుటని కశ్యప
సంయమివర్కెఁబూవరా. ఆనుర్వి. 232.

కష్టత్వము సం. వి. అ. న. కష్టత.

పాపము.

సీ. సజ్జనులం దురాచారవంతుల దుశా
చారంబు గష్టత్వకారి యట్లు, గాఢవ
నాచారగతి వింట గడులెన్న.

శాం. 4. 117.

కష్టపడు మి. అ. క్రి. (కష్టము + పడు

1. భంగపడు, నిర్దిష్టపడు.

క. నీవును దోబుడు గలుగం, గా
తైరుంటే నేను గడ్డపడితిం గాదే-
భీష్మ. 8. 187.

మహాత్మ్యచం సమాశ్రిత్య పాండవై
ద్యుధినిర్జితః.

సం. భా. భీష్మ. 98. 8.

2. భారపడు.

ఉ. దానవుచేతఁ గడ్డపడి దైన్యము
నొందుట నోర్వలేకనీ, దైన పదాం
బుజులు లభయంబుని చేరితిమి.
ఆర. 6. 290.

కష్టపాటు మి. స క్రి. (కష్టము +
పాటు) కష్టపడజేయు. భారపెట్టు.
చ... సాత్కటి యతిశ్రమ మొందిన
చోటఁ దాకి కష్టపడి చంపెదీవతఁ
డు సచ్చనె యాజడియేను గర్గిగాన్.
బ్రో. 4. 220.

కష్టపాటు మి. వి.

దుఃఖముపడుట.

తే. క్షత్రధర్మంబు విడిచినఁ గలదె
యిహముఁ బరముఁ జేరొంగంబునఁ
బలుకు పలుకు, లెల్లి మఱచితె విను
మవిపొల్లలైనఁ గష్టపాటుగాకు సుతేం
గావవచ్చు శల్క. 2. 58.

కష్టపుఁబాటు మి. వి. కష్టపడు.

ఇదుమలు పడుట.

చ. కౌరవికౌటి చేత మన కష్టపుఁబాటు
దలంపు వచ్చినం, గ్రూరవిదేష్టికంబు
నకు గొంతి యొడఁబడె బంధువర్గమున్
మౌరముగా వధించుటకుఁ గోల్పోన
కున్నది బుద్ధిమీరు నిర్ధారణ సేయుఁ
దా హితము ధర్మము నయ్యెడ పృత
మెట్టిదో. ఉద్యో. 4. 90.

కష్టము సం. వివి (అ. ఆ. అ)

1. బెడిదము, క్రూరము.

ఆ. క్షత్రధర్మమిత కష్టమగునెపెఱ,
ధర్మ మాచరింపఁదగద యంద్రు, గాన
శత్రుజీవికయ తగియున్నది, యైనవంశ
నాశమనభిమతము ఉద్యో. 8. 15.

2. నీచము.

ఉ. కర్ణముదప్పె నీయెదురఁ గష్టపు
మాటంకేం యొద్దురీ, దుర్జనుడైన
శాంతనవు దోర్బల మేటిది యీత
దొక్కడున్ వర్జితుడైన నేమి.
ఉద్యో. 4. 242.

ఉ. భూరుదవంద్రు నిన్ మడుపు సొ
చ్చుట శార్కము చొప్పెమాన మే, యూ
రికిఁబోయె నాజినృపులోడుదురేన్యపుఁ
దన్నమాత్రయే, కౌరవవంశ జాతుఁ
డవు కష్టపుఁ జచ్చుట దెచ్చుకొంటి నీ,
పేరును బెంపు మాలి యరిబృందము
నవ్వగ నిట్లుసేయుదే. శల్క. 2. 55.

వి. ఆ న.

1. కీడు, హాని, విపత్తు.

వ. దుర్యోధను చేసినయవ, కార్యంబు
న వచ్చినట్టి కష్టంబులు దా, తృర్యం
బున వినియెదఁ బ్రతి, కార్యంబులు
గామిమనసు గందుచునుండన్.
కర్ణ. 1. 224; కర్ణ. 1. 28.

2. ఆపమానము, హైన్యము, న్యూన
త, అపకీర్తి.

సీ. దానినంతయు భీమ సేనుడు విని
రాజ్య. సంప్రాప్తి పాండవ సత్తము
లకు, సతి కారణంబున ధృతమయ్యె
నను నింతకందెను కష్టంబు గలతె
యొందు. సఖా. 2. 289.

చం. తఱిమి సుశర్మ దమ్ములును
దానును నాజికి నన్ను బిల్వనే. నెఱుఁ
గనియెట్టులుండుటిది యే పురుషార్థము
వారి నెల్ల నే. దై అనుమాదం బం
పుముకడిందిగఁజూడకునీకు సేమియుం,
గఱఁగఱగాదు. పోమి గడుఁ గష్టము
నాకునుదా త్రమానసా. ద్రోణ. 1 228.
ఉ. గాంధీవి నొవ్వఁ బల్కితిటు గర్జ
ని జంపక వచ్చితేనిత, మ్ముండవుగావు
నాకునని మూర్ఖత సోదరమాతి నైన
కష్టండు మనంబునం బెఱుఁగు శోక
మునెల్లు సహితుఁ ద ప్పెనా, తండును
నేమునైన విబుధ ప్రకరంబును మాకు
నద్దమే, శాంతి. 1, 14.

4. దుఃఖము, చూ. కష్టపాటు.

కష్టముపాటు మి. వి.

కష్టపడుట, ఇదుమలు నొందుట.

ఉ. ఎందును నెవ్వరుంబడని యెంత
యుఁగష్టముపాటు వచ్చినన్, ఉద్యో. 2. 129.

కష్టండు సం. విణ. (అ. ఆ. ఆ)

1, దుర్మార్గుడు.

చం. అరుచియుఁ గష్టండున్ లఘువు
నైన నిజాగ్రజా మేనితోడ ని, త్య
శుచియుఁ బుణ్యశీలయు నుదాత్తయు
నాఁ జనునీతిఁ గొందుఁ గర్మశమతి
కిచకున్. విరా. 8. 18.

2. క్రూరుడు.

సీ. దుష్టాత్మకుఁడుఁ గడుఁ గష్టండు
మద్రకుండు, కర్ణ. 2 47.

3. పాపి.

కం. సతతంజా న త్రదూఱుట బతి
యెడ దుచ్చిత్ర యగుటఁ పరమాన్న

మునొక్కత సేవిండుట నగు దుర్గతి
బిసముం డాచికొన్న కష్టకుఁ గలు
గున్, ఆను. 3. 244; శాంతి. 1. 14.
4. నీచుడు.

సీ... కటుక వాక్యములఁ దొల్లి, కష్ట
నొప్పించిన కష్టండు. ఆను. 6 89.

కసటు వై. వి.

1. విపాదము, భేదము. దుఃఖము.
వ. పార్థున కువనిషదర్థ జాతం బవ
గతంబు సేసి మనసు కసటు. వాపి
వివేకంబునకుం జేవ గల్గించి
కృష్ణండు... భీష్మ. 1. 229.

2. మాలిన్యము.

క. ఆ వణిజుఁడు ధర్మస్థితి, దేవత
లును మెచ్చనట్లు దెలియఁ బలికెన్,
నీవీ వాక్యములన్నిట, భావంబులవలచి
కసటు వాపుము వత్సా. శాం. 5. 268.
మాన 82.

3. పాపము.

క. వినువిష్టాని సంస్కర్షంబున నప్పు
డచూవె కసటువోయిన నతనింగనుట
యు శాంతింబొందుట యును గురువర
కలిగె వృత్రునుల్లంబునకున్. శాంతి. 5 428.

సీ. దురితంబు లెన్నండుఁ బొరయక
వెలుగొందు, కమలాస్త కులమునఁ
గసటు గలిపి. ఆర. 6 802.

కసి దే. వి.

తీట, దురద.

క. చేతులుదలలును బహు విధ, హేతు
లఁ దునియలుగఁ జేసి యిలఁ దొరఁ
గించెం, జేతులకాసి వోవంగ న రాతులు
బెగ్గింగఁ గ్రీడి ప్రకట స్ఫురణన్.
కర్ణ. 2. 800.

చ...దుస్పసేమపనియొక్కటిదీర్చితి
తిర్చుమింకవా, హంకసివావ వీనిపని
యుం ద్వరితక్రమ విక్రమంబునన్.
శంక. 2.128.

కనీమసంగు కనీమసంగు. దే. అ. క్రి.

విజ్ఞుంబింపు, చెందెగు.

క. వారంనందజాత్రా, కారుండైకసి
మసంగి, గాంగేయుడు దు, ర్వాం పటు
వాణిహాతిని, వీరాహవరంగమునకు
విముఖుల జేసెన్. ఆది 4.201.

సీ. కనీమసంగిన మారిగడగి శీవుల
పేచి, నుగ్రతఁ గవియునట్లువడించి.

ఉద్యో. 2.129.

క. వెనఁదెక్కుమ్ములు మనపైముసుగు
పడఁబడఁబయతఁడు మురభంజన
సంతసమందెడు నింతన యే. కనీమ
సంగెడి. బాధ నన్ను గాండివంబున్.

కర్త. 2.294.

కనుగందు దే. అ. క్రి. బాధపడు.

చం. ఆతఁడు మదీయ సఖ్యపరుఁ
యేదక్కట మేగనుగందకుండ నా
క్షితిపతి యమ్మెయిం బరుల దేతఁ
బరాభవ మొందె. సౌప్తి 1.71.

కస్తూరి సం. వి. ఈ. స్త్రీ.

మృగమదము, కస్తూరిక, కస్తూరి (ఒక
రకమైన పరిమళ ద్రవ్యము) ఇది
కస్తూరి మృగము యొక్క నాభినుండి
పుట్టును)

సీ. కస్తూరి నీళ్ళుల కలయంపులను
గప్పురంపు మ్రగ్గుల ... అంక
రించిపురము, ఆశ్వ. 8.202. కాంతి
1.354.

కస్తూరిక సం. వి. ఆ. స్త్రీ

మృగమదము, కస్తూరి, కస్తూరి,

సీ. కస్తూరి చందన కస్తూరి కాదుల

నింపు సొంపార బోగింప గలదె.

విరా. 5.204; స్త్రీ 2.18.

కస్తూరము సం. వి. అ. న.

ఇంచుక యెఱుపు తెలుపును గలిగి

మిక్కిలి పరిమళించు కలువ.

సీ. కమనీయ కమలినీ కస్తూర దళ

కేసరాన్విత జలముల నర్వ్య విధియు.

ఆర. 8.884. చూ. కల్పారము.

కళ సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కల.

విద్య (నర్తన విద్య. ధనుర్విద్యమే.)

తే. కనియె బవమాన వివిధ నర్తన

కళాను, వర్తిగాక ఘాతారవస్ఫూర్తి

జాత; భీతి పరిసర వర్తి నాభింబుజ

గవంధ మూర్తి శమీతరు చక్రవర్తి.

కం. వృక్ష, డను పాంచాల కుమార

కుండలువది తూపులం గరం బరుదు

గన, త్రు కళాదార్యం బొదివిన, విశా

సముం బొందె బాంధవేయ బలంబుల్

ద్రోణ. 1.258. ఇవి అలువది

నాలుగు 1. ఇతిహాసము. 2. అగ

మము 3. కావ్యము. 4. అలంకారము

5. నాటకము. 6. గాయకత్వము.

7. కవిత్వము. 8. కామశాస్త్రము

9. దురోదరము. 10. దేశభాషావి

జ్ఞానము 11. లిపికర్మము 12. వాత

కము. 13. అవధానము. 14. స్వర

శాస్త్రము. 15. శాకునము. 16. సాము

ద్రుకము 17. రత్నశాస్త్రము 18. రథా

శ్యగజ కౌశలము. 19. మల్లశాస్త్రము

20. సూదకర్మము. 21. దోహదము

22. గంధవాదము. 23. ధాతువాదము

24. ఖనివాదము. 25. రసవాదము.

26. జలవాదము. 27. అగ్ని న్తం

భము. 28. బద్ధ స్తంభము. 29. జం
స్తంభము. 30. వాక్త్యంభము.
31. వయస్త్వంభము. 32. వశ్యము
33. అకర్షణము. 34. మోహనము
35. విద్యేషము 36. ఉచ్ఛ్రావనము
37. మారణము 38. కాలవంచనము
39. పరకాయ ప్రవేశము 40. పాదు
కాసిద్ధి 41. వాక్సిద్ధి 42. ముటికా
సిద్ధి 43. బంధ్ర బాలికము 44.
అంజనము 45. దృష్టి వంచనము
46. స్వరవంచనము 47. మణిమం
త్రాపరాధిసిద్ధి 48. చోరకర్మము
49. చిత్రక్రియ 50. లోహక్రియ
51. అశ్మక్రియ 52. మృత్రిక్రియ
53. దాదుక్రియ, 54. వేణుక్రియ
55. చర్మక్రియ 56. అంబరక్రియ
57. అదృశ్యకరణము 58. దూతీకర
ణము 59. మృగయ 60. వాణిజ్యము
61. పాశుపాల్యము 62. కృషి
63. అసనకర్మ 64. ప్రాణిద్యూత
కౌశలము.

ఇవి కొన్నిచేరి కొన్ని శాస్త్రములుగ
విద్యలుగ నైనవి నాట్యము, ధను
ర్విద్య ఆయుర్వేదము. మొ.)

2. చంద్రునిలోఁ బడునాటవ భాగము
సీ పటమెయిలోగప్పినబాదతీసునుఁ
గాంతి, గదలిన యమ్మతాంశుకళ
యుఁ బోలె. విరా. 1 294.

3. అంశము (భగవదంశము అను
అర్థమున)

మ...బహుకళావిర్భావకాలీసము,ద్భివ
రాహిత్య నిరూధ విరా. 4.275.

5. భాగము, వంతు.

5. 80 కాష్టలు (కాలము) కొందఱు

కం...కర్తుండు పదాటవ, కళకుసమా
నుండు గాఢు కవ్వడితోడనె.
ఆర. 2 293.

ఒక నిమిషము అనియుఁ గొందఱు
4 సెకండులనియుఁ గొందఱు 8
సెకండులనియుఁ జెప్పదురు కొందఱు
దినములో 1 భాగమనియుఁ గొంద

900

ఱు దినములో 1 భాగమనియు

1800

జెప్పటగలదు. చూ. కాలము.

క. కళలుంగాష్టములోనుగఁ, గలచిదు
రలఁగూర్పు కొనుచుఁ గాలంబు జనం
బుల వడ్డిచుచునాతని నలకడఁ బొదివి
తనకువశ్యులఁజేయున్. కాంతి. 4.448
8. మదనకళ.

శ్రీలకు సీమంతము (పాపట), నేత్ర
ములు, పెదపులు, చెక్కిరి, కంఠము,
కుషి, కుచములు, వక్షస్థలము, నాభి,
పిఱుండులు, గుహ్యప్రదేశము
(యోని) మోకాలు, చీరమండ, పాదము,
అంగుష్ఠము, అను సీ పదునైదు ప్రదేశములయందును చంద్రరూపమైన
కళలు విహరించుచుండును. కామో
ద్రేకము కల్గినపుడీ కళలన్నియుఁ
బ్రక్కోపించి యోనియందు గలమదన
కళకుఁబోడ్చుదును. అంతట యోని
యందు శ్రీశరీర గతమైన శుక్రము
వచ్చి అలముకొనును. అది జిగురు
పదార్థమగుటచే సుఖరతికి వీలగుట
గాక అనందదాయకమునునగును. ఈ
యవస్థను తిక్కనగారు “కామగృ
హమునఁబదనుతోడికళలు గలుగుట”
గా నభివర్ణించెను. ఈ స్థితిగలిగిన

స్త్రీలు కామవాంఛ నరికట్టజాలదు.
(యోగరత్నాకరము పూర్వఖండము)
చూ. చంచుకోడి కళలు.

క. కలదొక రహస్య గోపన.మలము
మఱివినుము పురుషునన్ముంగనినంబొ
లతులకు నేమి నెప్పుడు గలుగుఁబడ
నుతోడి కళలు గామగృహమునన్.
ఆను. 2.175.

కళంకము సం. వి. అ. పుం.

చూ. కలంకము.

కళంకితము సం. విజ. (అ.అ.అ)
కలంకము గలదిగాఁ జేయఁబడినది.
నీ...సకలలోకములఁ బొగదొంద
బ్రదికిన పుణ్యమూర్తి, విడిచి నీ చరి
తంబు హింసా కళంకిత, మగుటెంత
యొప్పెడు. ఉద్యో. 1.832 (హింసా
కళంకితము = హింసచేఁ జెడగొట్టఁ
బడినది)

మ...ప్రకటిత్రీడా కళా గర్వగర్జిత
మందూరికళంకితాంబుజుచితా శుద్ధి
ప్రదాచాద్యుక్తై. ఆర. 4 146.

కళంకితము = ముఱికి చేయఁబడినది.

కళితము సం. వి. అ. న.

పెండ్లాము.

క. లలనా యుదుగుము నీ యేడ్పుల
కొందియె కుదున్పుసారె పుత్రకళితం,
బుల యేడ్పులింక వానిం.గలకం
నప్పుడు వినంగఁ గాలంబయ్యెన్.
ఉద్యో. 8 121; ఆను 1 203

కళవళించు దే. అ. క్రి.

తలవరము చెందు, కలఁతపడు.

చ...నెట్టన తెగనగ్గలించు నచటన్
జనులం బరికించు బుద్ధిమా, లిన వెన

నెంతయుం గళవళించు మనోజవికార
మగునై.. విరా. 2.81,

కళింగము సం. వి. అ. పుం.

ఒకానొక దేశము. కురు జనపదమున
కు చుట్టుప్రక్కల నున్న యొక
దేశము విరా. 1.82.

కళింగుడు సం. వి. అ. పుం.

కళింగదేశపు వాఁడు. కళింగ దేశీయులు
దుర్యోధను పక్షమునఁ బోరాడిరి.
ద్రోణ. 2 94.

కళిక సం. వి. అ. స్త్రీ,

మొగ్గ, బిందువు.

నీ. తల్లదం బొందినఁ దన్వికి నవయ
వం, బులనెల్ల ముర్ఖాంబు కళిక లెనఁ
గెఁ. విరా. 2.108.

అంబుశక. నీటి మొగ్గలు. నీటి
బిందువులు అని భావము.

కళేబరము సం. వి. అ. న.

మృతిదేవాము, శవము,

నీ. ...మూఁడు కళేబరంబులు గంటి
నకుక్కుదు పుంగవుండు భార్యయు.
బాండుపత్నియు సద్గతి నొందిరి
ఆశ్ర. 2.158.

కం. ఉరగ కళేబర మంసాంతర
మునఁబడి వ్రేలుచునికిఁ దలంపక...
ఆది. 2.171, విరా. 1.180, ద్రోణ
1.898.

కళ్యము కల్లెము.

గుఱ్ఱము నోటఁదగిలిగించునది ఖలీనము
నీ, కళ్యాంబు బడిలంబులుగాని గుఱ్ఱం
బుల గొత్త ముట్టున కియ్యకొలుపు
వెరపు విరా. 1.95., కర్ణ. 1.140.

కల్ప

కల్పమునకు పాఠాంతరము.

కా

కా1 అవ్య. ద్రు. అగు ధాతువు యొక్క-
నుజ్యంత రూపము.1. అగుటకు. అగునట్లు మొదలగు
నర్థములను దెలుపును.వ,....అశ్వమేధం బధిక దక్షిణాన్వి
తంబు గావలయుననుట దెల్లంబుగా
మీరు నానతిచ్చితిరి. అశ్వ. 1.14;ఉ...ప్రతా, ధీనతఁ బెండయన్నమును
దేనువు మూత్రముఁ బాలుఁ బానముం,
గానియతిన్ వహించి బహుకామ్య
ఫలంబులఁ బొందు భూవరా ఆను.
8.1., అది. 5.228.2. అర్థవిశేషము లేకయే తుమున్నంత
ములకు అనుప్రయుక్తమగు.కం. కావున నియమాత్ము జగ, త్పావను
ధర్మస్వరూపు బ్రాహ్మణుఁ బడయం
గావలయు అది. 4.282.కా. పాపాత్ముండు పురాంధుఁడా తు
లువ నీ, పంపెట్లును జేయఁగానో
పండు, ఉద్యో. 8, 458. పేతువును దెలుపు 'కి' 'కు'లకు
అనుప్రయుక్తమగునుచం కలిసినఁ జూచి యాఁగుటకుఁగా
నలిపాఱుండు వోవునంత. మౌస. 50కం. అచపలాక్షికిగా మన కీచకుండ
అనున్ రాతి గీటడఁచెవిరా. 5.381

4. అయిప్రయోజనమును దెలుపు

'కి' 'కు'లకు అనుప్రయుక్తమగును.)

నీ...వరమెద్దియైన, నడుగుము నీకుఁ
గా ననిసేయుటొక్కటి, దక్కంగ
నావుడుధర్మనుతుఁడు భీష్మ. 1.158
వ. ఇదియేమి సాహసంబు సేసితి
రొడ్ల కొడుకులకింగఁదమ కొడుకు
లవిడుచు దుర్బుద్ధులునుం గలరె.
అది. 1.2775. 'అని' అను నవ్యయమువలె
పూర్వోక్త విషయమును సూచించును
(తరచుగానిది యీ యర్థమున ఏకార్థ
మగు 'అ' కారమునకుఁ దరువాతఁ
గనిపించుచున్నది)వ. భీమాద్దునులును ద్రౌపదీ సహితు
లయి చనుదెంచి మ్రొక్కి మేమొక
భిక్షదెచ్చితిమని తల్లికి నివేదించిన
నెఱుంగక యెప్పటియట్లుకా వగచి
కుంతిదేవి... అది. 7. 208వ. ఇట్లభివన్యుండు మదిసెనకాఁద
లంచి డుర్యోధనుండు సంతోషింప.
ద్రోణ. 2 85.వ...అది తన సైన్యాపరాధంబున
నయ్యెఁగా వగచి. ఆర. 3.178.6. విధేయ విశేషణములకును క్రియా
విశేషణములకును అనుప్రయుక్తమయి
అగునట్లు మొ. ఆర్థములనిచ్చును.ఉ...ఎవ్వనిం, బ్రాకట ధర్మతత్త్వ
విరు బ్రాహ్మణముఖ్యు బురోహితుం
డుఁగాఁ, జేకొనువారము అది. 2 155
కా...కృష్ణద్వైపాయను నీ వెఱుం
గుము. విభున్ నారాయణుగా.
కాంతి. 8, 476

కా2 కద

క... ఆదికథనతోభమునం, జోరుల
రక్షింపరుగా, వారలచే ధనముగొని
భవదృష్ట్య కరుణ. సతా. 1.41

కా3 ప్ర.

(ఇది పెక్కు నామవాచకములకు
మహత్తు వాచ్యంబగునపుడు మతు
బర్థంబునందు వచ్చును. కొన్నిటికి
స్వార్థమునందును వచ్చును.)

సంగడికాడు- ఆది. 5.203 తిండి
కాడు త్రీ. 1.18. (ఇది మతు
బర్థమున) చెలికాడు ద్రోణ. 2.299
(స్వార్థమున).

కాంక్ష సం. వి. ఆ. ప్రీ.

ఇచ్చు, కోరిక

కం. భారత వర్ణమునకుగా, గౌరవు
లును బాంధవులును కాంక్షం గడుబె,
బ్రైరాసియెందొరులతో, బోరందెగి
రిట్టిబుల్బుద్ధులు గలరే. భీష్మ. 1.28;
ప్రీ. 2.55.

కాంక్షి సం. విణ. (న్. షీ. న్)

కం. ఫలకాంక్షిగాక నియతిం, జరిపిన
నీ యభిం కిర్మజాతంబును నిర్మల
మోక్షపదముజేర్చుట, గలుగు నవ
శ్యంబు బుజ్యకరణ ప్రపణా.
కాంతి. 4. 108

కాంక్షించు సం. స క్రి.

కోరు

కం. పొంతకువచ్చిన వానిన, కాంతుని
గా గొనుచు నొరుని గాంక్షింపక.
కాంతి 4 18

కాంక్షితము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)

కోరబడినది.

కం. ఆలఘ మతులార పర్వంబు
లనీ యితిహాసరత్నములను వినిన న
ఘంబు, బువాయు నాకలోకము గలుగు
ను సిద్ధించు ముక్తి కాంక్షిత యైనన్.
స్వర్గ. 85.

వి. ఆ. న.

అభిలాష, కోరిక.

చం. ... కడుచెన నా ధనంజయుని
కాంక్షిత మెక్కడ నక్కడెల్ల
నెక్కుడు ముదమొప్పు దేరురతి
కోటుల వైఁ బెన్ ముకుందుడున్.
ద్రోణ. 1.248.

కాంచన బిందువు సం. వి. ఉ. పుం.

బంగారు కమలము.

వ. అని పనిచి తాను యోధవీరోచిత
ప్రకారంబున సంగారంబు సత్వరంబు
గాజేసికొని బచిత కాంచన బిందు
సందోహంబగు సన్నాహంబు వెట్టికొని.
విరా. 8.144.

“అభేద కల్పం మత్స్యస్య రాజా
కవచ మాహరత్ ఉత్పేధే యస్య
పద్మాని శతం సౌగంధకాని చ. సం.
భార, విరా. 81.14.

కాంచనము సం. విణ. (అ. ఈ. అ.)

సువర్ణమయము, బంగారుది.

వ. కాంచన పీతము వెట్టగ. విరా.
2. 89., విరా. 2.102.

వి. ఆ. న.

బంగారము.

వ. ఉత్తమందైన విప్రుండు త్రమ
మంత్రోపాశ్రితంబులగు విహిత
కర్మంబులు నడపుట రత్న కాంచన
సాంగత్యంబునుం బోలె సంస్తుత్యం
బైయుండు కాం. 1,72.,71.

2. ధనము.

సీ. అనపు మరుత్తుడు యజ్ఞంబు
సేసి మహాధనరాసుల నవనిసుధల
కిచ్చె. ఆ అతఁడెట్లుపార్జించె నంత
కాంచనమును మహాత్మ్య చెప్పుమ.
అశ్వ. 1.15

క. వినుము గుణవంతుఁ డొకరుఁడు
ధనవంతుఁడైన యొక్క ధరణీనాథుం
దన కూడు సీర కై కాంచన మడిగి
తరియ బాలికత్వము పేర్చిన్. కాం
8.184.

పుం.

కోవిదారము.

ఇది వృక్ష జాతిలోనిది; దీనియాకులు
అడ్డాకులువలె రెండ్రాకులు జంటగా
కలిసి గుండ్రముగా నుండును.
కాయలు తమ్మకాయలవలె పలువనగా
బద్ధకట్టి పొడవుగా నుండును. ఇది
తెలుపు, ఎఱుపు, పసుపుపచ్చ
రంగులు గల పూవుల భేదముతో
మూఁడు విధములుగా నుండును.
దీనిని 'దేవ కాంచన'మని 'కాంచనార
మని పిలుతురు. వీనిలో సువాసనగల
వియు సువాసన లేనివియుఁ గూడఁ
గలవు. దీని పూవులు ఇంచుమించుగా
సంపెంగ పూవులవలె నుండును.

తే. ప్రౌఢబంధూక పల్లవ బాసిత
ములు, వికచకాంచన చంపక విస్ఫుట

ములు వైన వర్ణంబు తొప్ప నేత్రాబి
రామ, భంగినారారు గోకదంబములఁ
గనియె. ఆర. 5.875.

ఒకానొక దేశము.

ఈ దేశ సైన్యముతో భగదత్తుడు
దుర్యోధనుఁ జేరెను. చూ. కాంచన
సైన్యము.

కాంచన సింధురము సం. వి. అ. పుం.

శల్యుని ధ్వజ చిహ్నము. (సువర్ణ
మయమైన పినుఁగు).

సీ. ప్రస్ఫురద్వానర పతియును సింహ
లాంగూలంబును నుజ్జ్వల గోవృషంబు
వారణ కక్ష్యయు భూరిమయూరంబు
సీతయుఁ గాంచన సింధురంబు ...
కేతనంబుల నొప్పుఁ గ్రీడిత నాచార్య
సుతునకుఁ గృపునకు సూతజునకు...

తే. నతని నందనునకును మద్రా
వనీశ్వరునకు శల్యునకు .. ద్రోణ.
8.284.

కాంచన సైన్యము సం. వి. అ. న.

కాంచన దేశమునకుఁ జెందిన సైన్యము
వీరు కిరాత జాతికిఁ జెందినవారు.
భగదత్తుని అధీనములో నుండువారు
వ. కిరాత కాంచన సైన్య నిచయంబు
లం గూర్చుకొని సమరంబునకు నమరి
యొక్క యజ్ఞోహిణిగల భగదత్తుడు
సుయోధనుంగలిసె. ఉద్యో. 1.225.

కాంచి సం. వి. ఇ. ఈ. స్త్రీ.

ఆడుదాని యొందిపేట మొలనూలు

సీ. అలఘు కాంచీ పదస్థలముం
యొప్పును ఆది. 3.27

కాంచీకొను దే. స. క్రి.

కాచీకొను, రక్షించుకొను

వ. కొరవపతి యిమ్మెయిం దమ్ములు
జంధులుండెగఁబొలియుట దెలిసియయి
నను దీరునకుఁజొచ్చి యున్నవారి
నై నం గాంచీకొననొకో యని
యాహించుచు. ద్రోణ. 4.148:

(ఆనందప్రతి కాచీకొను—సం. ము.
లి. ప. ప్ర. కో. కాంచీకొను ఒక
దానికొకటి పాఠాంతరముగా గూడ
లేదు)

కాంచు దే. స. క్రి.

1. పొందు (రాగ్యమును) పొందు
చం...జనవంశ్యులఁ బొందితి నీతి
విక్రమ, స్థిరులగు పుత్రులంబదసి
తిన్ సహజన్మం ప్రాప్తగాంచితి.
కాంతి. 8.321

వ. కలుగుతుచు. వాప్తి. 1.188.
చం...భవదీయ దివ్యవచనామృతమా
ని యరేగ చిత్తతఁగని కృతకృత్య
తంబొరయఁగాంచితి. కాంతి. 8.321.
కం. ఎంతతపఁబొనరించెయ, సంతా
నములేనివారు సర్వతిబొందం, గాంతురె.
ఆది. 8.298; విరా. 2.30

(సర్వతిబొందుట యను భాగ్యమును
బొందుదురె అని యర్థము)

2. దర్శించు, చూచు.

ఉ. భాంశవమేర్చె దేవతలఁ గానని
యీశ్వరుగాంచె. విరా. 1.65

సీ. జనులుగాంచిన మామహిమదూలఁ
దనికను పురుషోత్తమున మోముపుల్ల
గిలఁగ....విరా, 2.70.

వ...వాసుదేవుండు...తన్నుం గాంచిన
వారిన్లె నభినందించి. ఉద్యో. 4.24
3 (బిర్దను) కను,

వ...అమ్మునివీర్యంబు సలించినదాని
సరస్వతి గర్భంబుగా ధరియించి
పుత్రుం గాంచి తపస్వీజనగోష్ఠి నున్న
యత్తపోధను కడకుఁ దెచ్చి వీడు
నీ కొడుకు భవత్తేజంబు వృధవోసీక
యేమ వహించి కాంచితి వీనింగైకొను
మనిన...శర్మ. 2.203

ఆ. కొడుకుఁ గాంచు రావకూతురెద్దా
నికి నట్టి పనికి మచితమైన సమయ
మొదవె. ఉద్యో. 3.199

శో...యదర్థంక్షత్రియా సూతీతస్యకా
లోయ మాగతః. సం. భార. ఉద్యో.
90.77.

ఎఱుగు, గ్రహించు, తెలిసికొను. కని
పట్టు.

సీ. అర్జును నత్రవిద్యా ప్రమాణంబు
నా, యెఱిగిన యంతనీ వెఱుంగవరని
కొఱిదియు వనమాలి కొఱిదియుఁ
గాంచి, నా కొఱిదియు నెఱిగి వారం
మదీయ, దివ్యాత్మబలమునఁదెగటార్చు
నగు ననియే నిశ్చయించితి. కర్ణ.
2.45.

చం. తిరమయ బాహు శక్తియును
ధీరతయున్ వెరవుంజలంబు నె,వ్వరి
దెసఁగాంచె దెక్కుడుగ వారి నుతిం
పుము. కర్ణ. 2.28.

కం. పనుల యెడ మేలు గాంచిన,
మనుగడ యగ్గలము సేసి మన్నింపు
మురా, జనయజ్ఞ భృత్యకోటిం, గొని
యాడుము సేతపేరు క్రచ్చి కొలు
వునన్. ఆశ్ర. 1.64.

తే. వీనినెల్ల ననతోటిగా నెఱింగి,
కొనుచుఁ బ్రకృతి నుపేక్షించి తనకుఁ
దాన, కాని యొండెద్దియును లేమిగాం
చినపుడు పురుషుడవగత ధూమాగ్ని
బోలివెలుగు. అను. 4.223.

4 నిరూపించు. నిశ్చయించు.

న. ... ధర్మజుండు సుందరీజనంబు
లం గాంచు తెఱంగెఁ గెఱింగింపవే యని
యడిగిన నాపగాతనూజుండ తని
కిట్లను వారు మయ శంజరాది రాక్ష
సుల మాయలం గడచిన మతకంబులు
గలిగి నిరూపింపరాక యుండుదు
రదియునుం గాక జేతొక్క విశేషం
బాకర్థింపుము. అను. 2.178.

సీ. దానికజ్జనములుఁ దానును తల
మంది, చర్చించి కార్యంబు చాయఁ
గాంచి మౌన. 107.

8 కాపాడు, రక్షించు,
చూ. కాంచికొను.

కాండము నం. వి అ. పుం. న.

1. బాణము.

కా. మతోద్గదండచయంబులోన నొక
సమ్మానార్థ బాపంబు భాస్వత్కాండ
బులు...సత్కారంబున నిచ్చి విరా.
1.285.

2. చెట్టుమాను, బోదె

వ. తునిసి చిక్కువడియున్న యూరు
కాండంబుల వలన మదగజంబులు
సొచ్చిన క్షిప్రనంబులలోని యెడ
లును. విరా. 3.236

3. సమూహము.

వ. కంకణాంగద కాంతంబులైన కర
కాండంబులగములును. ద్రోణ. 2.60.
4 నీరు.

సీ. కాండ మహాతరంగముల వైరుల
ముంచు, విజయాంబు రాశికివేలనగుదు
కర్ణ. 2.95

కాంత సం వి అ. స్త్రీ

1. అడుది, స్త్రీ.

క. అంతిపురము చుట్టటికం, బెంతయు
గీడంతకంటె నెక్కు తదీయా, పాంత
చర కుబ్జ వామన, కాంతాదులతోడి
పొందు కలిమి భటుసకున్,
విరా. 1.131

కం. అనికాంతాజనములలోఁదనున గ్నిం
చుటయుఁ బొంగి విరా. 4.8.

2. భార్య, పెద్దము

కం. గొంతికి నంత వెఱవ మీ, కంత
వెఱవ దైవమునకు నంత వెఱవ న,
త్యంతకలుషాత్మ విరటుని కాంతకునే
వెఱతుఁ బనులు గావించునెడన్
విరా 2.185

కాంతత్వము సం. వి. అ. న.

ప్రకాశము, వెలుగు

వ. కాంతత్వ రుచి సౌరభంబులు
పె.వున సంపూర్ణ చంద్రార్క కమ
లంబులం గ్రేణిసేయు నాననంబు
లును. కర్ణ. 1.74.

కాంతము సం. విజ. (అ. ఆ అ)

1 మనోజ్ఞము. ఇంపయినది.

సీ. (భీష్మడు) పిండప్రదానంబు సమ
య, మగుటయు దర్పవిన్యాస మొనర్చ
నందంగుశీయక కంకణాంగదములఁ

ఆ. కాంతమైన యొక్క కరము
వొడమి యట, చేయి సాచుటయును.
అను 3.128; కాంతి. 1 350.

2. ప్రకాశించునది

మ. తునిమెంగుండలకాంతమైన. శిర
మున్ దుర్భాంతదర్పణునన్. శల్య
1.288; భీష్మ. 1.82.

కాంతారము సం. వి అ. పుం. న.

మహారణ్యము, పేరదవి,

వ. విరాటు నగరంబున కనతి దూరం
బగు కాంతారంబునం దటిమి పోవు
సమయంబున. విరా. 1,14?,

కాంతి సం.వి. ఇ. స్త్రీ.

1. జిగి, దీ.ప్రి. శోభ.

కం ... రాత్రీ రమణుం డలముత్రి
భుజి విపుల వక్షస్థంరేఖా కాంతిః
బరవశక్త్యముఁ బొందెన్. విరా.
1.218.

2. ఒప్పిదము, విధము.

సీ మంచికా టంకృతి కాంతి సంభా
మించు, నిర్భర బృంహిత నిస్వన
ములు శల్య. 1.102.

3. వర్చస్సు, లేజన్సు.

మర్యాః ఘనముగ నమరేంద్రపాండు
నుత సమాగమ మొక్క యేడు,
దనరంగ బ్రహ్మచర్య వ్రతస్థులైత
గిలి నిత్యంబు, వినిన పుణాత్ములుమ
జదివినవారు వినుము నూతొండ్లు,
నొనర జీవించు రత్యంత సత్కాంతి
యుక్తులై ధరణి అర. 4.49.

కాంతుడు సం. వి. అ. పుం.

1. మగడు, భర్త.

వ...మత్స్య మహికాంతుం డత్యంత
సంతుష్టాంతరంగుండై.

2. ప్రియుడు.

కం. పితకు వచ్చిన నానిన, కాంతు
నిఁగఁగొనుచు నొరునిఁ గాంక్షింపక.
కాంతి. 4.18.

కాందిశీకుడు సం. విజ. (అ. ఆ అ.)

భయముచే పలాయన మగువాడు.

కం. ఆయనయుఁ గాందిశీకుడై
యు త్తర దిక్కు వాతె. కాంతి.
3.425.

వ. కౌరవానీకంబు కాందిశీకంబగు
టయు. ద్రోణ. 5.192.

కాంపిల్య నగరము సం. వి. అ. న.

ద్రుపదు పట్టణము.

కం. కలయ నసిముసం దండంబులు
గొని కాంపిల్య నగరమున జమలెల్లన్,
నలిరేగి యార్చి కౌరవ, బంసు
భటులఁబొడిచి రాజి బడలు వదంగన్.
అద్రి. 6 71.

కాంభోజకటకుడు సం. వి అ. పుం

శ్వేత పర్వతమునకును హాటక
దేశమునకును మధ్యగల దేశమున
కధిపతి. ఇతఁడు ఉత్తర దిగ్విజయ
యాత్ర సలుపుచున్న అర్జునుని
బాజించెను. సరా-1-235

కాంభోజనాథుడు సం. వి. అ. పుం

కాంభోజరాజు. సుదక్షిణుడు. ఇతఁడు
ఏకాక్షిపాణి సమేతంబుగావచ్చిదుర్భ్య

గలసెను. ఉ. 1.225.

చూ. సుదక్షిణుడు.

కాంభోజము సం. వి. అ. పుం.

ఒక దేశము. అర్జునుని ఉత్తర దిగ్విజయయాత్ర కాలమున నతనికి ఈ దేశపు రాజు విచిత్ర వస్తు వాహన నివహంబు నమర్పించెను. సభా.

1.235, భీష్మ; 1.40.

ఈ దేశమున బుట్టిన గుఱ్ఱములు శ్రేష్ఠమైనవి. దీనిని కాంభోజ దేశమనియు నందురు. ఇప్పటిది కాబూల్ ప్రాంతమైయున్నది.

కాంభోజుడు సం. వి. అ. పుం.

కాంభోజ దేశపు రాజు. ఇతనిని యుద్ధారంభ కాలమున దుర్యోధనుడు ఒక యజ్ఞహిణి సైన్యమునకు అధిపతిగా అభిషేకించెను. ఇతడు ప్రతాప ఘనుడు. ఉద్యో. 4.139.

అర్జును ఢీతని వధించెను.

కాంస్యము సం. విజ. (అ. ఆ. అ.)

కంచుది.

వి. అ. న.

కంచు

సీ. కాంస్యోపదోహయః గాంచన చారు శృంగయు ధవళాంబర కలిత యును సదక్షిణయును నయి తగు గోవు. ఆను. 2.333

కాగు దే. అ. శ్రీ.

తప్తమగు, సలసల మందు.

సీ. ... కాగిన యెసరుల కరణి బొరిం బొరి శరనిధి బుప్పొంగి పొరలబడియె. ఉద్యో. 4.116

కాచు దే. స. శ్రీ.

1. తప్తముజేయు, దెన్నగ వేడిచేయు. సీ. కల్లు ద్రావిన పాతకంబది యగ్ని వర్ణముగాఁగఁ గాచి పానంబు సేయు

2. వెచ్చగడేయు (చలిని పోగొట్టుటకై చం. అనవుడు వాడు గుచ్చ హృదయంబలరం దనయంగకంబుల, య్యసల శిఖాకలావమున నల్లనయల్లన కాచి శీతబాధన ముడుగంగఁ జేయఁగఁ బదం పడి యాకలి సాలఁదోచె. .. శాంతి. 3.319.

3. ఉడుక్కఁబెట్టు, వండు, పక్వము చేయు.

సీ. అమలాత్మ గోవు మూత్రముఁ బాలునేయిని బానార్హమగు పెండతోన వరుస, మూడు దినములు మునుద్రావి మఱి మూడు దినంబులందు వాయువు భుజించి, యవలు సుగ్గగ ధేనునిపహంబు ద్రోక్కించి వెలవ నతైఱగు నూతలన కాచి, నెల్లల్లు మూడత్యంత నియతి నాహారంబు గొన బ్రహ్మహత్యఁ బోనవిచ్చిన ||తే|| బాయ, ... ఆను. 3.49.

కాగలు దే. అ. శ్రీ.

అగుటకు నచ్చుచుండు.

సీ. జనులొక్క తఱిదొల్లి నమయంబు ధమలోనఁ జేసి క్రూరతయు మ్రుచ్చిమియు అంకు, సైపక యట్టి దుర్జను సంధులును గూడి శాస్తింబు వారు గాఁజాలి తమకు నధిపతియఁగ నొరు నానపడక యుండి .. శాంతి.

2.257.

కాఞ్చి దే. అ. శ్రీ.

అగుటకు మొదలిడు.

ఉ. అచ్చటి మూక 'నల్లదల నాతు
రతం జెడి పాతె భీముచే, జచ్చె
గురుక్షితీశ్వరుని సారథి కూలె,
హయాశి నుగ్గు గాఁజొచ్చె ... కర్ణ.
2.388.

కాడి దే. వి.

(రథము, బండిమొ. వాని) యుగము,
ఎడ్లు మొదలగు వాని మెడపైనుంచెడు
కట్ట.

కం. పలుపులుఁ గాండ్లుం బగ్గం,
బులుఁ దన యస్త్రంబులడరి పొడి
సేసిన వి,చ్చల విడి బాతెడు రథ్యం,
బులనేయఁడు దివిజరాజ పుత్రుఁడు
గృపతోన్. విరా. 5.53.

చం. పవనజు చాపమున్ హరుల
పగ్గములుం దునుమాడి కాడితోనవి
పెనఁగాడఁగా వెడద యమ్మునఁ
గేతువు గూల్చి .. ద్రోణ. 4.292.

కాడు¹ దే. స. క్రి.

నాటా, గ్రుచ్చుకొను,లోనికి చొచ్చు
కొను.

గీ. కంకటము దూఱి యంగంబు
గాడిపోవఁ, గ్రూర నారాచమేసిన
స్రుక్కెనతడు. ద్రోణ. 2.32.

ఉ. కామము క్రోధమున్ మనసు
గాడఁగ బాటుట మాన్చి యింద్రియ,
స్తోమ విమర్గ వర్తనము ద్రుంచుచుఁ
... శాంతి. 1.147.

కాడు² దే. అవ్య.

ఒకానొక పుం ప్రత్యయము.

(ఉ. సౌగసుకాడు మొ.)

వ అట్టియెడ సంతక గణంబు

లన్నియు ... నస్త్ర పరంపరలు
గురిసిన, నమ్మేటి విలుకాడలుక
మానిన యలంతి నవ్వుచెలువంబు
మొగంబునకు వింత చెన్నొసంగ
విజృంభించి. కర్ణ. 1.176.

చం....పక్షిదా, దిరముగఁ జేయగా
మృగము తేకువ వాపను వేటకాడు
త,త్వరములు సూపికాదె తుడి
జంపఁదెగుం దన బారిఁ బాటినన్.
శాంతి. 3.21.

కాడు³ దే. అ. క్రి.

నజ్జో అర్థకము. (మహద్భక్త కర్తృ
పదముతో మాత్రమే కననగును).
'అగును' అను క్రియకు ఇది
వ్యతిరేకము.

చం. అనవుడు భీష్ముడిట్టులను నాత
నితో నకటా వధింపగా, మనుజుఁడు
గర్తకాడు వినుమా యితిహాస
మొకండు సెప్పెదన్....ఆను. 1.5.

చం. ప్రియములు వల్కి నిన్నను
సరింపగఁ బార్థుఁడు గాడు సుమ్ము.
.. ద్రోణ. 4.148.

కాపు దే. వి.

కూద్రుఁడు, కర్షకుఁడు.

ఆ. కాపు లావుమెవు గల్గి కర్పన
ముసే, యంగ వృష్టి దగిన యట్లు
గలుగ, ఫలము గల్గు .. సౌప్తి.
1.31.

కాపు వచ్చు, కాపులు వచ్చు

దే. అ. క్రి.

నివసించుటకు వచ్చు, వలసవచ్చు,
కాపురమునకై వచ్చు.

తే. వీనులకుఁ జూడ్కులకు నింపు
వెల్లిగొల్పు. ... గంము విలసిల్లుచునికి

నాకంబువేడ్క, నయ్యెడకుఁ గాఢు
వచ్చిన యట్టులుండె. అను. 2.318.

కం. వచ్చెం దిమిరము గాపులు, వచ్చె
మధుప కులము లబ్జవనములకు. విరా.

3.237.

గాఢవోపు దే. అ. క్రి.

కాపురము వెళ్ళు, నివసించుటకుఁ
టోపు, వలసపోవు.

తే. ... లలితవనము దివికి నలిఁ
గాఢవోయెడు తెఱగు దాల్చి. వీరా.

4.50.

వ. ... పటగృహంబులు మొదలుగా
వలయు సమస్త వస్తువు లొడఁగూర్చి
వెడలిన దండు పఱపై నముద్రంబు
గాఢవోపు చందంఱయ్యె. ఉద్యో.

4.130.

గా దే. అవ్య. 'అగు' ధాతువు యొక్క
వ్యతిరేక క్తార్థక రూపము.

1. కలుగక, సంభవింపక, చాలక
మొదలగు నర్థముల నిచ్చును.

వ. అమ్మని వరంబునఁ దన కన్య,
త్వంబు దూషితంబు గాకునికీయు.
చూ. 'అగు'. ఆది. 4.237; ఉ.3.399

2. చికల్పమును (పక్షాంతరమును)
దెలుపును.

వ. ధర్మతనయునకు ప్రపదుండ్లిట్లు
నియె. అయ్యో మీరు చక్రప్రయంతి.
బ్రాహ్మణులలో మాయాపులయి
క్రమ్యురుచున్న మంత్ర సిద్ధులలో
కాక కృష్ణా పరిగ్రహణార్థంబు
దివంబు నుండి వచ్చిన దివ్యులలో
యెఱుంగను .. అనిన. ఆది. 7.235.
ను. భవదాక్షా ద్భక్త్యంభ సంయమిత

శుభద్వేగమై కాక నాఁడవలిలన్ మన
యర్జునద్విపము క్రోధావేశ దుర్ధాంత
ద,ర్ప విలాసోద్భుట భంగి నేపదరి
కౌరవ్యాంబుజ శ్రేణి జీకు, వదం
జేయదె యొక్క వ్రేల్చిడిన నీకున్
వేడ్క-సందిల్లగన్. విరా. 1.56:

3. అంతమాత్రమే కాని-అనునర్థమును
దెలుపును.

వ. సత్యాది గుణంబులు శూద్రునందు
గలిగెనేని వాడు నచ్చూద్రుండగుఁ
గాక బ్రాహ్మణుండు గానేర్చునే
యవియు బ్రాహ్మణునందు లేనినాడు
శూద్రుండ యనంబడు. ఆర. 4.129.

4. కాని అనునర్థము నిచ్చును.

కం. అలుకఁదనంబున విప్రున, కలు
గంగా దగదు గురుఁడునై యున్నాఁ
డం, చలయక తలఁచితిగాకీటు, నిలుమీ
నీ రణముసేక నిజమగునేనిన్.
ఉద్యో. 4.312.

తే. పాండుపుత్రుల కెప్పుడుఁ బక్ష
పాతి, విదురుఁడని చెప్పఁదొల్లియు
విందు దీని, నెఱిగి వారించుగాకతఁడేల
శకుని కై తవంబున కొడఁబడు కౌర
వేంద్ర. సఖా. 2.126.

5. తప్ప(తక్క) అను నర్థమును
తెలుపును.

కం. అమరనదీ తనయుఁడు సింహ
ముగాక నరుండె. శల్య. 1.24.

కం. నిర్బంధము దుర్మానము, దుర్బు
ద్ధితఃగాక తగునె దుర్యోధన. ఉద్యో.
3.323.

ఆ. పరశురాముఁడొండె హరుఁడొండె
నరుఁడొండె గాక యొరులు. గలరె

ఉత్పన్నోర్త, బలిమి భీముడొండె
ఁలదేవుడొండె గాకొరులు నరులు
శల్కూ నోర్కగలరె. ఆది. 7.202.

తే. నీవు నలునకుఁ జేర్చితో దేవినైన,
గాక నీ సముజ్జ్వల రూప కాంతి విభవ
నిత్య సౌధాగ్యాభిజాత్య భద్ర, లక్షణా
వలలవి సహించుంగునె. ఆర. 2.20

6. కాకమ్మ అనునర్థమును దెలుపును.
ఆ. అనిన నట్లకాక యని సర్వసేనాది,
పల్క భార పట్టబంధమునకు, నియ్యి
కొనియె భీష్మదయ్యగ్గలికఁ గొని,
యాడె విభుడు ప్రముదితాత్మ
దగుచు. ఉద్యో. 4.155.

7. ఆకీర్వానమును దెలుపును.

కం. ... అదేవుడు పొందవులు నీ
చేత నివారితగుట యొక్క దివసం
దుసం గడుగుగాక యని పలికి
యంబర్హుడయ్యె. ద్రోణ. 2.66.
వ. కరుండేను ధర్మపథంబు దప్పని
వాడను నీ వచనంబున నాకు సంజీ
వని పనిసేయదయ్యెనేని నా చేత
చుపదేయంబు గొన్న వారికిఁ బని
సేయుంగాక. ఆది. 3.132; 3.116

8. నికర్యార్థమును దెలుపును.

కం. సాక్షునకుఁ గానియపుడు సంసారమునకుఁ
బాసితిన యింక భీష్ముని పాఠశాల,
యదగ నాతిండు మూలమీ హనికెల్లఁ,
గాన యాతని సాధింతుఁ గాక యెను. ఉద్యో. 4.284.

కం. ప్రాంతంబయ్యెను వాహన,
సంతానం బెల్ల నిపుడు సంద్యా
సమయం బింతట నేటికనని, సాలిం
తము గోకింక బోలెనైయున్నె.
భీష్మ. 2.340.

9. విధిని క్షీదెలుపును (విధ్యర్థకము
వ. ... మీకుం జూడంతోలినయెడఁ
దగిన చందంబును నిలుచువారము
గాక ... విరా. 1. 62.

కం. సమశీల వ్రతయుతులకు, సమ
ధనవంతులకు సమసుచారిత్రులకుం,
దమతో సఖ్యమును వివాహము నగు
గాకగునె రెండు ససమానులకున్.
ఆది. 5.205.

10. సందేహమును దెలుపును.

వ...అదేవి (కుంతి) విక్రమోపశీవు
లయిన ముచుకుందుడును సృంజ
యందునునను తొంటి సరపతుల చరి
త్రంబులు సెప్పి యుధిష్ఠిరుండు వీరిని
వినందొ కాక యని పలికి, యెల్ల
వారును వినుచుండ వెండియు
నిటనియె. ఉద్యో. 4.13.

కాకమ్మ సం. వి. అ. పుం.

కాకీ. చూ. కాకీ.

తే... కాక ఘాతారవ స్ఫూర్తి శమీ
తరు చక్రవర్తి. విరా. 1.162.

కాకా దే. వి.

కాకీ యటపు.

కం. ఆకులతఁ బొంది పలుకుచుఁ,
గాకా యని చంచుఁ దెలివి .. నీ,
రాకరమున మునిగెడు న, క్కాకింగల
హంస పరమ కాద్యమునన్. 2.79.

కాకీ వై. వి. (సం. కాకీ)

1. గుత్తిగా నలగానుండు ఈకలు
గల ఒకజాతి పెద్దపక్షి. వాయసము,
కాకమ్మ.

కం. ఎఱిగి పిలుసనిన వెనుఁ జై,
కుఱుకుదు సాకువము కాకీ నొడిసిన
భంగిన్. విరా. 2.282.

సం. వి. ఈ. శ్రీ.

1. తామ్ర అనుదాని కూతురు;
వ. తామ్రకుఁ గాకియు శ్యేనియు
బాసియు ధృతరాష్ట్రయు శుకీయు
నను నేపురు కన్యలు పుట్టిరి. కాకి
యనుదానికి సుచారణులు పుట్టె.
ఆది. 3.71.

కాకున్నె (కాక + ఉన్నె).

ఏవార్థకము (కాకుండ మతోకటి)
ఆ. అదవిఁ దన్నుఁ బాసి యరిగిన
నరిగి కాకున్నె యిట్లు సేయ నువిద
గదగె. ఆను. 2.764.

(అరిగియే యిట్లు సేసెను.)

కాకుత్స్థుడు సం. వి. అ. పుం.

కకుత్స్థ వంశమునఁ బుట్టిన రాజు -
శ్రీరాముడు.

మ. .. కాకుత్స్థకుల ప్రదీపకుని...
రామున్ రాజు చూడఁబడెన్. ఆర.
6.309.

గాకేమి (కాక + ఏమి)

ఏవార్థకము (కాకుండ మతోకటి
గాదు).

వ. అసిన విని యుదంకుండప్పుడు
దలంచి యా వృషభ గోమయ భక్ష
ణంబున ... దైన నాయశుచిభావం
బునఁ గాకేమి యప్పరమ పతివ్రత
మదీయ దృష్టి గోచరగాకున్నదయ్యె
(అశుచిభావంబుననే - అశుచి భావమే
గాని మతోకటి గాదు). ఆది. 1.97.

గాకోదరము సం. వి. అ. పుం.

ఉదరముతో కుటలముగా నడచునది,
పాము.

ఉ. .. చృపపుంగవ నీవు ననేక

భూసురా,పాదిత- సర్పయాగమున
భస్మము సేయుము తక్షకాది కా,కో
దర సంహతిన్. ఆది. 1.124.

కాశీవంతుడు సం. వి. అ. పుం.

ఇతఁడు గౌతమ వంశీయుఁడు. పేరు
చండకౌశికుఁడు. కాశీవంతుడైన
విధము తెలియదుగాని కశీవంత లేక
కాశీవంత వంశమువాడేమో. ఇతఁడు
మహా తపస్సంపన్నుఁడు. సంతానార్థి
యై బృహద్రథుఁడు ఈతని నాశ్ర
యించెను. ఇతఁడు తన తపఃప్రభా
వము వలన నొక మామిడిపండు
మంత్రించి బృహద్రథునికిచ్చెను. ఆ
రాజు దానిని దీసికొని శ్రమ్మఱి నిజ
పుత్రమునకు వచ్చి తన యిద్దఱు
భార్యలకు సమముగా విభాగించి
యిచ్చెను. ఆ కారణమున వారికి
నిర్దురర్థశరీరులు పుట్టిరి. అతఁడే
జరాసంధుఁడయ్యెను. సభా. 1.137.
మొ. 144 వ.

ఈతఁడు గిరివ్రజమునకు వచ్చి జరా
సంధు నాశిర్వదించెను. సభా. 1.150.

కాశీవతి సం. వి. ఈ. శ్రీ.

పుష్పితాశ్వని భార్య. ఈమెపేరు
భద్ర. కాశీవంతుని వంశజులగాన
కాశీవతియై యుండును.

ఈమెయందు భర్త పుష్పితాశ్వనుడు
అనవరత కామాసక్తుడై క్షయరోగము
వలన మరణించెను. ఆనాటికిమెకు
సంతానము లేదు. ఈమె భర్తశవ
మును కౌగిలించుకొని నేను నీతోడ
సహగమనము చేయుదును లేదా నీ
పుణ్యమూర్తికి ప్రతిమూర్తునై నపుత్రు

లను బ్రసాదింపుమని విలపించెను. వాని శరీరము నుండి యాకాశవాణి “నీవు ఋతుమతివైన యష్టమ దిన మునఁగాని శుచివై శయనంబుననుండి నన్ను దలంపుము. నీకు సంతానము గల్గును”. అని పల్కెను. ఆమె యర్థే చేసెను. ఆమెకు మువ్వరు సాల్యులు నల్వరు మద్రులు జనించిరి. ఆది. 5.80; మొ. 84.వ

శాశ్వతాదులు వి. బ.

1. మామతేయుని వలన ఎరిధాల్త యగు సుదేష్ట పంపిన దాసికూతు నకు బుట్టిన కొడుకులు. వీరు పదు నొకండుగురు. ఆది. 4.234.

2. వీరు గిరివ్రజమున జన్మించిరి. వీరి తల్లిపేరు ఔశీనరి. సఖా. 1.175. వీరి పేరులు వేర్వేరుగ గన్పింపవు.

కాచికొను దే. స. క్రి.

1. కాపాడు, రక్షించు.

ఆ. ఆట్లు గాకయుండ నీ రెండు తెఱగులవారి కాచికొనుము పనుమ తీశ. ఉద్యో. 3.269.

2. రక్షించుటకై వదలక కనిపెట్టు కొని యుండు, కాపాడికొను.

కం. అదియగునైనను చెంపొదవఁగఁ గాచికొని యిచట నుండుట కంటెన్, మదినధికంబై తోచిన, యది నీవరు నుని పాలికడుగుము నాకున్. ద్రోణ. 3.296.

2. వేచు, ప్రతీక్షించు.

(కృష్ణుఁడు దుర్యోధనునితో) నీ వాపా దించిన పాపంబులకెల్ల .. నేయకేల కాచికొనియుండు. శల్య. 2.328.

కాచికొను దే. వి. (√ కాచికొను).

కాచికొనుట, రక్షించుకొనుట.

చం. ఇది దగదంచు నక్షపదునింతకు నేరక సభ్యులందఱున్, మది మది నున్న యట్టి యెడ మానినికిం దనుఁ దాన కాచికో, రోధవిన దానఁజేసి సభ నొచ్చెము దక్కినఁ దాండునందనుల్ బ్రదికిరిగాక యయ్యెదరు రాధకౌఠూ రుల కొద్దునట్టిదే. ఉద్యో. 1.248; ద్రోణ. 4.166.

కాచు! దే. స. క్రి.

కాపాడు, రక్షించు.

ఆ. అయ్యలూకు పలుకులన్నియు విని భవత్తనయుతోడ, నిట్టులనియె భీష్ముఁడెనుగలుగ వెఱవ నేటికి సేనలఁగాతు నీవుమెచ్చఁ గారవేంద్ర. ఉద్యో. 4.213.

కం. తరణియు దుఃఖితయగు న, త్ర రణిం గాచుటకు నత్యుదగ్రభుజావి, స్ఫురణాధ్యు నొక్క రిక్కనుఁ, గరుకార్చ మనస్కుడగుచుఁ గ్రక్కునఁ బనిచెన్. విరా. 2.110.

ఉ. కావునఁ గామరోషములఁ గ్రాచుచు నాశ్రమకౌటిఁ గాచుచున్, భూవలయ ప్రజన్ సమతఁ బ్రోచుచు రాజ్యము సేత మేలు. శాంతి. 2.252.

2. ఆరపు.

ఉ. ద్రోవది ... పొంగు విషాద రోష ముల్, గావఁగ లేక బాష్పములు గ్రమ్మగ దిగ్గన లేచి యార్తయై. ఉద్యో. 3.114.

3. రక్షింపఁబూను, కాపాడఁదలచు కం. నీచమతి నన్ను నెవ్వఁడు,

సూచిన నా రాత్రిలోనఁ జూతురు
దెగఁ దా, రాచపలు హరిహరారులు,
గాచిన బలవిక్రమము లఖర్వము
లైనన్. విరా. 1.324.

కం. గురునట్టివారు పదివేపురు గాచిన
నెల్లి సైంధవునిఁ బగలిటిలోఁ, జొరి
గొనునట్లుగ నరునకు, వరమిండి
వేల్పులార వారని కరుణన్. ద్రోణ.
2.246.

4. కావలిగాచు, తప్పించుకొని
పోకుండఁ గాపాడు.

వ. దానవులు సహింపనోపక బృహ
స్పతితోడి యలుక నక్కచు నొక్క
నాడు హోమధేనువులం గాచుచు
వనంబున నేకతంబ యున్నవాని
వధించి. ఆది. 3.111.

కామ² దే. స. క్రీ.

1. (కాయ, కిణము మొ.) పుట్టు,
జయలుదేలు.

ఉ. ... ఆ సుదేష్టకుం, గన్నుల
సన్నులం బనులు గైకొని వారక
చేయుచుండుటన్, మున్నటులున్న
పాణితలముల్ బలుగాయలు గాచె
జూచితే. విరా. 2.221.

కామ³ అ. క్రీ.

బయలుదేరిన కాయలు గలది యగు.
మాలిని. కాచి బెడంగుగఁ బండిన యా
సహకారములం గదశీ తతులం,
జూచుచు. ఆది. 4.20.

కాటుకకొండ దే. వి.

అంతనాద్రి.

సీ. వెనమారుతియు నలంబుసుడును
జోరుచో నడ్దానవేంద్రుని యంప

బలుపు, చేత నతండు మూర్ఛిల్లి
యాలోనన, తెలిసి కాటుకకొండ
బొలుపు గెలుచు నాతని మేను పెల్లి
లరిన మోదువు తెఱంగుగాఁ జేసిన.
ద్రోణ. 3.259.

కాటులాడు దే. అ. క్రీ. (కాటులు +
ఆడు)

కలపించు.

సీ. అనుభవంచైన రాజ్యామిషంబు
నకుఁ గుక్కల భంగిఁ దమలోనఁ
గాటులాడి. శాంతి. 1.145; క్రీ. 2.9.

కారిన్యాయితము సం. విజ. (అ. ఆ. అ.)
కరినముగాఁ జేయఁబడినది.

కం. వాయువు చేష్టారూపము, మ్రోయు
నెడ నభంబు ద్రవము మునివర జల
మూ, ప్రాయిత మనలము గారి, న్యాయ
తము ధరిత్రి యిట్టు లైదు తెఱంగుల్.
శాంతి. 4.86.

కాడు దే. వి. ఔ.

శ్రీశానము, వల్లకాడు, శవములను
కాలువు లేక పూడ్చు స్థలము.

కం. సౌదపై నుండఁగ వారలు,
పదుండ్రునుం జూచి దాని భక్షింపగా,
మది, గోరి చేరి చుట్టం, బొదిగిన
సమయమునఁ గాటి పొంత తెరువునన్.
ఆను. 3.210.

కాడువడు దే. అ. క్రీ.

నశించు, కనఁబడకపోవు.

చం. తనయుడొకండు వాడు గుణ
ధాముడు క్రీడనవాంఛ సాంద్ర కా, న
నమున కేగి కాడుపడినం దడవం
జనుదెంచి యెందుఁ గా, నని మది
యాశ ద్రిప్పికొనినన్ వెగడందుచు
వచ్చినాడ. శాంతి. 3.158.

శ్లో॥ పీఠద్యుమ్న ఇతి విఘ్నాచో
రాజాఽహమ్ దిష్టభాశ్శుభః భూరిద్యుమ్నం
సుతం నష్టమన్వేష్టం వసమా
గతః. సం. భా. శాంతి. 128.1.

కాతరము సం. విజ. (అ. ఆ. అ.)
అధీరము, పిఱికి.

శా. కాతర, స్వాంతత్రాసకరం
బునై దురభివేశంబైన యాలోను
ని, శ్చింతంబై సతిచేయి వట్టికొని
చొచ్చెన్ ఓముఁడత్సుగ్రతన్. విరా.
2.327.

కాశ్చాయనుడు సం. వి. అ. పుం.

ఒకానొక మహర్షి.
వ. గార్గ్య గౌతమ కాశ్చాయనాదులు
చీననచేసి దీప్తిబోధించు. అను.
4.237.

కాదంబము సం. వి. అ. పుం.

ఛలహంస, ధూప్రవర్ణములైన
మడుక్కరాళ్ళు తెక్కలు గల హంస.
సీ. కాదంబ కాలేయ కాదంబినీ నీల,
జాల తమాలికా నన్నిభములు. ఆర.
5.375.

కాదంబిని సం. వి. ఈ. స్త్రీ.

మేఘపంక్తి.
సీ. కాదంబ కాలేయ కాదంబినీ నీల,
జాల తమాలికా నన్నిభములు. ఆర.
5.375.

కాదనక

యక్షము కాదని తలంపక, తగదని
యెంచక.

ఉ. కాదనకజ్జపాచి యవకారముఁ
దత్తుఁడేరదెసఁగెను, తోధనఁ జేసి
చేసె. ఆది. 1.124.

కాదను నిరారించు.

శా. గంగానందను పోటు మెచ్చక
గురుం గాదంచు రాధాతనూ, జుం
గీడాడుచు. శల్క. 1.87.

కాదయ్య కాదు + అయ్య)

ఇక్కడ 'అయ్య' పదము వాత్సల్య
మును దెలుపును.

“తగదు బాబూ” “కూడదు నాయనా”
అని భావము. తరువోజ ... చీని గాం
గేయ చిదుర కలశ జాశ్యత్థామ గౌత
ముల్ బుద్ధిగా నొడంబడుదురె
కాదయ్య యనినఁ గౌరవజ్యేష్ఠుండు
ఘనుఁడైబులనియె. ఆది 6.130.

కాదు 'అగు' ధాతువుయొక్క వ్యతిరే
కార్థము. మహదర్థము 'కాడు'
అగును.

'అగు' ధాతువునకుగల యర్థము
సంపర్కానుసారముగా ఆయా తావుల
నూహించు కొనునది) (తగదు,
కూడదు.)

ఉ. ... బీ,ష్టాదుల సన్నిధానమున
నమ్మెయిఁ బుచ్చిన పల్కు దప్పఁగా,
గాదని భర్తనందనుడు గ్రమ్మఱిచెన్
యదువీర కోపమున్. ఆరి. 4.170.

తే. ... బాహువీర్య, మునుఁడు మన
కాశ్రయంబయి మనిచె మత్స్య,దేశ
పతిగాఁడె సేనాపతిత్వమునకు.
ఉద్యో. 4.97.

కాదు గూడదు

ఎంతమాత్రము కాదు, ఎంతమాత్రము
వదికిరాదు.

చం. విరలుఁడు సూచుచుండ నిను
చేపర మునుఁడు సజ్జ ద్రోవ నొక్క

రుడును గాదు గూడదనఁగల్గెనె.

విరా. 2.257.

కాదె, కాదే = కద

తే. తెనుఁగుజాన వినిర్మింపఁ దివురు
టరయ, భవ్య పురుషార్థ తరు పక్య
ఫలము గాదె. విరా. 1.18.

కం. నాయన్నబామ దలఁపవ, యీ
యొడలీచీరి యిట్టి యేవఱు జందం,
బోయన్న మదన వికృతిం, జేయు
ననుట యెంతయును నిషిద్ధము గాదే.
విరా. 2.49.

కాదొకో (కాదు + ఒకో)

కూడదా యేమి? (కూడును, తగును
అని భావము).

వ. నాకు మిమ్మును మీ కుబేరుం
బ్రార్థించికాని యిక్కొలని పువ్వులు
గొనంగాదొకో. ఆర. 3.366.

కాదో కదా

అవును గదా

వ. ... అహ్మంభనంభవుండును
వసిష్ఠుండును శ్రేష్ఠులగుట రాజుల
కొడఁబాటు గాదోకదే యని ననుం
బ్ధులకున్న యన్నరపతితోడం బవ
మానుండు. ఆంధ్ర. 5.346.

కాద్రవేయుఁడు సం. వి. ఆ. పుం.

కద్రవకొడుకు, సర్పము.

వ. ... వై నతేయ కాద్రవేయులను.
ఆను. 5.313.

కాని దే. అవ్య. కళ. (ప్రప్రకృతి
కమని శ.రి; సూ. ఆ. ని) కాబట్టి,
కనుక.

ఆ. నాకుఁ జూడ మత్స్య నరపతి
సద్ధర్మవర్తి సుజనహేతుఁ డచార్య

బాహు, బలుఁడు గాన యతని పాల
నందఱుఁ దగవైన పనుల నియచు
టభిమతంబు. విరా. 1.84.

మ. ధృతరాష్ట్రుండును జుత్రులున్
వనము గుంతీనందనుల్ సింహముల్,
మతి నూహింప నసింహమైన వన
మున్ మర్రింతు రందున్ వనా, వృత
వృత్తంబులుగాని సింహములకున్
వేగంబు చేదొందుఁ గాన తగం
బొందుట కార్హమీ యుభయము
స్పండువై నున్మిక్కిన్. ఉద్యో.
1.358.

సీ. ... వీడు మహా పుష్కానిపిగాన
యితరులఁ బనుపక యేన వీనిఁ,
గ్రగర్భుఁ గొనిపోవగా జనుడెంచి.
ఆర. 7.219.

కాన2 వై. వి.

అడవి.

కం. ముందటి భంగిన కానల, యందు
వసింపంగ వలదె. విరా. 2.181.

కానఁబడయు దే. స. క్రి.

చూచు భాగ్యమొందు.

ఆ. ... దర్శనందనుండు, నేను
రాజరాజ పీఠంగుఁ గన్నారఁ గావఁ
బడయమైతిమేనిఁ గృష్ణ. ఉద్యో.
3. 117.

కాననము సం. వి. అ. స్త.

అడవి.

పీ. ... కాననమున సుప్తుఁడైన
నరుఁ బులి గొనుపోవు. నట్టులు నూ
మృత్యువపహరిండు. శాం. 4.23;
ఆశ్ర. 1.73.

కాని దే. వి.

రూపాయతో అటువది నాల్గవ వంతు
విలువగల రాగి నాడెము. ఇప్పుడు
రెండు నయాపైసలకు సమానము.

కం. ఏనుగులు సుట్టిరాఁ జేరేనుఁగు
పై మణిమయంపు తెల్లులు మెఱియం,
గా నీవేతెంతువు మముఁ గానికిఁ
గానవచ్చు డిప్పుడు గాడిదవైతే.
శాంతి. 4.389.

కాని 2 దే. ఆవు.

1. 'తక్క' అను నర్థమును దెలుపును
(దీనికి తర్వాత వచ్చు క్రియ వ్యతిరే
కార్థముగ నుండును).

ఆ. కలిమి జనులనేలఁగాని యెన్నం
డును, నొడఁగ గొల్చి తిరుగ వెంపు
లేని, యట్టి నీవు విరట్లు నెట్టి చందం
బున, ననుచరించు వాడవదిప
చెప్పును. విరా. 1.67.

గీ. .. అన్నరవడుండు, దనకు
నిన్నూటు కాని లేవనియె హరులుం.
ఉద్యో. 3.314.

ఉ. .. తీవ్ర దా,వానలుఁ బోలి
శాత్రవ చయంబు పయిం గవియించి
నిచ్చినఁ,గాని యుధిష్ఠిరుల్ సరకుగాఁ
గొనరా ధృతరాష్ట్ర నందసుల్.
ఉద్యో. 2.137.

2. కౌన్సిలొట్ట అర్థ విశేషము లేకయే
ఉత పదముగా నుండును.

కం. ... ర,హ్మ చూతముగాని
నీ గమనచేగంబున్. విరా. 2.89.
వ. ... నన్ననిచి వత్తువుగాని రమ్మని
రరంబు సాచి చెయవట్టి. ఉద్యో.
4.18; భీష్మ. 3.185.

3. పూర్వోత్తరములగు వాక్యార్థము
లకు కల భేదము సూచించును.

చం. ప్రియములు వల్క్కి నిన్నును
సరింపఁగ బాఠుఁడు గాఁడు సుమ్ము
దుర్జయ భుజశక్తి నిర్మథిత శత్రుఁడు
భీముఁడుగాని. ద్రోణ. 4.148; విరా.
1.226.

4. అయిన (అయితే)

కం. వేరొక్క పనికిం గానుగాని యే
నీవెంట నీమనసు వడయం జాలుదు.
విరా. 1.286.

5. వికల్పార్థమును దెలుపును.
వ. ... నూకుం జూడఁ బాండవులు
పొడవడంగి లేకపోయిరిగాని యీ
లోకంబున నునికి గలిగిన నగపడ
కుండ నేరరు. (కాని = లేనిచో;
అట్లుగాకపోయిన) విరా. 3.87.

కానిక దే. వి.

కానుక.

కం. ధనవర్గంబులు వీరి,చ్చినయవి
యట్లగుట వేడ్క సేయవు తగ నూతన
మగు కానిక యీవల,యును వేతో
దైరఁ బనుపుము త్తరఁ బ్రీతిన్.
విరా. 3.354; శాంతి. 1.346; ఆను.
4.433.

కానికిఁగోను దే. స. క్రి.

లక్ష్యము సేయు. (దీనికి వ్యతిరేకము
ననే ప్రయోగము.)

కం. ఏనుగులు సుట్టిరాఁ జేరేనుఁగు
పై మణిమయంపు తెల్లులు మెఱియం,
గా నీవేతెంతువు మముఁ గానికిఁ గొన
వచ్చుడిప్పుడు గాడిదవైతే. శాంతి.
4.389.

కానివాడు (వికల్పమును దెలుపును)

1. అట్లు జరుగని పక్షమున, అట్లు జరుగని దినమున.

ఉ. దేవతలన్ జయించుచు నతిస్థిర
సంపదలం ద్వదియ విద్యావిభవంబు
పెంపునను దానపు లుద్ధతులైరి కాని
నాఁడీ వనరాశిలోఁ జొరరె యింతకు
నంతకకొప్పులైన యదేవ పరాకాసీ
పతుల దివ్య నిశాత మహాయుధా
హతిన్. ఆది. 3.151.

2. లేకపోయిన, అట్లు చేయనియెడల.
వ. .. ఇక్కన్యక నీకు ధర్మ
పత్నిగాఁజేయునట్టి యిష్టంబు గలదేని
నా వేడినదాని నిమ్మనిన శంతనుండు
దాని సీనగునేని యిచ్చెదఁ గానినాఁడీ
నేర నది యేది సెప్పుమనిన.
ఆది. 4.176.

3. లేని యెడల, కాని యెడల.
వ. అయ్యా నీవు బకరూప ధరుండ
వై యున్న రుద్రుండవో పావనుం
డవో, పవనుండవో యట్లు గాని
నాడు కులపర్యత ప్రతిములయిన నా
తమ్ములం బడఁబ్రోచునట్టి బలంబు
పులుగులకుం గలది. ఆర. 7.417.

కానిపించు } దే. స. ప్ర. 1.
కానించు }

చూపు, చూపించు. దర్శింపఁజేయు.

ఉ. అత్రణి లేచివచ్చి తన యన్నలఁ
దమ్ములఁ గానిపించె నయ్యుత్తరు
నర్జునుండు. విరా. 5.342.

వ. ... ఆ లుద్ధకుల నగ్రజుఁ గాని
పించి. శల్య. 2.41.

మ. (అర్జునుడు ప్రవనితో) .. ఈ
వచ్చును, నుద వీరావలికిన్ భుజా

విభవ విన్యాసంబు గాన్పించి మౌనైద
గ్వంబు. విరా. 4.263.

వ. (ధర్మరాజు) ప్రాహ్లాణ సంఘం
బులం గానిపించికొని దర్శనమిచ్చి.
(కనఁబడునట్లు చేసికొని అని
భావము) శాంతి. 1.360; అశ్వ.
3.205.

కాని పేరిడి

తగనిది, గిట్టనిది, ఇష్టము గానిది.
కం. పలుమాటుం దలవాకిట, మెలఁ
గుట యనఁజీ జన్మక మిత్రత కలహం,
బుల కెలయుట నగు పలుకులఁ జెలువ
నగుట నాకుఁ గానిపేరివి మగువా.
ఆర. 5.302.

కానివాడు దే. వి. ($\sqrt{\text{అగు}}$).

1. పనికి మాలినవాడు, అసమర్థుఁడు
కం. నరు నద్దెసఁగలవారిని, గురు
బల ముబ్బుసెదఁ జొగడి కొఱ కొఱ
గాఁగన్, గురుని గురుతనయు మద్రే,
శ్వరునను నేమిటికీ గానివారిం
జేయన్. ద్రోణ. 5.105

2. సంబంధము లేనివాడు.
వ. ... దేవాసుర గంధర్వ యశాదు
లకు దుర్జయులైన యప్సిదలంట్లు
సేసి నీవు కానివాడవ పోలెం దొంగి
యున్న వాడవు. ఆర. 7.417;
ద్రోణ. 3.168.

కానినుడు సం. వి. అ. పుం.

కన్యకాదుకు, కర్డుడు.
వ. ... అర్జునుండును బ్రీతుండై
గాండీవ విశేష ఖేభిత నభో భాగం
దగుచుం గానినుపై నానాధన విభి
ఖంబులు నినిచె. విరా. 5.96.

2. వ్యాసుడు.

ప. ... సత్యవతి దొర్లి కొండుక నాడు కన్నయ్యనున్న కాలంబునఁ బరాశరుండు దన్నుఁ గామించుటయు నమ్ముని వరింబును... జేసి యమనా ద్వివంబునఁ గృష్ణరైపాయనుండు గాసినుంచయి సర్వోగర్భంబునఁ బుట్టి పనిగలయప్పుడ తన్నుఁ దలంచు నది యని చెప్పి తపోవనంబునకుం జనుటయును ఫిప్పునకుం జెప్పి. ఆది. 4.238.

కామపు } దే. వి.
కామపు }

1. దర్శనము. దృష్టి, చూచుట.

ఉ. చిత్తము మెచ్చి నావలనఁ జిక్కఁ గవెండియు నాలతాంగి యచ్చొత్తిన యట్లు నాకుఁ దన యల్లము తెల్లము సేయకున్కదా, నతఁడే గ్రోత కాన్యగుట నడ్డము సొచ్చెనొ సిగ్గు పెంపు నన్నుతలమందఁ జేయుట కునో తలపోసి యెటుంగనయ్యెడున్. విరా. 2.84.

ఆ. జ్యోతి యాత్మయంద యున్నది గాన్ప శక్తము సమాహితాత్మ్యతైన మునికి, నొరులవలనఁ దనకు నొరు లకుఁ దనదెన, యము లేకయున్నఁ బరముఁ గాంచు. శాంతి. 6.283.

2. తలఁపు, అభిప్రాయము.

కం. ఇరువది నాల్గవారులు, నరసి చనుళ్ళేర్చి బుద్ధి యను కాన్పన న, పృ డనునఁ బలికెద రే గను తెరువున విను తత్త్వవిచమ దేవస్తుత్వా. ఆను. 4.175.

3. ఎటుఁగుట, తెలిసికొనుట.

ఉ. తాలిమి బేర్చువారలును ధర్మ విధిజ్ఞులు సత్యవంతులున్, లోలత లేనివారు మద లోభ నిరర్థక కోప హినులు, స్త్రీల నమేతులుం బలుక నేట్లుట కార్యము కాన్పు పెంపుమై, జాలుట గల్గు భృత్యులును సంపద సేయుదు రాత్మభర్తకున్. శాంతి. 3.468.

4. ప్రాప్తి, పొందుట, భాగ్యమును పొందుట.

ఆ. బ్రాహ్మణులకుఁ బ్రియము పాయక చేయంగఁ గాన్పచూచె పుణ్యకర్మ ఫలము. ఆది. 6. 283.

సీ. ... కూతుల గన్న ఫలము దగిన, వరులకు సద్ధర్మ చరితుల కీఁగాన్ప కాదె నావుడు సూర్యుడాదరించి. ఆది. 7.86.

కం. జ్ఞానము విజ్ఞానము నీ, మానిత గుణములగునవి సమగ్రమములైనం, గానేరదు మోక్షపదము, గానుపు దృఢనిశ్చయండు గాకున్నేనిన్. శాంతి. 6.290; సభా. 2.138.

కానోపు కాబోలు.

సీ. ... ఏ కారణంబున నేమయ్యెనో వానయేపునఁ దెలియఁ గానోపు నకట. శాంతి. 3.310.

కామపు దే. స. క్రి. కాంచు

1. చూచు, దర్శించు.

తే. నీవు ధర్మజుపాలికి నెమ్మినరుగు, మఠండు పేరొలంగుబున్న యవనక మునఁ, గాన్పుమతనికి ననుజవర్గంబు

నకును, బంధులకు నింపుపుట్టంగఁ
బలుకుమచట. ఉద్యో. 1.270.

కం. నేకరి పెక్కు విధంబుల,
నార్చఁగ జొమ్మలు గడంగి యాడెడు
చందంబెర్పడ గాన్ముము కాలన,
మర్మిత కార్యకరులైన మానవుల
దెసన్. శాంతి. 1.288.

2. కనిపట్టు.

ఉ. ... అమృతామృత కరిష్టము
నేమిట నెందు నేల పాటిల్లెడు వారిఁ
గాన్పుట గడించి తడియ మహాను
భవతన్. 3.100.

('కాన్సు' అని కొన్ని ప్రతులు)

3. ఆశ్రయించు.

ఉ. ... భాగవరామ నాశ్రిత, శ్రీకరుఁ
గాన్ముమాపదలు పెండఁగనీడతఁ
దాశ్రయించినన్. ఉద్యో. 4.289.

కావ్యము సం. వి. అ. పుం.

ఒక బోయ.

(మూలమున కాయవ్యండు అని
యన్నది).

చూ. చరిత్రము. శాంతి. 3.177. మొ.
1.84 వ.

కాపిము సం. విజ. (అ. ఈ. ఆ.).

కపిలప్రోక్షమైనది.

కం. ఈ పరిబోధంబుభవా, కాపిల
మస్కర్దురుండు కపిలుండతని శిష్యా
పరిణతి బహుశిష్యులు, దీపిత విజ్ఞాను
లైరి దృఢనిశ్చయతన్. అను. 4.285

కాపిలేయ్యండు సం. వి. అ. పుం.

పంచశిఖండును మహర్షి. ఈతఁడు
కపిలాభిరామయగు గురుకుటుంబిని
చన్నుగుడివిపెరిగినవాడగుటచే కాపి

లేయ్యండు అని పేరు పొందెను.
ఈతఁడు సాంఖ్యశాస్త్ర జ్ఞాన ఘనుఁడు
జనకునకుఁ దత్త్వోపదేశము చేసెను.
చూ. శాంతి. 4.342. మొ. 359. వ.

కాపు దే. వి. ($\sqrt{\quad}$ కాపు).

రక్షణము.

ఆ. విను మహింస విప్రజనులకు నెల్ల
భంగులను వలయుఁ బ్రజల వలనఁ
గరుణ, గలిగి వారిఁ గీడు గమరక
యుండఁగఁ గాపు పతికహింసకత్వ
మనమ. శాంతి. 5.299; ఆర. 8.324

కాపురువు

కుత్సిత పురువుఁడు, దుర్మార్గుఁడు.

వ. ... కాపురుష లక్ష్మీ విలాసంబు
నుం బోలె ననుపయోగ్యంబును.
విరా. 2.325.

కం. భూపాల వల్లభాజన, దీప్తిక
యనఁజాలు ద్రౌపదికి నెయ్యెడలం
దేపాటులు వాటిలెనో, కాపురుషుల
వలన నిట్టి కాతీయ పుట్టెన్. విరా.
4.130.

కామ దే. వి.

1. గొడుగు రక్షణము మున్నగువాని
దండము.

ఆ. సిదముకామ సూడు వదలెడు.
కర్ణ. 2.118.

చం. కనకపుఁగామ తోమరము గర్వ
మెంగుంగ నెత్తి పద్మనాభుని భుజ
శాలి యుచ్చితేన. కర్ణ. 1.169.

శ్లో॥ అయస్మయో హేమదండో
జగామ దరణిం తదా మాధవస్య
త విద్యేస్య తోమరేణ మహారణే. సం.
భా. కర్ణ. 28.17.

2. కలువ కామర మున్నగువాని కాద.

తే. కామః బాసిన కమలంబు కరణి.
కర్ణ. 8.371.

కామ² సం. వి. ఆ. శ్రీ.

వ...అయతాసీకుండు పుట్టె వానికిం
బృహస్పతివసుని పుత్రియైన కామకు
సక్రౌఢమండు పుట్టె. ఆది. 4.2.

(మూలమున నీమె భాన యని పేర్కొ-
నఁగెనది. అయతాసీకుండు అయు
తాచాచుగఁ జెప్పఁబడెను.)

శ్లో॥ అయతానాయా తు ఖలు పృథు
ప్రకపో దుహితరీ ముపయేమే భాసాం
నామ తస్మామన్యః ఒజ్జే అక్రౌఢనః.
సం. భా. ఆది. 63.21.

కామందకుండు సం. వి. ఆ. పుం.

ఒకాచౌక ముని.

కామగమనము సం. విజ. (అ.ఆ.ఆ.)

చోరిని చోటికిఁ బోవఁజాలు శక్తి
గలది.

వ. మాక ముచ్చలకు మాఁడుపురంబు
తెల్ల సుఖంబులుం గలిగి కామగమనం
బులై విలసిల్లు నిట్లుగా నొసంగుము.
కర్ణ. 1.261.

కామగీతలు వి.

కాముండు చెప్పిన వాక్యములు. చూ.
అశ్వ. 1.126. మొ. 181. వ.

కామగృహము సం. వి. ఆ. న.

శ్రీ జననోద్రయము, యోని.

సం. ... కలుగుఁ బడనుతోడి కళలు
గామగృహమునన్. ఆను. 2.176.

కామచారి సం. విజ. (న. జీ. న)

యభేచ్ఛముగా సంభరింప శక్తి గల
వాడు, కామగమనము గలవాడు.

నీ. కామచారులకు దుష్కరము గలదె
ఆది. 2.34.

వ. ఏనుఁను గామచారిణిని నీకిష్టంబైన
చోటికి నిన్నుఁ దోడ్కొని పోవనేర్తు.
ఆది. 6.196.

కామము సం. విజ. (అ. ఆ. అ.)

కామము వలనఁ బుట్టినది. ఇవి:

1) జూదము, 2) వేట, 3) శ్రీలోలక
4) మద్యపానము, 5) అర్థదూషణము

కామశకుండు సం. వి. ఆ. పుం.

ధృతరాష్ట్ర సర్పజాతివాడు. ఆది.
2.212.

కామతంత్రము-సం. వి. ఆ. న.

కామశాస్త్రము.

నీ. క్షత్రియుండు... కామతంత్రంబు
లోనుగ శాస్త్రముల నెల్లఁదగిన భంగి
ఆ. నలవరించి. ఆను. 4.124.

కామతీర్థము సం. వి. ఆ. న.

ఒకానొక తీర్థము. దీనిని సేవించిన
వారికి ఇష్టసిద్ధి యగును. ఆర. 2.254

కామదోహిని సం. విజ. (ఇ. ఈ. ఇ).

కోరికలను ఇచ్చునది.

వ. ఏను నీకుఁ గామదోహిని నయి
యందనిన్నెట్లు దర్శనముగాఁ బరిశీలి.
అశ్వ. 2.20.

కామధేనువు సం. వి. ఉ. శ్రీ.

కోరిన వస్తువులనిచ్చెడి ఆవు, వేల్పు
టావు.

కం! ... పొగదొందిన రాజునకుర్వి
గామధేనువుగా. భీష్మ. 1.41.

కామధ్వంసి సం. వి. న. (అ. పుం.)

కాముని (మన్మథుని ధ్వంసము చేసిన
వాడు, శంకరుండు.)

కం. ... అం, గన పతిఁ బాటింప
వలయుఁ గామధ్వంసీ. ఆను. 5.295.

కామము సం. వి. అ. పుం.

1. ఇచ్చ, కోరిక.

వ. ... అంబుజాననుండు, నాయందు
గోపంబును గామంబును లేవు. ద్రోణ.

2.163.

ఆ. అతివ కామకృతములైన కర్మం
బుల, ఫలములనుభవింప వలయు.
ఆను. 5.108.

(ఇది సంకల్పము వలన గలుగును.
దేహజ్ఞానముచే నశించును.)

సీ. మనుజేంద్ర సంకల్పమునఁ బుట్టు
రామంబు రూపఱు, దేహ నిరూపణ
మున. శాంతి. 3.421.

2. ఇష్టవస్తు ప్రాప్తయందుఁ గలుగు
ఇంద్రియప్రీతి.

కం. ... కామము సంకల్పమునఁ
గలిగెడు సంక,ల్పమర్ప రహితమగు
చే,తోముద్రం బాలు నేను దుది యది
నీకున్. శాంతి. 4.45; శాంతి. 4.343

3. తృప్తి, ఆశ,

ఆ. వినుమవిద్య గామమునకుఁ
గామము గర్భమునకుఁ బుట్టఁబట్టులు.
శాంతి. 4.343.

4. ఒక పురుషార్థము.

కం. ... తా, మూదల ధర్మార్థకామ
మోక్షస్థితికిన్. విరా. 1.4.

5. సంభోగేచ్ఛ.

కం. ... ఆ లతాంగి కామాతురు
నన్, బెట్టి యచట దానికి మనసెట్టు
నిలుచు. విరా. 2.297.

కామరూపము సం. వి. అ. పుం.

కోరిన రూపము.

మ. ... మనోజాతాగ్ని సంజాత
వేదనయై రాక్షసి కామరూపధర్మ
మర్త్యశ్రీ స్వరూపంబుతోన్. ఆది.
6.188.

కామరూపిణి సం. విణ. (న్. జీ. న్).

కోరిన రూపము గైకొనునది.

వ. ... ఒక్కనాడు కామరూపిణు
లగు గోవులు గొన్ని కాంతాకారం
బులు గైకొని కమనీయంబగు కొరిన
జలక్రీడలు సలుపు చుండ. ఆను.
3.67.

కామవికారము సం. వి. అ. పుం.

మన్మథోద్రేకము, మోహముచే శరీర
మునందుఁ గాని మనసునందుఁగాని
రెండింటఁగాని కలుగు మాచ్చు.

వ. ... అమ్ముగ్ధకుం దన సన్నిధి
గామవికారంబు పుట్టుట గలుగ భావిం
చుచు. విరా. 2.82.

కామవైరి సం. వి. న్. పుం.

మన్మథునకు శత్రువు. శివుడు.

సీ. ... అంబి తే. కా సమేతుఁడై
యేతెంచి కామవైరి. శాంతి. 6.252.

కామహరుడు సం. వి. అ. పుం.

మన్మథుని హరించినవాడు. శంక
రుడు.

కం. ... అమేయాకార కామహర-
ద్రోణ. 2.161.

కామాతురుడు సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)

మన్మథోత్కంఠ గలవాడు. కామ
ముచే ఆర్తిగొన్నవాడు.

కం. ... కట్టిడియే యీ లతాంగి
గామాతురు నన్, బెట్టి యచట దానికి

మన, నెట్లు నిలుచు దగవు విడువ
నెట్లులు నేర్చున్. విరా. 2.297.

కామి¹ దే. వి. ('అను'ధాతువు యొక్క
వ్యతిరేక భావార్థక రూపము).

1. కాకపోవుట.

అ. వెప్పిన్ద్ర యేను జేసెదనవి
యొకంబడిన వాడ వింక బలుకు
దిరుగఁ, గామి మజవకుండఁగా నీకు
పలయుజా, మ్మయ్య దండధారకాగ్ర
గజ్జ. శాంతి. 2.182.

2. లగకుండుట.

రం. విను హవ్యకవ్యములు మజ్జన
భోజనముటను విప్రజాతి వనిత
దాఁచనిసేయ నడపునది యప్పును
లకు వెజనకుట గామి వ్రాహ్మణుఁడు
న్మృత. ఆను. 2.240.

కామి² సం. విణ. (న. నీ. న్).

కాముకుఁడు, మిక్కిలి మరులు గల
వాడు.

ఉ. ... కామికి నయఁబుర నొందు
పలంపఁబోలునే. ఆది. 4.214.

గామించు సం. స. శ్రీ.

1. కోరు, అభిలషించు.

సీ. ... తపములు యజ్ఞముల్ దాన
ముల్ వ్రతములు, దేవతా సజ్జన పేవ
నములు, గామించు బ్రతుని గామించి
జనకుఁడు. ఆర. 5.5; శాంతి. 6.424

2. మోహించు, చలచు.

ష. ... శక్తిమతి యను మహనదిం
గోచాహుంబకు పరతంతలు గామించి
యద్దంబువడిన. ఆది. 3.26.

కామిని సం. వి. ఈ. శ్రీ.

ఆడుచి, శ్రీ.

కం. అని మనసునఁ దలపోయుచు,
దన తమ్ముని, నల్లనెత్తి దందడి
దొరఁగం, జనుదెంచు నశ్రుపూరము,
కనుఁగవలో ద్రుగిహనుఁ గామిని
పలికెన్. విరా. 2.59.

2. అందముగం = శ్రీ.

వ. ... కామిని గండ పొందుచువి
దొడ్డి కుముదంబులకు జగన్నేత్రంబు
లకు నానందంబాపాదించుచు జం
ద్రుండు. ద్రోణ. 5.276.

3. మిక్కిలి వలపుగల శ్రీ, ప్రియ
సంగమమునందు. మిక్కిలి ఆసగల
శ్రీ.

కాముఁడు సం. వి. అ. పుం.

1. మనస్తథుఁడు.

ఉ. ... పొత్తిపై ... నెక్కొను
చూడ్కిఁ గ్రమ్మఱుప నేరక యూరక
నిల్చె గాముచేఁ జిక్కిన నెమ్మనంబు
గడు జేడ్పడు మానమునై యతఁ
దప్పదయ్యెదన్. విరా. 2.23.

2. ధర్మఁడు అను మనువునకుఁ
బుట్టినవాడు. ఈతని భార్య పేరు
రతి. ఆది. 3.69.

రసుని కొడుకు, అమోఘుని తండ్రి.

ఆర. 5.159.

కాముకుఁడు సం. విణ. (అ. ఈ. అ).

వలపుకొన్నవాడు.

కాము బాణము వి.

మన్మథుని బాణము, పద్యము.

సీ. గంధమీంకుఁ బుట్టి కాము బాణ
ములతోఁ గలసి యాడెడు నట్టి కన్ను
గవయు. విరా. 2.87.

కామ్యకవనము సం. వి. అ. న.

పాండవులు అరిణ్యవానము చేసిన
వనము. ఆర. 1.45.

వ్యాసుని యువదేశాను సారము పాండ
వులు ద్వైతవనమును వదలి కామ్యక
వనమును జేరిరి. ఆర. 6.101.

కామ్యక వనంబున ఘటోత్కచుడు
సాహాయ్యము చేసెనని ధర్మజుడు
వచించెను. ద్రోణ. 5.257.

కామ్యపూజ సం. వి. అ. శ్రీ.

అభీష్ట సిద్ధికై యొనరించు దేవతా
పూజ.

అ. అతడు నియతితోడ నగ్ని
సముజ్జ్వలంబుగ నొనర్చి కామ్య
పూజ దీర్చి, యానసమయ మంగళా
ర్థంబులగు మంత్ర సంఘము
దగ జపించుచుండె. విరా. 1.146.

కామ్యము సం. విణ. (అ. ఆ, అ.)

కోరఁదగినది.

కం. ... కామ్యంబులు నామనమున
లేవేనేమియుఁ గొని నిత్తునకాన యధిప
కోరుము తగఁగన్. శాంతి. 4.143.

వి. అ. న.

అభీష్ట పదార్థము.

తే. కుడుపునకు ముందరొడ్డుల గోవు
నకు సమంచిత గ్రాసముష్టి నిత్యంబు
నేడు, గాలమిచ్చిన నతఁడెల్ల కామ్య
ములును, బ్రాహ్మణుల కొరఁగిన
ఫలమువడయు. ఆను. 2.415.

కాయ దే. వి.

1. చెట్టు తీరగ మున్నగునవి కాచెడి
కాయ. పచ్చికాయ. పండనపనసము
లేవయే నుజించుట కుపయోగించు

ఫలము.

ఉ. కాయలఁ బండ్ల నీకులను గల్గవె
సూక్ష్మపు జంతువుల్. శాంతి. 1.110.

చం. ... కూరలును గాయలు బం
డులు భోజనంబుగాన్. ఆర. 1.94.

2. చేతులయందుఁ గాచెడి బొప్పి,
కిణము.

ఉ... కన్నుల నన్నలంబులు గైకొని
వారక చేయచుండుటన్, మున్నటు
లున్న పాజివలముల్ బలుగాయలు
గాచెఁ జూచితే. విరా. 2.221.

కాయము సం. వి. అ. పుం. న.

దేహము.

చం. ... నిరుపాధిక చిన్మయ కాయ.
విరా. 2.363; శాంతి. 5.518; శాంతి.
4.333.

కాయగుడ్డుడు సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)

శరీర మాచిన్యము తొలఁగినవాడు.

కాయశాచము సం. వి. అ. న.

ఒకానొక తీర్థస్థలము. ఇచ్చట
స్నానము చేసినవారికి కాయగుడ్డి
గలుగును. ఆం. 2.263.

కాయకము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)

శరీరమునకు సంబంధించినది
(పాపాది)

సీ. ... అభక్ష్య, భక్షణంబును నన్య
భామారతము మవ్య, పానంబు మొద
లైన పాపకృతులు.

తే.... కాయకంబులు. ఆను. 5.174.

కాయ్య దే. వి.

అనురాగము, కామము.

సీ. ... తెమ్మొవి యాని యెక్కింతు
గాయ్య. విరా. 2.310.

కారందవము సం. వి. అ. పుం.

కిన్నెలేటి పిట్ట.

ప. ... బడి ఒకాక కోక కారందవ
సారస పిట్ట మధ్యక సౌమ్య సరో
వర సంకులంబును. ఆది. 1.201.

కారందవము సం. వి. అ. న.

పడిన సమస్త తీరంబునఁ బ్రసిద్ధం
మలైన వంశ పీఠంబులలో నొకటి.
చూ. పంచ పీఠములు. ఆది. 8.149.

కారకత్వము సం. వి. అ. న.

చేయుట.

చం. ... పాప వినిశ్చయ కారకత్వ
నిశ్చయంబు మున్నసేమందును సూత
మందును సౌమ్యంబునఁ ద్రుంగిరి.
చం. 2.301.

కారకము సం. వి. అ. (అ. రికా. అ.)

చేయునది, పరిపాలన.

కిం. రవి సృజించుచును వర్తము.
పడియడమనఁ గిరవ వరుల రసమం
చయ్యఁ దాడిపురుషు పెన్నయచార
ము శాంతి. ౪.599, కర్త. 8.399;
శ్రీ. 1.53.

కారగ్ని దే. వి. (కారు + అగ్ని).

కార్మిప్పు, వహనము.

గీ. ఎగ్గరంబునఁ దాను గార్గంగారె,
నయె. ఆద్ర. 2.163. చూ. కారు

కారణజన్యము సం. వి. అ. పుం.

(న. నే. న.)

పెరియో యొక నెమి త్రముతో గలిగిన
పుట్టువు

ఉ. ... కారుణజన్యమై భవవికారము
వచ్చినఁ దెంపు తప్పునే (కారణ
జన్యమగుచి). విరా. 4.22.

కారణము సం. వి. అ. న.

(క్రియా నిష్పాదకమగు) హేతువు.

ప. ... ఒక్క కారణంబున నుద్ధతు
లగు విరోధులచేతం బతుల సన్నిధిం
దలవట్టి యీదవ్వంబడి. విరా. 1.313.

2. సాధనము, కరణము.

సీ. గౌరవంబున కేకకారణంబు ...

భార్యయ చూచె. ఆది. 1.84.

కారము¹ సం. వి. అ. పుం.

ఒక ధ్వనినిగాని వర్ణమునుగాని చెప్ప
నప్పుడు వచ్చు ప్రత్యయము.

ప. ఇట్లతండు మూర్ఖిల్లిన ముని
జనంబులును నందయు నధిక శోక
సమాకులత్వంబు నొంది హఠాకారం
బులు సెలంగఁ బొదివిరి. ఉద్యో.

4.334.

కారము² వై. వి. (సం. షారః; ప్రా.

కారం; క. కారపు; త. కారమ్) - రటుః
(సం); కారో (ప్రాకృ); కార (ప్రాకృ.
సమ) - అని బాల వ్యా. ఉప్పుమన్ను,
చవుడు (గుడ్డలు శుభ్రము చేయుటకు
నుపయోగించునది).

చం. ... అం, బరమునఁ బుట్టినట్టి
మలపంకము గౌరములోన నద్దఁగా,
విరిసినయట్లు. శాంతి, 3, 364,

శ్లో॥ స తత్సావమ్ నుదతే క్కృశీలో
వాసో యథా మలినమ్, షారయుక్తమ్.

సం. భా. శాంతి. 152.34.

కారాకు దే. వి. (కారు + ఆకు)

పండుటకు.

కం. వైరమున మలిచి త్రెంపక, కారా
కులు డుల్లినట్లు కర్మము లెల్లం, దార
పెడఁబాయ వలయుట, సారకృపం

దెలియఁ జెప్పె శౌరి యతనికిన్.

భీష్మ. 1.204.

సీ. ... వెదలు నిట్టార్పుల వేడిమిఁ
బగిలిన, యధర పల్లవము గారాకుఁ
బోల. ఆర. 7.28.

కారి సం. విజ. (న్. జీ. న్.)

చేయువాడు (ఈ యర్థమున సమా
సాంతముననే యుండును.)

చం. ..లో, కనయన పర్వ నిర్వహణ
కారి సుపర్దుడు పుట్టె భూపరా. ఆను.
1.137.

ఆ. బ్రహ్మచర్యమునఁ దపంబున
నుత్తమ, దానములను బడయఁ
దలంచునట్టి, గతులకంటె సౌఖ్యకారిణి
యగు గతిఁబొందె నీ సుతుండు
గుండనేల. ద్రోణ. 2.324.

ఉ. ... దురింత దుర్దశా, కర్దమ లేప
నిర్వరణకారి కృపాఘృతఘ్నః. ...
భీష్మ. 3.452.

కారిండు సం. స. క్రీ.

బాధించు, పీడించు.

ఉ. ... నీవడియానల వచ్చి రిత్త
గారింపక మానుమాతని చరిత్రము
నీకును మాకు వింతయే. ఉద్యో.
1.314.

సీ. ... కొంచక నీరిలో ముంచుచు
నెత్తుచుఁ గారించి తీరంబు సేరఁబెట్టు.
ఆది. 5.166; క్రీ. 1.49; శాంతి.
5.530.

కారిత సం. వి. ఆ. క్రీ.

కృత్యము.

ఉ. కావున భిక్షుఁడెది ప్రియకారిత
భూద్రుండు గొల్పునేని. ఆను. 3.318;

కర్ణ. 1.1.

కారితము సం. విజ. (అ. ఆ. అ).

చేయింపఁబడినది.

వ. ... వారణావతమ్మున వార్లెల్ల
నిట్టి దారుణంబు దుర్మృధనునిచే
కారితంబకా నెఱింగి ఆది. 6.167.

కారు¹ దే. వి.

1. అడవి.

చం. అదియునుగాక కోలుపులిన్నెన
ను, గారెను, పోతున్నె ననున్నద కరిన్నెన
నుగ్రమ్మగనాభునిన్నెనను గిట్టి ముట్టి
పట్టుదు. విరా. 1.83.

కారగ్గి: ఆశ్ర. 2.163.

విజ.

1. దున్ననిది (పొలము)

సీ. ... తఱచువాన, కారు పొలంబునఁ
గల్గెనేనియుఁ గొల్పు గావెంపనేర్చునే
యేవిధమున, వలనేర్పడఁగ దున్నఁ
బొలములోనైన వర్షంబు లేకున్న
దాన్యంబు లగునె. సౌప్తి 1.31.

కారు² నల్లనిది.

తే. గాండివంబింద్రచాపంబు కరణి
నొప్ప, మెఱసి దివ్య కిరీటంబు
మెఱుగులడర, వ్రాసెదానంబు
గర్జగా మేని కృష్ణ, కాంతి బొలిచెఁ
గచ్చెయింపు కారుమొగులు. భీష్మ.

1.108.

కారు³ వై. వి. (సం. కాలః. క. కారు)

వరాకాలము.

తే. ... కారుకాల మేచుతెఱుగున
నేచుచు నీచకుటిల గతులఁ దునుముచు
నెగడుట పతికి నీతి. శాంతి. 3.105.

కారుడు సం. విజ. (అ. ఈ. అ).

(ఇది సమాధానమునందే యుండును).
చేయువాడు.

ఉ. ... అగడపుండు పదార్థ తత్త్వ
నిస్సంశయము. ... సా. ...
గొల్పెనన్. భీష్మ. 1.71.

కారుకాలము వి.

వర్షకాలము. చూ. కారుక.

కారుకాను - కార్మికును దే. అ. క్రీ.

విజృంభించు, వ్యాపించు, క్రమ్ము.
కం. కరి తురిగ సమితిఁ గార్మికుని,
పడచుచు మొనలు మొగులు కొమ
రునఁ గెయ్యన్, శరవేగంబున
నడుచు, ధుర మారుత చందభంగి
దోపఁ దెరల్పెన్. విరా. 4.270.

కం. కారుకొని మేఘజాలా, ...
జాలనొప్పె గౌరవ సైన్యం, బారుధ
పిరరస విస్ఫూరించై యురఁ దోచె
చానచు. భీష్మ. 2.169.

ఆ. కరు సర్వేంద్రుండు సుకృతులు
ప్రాప్తకరింగ దాచివాచ్చు లంగ
ము ము జ్ఞేష్యులయి బెరియ.
మొదలని కారు, గజకు సమృద్ధి
గాచినును. ద్రోణ 3.98.

కారుణీకత్యము సం. వి. అ. న.

దయ.

ఉ. ... అద్విదుం, గద్వెల బట్టమ
ప్రసవ కారుణీకత్య ముహుర్ముహురన్.
విరా. 1.27, శ్రీ 1.90.

కారుణీకుడు సం. విణ. (అ. ఈ. అ).

... కారుణీకుడు, కారుణీకుడు.
ఉ. ... పరమ కారుణీక పరిణామ
దుర. విరా. 1.333.

చ. ... కారుణీకముండగు నత్త

వసో ప్రముండు. శాంతి. 3.365.

కారుణ్యము సం. వి. అ. న.

... దయ.

వ. ... నాకుఁ దన దివ్యచిత్తంబునఁ
గల యక్కారుణ్యంబు తెఱంగెఱుం
గునట్టి శక్తిం బ్రసాదించి. విరా.
1.11.

కం. నారిదుడు పరమపురుషుని,
కారుణ్యము వదసివచ్చి. శాంతి.
6.461.

కారుత సం. వి. ఆ. శ్రీ.

కారువు (కళాకారుడు) చేయు వృత్తి
సీ. .. విద్య వార్త, సేవ కారుత
యర్థసిద్ధి మూలముల్. ఆను. 5.75.

కారు మొగులు దే. వి.

నీల మేఘము, నల్ల మబ్బు.
తే. గాండివం బిండ్రచాపంబు కరణి
నొప్పు, మెఱసి చివరకించు మెఱు
గులవర, జ్ఞానినాచు గర్జగా మేని
కృష్ణ, కాంతి బొలిచె గవ్వడియను
కారుమొగులు. భీష్మ. 1.108.

కారువు సం. విణ. (ఉ. ఉర్వి. ఉ).

కళాకారుడు (శిల్పి, వ్రాడంగి, నేత
కాడు మొదలగువారు). చూ. కారుత.

కారుషకుడు సం. వి. అ. పుం.

క్రోధచరణము వలనఁ బుట్టిన
వాడు. ఆది. 3.80.

కారెనుపోతు దే. వి. ($\sqrt{\text{కారు2}}$)

అడవిచిన్న.

చం. అదియనుగాక కోలుపులి నైనను
గాలెనుకొనైన నున్నదకరినైన
.. బట్టుదు. విరా. 1.83.

కార్మికును దే. అ. క్రీ. (చూ. కారుకాను)

కార్పిచ్చు (కారు² + చిచ్చు).

అడవిలో చెట్లు ఒండొండలో రాచు కొనుట వలన గలిగిన నిప్పు, దహనము.

వ. ... విరాట యెఱ్ఱులన్నయెడ యెఱింగి కడుపులం గార్పిచ్చు చం దంబునం బొదివి. విరా. 3.182.

కార్తవీర్యార్జునుడు } సం.వి.అ పుం.
కార్తవీర్యుడు }

హైహయుడు. చూ. చరిత్ర. శాంతి. 2.78. మొ. 83 వ; సభా. 1.190., ద్రోణ. 3.184.

కార్తికము సం. విజ. (అ. ఈ. అ.)

కార్తికమాసమునకు సంబంధించినది. వ. .. మఱునాడు కార్తిక పౌర్ణమాసియైన భూసుర సహస్రంబులు దన గృహంబునం బసిండి పశ్చరంబుల భోజనంబులు సేయను. శాంతి. 3.493; ఆశ్ర. 1.109.

(కార్తిక పౌర్ణమాసి = కార్తిక మాసమునందలి పూర్ణిమ).

కార్తికేయము సం. వి. అ. న.

ఒకానొక తీర్థము. ఇందు స్నానము చేసిన పాపముక్తులయి బ్రహ్మలోకంబు వడయుదురు. ఆర.2.265.

కార్తికేయుడు సం. వి. అ. పుం.

కృత్తికల కుమారుడు, కుమారస్వామి.

తే. కార్తికేయుం దధీకుడుగా నమచ్చు, తెలమి బురికొని దైత్యుల గెలుచు చుండు. శల్య. 1.80.

కారై వై. వి. (సం. కృత్తికా).

కృత్తికా నక్షత్రము.

సీ. కారై బాయసమజ్జగర్భుని తార మాషములు. ఆను. 2.878.

కార్యణ్యము సం. వి. అ. న.

కృపణత్వము, లోభము.

వ. ... ఏను గార్వణ్య డోహదహత స్వభావుడను ధర్మ సమ్మాధ చేత స్కుందనునై నిన్ను శరణుసాధియడిగెద. భీష్మ. 1.194.

కార్యకము సం. వి. అ. న.

విల్లు, ధనుస్సు.
కం. ... కురు దేహార్హదనమును నగు నికార్హకంబు మోపెదంచెన్. విరా. 1.170.

కార్యఖర్గముల మోపు మి. వి. సమ.

కార్యముల యొక్కయు ఖర్గముల యొక్కయు; కార్యారోచన భారమును, యుద్ధనిర్వహణ భారమును.
కం. కురు గలదేని శరణు, విచి విచారింపఁ బొమ్ము వచ్చెనని నీ, తలన కార్యఖర్గముల మోపెచ్చెనె రిత్రవోవునె నీకున్. విరా. 5.23.

కార్యఖర్గములు వి. సమ.

కార్యారోచనము, యుద్ధనిర్వహణము.
చం. బలగముల బెంపు లేజమును దాహించుచు నగ్గలంబు పెక్కు తెలుగుల గార్వణ్యముల దగు త్రోవలు ... ఉద్యో. 4.99.

కార్యగతి సం. వి. ఇ. శ్రీ.

కార్యమువలన గలుగు మంచివచ్చు ఆ కర్మములకు యెప్పుడు గాలు మ్రుచ్చుచు కార్య గతిని జూరపు నీతియుచుం సమర, మధమ సాధన

ముగ నాడుదుర్వసం, సిద్ధిఁ బొందు
తెఱుగు సేయనెడల. విరా. 4.207.

కార్యజ్ఞానము సం. వి. అ. న.

కార్యవిషయకమైన తెలివి.

కం.... పెద్దనకుఁ గార్యజ్ఞాన నిరూఢి
లేక తక్కున ననుజన్ములు సిక్కు
వడుదు రవసీనాథా. ఆను. 4.133.

కార్యతంత్రము సం. వి. అ. న.

1. ఇట్లు చేయఁదగినది యని నిశ్చయించిన కార్యము.

చం. ... అది కార్యతంత్రముగఁ
జూచితయేని భవన్నియోగమున్, గొన
కొని చేసెదన్. ద్రోణ. 3.115.

2. కార్యనిర్వహణపద్ధతి.

చం. అలుక మనంబునం గదిరి
నాతఁడు తాను నెఱుంగఁదొడ్లచే,
దెలియఁడు కార్యతంత్రములు. సౌప్తి. 1.77., శ్రీ. 1.17.

కార్యదాహము సం. వి. అ. పుం.

కార్యమును సాధించుకొన వలయునను
తాపత్రయము.

వ. (దుర్యోధనుఁడు ద్రోణునితో) అని
పలికి కార్యదాహంబునం జేసి తన
రాజసంబడంచుకొని యతండు.
ద్రోణ. 3.109.

కార్యము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)

1. కర్తవ్యము, చేయఁదగినది.

వ. అని పలుమాటలాడి మీమది కలం
గకున్నదేని నీ చురచురచుర
గర్తవ్యం బెద్ది చెప్పవలయుననినఁ
గృహపాచ్చిండు ధనురాచార్యనందను
మొగంబు గనుఁగొని నీవు చెప్పవలం
చిన యంతవట్టునుం జెప్పి కార్యం

ఁచిగితేని నాకుఁదోచినదానిం జెప్పెద
చుడును యిట్లనియె. సౌప్తి. 1.80.

వ. ఇవిధంబున గార్యంబు నిర్ణయించి. విరా. 1.115.

కిం. ... సత్సాం, గత్యంబిటు గొన
ముక్తికార్యము సుండ్రి. శాంతి. 5.5556.

2. అర్థము, తగినది.

చం. జనులు నుతింపగా సుకృత
సంపదఁజేసి యమర్త్య భావముం
గనియును జెందకెట్లునికి కార్యమె
ద్రౌపది భీమసేను నర్జునుఁ గవలం
చుచుండ నువ్రత చాలితి చాల
వయ్యె డి, శునకము విద్య నితైఱుగు
సూరిమతుందగు నీకు నర్హమే. మహా.
56.

వి. అ. న.

1. వ్యాపారము, పని.

వ. .. నేఁడు కార్యంబు ముట్టవచ్చి
నం దోపక మిడుంగులు సోఁకనట్లు
దల్లడించెదవు. ఉద్యో. 2.89.

వ. ... పదంపడి కార్యంబు ప్రసం
గించి నా యాడిన మాటలకు నయ్యు
ధిష్ఠిరుండు పలికన వచనంబులింత
యొప్పునే యని యగ్గించిన ధృత
రాష్ట్రుండు. ఉద్యో. 2.117.

(కార్యము = వచ్చినపని)

వ. ఆచార్యులైన వారలు కార్యంబు
దవ్వలం గనియెడువారు , గాన
కయ్యంబు తెఱుగు వారల నడుగ
పండు. విరా. 4.191.

(ఉత్పలం గనియెడువారు = తొంద
ఱగాఁ దేల్చువారు కారు. కార్య నిర్ణ

యమున కాలము గడుపుదురు - అని భావము.)

2. రతి, సంభోగము.

తే. కార్యమగుటయు నరిగెడుగాక పిదప, నిల్వమంతకు స్వయం సీత నన్ను, గదియకుండెదవేని నిల్వెద సధర్మ, వృత్తివగు మని వారించె నత్రపస్వి. ఆను. 2.20.

3. (కార్యమగుట = పనిజరుగుట - రతి జరుగుట. ప్రయోజనము.)

వ. ఉత్తరుండు కాక గాంధీవియు నగుట మన కార్యంబు. విరా. 4.185

4. మేలు.

ఉ. కావున దీనియందిదుట కార్యము గైదువులెల్ల గేశచ, రామృత సంవయంబుగ శవాకృతిగా నొనరించి కట్టినం, బోవరు దీనిదిక్కొరులు. విరా. 1.166; ఉద్యో. 2.298.

5. మంత్రాలోచనము.

కం. దుర్యోధనునింటం దగు, కార్యమునకు, స్వయం గలవాడై చాతుర్తంబు మెఱయు కర్ణుని, యాత్మరత్నము సెల్లుచున్న యదియే నెమ్మిన్. ఉద్యో. 1.281.

ఆ. బ్రదుక దలచితేని బాండు నందసులను, నింకనైన బుడమి యిచ్చునట్లు, గాంగ నన్నతోడ గార్యంబు జెప్పుమ, వైడగ గు భీష్మబుద్ధి వినక చెడియె. ద్రో. 4.92.

6. విషయము.

కం. ఒక కార్యము సెప్పెద మీ, సకల బలములందు సవ్యసాచి కెదురుగా, నొరలుడు గలిగిన, గయ

మునకు బానుడు రిత్త బహుజన శ్చయమేలా. ఉద్యో. 3.338.

కార్యవచనము సం. వి. అ. న.

యు క్తమైన మాట.

వ...వెడంగులగుటం గార్యవచనంబు లెఱుగరు. ఉద్యో. 3.235.

కార్యవాది సం. విజ. (న్. నీ. న్.)

కర్తవ్యమును బోధించువాడు.

ఉ. నీ తెఱగిట్టిదేని రణనిష్ఠకు బానుకు కార్యవాదివై, ద్వైతవనంబు నంద సముద్రగ భుజాబల దుర్జయుండు రాధాతనయుండు వాని ననిదాక నశక్యము నాకునన్న నే, నీ తెరువేల వత్తు మహి యేల నశక్తుడు కాంక్షసేయునే. కర్ణ. 3.57.

కార్యసూత్రము సం. వి. ఆ. న.

కార్యనిర్ణయము, కార్యవిధానము.

కం. మనమందఱమును ధృతరాష్ట్రుని కడకుం బోయి కార్య సూత్ర మతని చే, వినవలయు నాతిదెయ్యది, గని పలికిన నదియే మనకు గర్తవ్య మగున్. సౌప్తి. 1.41.

కార్యోక్తి సం. వి. ఇ. శ్రీ.

కర్తవ్యమునకు సంబంధించిన వాక్యము.

సీ. ... ఉత్తరంబిచ్చు కార్యోక్తులు నెఱుంగంగ వేడుక వచ్చిరి పీఠలెల్ల. ఉద్యో. 3.146.

కావడవి దే. వి.

దట్టమైన అడవి. చూ. కాణ.

కావ్యము వై. వి.

బాధ, కష్టము, యాతన.

కం. భూపాల వల్లభాజన, దీపిక
యనఁజాలు ద్రోపదికి నెయ్యెదలం,
దేహియల వాదియైనా, కాపురుషుల
వలన గెట్టి కాళీయ పుట్టెన్. విరా.
4.130.

సీ...తమ కలుగమి పుట్టుదును
విజృంభితకల్ ననిరి సోమ, కవకల్లు
నని లక్ష కాళీయ సెప్పిన. ఆను.
3.195; ఉద్యో. 4.200; శ్రీ. 1.71.

కాళీయవేట్లు స. శ్రీ. (కాళీయ +
వేట్లు)

దాభిషేక, కష్టపెట్టు.

ఉ... మేన్, గాటియవెట్టియైన నొడి
లందుగ వండును నెల్ల కూరియన్.
విరా. 1.77.

కం. శ్రీ సందోషించు రెజం, గాన
వదని మనసు గలుగునట్టి యధముఁ
డి, చొప్ప నదిగనుఁ జని యచ్చొ, గాసిం
బడు జనుని భటులు గాళీయవెట్టెన్.
అశ్వ. 4.228.

కాటు దే. ఆ. శ్రీ.

1. ప్రసించు.

సీ...ఒక్కనాడ త్రిపస్వి ప్రేల్పాటి
దర్శ. ఆ. గంటి గూరి యనదు
గాళీన నప్రింకె, నతఁడు తపము
సిద్ధిరాత్మఁ బొంగి. కల్ప. 2.160.

కం. ఇలము నెనుఁ చలఁపఁగా నిలు,
గలుగునె చంచలు నొదలఁ గాతెడు
సీ...నల్లగురువా క్రావడునె యే,
కొండ ప్రవంచిన వరము గుచ్చి
లమచ్చుకే. అశ్వ. 3.58.

2. కాలు, వెట్టు.

మ... తన యంగుచుండు వ్రెలిం గీతెన

నందు భర్మంబు గాతిన నా సంయమి
సిగ్గుపడి దండప్రణామంబు సేసి.

శల్య. 2.161.

శ్లో॥ తతో భస్మక్షతాద్రాజన్ నిర్గతం
హి సన్నిభమ్. సం. భా. శల్య.
10.49.

3. తొలగు.

తే. ఇంద్రియములలో నొక్కటియేని
బట్టు, వదక వెదలిన నాగంటి,
లంఘించి. సభా. 1.171.

శ్లో॥ ధర్మకామార్థలోకానాం కార్యా
జ్ఞామ్ చ ప్రవర్తకా కురుభ్యః ప్రస్థి
తాస్తేతు మధ్యేన కురుజాంగలమ్.
ఽమృం పద్మసరో గత్వా కాలకూట
మతీత్యచ, గండకీం చ మహాశౌణం
సదానీరాం రథైవ చ. ఏక పర్వతరే
నద్యః క్రమేతైత్యా ప్రజంత తే.

సం. భా. సభా. 20; 26, 27; 28.
దుర్యోధనుఁడు దీని తీరమున దఁడు
విడిసెను. ఉద్యో. 1.228.

కాలశేయులు

ఒకానొక రాక్షసులు. కాలక పుత్రులు
పొలోములతోఁ గలసి వీరు అటువది
వేపురు. హిరణ్యపుర నివాసులు.
మాయాపులు. వీరిని అర్జునుఁడు స. హ
రించెను. ఆర. 4.81. మొ. 87వ,
విరా. 4.210.

కాలశేవము సం. వి. అ. పుం.

కాలము వెళ్ళుచుచున్నది.

వ. అనినఁ బాంచాలి ప్రకంపిత చిత్త
యగుచుఁ గొందొక దొలంగి వానిదెస
నవమానదృష్టిం జూచుచుఁ దనపతుల
రాకయ చొచ్చుచు బ్రతివాక్యంబుల

గొంత కాలక్షేపంబు సేయుటకై
వాని కీట్లనియె. ఆర. 6.167.

కాలగతి సం. వి. ఇ. శ్రీ.

కాలము యొక్క పోకడ.

చం. ... భీష్ముడెఱిగి వారికీట్లను
సురలార కాలగతి నాత్మదలంచియ
కాదే మేనిలో నునిచినచాడఁ బ్రాణ
ముల. భీష్మ. 3.414.

కాలగోచరుడు సం. వి. ఇ. (అ. ఆ. అ.)

కాలమునకు అధీనమైనవాడు, చచ్చిన
వాడు.

వ. ... జటాసుర క్షేదరందెత్తి
యొక్క విశాల పరుష పాషాణంబు
పై జర్జరితంబుగా వైచి వానిఁగాలగో
చరుఁగాఁ జేసిన వాయుపుత్రు పరా
క్రమంబు ధౌమ్య రోమశాది మహీసుర
వరులు వర్ణించిరి. ఆర. 3.397.

కాలఘటించు సం. వి. అ. పుం.

ఒక ముని. జనమేజయ సర్వయాగ
మునందలవడస్థులలో నుండెను.

కాలచక్రము సం. వి. అ. న.

చక్రాకారముగా రిచగుచుండుచాక్రము.
తే. కాలచక్రంబు నిరవధికంబు దీన,
సర్గములుఁ బ్రళయంబులుఁ జనుచు
నుండు. శాంతి. 1.265.

కాలచక్రుడు సం. వి. అ. పుం.

సూర్యుడు.
మ. ... అతిదీప్తంబైన తేరొప్పె,
శాస్త్రవ సంఘంబు మునియిన్
భయము గూడఁ గాలచక్రాతిన్.
ద్రోణ. 1.124.

కాలజరము సం. వి. అ. న.

ఒక పర్వతము. ఇందు దేవప్రహరమును

తీర్థము గలదు. ఆర. 2.278.

కాలజ్ఞత సం. వి. ఆ. శ్రీ.

కాలమును గుర్రెఱుంగుట.

కం. ... తా.నజ్ఞాతవాసమును గాల
జ్ఞతఁ జలుపందె యన్యులకు వగపేలా.
ఉద్యో. 1.207.

కాలతత్త్వము సం. వి. అ. న.

కాలము అను తత్త్వము, కాలము.
తే. ధరణి మొదలైన పంచ భూతము
లకందె, మనసు కంటెను బుద్ధి
కంటెను మహత్త, రంబు గాలంబు
గాలరత్త్వంబు మిగిలి, యుండు విభుఁ
డిజ్జగంబుల కొడచుచుండు. శాంతి.
4.197.

కాలదండము సం. వి. అ. పుం. న.

యముని ఆయుధము.
ఉ. ... ఆరచనలైన నెత్తిన యా
గద కాలదండము, ద్ధామ విలాసుడై
చురుటండములొ విహరింపకుండునే.
ఉద్యో. 2.185.

కాలదంతకుడు సం. వి. అ. పుం.

వాసుకీ కులమునఁ బుట్టినవాడు. ఆర.
2.212.

కాలవర్తకము సం. వి. ఇ. (అ. ఆ. అ.)

కాలము చేతనే పరిపాకము నొందినది;
ప్రృచ్ఛప్ర సమీపించినది.
తే. ... అకట కాలవర్తకమయ్యె నీ
నిరచిప్రచరి యెల్ల. ఉద్యో. 3.377.

కాలవర్తకము సం. వి. అ. పుం.

ఒకానొక పర్వతము. రావణుడు
శ్రీరాముడున్న రావునకు బోవుపుడి
పర్వతమును వాని సముద్రులమును
జేరెను. ఆర. 6.3.7.

కాలపాకము సం. వి. అ. పుం.

స్వభావము.

తే. ... ప్రజ్ఞా శాంతిశాలి యగుట, కాల
పాకంబుతోఁ దాన కలుగు ననఘ.

శాంతి. 4.383.

శ్లో॥ స్వభావాలభతే ప్రజ్ఞా శాంతిమేతి
స్వభావతః, సం.భా. శాంతి. 222.35

కాలమగు అ. క్రి.

కాలము ముగియు, మరణము సంభ
విందు.

గీ.... నీదు భ ద్రకు నిపుడు కాల, మగు
టయు వీడు మహాపుణ్య నిధిగాన
యితరులఁ బనుపక యేన వీనిఁ
గ్రవృత్తిఁ గొనిపోవఁగాఁడనుదెంచితి.

ఆం. 7.218.

కాలమానము సం. వి. అ. న.

కాలపరిమాణము, కాలముయొక్క
కొలఁది.

సీ. .. అనిఁ బొందఁచుట బలమంతయు
సమయింపఁ జూడదురెంటేసి కాల
మాన, మన నన్న. ఉద్యో. 4.420.

కాలము సం. విజ. (అ. ఈ. అ).

నల్లనిది.

తే. కాల వాల సుంపరింబునగు
ధర్మనందనుని తురంగమంబులఁ
బడనేసి. కర్ణ. 2.386.

వి. అ. పుం.

1. సమయము, (దిన మాస సంవత్స
రాత్మరము).

సీ. ... మాత్రాంతరము వయోమా
నంబు దేశ, కాలోచితాహార ప్రయోగ
భంగి. విరా. 1.263.

2. వేళ, తిత్తి, అడను.

సీ. అర్థముల్ దుర్బుద్ధికై నను సిద్ధించు
నగుకాలమున నార్జులయ్యఁ గాని
ఆ - కాలమున ఘటింపగా నేరరనిల
వర్షాతపేందు రుచులు నధిప కాల,
కల్పితములు మంత్ర శిల్పౌషధంబులు
మేలుసేత కాలకీలితంబు. శాంతి.
1.185.

సీ. కాలంబుతోఁ గుక్క మాలఁడు
దుదిగాగఁ నాకొని వచ్చిన ననుగుణ
ముగ. ఆ.నాచరింప వలయు నాహార
కల్పన. ఆను. 2.371.

3. జీవిత పరిమాణము.

కం... కౌరవులకుఁ గాలము, తుదియొ
కాకిట్టి గర్వితుని నేమందున్. ఉద్యో.
2.154.

వ. ... ముని ప్రహరంబారని పాలికే
తెంచి భారద్వాజా నీవు బ్రాహ్మణుం
డవు వేద వేదాంగ విదుండవు నీకు
సంగ్రామంబు సేయ ధర్మంబగునే
యింపకుమున్ను చేసితేనియుఁ జేసితి
గాని కాలంబు పూర్ణంబయ్యెఁ గాన
యింకనుడుగుట మేలు. ద్రోణ. 5.308.

4. మృత్యు దేవత.

కవిరాజ. అనయము లోలతమై విషయ
ప్రచయంబను దుస్తర పంకమునన్,
మునుఁగుచుఁ దేలుచునుండఁగఁ
గాలము ముట్టి రుక్మన్ జర నెవ్వగ
పై, కొన దొరికొల్పి యపాత్రపుఁ
జావొనరించుఁ గురుప్రవరా. శ్రీ.
1.55.

5. మృత్యు సమయము, మృత్యువు.

సీ. ... కాలంబుగాదిది కిలక జునకు

ననుచు నీవారు భయంబంద, ద్రోణ.

5. 175., ద్రోణ. 2.201.

కఠ... పిదపం గాలంబై తెగియె
యొక నృపునకు సంజాతుండయ్యెను
సమస్త సద్గుణములతోన్. ఆను.

1.279., విరా. 2.193.

6. తడవ, పర్యాయము.

సీ. ..కపాలంబున నెత్తిన బైజాన్లు
మేకకాల, ముశనంబు గొనుచు. శాంతి
1.804.

7. సుఖ దుఃఖ ప్రతిపాదక రూపమైన
విధి.

ఆ... అనిల వర్షాతపేందు రుచులు
నధివ కాల కల్పితములు. శాంతి.
1.185.

8. ఫలప్రాప్తి సమయము.

ఆ. ... మంత్ర శిల్పావధంబులు,
మేలుసేత కాల కీలితంబు. శాంతి.
1.185.

8. అజ్ఞానము.

సీ. తారు గొండలకు బాధకులయి
నడచుట పరులచే బాధలఁ బడుట
గలుగు, నివి కాలభావ్యంబు లెఱుక
గల్గిన నొరుఁ బఱచితి నొరునిచేఁ బడితి
ననుచుఁ బురుషుండు ప్రియశోకమునఁ
బొందఁడు. శాంతి. 1.188.

9. అవ్యక్తమను పేరు గల్గిన జగ
త్కారణము.

తే. ధరణి మొదలైన దుష్టగుణములు
కంటె, మనసుకంటెను బుద్ధికంటెను
మహత్తరంబు గాలంబు గాల
తత్త్వంబు మిగిలియుండు విభుడిజ్ఞ

గంబుల కొడయఁదతఁడు. శాంతి.
4.197.

10. ప్రకృతి, మాయ.

కం. అతనిఁ బొదుపు సంకల్పం,
బతుల జ్ఞానంబు దాని నడచును విజ్ఞా
నితఁ దద్బలముఁ బురుషదేవతానుం
గాలంబు వరుస నెడంజేయున్.
శాంతి. 5.76.

కఠ. కాలంబెడలిన విద్యోగ్నీ లెరచుగు
బోధ మన్మవిప్రత్వంబుం, దూరించి
వెలుగుచుండు వి, కాలమచి బ్రహ్మ
మది ప్రళయము క్రమమనె. శాంతి.
5.77.

శ్లో॥ ... శయాన సంజహన్ త్రిప్త.
సంపరద్రూపవతుఁడైన లోక
స్వరూపుండగు జీవము. శాంతి. 5.33
శ్లో॥ కలిః శయానోధవతి సంజహన్ ము
ద్వాపరః ఉత్తిష్ఠన్ ప్రేతాదవతి కృతం
సంపద్యతే చరన్ (క్రమం).

(శయానుండు అవిద్యాచ్యుతఁడగు
పురుషుండు సంసంజ్ఞఁ బరగును.

సంతిహనుండు ఎవయముందు
వైరాగ్యముకలవాఁడు ముముక్షువు
కావున- ద్వాపరసంజ్ఞఁ చెప్పఁబడును.
నియంచువాఁడు శమాప్తిచక్రస్థాన
మునకై యుచ్చమించువాఁడు త్రేత
సంజ్ఞఁ బరగును.

చరించువాఁడు శమాధిక మాచరించు
టచే కృతసంజ్ఞఁ పరగును.

ఇట్లు కృత త్రేతా ద్వాపర కల సంజ్ఞ
లతోఁ జెప్పఁబడు చతుర్విధమైన
జీవమే లోకవాస్తవ రూపము.
ఆయ్యచి కాలమనఁబడును.)

(ఆంధ్రభారతమున.

18 కాలములు (తెప్పపాట్లు) = ఒక కాష్ట.

30 కాష్టలు = ఒక కళ.

36 కళలు = ఒక ముహూర్తము.

30 ముహూర్తములు = ఒక అహోరాత్రము

30 అహోరాత్రములు = ఒక మాసము.

2 మాసములు = ఒక ఋతువు.

3 ఋతువులు = ఒక అయనము.

6 ఋతువులు = ఒక సంవత్సరము సంస్కృతభారతమున.

30 ముహూర్తములు = ఒక వగలు

లేక ఒకరాత్రి. అనగా వగలు రాత్రి

పరిసరమైన ముహూర్తములు

60 అంగుళములు. కొండలు ముహూర్త

ముహూర్తము 30 కళలు + 3 కాష్టలు అని

పాల్నాగనిచిరి.)

కాలములు పేరిని దక్షిణ దిగ్విజయ
యాత్రాకాలమున సహదేవుడు వశము
సేసికొనెను. సఖా. 1.260.

కాలయవనుడు సం. వి. అ. వం.

ఒకానొక రాక్షసుడు. శ్రీకృష్ణునిచే
సంహరింపఁబడిన వాడు. శాంతి.

6.388.

కాలయవనుడు శ్రీకృష్ణుడజేయు
దని నారదసివలన విని కృష్ణుపై
నొక్కడ పండెత్తివచ్చెను. ఇది
మండగానే గ్రహించిన శ్రీకృష్ణుడు
నగుమ విడిచి నిరాయుధుడై పోవు
మఁడెను. కాలయవనుడతని నెదు
ర్కొనెను. కృష్ణునిచేత చంపింక
ఁగిరి. పండితసంగెను. కాలయ
వనుడు వెంటఁడెను. కాని శ్రీ

కృష్ణుడు వానిని జిక్క ముప్ప
తిప్పలు పెట్టెను. ఇట్లు కాలయవను
నకు చిక్కినట్లు దక్కినట్లుగా జాల
దూరము తీసికొనిపోయి ఘోరమైన
యొక కొండగుహలో దూతెను. కాల
యవనుడును గుహలో జొచ్చెను.
అంధకార బంధులంబయిన యా
గుహంతరాళమున దీర్ఘతల్ప నిద్రి
తుడై గుఱువెట్టుచున్న ముచుకుందుని
జూచి యతఁడే శ్రీకృష్ణుడనియు
దొంగనిద్దర పోవుమఁడెననియు నట్ట
హసంబు గావించి కాలితో నొక్క
తన్ను తన్నెను. ముచుకుందుడు
కన్నుదెఱచి చూచెను. కాలయవ
నుడు భస్మమైపోయెను. అంతట
కృష్ణ భగవానుడు ముచుకుందునకుఁ
బ్రత్యక్షమై యాతని ననుగ్రహించెను.
(శ్రీభాగవతము.)

కాలయాపనము సం. వి. అ. న.

కాలవిలంబము. జాగు.

ఉ. ... ఆ నహుష పోయిన పోకలు
వానిం దగం, జెచ్చెరఁ గాలయాప
నము సేసినభంగియుఁ జెప్పె దేవి
యున్. ఉద్యో. 1.173.

కాలరీ దే. వి. (కాలు + అరి)

1. దూత, వార్తాహరుడు.

వ. ... మనము వెనగల కాలరీల
వేగంబు పుచ్చి శల్య కేకయ జరా
సంధతనయ భృష్టకేతు ప్రభుతు
లయిన భూపతులకును వారి వారి
బంధు మిత్ర జనంబులకు నెఱింగిం
చుట కార్యంబు. ఉద్యో. 1.37.,
అశ్వ. 4.156.

శ్లో॥ శల్యస్య ధృష్ట కేతోశ్చ జయత్యే
నస్య వా విభో, కేకయానాంచ సర్వే
పాం దూతాగచ్ఛంతు శీఘ్రగాః. ౩౦.
భార. ఉద్యో. 4.8.

2. జంఘాలుడు. మిక్కిలి వడిగ
నడచువాడు.

వ. మన పురంబునకు జంఘాలుర
బంపుము ... విరాటుండు బనిచినం
గాలరులు వేగునంతకు వీటికిం జని
గెలుపు ప్రకటించి. విరా. 3.23

కాలవశత సం. వి. ఆ. శ్రీ.

1. కాలానుసారము, కాలానుగుణము.
తే. కలసి శుక్ల శోణితములు కరుడు
గట్టి, వినుమమేధ్యమునఁ బ్రవృద్ధి
బొంది, కాలవశత నప్పిందమంగంబు
తెల్లఁ గలిగి శిశువయి మారుతగతి
యొలర్చ. శ్రీ. 1.86.

2. మృత్యువునకు లోనగుట.

ఆ. ... అఖిల జనులఁ, దల్లివోరె
నరసి దశరథ రాముండు, గాలవశత
నొందఁ గాదె యధిప. ద్రోణ. 2.201

కాలవిరోధము సం. వి. అ. పుం.

కాలము ప్రతికూలమగుట.

కం. వాలి వివిధాశ్రు శత్రు, జ్వాలల
వెలుగొందు పాండవ జ్వలనం భా, భీ
లత మండందొడరినఁ, గాలవిరో
ధంబు మజిలి కార్యముఁ దప్పన్.
విరా. 1.119.

కాలవేది సం. విణ. (న. నీ. న్.)

భూత భవిష్యద్వర్తమాన కాలముల
మూఁడింటిని దెలిసిన వాడు; త్రికాల
జ్ఞుడు.

కం. విని కాలవేదియగు న, వృన

జాక్షుడు. మాన. 11.

కాలశైలము సం. వి. అ. పుం.

ఒకానొక పర్వతము. పా-దవులు
గంధమాదన పర్వతంబునకుఁబోవుచు
దీనిని జూచిరి. ఆర. 3.283.

ఇది కాలపర్వతము (ఆర. 6:317.)
అని నిరూపింప వలనుపడకున్నది.

కాలాంజనము సం. వి. అ. పుం.

ఒకానొక పర్వతము. ఇది గంగా
యమునా సంగమమునఁ గలదు. ఇవట
స్నానము చేసిన మోక్షమబ్బును.
ఆను. 2.82.

కాలాంతకుడు సం. వి. అ. పుం.

శివుడు.

కం. అంత విరాటుండు లయకా,
లాంఛకుడుఁ బోలె. భీష్మ. 2.301.

వ. ... రాంఛకుండు దక్షుని
యజ్ఞంబున రచిగిన... కాంతి. 6 441-
విణ. ...

కాలమును నశింపఁజేయివాడు.

శివుడు, విష్ణువు.

ఉ. ... కాలాంతకుడైన రుద్రుని
రథాగ్రము చెచ్చెరఁ బట్టెనుద్ధతిన్.
ఆ. 5.279.

ఉ. ... కాలాంతకుడైన యచ్యుతుఁ
డినంతుడు యోగిజనాంతరంగ
వి, క్రాంతుడు విష్ణుఁ దద్వయుఁ దనం
గుడు కౌరవవంశ దీపకా. ఆను.
1.836.

కాలాంతరము సం. వి. అ. న.

మఱియొక కాలము.

ఆ. పగయుఁ గలెనేని పాయనె
గూడమై, మ్రాన నన్నియున్న

మాడ్చినుండు, గాన పద్మి జేల
కాలాంతరంబుననైన, జెడును సంది
యంబు చందు. శాంతి. 8.258; సఖా
1.94.

చ. (చరకురాముడు) గర్భంబుల
సున్న యగృకులను మణియు వివిధ
ప్రకారంబులఁ జోరం దప్పిపోయి
పువ్వి యేలు రాజులఁ గాలాంతరం
బుల వెచ్చ వెచ్చి వధియించె. శాంతి.
2.88.

(కాలాంతరంబుల = వేలు వేలు సమ
యంబుల).

కాలాగరువు సం. వి. ఉ. న.

నల్ల అగరువు (వృ. వి.)

మ.... కాలాగరు నల్లకీతతుల. ఆది.
8.282.

కాలాగ్ని సం. వి. ఇ. పు.

ప్రళయగ్ని.

వ. ... అప్పుడు ఉగ్రులుగని
కాలిన కాలాగ్నియుఁ జోలె. సౌ. పి.
1.202.

కాలాతిక్రమణము సం. వి. అ. న.

యత్తకాలము గడచిపోవుట

వ... ఇట్లేల చింతాచయంచయె యగ్ని
హోక్రంబు వేల్పున కాలాతిక్రమణంబు
సేసెడు. ఆది. 8.102.

కాలాత్ముడు సం. వి. న్. పు

కాలమే రూపముగాఁ గలవాడు.

చిత్తువు.

తం. మానస్తర్మయనాథ మయోధ్యా
సిక రూపుఁడయి స్పృష్టి ప్రళయంబు
ఓగం. జేసి పొలుపాడు శౌరి ను. పాసిం
తును యోధోత్సాహుల గాలాత్మున్.

శాంతి. 2.35.

కాలాయక్కుడు సం. వి. అ. పుం.

కద్రువ కొడుకు.

కాలాయనము సం. వి. అ. న.

ఇనుము.

వ. ... ఆఖండల తనయ ఖండిత
పరవీర కాలాయన నారాచ శకలం
బుల వలనను. విరా. 5.60; కర్ణ.
2.268.

కాలావధి సం. వి. ఇ. పుం.

గడువు, మితి పెట్టిన కాలము.

ఉ. ... కాలావధి యయ్యెఁగావలయు
నక్కట వారికి వారి వారికిన్. ఉద్యో.
3.398.

కాలావసానము సం. వి. అ. న.

కాలము ముగియిక, మరణము సమీ
పించుట.

వ. ... ధార్త రాష్ట్రులకుం గాలావ
సానంబైనయట్లు సమయ కాలావసా
నంబయ్యె. విరా. 2.235.

కాంకాశ్రయ సం. వి. అ. స్త్రీ.

విపాకనదీ తీరమునగల ఒక తీర్థ
స్థలము. ఇచ్చట మూడు దినములు
బ్రహ్మచర్య నియతితో సేవింప
పునర్జన్మముండదు. అను. 2.77.

కాలిమ సం. వి. న్. పుం.

నలుపు.

వ. ... అద్దానవులు నానావిధాయుధ
సన్నద్ధులయి నిజకాయ నికాయ
కాలిమ తమోభూత భువనులగుచు
ఆర. 4.60. (కాశిమ అని కొన్ని
ప్రతులు)

కాలు¹ దే. అ. క్రీ.

1. దగ్గమగు.

కం. లక్కయిలు గాలినదిమొదలు.
ఉద్యో. 3.186.

వ. .. జనకుండు దన పురంబైన
మిథిల గాలునప్పుడు దుఃఖంబులం
జొరయమిజేసి. శాంతి. 4.359.

2. మండు, ప్రజ్వలించు.

వ. పేరడవిగాని కాలి పొనుంగు
వడిన కార్చిచ్చు కైవడి. ద్రోణ.
5.321.

3. దహించుకొనిపోవు, తాపమొందు.
కం. కని యేటిలోనిడితిఁ గలఁగని
నట్లయియుండెఁ రత్రుకారంబిది
మీ, కనిన యది దివ్యబోధంబున
నత్రైతఁగంతరంగమునఁగొని కాలున్.
ఆశ్ర. 2.104.

వ.జనకుండు దన పురంబైన
మిథిల గాలునప్పుడు దుఃఖంబులం
జొరయమిజేసిం తనకేమియుంగాల
దని పలికె. శాంతి. 4.358.

కాలు2 దే. వి.

పాదము, అడుగు.

తే. కాళ్ళులఁ జేతులఁ దొడలఁ
బట్టి. కడగి యనువుగఁజేసి ప్రొయ్యి
దుదుగాని, కత్తి గొడ్డలి యడుగ నేఁ
గట్టయలకు. విరా. 1.78.. శాంతి.
5.117.

సీ. శిరంబు గార్గేల దొక్క,
లోనికిఁ జొరద్రోచి పీనుంగుముద్దగాఁ
జేసివై చిరి. విరా. 3.88.

కాలు-సభా. 1.144; కాళ్ళు-భీష్మ-
2.211.

శ్రీ 1.11; కాళ్ళు-ద్రోణ. 2.87;
కాళ్ళు-ద్రోణ. 5.63.

కాలుడు సం. వి. అ. పుం.

1. యముడు.

వ. అమృతవరంబునఁ గాలుండ
దృశ్యాకారంబున. కర్ణ. 3.340.

2. శివుడు.

మ. గడ సారించుచు నంతృకాల
విచలత్కలాకృతిన్ భీముడు.
ఉద్యో. 2.188.

3. కాలస్వరూపుడు.

తే. ధర్మబుద్ధి నీకడకు వచ్చు,
యముడుఁ గాలుండు మృత్యువు నరు
దెంతురు. శాంతి. 4.133; మహా. 4.

4. ద్రువుడు అను వస్తువుకొడుకు.
ఆది. 3.57.

కాల్కొను } దే. అ. క్రి. (కాల్² +
కాల్కొను } కొను).

గీ. అంకకంచరు నెక్కుచు సంత
మనముఁ గాలుకొననీక చంద్రుండు
గ్రాలె నధిప. ద్రోణ. 5.275.

తే. కరులగమి వొదిలి రథములు
గాలుకొనఁగఁ, నీకమరలిన ఘోటకా
నీకమలను, బిరుదుమగల మొత్త
మునుబిండిపించు, సేయు చంద్రు
నేర్చులచ్చెరువు జెనుప. శంక.
1.122.

ఉ. ఆతఁడు వాతీనం దెరలు నవ్పటి
సేనలఁ గాల్కొనంగనీ, కాతత
బాహువీర్యులు తోలఁగఁ దోలె.
ద్రోణ. 1.364.

చం. అప్పురుసున నెందుఁ
గాల్కొనఁగఁ బట్టదు చిత్తము భీతి

మేలు ద, త్వరమతి సంత నక్కపట
బలు పసింబులు సంస్కరించితిన్.
ఆర. 4.258.

కాలుగ్రుచ్చు దే. అ.

ఆ. వేగపడుట మేలె విరుము కార్యము
దీటు, దీటుకుందు దాని తెలుగు
దగిన. యిప్పు దాదరాదె యిప్పుడు
ముకుంద్రాచార, గాలు గ్రుచ్చనేల
పడునాథ. ఉద్యో. 3.220.

(కాలుగ్రుచ్చనేల = నింపెట్టియడుగ
నేల.)

కాలుచు-కాలుచే.న.క్రి. ($\sqrt{\text{కాలు}}$)

కాలజేయ. దహించు.

సీ. లక్కయిల్ గాలిచి పెక్కుభం
గుల జంపదలంచిన ఉద్యో.
3.365.

చం. ధూరిభావని వాండవంబు
సల్గదంగదుల బుద్ధిగా వెడలి కల్ప
దొడంగె మాతామడు. ఆరి.
8.259.

ఆ. కట్టిపిప్రపంబు గాల్చినే యిట్లు
బ,న్నములు పడిన భర్తనించుచు
నేను రాజరాజు పీఠంగుగన్నార
గానబడయ మైతి మేనిగొచ్చ. ఉద్యో.
3.317.

(ఇది నిందా సూచకము ఎందుకు
గొణగొడి-అనుట)

చం. వినుము నరేంద్ర సర్వచగు
విప్రజరంబునుగూడి నన్నుఁబం,చిన
విభూతజే: చని సేసినపాపము
పెద్ద చంపుచో, జరకుడు భ్రాత
పుత్రుడను శంక యొకండులేడు
సద్గుణ, దనియెడి కొండు బుద్ధి

నినుచుంతయుఁ బుట్టదు వీనిగాల్చినే.
శాంతి. 1.399.

(ఇదియు నిందాసూచకము. ఎందుకు
గొణగొనివాడు మూర్ఖుడు-అనుట)

కాలుతక్కువవాడు

వడిగా నడువలేనివాడు.

గీ. కాలుతక్కువ వారు గలయఁ
జెదరి, వెనుకఁబడి పోవు నెడఁదన్ను
గని భయమున, బ్రాణదానంబు వేడిన
బాధుఁ డభయ, హస్తమిచ్చుచు దయ
పెనుపారఁ బలుకు. విరా. 5.225.

కాలుదన్ను) దే. అ. క్రి. (కాలు² +
కాల్దన్ను) తన్ను)

1. కాలుత్రొక్కుకొని నిలుచు,
కాలాను.

వ. ఇట్లు వెఱచఁబడి యవిసిన కలంబు
జనంబులు దీవి సేరినయట్లు కట్టం
జేరి కాలుదన్ను నిలిచె. ఉర్వ. 3.165.

2. నిలుచు.

సీ. అచటికి వేగంబు యరుగక యిచట
గాల్దన్ను యుండెడు నట్టి ధైర్యమెందు
ఆ. గలదు. మౌస. 97.

కాలుద్రవ్య, కాల్ద్రవ్య దే. అ. క్రి.
(కాలు² + ద్రవ్య).

1. కారిణము లేకయే (కలహమునకు)
సిద్ధపడు.

అ. కయ్యమునకు వలదు కాల్ద్రవ్య
నధిప సా, మమున భేదమునను మార్త
మనము, మెత్తజేసి చెఱుడు మెయివడి
దప్పించు, కొను తెఱంగెఱింగికొనుట
మేలు. శాంతి. 2.282.

వ. తదీయ సైన్యం బెల్లను బ్రమోద
భరితంబై పుష్కలముగాలుప్రవృ
చుండె. ద్రోణ. 5.22.

శ్లో॥ పాండవాణామ్ రణేహృష్టమ్
యద్ధాయచ మనోరథే. సం. భార.
ద్రోణ. 149.43.

2. వృషభాదులు దర్పాదులచే కాలితో
నేలను శ్రవ్యు.

ఆ. అధిక దర్పయుక్తమై బలివర్తంబు
నగముదరి విదారణంబు సేయఁ గాలు
ప్రవృన్లు గడు జలాధులతోడ,
నేచి వీడు విగ్రహంపదొడఁగె.
సభా. 2.183.

కాలుద్రోసిపోవు దే. అ. క్రి.

మిక్కిలి వడిగాఁ బరుగెత్తు.

వ. ఇట్లు దొరయను విఠిగి కలను
బాసి కాలుద్రోసి పోవుటయు నతిరథ
మహారథులెల్లం జెల్లా చెదరగుటయుం
జూచి. విరా. 4.196.

శ్లో॥ రథం సమావృత్త కురుప్రపీరో
రణాత్ ప్రదుద్రాయతో పార్థక. సం.
భార. విరా. 65.14.

కాలు నిలుచు దే. అ. క్రి. (కాలు +
నిలుచు)

ఉండుటకు బుద్ధివుట్టు.

కం. పంపలని మూకలోఁ కాల్, నిలు
వక గుట్టుంబు డిగ్గి నీ కొడుకు గదా
కలిత భుజుండై యొక్కఁడు, దొలంగి
చనియె నేమి చెప్పదుం గురసాచా.
శల్య. 1.401.

కాలుబలము | మి. వి. (కాలు2 +
కాల్యంము | బలము)

కాలితో నడచెడి సేన, పదాతి బలము.

ఆ. చదిసెఁ గాలుబలము చామరస్పత్ర
కేతువులు నాయుధములు దునియ
లయ్యె. భీష్మ. 2.165.

కం. తలపడి తలమీఠిన కాల్పల
ములఁ బొడిసేయ. విరా. 5.31.

కాలుమానిసి వి. (కాలు2 + మానిసి)

పాదచాలియైన పుచ్చుఁడు, కాలు
బంటు, పదాతి.

వ. ... పదివేల కాలుమానిసియుఁ
దానును ధృష్టద్యుమ్నండు సంగరాం
గణంబున మెజసియుండె. శల్య.
1.400.

కాలువ వై. వి. (సం. కుల్యా).

ప్రవహించు చిన్న నది.

సీ. అలిగి యన్నరుఁడు వాలంప
కాలువలోలి నకరించుటయును.
భీష్మ. 3.234.

(పరింపర - అని ఇక్కడ భావము.)

కాలుష్యము సం. వి. అ. సం.

(సంశయము, భయము, శోకము,
కోపము మొదలగు వానివలన మనస్సు
నకుఁ గలుగు) కలంక, అప్రసన్నత.
వ. అక్కొంతేయాగ్రజుండు సంత
ష్టాంతరంగుండై యగ్గాంగేయునకుం
బ్రణమిల్లి గృహస్థదర్శంబు పరిత్య
జింపక మోక్షంబు వదయుట గలుగ
నోపునే మదీయ చిత్తంబు సంశయా
య క్తంబగుచుండు. నిక్కాలుష్యంబు
వాపవే యని యభ్యర్థించిన. శాంతి.
6.169.

కం. కాలంబగుటయుఁ గురుభూపా
లోత్తమ యాదవేంద్ర పట్టణమునఁ
హృత్కాలుష్య సమాపాదన, శాంతి

మహాత్మాముల్ ప్రజారము
లయ్యెన్. మాస. 16.

కాలాదు దే. అ. శ్రీ. (కాలు² + ఊదు)

కాలు మోపు, కాలు నిలుపు, నిలుచు.
వ. ఇత్రైణంగన నొక్కయెడనయి
నను గాలాదక లీలోద్యాంబు గల
యం గ్రుమ్మరుచు. విరా. 2 305.

కాలేయము సం. వి. అ. న.

పీఠవర్ణ సుగంధి వృక్షము.
సీ. కాదంబ కాలేయ కాదంబి నీల,
జాల తమాలికా నన్నిభములు. ఆర.
5.375.

కాల్కడ దే. వి. (కాలు² + కడ)

కాలికడ, పండుకొనునపుడు కాట్లంచు
కొను శయ్యాభాగము. ఆంధ్ర
గీ. అలడు పవడింప మును కౌర
వాధినాధుడరిగి లలచుంపి దెస
నున్నరాసమున, నుడెఁ జడపడి
కాల్కడ యొట్టి కల్లఁజని వినముడై
నిలుచుండె నన్నెచి. ఉద్యో. 1.65.

కాల్కొను చూ. కాలింపు.

కాలు చూ. కాలచు.

కాల్లన్ను చూ. కాలదన్ను.

కాల్లివ్వు చూ. కాలప్రవృత్తి.

కాల్పడ దే. వి. (కాలు² + నడి)

కాలి నడక, పాడచాము.
సీ. ఏమెల్లనుండ సీవిల్లాంటి గాల్పడ
నేగుచున్కితఁ గతమెద్ది యొక్కొ.
భీష్మ. 1.154; శబ్ద. 2.3.

కాల్పలము చూ. కాలలము.

కాల్పము సం. వి. అ. న.

ప్రాతఃకాలము, వేళవ.
వ. అపనిసురాన్వాయించు నాదరిం

చుచు నారేయి గడపి కాల్యంబగుట
యుం గాలోచిత కలఁజేయఁడు నిర్వ
ర్తించి. అశ్వ. 3.150.

కాల్వరు దే. వి. బ. (కాలు²)

పదాతులు, కాలిబంట్లు.
మ. తనతోఁ గాల్వరు సాలగల్లు బల
సంతానంబుతో ... బాష్ట్రకుండరిగె
నిచ్చించునం బోరికిన్. భీష్మ.
1.94.

సీ. వరగభ మొక్కండు వారణ
మొక్కండు తురగముల్ మాఁడు
కాల్వరును నేవురు. ఆది. 1.80.

కావచ్చు దే. అ. శ్రీ. ($\sqrt{\quad}$ అగు)

అగుటకు సిద్ధమగు.
కం. ఈ వంశము విచ్చేదము గా
వచ్చినఁ గులము నిలువఁగా నత్యవతీ,
దేవి వచనమున సంతతి గావించెను
వాసుదను జగత్కర్త దయన్.
ఆది. 5.8.

కావడి దే. వి. బా. అనౌ.

నీళ్ళు లోనగునవి మోయుటకై రెండు
కొనలను ఉట్టమర్చిన వెదురుబద్ద.
చీవధము.

సీ. కావళ్ళ నెత్తించి. మాస. 175.

కావలము దే. కై. క్షావలము.

1. చుడము గర్వము, అహంకారము,
పొగరు.

కం. గోవింద యతఁడు మంత్రులఁ
గావరమునఁ జక్కవినరు కార్యవచన
ముల్. ఉద్యో, 3.28. (సం. ము.
ప్రతి).

2. కావలము గలవాఁడు.

ఉ. ... ఈ కావరమైన కీచకుడు
కామనిపిడికుడై యలంతులం,
బోవక. విరా. 2.228.

కావరుడు దే. విణ. ($\sqrt{\text{కావరము}}$)
కావలుడు.

కావరము గలవాడు, గర్వి,

ఉ. ... పాణిపోయె గడుఁ బొల్లఁద
నంబున సూతపుత్రుఁడీ, కావరుఁ
గష్టచిత్తు నధికంబుగ నమ్ముదునీవు.
ఆర. 6.62.

కావలయు (అగు, కాన్ + వలయు) దే.

అ. క్రి. ద్రు.

కావలెను, అగుట ఆవశ్యకము,
జరుగుట ముఖ్యము, అగుట యిష్టము.
చం. ... సైన్యముల్ వెనఁజని లోడు
గావలయు. విరా. 5.234.

వ. ... అట్లేని నాకు ననామ యయి
నది వివాహంబు గావలయు. ఆది.
2.150.

వ. ... అపత్కార్యంబుచగ్గంబు వివా
హంబు కావలయునని. ఆది. 2.146.
తే. వంశ నిస్తారకుండు గావలయున్.
ఆది. 8.144.

వ. .. కర్మంబునకుఁ గృతార్థా
హండు గావలయు; నట్టి వానికీ. ఆర.
1.233.

అవ్య. ద్రు.

అయియుండవచ్చును-అను ఉహను
దెలుపును; కాబోలు.

వ. ఇది యుంధవృత్తియైన మానవు
కకారంబు గావలయు. విరా. 1.180.

వ. ... మన పర్యాదునకుఁ బ్రతిపద

నంబిచ్చిగవాడు వాడ కావలయు.
ఆర. 2.185.

కావలె దే. అ. క్రి. ద్రు. కావలయు.

మధ్యా. భూపాల నీకు నిక్కమలి
యందుఁ బుట్టిన సుతుఁడు నీపరోక్షం
బున రాజు గావలె. ఆది. 4.176.

కావలి దే. విణ. ($\sqrt{\text{కావు}}$)

రక్షకుఁడు. రక్షకుడు.

తే. హస్తీపురిఁ దెబ్బగల మదహస్తీ
నెక్కి, క్రాలు కావలి రక్షములు గల్గి
య్యదేర, సప్రగజముపై బర్జస్య
దళగ నంప, వాన వరగ వికర్ణండు
వచ్చితాకె. విరా. 5.192.

కం. కావలియై సురరాజ్య, శ్రీవానింప
గఁదగు విశేషంబున సంభావితుఁడు
నహఃకండు చని, యా విభుఁగని తారు
మునులు నక్కకి నెచ్చిన్. ఉద్యో.
1.143

కావలి యగు

రక్షకుఁడగు, రక్షకులగు.

వ. మీరెల్లరు వలయునెకల నిలి
భీష్మునికఁ గావలి గావలయుననిన.
భీష్మ. 1.174.

కం. లోతేళ నీవు ధర్మ, శ్రీకావలి
గాఁగ నవతరించుట విప్రులొకంబు
సెప్ప. శాంతి. 6.341; ఉద్యో.
1.143.

కావలిపెట్టు

రక్షకునిగా నుంచు, రక్షకులగా
నుంచు.

వ. ... నీవమ్మండు పెద్ద మొగ
సాలం జాలు మానుసలం గావలి పెట్టి

యభ్యంతరంబు ప్రవేశించి యుండె.
శల్క. 2.26.

కావలియుండు

రక్షకుడుగా నిలుచు, రక్షకులుగా నిలుచు.

ఆ. వీడె సైంధవుండు వీనిమట్లను
న్యవ శల్క, గురుతనూజ సౌమదత్తి,
కర్ణ కర్ణసుతులు గావలియున్నారు,
పోటుచుగలుగాన పూచిపట్టి. ద్రోణ.
8.170.

కావలివాడు దే. వి. (కావలి + వాడు)

కావలియై కాచువాడు, రక్షకుడు.
ఉ. కావలివారిఁ దోలి యెసకంబున
గోమఠిఁ బట్టికొంటి నం,చీ వెడమాట
లేల. విరా. 4.192; విరా. 3.2.

కావలె కావలయు.

చుక్క. భూపాల సీమంతోక్తిమలి
యందుఁ బట్టిర నుతుండు, నీ పరో
క్షంబున రాజు గావలె ఆది. 4.176.

కావి దే. వి.

కాషాయ వస్త్రము, ఎఱ్ఱ బట్ట.
కం. ప్రోవులు గట్టిన గుఱ్ఱపుర,
ప్రేవులు నేనుగల తఱచుఁ బీనుం
గులు ర,క్రావిత వెల్లచీరలు, గావు
లునై భటనికాయ నయఁబుటై.
భీష్మ. 2.289.

విణ.

పట్టనెడి, జేగుణు.

చం. ... కుంభములు ప్రయ్యగ
ప్రేసిర నెత్తురొక్కగా, నిభముల
పించుగావి సెలయేజుల తోడి నగంబు
లట్లు. ఉద్యో. 2.254.

గీ. ... పోటుల దొరగు రక్తాంబు

ధార,లంగమెల్లను గప్పిన నప్పు
దొప్పె,గావి సెలయేజు లెల్లడఁ
గలయఁబర్బు బొలుచు కులపర్బ
తంబు చాడ్చున నతండు. శల్క.

2.101.

కావించు దే.స.క్రి. (√అగు.)

కలిగించు, లభింపజేయు.

మ. ... విశ్రాంతి గావింపగాఁగల
యీ కూజము వంటకట్టియలకై ఖండిం
పగా నేటికిన్. విరా. 2.136.

సీ. అజుఁడుపలాలింప నద్దేవు కావించు
వర భోజనంబులఁ బెరిగె నితఁడె.
ఆను. 1.270.

కం. సేవితమై జనులకు నది,
గావించు ననూన ధర్మ కామార్థం
బుల్. ఆర. 2.253.

2. సృజించు, నిర్మించు, రచించు.

కం. నారాయణ నీకేగడు,గారవ
మునఁ బుట్టి యిజ్జగములన్నింటిన్,
సారమతిం గావించితి,నీక్షణ వీని
కెల్ల నిలుపై యుండున్. భీష్మ.
2.266; శాంతి. 6.479.

సీ. వదలక కురుపతి వారణావత
మున,లక్కయిల్ గావించి యక్కజ
ముగ, నందఱు జొన్ని యందనలంబు
చరికొల్పఁ బనిచిన. ఆది. 3.14.

వ. .. తమ్మొరులన్యాయంబు సేసిన
యప్పటికింగదా యీ శస్త్రాస్త్ర
ధర్మంబులంద్రాదులగు పెద్దలు గావించిరి. ఉద్యో. 1.343.

శా. ... కృష్ణద్వైపాయనుఁ డర్థి
తోకహిలనిష్ఠం బూని కావించె ధర్మా

ద్వైతస్థితి భారతాఖ్యమును లేఖ్యంబైన
యామ్నాయమున్. వి. 1.3.

3. చేయు, ఒనరించు.

సీ. ... కీమీరదానవు నమ్మెయి
నిర్జించి విగతకంటకము గావించె
వనము. విరా. 1.74.

వ. ... కీచకుండు ముదిత హృద
యుండయి ... తత్ప్రదేశంబు విజ
నంబు గావించి. విరా. 2.82; ఉద్యో.
1.7.

4. నియమించు, ఏర్పఱచు.

కం. కావున శ్లస్థితికిం, గావించిన
యట్టి పుణ్యకర్మములగు స, త్వేవిర
యమనియమాదుల, త్రోవ సౌరగ
వలయు వివయ దూరాత్మకుడై.
శాంతి. 4.309.

5. ఫలింపజేయు, పండించు.

సీ. ... త, త్వలసిద్ధులెట్లన్న దఱచు
వాన, కారు పొలంబున గల్గె
కేనియుఁ గొల్పుఁ గావింప నేర్చునే.
సౌ. ప్రి. 1.31.

6. ప్రసాదించు, దయతో నొసఁగు.

కం. నరుడగ్నిదేవుఁ దనకును, వరు
దునిగాఁ గొలిచినాడు వానికిఁ గేతు,
స్ఫుఽఞంబాదిగఁ గల సం, గర పరికర
మెల్ల నతఁడు గావించెదయన్. ఉద్యో.
2.257.

7. సంపాదించు, సమకూర్చు.

వ. అద్భుంగిం గలబోట్లనెల్ల నరసి
తురంగంబులం గావించుకొమ్ము.
ఉద్యో. 3.3.6.

కం. నీ వాసపఱుప ధనములు, గావిం
చెదఁబో. శాంతి. 4.50.

కావుట దే. వి. ($\sqrt{\text{అగు}}$) (ఇది
'అగు' ధాతువు యొక్క భావార్థక
రూపము) అగుట.

చం. ... ఇది సిద్ధము గావుటెఱింగి
భక్తి నె, ప్పడు ధరణీ సురోత్తములఁ
బూజలఁ దన్నుదు నల్గనోడుదున్.
ఆది. 1.138; ఆది. 8.286.

కం. జీవుఁడు మత్సముపేతుఁడు,
గావుటెఱుఁగవలయు దృఢముగా.
శాంతి. 6.385.

వ. ఈ సమూహంబంతయు నన్ను
ఠిజించి నాకు నాయురారోగ్యైశ్వర్యాభి
వృద్ధి పరమానందంబు లభినందన
పూర్వకంబుగా నిచ్చుఁగావుత. ఆను.
5.313.

కావుతము (కావుతన్ + అ).

'అగు' ధాతువుయొక్క ఆశీరాద్యర్థక
ప్రత్యయాంఽ రూపము. ఇది ప్రాయ
కముగా ఆశీర్వాదమున తదర్థార్థక
ప్రయలకు ఆనుప్రయక్తమగును)
ఆశీర్వాదము - అగునుగాక, అగును
గాత.

ఆ. దాన హోమ జప విధానమురే
మనకవి, గలవయేని ధరణి వలయ
రాజ్యమింద యుండి ధర్మనందనుఁ
డొనరించు, చుండుఁ గావుతము యఖం
డితముగ. ఆధి. 8.63.

కావున కాన. అవ్య. ధ్రు. ($\sqrt{\text{అగు}}$
హేతువును దెలుపును.

ఉ. .. పోరితమైన నింతకును బుట్టు
మహాపద గావునన్. ధరి, త్రి రమణా
గ్రగఁచు గణుతించి యవశ్యము
పొందొనర్చువే. ఉద్యో. 3.262.

కావేరి సం. వి. ఈ. శ్రీ.

దక్షిణభారత దేశమందలి ఒక పవిత్ర నది. అగస్త్యుని కనేరామములు గలవు. బ్రహ్మగిరి (కూర్మమండలమున) యను పర్వతమునందగస్త్యుని దొకసారి తపస్సుచేయు యన భార్యను లోహమద్ర నొంటిగా విడిచి యుండ నొల్లక యాడైన దన కమండలు పాత్రమునందుంచి యపమునకు బోయెను. ఆవల నొక కాకి యా పాత్రను బోరగిలద్రోసెను. ఆ నిర్బంధము సహింపలేక యుండిన లోహమద్ర తన యున్నత్రేత నేత్రై పాడెను. ఆ నదికే కావేరి యని పేరు. ఉత్తరమువారికి గంగ యెట్టిదో దాక్షిణ్యమువారికి కావేరి యట్టిది. ఈ కావేరి పేరు సుగ్రీవుడు చెప్పటచే ఇది రామాయణ కాలమునాటికే గలదని చెప్పుచున్నది. శ్రీ. రామా. ఆర. 13 సర్గ. మంజులము వ్యాఖ్యా. 1 చేరినర్పరాత్రవధవరీతి కావేరి. 1 వేరమనెడు పర్వతమున బుట్టినది. 3 వేరినర్ప రాజ్ఞోఽపత్యం శ్రీ కావేరి. 5 చేరుదను రాజు కూటకు - అని చెప్పుచు.

కావేరికార్యము సం. వి. అ. న.

ఇచ్చట స్నానము చేసిన అర్హమేధ ఫలము లభించును.

కావ్యము సం. వి. అ. న.

రచింపబడిన గ్రంథము, కవిత్వము.

ఉ. ... ఆత్మ స, మోదిముఁ బొంద గాఁగ ననుం గొనియోచుచున్నది

నెప్పుడున్. విరా. 1.15; అశ్వ. 1.14.,

కావ్యుడు సం. వి. అ. పుం.

శుక్రుడు.

తే. ... యయాతికి నలిగి యేమి, రాజుఁబున శాపంబు కావ్యుడిచ్చె. ఆది. 3.98.

కాశము సం. వి. అ. పుం.

1. ఒకనొక దేశము. భీష్మ. 1.40; ఈ దేశమువారు పాండవుల పక్షమునఁ బోరాడిరి. కర్ణ. 2.154. అర్జునుడు అశ్వమేధాశ్వము వెంట నరుగునప్పుడు ఈ దేశమువారిని జయించెను. అశ్వ. 4.110.

2. తెల్ల.

తె. వికచ కాశ వనీ పరివేష్టనమున, నతిశయిల్లె నిర్మల కమలాకరములు. ఆర. 4.147.

కాశవనము సం. వి. అ. న.

తెల్లదటవి.

వ. ... పెనుగాలిం జక్కుపడిన కుసుమిత కాశవనమునం బోలు చక్కట్లును. భీష్మ. 3.247.

కాశవని సం. వి. ఈ. శ్రీ.

తెల్లవనము.

తే. వికచ కాశవనీ పరివేష్టనమున, నతిశయిల్లె నిర్మల కమలాకరములు. ఆర. 4.147.

కాశి సం. వి. ఇ. శ్రీ.

వారాణసి, గంగా తీరమందలి ఒక ప్రసిద్ధ పుణ్యక్షేత్రము. ఆను. 5.313.

కాశీకుడు సం. వి. అ. పుం.

విరాటుని జ్ఞాపి. మహాభులలో జేరిన

వాడు. యుధిష్ఠిరు పక్షమునఁ బోరా
డెను. ఉద్యో. 4.265.

కాశ్యరము సం. వి. అ. పుం.

ఒకానొక దేశము. అర్జునుడు త్రర
దిగ్విజయ యాత్ర జరుపునపుడు
కాశ్యరపతి విచిత్ర వస్తు వాహన నివ
హంబులు నమర్పించెను. సభా.1.235
భారత కాలమున ఈ దేశము సమస్త
వస్తు సంపత్సంపాదనంబులయిన
గుణ విశేషంబుల వెలసి పురుషార్థం
బులగు ధర్మార్థ కామంబులకుం గార
ణంబు. భీష్మ. 1.40.

న.

కుంకుమ పువ్వు.

సీ. సైనిక నికర వక్షస్థుల పరిఠి ప్తి
కాశ్యరదీవులఁ గొఁగిలించి. శల్య.
1.116.

కాశ్యప గౌతమాఖ్యానము సం. వి.

అ. పుం.

చూ. నాదీజంఘుడు. శాంతి. 3.485.

కాశ్యపి సం. వి. ఈ. స్త్రీ.

భూమి.

పరిశురాముడు భూమినంతయు
జయించి కాశ్యపునకు దానమిచ్చుటచే
కాశ్యపి యను పేరు వచ్చెను. ద్రోణ.
2.22; శాంతి. 2.88.

కాశ్యపుడు సం. వి. అ. పుం.

1. నాదీజంఘుని తండ్రి.

కం. మిత్రుండెక్కుడు కాశ్యప,
పుత్రుడనగు నేను. శాంతి. 3.485.

2. ఒకానొక వ్రాహ్మణుడు.

ఈఁడొక నాడొక యుద్ధం పురుషుని
రక్తంబు దాఁచి పది యా యవమా

నంబు భరింపఁజాలక యాత్మ
హత్యకుఁ బూనుకొనఁగా ఇంద్రుఁడు
నక్కరూపమున వచ్చి యతనికి
ప్రజ్ఞా సంబోధకమగు సంవాదంబు
దెలిపి చిత్తప్రసాదంబు గావించెను.
శాంతి. 4.69.

3. దేవర్షి. ఈతని శరీరావయవముల
నుండి తిలలు పుట్టెను. అందుచేత
తిలలకు గొప్పతనము. ఆను. 2.391.
ఈఁడొక తూటి వైశ్యానర మార్కం
దేయులతో గలిసి గోష్ఠి జరపెను.
ఆను. 2.38.

ఈతఁడు వాచస వార్షికప్రవక్తఘ్టంబై
యున్న కృష్ణుని జూచుటకు నారద
పర్వరాసులతో పుష్కలను గూడఁ దీసి
కొనివెళ్ళెను. ఆను. 4.397.

ఈఁడును వాసిఘ్నుడును వ్రాహ్మ
ణును అంగిరసుఁడను చంద్రుఁడును
అనేక వర్షములు ఘోర తపస్సు చేసి
పాంచజన్యుఁడు అను అగ్నిని కొడు
కుగాఁ బడసిరి. ఆర. 5.559.

4. ఒక వ్రాహ్మణుడు.

ఒక సిద్ధుని నాశ్రయించి జ్ఞానోప
దేశము పొందెను. అశ్వ. 1.156.

5. కశ్యప వంశీయుఁడు - కబ్బాడు.

వ. ఇక్కాశ్యపుఁడైన ఓ కబ్బా మహా
ముసీంద్రునకు సమస్కరించి వచ్చెడు.
ఆది. 4.24.

కాశ్యపుడు సం. వి. అ. పుం.

1. ఒక రాజు. అందులకు బలము
గలవాడు. సమరభయం యుధిష్ఠిరు
పక్షమునఁ జొరచి ఉద్యో. 1.266

2. ఒక రాజు.

ఇతఁడు తన ప్రాజములిచ్చి బ్రాహ్మణ ప్రాజముఁ కాపాడెను. శాంతి. 4.82

కాషాయపక్వత సం. వి. ఆ. శ్రీ.

కషాయపక్వత.

నిగ్గు తేలుట. కషాయము కాఁగి పక్వ మునకు వచ్చునటులఁ బరిపాకమును బొందుట, పరిపూర్ణమైన పరిపాక మును పొందుట.

తే. ... కాషాయ పక్వత బ్రతుద్ధి, బొంది మఱి యు త్రమాశ్రమ మొందు బొప్ప. శాంతి. 5.80. చూ. కషాయ పక్వత.

కాషాయము సం. వి. ఆ. పుం.

కషాయ వస్త్రము, కావి బట్ట.

సీ. ... కాషాయములు ధరించి, ముండుడై నతఁడన్నమునకు గృహంబుల కరుగకయున్నె. శాంతి. 1.183.

కం. దండము గాషాయంబును, ముండితయుఁ గమండలువును మోక్ష మొనఁగవెట్లంటెని పరిగమించు న, ఖండ జ్ఞాన ప్రదత్వ కలనము గలదే; శాంతి. 6.178.

కాష సం. వి. ఆ. శ్రీ.

కళలో ముప్పుదవ వంతు $\frac{1}{8}$ కళ, 18 నిమేషములు.

చూ. కాలము (1 నిమేషము = తెప్ప పాటు అగును).

కం. కళలుం గూర్చుకొనుచుఁ గల చిరురలఁ గూర్చుకొనుచుఁ గాలంబు జనంబుల వడ్డికిచ్చు నారని, చం నల వడఁచి చి ననకు పప్పుల జేయున్. శాంతి. 4.443.

కాష్ఠము సం. వి. ఆ. న.

1. వంట చెఱకు, వంట పట్టియుట.

వ. ఆ ఫలంబులు జలంబులతోడఁ గూడ నెక్కించి వండుచుండనవి పాకంబునకు రాకయుండ వెండియు సవరించిన కాష్ఠంబులు గ్రమంబున నిడి యనలంబు ప్రబలంబు సేయఁ గాష్ఠంబును సమసెఁగాని యా రేఁగుఁ బండ్లరియవయ్యె. శల్య. 2.187.

2. కట్ట.

వ. ... చీర సక్కుంగట్టికొని యొక గాష్ఠంబు గరియుగంబునం జక్కు నమచ్చుకొని. శాంతి. 3.497.

కం. విను పాంసూదకముల చాఁచున జతు కాష్ఠముల భంగి భూరములచే మనుజేంద్ర కలుగుఁ బొందు. శాంతి. 6.192.

3. కట్టె, కొయ్య.

కం. పిచ్చియుం గాష్ఠముఁ గాష్ఠము, నదిలో మఱి కొంతసేపునకుఁ బాయును. శాంతి. 4. 10.

కాహళము సం. వి. ఆ. శ్రీ.

పెద్ద డక్క, బాకా (నూ. ఆ. ని.)

కం. తగు శంఖ కాహళాదిక, మగు మంగళ తూర్యసంబయము. ఉద్యో. 4.120.

కాళింగకుడు సం. విజ. (అ. ఆ. అ.)

కళింగదేశస్థుడు. ఉద్యో. 2.230.

కాళింగము సం. వి. ఆ. పుం.

కళింగదేశము. సహదేవుడు దక్షిణ దిక్కునకు చీయునపుడీ దేశపు రాజును జయించెను. సభా. 1.261.

కాళింగి సం. విజ. (అ. ఈ. అ.)

కళింగదేశపు శ్రీ. (కరంభ అను పేరు గలది). ఆది. 4.2.

కాళింగుడు సం. వి అ. పుం.

కళింగదేశపు రాజు. సహదేవుడు దక్షిణ దిగ్విజయయాత్ర చేయునపు డీతనిని జయించెను. విరా. 1.172.

కాళింది సం. వి. ఈ. శ్రీ.

1. యమునా నది.

తే. సురనదియును కాళిందియు బెరసి నట్లు, కాంతిపూరింబు శోభిల్లు. విరా.

1.12.

2. త్రసునిభార్య.

వ. ఆ త్రసునకుఁ గాళింది యను దానికి బలుండు పుట్టె. ఆది. 4.5.

కాళి సం. వి. ఈ. శ్రీ.

1. పార్వతి.

కం. శ్రీ కాళీత్వాదర, సు, శ్లోకాలోకన విలాస సుస్థిరభవనా. ఆను. 5.1.

2. ఏడుర్లు కుమార మాతృకలలో నొకతె. 1) హవిష 2) కాళి 3) కాళిక 4) ఉర్ధత 5) శారిక 6) ఆర్య 7) వైదాత్రి అను వారలేడ్వరు కుమార మాతృకలు. ఆం. 5.245.

కాళికా కాళికానంగము సం.వి.అ.న.

ఒక తీర్థము. ఇచ్చట త్రిరాత్రోప వాసము చేసినవారు సర్వపాప విముక్తు లగుదురు. ఆర. 9.275.

కాళిమ చూ. కాలిమ.

కాళియుడు సం. వి. అ. పుం.

క్రమవకొడుకు. సర్వజ్ఞాంబుడు. ఆర. 2.4.

కాళియకుడు సం. వి. అ. పుం.

కద్రువ కొడుకు. సర్వజ్ఞాతివాడు. ఆది. 2.4.

క

క కు. ప్ర. ద్రు.

షష్ఠి విభక్తియందు 'ఇ' 'ఈ' ఏ,లకు తరువాత ప్రాయికముగా 'క'యును మిగిలిన యచ్చులకుఁ బిమ్ము 'కు'ను వచ్చును.

సీ. దానికిం గినిసి నెమనుచుండు.

భీష్మ. 3.2.2.

ఆ. మదము మిగిలి కేతుమంతుండు గొంతెయు పైకఁ గవిసి. భీష్మ. 2.62.

ఉ .. ఈ,యేవురు సూదఁగా సభకు నీడెచ్చె. ఉద్యో. 3.110

ఆ. ... నీకు వెఱవనేల. ఉద్యో. 4.1.66.

2. సంబంధ సామాన్యమును దెలుపును. ఈ యర్థమున ప్రయతో సన్న్యయింపడు.

కం. .. కడుడా, నిపుణుడవై నీ మదిదికి, నపరాధ శతంబు సైపు మయ్యె యుపేంద్రా. సభా. 2.59.

(మఱదికి = మఱది యొక్క)

2. సంబంధ విశేషమును దెలుపును.

క్ర. స్వస్వామిభావ సంబంధము.

ఆ. ఇదియు కాదు మఱియు నెన్నియు దుర్వినయములు గలవు వానికి. ఉద్యో. 1.196.

(చ) జన్మ జనక భావ సంబంధము.

వ. పురుషులను నూర్చులకి నాయువు

.. నను నాల్పుచు గొడుగులు పుల్లెరి.

... ఆది. 3.92.

(ట) అవయవవయవి భావ సంబంధము.

పశువునకు కాళ్ళు నాల్గు.

(త) తృతీయా విభక్త్యర్థము.

కం. ... అతఁడు దండ్యుడందు ఓవనీపతికిన్. ఆను. 4.15.

(అవనీపతికిన్ = అవనీపతి చేత)

(ప) చతుర్థి విభక్త్యర్థము.

వ. ... చక్రంబును గదయును వాసు దేవుని కమ్ముని. ఆది. 8.252.

(వాసుదేవునికిన్ = వాసుదేవుని కొఱకు)

(గ) పంచమీ విభక్త్యర్థము.

కం. ... దానికధికము గలదే. శాం. 6.599.

(దానికిన్ = దానికంటె)

కం. ధర్మసుతుఁడొడ్డి శకునిక, ధర్మస్థితి నోటువడియె. సభా. 2.279.

వ. చిత్రాంగదుండు బాల్యంబున గంధర్వ నిహతుండయిన వానికిం గొండొకవాని పెచ్చెర్రపిర్మ రాజ్యాభిక్తుంజేసి. ఆది. 4.112.

(వానికిన్ = వానికంటె)

(జ) సప్తమీ విభక్త్యర్థము.

గీ. ఎఱుకు విలువిద్య కలిమి పీనుఁడయ్యె బాధనకు. ఆది. 5.244.

(విలువిద్య కలిమికిన్ = విలువిద్య కలిమి విషయమున).

(డ) సిద్ధారణార్థము - తోపం.

గీ ... అన్నదానంబు, ధర్మంబు అన్నిటికిని ముఖ్యము. ఆను. 4.276.

(అన్నిటికిని = అన్నిటితోపం)

(ఢ) పైకి, మీదికి, పైని, మీది.

గీ. ... ఇది చాలనబల దీని, కలుగఁజనదు. ఆది. 6.217.

వ. ... శుక్రండు యయాచిత్రలిగి. ఆది. 3.187.

(యయాతికిన్ = యయాతిపైన, యయాతిమీద).

కింక దే. వి. కినుక ($\sqrt{\text{కినుక}}$)

1. కోపము.

ఉ. పంకజనాభ మా పడిన పాటులు రాజ్యము గోలుపోకయుం, గింకకు మూలమై. ద్రోణ. 3.18; ఆర.7.91.

కింకరత్నము సం. వి. అ. న.

అనుసరణము, పరాధీనత.

తే. .. అట్టివాని కేల, లపములును యజనంబులు దానములును, వ్రతములును వేదంకరత్నంబు దొడఁగు. శాంతి. 5.323.

కింకరుడు సం. విజ. (అ. ఆ. అ)

పరిచారకుడు, సేవకుడు, భటాదు వ. అమృతహేతుండు దివిజ కింకరులం జూచి యిమ్ముదునలి తాపసుని వృద్ధి విహంగంబును గార్యార్థంబు సహాయులుగాఁ దెచ్చితి వీరిని నిజస్థానంబుల నునిచి వచ్చెద నిలువుండని. ఆం. 4.371.

2. ఆజ్ఞ ప్రకారము నడచువాడు.

సీ. దేవతల్ వేదవిధి ప్రవర్తకులు బ్రాహ్మణులును వారల యట్లు శ్రుతుల కింకరులై కాదె కల్పిషంబులఁ బాసి వారి చరణమున శాశ్వత విభూతి, నొందుట. శాంతి. 1.75.

3. అధీనమైనవాడు, వశమైనవాడు.

వ. .. శంకరుండు కరుణా కంక
రుండగుట. శాంతి. 3.378.

4. ఒక రాక్షసుడు.

వ. విశ్వామిత్రుండు...కల్మాషపాదు
నంతర్గతుండయి యుండ నొక్క
రిక్కనుం గింకరుండను పానిం
బంచిన. ఆది 7.112.

కింకిణి సం. వి. ఇ. ఈ. శ్రీ.

క్షుద్ర మంటిక. చిలు గంట, గజ్జె
మ. ... కింకిణీ కృణన వ్యాహృత
హేషిత స్వరూప విరా. 3.159.

కింకిరించు దే. అ. క్రి. (కింకిరి + చు)

కోపించు, ఏవగించు.

కం. అతిధి నినుఁ గోరెనేనిది, మఁది గిం
కరిచడక యొలమానగొనక నీ, వచనచే
బ్రయంబు నల్పుము, సరికిం బతి
వనువు సేయఁదను. ఆను. 1.68.

కింకిరిపాటు దే. వి.

కోపము.

సీ. నగు యెగిరిండు కాని నాతి నీ
దెస నెప్పుఁ, యెగిరి, గింకిరిపాటు
లేదు. ఆర. 5.291.

శ్లో॥ తథం చ వశగాస్తుచ్చం న
తువ్యంతి చ తే శుచే. సం. భార. ఆర
282.5.

కింజవ్యము సం. వి. అ. న.

ఒక తీర్థము. ఇచట చేసిన దానంబు
లక్షయంబులగును. ఆర. 2.263.

కిందర్థము సం. వి. అ. న.

ఒక తీర్థము ఇందు లిలయ ప్రస్థము
దానము చేసిన యెవరు బుణము
నుండి ఎదుర్కొనఁడు. ఆర. 2 263.

కిందముడు సం. వి. ల. అ. పుం.

ఒక ముని. మృగములు నిరంతరము
రమించుటఁ జూచి యీతఁడు మృగమై
(మగ జింకయై) మృగమైన (ఁడు
జింకయైన) భార్యతో రమించు
చుండెను. ఆ సమయమున మృగముల
వేటాడుచున్న పాండురాజు అవి వాస్త
విక మృగములనుకొని యైదమ్ములచే
వానిని ద్రెళ్ళనేసెను. కొనయాపిరితో
నున్న కిందముఁడు పాండురాజును
జూచి సర్వప్రాణులకు సాధారణం
బయి యిష్టంబగు సుఖావశరంబున
నున్న మమ్మ ననవరాధుల వధించి
తివి గావున నీవును బ్రయాసంగ
మంబయిన యప్పుడ మరణ
మొందెడు మని నీ ప్రియయు
నిన్ను ననుగమించునని శాపంబిచ్చి
భార్యతోఁగూడ ననువుల బాసెను.
ఆది. 5.48 మొ. 5.78.

కిందానము సం. వి. అ. న.

ఒక తీర్థము. ఇందుఁ జేసిన దాన
జవము లక్షయంబులగును. ఆర.
2.263.

కింపురుష వర్షము సం. వి. అ. పుం. న.

భారతాది వర్షములతో నొకటి. ఇది
హిమవంతంబునకు అవతల గలదు.
భీష్మ. 1.25.

కింపురుషుడు సం. వి. అ. పుం.

దేవతంయందొక జాతివాడు. పుల
హుఁడు అను బ్రహ్మకుఁ బుట్టినవాడు
వ. పులహుండను మానసపుత్రునకు
గిన్నర కింపురుషులు పుట్టిరి. ఆది.
3 67.

కింశుకము సం. వి. అ. పుం.

మోదుగు.

ఉ. .. క్రొవ్విదుర్, నిండిన గంజ
కంబు రమణీయతఁ జూడఁగ నొప్పి.
భీష్మ. 2.55.

దీని ఆకులు గుండ్రముగా మూఁడాకు
లకు తొడిమ గలిగి యుండును. ఈ
ఆకులను విస్తరముగ గుట్టి భోజన
పాత్రలుగా నుపయోగింతురు కాయలు
పొడవుగను వంకరగను నుండును.
కాయలలోని గింజలకు మోదుగు
మాడలని పేరు. గింజ బల్లపరువుగా
బద్దవలె గుండ్రముగా నుండును.
రంగు ఎఱుపుగా నుండి పొట్టు తీసిన
తెల్లగా నుండును. దీని కఱ్ఱతో అగ్ని
గలదు. మఠించిన నిప్పు పుట్టును.
ఇవి తెలుపు, ఎఱుపు, నలుపు, పచ్చని
పూల రంగుల భేదముచే నాలుగు రక
ములు; కాని తెలుపెఱుపులు తప్ప
మిగిలినవి దుర్లభములు. పూవులు
వంకరగా నుండును. బాణములచే
దెబ్బలు పూర్తిగా తగిలి గాయాల
నుండి రక్తము కాటుచున్న శరీర
మును పూచిన మోదుగు చెట్టుతోఁ
బోల్చుదురు. ఇది ఆంధ్రారణ్యము
లలో విస్తారముగాఁ గలదు.

కీటు దే. స. క్రి.

1. సమీపించు, కదియు.

చం. ... ఉగ్ర మృగనాథునినైనను
గిట్టి ముట్టి బెట్టవముగఁ గాలఁగెలను
గడించి మగంటిమి యల్లస్థిల్ల బట్టుదు.
విరా. 1.83.

2. చంపు.

ఉ. .. కట్టుదు కర్ణ శల్యులను కీట
ములం గవతాదనంబులం, బెట్టుదు
నేలఁ గౌరవులఁ బీనుఁగు పెంటలు
గాఁగ. కర్ణ. 3.261.

శ్లో. హన్యాం కర్ణం తథా శల్యమ్
బాహుభ్యామివ సంయుగే. సం. భార.

కర్ణ 88.107.

స. క్రి.; అ. క్రి.

3. కలియు, తాకు.

(దుర్బోధనుఁడు ద్రోణునితో నన్న
మాట.)

మ. ... భీమాగ్రజండాజీఁ గిట్టిన
బట్టం గడు నగ్గమైనయెడఁ గ్రేడిం
తెప్ప. ద్రోణ. 1.888.

(దుర్బోధనుఁడు భీష్మునితో నన్న
మాట.)

ఉ. ఇమ్మెయిఁ గిట్టి వాయునుతుడే
పునఁ గోలుమనంగి పొంగి నా,
తమ్ములఁ జంపఁగా నకట తప్పక
చూచెడుగాని రోషశోకమ్ముల లేవు
తోడుపడఁగాదని నిల్చితో. భీష్మ.
3.77; ద్రోణ. 4.69.

4. పొదుపు, ప్రయత్న.

వ. అట్టియెడ సంశయ గణంబు
లన్నియు నార్పులు నింగిముట్ట నలు
దిక్కులం గిట్టి బెట్టిదంబులగు నస్త్ర
శస్త్ర పరంపరలు గురిసిన. కర్ణ.
1.176.

కీణము సం. వి. అ. పుం.

కరిన వస్తు స్పృశ్యముచే హస్తాదులందు
కాచెడి కాయ.

వ. ... పేడితనంబు దాల్చి బాహుల

దీర్ఘత్వంబునకు గుణచేఱంబులకు,
గంచుకంబును శంఖ వలయంబులును
మాటు సేసికొని విరాటు కడకుం
జని. విరా. 1.87.

కిశీభూతము సం. విణ. (అ. ఆ. అ)

కాయలుగలదిగా నైనది.
వ....కవలు దాని (ద్రౌపది) పల్లవ
తామ్ర పాదతలంబు లాయుధాభ్యాస
వశంబునం గిశీభూతంబులయిన తమ
కర తలంబులంజేసి మెత్తన యొత్తు
చుండిరి. ఆర. 3.298.

కితవసుతుఁడు సం. వి. అ. పుం.

శరసాక్షుడు. ఉలూకుఁడు. చూ.
ఉలూకుఁడు.
కం. ..మీ,వారిని మిమ్ము రేపుగ,దా
రూపేర్పడఁగ జూచెదం గితవసుతా.
ఉద్యో. 4.206.

కితవుఁడు సం. వి. అ. పుం.

జూదరి.
వ. ... మత్పతి కైలూషండ కాఁడు
కితవుండునుం గావున జూదరియాలికి
గణువతనం బెక్కడియది. విరా.
2.153.

కినియును దే. స. క్రి. ($\sqrt{\quad}$ కినియు)

కోపము తెప్పించు.
ఆ. నాదు బాహుబలమునకు మాఱు
కొనఁజాలు, భుజబలంబు గలిగి పోక
చిక్కఁ,బెనఁగి నన్ను గొంత కిని
యింప నోపెడు. చందమైన వినుము
సరసిజాక్షి. విరా. 2.283; ద్రోణ.
1.310.

కినియు దే. స. క్రి., అ. క్రి.

కోపించు.
చం. అనుడు విరాటుఁడుల్లమున
నక్కటికంఠ లయంగ నంగనం,
గనుగొని కీచకుం గినియఁగాఁదగు
సత్వము లేమి జేసి. విరా. 2.144.
తే. అనిన దృతరాష్ట్రుఁ డాపగాతనయు
భక్తి ననునయించి రాధేయుని గినిసి
ప్రియము,తోపఁగా నిట్టులనియె.
ఉద్యో. 1.255.
ఉ. అత్తటి భీష్మముఖులగు నచ్చటి
వృద్ధజనంబులెల్ల నోరెత్తక యూర
కుండిరి, మహిశ్వరు చిత్తమెఱుంగఁ
కున్కి,దా,నొత్తి కుమారులం గినియ
నోపఁడ. ఉద్యో. 1.346.

కినుక } దే. వి. ($\sqrt{\quad}$ కినియు)
కిన్క }

కోపము, కనలు.
చం. కినుక మనంబునం గదిరి క్రిడి
పితామహు విల్లు వ్రేల్చిడిం దునిమి.
విరా. 5.176.
తే. అనిన విని కిన్క యొన
యలఁతి నగవు, చెలువు మొగమున
కొక క్రొత్త పొయిపొనర్పఁ, బుండరి
కాఘఁడగు దెల్లఁ బోయియప్పుఁ,
దిరుణ కమలామృదగుచు మురాంత
కుండు. ఉద్యో. 3.364.

కినుపు దే. వి. $\sqrt{\quad}$ కినియు.

కోపము.
కం. వినుమడుగులఁ బడియై,నను...
నరులకుఁ బగ లో,గొని యల కిను
పడఁచి ప్పదు,కన వలయు నిహమ్ముఁ

... కుగై చెనెనె. ప్రోణ.
4.2.8

కినువదు చే. అ. శ్రీ. (కిను + వదు)
కోవడము.

కం. జన్మములు సేయునెడఁ బ, క్వా
న్నములు గురుచుచుండు మధిపతి
గొన్నె, కన్నెయ విడిచె రణములజి
మిన్నక కినువదక పొమ్మ మీ గృహ
ముగదక విరా. 4.2.8.

కిన్నరవిధుడు కం. వి. ఉ. పుం.
చేయుచు.

క. ... అయ్యక మందిరము చక్క
జిలిన శ్రీచార్ణము కిన్నరవిధుడు
విమలచూడుచు చని. ఉద్యో.
ఉద్యో. 4.3.1.

కిన్నరి కం. వి. ఈ. శ్రీ.
చేయుచు శ్రీ.

మాదిరి ... కిన్నరీ కం, పుడచ లంప
గోలులలో మహారత్నములైన. ఆది
... 27

కిన్నరుడు కం. వి. అ. పుం.

కిన్నర వారివాడు. గురుచున్నాఁడు.
చేరిన వాడు. పుండుడు. అను
ప్రహ్వము. ఉద్దినవాడు
క... కిన్నర వాడునగు గురు
అను. కం. 1.10.

క. ... మణియుఁ పులస్త్యుఁడను
ప్రహ్వ) మహారత్నములు గొన్నర
కం, పుడచుచు ఉద్దరి. ... ఆది.
9.9

విచ్చాపము, చుడు, కిన్నరులు
... పుడచుచు, గురుచు, గుహ,

కులు - వీరందఱు దేవతాజాతిలోఁ
జేరినవారు-ఆకార భేదమును బట్టి
గుణశీలములను బట్టి ఈ భేదము
లేర్పడినవి. కాని విద్యాధరాది పదము
లన్ని విచక్షణము లేకుండ వాడు
టయుఁ గలదు. వీరికందఱకు అధిపతి
కుబేరుడు.

గుటికాంజనాది విద్యలు నేర్చినవారు
విద్యాధరులు. పూజింపఁబడువారు
యక్షులు. గుఱ్ఱముముఖము గలిగి ఏవ
గింపఁ దగినవారు కిన్నరులు, కిం
పురుషులు గుర్తింప శక్యముగాని ఈ
షడ్భేదముతో నుందురు. సువాసన
గలవారు గంధర్వులు. తఱచుగా
కుత్సితము పలికెడి వారు గుహ్యకులు.

కిమ్ 'నం. ప్ర.
కిము

ఏమి. ...
శ్లో. కిమ్మిమాలాం కిము కౌస్తుభం వా
పరిష్క్రియాయాం బహుమన్యసే
ర్పమే కిం కాలమాటః కిము వా
యశోదాస్తన్యం తవ స్వాదు వచ
ప్రభో మే. విరా. 1.11.

ఇది తిక్కనగారు భాగత రచనకుఁ
బూర్వము భగవంతుని గొఱించి చెప్పు
కొన్న శ్లోకము.

త్పమ్ = నీవు; పరిష్క్రియాయామ్
= అలంకరణమునందు, అస్థిమాలాం
= ఎముకలదండను (కపాలమాలను);
బహుమన్యసే కిం = గౌరవింతువా
దీమి; వా = లేక; కౌస్తుభం = కౌస్తుభ
మునిని; బహుమన్యసే కిము = గౌర

ఏదైనా ఏమి? తవ = నీకు; కాల
కూటః = హాలాహలమును విషము;
స్వాదు కిమ్ = మధురమా ఏమి? వా
= లేక; యశోదా స్తన్యం = యశోదా
దేవి చనుబాలు; స్వాదు కిము = మధు
రమా ఏమి? ప్రభో = ఈశ్వరా; మే
= నాకు; వద = చెప్పము.

నీవు శరీరమును అలంకరింపఁ దలఁ
చుకొన్నప్పుడు కపాలమాలికపై
ఎక్కువ మోటు పడియెదవా? కౌస్తుభ
మణిపై ఎక్కువ మోటు పడియెదవా?
నీకు కాలకూటము ఎక్కువ తియ్యగా
నుండునా? మీ తల్లి యశోదాదేవి
చనుబాలు ఎక్కువ తియ్యగా
నుండగా? ఈశ్వరా నాకు చెప్పము
ఇది హరిహర నామ స్తుతి.

కిమ్మిర వైరి = సం. వి. న్. పుం.

ఏదైనాను రాక్షసుని జంపిన
వాడు-భీముడు.

ఆ. కీచకాధముండు కిమ్మిర వైరిపైఁ
గేలు సాచి. విరా. 2.333.

కిమ్మిరుడు సం. వి. అ. పుం.

ఒక రాక్షసుడు. బకాసురుని
తమ్ముడు కామ్యకవనమున బ్రవేశించి
నపుడెదురై పైఁబడవచ్చిన ఈ
కిమ్మిరుని భీముడు సంహరించెను.
చూ. ఎవరము ఆర. 1.107 మొ.
1.2 3.

కిరణము సం. వి. అ. పుం.

మయూఖము, వెలుగు.

వ. ... తరణి కిరణానుకార పారిం
గతంబులగు నారాచంబులు దీయించు

గంబుల నినుప. విరా. 5.148.

వ. ... వాహనంబుల మీదనుండి
భూషణ కిరణంబులు మెఱయ సైని
కులు నేలం గూలునప్పుడు. కర్ణ.
1.74.

కిరాతము సం. వి. అ. పుం.

ఒకానొక దేశము.

భారత యుద్ధారంభమున ఈ దేశ
సైన్యముతో భగదత్తుఁడు సుయోధ
నుని గలసెను. అశ్వమేధాశ్వము
వెంటఁ జను నర్జునుఁడీ దేశస్థుఁడని
జయించెను. సభా. 1.40; ఉద్యో
4.425; అశ్వ. 4.110.

కిరాతుఁడు సం. వి. అ. పుం.

నిష్ఠాఁడు, బోయ, నెమలిపింఁదము
ధరించి యడవి యందుఁ దిరిగెడి
వాడు.

వ. ... కృత్రిమ కిరాతుండైన పశు
పతి మెచ్చి జగత్సంహార సమయంబు
నం దాను ప్రయోగించునట్టి పాశుపత
మహాస్త్రంబు నాకిచ్చె. ఉద్యో. 4.125.

కిరీటము సం. వి. అ. పుం.

మకుటము - రాజులు తలను చాల్చు
భూషణ విశేషము.

మాలిని - కమలభవ కిరీటగ్రామ
పద్మావలీ సం,గమ సుభగ పదాబ్జా.
విరా. 1.335.

కిరీటి సం. విన్. పుం.

అర్జునుడు. చూ. అర్జునుడు.

వ. అని వితర్కించుచుం గిరీటి
యురియాడు చిత్తం బుత్తలం బుడిపి
కొని. విరా. 1.161.

కీర్తిపద్యము సం. వి. అ. న.

1. అడరాము, అడరాధము,
ప్రేమాము.

ఉ. నాకును నచ్చుటాంకనినం బవ
నాకుజ యంత యేటికిం, గేవల
యోధనే వడల పిచ్చిపముల్ దల
బోయింపుయిల్. జావడమైనఁ జూచి
యిది వందముగాదని యంజిగాతి
నీ కేవల రావు నీవు మును చేసిన
భంగము నే వెఱుంగనే. ఉద్యో.
3.16.

2. వోడము.

చం. మదమున రాగమున భయము
మనము లోనగు కీర్తిపద్యములన్,
హృదయముఁ బొన్ని భూజనుల
శ్రేయస్సు చేరిన దల్మెదు. శాంతి.

1.23.

3. కలకల, వాగులర్చము.

కం. నిను నచ్చునుండని యెఱింగిన
యంతగ పాసె నెల్ల కీర్తిపద్యములు
నీ, లగువేల వందభావం, మను బొం
మెనా యెఱుంగులయు బుంస్తా
చువా. విరా. 4.169.

4. పదు.

లే. వలదడ వాని న్నడకతి మేలు
శ్రేయస్సు, గీతాంబులగు నావునఁ గిచ్చి
పదులుఁ బొందుకుండంగ వారల
గురియెడల దొదిలి నడవును
రావలయు భూవివరక. శాంతి.
2.12.

లే. పదులు వెలఁ పుట్టిక కీర్తిపద్యము,
పాద విన్న పడించిన వలద భర్త,

రతికి గంధర్వపరిచి నిరంతరంబు,
భక్తియుక్తిమైఁ బ్రణమిల్లి బ్రదుకు
దాన. విరా. 3.39.

5. పాపము.

కం. దండార్హులైనవారల, దండింపక
యన్నఁ జూపె దాతీవిభు నా,
ఖండల నన్నిభునైనఁ బ్రచండపు
గిల్చిపము మోందు జగతీనాథా. శాంతి.

1.06.

వ. ... తొల్లి పరీక్షిత్తనయుండగు
జనమేజయుండను మహారాజు దన
కబుద్ధిపూర్వకబ్రహ్మహత్య వాటిల్లినం
దత్తిల్లిపద్యంబు వాఱికొనియె. శాంతి.

3.344.

కీర్తిరము సం. వి. అ. పుం.

1. రిజువు.

కం. జనియించిన మాట్రనయ, మ్ముని
పతి కిశోరమును వేదములు మోదెను.
శాంతి. 6.244.

2. శాబకము (పిల్ల).

ఉ. చిత్తము లుల్లసిల్ల నల సింహ
కిశోరము లొక్కమై మదో, శ్మర
గజావళిం బొదుపుమాడ్కి. ఉద్యో.

2.140.

కీర్తిరుందు సం. వి. అ. పుం.

చుగ శాబకము; పదునై దేంద్ర వయసు
లోపు బాలుడు; చట్ట ప్రకారిము
మైనారిటీ తీరనివాడు

చం. ... భుజవిక్రమాధరిత సింహ
కిశోరులఁ బాండవేయులన్. ఆది.

5.150.

కీర్తిపద్య సం. వి. అ. స్త్రీ.

వానర రాజుడాని; వాలి నివాస
నగరము.

వ. ... అందఱుం గూడికొని వాలిని
వాసంబైన కిష్కింధా నగరంబున
క్షరిగిరి. ఆర. 8.370.

శ్రీమద్భగవద్గీత సం. వి. ఉ. పుం. శ్రీ.

జైన, మూఁ.

వ. ...దశ కిష్కు నహస్ర ప్రమాణ
వృత్తామతంబును ... గా నపూర్వ
చిత్ర భవనంబుఁ బదునాటగు నెలలు
నిర్మించి. సఖా. 1,14.

శ్రీమద్భగవద్గీత సం. వి. అ. న.

పల్లవము, చిగురాకు.

సీ...కినలయహస్త కేంగేల నేపారు
క్రొమ్మించను లేయెంద మిగులఁ
బరల్ల. విరా. 2:37.

శ్రీ

శ్రీమదాది సం. వి. ఇ. పుం.

కీచకునకు వివోధి. కీచకుని సంహరిం
చినవాడు శ్రీముండు.

తే. కీచకారాధిఁ దప్పక చూచి నగుచు
నతనికెట్లని చెప్పె ధర్మాత్మజుండు.
విరా. 3.205.

శ్రీమద్భగవద్గీత సం. వి. అ. పుం.

ఒక దేశము. ఇది కీచకుని జన్మదేశమై
యులదనోపు. పాండవులు ఏకచక్ర
పురమును చేరునపు డీదేశమును దాటి
చనిరి. ఇది అడవిదేశము.

వ. ... పాండవులును ..చని విదర్భ
మత్స్యైత్రిగర్త కీచక వివరంబులు
గడచి యేకచక్రంబును నగ్రహారంబు
గనిరి. ఆది. 4:233.

శ్లో॥ యత్సాం త్రిగర్తాన్ పాంచాలాన్
కీచకానాం తరణ చరమణీయాన్య
నోద్దేశాన్ ప్రేక్షమాణాస్సరాంసివ.
సం. భార. ఆది. 158.2.

ఆంధ్రమున పాంచాల శబ్దము విడువఁ
బడినది. దీనిని బట్టి మత్స్యదేశము,
దానివ్రక్కన త్రిగర్తదేశము, దాని
ప్రక్కన పాంచాలదేశము, దానికి
బిమ్మట కీచకదేశము, దాని యనం
తరము ఏకచక్రపురము అని తెలియు
చున్నది.

కీచకదేశ నివాసులకు కీచకులని పేరు.

శ్రీమద్భగవద్గీత సం. వి. అ. పుం.

సింహబలుండు - సుదేష్టకు తమ్ముండు,
విరాటుని మఱిది, దండనాథుండు.

వ. ... మత్స్యపతి మఱిందియు
దండనాథుండును కీచకాగ్రజుండును
రూపాభిమానియు నానాభరణ ధరణ
శీలుండును దుర్విదగ్ధుండును బల
గర్వితుండును నగు సింహబలుండు
తన యప్పు సుదేష్టకు మ్రొక్కుం
జనువాడు. విరా. 2.22.

ద్రౌపదిపై వలపుగాని యామెను
బరాభవించుట కారణముగా నితనిని
భీముండు సంహరించెను. విరా. 2.352
ఈతండు సుదేష్టకు ఏకోదరుండుగా
గన్వింపఁడు. ఆమె జనకవంశము
వారికి కీచక శబ్దము లేదు. కీచకునకు
కేకయ శబ్దము లేదు. కీచకుండు
సూతుండు, సూతవంశజుండు అని
తెలియుచున్నది. “మ. నను నీ
విప్పుడు సూతు మందిరమునన్న
ద్యంబు దెమ్మన్న” విరా. 2.158.

ఆ. సూతు శవముతోడ నేతెంచు
నెరవులు విరా. 3.27.

ఉ. సూతులు భీతులై ద్రుపదసూతి
సమేతముగాఁగ నగ్రజ, ప్రేతము
వైచి. విరా. 3.280.

పీరిది చిన్న రాజ్యమగుటచే రథచోదక
వృత్తి నవలంబించి సూతులని పిలువ
బడి యుండవచ్చును. లేదా పీరి
పూర్వదౌకఁడు సూతుడై యున్న
కతన వాని వంశమువారు సూతులని
పిలువఁబడి యుండవచ్చును.

బ్రాహ్మణ్యాం క్షత్రియా జ్ఞాతః -
క్షత్రియునివలన బ్రాహ్మణ స్త్రీకి
బుట్టినవాడు సూతుఁడని పిలువఁ
బడును. ప్రతిరోమ జాతులలోన అస
ద్విజుండనఁ బరగి క్షత్రియునకంటె
నించుక తక్కువయు వైశ్యునికంటె
నధికుఁడునై ప్రాతిరోమ్యంబున రాజు
సంబంధార్థుండగునట్టి సూతు వంశం
బున సూతవిషయాధీశుండును రాజు
కన్యా సముద్యుతుండును నగు కీచ
కుండనువాడు గలఁడు. వానికి మాళ
వియందు నూట యార్బరు కీచకులు
పుట్టిరందగ్రజుండు బలవంతుడై
యుండి కేకయ రాజమిత్రులగు తమ
తల్లి చెలియలి కూతులైన సుదేష్టకుం
బరిచరింపుచు విరాట నగరంబున
నుండు. వాని తమ్ములు నూట యేపు
రును వానిన యనుసరించి యుండుదు
రని యిట్లు సూతవంశ ప్రకారంబని
వైశంపాయనుండు జనమేజయున
కెఱింగించె. సం. శో. ము. విరా.

2.163. Foot Note,

యాదవుడైన హృదికునికి దేవమీ
ధుండు అను కొడుకు గలఁడు.
ఇతఁడు కృతవర్మకు జ్యేష్ఠభ్రాత.
ఇతనికి శూరుఁడను పేరు గలదు. ఈ
శూరునికి మారిషయను భార్యయందు
వసుదేవుండును దేవభాగుండును దేవ
శ్రవుండును సృంజయుండును శ్యామ
కుండను గంకుండును ననీకుండును
వత్సకుండును వృకుండును ననువారు
పదుగురు గొడుగులును బృథయు
శ్రుతదేవయు శ్రుతకీర్తియు శ్రుతశ్రవ
సయు రాజాధిదేవియు నను కూతు
లేవురును బుట్టిరి. ఆంధ్రభాగవతము.
9.714.

ఈ అయిదుగురు కూతుండ్రకు
మాటుపేర్లున్నవో శూరునకు ఇంకను
కూతులు గలరో వివరము తెలియ
కున్నది. ఏలయన భాగవతమునందు
జెప్పఁబడిన యీ పేర్లకును భారంబు
నందలి పేర్లకును భేదము కనఁబడు
చున్నది. ఇందు పెద్దదియగు పృథ
కుంతిభోజునకు దత్తు ఈయఁబడి
కుంతి యను పేరుతో పాండురాజు
నకు భార్యయై ధర్మజ భీమాద్దునులకు
తల్లి యాయెను. ఒకతె సాత్వతి యను
పేరుతో చేదిరాజునకు భార్యయై శిశు
పాలుని తల్లి యాయెను. ఒకతె
కేకయరాజునకు భార్యయై సుదేష్టకు
తల్లి యాయెను. ఒకతె మాళవి
యను పేరుతో కీచకదేశపు రాజు
కీచకునకు భార్యయై నూటయార్బరు
కీచకులను గనెను. మఱి యొకతె

చివరిది రాజాధిదేవి యను పేరుతోడనే
అవంతిదేశపు రాజును వివాహమై
విందానువిందులను కొడుకులను
మిత్రవింద యను కూతుఁ గనెను. ఆ
మిత్రవిందను శ్రీకృష్ణుఁడు స్వయం
వరమున వరించి భార్యగాఁ గైకొనెను.

కీటకము సం. వి. అ. పుం.

క్రమి, పురుగు.

వ. ... అక్కిటకంబు చాలోకించిన
నది యదృష్టపూర్వ వికృతాకారంబై
యుండె. కర్ణ. 2.89.

కీటకుడు సం. వి. అ. పుం.

క్రోధవశ గణాంశ సంభూతుఁడు.
ఆది. 3.80.

కీటకము సం. అ. వి. న.

క్రమికోశోద్భవము, పట్టు, కౌశేయము
వ. ... సౌపర్ణకీటక పట్టజాండజ
శయ్యలను. సఖా. 2.113.

కీటకగు దే. అ. క్రి. గీటడగు.

చెమ్మ.

లయవిభాతి .. కాల్యలము నెరవు
లునుఁ గీటడగ, శరగురుఁడుఁ గర్ణుఁ
డును గురుసుతుఁడు మద్రే, శ్వరుఁడు
గృపుఁడుం బరవఁ బరగి దివిజుల్
వొగడ, ధరఁబడి ముకుంద మన నర
తనయుఁడొప్పెన్. శ్రీ. 2.73.

సీ. ... అట్టి కర్ణుఁడు మదాంధ సింధు
రము బ, లోద్ధత ద్విరద మహాగ్ర
విక్ర, మమునఁ గీటడగిన మాడ్కి
నరును బలు గడిమిచేఁ దెగటార్చు
బడియె. శ్రీ. 2.86.

ఇది గీటడగు శబ్దమై యుండవోవు.
అనందవారి ప్రతి యందును సం.ము.

ప్రతి యందును మొదటి యుదాహర
ణమునందును సం.ము. ప్రతియందలి
రెండవ యుదాహరణము నందును
గల యర్థానుస్వారమును బట్టి యీ
పదములైన వచ్చినది. తి. న. ప్ర.
కోశము ఈ రెండు తావుల 'గీటడగు'
నిచ్చెను. 'గీటడగు'నకే ప్రయోగ
భాహుళ్య మన్ని ప్రతులయందుఁ
గానవచ్చుచున్నది. శ. ర., సూ. ఆ.
ని. కీటడగు ఈయలేదు.

కీటము సం. వి. అ. పుం.

క్రమి, పురుగు.

వ. ... ఇంద్రుం డమ్మునీంద్రునకు
నన్నుఁ దేటపఱచి యతనిం గోపింపఁ
జేయఁవాడై కీటకనుపు చాల్చి యట్లు
సేసె. కర్ణ. 2.89.

తే. కర్ణ సుత్యంగమున మస్తరంబుఁ
జేర్చి, గురుఁడు నిద్రింప వికృతాతి
మోర రూప, మకకమయియెడు నొక
కీట మద్దినేద్ర తనయు క్రిందఁ
దొలిచె సత్యంము గాంగ. శాంతి.
1.21.

కీటాదు దే. స. క్రి.

(కీడు + అడు).

నిందించు, దూఱు, గర్హించు.

మ. ... నను దోర్ణితా ననుగ్రుండవై
యనిలో నిల్వఁగ లేని నీమిటు కీటా
దంగ నర్హుండవే. కర్ణ. 3.86.,
ఉద్యో. 3.195.

శ్లో॥ స భీమసేనోద్వృత్తి గర్హణా-
మే న త్వం రక్షం రక్ష్యసే యన్ను
హృద్భీ. సం. భార. కర్ణ. 71.7.

సీ. భావ యొప్పండను పలుకు

నేడుగ నాతని కాదుకు గీదాడనేల,
చుడవ్వడగ బాహుని దూఱ
నేటికి వీడ్చునిపైఁ బ్రయిచెట్టగునె,
యిట్టి క్రూరుల యింటికిచ్చిన మన
చారి నందుగాక. ఉద్యో. 3.195.,
ఆ. గురుని గీ,దాడుటయ వధించు
టగుటజేసి. కర్ణ. 3.100.

కీడు దే. వి. బహు. కీడులు. కీలులు,
కీళ్లు, కీళ్లులు.

1. నామ, చేటు, హని.

వ. ... రాజులంగొలిచి యెమ్మెయి
నయినను బ్రదుకు జనంబులు గీడు
నం బొరయకుండునట్టి సాధారణ నీతి
సంక్షేప రూపంబున నెఱింగించెద...
విహ. 1.120.

లరువోజు. హరిచేత రక్షితయైన
పాంచాలికగునయ్య యిమ్మెయి
నతల్ల నీవ,పరిధవ దుఃఖంబు
పాలేనేత మీదు పరికింపకున్న
గీచాటికకున్నె. శ్రీ. 2.58.

కం. చురుసహితులైన మునులం,గను
గొని యమ్మెయి గరము గారవమున
నిట్లను బ్రకయంబు కీడునఁ జన
కుండగ మీది రక్ష సరిఫీతి గద
జన్. ఆర. 4.231.

2 అపకారము, చెడుగు, పెబ్బర.

కం. ... గతాగతపు భ్రమణం
యిలు గీళ్లుగాన మేలులే. శాంతి.
5.232.

మ. గురు భీష్మాదులు సూచించుండ
నడ, మీకుం గీడు నాడట్లుము,వక్త
రులై లేసిరి. ఉద్యో. 3.36.

సీ. పూజా నమస్కారములకుఁ బాత్ర

ములు బ్రాహ్మణులు వారలకుఁ గీదా
చరించి వాసవుండును జెడు. ఆను.
5.336.

కం. కీడానరించినవారికిఁ గీడగుటరు
దయ్య. భీష్మ. 1.68.

3. దోషము.

లే. శత్రుధర్మము కీడునఁ గటకటా
మ,హాత్మ నీయట్టి వాని కిట్టిధిక పీడ
సేయవలసె. ద్రోణ. 4.272.

లే. కాలముల కీడుకతమునఁ గలంగఁ
బడిన,వేదముల నీవునాడును విమల
బుద్ధి,నంచిత వ్యాసమొందించి యఖిల
దివిజ,ముని గణముల కొనర్తు
నమ్మాదమనఘ. శాంతి. 6.527.

4. పాపము, దురితము.

లే. అడవి గోవులకై కాల్పుటధ్వర
మునఁ బభవుఁ జంపుట దాన మపాత్ర
భూతుడగుపెఱుంగక యిచ్చుట దగ
నిబంటు బ్రోవకుండుట గీడులుగావు
వత్స. శాంతి. 1.302. చూ. 301,
303.

కం. భూపాలక విను పంచ మ,హా
పాతకకరులుఁ బతితు లక్కిడులు
ప్రాణాపాయాంత ప్రతికృతిఁబాపుదు
రత్యధిక్పుణ్య ప్రరతను చాయున్.
శాంతి. 3.436.

కం. అది పాపము దానికి నా,మది
నెప్పుడు వగతు విమల మానస
యక్కిడు దొలంగునట్లుగా న,త్వద్ధార్మ
దానములుసేయు జాత్పుష్టిమునన్.
అశ్ర. 1.153.

5. అకార్యము, దుష్కృత్యము.

వ. అనియప్పదజ్జనంబుల మనంబుల
తెకున్నను దన కీళ్ళగడించి యరణ్య
గమనామహర్షిని బ్రాహ్మిని
యవ్యభిషేకంబు (ధృతరాష్ట్రుడు)
వెంటెయు. ఆశ్ర. 1.90.

6. దుఃఖము.

తే. మున్నకనియున్న వగ చిత్తమున
జనింప, దరయఁ గీడు పరిగ్రహమది
నమగ్ర, మైనతఁడు పొత్తినూరి
ప్రవృత్తి తాన,తనకు బంధంబు
గావించుకొను లతాంగి ఆను. 5.230.

7. ఆశుభము.

కం. విముఖుండగులయుఁ గీళ్ళలు,
దమయంతన చెందు జనులఁ దా వారల
కున్, సుముఖుండగులయు శుభములు,
సమకూరును శివుని యట్ల చరితము
లెల్లన్. శాంతి. 5.596.

కం. తనకు మహిత ప్రసాదం, బొన
రకయున్నేనిఁ గీళ్ళు తొలయునది
దృఢ,తృనిరూఢమైనఁ జేకుఱు, ననం
తపదసిద్ధి దానికనువెఱింగింతున్.
శాంతి. 5.154. చూ. 153.

విజా.

1. దుష్టము. చెడ్డది. నికృష్టము.

ఉ. అక్కట ధర్మసందనుని యాస్య
మునందొకనాడుఁ గీడు ప,ల్కొ
క్కడు లేదు నీ కొడుకులొందారు
మీటి నికృష్ట వార్తమల్. పెక్కులు
పెక్కుభంగులను శ్రేణులు నుండఁగ
నీవు దానికేన, స్రుక్కక విండు
నుండెడు. ఉద్యో. 2.83.

వ. (యముడు ధర్మరాజుతో) రాజు
నకు నవశ్యంబును నరకంబు సూచుట

గలదు గావున నత్రైత్యంగునకము
యేనును వానవుండును నిన్నుం గడు
గీడగు నదోష్ట సౌనిపితిమి. స్వర్గ. 49.
వ. ... ఇతండును గీడు తెరువు
వాడు గాడు. విరా. 5.878.

2. హానికరము, అనర్థకము.

(భీష్ముడు అర్జునునితో అన్న మాట)
ఉ. ... శౌరియు నీవు గూడిన నసా
ధ్యము తెవ్వియు లేవు దర్పదుర్వారుఁ
డవైన నీవలని వైరిము గీడని చెప్పఁ
జెప్ప నీ,కౌరవ రాజు మానఁడు దెగం
జెడుఁగాకిటమీద భీముచేన్. భీష్మ.

3.432.

3. అధమము, తక్కువది.

సీ. ... నక్రప్రస్థు నలఘు ధర్మంబు
నేమియు బోలదీ యశ్వమేధ మనఁగ.

శీ. ... నీవేమిట నిమ్మహాధ్వ,రంబుఁ
గీడంటి చెప్పుము ప్రస్తుటముగ.
అశ్వ. 4.218.

కీడుచేయు దే. స. క్రి.

విడుచు, త్యజించు.

సీ. ... ఆశ్మీయ చేతఃప్రవర్తన మర
యఁడు దాన చాల్కమునఁ దలఁచు. ఆ.
తలఁపు గీడుచేసి యెలప్రాయమున
నొండు,తలఁపునందు బట్టుకొలుపుఁ
బ్రీతి,ముదిమి వచ్చినతటి నదియును
విడిచి య,న్యంబులైన నేర్పులావ
రించు. సౌప్తి. 1.45.

కీడుతెరువు వాడు దే. వి.

చెడు ప్రవర్తనము గలవాడు. చెడు
మార్గమున నడచువాడు.

వ....విరాటుండు భయభక్తి యుక్తం
బుగా వేడిచానినను బాండవాగ్ర

జుండు నగుచు నాకు నలుక యెక్క
డిది యితండును కీడుపలుచు
గాడిదియొక కీడుప్రొద్దుననయ్యె.
విరా. 5.278.

**కీడుపలుచు, కీడుపలుచు, కీడు
పలుచు, కీడుపలుచు.**

దే. స. శ్రీ.

అజుచు, అజుగద్రొక్క.

వ. ... అదేవయాని గడ్డన వచనయె
యధర్మంబున ధర్మంబు గీడ్పఱచి
యిమ్ముహీశుంధాసురంబున నాసురి
యండునుకొండై పుత్రప్రసవంబు
వదని నాకవమానంబు సేసెననిన
విని శుక్రండు యయాచించె. ఆది.
3.187.

కం. శరనిధి నినాద నిభమగు, పుర
మోషము గీడుపఱచి పాలుపగు
గరమ, పురి బ్రహ్మపురి మహీసుర,
పర వేదాధ్యయన శవ మవారిలమగు
చున్. ఆది. 8.75.

(సం.ము. పారము. కీడ్పరంచి. కీడ్ప
రించి అని ఆ. ము. పా.)

సీ. .. ధర్మంబు గీడుపఱచి, పరగి
యధర్మంబు వెరిగినట్లున్నది.
భీష్మ. 1.80.

2. తక్కువ పలుచు, తెగడు.

ఆ. ఇక్కరంబు నెయ్యమెక్కింప
నేరంగ, దిగి సంతతంబు దలంచు
నట్టిభంగి మెఱయఁ గీడుపలుచంగఁ
గొనియాడ, వలఁతి నీటుసేయ వలసె
దీని. శ్రీ. 2.184.

తే. బాలదాసు బింబంబు గీడ్పఱచు
నట్టి దీప్తి మండలి దోచె నదేవ

పతియు, మునిపతియుఁ జూచుచుండ
గ్రక్కను విమాన, మవతరించి యాన
న్నయై యతివ యోధు. శాంతి. 5.6.
3. అనత్యమొనరించు, ఖండించు.

వ. ... పాంచాల విభుండు .. అతని
మాట గీడ్పఱచి సవరివారంబుగా నద్ద
శార్వపతికి విందుపెట్టి కట్టుంబులిచ్చి
యతని యనునయాలాపంబులు
గైకొని యనిచిపుచ్చిన. ఉద్యో.
4.391.

4. మఱుగు పలుచు, కప్పిపుచ్చు.
కం. ఉభయ బల దీప్త తేజు, ప్రభలం
గీడ్పఱచి కురు ధరావల్లభ సైన్య
భయంకరయై శక్ర, ప్రభువు కపి
ధ్వజము వెలిగె బ్రకట స్ఫురణన్.
భీష్మ. 1.132.

మ. ... పక్షతి వితాన స్ఫార దీప్తి
ప్రజం, బినరశ్మి ప్రకరంబుఁ గీడ్ప
ఱుపఁ బక్షింద్రుండు వంచద్ధితిఁ,
జనియెన్. ఆను. 1.229.

5. తొంగదీయు.

తే. అట్లు వచ్చు నాగదఁ గని యచటి
యోధు, లలికి తమ తమ మీదన
యడచుననియు, దలఁచి యొదిగిరి
రారాజుఁ దలవరైరి, ప్రాణభయమెట్టి
వారిఁ గీడ్పఱుపకున్నె. భీష్మ. 3.58.

6. కష్టముల పాలుసేయు.

(అర్జునుడు శ్రీకృష్ణునితో)

ఉ. .. సుజనవత్సల నీవిటులంట
వారు మ, మ్మీరసమెత్తి కీడ్పఱచి
యింతలు సేసినదాన నీమదిం, గూరిన
నొప్పు సొంపునను గోపముపెంపునఁ
గాదె యారయన్. ఉద్యో. 3.74.

కిడుపాటు, కిడ్నాటు దే. వి.

1. కష్టము, శ్రమము.

చం. ఇది కడు ముద్దరాలు పను లేమియుఁ జేయఁగనేరదెంతయున్, మృదువొక కిడుపాటునకు మేకొనఁ జాలదు. విరా. 1.103.

2. దైన్యము.

సీ. ... ఎలుఁగు గద్గదికఁ దొఱిల నేడ్చు విడుమని ప్రార్థించు మాటఁ గీడ్పాటు దోఁప. విరా. 4.80.

3. పరాభవము, అపమానము.

శా. గంగానందనుఁడాదిగాఁగఁ గురు సంఘబెల్ల సంగ్రామ రాత్రిం గూలెం బతి యొక్కరుండుఁ బటు కొంతేయ ప్రతాపంబు పేర్పిం గీడ్పాటునకోర్చి పాతె విధి నా మేఁ బ్రాణముల్, నిల్చి. శల్క. 2.21.

3. తక్కువతనము, హైన్యము.

కం. మేలొనరింపఁగ దొరకొను, మేలిమి గల చాయ కిడు మెయికొని చేయున్, లోచన్ పరిహిత చాయకుఁ, జాలం గీడ్పాటు వొలయు చందము పుచ్చున్. శాంతి. 5.415.

కిడు ప్రొద్దు వి.

చెడ్డకాలము (లేచిన వేళావిశేషము).

ప. ... పాండవాగ్రహండు నగుచు నాకు నల్ల యెక్కడిది యిరుండును గీడుతెరువు వాడు గాఁడిదియొక్క కిడుప్రొద్దన నయ్యెంగాని యని తాను రాజుదెసం బ్రబసన్నుండగుట తెలియు నట్లుగా నుత్తరుతోడం బలికెన. విరా. 5.278.

ఇది సు. ము. పాఠము. ఆనందవాతి

పాఠము ప్రొద్దుకిడు. అప్పుడు 'కాల దోషము' అని అర్థము.

కిడుమేలాడు దే. అ. క్రి.

మంచిచెడ్డలు పలుకు.

ప. ... వివ్వచ్చుండు నెఱయం బ్రియంబందని డెందంబుతో గీడు మేలాడక యూరకుండె.... శల్క. 2.310.

కిడ్డుడు } దే. అ. క్రి.

1. అణగిమణిగి మెలఁగు, లొంగు.

చం. కినుకకుఁ జాలకెంతయును గీడ్పడి నా పడుపాటులెల్ల వ,మ్మునఁ గలయంగ నిట్టులొక మూర్ఖునిచే దుడిఁ జొయి కొలుపొయెనె యభిమానము. విరా. 2.186.

2. మఱుగుపడు, దాగు.

ఉ. బాహుల చాయయన్ గమన భంగియు న్నచ్చునట్లు దీన సం,దే హము లేదితండు తన తేజము దాఁ పఁగ మత్స్యభూమి భృగ్దేహము నందుఁ జేడి యనఁ గీడ్పడియుండెన్. విరా. 4.76.

3. చేటునొందు, హానిపొందు.

ద. బలవంతుల బలములున,గ్గలమగు బలమెదురఁ గలుగఁగాఁ గీడ్పడునే, కొలఁదుల వారికిఁ గర్వము, నిలుచునె నయమార్గ వృత్తి నిలిచిన భంగిన్. ఉద్యో. 3.303.

4. దైన్యమునొందు.

సీ. కృష్ణుఁ దోడుగఁగొని కిడ్పడి వీరలు వచ్చినఁ జెప్పితి వధ విధంబు. విష్ణు. 3.397.

చం. ... మదికివచ్చిన యది గోరుము
గోవునకంచు జేరి తక్కిన భరణిను
పర్వనకు గీర్వడి యెమ్మయి వేడి
కొన్న నే, గొన భవదీయ రాజ్యమును
గుర్తితప్ప తక్కి యెమ్మయి వేడి.
తే. అనియెగాని నామాట గై కొనడ.
ఆను. 2.429., 430.

5. చళించు.

సీ. (శ్రీదేవి గోవులతో) ఏను బాసిన
సర్ప దానవకుండు గీర్వడియె
బొందిన సురలో ప్రభుత నొందిరి.
ఆను. 3.114.

6. వమ్మగు - పొట్టపోవు, నిర్భర
మగు.

ఉ. అడిగి బెక్కు మామలవి
యన్నియు వమ్మయిపోయి నత్త సం,
తాదనశక్తి గీర్వడియె. ఆర. 4.358

7. తక్కువవడు, ఓడిపోవు.

కం. గిలుపునెడ నేయనెడ వడి,
ఒకచునెడం బెనగునెడ నపార బలం
బుల్, మెలయనెడ భీమునకు సం,
దొలు గీర్వడం దొడగిరుద్దతులు
రాజసుతుల్. ఆది. 5.184.

శీర్షం దే. స. శ్రీ.

అజు, అజగ్రహాక్కు.

చూ. కీడుపలుచు. 1 వ అర్థము. 2వ
ఉదా.

శీర్షం దే. వి.

కలయిక, మేకనము, చేరిక

తే. ... జోదుల యవపాదుల దీప్త
ఒను లేతనవ్వుల దీధితులును హరి
రక్మలు గీర్వెర నగుచు వెలుగ.
(సం. ము. హారము) శిల్ప. 1.104.

శీర్షం దే. ఆ. శ్రీ.

మిళితమగు, ఏకమగు, చేర్చు.

వ. ... చతురంగంబుల యవయవం
బులు జామరచ్చ త్త్రీ కేతు శకలం
బులు గోదండ్ గదాదండాది హేతి
ఖండంబులు గీర్వెరసి పాటు నెత్తురు
పేలుల దెట్టువలు గట్టి. (సం. ము.
హారము) శ్రోణ. 4.281.

(బెరసి అని అనందము ప్రథము. శీర్షం
రసి-అందు పాఠాంతరము. శీర్షం రసి
పాఠం. సం. ము. లేదు).

శీర్షం దే. సం. వి. అ. పుం.

1. యముడు.

కం. మృతులైనవారలు, నిరాశ్రయతులై
యుండుదురు వారి గీనాశ్రయశ్రవణ
గొనివనుచు యా విత్తనవతి శాసించు
టవి యెట్టి తంగులు దేవా. ఆను.
5.185.

2. రాక్షసుడు.

కం. ఏను బకానుదు ననుభాద్యగీనా
శుడ మానవులకు గీర్వెరుడనం, గా
నెగడుదు నీకామ్యక, కాననమున సర్వ
సత్త్వ భాదన బుద్ధిన్. ఆర. 1.112.

శీర్షం దే. సం. వి. అ. పుం.

చిలక.

ఉ. ... మహారథపుల్ పంపొద్ది
నొంది యిక్కాన ననేకముల్ గలు
గంగా నిమిలేటిక నెందు నిర్వనో
మానితకీరమా యనియె మానుషభంగి
కరూపమెప్పుగన్. ఆను. 1.156.

శీర్షం దే. సం. వి. అ. శ్రీ.

హేగర్.

కం. పదపడి పాంతవ యోధు, లోడి
వినఁ జెనుఁ డుంగనుడువుతో గజపతి
యు, న్నడవచ్చు ల్లాగెరినెఱువు వ, గిది
నాళాళు వోలె నురలు గీర్తన సేయన్.
కర్త. 2.340.

చం. అతులిత రత్న కాళదన గవాక్ష
విభూషణ వస్త్ర కన్యకా, జితి ముఖ
వస్తుదానములు గీర్తనకెక్కఁగో వచ్చి
తుండు సుప్రతుఁడయి చేసె. ఆత్మ.
1.135; మహా. 8.

కీర్తనము సం. వి. అ. న.

1. స్తుతి పొగడ్త, స్తోత్రము.
కం. ఇమ్మెయ నతఁడును దిచ్చా, త్ర
మ్ములు నామిఁద నేయ రయమనఁ
బ్రతిహ, తమ్మెనరించితి దివిఁ గ, మ
మ్ముంబరపీఠి గీర్తనమ్మెనరింపన్.
ఉద్యో. 4.339.

కం. జనములు దుస్సృష్టంబులు, నని
గోకి ర్తనము సేయఁగా దద్దరితం, జన
బొరయడు. ... ఆను. 3.33.

2. కీర్తి ప్రసిద్ధి
చ. సత్యవతివలన నమ్మహర్షి
కీర్తనంబు విని పీఠ్మండు కరకమ
లంబులు మొగిచి వ్యాసభట్టారకుఁ
డున్న దిక్కునకు వ్రైక్కి. ఆది.
4.233.

ఆ. ధరణి నొప్పువున్న దమయంతి
స్వయం, వరము జూచువేద్య వచ్చి
యున్న వారమిపు. ఘమ్ము వారి
జాక్షికి నెఱింగింపు. నామధేయ కీర్త
నముల. ఆర. 2.34.

కీర్తనీయము సం. విజ. (అ. ఆ. ఆ.)
కీర్తింపఁదగినది.

చ. ... అయ్యవనరంబున మనము
సమయభంగంబు సేప్పె వారలం
గ్రమ్మఱం బండ్రెండు వత్సంబులు
వనవాసంబు నలుపం బుత్తమడైన
నవ్రతిహతంబుగాఁ జతురంత భూ
తక్రం జాక్రమించి కీర్తనీయంబై
వర్తిలుదుము. విరా. 3.117.
సీ. ... దుష్కంఠ భరతులొందిన
కీర్తనీయోన్నతి నొందుము. స్వర్గ. 4వ
కాంతి. 5.438.

కీర్తన సం. వి. ఇ. త్రి.

1. త్యాగి.
సీ. ... కొమ్మనదిందనాతుండు
మధుర కీర్తి, విస్తరస్పృహఁడు. విరా.
1.10; 87.

1. పొగడిక.
ఉ. ... వారికొక యావద పుట్టక
యుండఁ గాచటొ, పై ధరఁ గీర్తి
కెక్కఁదె యపాయము సేసిన నింద
పుట్టదే. విరా. 2.35.
కీ. దత్తనకు ధరణియను స్త్రీయందఁ
బుట్టిన యేబండ్రు గూఁతులతో
నొక్కరె. ఆది. 3.31.

కీర్తింపు సం. న. క్ర.

స్తుతింపు, పొగడు.
కం. ఉచితనతిఁ జేసి వంది, ప్రద
యము గీర్తింపఁ ఉద్యో. 4.123.

కీర్తికెక్కు అ. క్ర. పొగడ్త పొందు.

ఉ. ... వారికొక యావద పుట్టక
యుండఁ గాచటొ, పై ధరఁ గీర్తి
కెక్కఁదె యపాయము సేసిన నింద
పుట్టదే. విరా. 2.35.

కీర్తికము సం. విజ. (అ. అ. అ.)

1. పొగడబడినది, స్తుతింపబడినది.
మ. బరవిధ్యంసి ... నాగాయత
సామ్య కీర్తిత బలోద్రగుం బ్రతి
వ్యాహ దాహకు భీముం గొనివచ్చు
ధర్మజుడు. ఉద్యో. 2.172; శల్య.
1.42.

2. చెప్పబడినది. కథితము.
ఆ. కీర్తనీయుడైన కేశవు దివ్యనా,
మంబులివి భవద్ధికంబు గోరి, తర
తరంబు కీర్తితంబులయ్యె నశేష,
భంగి వేయు గురున్యపాల వర్య.
ఆను. 5.325.

చం. ఆ కృతాను నతిసక్త మన
స్థితి గొల్పి దోషనిష్కృతి దగ
గాంతురట్లగుటఁ ... గీర్తితమయ్యె
దదాఖ్య వానికిన్. ఆర. 5.157.

కీర్తము సం. వి. అ. న.

కీర్తనీయము.

కం. ... గంగా గుణసం, తానంబు
శతానంద ముఖానిమిష ప్రవర కీర్త్య
మనఘచరిత్రా. ఆను. 2.121., ఆశ్ర.
1.13.

కీం సం. వి. ఆ. శ్రీ.

మంట, అగ్నిజ్వాల
కం. భయమేదిత వినుడు ధనం,
జయనిం గేశవుని నాదు శరకీలా
సం, చయము నేర్చెదఁ జేర్చెద.
ద్రోణ. 3.193.

సీ. అమరు మహావీర్యుల పేరు శివు
నకు ..., తత్కృప దృక్కిల ధర్మ
విరుద్ధపు, జాతుల నెల్లను సమయ
జేయు. ఆను. 5.388.

కీలారము దే. వి.

కీలారము, పశువుల మంద.

వ. ... దేవా ద్వైతవసంబునందరి
కీలారంబుననుండి వీడె యొక్క
గోపకుండువచ్చెననిన నతండును
వాని కభిముఖుడై పసుల సేమ
మేమి యని యడుగుటయు. ఆర.
5.359.

కీలారి దే. వి. (కీలారము + ఇ)

గొల్లవాడు, పసుల కాపరి.

కం. కీలారితనమునకు నే, జాలుదు
నని కొలిచి మత్స్య జనపాలు కడన్,
మేలగు నడవడిఁ దంత్రీ, పాలుండను
పేరితోడఁ బరగుదు నధిపా. విరా.
1.100.

కీలారితనము దే. వి.

పసుల కాపరితనము. చూ. కీలారి.

కీలారిము సం. వి. అ. న.

నెత్తురు.

వ. ... కీలారి జలంబులవయిం
దేలుచు నప్పినట్లున్న శిరంబుల వలన.
విరా. 3.236.

కీర్తింపు దే. న. శ్రీ. ($\sqrt{\text{కీలు}}$)

1. లగింపు, చేర్పు.

సీ. పెనకువఁ దన్నిన తనువులొండొం
టితోఁ గీలింప నిద్రించి మేలుకాంచి.
విరా. 2.288; విరా. 2.292.

2. కట్టు, బంధించు.

సీ. .. కుసుమమాలిక వెడగ్రుచ్చి
వ్రేలఁ గీలింప నియమించి. విరా.
5.386.

3. పట్టుకొను.

వ. అని బహుప్రకారంబులం బల
మించి యా సూతనందను చేసేతం
గీలించి. భీష్మ. 1.57.

4. నాటించు, చొనుపు.

సీ. ... వివిశతి ధనువుఁ దునిమి,
వెడఁద యమ్ముననేసి వెండియు
మూఁడు వాలిక యమ్ములొడలఁ
గీలించి. భీష్మ. 1.272.

చం. .. కృష్ణుననుజునకు మార్కొని
తీ, వ్రాఁబకములు పదియింటన, లంబు
నుఁడు దదంగకంబులం గీలించె.
భీష్మ. 2.226; ఆర. 7.130; ద్రోణ.
3.82.

కీలకము సం. విజ. (అ. ఆ. అ.)

నాటఁబడినది; గ్రువ్వఁబడినది.

సీ. గర్వంబు మెఱయ శిఖండి యశ్వ
త్థామ నెదిరిన నాతండు మదమెలర్చ,
నారాచమురమున నాటింప నొచ్చియు,
ద్రుపదనందనుఁడతి క్రూరశరము,
దద్యక్షమునఁ గీలితము సేఁగె. భీష్మ.
1.259; శాంతి. 2.100.

చం. పటుగతి నా శినిప్రవరు బాహువు
దోమర కీలితంబు సే, యుటయును.
ద్రోణ. 4.88.

2. కట్టఁబడినది, బద్ధము.

అ. ... మంత్ర శిల్పావధానములు,
మేలుసేర కాలకీలితంబు. శాంతి.
1.185.

కీలు దే. వి.

1. మర.

వ. గాఁగేయుండు ... పయింబడిసి
వీరులం గీఁడిలిన జంత్రంబులు

బోలె నేలం గూలనేయుచు. భీష్మ.

2.187; ద్రోణ. 1.71.

కీలుకాఁడు దే. వి. ($\sqrt{\text{కీలు}}$)

మర త్రిప్పవాఁడు.

సీ. .. కీలుకాఁడెడలంపఁ గెదసిన
బొమ్మల కై వడిఁ బటు తురంగ
ప్రజంబు. గీ. వికటముగఁ ద్రెళ్ళె.
ద్రోణ. 3.62.

కీలుకొను, కీల్కొను దే. అ. క్రి.

(కీలు + కొను)

1. తగులుకొను, చిక్కుకొను, అంటి
యుండు.

కం. తోలు దిగవిడిచి నాగుచు,
లీలఁ బోలుచుమాడ్కిఁ గర్మలేపముఁ
దనతోఁ, గీడ్చుకొనిక వెలుగు ని, రా
లంబన బోధఘనుఁడు. శాంతి.
4.358.

2. నాలుకొను, గ్రుచ్చుకొను.

తే. శోకవారిధి పారంబు పరఁ
బొంద, నేలవచ్చుఁ జిత్తంబునఁ గీలు
కొని య, సహృదై కర్ణ మరణోప
జనితమైన, పరధవంబున శల్కమాతు
రతఁ జేయ. కర్ణ. 1.27.

3. నెలకొను, పాడుకొను.

కం. మనమున ధర్మము నర్థంబును
గామముఁ గీలుకొనక పొరిపొచ్చె
ములై, చని సుఖ దుఃఖముల మద,
మును దైన్యముఁ బొందకునిక మోక్ష
కర మగున్. శాంతి. 3.466.

4. కలుగు, ఒదవు.

తే. ఇట్లుచరియఁడు చిత్తంబు నెట్టి
చేని, నాదు చెప్పిన ధర్మంబునకుఁ
జొరంగ, నూలువొల్పు సయమునఁ

గీలుకొన్న, లజ్జవేగునఁ బోరె
వ్రాలంగ మోము. ఆను. 1.78.

5. పట్టుకొని తగిలియుండు:

ఉ. లీల యెలర్చిగా నబల లేజిగు
రాకును బోలె నొప్పు తెం, గేలు కదం
ఁజూచుచుఁ గీల్కొనఁజేసి. ఆర.
8.148.

కీలుకొలుపు, కీలుకొల్పు దే. స. క్రీ.
(✓ కీలుకొను).

చేర్చు, కూర్చు, పట్టుకొను.

ఆ. .. అమ్మగ్గ పలుకులు, వినఁగఁ
గోరుఁ గేలు దనదు కేలఁ గీలుకొలుపఁ
దలఁచుఁ గీవకాధముండు. విరా.
2.48.

ఆ. అన్న రేంద్రు పాణి యల్లవ తన
కరా, బ్జులును గీలుకొల్చి ... యమ్ము
రాంతకుండు. శల్క. 2.361.

2. నాలు, చొనుపు.

కం. చానకీ జలమెడలక నీ, నూ
సుండా పవనసూసు నూనుని మేనం,
చానగ్ర శరములిరువది యేను వెసం
గీలుకొలిపె నిభవుననాథ. బీష్మ.
3.114.

కీలెదవిన జంతుము దే. వి.

మరిచిగింపు ఈడఁచీసిన యంత్రము.
(చూ. కీలెదవు).

కీలెదవుదే. ఆ. క్రీ. (కీలు + ఎదవు)

మరిచిగింపు సదలిండు.

కం. కీలెదవిన జంత్రముక్రియ, నేలం
బదనేసె. ద్రోణ. 1.371.

కీలెదవిన జంత్రము (కీలు + ఎదలు)

మరిచిగింపు ఈడిపోయిన (చెడి
పోయిన) జంత్రము. టిక్క. 2.187.

కు

కుఁ ద్రు.

1. సంబంధ సామాన్యమును దెలుపును.

వ. ... కాశీరాజ దువీతలం
దోడ్కొనివచ్చి భీష్ముండు విచిత్ర
పిర్మునకు వివాహంబు సేయనున్న.
ఆది. 4.211.

కం. ... నాకుం గొడుకయ్యె నితఁడు.
శాంతి. 5.474.

(నామం గొడుకు = నాయొక్క
కొడుకు.)

2. సంబంధ విశేషమును దెలుపును.
(క) స్వస్వామిభావ సంబంధము.

చం. ... భరతవంశముఁ జొచ్చితి
నందుఁ బాండుభూ వరునకు గోడలైతి
... ఉద్యో. 3.168.

(చ.) జన్య జనకభావ సంబంధము.

ఉ. ... ధన్యులకా సుభద్రకు శత
క్రతు పుత్రునకుద్యవించె స, మ్మాన్య
యశుడు పుత్రుఁడభిమన్యుడు. ఆది.
8.224.

కం. ప్రహ్లాదనకు విరోచన కుంభ
నెకుంభులనఁగా మువ్వరు పుట్టిరందు
విరోచనునకుఁ బలిపుట్టె. ఆది. 3.63.
3. ద్వితీయార్థము.

చం. చిరముగ బ్రహ్మకుం దపము
సేసి యసంతుడనంత ధాతుణి, భర
గురుకార్య సక్తుఁడయి ఆది. 2.128.

(బ్రహ్మనుగూర్చి, బ్రహ్మనుద్దేశించి)
వ. వారిలకు గోరసంబులం దుష్టి
సలుపుచుండు. విరా. 2. 2.

(వారిలకు = తుష్టిగలవారలనుగా అని
అర్థము).

న. ... చతుర్ముఖునకుం దపంబు
సేసి. ఆర. 6.271.

వ. జనమేజయునకుం గరుణించి.
ఆది. 3.6.

4. తృడీయార్థకము.

న. దేవా వై శంఘాయనుండు జనమే
జయున కిట్లనియె. విరా. 2.2.

(జనమేజయునకు = జనమేజయు
నితో)

సీ. ఒకఁడు పెక్కుండ్ర కెక్కిన
విచ్చియుఁ బొదివి డెఱ్ఱొక పోటు
పొడుచు నెడల. విరా. 3.164.

కం. ... గురులకు న్నూ, రొగ్గిని
యెడము. విరా. 5.120.

కం. శాంతనవుఁడు భీష్ముండు ప్త,
శాంతుఁడు తత్తత్తును సూచి సంచ
ష్టందై, యంతకతనూజునకు ధృతి,
మంతునకత్యంత ధర్మమతి కిట్లని
యెన్. సభా. 2.3.

(తనూజునకు = తనూజునితో)

5. చతుర్మూర్తకము.

కం. ... దీనిని భూభాగమునకు రచి
యించెనొక్క కమలజుఁడు. దయన్.
ఆది. 4.15.

(భూభాగమునకు = భూభాగము
కొఱకు)

చం. కురువతి రాజసూయమునకున్
ధనమిచ్చిరి రాజులెల్ల. (రాజసూయ
మునకున్ = రాజసూయము నిమి
తము) సభా. 1.62.

6. పంచమూర్తకము.

కం. ... నాకకాదీ ప్రతీతకముల

కదికుఁ జూచితిమి యొక యెఱుకన్.

ఆది. 5.230.

(నాకు. = నాకందె)

ఆ. సర్వభూత దయకు సత్య వాక్య
మునకు, సుత్రమంబు ధర్మమౌ
డెఱుంగ. ఆది. 3.219. (సర్వభూత
దయకు = సర్వభూత దయకందె,
సత్య వాక్యమునకు = సత్య వాక్యము
కందె).

కం. ఒకనాఁడేమును నాపద, లకు
విడుమర గాంచి. విరా. 1.48; 2.109.

(అపదలకు = అపదలనుండి)

7. సప్తమూర్తకము.

చం. ... కోమలి నీకనురక్త. ఆర.
3.216.

8. తైని, మీద.

కం. ... గొఱియల పిండునకుఁ
గవియు కోల్పులిక్రియ. భీష్మ. 1.236.

కం. నీకడుపున జన్మించుట, నాకుం
గొడుకయ్యె నికఁడు నా సుతునకు
ను, శ్లోకా యలుగందగునే, నీకు.
శాంతి. 5.474.

(నా సుతునకు = నా-సుతునిమీద.)

9. మాటుగా, బదులుగా.

చం. కనకము ధేనువుల్ మఱి నికా
యములిచ్చెద నేమియెనఁ దక్కును
నుదికిష్టమైనయది గోదము గోవున
కంచు. ఆస్తు. 2.429.

10. కాలముయొక్క అవధిని
డెలుపును.

కం. ... ఏదెనిమిది దివసములకు నిట
సనుడుచున్. శాంతి. 6.596.

11. చదువున ప్రయోగవిశేషములు:
జ. వాచ్యమునకు చండుకు మిగి
లిక మాండుబలము నెవంబున.
విరా. 2.2. చండుకు మిగిలిక =
చండు చేయగా మిగిలిక.)

మ² సం అప్ప. వృత్తియందు ఉండి
పాప నివారణార్థముల నిచ్చును.
పాప మత్సరమును తు.

త. ... పునః, పునః పునః నివ
త. ... మునః పునః పునః పునః
పునః పునః. 2.180.

మ.మ. = హాదపు, బురు
మ.మ. హాపి; కమతి ఉద్ధృ. 9.36,
కమమ.మ. ప్రోణ. 1.237.)

70. 2. 5.

మీది మీది తెలుగుక వృత్తప్రయో
గము చేయ.

సమీక్ష చరి. 6.117, కుతలము.
 కథా. 2259, కుచ్చుడు పౌ.ప్ర.
 1.180.

కుంకుమము స్వ. వి. అ. న.

[illegible]

సీ. వచనములు కెంపు పరచిన
 లలము కుంకుమలక్షణైస చందము
 విహంప. విదా. 1.308; సీ. 2.172.

2. సంవత్సరపురా నిర్ణయ చేయఁ
బడిన లేఖప్రప- విశేషము.

[illegible]

కుంకుమ చందన పంకమలయు
ఆది. 3.156.

కుంచేము దో. వి.

ప్రస్థము. నాలుగు మానికల ప్రమా
ణము గల కొలఁత పాతము.

కం. వినుమొక కుంచెడు ధాన్యము,
దనకాయతి గల్గు నతఁడు దాని నొసఁ
గినన్, ధనకోటి గల్గువాఁడ, ధనమొస
గిన నొక్కరూప తత్తత్ఫలముల్.
ఆను. 5.211.

ప. అట్టియెడ నొక్కనాడయ్యెంద
ఱును రేపు దొడంగి పడమటి జాము
నకు వెదకెత్తిన పూరి కొలుచు ప్రస్థ
మాత్రంబు సక్తువయ్యెం గర్తవ్యాను
ప్రానంబులు నడపి యనంతరంబ
యాకుంచెడు పేలపిండియుఁ జెఱి
చూడెను (నలుపురును సమంబుగా)
ఁబడికొని యుపయోగించువారై.
యన్న సమయమున. అశ్శ.4.221.

కుంచిక సం. వి. ఆ. ౧౨.

ఇనుప తమ్మి.

వ. ... విస్ఫుర ధ్వజ పతాకా కుంచి
కలు శోభిల్. సౌ వి. 1.116.

కుంచితము స.. విణ. (అ. ఆ. అ.)

వంపబడినది. వట్టువగా వంప
బడినది.

ఉ. పౌరతర ప్రకారమగు కుంచిత
బాహు విలాస మొప్పు. శల్క. 1.282.

కుంచె వై. వి. (సం. కుంచికా. ప్రా.
కుంచి ఆ)

1. చావురము.

చం. దడిగెలు కుంచెలున్ గొడుగు

తండములున్ విలసిల్లి వచ్చినన్.

అశ్వ. 3.144.

1. గుత్తిగఁ గట్టిన నెమిలిపురి కట్ట.
మ. .. నారదుఁడు వేడ్కం గుంచె
సారింపఁగన్. విరా. 3.181.

చం....తన కుంచెయు మృగాజి
నంబునుంబలుమలు వీచుచుం గల
హబంధుఁడు నారదుఁడాడె వేడుకన్.
సభా. 2.31.

కుంజము సం. వి. అ. పుం. న.

నిక్కుజము, పొదరిల్లు.

చం. ... ఇందు రోచిరా, కుల శశి
కాంతఃవేది పృథు కుంజగళజ్జ్వల నిర్దు
రంబులన్. ఆది. 8.72.

కుంజరము సం. వి. అ. పుం.

ప్రశస్తమైన హనువులును దంతము
లును, గల ఏనుగు, ఏనుగు.

వ. ... ధ, నంజయ స్థాయక విద్యుత,
కుంజర కుంభ విక్రీర్ణ మౌక్తక విన
రంబుల వలనను. విరా. 5.80.

విజ. అ. పుం.

ప్రేష్టము (ఈ యర్థమున సమాస
పూర్వపదముగా నుండదు.)

ఉ. ... పాండునృపాలు పాలు గైకొం
టయ చాలునన్న నృపకుంజరు
పల్కుల కడ్డమాడ రా, కుంట యెఱుం
గవే. ఉద్యో. 3.59., విరా. 3.198.

కుంజరుడు సం. వి. అ. పుం.

1. ఒక సర్పశ్రేష్ఠుఁడు - కద్రువ
కొడుకు.

బలరాముఁడు శరీరము విడుచు
నప్పుడు వాసుక్యాదులతో వచ్చి

యాతని సేవించెను. మౌస. 76; ఆది.

2.4.

2. సౌవీర కుమారులు పన్నిద్దఱలో
నితఁడొకఁడు.

సైంధవుఁడు ద్రౌపదిని బలాత్కార
ముగా నెత్తికొని పోవుట తెలిసికొని
పాండవులు సైంధవుని వెన్నంటిరి.
సైంధవుడు వారితో యుద్ధమునకుఁ
దలపడెను. సైంధవునకు సహాయ్య
ముగా వచ్చిన సౌవీరకుమారుల పన్ని
ద్దఱను అర్జునుఁడు వధించెను. ఆర.
6.232.

కుంటి దే. విజ.

కుంటు, కుంటిది, కుంటివాడు, పాద
వికలుడు, పాదరహితుడు.

చం. అలుగుల మ్రుంది చుట్ట
మృగావలియున్ విహగంబులున్
భయా, కులగతి బొంది మూగలును
గుంటులు చీకులునై న యట్టులై, యులి
యకయున్నచో నదఁగియుంచ గిరాత,
బలంబుతోడఁ బింగల నయనుం
డుమేశ్వరుఁడు గవ్వచి డాయఁగ
వచ్చెఁ జెచ్చెరన్. ఆర. 1.301.

కుంటువడు దే. అ. క్రి. ($\sqrt{\text{కుంటు}}$)
నడువలేనిది యగు. చుచియగు.

కం. అరయఁగ నాలుగు విధములఁ,
బరఁగుఁ జతుష్పాదవృత్తిఁ బరఁగిన
గోవున్, దొరయుచు నందొకఁడెచనిన,
సరవర సప్తర్మ వర్తనము గుంటు
వడున్. ఆను. 4.285. (గోపక్షమున)

2. చెడు, భంగమగు.

(పైని యుదాహరణము ధర్మపక్ష
మున.)

కుంతము సం. వి. (అ. ఆ. అ.).

1. మొక్కపోయినది, వృక్షమైనది.

తే. .. అమృతపుష్పద్రవ్యము, సాయకంబులఁ గొన్నింటిఁ జంపదత్తు, కుంతములఁ గావించి కొన్ని యుష్మదను దీర్చదంగ మెఱసె నయ్యసురవరుడు. ద్రోణ. 5.215; ఆది. 2.81. శాంతి. 3.159.

2. అజ్ఞప్రబుడినది.

కం. కీనకుడు వ్రేటువడి... యసుర కతన-కుంతితుఁ డగుచున్. విరా. 2.130.

కుంతివక్త సం. శత్రు.

మొక్కపోయినదగుచున్న, భంగమైన దగుచున్న.

మ. ధరణీచక్రము దిద్దిరం దిరిగె మార్చుచుండు కుంతిభవచక్రముం దయ్యె. ద్రోణ. 5.377.

కుంద నై. వి. (సం. కుందమ్. త. కుందం. క. కుంద.)

1. ఇరును .తగిలించెడు బయటికంటే నడిమి గుట్టు.

వ. ... మున్ను కొండాక ప్రంగిన చక్రంబు కుంద మునుంగం దిగఁ బడిన. కర్. 3.850.

2. మట్టి మున్నగు వానితోఁ జేసిప పాత్ర.

అ. నేతికుంద ఘోచి యే వెరవున సోబ, నాలు ప్రాకు నైపుణంబు గలుగు పురుషుల్లు... శాంతి. 5.587
కం. తేనియకుందఁ గొనుచు సోపాన

ములేములుట లేక ప్రాచీన ద్రవ్య శాంతి. 3.121.

తే. గౌరీయ యెఱచి గంచకుండతో. ఆను. 2.370.

అ. కుండతోడి పాలు మూర్ఛిసఁ గిని యకఃసూరకుండె. అశ్వ. 4.276.

కుంద ఇతరము సం. వి. అ. పుం.

ఒక ముని; ఇతఁడు జనమేజయు చేయు శర్పయాగమందు, ఒక సదస్కుండుగా నుండెను. (కుందవలె గుండ్రముగానుండు కడుపు గలవాఁ డగుటచే ఈ పేరు వచ్చెనేమో) ఆది. 2.210.

కుందమారుడు సం. వి. అ. పుం.

1. కురుకుమారుడు - గాంధారి దృత రాష్ట్రం 49వ కొడుకు; ఇతఁడు భీష్ముని అష్టమ దివస యుద్ధమున భీమునిచే దన యాదులు సోదరులతో నహరింపఁబడెను. ఆది. 5.107; భీష్మ. 3.73.

2. దేవానుచరుడు. ఈతఁడు శిబభక్తుని ధనతాంత్రియముండి తొంగించి తపస్సంపన్నుని జేసెను. శాంతి. 5.346 మొ. 381 వ.

కుందరేది సం. వి. పుం.

కురుకుమారుడు - గాంధారి దృత రాష్ట్రం 91వ కొడుకు; ఈతఁడు భీమునితో యుద్ధము చేసి చురఁగించెను. ఆది. 5.107; ద్రోణ. 4.142.

కుందము సం. వి. అ. న.

1. మట్టి మున్నగు వానితోఁ జేసిన పాత్రము.

సీ. అందముల్ వేయును నంద
యుగము వరుసన యా కద్రువకు
వినతకుఁ బుట్టె నవి కుండములనిడి
యడసియుండిరి. ఆను. 1.167;
ఆను. 5.450.

2. నిప్పుల గుండము; హోమ
కుండము.

కం. భూరి భుజగ ప్రభులొం, దొరు
మిలుచుచు నధికభయా, తురులై కుండా
గ్నులందుఁ దొరగిరి పెలువన్. ఆది.
2.2.9.

కుండలము సం. వి. అ. పుం. న.

కర్ణభూషణము, చెవి నగ.

కం. బలరిపుఁడిచ్చిన కుండలములు
నుష్టిషంబుఁ జిత్తమున భక్తిమెయిం,
దలంప నవి వచ్చె. విరా. 4.184.

వ. అయ్యదంకుండు ... పౌష్యం
దను రాజుడేవి కుండలంబులం బ్రతి
గ్రహించి తేరంబుని. ఆది. 183.

కుండలి సం. వి. ఈ. శ్రీ.

కుండలాకార నృత్యము.

తే. (బ్రహ్మల విరటునితో) బండు
పనులకు సెలవులేకునికిఁ జేసి, యభ్య
సించితి శైశవమాదిగాఁగఁ, దండ
లాసక విధమును గుండలియును,
బ్రౌకణియు తెరంగును బెరణంబు.
విరా. 1.240.

కుండలుడు సం. వి. అ. పుం.

కౌరవ్య సర్పకులమునఁ బుట్టినవాడు,
జనమేజయుని సర్పయాగమున కుం
డాగ్నింబడి మరణించెను. ఆది.
2.2.2.

కుండళాయి సం. వి. న్. పుం.

కురుకుమారుడు. గాంధారి ధృత
రాష్ట్రుల 81వ కొడుకు. ఆది. 5.107.

కుండాగ్ని సం. వి. ఇ. పుం.

నిప్పుల గుండమునందలి అగ్ని -
హోమాగ్ని.

కం. ... భూరి భుజగప్రభు లొం,
దొరుమిలుచుచు నధిక భయా, తురులై
కుండాగ్నులందుఁ దొరగిరి పెలువన్
ఆది. 2.211.

కుండాశి సం. వి. న్. పుం.

కురుకుమారుడు. గాంధారి ధృత
రాష్ట్రుల కొడుకు. ఆది. 5.107.

కుండి సం. వి. ఈ. శ్రీ.

కమండలుపు. కుండిక
మ. (రావణుడు) కమనీయంబగు
జన్మిదంబు శిఖయుం గౌపీనమున్
ధాతువ, స్త్రము దండంబును గుండి
యుం గుళపవిత్రంబుం గడున్ వృద్ధ
బా, వము సందిల్లఁ ద్రిదండివేష
ధరుఁడై వచ్చెం ... సీతయున్నెడల.
ఆర. 8.386.

కుండుడు సం. వి. అ. పుం.

కురుకుమారుడు - గాంధారి ధృత
రాష్ట్రుల 81వ కొడుకు (కుండి - అని
మూలము).

కుండోదరుడు సం. వి. అ. పుం.

సర్పజాతివాడు - కద్రువకొడుకు.
ఆది. 2.4.

కుంతము సం. వి. అ. పుం.

ప్రాసము, ఈఁది, బల్లెము.
మ... కుంత భుకుండి తోమర గదా
ఖడ్గాది శస్త్రాస్త్ర తీవ్ర విహారంబు.
విరా. 3.181.

కుంతలము సం. వి. అ. పుం.

1. ఒక దేశము. వింధ్య పర్వతము నకు దక్షిణముననుండు నౌకానౌక దేశము అని కొందఱు, మధ్యదేశము నందలి యౌకానౌక దేశమని కొందఱు భీష్మ. 1.40.

2. (బ)

కేశము, వెండుక.

సీ. ... అశీనిల కుటిల కుంతలముల కాంతియు. ఆది. 3.27.

కుంతి సం. వి. ఈ. శ్రీ.

1. వృథ అని పుట్టుకతో వచ్చిన పేరు పాండురాజుభార్య; సిద్ధి యను దేవత యొక్క యంశమునఁ బుట్టినది; కూరుని కూతురు; కుంతిభోజుని పెంపుడు కూతురై కుంతి యను పేరు వహించెను.

కం. ప్రియమైనరంగ సిద్ధియు, బుద్ధియు నను దేవతలు వసుమతిని గుంతియు మాదియునై పుట్టిరి పాండు, ప్రియపత్నులు నిఖిల జగదప్సిష్ట చరిత్రలే. ఆది. 3.83.

(చూ. చివరిసంపుటము. అనుబంధము)

2. ఒకానొక దేశము. సభా. 1.112.

(118 సం. ము)

కుంతిభోజుడు సం. వి. అ. పుం.

పాండురాజు భార్యయైన కుంతి పెంపుడు తండ్రి. కుంతి కన్నతండ్రియైన కూరునకు మేనత్తకొడుకు.

సీ. యాదవకుల విభుఁడగు కూరుఁడనువాని, యాత్మతనూజలఁ బెద్దదాని నంబుజముధి ధవళాక్షి వసుదేవు, చెలియలిఁ బురయను చెలువఁ బ్రీతిఁ, దన

మేనయత్తనందనుఁ డపుత్రకుడైన యా కుంతిభోజున కర్మితోడఁ, గూతుగా నిచ్చిన. ఆది. 5.17.

(ఇతనిని అతిరథుఁడుగా భీష్ముడు చెప్పెను.)

అ. కుంతిభోజుఁ డాజికోవిదుఁ డతిరథుం డతని యొద్ది జోదులధికబలులు ఉద్యో. 4.266.

సంస్కృత భారతమును బట్టి ఈతఁడు తండ్రిగాక సోదరుఁడుగా గనిపించుచున్నది. “మాతులో భీమసేనస్య” అనుటచేత, ‘భాగినేయ కృతే వీరః స కరిష్యతి సంగరే’. అనుటచేత. కాని కుంతిభోజుడు అపుత్రకుఁడు గదా. ఇంతెవరినైన పుత్రునిగా గూడ స్వీకరించెనా? భోజబ్రహ్మ కుంతిదేశ పరిపాలకులకు హేరుష నామము, విదేశాధిపతులకు జనకుఁడువరె. చివరము. భీష్మమతమున ఇతఁడు రథపుంగవుఁడు గాని అతిరథుఁడు గాడు.

శ్లో రిపుబిక్కుంతి భోజశ్చ మహేష్వాసో మహాబలః మాతులో భీమసేనస్య స చ మేఽతిరథో మతః॥ ఏష వీరో మహేష్వాసః కృతీచ నిపుణశ్చ తు, చిత్రయోధీ చ శక్తశ్చ మతో మే రథపుంగవః స యోత్స్యతి హి విక్రమ్య మమవానివ దానవైః, యోధాయే చాస్య విఖ్యాతాః సర్వే యుద్ధ విశారదాః భాగినేయ కృతే వీరః స కరిష్యతి సంగరే. సుమహత్కర్మ పాండునాం స్థితః ప్రియహితే రతః॥ సం. భార. ఉద్యో. 171. 2, 3, 4, 5.

కుంతీసుత మధ్యముఁడు సం. వి. అ.

పుం.

కుంతీ కుమారులలో నడిమివాఁడు. అర్జునుఁడు. వాస్తవమునకు కుంతి కొడుకులలో అర్జునుఁడు మూడవవాఁడు భీముఁడు నడిమివాఁడు. అయినను మాద్రీకుమారులైన నకుల సహదేవులును కుంతిచేతిలో బెరిగి పెద్దవారైన కారిణము చేతను అయిదుగురు ఏకోదరులుగాఁ బ్రవర్తించుట చేతను వ్యవహరింపఁబడుట చేతను కుంతీకుమారులైదుగురయి అందు అడ్డునుఁడు నడిమివాఁడయ్యెను.

శీ. .. వీడె వచ్చెం గుంతీసుత మధ్యముండు సమర స్థేమాభిరామా కృతిన్. విరా. 4.95.

కుందము సం. వి. అ. న.

మొల్లపూవు.

వసంతః- హారాహిరాజ వరహంస తుషార కుంద, స్పృహదృశః ప్రసర పాండురిత త్రిలోకా. ఆర. 3.399.

కుందించు దే స. క్రీ. ($\sqrt{\text{కుందు}}$)

కుందజేయు. తక్కువపఱచు, న్యూనపఱచు.

శా. పాపాత్ముండు మదాంధుఁడాతులు వ నీ పంపెట్లునుం జేయఁగా, నోపం దడ్డము సెప్పరెవ్వరును మానోద్రేకమున్ గర్వముం, గోపంబుం దనుఁ ద్రిప్ప నా ప్రిజనులం గుందించుటంబోయిన, దే పోనిత్తురు. ఉద్యో. 3.45.

2. తపింపజేయు.

శా. క్రోధంబప్రతికారమై హృదయఘ్నం గుంధింఘ. నిరా. 2.275.

3. నశింపజేయు.

తే. తుధహరించు బ్రజ్ఞా పరిశోభన తలఁదృష్ట గుందించు గృవ ... అశ్వ. 4.244.

కుందు దే. అ. క్రీ.

1. చింతించు, శోకించు, ఏడ్చు, పరితపించు.

ఆ. బ్రహ్మచర్యమునఁ దపంబున సుత్రమదానములనుబడయఁ దలచునట్టి గతులకంటె సౌఖ్యకాంతి యగు గతిఁ బొందె నీ సుతుండు గుందనేల! ద్రోణ. 2.324. (చూ.321.)

సీ... భూత. తే. ములును నింద్రియములు నొక్క ప్రోవు గట్టియున్న వీనికి వగఁబొందు టూరివారికొలయు నెడరుల కెల్లఁ దానుమ్మలికము, గట్టికొని మందసట్టబుగాచె వత్స. శాంతి 6.320.

2. బాధపడు, నొగులు

కం. బలవంతుఁడు పై నెత్తిన, బలహినుఁడు ధనము గోలుపడిన యతఁడు మ్రుచ్చిల వేచువాఁడు గామా, కుల చిత్తుఁడు నిద్రలేక కుందుడు రధిపాఁ ఉద్యో. 2.21.

3. తపించు, ఉడుకు.

తే. అట్లు దమలోనఁ దగమటలాడి యాడి, కోపరస వేగమునఁ గుండ్లకుంది వగలఁ, బొంది పొంది పురందర నందనుండు, నచ్చుతుండు నారాత్రి యెట్లై చెపుమ. ద్రోణ. 2.319.

4. తగ్గు, క్షీణించు.

సీ. పెనుమంచు మీదఁ బర్విన వికా

నము చిప్పిచెల్వ గుందిన సరోజిని
చివ్వడు. విరా. 1.294.

తే. ... అలుక బొంకు క్రూరత శుచి
తాదగమము, గురువిరోధ మాయువు
గడుగుంచజేయ. అను. 5.130.
5. క్రుంగు.

చం. సురవిశిష్ట ప్రయోగములు సూచ
వాదంగిక నేల దిద్దింక,దిరిగె బయో
చిట్ట గలగె దిగ్గజముల్ మదమేది
కుంబె. ఆర. 4.84.

6. కళించు.

ఉ. పాండవ పక్షపాతమున
బుద్ధుడ నోరికి వచ్చినట్లు ని, న్నొం
దన రామిజేసి యిది యొప్పునె
కొరవసేవకెల్ల నొక్కండవ మేటి
పిలలము గర్వము గుండగ నిట్లు
శత్రుదో, శబ్దంకిమకోహటించితి నిజం
బురకున్ నడచింత యెక్కుడే.
విరా. 4.98.

2. అలయు, ప్రచుచెందు, సొటసొట
లారు.

తే. శుశ్విపాసంచే గుందినట్టి,యతిధి
వచ్చిన ధ్రియమున నతని దప్పి,
పోవునట్లుగ నముచిత భోజనంబు,
వెట్టచెల్ల పుణ్యములకు బెద్ద దలంప.
అను. 5.34.

వి.

1. దుఃఖము, పరితాపము.

వ. .. ఆ సొమదత్తి నుపలక్షించి
శోకించి యతని కుందు మాన్వం
దిలంచి. ప్రోజ.4.27., అశ్వ.4.286.
చం. విపుల విషాద తాపమున వేదన
నొందు మదీయ బుద్ధి కుం,దపగత

మయ్యె నీదు వచనామృత సేచనజేసి.
శల్య. 2.173.

చం. (విరాటుడు)...సాం,త్వనములు
పల్కి రోష భరితస్థితిఁ గంపిత
మూర్తియైన యా,తని మది కుందు
వాపిన నతండును బోయె నివాస
భూమికిన్. విరా. 2.144.

3. న్యూనత, తక్కువ, శీఘ్రత.

ఉ. వచ్చినవాడు ఫల్గుణుడ వశ్యము
గెల్తుమనంగ రాదు రా,లచ్చికినై
పెనంగిన బలంబులు రెండును గెల్వ
నేర్చునే, హెచ్చగు గుండగుం ...
విరా. 4.284.(కుందు = అపజయము
అని భావము.)

కుందెలు దే. వి.

కుందెలు :- చెవులపిల్లి, శశము,
పొడవైన చెవులును, పొట్టితోకయు,
వాయైన కోరలును, చీలియున్న
పైపెడవియు గలిగి నేలబొరియలలో
నివసించుచు మందతో కలిసి తిరు
గుచు వేటాడునట్టి యొకానొక అడవి
లేక కొండ జంతువు.

ఉ. ... వంటయిల్, కుందెలు సొచ్చె.
ఆది. 6.186.

కుంభకర్ణుడు సం. వి. అ. పుం.

రావణుని తమ్ముడు - లక్ష్మణునిచే
జచ్చెను.

వ. కన్నరేశ్వరుండు విశ్రవసుపాలి
కరుడెంచి "మహాత్మా యేను
నీకు బుత్రుండనయ్యెద, నాకు
గరుణింపు"మని యతనిం బ్రసన్ను
నిం జేసి నృత్ర గీత విద్యా విశారదల
యిన రాక్షస స్త్రీలం బుష్పోత్కటయు

మాలినియు పాకయు ననువారి మువ్వ
ర నవ్విప్రవచనకుఁ బలిచారికలుగా
నిచ్చిన.

కం. పురుడున నయ్యువతులు నొం,
డొరులం గడవంగ విలసదుపచార
సమాచరణ ప్రవీణ భంగులఁ బరి
తోషితుఁ జేసిరా తపస్వివరేణ్యున్.

వ. ఇట్లు ప్రీతుండై యతండు వార
లకుఁ బుత్రదానంబు సేసిన నందుఁ
బుష్పేత్కటకు రావణ కుంభకర్ణు
లును, మాలినికి విభీషణుండును,
పాకకు ఖరుండును, శూర్పణఖయను
కన్యకయు మిథునంబై ప్రభవించి, .
ఆర. 6.271, 272, 273.

ఇతనిని లక్ష్మణుఁడు సంహరించెను.
ఆర. 7.103, 104.

కుంభకారుడు సం. వి. అ. పుం.

కుండలు చేయువాడు. కుమ్మరి.
వ.... పాండవులును గతిపయ దినం
బులకు ద్రుపదు పురంబు సౌచ్చి ...
యొక్క కుంభకార గృహంబున
విడిసి. ఆది, 7.164.

కుంభజన్ముడు సం. వి. న్. పుం.

ద్రోణుడు. ద్రోణ. 1.290. (చూ.
ద్రోణుడు.)

కుంభజుడు సం. వి. అ. పుం.

ద్రోణుడు.
చం. కురుపతి భీష్మ కర్ణ కృప కుం
భజ ముఖ్యుల మత్సమద్యమ స్ఫురి
ణము చూచి పార్థుఁడనుబుద్ధిఁ గలంగ.
విరా. 4.11.

కుంభభవుడు సం. వి. అ. పుం.

ద్రోణుడు.

సీ. ... కుంభభవుఁడు భృష్టద్యుమ్ను
ని పాలు. ఉ. 2.229.

కుంభము సం. వి. అ. పుం.

ద్రోణుడు.

సీ.... కుంభభవుఁడు భృష్టద్యుమ్నుని
పాలు. ఉ. 2.229.

కుంభము సం. వి. అ. పుం.

1. ఘటము, కుండ.

వ. ... కుంభ నిక్షిప్త భుజంగంబు
చందంబుననుండె. కర్ణ. 1.139.

వ...రారాజు దగు రాజులు. దానును
శాతకుంభ కుంభంబులం బవిత్ర
జలంబులు దెప్పించి. కర్ణ. 1.56.

2. ఏనుగు కుంభస్థలము.

వ. .. ధనంజయ సాయక దళిత
కుంజర కుంభ విశిర్ణ మౌక్తిక విశ
రంబుల వలనను. విరా. 5.60.

కుంభసంభవుడు సం. వి. అ. పుం.

1. ద్రోణుడు.

వ. అనిన విని దరహసిత వదనుం
దగుచుఁ గుంభసంభవుఁ డిట్లనియె.
విరా. 3.96.

2. అగస్త్యుడు.

సీ. కుంభసంభవునకై మోర దుర్గ
ముల లోపాముద్ర యలజడి పాలు
గాదె. విరా. 2.234.

గీ. కుంభసంభవుచేత నంభోధి యడఁ
గదె. ఆను. 5.340. (చూ.
అగస్త్యుడు.)

కుంభస్థలము సం. వి. అ. న.

ఏనుగు శిరస్సు - కుంభము.

వ. .. క్రోధారుణ నయన పల్లవి
తంబును దంతకాంతి స్తబితంబును

గుంధస్థం భరితంబును నగు ఉదేయ
కలిటి ఘటా వికట విటపి పటలంబు.
విరా. 5.102.

కుంభి సం. వి. న్. పుం.

గుంధము గలది - ఏనుగు.

మ. ఒండుతాకృతి యైన భీముడను
గుంధత్కంభి సంబంధమున్
నిలపెన్. ఉద్యో. 1.378.

కుంభిని సం. వి. ఈ. శ్రీ.

భూమి, నేల.

మ. ... ఆ భీముడు నన్నునిం
దొడిగినన్నప్రహారంబు బెట్టిదమై
తారిన గూలు పర్వతము మాడ్కిం
గుంధిని గూలవ్రే, నెద. ఉద్యో.
2.2:8.

కుంభినని సం. వి. ఈ. శ్రీ.

అంగారపద్మంబు అను గంధద్విని
భార్గ.

ఆ. ... అంగారపద్మంబు, బమ్మరిల్లి
నేలఁబడిన వాని గొప్పవట్టి యాడ్చి
కొని వచ్చె ధర్మజు, కడకు నింద్ర
సుతుఁడు కడిపి మెజిసి. కిం. వాని
మనోవల్లభ కుం, భీనని యనునది.
ఆది. 7.45, 46.

ఈమె పతిదానము ఇమ్మని ధర్మ
జ్ఞానులఁ బ్రార్థించెను. ధర్మజుని
యాజ్ఞపై నడ్డుచుడు అంగారపద్మని
విడిచిపెట్టెను. ఆది. 7.45, 46,
47, 48.

కుంభిరము సం. వి. అ. పుం.

నక్రము, మొసలి.

(ద్రౌపది సైంధవునితో నన్నమాటలు)

ఉ. ఘోర గదావిదారణ విఘ్నారిత

శాత్రవ కుంభి కుంభ కుం, భీర చిరోరు
మాక్తక గభీరతరారుణ సాగరాంబు
తే, లీ రస లోలుడై సమద లీల
బకాంతకుఁడగుదేరఁ గ, న్నారఁగఁ
జూచి కాక యిటులంతకు నీమది
త్రుళ్ళడంగునే. ఆర. 6.187.

కుంభుడు సం. వి. అ. పుం.

ప్రహ్లాదనుకు విరోచన కుంభ నికుంభు
లనంగా మువ్వరు పుట్టిరి. ఆది. 3.63.

కుకురము సం. వి. అ. పుం.

యాదవులలో నొక జాతి.

చం. ... యదు వృష్టి భోజ కుకురాం
ధక వాహినియుం గలంగె. సభా.
2.33.

కుకురు సం. వి. ఉ. పుం.

ఒకానొక దేశము. భీష్మ. 1.40.

కుక్క వై వి. (సం. కుక్కురిః - ప్రాకు
క్కుర, త. కుక్కున్, కుక్కుర్)
వేపి, శునకము.

మాంసాహరియై విశ్వాసముతో కావలి
గాచునట్టియు వేటాడునట్టియు ఒక
పెంపుడు జంతువు.

చం... కృతమ్ముని పీనుగునై నరోత
పుట్టక కిబళింపఁ కుక్కలు నొడం
బడునే కురువంశ వర్ధనా. ఉద్యో.
2.77, శాంతి. 3.508.

కుక్కతిత్తి వి.

కుక్కుతోలుతోఁ జేయఁబడిన సంచి.

ఆ. పునుకఁగుక్కతిత్తిఁ బోసినపాలు
నీళ్ళధిక నిందఁ బొరయునట్లు. శాంతి.
1.331.

కుక్కుటము సం. వి. అ. పుం.

కోడి.

ప. (కుమారిస్వామి) తన సహజం
బైన శక్తి యొక్క కేలం క్రీడా
కలితంబైన కుక్కుటంబొక్క కేలను.
ఆర. 5.207.

కుడి సం. వి. ఇ. పుం.

1. జరరము, కడుపు.

ప. ... శిరః కర వక్షః కుడి కటి
చరణంబులును దునియలుం బఱి
యలుం దుముఖ్యం బొక్కునై రాలిన.
ద్రోణ. 1.341.

2. మధ్యప్రదేశము.

ప. (నకులుడు) పశ్చిమాంబుధి కుడి
నివాసుల, బరమ దారుణుల బర్హ
రాత్రుల నోడించి. సభా.
1.267.

కుచము సం. వి. అ. పుం.

స్తనము, చన్ను.

తే. అంప్రితలములు గుచములు
నాననంబు, గభభరంబును నిట్లున్న
రుచిరమూర్తి. విరా. 2.52.

కుచరితము సం. వి. అ. న.

చెడు వర్తనము.

మహాస్రగర - కుపిత క్రవ్యాదుల
లోనా గుచరిత నిరతిం గ్రూరతా
ధుర్యులైనన్. సౌప్తి. 2.9.

కుచ్చితము వై. విజ. (సం. కుత్సితః,
ప్రా. కుచ్చితో, త. కుచ్చితమ్, క.
కుచ్చిత.)

నీచము, అల్పము, తుచ్ఛము.

ఆ. వలయు పడవియందు నిలిచి నా
రాజ్యమం, తయును జక్కఁబెట్టి
నయము విక్రమంబు నడపునంత

మానిసివై యుండి, కుచ్చితంపు
బ్రదుకు కోరఁదగునె. విరా. 1.282.

కం. జలము నినుఁ దలఁపఁగా నిటు,
గలుగునె చండాలు నొడలఁ గాఠెడు
నీరే, నలఘుగుణా త్రావుదునే యే,
కొలఁది శ్రమంబైన వరము గుచ్చిత
మయ్యెన్. అశ్వ. 3.58.

కుచ్చితుడు వై. విజ.

నీచుడు. అల్పుడు. తుచ్ఛుడు.

సీ. (కుంతీనుభద్రలు తృప్తునితో)
గురుసుతు నదలించి కుచ్చిత నిన్ను
మో, ఘాస్తునిఁ జేసెద, నంటి దాన,
నూఱిడియుండుదు. అశ్వ. 3.174.

కుజనుడు సం. వి. అ. పుం.

కుత్సితపురుషుడు - దుర్మార్గుడు.

క. మేలనుభవింతుఁ జుట్టము, లాలో
కింపంగఁ గుజనుఁడదియు నృశంసా
శీలమ పంచి కుడుచునతఁ, డేలోకంబు
నను జేర్చి యెసఁగ సుఖించున్.
శాంతి. 3.427; శాంతి. 5.488;
ద్రోణ. 1.287.

కుజము సం. వి. అ. పుం.

చెట్టు (భూమినుండి పుష్కరింప)

కం. మొనసి యపకారిఁ గడనిడి, కొన
యందెడు కుమతి దీర్ఘ కుజ శాఖా
గ్రం, బుననుండి నిద్రవోయెడు, మను
జునకు సమానుఁడగుఁ బ్రమత్తత్వ
మునన్. ఆది. 6.117.

కుశీవనము సం. వి. అ. న.

నీచవృత్తి, కష్టపు బ్రతుకు.

మ. మహనీయంబగు నీ శరీరము
జగన్మాన్యంబు నీచక్రియా, విహితం
బైన కుశీవనంబు విధి గావించెఁగనా.
విరా. 2.196.

కుటుంబము సం. వి. అ. పుం.

కొండమల్లె-ఇది వర్షపునఁ బూచును
కం. ... రాజహంస కులములం,దిల
కించె సప్తపర్వా,వలి విగళిత కుసుమ
కుటుంబ వాటికల గెడన్. ఆర. 4.145.

కుటిలత సం. వి. అ. పుం.

కుటిలత్వము, కొటిల్లము.
కం. ఇట్టివి కృత్రిమములు గల,వట్టిదె
యానక్క జేలవైతివి భృత్యుల్,పుట్టిన
కోలెను గుటిలత, లెట్టెట్టివి సేయరకట
యెఱుక గలిగెనే. శాంతి. 3.69.

కుటిలము సం. వి. అ. పుం.

1. ముజువు గానిది, కపటము గలది.
ఆ. కుటిలబుద్ధు లివటఁ గొనవు నెట్టిన
పున,దోర్బలంబు మెఱసి తొడఁగ
వలయు. విరా. 4.197.

సీ. .. వంటకము సేసిన యింతి దా
మున్ను గుడుచుట పనియెడఁ గుటిల
యగుట. యెట్టి దుర్గతిదెచ్చు నట్టిద
కల్లు. ఆను. 3.245.

కం. విను కొడుకుగాన్న వేదుఱ,కొని
కొట్టిన తిండికాడు కుటిలుండతఁడా,
జనపతి చందము ధర్మజు,ననుపమ
శీలంబు నెఱుగుదది యట్లుండెన్.
ఉద్యో. 1.54.

కుటుంబము సం. వి. అ. పుం. న.

తల్లి, తండ్రీ, తాను,తనభార్య, ఇద్దఱు
కొడుకులు, ఇద్దఱు కోడండ్రు, ఒక
కూతురు, ఒక యతిథి, యీ పదుగు
రుండునది కుటుంబము.

శ్లో. మాతా పితాన్నుషే పుత్రౌ పుత్రీ
పత్న్యతిథి స్వయం దశసంఖౌ కుటుం
బేతి విష్ణునోక్తం ద్విజోక్తిమ. శ్రీమ

ద్రామాయణము. బాల. 6సర్గ. 88
శ్లోకము.

కుటుంబిని సం. వి. ఈ. శ్రీ.

ఇల్లాలు, మగఁడును బిడ్డలు గల శ్రీ.
వ. ... అతండు కపిలాభిధాన యగు
గురుకుటుంబిని చన్ను గుడిచి పెరిఁ
గినవాఁడగుటం గాపిలేయుండు ననం
బరఁగు. శాంతి. 4.342.

కుట్టిమము సం. వి. అ. పుం.

శిలాత్పాది నిబద్ధ భూమి - తాతి
కట్టడపు నేల.

తే. చందనార్ద్ర కుట్టిమములఁ జరణ
తలము, లొందుటకు నేవగించు
నయ్యవిదలిపుడు, నెత్తురుల తేవ
మెక్కిన నేలఁ బొంలుచున్నవారేమి
సెప్పదు నుడుకుపేర్చి. శ్రీ. 2.54;
విరా. 2.327.

కుట్టు దే. స. శ్రీ.

1. పొడుచు, దిగఁబొడుచు.

వ. దీనిం జిత్తగింపుము బలంబుగల
బలీవర్ధంబులతో బలహీనంబులయిన
వానిం బూనిన నవి దుర్వహ భార
వహన మహా లాంగలాకర్షణంబుల
యందనమర్థంబులైన నడిచియుం
బొడిచియు ములుకోలలం గుడ్డియుఁ
దిడ్డియు దుర్బల బలీవర్ధంబుల జనులు
బాధింపంజూచి యేను దానికి దుఃఖిం
చెదననిన సురభికి సురపతి యిట్లు
నియె. ఆర. 1.84.

2. (చీమ, తేలు, తుమ్మెద. మొ.)
కుట్టు.

గీ. మధువుగొన నుత్సహించిన

మనుజుఁబట్టి కుట్టి నిర్జించు మధుకరి
కులమునట్లు. ఆ. 1.251.

వ. ఒక్కనాఁడబ్బాలకు కురుమ చీమ
గుట్టిన. ఆర. 3.210.

3. (కవచాదులలో) కూర్చు, కప్పు.
వ. ఒండుగడకుం గడంగు తలం
పులు దక్కి తలలు గుట్టుకొనియుండి
యోధులు భగ్నపరభాగులై పడం
జొచ్చిరి. ద్రోణ. 5.225.

4. (ముక్కు, మొ.) కుట్టు.
తే. ... గోవు, ముక్కు గుట్టెడు
వాడు దన్ముష్కమాతి, యగు
నతండు నధోగతి కరుగువాడు.
ఆను. 2.62.

5. (కడుపులో బుట్టెడు) బాధ,
నొప్పి.
కం. అడుకులు దిన్నట్లగునే, కడు
పున గుట్టెత్తినపుడు గడుఁ బఱచితి
నా, దొడలెఱుగక పాండుసుతుల,
నుడిగి మడుఁగ వలసె నిప్పుదొక
సాత్యకిచేన్. ద్రోణ. 4.89.

కుత్తైత్తు దే. అ. క్రీ.
(కడుపులో) నొప్పి పుట్టు, బాధ
కలుగు.

(చూ. కుట్టు ఉదా.)

కుఠారము సం. వి. అ. పుం.

1. గొడ్డలి.

చం. మనుజులు సేయనెవ్వరు సమస్త
ము నీశ్వరునాఞ్జు జెల్లెడు. నివనుము
కుఠార పాణి ... నొకొ కుఠారమున్
జనులు దోసముఁ బొందరు కర్త
యీశ్వరుం, దనియెడి నిశ్చయంబు
దృఢమై మది నిల్చిన జాలు భూవరా.
శాంతి. 1.277; శాంతి. 4.178.

2. పరశువు. గండ్రగొడ్డలి.

శా. ... రాముఁడలుకన్. ... దీర్ఘ
నిర్భాత క్రూర కురారబాస నిఖిల
క్షత్రోరుకాంతాదుడై. ఆది. 1.78.

కుఠారుఁడు సం. వి. అ. పుం.

ధృతరాష్ట్ర సర్పజాతివాడు, జనమే
జయుని సర్పయాగమున కుండాగ్నిం
బడి మరణించెను. ఆర. 2.212.

కుడి దే. విణ.

ఎడమది కానిది, దక్షిణము, వలపలది.
కం. కుడిచేతఁ బిదప డాచేగడిగి.
ఆను. 3.280.

కుడుచు } దే. స. క్రీ.

కుడ్చు }
తిను, భుజించు.

సీ. ఇరుప్రొద్దు గుడుచుచు నెడనెడఁ
గుడువకయుండు నాతఁడు నదోపవాసి
శాంతి. 4.368.

కం. ఏను హవిష్యము కుడుతును.
విరా. 1.205.

సీ. ... ధర్మ, లనయుని బంతి
నిత్యంబుఁబసిడి పశ్చరంబులఁ గుడ్చు
బ్రాహ్మణు లతిపుణ్ణు చెనిమిదివేలు
సమిద్ధమతులు. ఆర. 5.306.

2. (సుఖదుఃఖాదులు) అనుభవించు,
పొందు, చెందు.

గీ. ... తొంటి, య్లు యిడుములఁ
గుడువబో నడువవలయు విరా. 3.90

వ.... పితృధనంబగు రాజ్యంబు...
ఈ రెండు తెఱంగుల వారికిం బంచి
కుడువం చగులయు. ఉద్యో. 1.12.

సీ. మేదిసీపతి .. క్రూరుఁడగువేని

లోకంబు బెగడుగుడుచు. శాంతి.

2.178.

గీ. కర్మఫలములు గుడిచినఁగాని పోవ,
వంటి వానిఁ బ్రాయశ్చిత్తమపహరించు
ఆను. 5.116.

3. ఉదరపోషణము చేసికొను, పోషిం
పఁబడు.

కం. కౌరవులచేతఁ గుడిచిన వారికి
నిది సమయము. ఉద్యో. 4.66.

ఆ. ఒరులఁ గొలిచి కుడువనోపము.
ఆది. 6.127.

3. త్రాగు, పానము చేయు

వ. అతండు కపిలాభిరామయగు గురు
కుటుంబినిచన్నుగుడిచి పెరిగినవారడ
గుటం గాపిలేయుండు నవం బరఁగు
శాంతి. 4.342.

వ.... (శృంగి) మొదవుల చన్నులు
వత్సంబులు కుడుచునప్పు డుద్గతం
బగు పయఃశేనంబ తనకాహారంబుగా
మౌన వ్రతంబునం దపంబు సేయు
చున్న మహావృద్ధు మరీయ జనకు
నవమానించిన పరీక్షితుండు. ఆది.
2.170.

కుడుపు దే. స. క్రి. ($\sqrt{\quad}$ కుడుచు)

కుడువఁజేయు, కుడిపించు, అనుభవిం
పఁజేయు.

కం. అతుల పుణ్యవతిఁ గృష్ణను మీ,
వారెల్లఁ జూడఁ బఱచిన, క్రూరపుఁ
బాపము ఫలంబు గుడుపక యున్నే.
ఆను. 2.87.

(కుడుపక = అనుభవింపఁ జేయక)

1. భోజనము, భోజనపదార్థము

గీ. కుల్పయండుఁ ద్రిరాత్రంబు కుడు

పుదక్కి, శాచియై యథుమర్షణ జపము
జేసి, యశ్వమేధ ఫలముఁ బొందు
ననపు నరుడు. ఆను. 2.87.

తే. వింతకూరలు కుడుపున వేడ్క
సేయు, భంగి సంగ్రామమున నూత్న
భంగులెడఁదఁ గొతుకము సేయు
శల్య. 2.93.

కం. పురరక్షణము దృఢంబుగ, నర
వర చేయంగవలయు నమ్మగలుగు
సత్పురుషుల నిడఁదగుఁ గుడుపు
ని, దుర మొదలగు లోనిపనుల తొడ
రువులరయన్. ఆశ్ర. 1.57.

2. అనుభవింపట, భుక్తి.

తే. కొంచెమైనను దగఁ బంచికుడుపు
మేలు. ఉద్యో. 2.47.

కుడుము దే. వి.

భక్ష్య విశేషము, మోదకము.

కం. ఎదిరిం దమయట్టులకా, మదిఁ
దలఁచినఁ బొసఁగుఁగాక మాకుం
గుడుమిం, డిదె మీరు వ్రక్కఁ గొనుఁ
డని, చదుకడచిన మనసుపొందు
చక్కంబడునే. ఉద్యో. 1.313.

కుడ్యము సం. వి. అ. న.

గోడ, భిత్తి.

శా. ధ్యాంతాకారిత కుడ్య కుట్టిమ
పున స్సంభావలీ రూపముం. విరా.
2.327.

కులువము సం. వి. అ. పుం.

శవము, పీనుగు.

వ. .. కౌరవకాంతలఁ దత్రప్రదేశం
బునకు నడపించిన నప్పడఁతులు
పతులును, సుతులును, సోదరులును,
బొత్తులును, మిత్రులును గుణపం

బులై వడియన్నఁజూచి చెయ్యేడి
మేదిని నొఱగువారును. శ్రీ. 2.10.;
ద్రోణ. 2.187., స్వర్గ. 17.

కుతవము సం. వి. అ. పుం. న.

దర్శ.

సీ. ... కుతవ ద్రాహిత్రతి,లలు
నితాంత పవిత్రములు పితృక్రి-తే -
యలకు. ఆను. 5.202.

కుతలము సం. వి. అ. న.

భూమి.

ఆ. ... పరాక్రమమున, శత్రువరుల
నుగ్రసంగరంబునఁ జంపి,కుతల
రాజ్యమెల్లఁ గొందుననుచు. సఖా.
2.289.

కుతిల(ము) దే. వి.

బాధ, దుఃఖము.

చూ. కుతిలపడు. కుతిలపెట్టు.

కుతిలపడు దే. అ. క్రీ. (కుతిల +
పడు.)

బాధపడు, దుఃఖపడు.

కం. అడుగకయన్నను నాలిం,గొడు
కుల రక్షింపలేక కుతిలపడుచు
నెప్పుడుఁ జేదతనముగల నరు,నెడ
రుడుపఁగవలయు. ఆను. 2.340.

కుతిలపెట్టు దే. స. క్రీ. (కుతిల +
పెట్టు.)

పీడించు, బాధపెట్టు.

సీ. అరాజకత్వ ..అ. దోషజాతమైన
దురిత బాహుళ్యంబు, కుతిలపెట్టు
భూమి యతలమునకుఁ, బోవ. శాంతి.

2.89.

కుతూహలము సం. వి. అ. న.

కుతుకము, ఉత్సాహము.

వ. ఇ తైఱంగున మత్స్యరాజ మహిషి
ద్రాపదీదేవినాలోకించికుతూహలంబున.
విరా. 1.302.

కుతూహలి సం. వి. (న. నీ. న్).

కుతూహలము గలవాఁడు.

వ. ... చలియింపక చెలియలి కట్ట
యం బోలె నవి నిలువరించి యవ్వి
క్రమ కుతూహలి విజృంభించి. ద్రోణ.
3,157.

కుత్తుక దే. వి.

కుతిక, గొంతు, కంఠము.

కం. ... శోకము గూరన్ గద్గదిక
నెలుఁగు గుత్తురఁ దగులన్. భీష్మ.
2.884.

లయగ్రాహి. కుతుకల బండియగు నెత్తు
రులు దోయికుల నెత్తి చవి గ్రోలుచును
శ్రీ. 2.8,

చం. (శివుఁడు గారితో) త్రిలోకభీకరం
బనితర సాధ్యమై యెదవ నత్రణఁ
దాల్చితి దానిఁ గుత్తుకన్. తే. అట్లు
కంతంబునందు మహావిషంబుఁ దాల్చి.
ఆను. 4.426; 427.

కుత్వ సం. వి. అ. శ్రీ.

1. నింద, దూఱు.

ఉ. నీతి దొఱంగి కార్యముల నెట్టన
యాగ్రహవృత్తిఁ జేసినం, బ్రీతిగ సిద్ధి
బొందినను భీతియుఁ గుత్వయుఁ బుట్టు
భూజను లేవెతురు చేటు సేఁతలు పలి
పక తక్కిన మున్నవచ్చు న,త్యాతుర
తాస్పదంబులగు నాపద లిద్దవివేక
వై భవా. సౌ. 1.35,

2. రోఁత, ఏవగింపు.

తే. అవ్యవర్జుండు దీనుఁడియనకు
నెట్లు, గూఁతు నీవచ్చునని మదిఁ గుత్స
పుట్టి. ఆను. 1.55.

కుత్సపుట్టు దే. అ. క్రీ.

రోతపుట్టు. ఏవగింపు గలుగు.

(చూ. కుత్స. 2. అర్థము).

కుత్సించు సం. వి. క్రీ.

రోతపడు అనహించు.

వ, (ఉత్తరుడు) ఇట్లు వాణినం దన
మనంబునం గుత్సించును బీభత్సండు
యుగ్మంబుల పగ్గంబులు నొగల
ముడిచి రధంబు డిగ్గనుటికి. విరా.

4.73.

కుత్సితము సం. విజ. (అ. ఆ. అ.)

1. నికృష్టము, కీడ్వదినది.

తే. కుక్క మృగములలో నెల్లఁ గుత్సి
తంబు, దీనిఁ దిని ధర్మములకేల హాని
సేయ, నొండుపాయంబు వెదకి కొమ్ము
జ్వలాత్మ యనుడు వానికి ముని యిట్లు
లనియె నధిప. శాంతి. 3.291.

చం. (భీష్ముడు దుర్యోధనునితో)

అన విని నవ్వి పొందవుల యంతటి
వారికిఁగాక నీకు మా, ర్కొననగు
నయ్య యిప్పురుసు కుత్సిత వర్త
నమిట్టి దుస్తరం, బునఁ దగు లావు
సేయ మముబోటులు లేరె. భీష్మ.

3.138., మహా. 39.

2. సిందిలము, దూఱబడినది.

కం. వినుము గురుద్రోహిఁ గ, ల్లనె
యు ల్రమగతె నిఱాంత కుత్సిత భంగిం
దునిమితివి నీవు గురు నే, నును దుర్వి
ధమునగ యిదె ననుం దెగఁజూతున్.
సౌప్తి. 1.156.

3. అధమము, వక్రమైనది, కపట
మైనది.

కం. పరిశుద్ధిలేని కుత్సిత పురోహితులు
నీచదశలఁ బొందుదురు మహి, వర
యల్పమె శుద్ధుండై, పురోహితత్వంబు
సేత భూపతి నగరన్. శాంతి. 2.310
చూ. 911, 912.

కుత్సితుడు సం. విజ. (అ. ఆ. అ.)

అల్పుడు, హీనుడు, నీచుడు.

ఆ. బాహుబలము మెఱసి వరుల సం
పదలు సే, కొవఁగ లావులేని కుత్సి
తుండునియత దుఃఖవృత్తి నిర్వేదప
రుడగుగాక నీకుఁ దగునె కౌరవేంద్ర.
ఆర. 1.241.

ఉ. క్రూరుడు ధా ర్రరాఘడతి కుత్సి
తుఁడెంతయుఁ బాపబుద్ధి గాం, ధారుడు
సెక్కుమాయలకుఁ దావలము. ఆర.
7.409.

కుత్సుడు సం. వి. అ. పుం.

ఒక ముని. ఆది. 1.147.

కుభము సం. వి. ఆ. స్త్రీ. అ. పుం.

ఏనుఁగుమీదఁ బఱచెడు చిత్ర కంబ
ళము.

వ. ... కనక కఞ్చా కుభసనాధం
బులయిన మదాంధ గంధసీంధుర
సందోహంబులు. సభా. 2.177.

కుడియనడకు దే. అ. క్రీ.

కుంచుకొని పోవునట్లు వణకు.

సీ. ... చల్లన నంగంబులెల్ల నిండఁ
జెమర్చుఁ బదములుఁ గదములుఁ
గుడియ వడకు. విరా. 4.80.

కుడియించు దే. స. శ్రీ. (✓ కుడియ)

1. అడము, నొక్కు.

సీ. కుచముబురమ్మునఁ గుడియించి
క్రమమున నిఱికిన కౌగిలి నింపొనన్.
విరా. 2.310.

2. తగ్గించు.

కం. అన్యత భయము నాజిజయము,
గొనియెడు తమకంబు పెంపుఁ,
గుడియింపఁగఁ బాండునరేంద్రు నగ్ర
తనయుఁ, ధనుమానము నాత్మఁబెట్టి
యస్తుగురునితోన్. ద్రోణ. 5.314.

3. అడ్డగించు, ఆపు.

కం. నదిరయము వారణేంద్రుఁడు,
గుడియించినయట్టి పోలఁ గురువర
దైన్యాస్పదమగు విషయోల్లాసముఁ
గుడియించును యోగసిద్ధి గురువు
చ్చలుఁడున్. శాం. 5.582.

శ్లో. తదేవ చ మహస్రోతో విష్ణు
యతివారణః తద్యద్యోగబలం లభ్యా
వ్యాహతే విషయాన్ బహూన్. సం.
భార. శాంతి. 300.23.

కం. శరవర్షము నాఁమీదం, గురిసిన
నేనాకసమునఁ గుడియించితి నా, యర
దంబు పొంతకును న, చెరువుగ నొక
బాణమైనఁ జేరకయుండన్. ఉద్యో.
4.316., ద్రోణ. 1.308.

4. నియమించు, లొంగజేయు, వశ
పఱచు.

కం. ... మనసు దూలకయుండన్
మృద వినుము బుద్ధిఁగొని యెక్కుడు
నిష్ఠను వలయు దానిఁ గుడియింపం
గన్. ఆను. 4.208.

గీ. అనఘ శబ్దాది విషయంబులందుఁ
దగిలి, యిచ్చఁ జరియించు నెప్పుడు
నింద్రియములు, బుధుఁడు దత్త

భావముఁ దన బుద్ధినెఱిఁగి, యేమఱక
వాని దగఁ గుడియింప వలయు.

శ్లో॥ ఇంద్రియాణాం ప్రసంగేన దోష
మృచ్ఛస్య సంశయమ్ సంనియమ్య
తు తాన్యేన తతస్సిద్ధిమవాప్నుయాత్.
సం. భార. ఆర. 215.21.

5. అణచు.

కం. ... కోపో, దీపితులై వారల
యా, బోపముఁ గుడియించి రతిపటు
ప్రదరములన్. భీష్మ. 3.331.

6. మదమడచు, నిర్దించు.

కం. ఇది యేనుగూడ వచ్చితి, బది
లుడనై పోరుమింక బకమర్దన యీ
కదిసిన పీరులనెల్లం గుడియించెద
ననుచుఁ గవిసెఁ గురువితతి పయిన్.
భీష్మ. 2.371.

7. త్రుంచు, భగ్నము చేయు.

కం. కదిసి శరాసన గురుఁడు, చది
యేను శరంబు లేయఁ బాల్కుడు వానిం
గుడియించి చింతన్ ప్రదరము
లదరింపఁ గుంభసంభవుడెడఁ ద్రుం
చెన్. ద్రోణ. 3.75.

8. అడఁగించు, నశింపజేయు.

ఉ. ... కడునల్గి విధివఱుఁ డేగు
దెంచి య, ప్పీరుల మాయయుం జలము
వ్రేల్చిడితోఁ గుడియించి వీరకే, శీరసి
కుండు వారి నవలీలమెయిం దును
మాడె నందిజన్. ఆర. 7.71.

9. చేర్చు. లగ్నము చేయు.

కం. అది ధర్మంబులకెల్లం, దుదియగు
ధర్మంబు మనసుతో దానిఁ దగం,
గుడియించి మేధతోడఁ, గవియింపు

ము నియతిఁ బుత్ర కడుగాఢముగన్.

కాంతి. 5.180.

కుదియు దే. అ. క్రి.

1. క్రుంగు, దిగఁబడు.

ఆ. ... కడును వ్రేఁగు, గలుగునట్టి
పంటకట్టియ మోపఱు గుదియ మోచి
తెచ్చెఁ గురువరేఱ్య. అశ్వ. 3.72.

2. అఁగిపోవు, ఉపశమిల్లు.

సీ. మది నిగిర్చిన మాట మగువ నీ
పెంపునఁ గుదిసి నా నాలుకతుదికి
రాదు. విరా. 2.47.

కం. మరుదస్రమేయ గుహ్యక, శర
మున వారిచె నతఁడు సరభసముగ
ను, ద్దుర శిఖిజాణంజేసిన, గురుఁడు
వరుణ విశిఖ నిహతిఁ గుదియం
జేసెన్. ఉద్యో. 4.325.

3. వ్యర్థమగు, మొక్కవోవు.

(వజ్రాయుధము) కం. అది యొక్కఁడుఁ
జేయఁజాలక, విదళిత కైలమగు
తనదు విలసనమచటం, గుదియుట
తనకుం దెలిసిన, మదమఱి గిరిభేది
కడకు మగుడం జనియెన్. ఆను.
1.258.

4. ప్రింగు, నశించు, రూపఱు.

(ప్రళయమున.)

వ. ... కూర్మపృష్ఠంబునుం బోని
పృథివి జలమయంబగు జలంబు
లోకంబులెల్లం దన మయంబకా
జేర్చి తన్నుం గాలాగ్ని మడియింపం
గుదియుఁ బ్రజ్వల జ్వాలాభీలంబగు
నయ్యనలం బనిలంబుచేతం జెడు.

కాంతి. 6.88.

5. నిస్తేజమగు.

వ .. (ద్రోణుడు) భండనంబు సేసి
పాండవ బలంబుల నుఱుమాడి పేచి
దవి గొని కాలి పొనుంగువడిన
కార్చిచ్చు కై వడిం, గుదిసి యమ్మహా
త్ముండు. ద్రోణ. 5.321.

6. వశపడు, అధీనమగు.

కం. అది గుదిసిన విజ్ఞానము, గద
లక నిర్వాత దీపకాంతియు బోలెం,
బొదలును. ఆను. 4.209.

కుదుట గూడువెట్టు

తన పం క్తిన భోజనమువెట్టు.

ఆ. ఆలుబిడ్డలు లేనియట్టి త్రిమ్మరి
యగు క్రొయ్యగాక కుదుటఁ గూడువెట్టి
కుదుచు వారలిట్టి క్రొవ్విదంబులు
సేయఁజొచ్చుటిచ్చగించి చూతు
రయ్య. ఉద్యో. 2.9.

కుదురు దే. వి. బా. అనా.

1. పాదు, ఆలవాలము.

కం. పెనుఁగుదుట నిడిన చూతం,
బును నవమాలికయుఁ బోలెఁ బాలు
పొందిరతం, డును నమ్ముగ్గయు నేకా,
సనమున నున్నపుడు నూత్న
సౌభాగ్యమునన్. విరా. 5.401.

2. పట్టు, ఆస్పదము, స్థానము. ఆశ్ర
యము, ఆధారము.

తే. ఓపి ధర్మార్థ కామంబులొకటి
నొకటి, నాశ మొందింపకుండంగ
నడవవలయుఁ, గాక ధర్మంబు సెడ
నర్థగామములను, గోరు పురుషుండు
నిండకుఁ గుదురుగాఁడె శల్య. 2.302.

కం. కరి తుంగ రథ సమితిఁ బొం
పిరివోయెడు నాడు లక్ష్మి పెంపున
తెల్లన్, సరసిరుహవదన నీవ కుదు

రుగా నొనరించెదం గృతూహల మెనఁ
గన్. విరా. 2.122.

కం. విదురుండొక్కఁడ దక్కఁగ
సదస్సులెవ్వరును ధర్మ సంక్షయమిది
గూ,దదునార యతని శీలమ,కుదురీ
లోకమునకింతకుం దలపంగన్.
ఉద్యో. 3.190.

చం. ధరణికి నింక నాయకుఁడు ధర్మ
చనూజుఁడు నేఁడవశ్యముం,గురువతి
గూలు నెవ్వగలకుం గుదురయ్యెడు
నాంబిరేయుఁడు,ద్దురులగు పాండు
నందనుల దుర్దమభంగి యెఱింగి
ధర్మద,త్పరులకు గెల్పు బ్రాతె
హరిభక్తులఁ బొందవె భూరిసంపదల్.
శల్క. 1.305.

3. తునియ, ఖండము.

సీ. నానార్థ చంద్ర బాణవ్రాత మడ
రినఁ దునియలై మేదిని దొరఁగు
కరులు, శాత నారాచ పుంజంబులు
నిగిడినఁ కుదురులై కూలెడు మోటక
ములు. ద్రోణ. 3.158.

4. ఏదైన ఒక పన్నపు అటునిటు
నొరగకుండ నుండుటకై యేర్పఱుపఁ
బడినది, చుట్టకుదురు.

వ. అతండు (కర్ణుడు) కేతనంబు
నకుం గుదురుగాఁ బెనుపొనరం గావిం
చిన పీతంబు నడుగున నొదింగిన.
ద్రోణ. 4.236.

.. పంక్తి, పార్శ్వము.

ఆ. అలుబిదలు లేనియట్టి త్రిమ్మరి
యగు కొయ్యగాక, కుదురు గూడు
వెట్టి, కుదురువారలిట్టి క్రొవ్విడంబులు
సేయఁజొచ్చుచిచ్చగించి చూతు
రయ్య. ఉద్యో. 2.9.

కుద్ధాలము సం. వి. అ. పుం.

గుద్దలి (భూమిని చీల్చునది.)

ఆ. ... అణువది వేపురు, నొక్క
మొగిన గ్రొచ్చి రుదధిలోన జలధి
పంక మగ్న సత్త్వముల్ నిశిత
కుద్ధాలహతి విదారితములు గాఁగ.
ఆర. 3.81.

కునికిలి దే. వి. ఔప.

జుత్ర ప్రదేశము - మూపులయొక్క
సంధియెముకలు.

ఆ. వెండిపింజఁ బొలుచు వెడఁద
యమ్మున మిత్త్ర,సేన ధరణినాధు
శిరముఁ ద్రుంచి,వాడి నారసము సువ
ర్ముని కునికిలి, నాచె నయ్యపర్వ
నాథ సుతుఁడు. కర్ణ. 1.175.

శ్లో. మిత్రసేనస్య చిచ్ఛేద ఘోరప్రే
మహారథః, సుశర్మాణం సుసంక్రంద్యో
జుత్రదేశే సమాహరత్. సం. భార.
కర్ణ. 28.26.

కుసుకు దే. ఆ. క్రి.

నిద్రచేతూఁగు, తూలు, కూరుకుపాటు
చెందు.

వ. ... నిద్రా పరవశత్వంబున దివి
యలవారును హిసప్రయత్నలై నం
దమంబు గవియం దొడంగె నట్టి
యెడం గునికి కునికి యాయుధంబులు
పడవిడుచు వారును ... ద్రోణ.
5.267.

కువతిత్వము సం వి. అ. న.

చెడు రాచటికము - వక్రమార్గమున
వచ్చిన పరిపాలనము.

ఉ. (కుబేరుడు ముచుకుందునితో)
నాకును నీకు నేటికి రణంబొన

రింపంగ నేను బంప సీ, చేకముఖంబుగా ధరణి యేలుము నావుడు నవ్వి యవ్విధుండీ కుపితత్వ మొల్ల నొరు సీగి మహత్వకరంబె విద్విషదీపకర మద్భుజాత్మతమ పెంపొనరంగభజింతు దిక్పతీ. శాంతి. 2.325.

కుపితత్వము సం. వి. అ. న.

కోపము.

చం. కినియుట మాను మేలె మునికిం గుపితత్వము. అశ్వ. 3.35.

కుపితము సం. విజ. (అ. ఆ. అ.)

కోపగించినది, క్రుద్ధము.

వ. .. ఆ సర్పగ్రామణి కుపిత చిత్తుండై. శాంతి. 3.580., ఉద్యో. 1.7.

వ. ... తత్రుదేశంబు దొల్లి విశ్వా మిత్రు నాశ్రమంబుకడకు వసిష్ఠుడైనఁ చటోచయ మత్సరంబునఁ గుపి తుండై. శంక. 2.168.

కం. కుపితుడగువాని ప్రణమను, జపమును దేవార్చనంబు శ్రాద్ధ క్రియయుం, దపమును దానము యజనము, నపగతములు గాఁగజేయు నంతకుఁ డలకన్. శాం. 5.554.

(కుపితుడు = కోపి, క్రుద్ధుడు.)

కుప్ప దే. వి.

రాశి, ప్రోగు, గుట్ట.

ఉ. అప్పుడు కర్ణసైన్య మమరావిప నందనుఁ జుట్టుముట్టఁ దేరుప్పర వీధిమై వలయమొప్ప వెనం బఱపించి క్రిడీ పెన్, గుప్పలుగా రథావలిని ఘోటతతిం గరిరాజిఁ గూల్చుచుం, దప్పక భానుసూచు మెయిదాఁకఁగ

నేయుచు నుల్లసిల్లినన్. విరా. 5.98; అశ్వ. 4.107; శాంతి. 2.498.

కుప్పనగూర కుప్పనగూరలు కుప్పం గూరలు దే. క్రి. విజ. (✓ కుప్ప.)

కుప్పనగూర, కుప్పకుప్పలుగా, ప్రోగుప్రోగులుగా.

చం. ఎడగని యబ్బలంబు గడు నేదైఱఁ గిట్టి మహాస్ర శత్రుమూర్, గడువడిఁ గుప్పనగూరఁగఁ జలంబునఁ బైదొరఁగింప. ద్రో. 3.152.

గీ. సేవు భీష్మున కరికినఁ బోవదేను, గలుగ వెఱపెల యతనిపైఁ గవియు మెయిది, కొని మదీయ బాణంబులఁ గుప్పనగూర పఱపి కూల్చెద సీతనిఁ బటరయమున. భీష్మ. 3.395.

చం. హిమగిరి సానుదేశమున నెక్కుడు వైభవ ముల్లసిల్ల యజ్ఞము దగ, జేసే భూమిసుర సంఘములెల్లను దృప్తి బొంద హేమమొనఁగెఁ గుప్పనగూరలునుగ్ర కుయుహలుఁడై కనత్సు, వర్ణమయ గృహక్రియోపకరణ ప్రక గంబులనిచ్చె భక్తితోన్. అశ్వ. 1.31 వ. ... ఇవిధంబున వివిధ పూహంబులగు బహుయోధయూధంబులు గురిసిన యనేకాత్ర శత్రుంబులు నానా ప్రకారంబుం గుప్పనగూరలుగాఁ దొరఁగిన. విరా. 5.207.

కుప్పనగూరలు కుప్పనగూరక్రి.విజ.

(✓ కుప్ప).

కుప్పకుప్పలుగా, ప్రోగుప్రోగులుగా.

కం. అప్పుడు గురుతనయొడిం, గప్పంగ వజ్రోపమాన కాండములు

వెసం, గుప్పనగూర వఱప నరు,
దప్పరుసఁదనమున కోర్చి యతఁడు
పెనంగన్. కర్ణ. 2.298.

ఉ. అప్పుదు నీవు సూడఁగ ననంత
ములై యచరేఁడై సైన్యముల్, గప్పె
ననేక సాయక నికాయములన్ వడి
నన్ను నేనునుం, గుప్పనగూరవేసి
రిపుకోటి వధించితి సంభలోన నన్నొ
ప్పరికించె సైన్యతతి యొక్కఁడనై
గణభూమి సొచ్చితిన్. ఆర. 6.7.

కుప్పలుగొను దే. అ. క్రి. ($\sqrt{\text{కుప్ప}}$)
పుప్పలుగొనుగాడు, ప్రొగులగు,
గుట్టల వడు.

వ. .. మడుపులు గట్టు నెత్తురులను
గుప్పలుగొను కండలను బెనంగొను
ప్రేవులను బెనుత్తిట్టలగు నెమ్మలను.
సౌ. ప్రి. 1.177.

కం. అప్పురుసున బెరిగిన నృపు,
లిప్పుడు భారత రణోపహృతులై
పలువుర్, కుప్పలుగొనఁ బదిరనికిం,
దప్పిన వాఁడొకడొకండ ధరనం
తంతన్. శాంతి. 2.96.

కుప్పించు దే. అ. క్రి.

దుఃకుటకు ముందు కాళ్ళ కదియఁ
బట్టి నేలనదుముచు ఊపిరిపట్టు.
తే. అసురనాధుండు నలసత యదర
నీర్ణియావులించిన నత్తటి నమర
విభుఁడు, దన శరీరంబు సంకుచితంబు
సేసి, కడు జవంబునఁ గుప్పించి
వెదలనుటికె. ఉద్యో. 1.125.

కుప్పెకోల దే. వి. (కుప్పె + కోల)
బాణవిశేషము. శుద్రకము (అలుగు
బాణము అని. బ్రౌ. ని)

సీ. కవినిన నతఁడు వికర్ణ రథ్యం
బులఁ గూల్చి యాతనివయఁ గుప్పె
కోల, లిరువదినాటింప భీష్మ. 2.393.
వ. .. పుచ్చి తఱిమి మన మొన
నుజుమ్ము చేయం డొడంగిన
ద్రోణుండు మార్కొని యిరువదేను
కుప్పెకోలల నతనిచేత వేటులువడి.
ద్రోణ. 3.270.

శ్లో॥ సాత్యకిః పంచవింశత్యా శుద్ర
కాజాం సమార్పయత్. సం. భార.
ద్రోణ (శ. ర.)

కువ్యము సం. వి. అ. న.

బంగారు వెండిగాక తక్కిన లోహము.
సీ. ... అష్టమి వాణిజ్య పుష్టుడు
వసు, గజధర్మ విష్టుచిత్తజ తిథులం
దేక, శత జంతువులను గోచయము
గుప్తములును బ్రహ్మవర్చస్వి పుత్ర
కులును ధనము గలవాఁడు... అగు.
ఆను. 3.161.

కుబేరుడు సం. వి. అ. పుం.

ధనదుఁడు, విద్యాధర యక్ష కిన్నర
కింపుదుడ గంధర్వ గుహ్యకులకు
అధిపతి.

వ. (ప్రిష్టార్థులును స్వప్నమున) కైలా
సంబు గని యందు సుతస్సరోవర
సుందరంబును బుష్ప లతా భూషి
తంబును రమ్యుతరు సంతాన కాంతం
బును నయిన కుబేరి విహార స్థానంబు
సూచుచు. ద్రోణ. 2.361., ఉద్యో.
1.197.

(ఈతఁడు కుత్సితమైన శరీరము
గలవాఁడు. ఇతఁడు విశ్రవసునకు
ఇలవిలయందుఁబుట్టినవాఁడు; నరవాహ

నము గలవాడు. పాపచరిత్ర శాపము వలన పచ్చనైన యొక కన్నుగల వాడు. ఇతఁడట్లనెడి యొకఁడు గల వాడు. శంకరుని సఖుడు. అని అను. రావణునకు సవతితల్లి కొడుకు. మూడు కాళ్ళు ఎనిమిది పండ్లను మెల్ల కన్నును గల వికృతదేహము గలవాడు అని సూ. ఆ. ని.)

కుబ్జ సం. వి. ఆ. శ్రీ.

మఱుగుజ్జు. ముంధర, ఒకానొక గంధర్వశ్రీ.

మ. .. పరిమేష్టి... ముంధర యను గంధర్వ కామిని బిలిచి నీవు కుబ్జ రూపంబున మంధర యను పేరి భూ లోకంబున నుద్భవించి నీ నేర్పు విధంబున దేవకార్యంబుల నిర్వహింపు మని. ఆది. ౪ 291.

కుబ్జము సం. విజ. (అ. అ. అ.)

మఱుగుజ్జు అయినది, గూనుగలది.

కం. అంతిపురము చుట్టతీర, బెంత యుగ గీడంతకంటె నెక్కు చడియో, పాంత చర కుబ్జ వామన, కాంతాదుల లోపి పాండకలిమి చుననుచు. విరా.

1.131.

వ...కొంతేయులు .. దాన దాసీ కుబ్జ వామన గణంబులం గైకొని యధిక ప్రమద సమద జేష్టింబుల నుల్ల సిల్లిరి. శల్క. 2.349.

కుభృతు సం. వి. త్. పుం.

భూమిని ధరించునది, కొండ.

ఉ. అగ్గరు నందనుడు హరిజావలి గాంచి కుభృత్తులంబు వేడిగ్గు మ్మి. ప్ర. చాడునఁ గడించి మగం

టిమి యల్లసిల్లఁగా, డిగ్గి రథంబు. సౌప్తి. 1.180.

కుమతి సం. వి. ఇ. పుం.

జెడుబుద్ధి గలవాడు, దుర్మార్గుడు.

తే. కూటికై ద్రోణ భీష్ములు గుమతి యనక, యనుసరింతురు ధృతరాష్ట్రుడును దనూజు, తృప్త మానినవాడు రాధేయు బోటి, తులువలెల్లను నతని నద్భుద్ధి యంద్రు. ఉద్యో. 1.106, 286.

కుమారకుడు సం. వి. అ. పుం.

1. కుమారుడు. పుత్రుడు.

ఉ. దేవకుమారకుండ యగు...దేజము చందము సూడ. విరా. 5.302.

2. కొరవ్వ సర్పజాతివాడు. ఆది. 2.212.

కుమారధార సం. వి. ఆ. శ్రీ.

ఒకతీర్థము. ఇది పితామహ సరమునఁ బడినది ఇందు స్నానము చేసి త్రిరా త్రోపవాసము చేసినవారు బ్రహ్మ హత్యాది దోషముక్తులగుదురు. ఆర. 2 275.

కుమారపట్టము సం. వి. అ. పుం.

యౌవరాజ్యము.

ఉ. రాజ్యము భారమెల్ల ధృతరాష్ట్రుని యంద వెలుంగుచుండఁ ద, త్పుజ్జ కుమారపట్టమునఁ బొల్చి చరింపఁగ నీవు పాండవుల్, సజ్జతఁ దండ్ర చిత్తము ప్రసన్నతఁబొందఁగఁ గొల్చి యున్ని సా, మ్రాజ్యముగాఁ దలంతు రనుచు నుచు దమకున్ ధరాధిపా. ఉద్యో. 3 342.

కుమార మాతృకలు సం. వి. ఆ. శ్రీ.

వీరు ఏడుగురు 1) హవిష 2) కాశి

3) కౌశిక 4) ఉద్ధత 5) శారిక
6) ఆర్య 7) వైదాత్రి. వీరిని 'సప్త
మాతృకలు' అనియు నందురు. దేవేం
ద్రుఁడు కుమారస్వామి శౌర్య ధైర్య
పరాక్రమాదులు విని తన ఉండ్రచ్చ
మెప్పుడపహరించునో యని యాతని
సమయించి ప్రియంబు సేయుడని ఈ
సప్తమాతృకలను బంపెను. వీరు వెళ్ళి
మోరంబుగా కుమారస్వామిపై నడరి
యాతని తేజోవిశేషమునకు భయ
మంది యతని శరణుసొచ్చి "మేము
లోకమాతలము. మాయందు నీవు
మాతృభావము సేయ నర్హుడవు"
అని ప్రార్థించిరి. ఆతఁడు వారి నభి
నందించి యనుగ్రహించెను.
పిమ్మట ఈ కుమార మాతృకలు
"మమ్ము జగత్రయంబునకు మాత
లుగాఁ జేయుము. తొల్లి మాతృకల
కంటె మేమెక్కుడువారము గావలయు
సర్వలోకము తొల్లిటి మాతృకలను
గొలువక మమ్మే కొలువ వలయును
అని కుమారస్వామిని బ్రార్థించిరి.
అందులకు కార్తికేయుఁడు నవ్వి తొల్లి
మాతృకల గొప్పతనము మాన్పుట
న్యాయముకాదు. మఱొండు వరము
గోరుడిచ్చెదననెను. వారు జగముల
శిశువుల నెల్లప్పుడు పీడించునటుల
వరమిమ్మనిరి. కుమారస్వామి కీడు
సేయఁ గోరుచున్నారు. ఇది న్యాయమా ? అయినను ఇచ్చెద నన్నాడ
గాన నట్లే వరమిచ్చితిని. మీకు
మ్రొక్కినను కొల్చినను వేడినను
దయతో శిశువుల రక్షింపుడు. పది
యాజేడుల ప్రాయము వచ్చునంతే

నరులను బాధింపుడు. మీకు రక్ష
కుఁడుగా నా యంశమున బుట్టినవాని
నొకని నిత్తునని తన శరీరమునుండి
బంగారు రంగుగల యొక పురుషుని
బుట్టించెను. వాఁడు స్కందాపస్మార
మను పేరి గ్రహమై కుమార మాతృకా
రక్షకుఁడయ్యెను. ఆది సప్త మాతృ
కలు: 1) బ్రాహ్మి 2) మాహేశ్వరి
3) కౌముది 4) వైష్ణవి 5) వారాహి
6) ఇంద్రాణి 7) చాముండి - వీరి
కన్న చిన్నలగుటచే వారిని కుమార
మాతృకలనిరి. ఆర. 5.214; 245
మొ. 252.

కుమార విద్యాధరుఁడు సం. వి. అ. పుం.

కుమారుడైన విద్యాధరుఁడు; రాజ
రాజ నరేంద్రుఁడు.

కం. విమలాదిత్య తనూజుఁడు, విమల
విచారుఁడు గుమార విత్త్యాధరుఁ
డు, త్రమ చాపక్కుడు వివిధాగమ
విజితశ్రముఁడు తుహినకరుఁడు
కాంతిన్, ఆది. 1.4.

కుమార విషయము సం. వి. అ. పుం.

కుమారదేశము. దీని ప్రభువు శ్రేణి
మంతుఁడు. భీమసేనుఁడు పూర్వ
దిగ్విజయ యాత్రాకాలమున నీతని
జయించి యపరిమిత ధనములు
గ్రహించెను. సఖా. 1.243.

కుమార వీరాశ్రమము సం. వి. అ.

పుం. న.
ఒక తీర్థము. ఇచ్చట ఒక్క మాసము
వసించిన నశ్వమేధ ఫలము లభిం
చును. ఆర. 2.275.

కుమారాయితము సం. విఞ. (అ. ఆ. అ.]

కుమారుఁడుగ నయినది.

ఉ. ... కుమారుని శక్తిశాలి
ధృతరాష్ట్రుడు రాక్షసుసేయుడు-చె.
ఆది. 5.6.

కుమారి సం. వి. ఈ. శ్రీ.

1. కూతురు.

ఆ. ఉత్తరమారి చతురయగుట
ఋషిచ, రనమునెడల బ్రహ్మదమున
నెజింగి, యుగ్గడింప నొల్లరచి
యెఱుగని, యదియదోలె నుండె
నాత్మ నొచ్చి. ఉద్యో. 4.874.

2. కన్య, పెండ్లిగాని పడుచు.

ఉ. భారతమర్థితో వినిన భక్తిః బరిం
చిన శ్రీయు నాయువున్. ..గల్గు...
సుపుత్రుని గాంచు సప్తిరుక్, గారవ
మొప్పగఁ బడయు గర్విజియున్
వరుసం గుమరియున్. స్పర్శ. 90.

3. చేయరాజు కూతురు, భీమసేనుని
(పాండురాజు కుమారుడు కాదు)
భార్య. ఆది. 4.118.

కుమారిక సం. వి. ఆ. శ్రీ.

కూతురు.

వ. ... మత్స్య మహివల్లభుండు
మనంబలర శస్త్ర మొగంబు
సూచి కుమారిక సలంకరించుకొని
చెప్పనిన. విరా. 5.354.

కుమారుడు సం. విజ్ఞ (అ. ఆ. అ.)

భూమియందు వచ్చునివలె నుండిదుఁ
దైనవాడు, యువకుడు.

కం. ఉ. యమ్మదితయుఁ దానును,
జని యరనినెనలెఱంగు సమలముగ
జెప్పిన శక్కుమారవరుఁ డిద్దరియెం
దాంబెరిద నల్లన నగుచున్. విరా.
4.17.

వ. (ఉత్తర బృహన్నలతో)...నీవును
నా పుత్రులు గుఱవ సేయక నీ
పెంపునుం బ్రకటంబుగా నయ్యుత్తర
కుమారునకు రథంబు గడవ నియ్య
కొని యియ్య పడఁ దలఁగవలయు...
అనిన. విరా. 4.29. (ఉత్తర కుమా
రుడు—కుమారుడైన యుత్తరీడు.
విరా. 5.899).

వి. అ. పుం.

1. శిశువు. అయిదేండ్ల లోపలి
బాలుడు. (సూ. ఆ. ని.)

సీ. ధృతరాష్ట్ర సఖుడైన యుత్తరీ
దను సూతుడు ... ఏకతమున,
నప్పెట్టె దెఱచి రాజ్య పడచు. ఆ.
వినుచ హేమ కవచుఁ గనక కుండల
భరు, ననువమాన తేజు ఘనుఁ గుమారు
గని మనంబులోన ననయంబు విస్మ
యించు, బొనరఁ గ్రుచ్చి యెత్తికొని
ముదమున. ఆర. 7.349.

2. ఆదర్శాత్మకము.

(భీష్ముడు దుర్యోధనునితో)

కం. మెద యొకగఁ జేతి కైదువు,
వద నిను సింహుఁగకున్న భంగి
గనియుఁ గవ్వడి యుచునుచునె
చె, పెద్దడు కొలఁదియె వాని కరుణ
పెంపు కుమారా. విరా. 5.216.

(భీష్ముడు ధర్మరాజుతో)

ఆ. భక్తిగలవు నాకుఁ బ్రజ్ఞాన ఘనుఁ
చచ్చివున్న నీవు యోగ్యుడవు కుమార,
సదుపదేఁ మునకు. శాంతి. 4 263.

3. పెద్దవారు చిన్నవారిని సంబో
ధించు శబ్దము.

(దుర్భేధనుఁడు దుశ్శాసనునియో
భీష్ముని గురించి)

అ. ఎల్లవారిఁ గాచు నితఁడని
యెప్పుడూఁ దలఁతు మితనిఁ గావవల
యుదేమి,యని చలించెదేని వినుమింద
అకు నిది,వినఁగ వలయునట్టి పని
కుమార. భీష్మ. 1.77.

4. కుమారస్వామి.

(చూ. ఆర. 5.193. మొ. 289వఅకు;
ఆది. 3.76; సం. భార. ఆది. 67;
శల్క. 2.175 మొ. 193 వ, చూ.
చివరి సంపుటము అనుబంధము.)

కుమారుతనము వి.

లేత వయస్సు. ముప్పది సంవత్సర
ముల వఱకు నుండు వయస్సు.
అందు సంవత్సరముల పలుకఁడు
వయస్సు లనియు, పదునాఱు సంవత్స
రముల వఱకు నుండు వయస్సు అని
యుఁగూడఁ జెప్పుదురు. ఇక్కడ
ముప్పది సంవత్సరముల పలుకఁడు
వయస్సు యుక్తముగాఁ గనఁబడు
చున్నది.

(భీష్ముఁడు కర్ణునియో)

చం. ముద్రపడఁజెన నాదు బలముం
జలమున్ వివిధాస్త్ర శస్త్ర సంపద
యును బోయి నీ గురుఁడు ధాన్యపుచే
విను చున్నాఁడు నా, తెడికినవారు
పెక్కెడల నేమయిరో యెఱుఁగున్
జగంబు నా,ముదిమియు నీ కుమారు
తనమున్ వరుసన్ విజయుఁచెఱిం
గెడున్. ఉద్యో. 4 246.

కుముదము సం. వి. అ. పుం. న.

తైరవము, తెల్ల గలువ.

కం. పరమ శమ నిత సంయమి,
వర మానస కుముద హాస వర్ధన
చంచచ్చరణ నఖ చంద్రికా వి,స్ఫుర
ణా చిత్రప్రకార భోధాచ్చరణన్.
విరా. 1.85.

కుముదాక్షిణ్య సం. వి. అ. పుం.

కర్ణుపకౌడుఁడు, సర్పజాతివాఁడు.
2.4.

కుముదుఁడు సం. వి. అ. పుం

1. కర్ణుపకౌడుఁడు, సర్పజాతివాఁడు.
ఆది. 24.

ఇతఁడు ఒంరాముఁడు శరీరము విడుచు
సప్పుడత నినిసేవింపవచ్చును. మౌస.
76

2. ఒక వానరపిఠుఁడు.

కం. అఱువది కోటులు గపివరులు
ఱట జగత్త్రయము నొకట నువ్వెత్తు
గొనం, దటిగొన్నయట్లు నపిదగ,
తెని కిముఁడు పగడెంచి నృపవరు
గనియెన్. ఆర. 7.36.

3. కుమారస్వామి మూలముయో
ఒక సైనికుఁడు,

వ. ... అద్భుతములఁ జిత్రావరణ
వర్షాయుధ ధరులును వివిధ ప్రకా
రులు నగు గజకర్ణ నికుంచ కుముదాదు
లైన సైనికులు డెఱసి యుల్లినిల్లిరి.
శల్క. 2.183.

కుమ్మరి దే. వి.

కుందలు చేసి జీవింపవారు.

కం. విను మృత్యువృక్షుఁడు దిగు సా,ధ
నమ వగుటఁ జేసి నిర్వృచించింపం
గా,జను ననవుడు కుమ్మరి కోలను

సారెబోలితిం దలచి చూడుమెదన్.
ఆను. 1.16.

కుమ్మరికొల దే. వి.

కుమ్మరివాడు సారెత్రిప్ప కట్టె. చూ.
కుమ్మరి.

కుమ్మరిసారె దే. వి.

కుమ్మరి కుండలు చేయుటకుపయో
గించు చక్రము.

తే. ధాత్రి కుమ్మరిసారె విధమునఁ
దిరిగె. ఉద్యో. 4.116.

కుయి దే. వి.

1. రక్షణము,

వ. (విరటుడు) కుచనాచుచు భీష్మ
ద్రోణ కర్ణ కృపాశ్వత్థామాది యోధ
వీరులు బెరసిన అలంకారము నడచి
యుత్తరంబునఁ బసులఁ బట్టిన
నతండు జుహన్నల సారథింగా
గైకొని యొక్కరుండ కుయివోవుట
విని విషాద వేదనా దోదూయమాన
చూసెనుండగును. విరా. 5.283.

2. మొఱ, ఆర్తధ్వని.

అ. అనదనైతి నిచట నాలి కుయ్య
లింపుఁడకట మీరు గలుగ నాక్రమించి
నన్నుగట్టి సూతనందను లిమ్మెయి,
వెఱపు లేక భంగపఱచువారు. విరా.
3.19.

కుయివోవు దే. అ. క్రి. (కుయి + పోవు)
రక్షకముగా పోవు.

(చూ. కుయి, 1వ ఉదా.)

**కుయిగాఁను దే. అ. క్రి. (కుయి +
చేను)**

రక్షకముగాఁ దోవు.

చం. అసమున మీఁదెఱుంగక మహా
గ్రహ వృత్తిఁ గడచి వెచ్చెరంబను

లకుఁ గూయిగాఁజనియెఁ బాపఁడు
కొరవసేన యేడ యొంటి సనుట
యేడ నాకిది కడింది విచారము పుట్టె.
విరా. 5.234.

కుయ్యలింపు దే. అ. క్రి.

మొఱ విను. (చూ. కుయి. 2వ ఉదా.)

కుయ్యి దే. వి. కూయి.

మొఱ, ఆర్త ధ్వని.

కురంగ దేశము సం. వి. అ. పుం.

ఒక దేశము.

వ. గంధమాదన సంగతయైన
యింద్రతోయయుం గురంగ దేశ
గతయగు కరతోయయుం ద్రరాత్రోప
వాసోపేత స్నాతకులకు నశ్వమేధ
ఫలంబు గలుగఁజేయు. ఆను. 2.73.

కురంగము సం. వి. అ. పుం.

జీంక, ఇంచుకంత యెఱుపువన్నె
గల పెద్ద యిఱ్ఱి. “కురంగ ఈషత్తా
ప్రమః స్వాధ్యక్షాకృతికో మహాన్,”
వ. ఇట్లు శినిపుంగవుండు సింగంబు
వొదిలిన కురంగంబుఁ గాచు చందం
బున ధృష్టద్యుమ్ను రక్షించి తొలం
గఁగొనిపోయె. ద్రోణ. 3.126.

కురకుడు సం. వి. అ. పుం.]

కర్ద్రువకొడుకు. సర్వజాతివాడు.
ఆది. 2.4.

కురరి సం. వి. ఈ. స్త్రీ.

ఆడు గొఱ్ఱ.

వ...అప్పుడుపాంచాలియునుభద్రయుఁ
జిత్రాంగదయు నులూపియు సపుత్ర
యగు నుత్తరయు పుడియుం గల
యట్టి మగువలుం గురరినిచయ నాచం

బుల చంద్రులు దోచ నాక్రమములు
సేసిరి. ఆశ్ర. 1.142.

కం. తనయుఁ బశువణిచి తద్వపఁ,
గొని వేల్చినఁ జూచి యార్త కురీరి
నాదం, బున నేడ్చిరి కడు నడలుగఁ
చుచుధ్యలు నూర్చుచును సుతి
స్నేహమునన్. ఆర. 3.215.

కురవకము సం. వి. అ. పుం.

నిష్ఠ గోరింట.
వ. దేవయాని యా వనంబునఁ గన్ప
కలుం దానును .. నవ వికవ కుసుమ
కుమార నికర భరిత సహకార కుం
వక వకుళాశోక తమాల సాలచ్చాయా
శీతల సికతా తలంబున నిష్ట వినో
దంబుల మన్న యవసరింబున. ఆది.
3.155

కురియుచు దే.స. శ్రీ. ($\sqrt{\text{కురియు}}$)
కురియజేయు, వర్షించు.

వ. అని స్తుతియించి పర్వత్య ప్రసాదం
బున మహావృష్టి గొడుకుల పయిం
గురియించి యయ్యురగుల విగత
సంతాపంబుజేసి కద్రువ. ఆది. 2.47;
ఆర. 3.206.

కురియు దే. అ. శ్రీ. వర్షించు,

సీ. వలసిన యవృషద వానలు కురి
యుట ససగ్రహృద్ధి ప్రశస్తమయ్యే.
ఆది. 5.8.

కం. అత్తఁ బాషాణంబులు, నెత్తురు
నెమ్ములను గురిసె నిప్పుర నినదా,
యత్తమయ నభము; పిడుగుల మొత్తం
బులు వడియె నగుమున నెల్లెడలన్.
ఆవృ. 4.160.

సీ. వరుస నేను గుల కురిసిన దాని

ధారావళి దగు కలయంపి గాఁగ.
విరా. 3.74.

వ. అవ్వాయునుతుండు సావమి
యెఱింగి భూపతి పెనంగు భంగియుఁ
గనుగొని మెచ్చి సురప్రకరంబులు
పుష్పవర్షంబులు గురియ. శల్క. 2.267.

కం. ఈరసమునఁ గదిసి శరా, సార
ముపైఁ గురియ నీవు సక్రోధుడవై
పేరురమున వెన నాటిస, తోరంబగు
నారసమునఁ ద్రుళ్ళి కెడ సెనే. కర్ణ.
3.38.

ఆ. ... అగ్గలముగఁ గురియు తేని
యలకుఁ గొంకు. విరా. 2. 304.

స. శ్రీ.

వర్షించేయు, కురియుచు.

కం. నందినియ ... అంగ విక్షేపం
బున నంగారవృష్టిఁ గురియుచు. ఆది
7.106.

వ. అవ్వాయునుతుండు సావమి
యెఱింగి భూపతి పెనంగు భంగియుఁ
గనుగొని మెచ్చి సురప్రకరంబులు
పుష్పవర్షంబు గురియ. శల్క. 2.267.
తే. జోడురొక్కట వాలంప సోస
గురియ. ... విరా. 3.168.

తే. ఒండొరుల దోయికుల నెనుపొందఁ
జేయు, నక్షత ప్రకరంబు లనోర్చు
మస్తకములఁ బోసిరి యంచా కర్ప
లతలు విరులు గమియ నొండొంటిపై
గురియునట్లు. విరా. 5.397.

(దీర్ఘముగా రాల్చు అని భావము)

వ హవ్య కవ్యంబులను నతిథి పూజ
నంబులకు నిజాహరంబులకు సద్వి

జావలి సంతోషింప నింపారు పాలు
వారికిం గురియుదుము (ఇటు ఎక్కువ
గానిప్పు అని భావము). ఆను. 3.69;
ఆది. 4.157.

కురుడు సం. వి. ఉ. పుం.

కౌరవ వంశమునందలి యొక రాజు-
సంవరణునకు తపతీకః బుట్టినవాడు.
పాండవులకు ధార్తరాష్ట్రులకు
మూలపురుషుడు. ఇరని పేరనే
కురుక్షేత్ర మేర్పడినది. ఆది. 4.112;
శల్య. 2.214.

(చూ. కురుక్షేత్రము)

కురుకుమారుడు సం. వి. అ. పుం.

1. గాంధారి దృతరాష్ట్రుల కొడుకు.
వీరు సూర్యుడు 1) దుర్యోధనుడు
2) దుశాసనుడు 3) దుస్సహుడు
4) దుశ్శలుడు 5) జలసంధుడు
6) సముడు 7) సహుడు 8) విం
దుడు 9) అనువిందుడు 10) దుర్ల
భుడు 11) సుబాహువు 12) దుష్ప్ర
ధర్షణుడు 13) దుర్మర్షణుడు
14) దుర్యుఖుడు 15) దుష్కర్షుడు
16) కర్షుడు 17) వివింశతి 18) విక
ర్షుడు 19) శలుడు 20) సత్తురుడు
21) సుతోచనుడు 22) చిత్రుడు
23) ఉపచిత్రుడు 24) చిత్రాక్షుడు
25) చారుచిత్రుడు 26) శరాసనుడు
27) దుర్మరుడు 28) దుర్విగాహుడు
29) విచక్షుడు 30) చికాననుడు
31) కిచ్చనాథుడు 32) సునాథుడు
33) నందుడు 34) ఉపనందకుడు
35. చిత్రబాహుడు 36) చిత్రవర్మ
37) సుకర్మ 38) దుర్విమోచనుడు
39) అయోబాహువు 40) మహాబాహువు

41) చిత్రాంగుడు 42) చిత్రకుండ
లుడు 43) భీమసేనుడు 44)
భీమబలుడు 45) జలారి 46)
బలవర్ధనుడు 47) ఉగ్రాయు
ధుడు 48) సుషేణుడు 49) కుండ
ధారుడు 50) మహాదరుడు 51)
చిత్రాయుధుడు 52) నిషంగి 53)
పాశి 54) బృందారకుడు 55) దృఢ
వృత్తి 56) దృఢక్షత్రుడు 57) సోమ
కీర్తి 58) అనూదరుడు 59) దృఢ
సంధుడు 60) జరాసంధుడు 61)
సరుడు 62) సువాక్కు 63) ఉగ్ర
శ్రవుడు 64) ఉగ్రసేనుడు 65)
సేనాని 66) దుష్పరాజయుడు 67)
అపరాజితుడు 68) కుండశాయి 69)
విశాలాక్షుడు 70) దురాధరుడు 71)
దృఢహస్తుడు 72) సుహస్తుడు 73)
వాతవేగుడు 74) సువర్చసుడు
75) ఆదిత్య కేతువు 76) బహ్మశి
77) నాగదత్తుడు 78) అగ్రయాయి
79) కవచి 80) క్రధనుడు 81)
కుండుడు 82) ధనుర్ధరుడు 83)
ఉగ్రుడు 84) భీమరధుడు 85) వీర
బాహువు 86) అలోలువుడు 87)
ఆభయుడు 88) రాద్రకర్మ 89)
దృఢరథాశ్రయుడు 90) అనాధృ
ప్తుడు 91) కుండభేది 92) విరావి
93) ప్రమథుడు 94) ప్రమాధి 95)
దీర్ఘరోముడు 96) దీర్ఘబాహువు 97)
హృదోరువు 98) కనక ధ్వజుడు
99) కుండాశి 100) విరజనుడు.
ఆది. 5.107.

సంస్కృతము వావిళ్ళవారి ప్రతిఆది.
117లో కుమారులు నూర్చుని చెప్పి

106 పేర్లిచ్చియున్నది. వారు 1. సత్యసంధుఁడు (60. జరాసంధుఁడు తర్వాత) 2. కుండధారుఁడు (81. కుండుడు తర్వాత) 3. వీరుఁడు (84. భీమరథుఁడు తర్వాత) 4. చిత్ర కుండలుఁడు (95. విరావి తర్వాత) 5. వీర్యవంతుఁడు (92. దీర్ఘరోముని తర్వాత) 6 మహాబాహువు (96. దీర్ఘ బాహువు తర్వాత). ఇందుమహాబాహువు 40 వాఁడుగ వచ్చియున్నాఁడు. నామ పరిగణనమున సంస్కృత భారతము కలుషితమైన దనక తప్పదు.

2 గాంధారి ధృతరాష్ట్ర పుత్రులతో జోడుగా తిరుగు ఒకానొక రాజ కుమారుఁడు. చూ. చిత్రరథుఁడు. 1వ అర్థము.

కురుక్షేత్రము సం. వి. అ. న.

ఒక పుణ్యక్షేత్రము. కౌరవ పాండవ సంగ్రామ మిచ్చట జరిగినది. ఇది ఇప్పటి క్రిష్టి ప్రాంతమున గలదు. ఇది నైమిశారణ్యమున మూఁడు పుష్కరములతోఁ గూడియున్నది. ఈ కురుక్షేత్రమున నున్నవారిని స్వర్గలోకవాసులని యందురు. ఇయ్యది తృత్యచ్ఛతక ఉత్తరమున సరస్వతికి దక్షిణముననున్నది. ఆ కురుక్షేత్ర శమంత పంచకములు నడుమ రామ హ్రాదిము నడుమ బ్రహ్మ యుత్తరవేది యనబడునట్టి కురుక్షేత్రము మెట్టిన వారికిఁ గురుక్షేత్రమునను బోయెన మనినవారికిఁ గురుక్షేత్రమున వసి యించెదమని లలంచిన వారికి సర్వపాపక్షయము లదనంతరమున విష్ణుస్థానమున విష్ణుపునర్పించిన నశ్వ

మేధఫలము కలుగును. ఆర. 2.257, 258, 259. పూరు పుష్టిమండై న సంవరణునకు రపతియను దాని యందు కురుఁడను మహారాజు జన్మించెను. ఈతఁడు పుష్టిమండల, ఇతఁడొకనాడు ఇప్పటి యీ కురుక్షేత్ర భూమిని దున్నుచుండెను. అప్పుడు ఇంద్రుఁడు వచ్చి యేల దున్నుచుంటివని యడిగెను. ఇవ్వుట పుట్టిన జనులందఱు మిజానంత రము స్వర్గమునకరుగ నలముచు దున్నుచుంటిననెను. దేవేంద్రుఁడు నవ్వి గేలిసేయుచుఁ బోయెను. కురుఁడు తన పనిని వదలలేదు. పలు మారా దేవతల వచ్చి పరిహాస వాక్య ములు పల్కుచు బోవుచుండెను. చురుకు తన నిష్ఠ వచలక యెల్లపుడు దున్నుచునే యుండెను దేవలంపఱు ప్రేరేప దేవేంద్రుఁడు కురుని యొద్దకు వచ్చి యంతలో 'ఈ పుణ్యక్షేత్ర మున నిరాహారులై దేహంబు విడిచిన వారిలకును ఇందు యుద్ధము చేసి సమ ప్రకారమున మృతి జెందిన సమ స్రజంతపులకును సురిలోకప్రాప్తి కలిగెడు' మని పల్కి నిజస్థానమునకుఁ బోయెను. పోవుచు ఈ కురుక్షేత్ర మందలి ధూలి గాలితెగసి వచ్చి శరీర మున నంటుకొనెనేని యా నరుని పాపములన్నియు నశించి మరణా నంతరము ఉత్తమ గతులు ప్రాప్తించినని పల్కెను.

చురుకు దున్నుటచే నారంభింపఁ ఈ భూమి కురుక్షేత్రము అను పేరు

వచ్చెను. శల్య. 2.215, 216, 217.

చూ. కురుజాంగలము.

కురుజ దే. వి.

ఇది 'గురుజ'గా నిఘంటువులు తెల్పుచున్నవి. సం.మున ఈ తావున 'గురుజ' శబ్దమే కలదు. మఱి పారాంశరములు కూడ లేవు. ఆనందవారి ప్రతిరో 'కురుజ' ఆనియుఁ బాఠాంతరము 'గురిజ' అనియుఁ గలదు. సూ. ఆ. ని. దీనిని 'గురిజ'గానే గ్రహించినది. గురియెంచి కూరచున్నాడు. అంత్రదేశమునఁ గానరాదు. మఱి దేశమునైనఁ గలదేమో. ఆకులంములు తిను ఋషిపుంగవులు వాడెడి వారేమో తెలియదు. 'కురుజ'కూడ ఒక కూరారు దిను సైనకులను గాన్పింపదు. ఇంకను ఇది విచార్యము (చూ. గురుజే)

కురు జనవదము సం. వి. అ. పుం.

కురుదేశము.

వ. కురుజునందు చుట్టం బాంచాల చేది ... మగధ దేశంబులు సుధాక్షంబులు. విరా. 1.62.

కురుజాంగలము సం. వి. అ. న.

1. కురుజ్జేత్రము. ఇది కామృక వనమునందలి ఒక ప్రదేశము.

సీ. ... కురుజాంగలంబునఁ బరిమ నిష్ఠ. ఆ. నశ్వమేధ ముఖములైన రాజార్థయజ్ఞములు పెక్కు సేసె... సుహృప్రదః ద్రోణ. 2.198, 219. 1.228.

2. కామృక వనమునందలి ఒక ప్రదేశము.

(మైత్రేయుడు ధృతిరాష్ట్రునితో)

చం. ... కామృక వనంబను మహా విపినంబుననున్న పాండవేయుల కడ నుండి వచ్చితిఁ గురూత్తమ నీసుతు నిన్నుఁ జూడఁగన్.

వ. దీక్షిత్ తీర్థ దర్శనార్థంబు పరి ప్రమించుచుఁ గురుజాంగలంబునకరిగి యందుఁ గురుకుతోత్తములైన పాండు పుత్రులఁ జూచితి. ఆర. 194, 95. చూ. జాంగలము.

కురుతీర్థము సం. వి. అ. న.

ఒక పుణ్యక్షేత్రము. ఇది తైజసమను తీర్థమునకుఁ దూర్పునఁ నుండును. దీనిని జూచినవాఁడె స్యర్థద్వారము చెప్పఁచును ఆర. 2.267.

కురుదేశము సం. వి. అ. పుం.

కౌంవరాజ్య ప్రదేశము.

కం. .. కురుదేశాహ్లాదిన, ముసు నగు నిజకార్యుకింబు మోపెడలించెన్. విరా 1.170.

కురునాథుడు, కురువతి, కురురాజు

1, మర్కండేయ. విరా. 3.123; విరా 4.11; విరా. 5.55.

1. ధృతిరాష్ట్రుడు. శల్య. 2.360.

కురుపితామహుడు సం. వి. అ. పుం. భీష్ముడు.

ఆ. కురుపితామహుండు గురుబుద్ధి నింబ్రాదు, లకును మానసియుఁ డకుటి లాత్మ, కుండు పరిశురాము కోదండ విద్రాది సుగుణములచున్బల్ల. శాంతి. 1.336.

కురుజలము సం. వి. అ. న.

కౌంవ సేన.

చం. కురుబల మేగుదెంచెనదె గోవుల
బిట్టణ బట్ట. విరా. 4.20.

కురులు వి.

శిరోజములు. తలవెండ్రుకలు, ముం
గురులు, అలకములు.

సీ. ఇందుబింబము మీది కందు చందం
బున, గురులు నెమ్మొగమున నెరసి
యుండ. విరా. 2.188.

కురువిషయము సం. వి. అ. పుం.

కౌరవ దేశము.

(సన్న్యాసిరూపము ధరించి ధర్మ
రాజు విరిటునితో)

కం. ద్విజాండఁ గురువిషయ జాతుండ.
విరా. 1.191.

కురువు సం. వి. ఉ పుం.

కురు అను పేరు గలిగిన భూమి.

సీ. కురు భూము లుత్తర కురువుల
కంచెను, సభిశ లక్ష్మీయుక్త సలహ
యిలై. ఆది. 5.3.

కుర్గురము సం. వి. అ. పుం.

కుక్క.

సీ. ... ఆఖిల ఒంటుపులను నచట
నచట, వసీయించి సుఖముండు వాని
లోనొక్క కుర్గుర మెప్పు భక్తిమై
గొలిచి తిరుగు. శాంతి. 3.92.

కుటుంగలి దే. వి. బౌ.

సమీపము, చేరువ.

ప. అనిన గంధర్వుండు పెద్దయుం
బ్రౌద్దు విచారించి యిచ్చోటిఁ గుటుం
గట సుత్యంబునను పుచ్చుచిర్ఛంబు
నం దపంబు సేయుచున్నవాని
ధౌమ్యుండిను బ్రాహ్మణుని. ఆది.
7.156.

విణ.

సమీప స్థలము, చేరువైనది.

వ. ... ప్రధానంబున తీర్థంబునకుఁ
జని యందులకు ద్వాపరపురుంబు
కుటుంగలి యని విని. ఆది 8.168.

కుటు దే. క్రి. విణ. (క. త. కుటు;
వృత్తియందు కుటుచే శబ్దముయొక్క
లక్ష్యము లోపింపఁగా మిగిలిన
రూపము.)

కొంచెముగా

కం. వలపలి చిహ్నులను
గంగా దుణుమిడి కుటుమాపుడు
బట్టం, బలవడఁ గట్టి జరర వ, లక్ష్మల
మున నెవ్వీగు జన్ముగవ గప్పి
ంగన. విరా. 1.291.

కుటుకు దే. వి.

ప్రోగు, రాశి, గుట్ట.

మ. కుటుకుగట్టె భటంగరంబులు
రణయోధం ప్రవాహంబుల పట
చెన్ నెత్తురు భూతకోటి విహరింపన్
బ్రస్తుతింపన్ సురత్. ద్రోణ. 4.83.
వ. ప్రోవులు గొనియున్న ప్రేవుల
వలన లావుగల యంచపిండు పేరాఁ
కలి సతిముటం బెఱికినఁ గుటుకులు
గట్టిన మృజాళ నాళంబులొప్పు
ఉమలాకరోద్దేశంబులఁ గ్రేవసేయు
ప్రదేశంబులును. విరా. 3.236.

మరిగొనియున్న. గొడుగులు పఱి
యలు గుటుకులు గొనుటన్. శ్రీ. 2.3.

**కుటుకులు గట్టు, కుటుకులు గొను
దే. అ క్రి.**

ప్రోవులుగా నేర్పడు, గుట్టుచడు.

కుటుచ దే. విణ. (వృత్తియందు దీనికి
కొన్నియెడల అంర్పవరలోపము. చూ,
కుటు).

ప్రసన్నము. పొట్టిది; చిన్నది
సీ. కుటుచ చేతులు మిడిగ్రుడ్లును
గడకొన్న లఱుటులు మది చుంచు
తలలు నమర. ... ఆం. 1.300.

కం. ఇన్నగమునందు గాండివ,
మున్నది యదిగాసి మద్దుజోద్రేక
విలా, సోన్నతికోర్వపు పెద్దయు,
నన్నువలీ విండ్లు గుటుచ లంతి
బలంబుల్. విరా. 4.105.

తే...కుటుచ తూపు, గుటుచ బాపుండు
పలువుర సమయ జేసె. కర్ణ. 2.229;
శాంతి. 2.206.

కుటుచనేయు దే. స. శ్రీ.

క్రొసేవేయు, చిచ్చుచుండు
వ. ... నీవును నా పలుకుల గుటుచ
నేయక నీ పెంపునుం ద్రుకటంబుగా
నయ్యుత్తరకమాడునను రసంబు
గడప నియ్యకొని. విరా. 4.29.

కురపాల్ (లు) దే. వి.

కొంచెముగా పాలు.
కం. కడు నర్మిలి గ్రేవుం జను,
గుడుపదొడగె నొక్క సురవి గుటు
పాల్పారయంబును వత్సవ క్రో ఖేనము,
సుడిగాలిం దగిలి పడియె సొదపై
ననఘా. శాంతి. 3.517.

కుటుమాపుడు దే. విజ.

కొంచెముగా మాసింది. చూ. కుటు.

కుటుపు దే. వి.

ఊరుపు, తొడ.
వ. అక్కోమలి యొక్కనాడు చన
కుటుపు దలయంబిగా గృహజనాన
లబంబున నిజనాథుండు నిద్రాతుండై
యన్న యవనరంబున ... ఆది.
2.157.

వ. ... మఱి యదియనుంగర శ్రీ
భాగంబైన తాపలి కుటుచెక్కక
పుడవభాగంబై పుత్రారోహణ
యొగ్గందైన నా వలపలి రుటు
వెక్కిరి గావున నా పుత్రునకు భార్య
వగుమనిన. ఆది. 4.138.

వ. ఒక్కనాఁ డబ్బాలకు కుటుపు
చీమగట్టిన. ఆర. 3.210.

కుట్ట దే. విజ.

చిన్నది, లేత వయస్సు గలది (కొన్ని
చోట్ల సమాసోత్తర పదంబుగా నుప
యోగింపబడును).

(చూ. అల్లుగుట్ట, పొన్నగుట్ట,
ఓమ్మగుట్ట.)

వి.

బాటుడు, పిల్లవాడు.

సీ. చెలవంపు మేనును జెన్ను
మొగంబునై, యెప్పుడు పొదనూపె
దింక గుట్ట. ద్రోణ. 2.337.

కం. నీ చక్కదనము నేనే, రాచుంకి
గలుగఁ గందురా రాచుట్టా. పారాం.
భీష్మ. 3.155.

విజ.

చిన్నవాడు, లేతవయసు వాడు.

తే. ... నీకేల రాధ, కొడుకెతండను
చక్కవ కొడుకుగుట్ట. ఉద్యో. 4.59;
ద్రోణ. 4.136.

కుట్టి దే. వి. హరియాపు. ఆవు.

మల్ల ... నాలుగేన్నాది కుట్టుల నీఁదె
పిన్ని, వాల్మీరాపుమ సుందరాన్.
ఆది. 5.2.8.

చం. ... రాజ్యముం, గొనెనగునయ్య
యచ్చిడిపి కుట్ట. ఆది. 7.101.

కులంపునము సం. వి. అ. న.

ఒక పుణ్యశ్రీర్థము. ఇచ్చట స్నానము చేసినవారి కులము పవిత్రమగును. ఆర. 2 263.

కులకన్యక సం. వి. ఆ. శ్రీ.

రత్నద్రుల యశీసుమనందున్న యవివాహిరయగు బాలిక.

కం. కులకన్యకు వేడుక, చలవీడుల బరులతోడి రగుమాడు. 'రగు' గునే గురుజన, ముల కాక రైలుగువారు పురుషార్థనిధి. ఆను. 1.51.

కులకాంత సం. వి. ఆ. శ్రీ.

ధర్మపత్ని.

కం. నా కులకాంతలనెల్లను, నీకుం బనిసేయఁ బనిచి నెయ్యంబున నే, నీ కనునన్నన మెలఁగెద విరా. 2.124

కులక్షయము సం. వి. ఆ. పుం.

వంశశాసము.

వ. కావున బాండవులతోడి భంద నంబునఁ గలవలె ను తప్పదు. ఆ. 2.201.

కులగురుడు సం. వి. ఉ. పుం.

వంశమునందుఁ జెడ్డ.

వ.... తన్నుం బరివేష్టించినం గులగు రుండగు నమ్మందానీ సంఘముందు వాచినవలెను కొలిపించుకొని యుండె. భీష్మ. 3.4.9.

కులఘ్నుడు సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)

వంశహరకుడు, వంశమును నాశనము చేయువాడు.

కం. కులనాశనము సేసినఁ ద, త్కుల ధర్మములడఁగు నష్ట కులధర్మకుల కుం, గడుగును దుస్సంహరము, మృత లఘ్నులేగుదురు నరక కూపంబుల కున్. భీష్మ. 1.187.

కులజ సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)

గొప్ప కులమునఁ బుట్టినది; గొప్ప కులముది.

కం. చంద్రుని భామిను, లతి ధనవతులయ్యుం గులజలయ్యును ననలం, కృతలయ్యెడు మాంగల్య రహితలయ్యెడు గృహణవృత్తినియు మొదలుగాన్. ఆది. 4.229.

సీ, ... తులవ విమ్మట నిన్ను దూషించు పులకల, పులకలు నిజ ముగాఁ గొనుట. ఆను. 4.884.

కులజనుడు సం. వి. ఆ. పుం.

వంశమునందు పెద్ద, కులమువాడు. వ. .. సుయోధనుడు నిశాననా సీనుండై యున్నఁజూచి తల్లిచి త్రంబున గర్హించుచు నరనిశ... కులజున చిత్త ప్రకారమును చూడవలె బల పరాక్రమంబులుఁ దెలియునట్లుగాఁ దెలుగువదం జెప్పి. ఉద్యో. 3.388.

కులబ సం. వి. ఆ. శ్రీ.

కులము విడిచి ధోవునది. అనతి, అంకుటాలు.

సీ. ... కులబయన్ను మును వనితోప జీవనశీలు నన్నుంబు అభోక్తమండ్రు. రా. 3. 1.822.

కులదూషకుడు సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)

వ. కులదూషకు దూషించి కులంబు రక్షించుట ధర్మపు. ఆర. 1.50.

కులధర్మము సం. వి. ఆ. పుం.

వర్ణాచారవిధి.

సీ. జాతిధర్మములుఁ దేశజాతి ములుగులధర్మములు, గుణధర్మము లును గాయంబు వికృతులఁ గాల పర్యయముల వచ్చు నావధర్మ వర్తన

మొల ఆ. గాంగుల్లు ధర్మగర్వలైదు
గలవు ఆచు. 5.2.6.

కులపతి సం. వి. ఇ. పుం.

పక్షివేం పెద్దలను ఆన్నవారాదుంచే
బోపించి యభయగము చేయించు
బ్రహ్మర్షి.

వ. కులపతి సన్నిధియగుట నిలాత
లంబుఁ గూర్చున్న యక్షననాథు
సక్షిపంబున నాశ్రయించె (ఇచ్చట
వం: ముగకు మూల పురుషుడు అను
స్థమును జెప్పవచ్చును.) శల్క. 2.360.

కం. లలితాచరములఁ గునుమం, బల
బాజితఃజేసి యర్జుమును గోవును
న. క్కులపతికి నిచ్చె. శాంతి. 6.268
ఆచు. 2.324.

శ్లో॥ మునీశాం దశసాహస్రం యోజ
న్నవానాది పోషణాత్, అభ్యాసయతి
విప్రదికౌ కులపతిః స్మృతః (వాచ)

కులపర్వతము సం. వి. అ. పుం.

కులశైలము.

సీ. ... కులపర్వతములు గూర్చి
యొందొంటిలో వాఁకంగ పీడిమై
పిన్నియావ. విరా. 2. 34.

కవి పేరు 1) మంయము 2) శక్తి
మంయము 3) వింధము 4) పారి
యాత్రము 5) మహేంద్రము 6) ఋక్ష
వంతము 7) సహస్రము. భీష్మ. 1.34.

శ్లో. మహేంద్రో దలయస్సహృద్య ఘృత్తి
మాన్ గృహమాచరః విప్రర్ష పారి
యాత్రశ్చ సపైతే కులపర్వతాః. సం.
భా. భీష్మ. 3.10, 11.

తిక్కనూరు ఇందిరి గంధమాచన
మున వదిలి ఋక్షవంతమును దీసి

కొనుటకు ఈక్రింది శ్లోకమాధారమేమో
ఇది కొన్ని భారతప్రతుల యందుండ
వచ్చును

శ్లో॥ మహేంద్రో మలయః సహ్యాః
శక్తిమాన్ ఋక్షపర్వతః వింధ్యశ్చ
పారియాత్రశ్చ సపైతే కులపర్వతాః

కులపాలిక సం. వి. ఆ. స్త్రీ.

కులస్త్రీ, మంచి కులమును శీలమును
గల యాఁడుది.

వ. ... బలదేవాదులుం దగిన తెలుం
గున నప్పొందురాజు మహిషిం గని
రక్కులపాలికా తిలకంబు కులకం
బలం చెఱిగిన మేనితో మానసీయ
చరిత్రుండగు నధివక్తిపుత్రు సంభా
వించి. అశ్వ. 3.163.

కులపాంసనుడు సం. విణ. అ. పుం.

వంశమును జెడఁగొట్టువాఁడు, దుర్మా
ర్గుడు.

సీ. .. ఇక్కులపాంసను నిట్టులేను,
గదిసియుఁ గ్రమ్మఱు గిరిపురంబు
నకుఁ బోనిత్తునే, ధృతరాష్ట్రుడింత
వగలఁ ఆ. బొగులువాఁడుగాక పోడి
మితో నుండు, వాడె శల్క. 2.242.
విరా. 2.175.

కులపుత్రుడు సం. వి. అ. పుం.

ఉదాత్తమైన కులమునఁ బుట్టి ఉత్తమ
శీల స్వభావాదులు గలవాఁడు.

కం. కులపుత్రులైన సద్బుద్ధులు
కును సత్కారమర్థితో జేయుదె
వారలు సీత్రస్తవమున ని, మ్ములఁ
గృతము దలంచి ప్రాణములు విడుతు
రనిన్. సభా. 1.38.

కులబ్రాహ్మణుడు సం. వి. అ. పుం.

పితృ పితామహ క్రమమన వచ్చిన విప్రుడు. ఇచ్చట బ్రాహ్మణ శబ్దము చేత నేడు మనకంటె గణపడు వైదికకర్మములు చేయించు పురోహిత నామక బ్రాహ్మణులను స్పృహకు దెచ్చుకొని నన్నయ యట్టివాడని తలంపరాదు. ఇష్టాకు మంత్రియైన వసిష్ఠనివలె నన్నయ చాకుక్యులకు పురోహితుడు మంత్రియైన యుండ వచ్చును. గంటమొకచేత ఖడ్గమొక చేత బట్ట బ్రాహ్మణులు అమార్చ శబ్దముచేతను గంటము పురోహితమువహించు బ్రాహ్మణులు కులబ్రాహ్మణ శబ్దముచేతను మంత్రులు పిలువబడిరేమో.

సీ. తన కులబ్రాహ్మణు ననురక్తు, ఆ నిత్య సర్వపవన మత్కమరాధిపా చార్పు సుజను నన్నపార్కు జూచి. ఆది 1.9.

కులభేదము సం. వి. అ. పుం.

కులద్వేషము.

కం. సీదెసఁ గోపించునె కులభేద ముగాఁ బలుకుటయును బిద్దలఁ జెలుపం, గాదని కీనియుదు లేదన, రాదంతను నిన్ను నిష్కర్పంపుఁ బలుకులన్. భీష్మ. 3.143.

కులము సం. వి. అ. న.

1. జాతి, తెగ.

వ. .. బక్షికుల ప్రకరానేకభంగి విరుతాకర్షణంబులను విసేదించుచు (పక్షికులము = పక్షిజాతి. పలురకములైన పక్షులు) విరా. 1.147.

ఉ. ఇయ్యరవిందగంధి కులమేమి. ఫిరా. 2.40.

(కులము = బ్రాహ్మణక్షత్రియదులలో ఏ జాతి అని అర్థము)

2. సజాతీయ ప్రాణిసమూహము.

ఉ. భీముడు ధర్మరాష్ట్రకుల భీషణ రోషుడు విరా. 1.177.

సీ. ... వాలఖిల్వాది మునీంద్రులు సిద్ధులు కాఖలఁ జెందియుండు విహ గంబుల విధమున వసించురు. శాంతి. 6.598.

3. వంశము.

కం. నాచిత్రము తాదృశులకు, గోచరమే యన్మదీయ కులజన సంశి, షాచార మహిమ యట్టిది, యె విరా. 3.327

వ. అని పలికి తమ కులంబు మీర హస్తుని కొడుకుల చేత నుంచిన విధంబు. ఆను. 1.127.

కులమువాడు వి.

సజాతీయుడు, తన కులముచేతఁ జెందినవాడు.

ఉ. కంసుడు నిట్ల తండ్రిమది గఁదెడు చంద్రుని ధర్మవిధ్వాంసము సేసినం, గులమువారలు నాకెఱిగింప నేను దు, ర్మాంసము గోయు వైద్యుని క్రమంబున నాచని ద్రుంచి. ఉద్యో 3.379.

కులసతి సం. వి. ఈ. స్త్రీ.

మంచి కులమును శీలమును గల ఆడుది, కులపాలిక.

కం. కులసతుల గణువచందము, దొలగగ నిట్లునితఁదగునె తోయజ వదనా. విరా. 2.150.

కులస్త్రి సం. వి. ఈ. స్త్రీ.

మంచికులమును శీలమును గల యాడుది, కులసతి.

వ. ... నన్ను ననురక్తు ననువ్రతుఁ
దలంపక యన్యఃపేక్షంబున స్వయం
వరంబు రచించుచు యిది కు-శ్రీ
ధర్మంబు గాదు. ఆర. 2.210.

కులాంగన సం. వి. ఆ. శ్రీ.

కులశ్రీ పతివ్రత.

ఉ... ఈ, యేవురు చూడగా సభకు
నీదెల్వె గులాంగన పల్లవంబు. ఆది. 3.110.

2. ఇల్లాలు, గృహిణి.

చం. అరిగె మగండు సచ్చిన కులాం
గనయున్ శశి గ్రుంకినట్టి శర్వరి
యును బోల్పఁ బట్టగుదు. ... మౌస.
98.

కులచలము సం. వి. అ. పుం. (కుల
+ అచలము)
చలచలము. అశ్ట. 1.57. (చూ.
కులచలము)

కులాద్రి సం. వి. ఇ. పుం. (కుల +
అద్రి),
కులపర్వతము. ద్రోణ. 1.273 (చూ.
కులపర్వతము).

కులిశము సం. వి. అ. పుం. న.
ఇంద్రుని చేయి ముద్ర ఆయుధము;
పర్వతముల టెక్కలు దెంచు
స్వల్పముగా జేయునది. పక్షా
యుధము (చూ. పక్షాయుధము).
ఆ. కూలె నగ్గఁబడి కులిశ చండా
హతిఁ బడు వచనగంబు భంగి
దోప. విరా. 5.194.

2. గుద్దలి (కుం వృక్షం లేశయతితి.
భూమిని స్వల్పముగా జేయునది.
'కులిశ' అల్పిభావే).
మాలిని. పరశు కులిశ కుంత ప్రాస

చం. స. క. దృఢ, త్పరిమ కణప చక్ర
ప్రస్ఫురద్భావ సేనా పరివృతుఁ
డయి. ఆది. 2.96.

కులీనుడు సం. వి. ఇ. (అ. ఆ. అ.)

ఉత్తమ కులమునఁ బుట్టినవాడు.

ఆ... నేను మీకు వేడిదాకు, నట్లుగా
జరింప నస్మత్కులీనుల, కధిక దుఃఖ
కారినై తిగాని. ఆశ్ర. 1.93.

కులూతము సం. వి. అ. పుం.

ఒక దేశము. దీనిరాజు క్షేమమూర్తి.
వ. అమృతహావీరు నాలోకించి కులూత
దేశాధీపంబయిన క్షేమధూర్తి నిజ
బలంబులం బురికొల్పికొని. కర్ణ.
1.77.

కుల్య సం. వి. ఆ. శ్రీ.

ఒక తీర్థస్థలము.

తే. కుల్యాయందుఁ ద్రిరాత్రంబు
పంచపక్షి. శాచియై యఘమర్షణ
జపము సేసి, యశ్వమేధ ఫలముఁ
బొందు ననఘ. నరూడు. ఆను. 2.87

కుల్యము సం. వి. అ. న.

అష్టద్రోణ పరిమాణముగల రాశి.
కం. ఘృత నదులును నోదన పర్వత
ములు దధికుల్యములు నవారిత పూ,
రిత బహువిధోపదంశో, న్నత పుంజం
బులును తత్క్షణమునఁ గురిసెన్. ఆది.
7.96.

కువ దే. వి.

కువ్వ, కుప్ప.

కం. వివిధాస్త్ర కోవిదుడు వా, సవి
వాని రథంబుఁ బార్శ్వసారథుల మహిం,
గువలు వడ నేసె. ఆది. 6.82.

కువలయము సం. వి. అ. న.

నల్లగలువ.

సీ. ... మేవక నవ కువలయ, వర్ణం
ఋనకు సరివచ్చు కాంతి, జెలువైన
తనువున, బొలుచు నన్నలి నాయరాక్షి
మాద్రీదేవి యగ్రతనయు. తే. పత్ని.
ఆశ్ర. 2.44.

పుం. న.

భూమందలము,

కం. చోరులచే జెడకుండం, గ్రూరు
లచే జావకుండ గువలయ జనుం
జారులచే ఒడకుండ ధ, రారసుణుండు
నేర్పు గలిగి రక్షింపదగున్. కాంతి.
2 387; ఆది. 2 224.

కువలాక్యుడు సం. వి. అ. పుం.

ఇష్టాకు వంశము వాడు. ఈతఁడు
మధు కైటభుల పుత్రుడైన దుంధుడు
అను వానిని సంహరించుటవలన
దుంధుమారుడు అని పేరుపొందెను.
చూ. ఆది. 4.373. మొ. 390.వ.

కువలు వఁడు దే. అ. క్రి.

కుప్పలు కూలు, తెగివడు, చచ్చు.
చూ. కువ.

కుశ సం. వి. అ. పుం. న.

దర్భ.
చం. అతఁడు సమిక్కుశాభిహర
జార్థము గానకు నేగియుండఁగా.
కాంతి. 2.81.

కౌశతే కుంశ్యతి వా కుశం, శిజ్
స్వప్నే శోతనూకరణే. భూమియం
దుండునది లేక భూమినల్లముగా
జేయునది కుశము.

ఇది వరిదుబ్బు వలె జెరుగును. దీని
రేకుల కొసలు వాడిగా నన్నముగా

నుండును. ఇవి రెండడుగుల వఱకును
పెరుగును. దీని వేళ్ళు నన్నని పట్టి
వేళ్ళ వలె నుండును. వేళ్ళు బొషధము
లకు మిక్కిలి యుపయోగములు. దీని
గడ్డి శుభాశుభ కర్మలకు మిక్కిలి
తఱచుగా నుపయోగించును. దీనికి
చిన్న వెన్నుండును. కుంచ వంటి
తెల్లని పూవును పూయును. ఈ గడ్డిని
పశువులు కూడ మేయును.

కుశచీరము సం. వి. అ. న.

దర్భవస్త్రము.

వ. ... కుశ చీరచ్ఛాయా నుందరుం
డును గలహప్రియుండును. శల్క.
2.218.

కుశద్వీపము సం. వి. అ. పుం. న.

ఒకదీవి. భీష్మ. 1.27. చూ. ద్వీపము.

కుశపితము సం. వి. అ. పుం.

దర్భాసనము.

చం. . . శతయూపుఁడాదిగా, ముని
వరులేగుదెంచినఁ బ్రమోదమునం
గుశపీర రాజిపై, నునుపఁగఁ బంచె
గాఢ వినయోక్తుల నా ధృతరాష్ట్ర
దండఱన్. ఆశ్ర. 2.67., ఆర. 2.236

కుశముష్టి సం. వి. ఇ. పుం. స్త్రీ.

దర్భలు గలిగిన విడికిలి, విడికెడు
దర్బలు.

సీ.... పోకున్నఁ, గుశముష్టి నుజ్జ్వల
విశిఖ వృద్ధి.

ఆ. గురిసి నరుండు సేనఁ గూల్చి
యాతని భంగ, పెట్టి పట్టి విడిచే.
ఉద్యో. 3.287.

సీ. వేదాంత విదులను మోదించునట్టిది
జపకర్మ మత్పంత శౌచశాలి, యై
కుశాస్త్ర సమావసీతలమున గుశ

ముష్టి సేకాని విరచచిత్రవృత్తి
నింద్రియములు విరచయ సంసక్తంబు
గాకుండ నిలిపి. తే. జపము పెల్లించు
... సర్వలోక విజయి. శాంతి
4.180.

కుశలత సం. వి. ఆ. శ్రీ.

కౌశలము, నేర్పరితనము.

కం. విను మేను గల్గెసారెలు, గొని
కపటపు నెత్తమాడు కుశలత గాదొ,
ప్పనివారి నేపడంచుట, పున బాహు
స్వైరేరళిగాని దురాత్మా. శల్ప. 2.281.,
శల్ప. 2.180.

కుశలత్వము సం. వి. అ. న. కుశలత,

కౌశలము నేర్పరితనము.

కం. మనజేంద్ర యవ్విధముగ గని,
కౌశల్యము సర్వధర్మ కుశల
త్వంబున్. శాంతి. 4.81.

కుశల ప్రశ్నము సం. వి. అ. పుం.

క్షేమ సమాచారముల నడుగుట.

వ, .. కుశలప్రశ్నంబుగా జెవులు
సోరియుం జోకములుగా రెండమ్ము
లేసె. విరా. 4.252.

కుశలము సం. విజ. (అ. ఆ. అ.)

1. క్షేమము గలది.

సీ. ... మా యత్త యంభోరహాక్షి,
కుంతి మహాదేవి కుశలమే. ఆది.
8.187.

కం పూరుడు గొండుక యయ్యును,
భూరిగుణ జ్యేష్ఠుడును సుపుత్రుడు
నడసె, ఛార సహిష్ణుడు నారద,
కొంచెన కార్యంబు దీర్చి కుశలుండగు
టన్. ఆది. 8.200.

2. నేర్పు గలది; క్షేమమైనది.

తే. వికృతులందును సత్త్వస్థ విధము
మేలు, దాన హరిబౌందవచ్చు. నతందు
నడపు, దత్త్రకారుల కుశలంపుఁ దం
త్రమెల్ల, వార వేదాంతికులు పెటవారి
వినుము. శాంతి. 6.506.

కం. ... ఏన, న్నుదనకు మిక్కిలిబల
వి, స్ఫురణంబునఁ గర్మచుల బుద్ధిఁ
దలంపన్. కర్ణ. 1.239.

వి. అ. న.

క్షేమము.

... అర్థ్య పాపంబులిచ్చి కుశలంబుడి
గిన. ఉద్యో. 1.104.

కుశలి సం. వి. (న. సీ. న.)

కుశలము గలవాడు, క్షేమము గల
వాడు.

వ. ... మాధవ ధనంజయులు ధర్మ
నందను మందిరంబు ప్రవేశించి యౌక
లంబ శయ్యాతలంబుననున్న యన్న
రదంబి గని యాతండు కుశలియయి
యునికేక ముడింబు నొందుచు. కర్ణ.
8.28; ఆశ్ర. 2.47.

కుశవతి సం. వి. ఈ. శ్రీ.

పుణ్యనది. ఇచ్చట దేవరలంబులు
సత్తయాగము చేసిరి. ఆర. 4.80.

కుశసంస్తరణము సం. వి. అ. శ.

దర్శల పఱపు (పఱచిన దర్శలు)
కం. అమలంబగు కుశ సంస్తరణ
మునం ఎంచంబు వెట్టిన. ఆను.
8.30.

కుశస్థలము సం. వి. అ. న.

పొందవులు కోరిన అయిదుశ్శలో
... (చూ. అయిదుశ్శ.) సూ. ఆ.
ని. కారులు అచ్చుల సంపుడిములో

అవిస్థలమునకు 'కుశస్థలము' అనియు 'ఇంద్రప్రస్థ' మనియుఁగూడఁ జేర్చునట్లు వని వ్రాసిరి. రెండవ సంపుటములో కుశస్థలము కన్యాకుబ్జ దేశమనిరి. ఇందేది సత్యమో ఆ నిఘంటుకారులకే యెఱుక. కుశస్థలము మాత్రము ఇంద్రప్రస్థముగాదు. అని సంస్కృతాంధ్ర భారతములు చెప్పుచున్నవి. ఇంద్రప్రస్థముతోనుండి రాజనూయ యాగము చేయ సంకల్పించిన యుధిష్ఠిరుని యొద్దకు శ్రీకృష్ణుడు వచ్చెను. వ, అయ్యుధిష్ఠిరు సందేశంబున దాశార్థుండును దద్ధింపజేయుచుండయి ద్వారవతి గదలి యతిత్వరిత గతిం జని నిరంతర ప్రయాణంబుల నింద్రప్రస్థ పురంబునకు వచ్చి. సభా. 1.100.

శ్లో॥ ఇంద్రప్రస్థ పురం యయా॥ వ్యతీత్య దేశాన్వివిధాన్ త్వరావాన్ ష్ఠిప్రవాహనః ఇంద్రప్రస్థ గతం పార్థమభ్యగచ్ఛ జ్ఞానార్థనః సం. భార. సభా. 13.43, 44.

ఈ సందర్భముననే శ్రీకృష్ణుడు జరా సందుని వధించుట ప్రథమ కర్తవ్యమని చెప్పుచు.

“ఏమును వానితోడి వైరంబు బల వంరంబైన నమ్మథుర నుండనొల్లక కుశస్థలంబునకు వచ్చి రైవతక పర్వతంబున సుఖంబున్నవారము (సభా. 1.117.) అని చెప్పెను.

శ్లో॥ పలాయామో భయాత్తస్య ససుత జ్ఞాతి బాంధవాః, ఇతిసంచిత్య సర్వేన్మ ప్రతీచిం దిశమ్భాశితాః॥ కుశస్థలిం పురీం రమాన్ శివ రైవతేనోపశోభితామ్.

తతో నివేం తస్యాం చ కృతవంతో వయం నృప. సం. భార. సభా. 14. 50, 51.

ఇంద్రప్రస్థము వచ్చిన శ్రీకృష్ణుడు జరాసందుని బాణినుండి తప్పించు కొనుటకు తాము కుశస్థలము చేరినారమని చెప్పెను.

దీనినిబట్టి కుశస్థలము ఇంద్రప్రస్థము కాదు అని స్పష్టపడుచున్నది.

రైవతక పర్వతము ద్వారకకు సమీపమునందున్నటులను యాదవులు రైవత కాచల యాత్రా మహోత్సవములు జరుపుచుండునట్లును గలదు. అశ్వ. 3.119.

కుశానలము సం. వి. అ. పుం.

ధర్మాగ్ని.

సీ. తీవ్ర కుశానల దీప్తాకృతియుఁ గనత్కనక మత్స్యంబులుఁ గలుగు ధనువు. విరా. 4.123.

కుశావర్తము సం. వి. అ. న.

ఒక పుణ్యస్థలము. ఇచ్చట స్నానము చేసిన పాతకములు హరించును. ఆను. 2.74.

కుశాస్తరము సం. వి. అ. న.

దర్బల పఱపు. (పఱచిన దర్బలు) తే. పితృకరంబునఁ బిండంబు పెట్టు మనదు, శాస్త్ర మంచితమగు కుశాస్తరణముననఁ బెట్టఁజెప్పు నట్లుగుటచేఁ బెట్టఁ జేత, నని మనంబునఁ దలఁచి వంచనముసేసి. ఆను. 3.130.

కుశాస్త్రము సం. వి. అ. న.

దర్బల పఱపు (పఱచిన దర్బలు) చూ. కుశముష్టి 2వ ఉదా.

కుశిక తనూజుడు సం. వి. అ. పుం.
ఇంద్రుడు.

కం... అడవమునకు నడచును. చును
గాలము సూరె కర్త కుశికతనూజు.
శాంతి. 4.180.

కుశికుడు సం. వి. అ. పుం.

గాధిరంధ్రుని విజ్ఞాపిత్రుని పితా
మహుడు. శాంతి. 2.68.

(చరిత్రచై మా. ఆను. 2.291 మొ.
331వ.)

2. ఇంద్రుని రంధ్రుని. శాంతి. 4.480.

కుశేయము సం. వి. అ. న.

ఒక పుణ్యార్థము. ఇందు స్నానము
చేసిన నెల్ల పాపములు తొలగును.
ఆను. 2.72.

కుష్ఠము సం. వి. అ. పుం. న.

వ్యాధివిశేషము. ఆను 3.175.

ఇది మహారోగములలో జేరవది. ఇది
చర్మరొగములు. అందు మహా
కుష్ఠములు ఏడు, క్షుద్ర కుష్ఠములు
పదహారకు. మహాకుష్ఠములు అసాధ్య
ములు సాంక్రామికములు. క్షుద్రకుష్ఠ
ములు చికిత్సకు లొంగును. ఈ కుష్ఠ
ములు వంశ పారంపర్యముగ
రావచ్చును. స్పార్శికముగ రావచ్చును.
ఎట్లు వచ్చినను కుష్ఠము తాజేసిన
పాప కర్మముల వలన గాని తానాన
రించిన మిథ్యా విహారముల వలనగాని
రావచ్చును.

శ్లో॥ సాధుని చాపహస్త స్వహరణా
దైశ్చ సేవితైః పాపభిః కర్మభిన్న
ద్యుః ప్రాకతైః ప్రేరితామలాః...
కుష్ఠముగ నిరమ్ (వాగ్భటుడు)

శ్లో॥ పరుషం భావతేత్యర్థం సత్స
గోపయతో భవేత్. “గురుతల్పగ
దోషార్చ గవిమైధున దోషతః దుశ్చ
ర్యాస్యాదసౌ కుర్యాత్. (చింతామతే)
అలోపతీ వైద్యులు ఈ పదునెనిమి
దింటిలో రక్తజ క్రిములవలన గలి
గిన కుష్ఠమునే లెప్రసీ (Leprosy)
అని పిలుచుచున్నారు.

కుష్ఠి సం. విజ. (న. నీ. న.)

కుష్ఠరోగము గలవాడు. ఆను. 2.56

కుసుమ బాణుడు సం. వి. అ. పుం.

మన్మథుడు, పూలు బాణములుగా
గలవాడు.

తే. కుసుమబాణుని బాణముల్ గూడ
నెదు, గరిగి నేరిమి వాటించి కరువు
గట్టి, పోసి చేసి చైతన్య సంపుటము
దగ పుటిచిరో కాక యిట్టి చేడియలు
గలరె. విరా. 2.27.

కుసుమము సం. వి. అ. పుం. న.

పువ్వు.

కం. విను కుసుమంబుల వాసిం, చిన
నొప్పని కంపు విడిచి చెందును
సౌరభ్య నిరూడిం దిలలు. శాంతి.
5.418.

కుసుమ సాయకుడు - కుసుమాయు

ధుడు, కుసుమాస్త్రీడు సం. వి. అ. పుం

మన్మథుడు, పువ్వుబాణుడు.

ఉ. ... శయ్యకుఁ దెచ్చెదం గుసుమ
సాయకు పూనికి నేడ తీర్చెదన్.
విరా. 2.245.

చం. ... ధృతి గోలుపుచ్చె కుసు
మాయుధుడు. విరా. 2.2

చం.... ఎడసేసిరి కుసుమాస్త్రిదు
నైవడు నన్ను బావకా. ఆర.5.201
కుసుమితము సం. వి. అ. (అ. ఆ. అ.)
పువ్వులు పూచినది.
వ. .. పెనుగాలిం జిక్కువడిన కుసు
మిత కాశవనంబును బోలు చక్క
ట్లును. భీష్మ. 3.248, శ్రీ. 2.153.

కుసులము సం. వి. అ. పుం.
భాస్కరు పోసెడు గాదె, పొణక.మొ.
సీ. .. అయ్యుచిర విజ్ఞానామృత
స్వరూపునకు నాతండు దోఁక. తే.
గావళకుద్భవ కుసులాదివంబు చంద
మొప్ప. శాంతి. 5.616.

కుహరము సం. వి. అ. న.
గుహ, వివరము.
వ. ... సముదిత సాంద్రసం
రావంబు రోదసీ కుహరంబు నిందిన.
విరా. 4.265.
చ. ... గాండివ కృణనము. రోదసీ
కుహర కర్పరముం బగిలింప
నుగ్రతన్. విరా. 5 30., శాంతి.
6.423.

కుహరుడు సం. వి. అ. పుం.
క్రోధవళ గణాంశ భవుడు. ఆది.
3.80.

కుళింగము సం. వి. అ. పుం.
ఒక దేశము. భీష్మ. 140.

కుళిందము సం. వి. అ. పుం.
ఒక దేశము. ఈదేశాధిపతి ధర్మరాజు
నకు వళగతుడై రాజసూయమునఁ
గానుకలర్పించెను.
వ. మేరు మందిర మధ్య పీఠవర
వాసులయిన కుళింద పారద దెంకిణ

కోట. ఇదయు వళగతుడై. సభా.
2.113.

కుళిరము సం. వి. అ. పుం.
కర్కటకము. ఎండ్రీ.
స్రగ్ధరి.. లీన నానా కుళిర చాళోగ్ర
గ్రాహ మీనావళుల నెనఁగి దుర్వార
వారోపు గంభీరాలంఘ్య ప్రాణవేగం
బగుచు...నుగ్రంబగు జలనిధి నంతం
తటం గంటిమంతన్. ఆర. 7.16.

కూ

కూ
కూయి, మొట్ట.
ఆ. అకట యాడుచూయు నాల కూ
యును లాఁతి.వారికై ననరయ వలయు
సనిన,నన్ను గీచకుండు దన్నంగ
నెట్టులు, మాడనేరెచ్చి ధర్మసూనుఁ
డపుడు. విరా. 2.177.

కూకటి దే. వి.
చిన్న శిఖ, పిల్ల జుట్టు.
ఆ. వాడియైన కర్కటకమునఁ
గొనె,చగళులము చెక్కలెగయ
గొఱిగి,నరులకెల్లఁ జూడ నవ్వగు
నట్లుగాఁ,గలయ నైదు గూకటుల
నొనర్చ. ఆది. 6.250.
శ్లో॥ ఏవ ముక్త్యా సతాప్రస్య పంచ
చక్రే వృకోదరః, అర్ధచంద్రేన బాణేన
సం. భార. ఆర. 271.9.

కూతు దే. వి. కూతురు.
'కూతు' శబ్దమునకు ప్రథమైక వచన
మున 'బ'వర్ణము నిర్వచ్యుగా వచ్చును
మిగిలిన ప్రథమా బహువచనమునుండి
అన్ని విభక్తులయందును రాదు.
1. ఆడు శిశువు, బాలిక.

వ. అంత మేము శిష్యగణంబుండెడ
... వని యమ్మాలినిపులిసతలంబున
శకుంత రక్షితయైన కూతును ..
ఎత్తికొనివచ్చి శకుంత రక్షిత
యగుటంజేసి శకుంతల యను
నామంబిడి కరంబు గారవంబునఁ
బెనిచితిమి. ఆది. 4.48.

2. పుత్రిక, కొమార్త.

సీ. పడసిరి పలువురఁ గొడుగు గూఁ
తుల. ఆది. 3.51.

ఆ. రాచకూతు మీద రాగంబు
పుట్టుట, నాకుఁ జెప్పవైతి నీకు, శాప
మిత్తు. శాంతి. 1.242.

సీ. ... కాశీపతి కూతులు, కన్యలు
మువ్వరు గలుగుటయును. ఉద్యో. 4.273.

కూతు కూతురు దే.వి.

మనుమరాలు; దౌహిత్రీ.

వ. హోద్రచహమండను రాజర్షి...
దాని జన్మప్రకారంబును దద్యౌత్రాం
బును విని తన కూతు కూతురగుట
యెఱింగి. ఉద్యో. 4.288.

కూతురు

(దీనికి ప్రథమైక వచనమునందే భారత
ప్రయోగములు గలవు).

పుత్రిక, కొమార్త.

గీ. ఆ తనూజుల కంచలంబులపై
లతాంగి దుశ్శల యను కూతురమర
బుద్ధి. ఆది. 5.108; ఆను. 4.174.

సీ. ద్రౌపది యనగ ద్రుపదునికిఁ
గూతురై. స్వర్గ. 1.58.

2. త్రీ; ఆడుది.

కొడుకు గాంచు రాచకూతురెద్దానికి
నట్టివనికి నుచితిమైన సమయ మొదివె

దడయుటింక నొప్పడు. ఉద్యో.
ఆది. 3.148.

కూజితము సం. వి. అ. న.

అవ్యక్త ధ్వని.

సీ. కలహంస కూజిత కలనాద
మొనఁగ నా, పానికి నేడొక్క బ్రహ్మ
చారి. ఆ. వచ్చి పోయె. ... ఆర.
3.103.

కూటము¹ దే. వి.

1. కొలువుకూటము, సభాభవనము.
కం. అలుకుఁడు మృగమదమున
మ్రుగ్గులు వెట్టుఁడు గప్పురమునఁ
గుంకుమమున గోడలు పూయుఁడు
మజిదామక, ములు గట్టుఁడు పెద్ద
కూటమున సొంపారన్. ఉద్యో. 3.152;
శాంతి. 1.371.

కూటము² సం. వి. అ. పుం. న.

1. ప్రోగు, రాశి.

ఆ. .. క్రమి, కీట రక్త మాంస
కూట కుఱవ, మోర విధము శాల
దారుణ చంచు వా, యన రివాన్వితం
బునయ్యెఁ బథము. స్వర్గ. 1.17.

2. అగ్రము, కొన. చూ. కూటస్థుఁడు
1వ అర్థము.

3. పర్వత శృంగము, కొండకొమ్ము.
(చూ. కూటస్థుఁడు 2వ అర్థము).

కూటస్థుఁడు సం. వి. అ. పుం.

1. కూటమందు (అగ్రమందు) ఉండు
వాడు. వంశమునకు మూలపురుషుఁడు
వ. ... అతనికి సూర్యుండును నత్రికి
సోముండును నుచయించి రాజవంశ.
బులకుఁ గూటస్థురైరి.

2. కూటుమువలె (పర్యతశృంగమువలె) నిర్వికారముగా నుండువాడు. పర మాత్మ.

కం. హేతురహితుడ వకర్రపు, భూత స్రష్టవు సమస్త భోక్త వత్త్వంబై తత్త్వమునగుదు జగన్నేతివు కూటు స్థుడవును నీవ ముకుందా. శాంతి. 4.241.

కూటువ దే. వి.

ప్రోగు, గుంపు. (చూ. కూటువమూక)

కూటువ మూక దే. వి. (కూటువ + మూక)

ప్రోత్సాహపఱచి యక్కడక్కడ వెదకితెచ్చి ప్రోగుచేసిన పిఱిఱము చం. అడవుల కొండలంబడి మహా పద రూపతి చన్మవారి నిప్పుడు గొనివచ్చి కృష్ణఢోక ప్రోవుగఁ గూటువమూకఁ గూర్చినం, బొడుతురె పొందునందనులు భూవర యేటికి నింత భీతి. ఉద్యో. 2.208.

కూడ అవృ. ద్రు. ('కూడు' ధాతువు యొక్క తమన్మాద్యర్థక చూపము)

1. సహర్థకము.

మ. ... చూర్ణంబు గావెను నొక్కొని మేపంబున దేవ దానవులతోఁగూడం ప్రయోగించు. ఉద్యో. 4.424.

కం. భీముని దత్తోదరులను, భూమి శ్వర యిపుడ వట్టి పొరిపుచ్చెద ను, ధామక మ్రింగెదఁ గృష్ణమి త్త్రంగణంబుతో సుతులతోఁగూడన్. ద్రోణ. 5.210.

2. సమవచ్చయార్థకము.

ఉ. ... ఇహాత్ర బ్రసిద్ధియై బల

దర్శనమగుడవై న నీవు నీ, మిత్రులు గూడ నిట్లయిన మెత్తురె వత్తురె కొల్వ భూభుజుల్. విరా. 5.203.

కూడంగట్టు } దే. స. క్రి. (కూడన్ + కూడంగట్టు) కట్టు)

కలిసికట్టుగా బంధించు.

వ. ధర్మజ భీమార్జున నకుల సహ దేవులు దమ తమ సమస్తాయుధంబులుఁ గూడంగట్టి యిందుఁ బెట్టిన వారు. విరా. 4.108.

కూడంబట్టు } దే. స. క్రి. (కూడన్ + కూడంబట్టు) పట్టు)

కలిపి పట్టుకొను.

ఆ. ఎత్తికొని చనఁగ నిమ్మగునట్లుగా, మెదలుచున్న ప్రజల మీ రెంటిఁ గూడఁబడె నవియుఁ గూడి యొండొంటితో, జక్కనంచె నెండు నొక్కడయ్యె. సఖా. 1.147.

కూడంబడు } దే. అ. క్రి. (కూడన్ + కూడంబడు) పడు-స్వార్థమున)

కూడు, చేరు.

వ. పొందవులు నవ్వనంబున ననేక మృగంబుల వధియించి యందఱు నొక్కయెడం గూడంబడి యాశ్ర మాభిముఖులై వచ్చునెడఁ దమ్ములఁ జూచి ధర్మజుఁడయి. ఆర. 6.193.

ఉ....మును వోయెనువచ్చుడు సెప్పు కొన్న సంతేతపు, జోటఁ గూడఁబడి దేవముఁ బొందుమఁ జారుంబులున్. విరా. 3.72.

కూడంబాటు } దే. అ. క్రి. (కూడన్ + కూడంబాటు) పాటు. స్వార్థమున)

కలిసికొను, ఏకమగు.

వ. బంధుజనంబులు గూడంబాటి కీచ
కళవంబుఁ గనుంగొని విరా. 3.8.

వ. నీవిటవచ్చుట వినినయప్పుడు
ధార్తరాష్ట్రులందఱుం గూడంబాటి
తమలో నిశ్చయించిన తెఱంగు.
ఉద్యో. 3.235.

ఆ. నీచదశకు వచ్చి నిషధాచలంబున
కరిగి సురవరేణ్యుఁడఁగియుండె
నమరులెల్లఁ గలఁగి యన్యోన్య పీడన
భయముఁ బొంది కూడఁబాటి. ఉద్యో.
1.142.

కూడంబెట్టు దే. స. క్రి. (కూడన్ +
కూడఁబెట్టు) పెట్టు)

సమావేశము చేయు, ఒకటొకఁగూర్చు.
వ.... తొల్లి దుర్యోధనుండు మాతోడి
యాసునం జేసి పెక్కండ్రు, రాజు
లను మ్రుక్కడి మూఁకలనుం గూడఁ
బెట్టి ధనంబు వ్యయపెట్టి భూమియు
బండారంబునుం బాడుచేసె. ఆశ్వ.
1.14.

శా. తోడంబుట్టిన భీమ పాద్మల మహా
దోర్ధర్షముల్ లాతుఁలై తోడంచు
బెఱవారి దుర్బలుల నెందున్ నచ్చి
రైన్మంబునం, గూడంబెట్టెదు ...
ఉద్యో. 3.334.

కూడఁగఁదెచ్చుదే.స. క్రి. (కూడఁగన్
+ తెచ్చు).

కదియఁజేర్చు, దింపజుచు.

చం. ... జల్లనం జెచ్చి దెంచు
గూడఁగఁదెచ్చి నన్నుఁ గేవలమున
ముట్టినెవ్వరికి వచ్చుననుం గలఁగున్
వెనుంబడున్. విరా. 2.104.

కూడఁగముట్టు దే. స. క్రి. (కూడఁగన్
+ ముట్టు)

తఱుముకొనివచ్చు.

మ... ఆతండవినీతి సేసినను జేయ
కేను మత్స్యపనీ,శుని యస్థానము
దిక్కు వే చనిన నవ్వుఁ దీవ్రకోపం
బున, నైసుకం గూడఁగముట్టి పట్టికొని
తన్నెం బల్కులింకేటికిన్. విరా.
2.158.

కూడఁద్రోచు దే. స. క్రి. (కూడన్ +
త్రోచు)

ప్రోగు చేయు, కుప్ప చేయు,

వ. కళ్ళవు.డు నా భస్మచయంబు
గూడఁద్రోచి తనమంత్ర తంత్రశక్తిం
జేసి యెప్పటియట్ల వృక్షంబుగాఁ
జేసిన. ఆది. 2.192.

కూడఁబోవు దే. స. క్రి. (కూడన్ +
పోవు.)

సమీపించు.

శా. (భీష్మద్రోణులు దుర్యోధనునితో)
ఈ కౌరవ్యుల నెల్లఁ గాచికొనవే యే
పొప్పదెందుం దుదిన, శోకంబొండక
వేగమై గదలి కృష్ణం గూడఁబోవే
నృపా. ఉద్యో. 4.24.

కూడముట్టు దే. స. క్రి. (కూడన్ +
ముట్టు)

తఱుముకొనివచ్చి కలిసికొను.

(ద్రౌపది తన భంగపాటు చెప్పుచు
భీమునితో)

తే. పాణతెంచిన యక్కులపాంస
నుండు, గోపమధరంగ వెనుకన
కూడముట్టె, నట యెఱుంగుదు నీవు
మీయన్న పెద్దతనముఁ జూచితివే
మందు ననిలతనయ. విరా. 2.175.

వ. ముహూర్తమాత్రంబునఁ గూడ
ముట్టి యమ్ముగంబు సమయించి ఆర.
4.339.

కూడవచ్చు దే. స. క్రి. (కూడన్ +
వచ్చు - స్పృశమున)
చేరవచ్చు.

తే. ... అమ్మహాభాగుడవ్వు, దోడ
కోడకుమని నన్నుఁ గూడవచ్చి. విరా.
5.286.

కూడవైచు దే. స. క్రి. (కూడన్ +
వైచు).
ప్రొగు చేయు.

తే. ... ఆప్రొద్దు సమిధలు సాల
గూడి, వైచి యనలంబుఁ గూర్చి
యవ్వనిత. ఉద్యో. 4.368.

కూడికొను దే. అ. క్రి. ($\sqrt{\text{కూడు}}$ 2

1. చేరుకొను, కలసికొను, ఏకమగు.
వ. ... బహు ప్రదేశంబులు రోసి
కొంతేయులం గానక సంకేత స్థలంబు
నం గూడికొని మా వర్తించిన తెలుంగు
దేవరకు నెఱింగించి యట దివ్య
చిత్తంబున నవధరించినభంగి సేయు
వారమై. విరా. 3.87; సౌప్తి. 1.90.

కం. వేడుక పుట్టిన జూదం, బాడెనె
ధర్మజూడు వారిలందఱుఁ దమలోఁ,
గూడికొని విలిచి బలిమిన, యాడి కవ
టజయము గొనుటయది దగవగునే.
ఉద్యో. 1.25.

(తామందఱు ఒక కట్ట కట్టుకొని]

2. స్నేహము చేయు.

వ. .. అమ్మాత్సర్కంబున నక్క-
ర్లుండు మీయెడ నీను గలవాడయి
చుర్యోధనుం గూడికొనియె. శాంతి.

1.18.

శ్లో॥ స సఖ్యమకమరోద్భాల్నే రాజ్ఞా
దుర్యోధనేన చ. సం. భార. శాంతి.

2.8.

కూడిమను దే. అ. క్రి. [$\sqrt{\text{కూడు}}$ 2
కలసి మెలసి బ్రదుకు.

ఉ. ... ధర్మజూడు... పూనిక దగ.
దీర్చియుఁ గూడి మనంగఁ గోరెడిన్.
ఉద్యో. 3.281.

కూడిముట్టు దే. స. క్రి. ($\sqrt{\text{కూడు}}$ 2
తఱుముకొని వచ్చి యెదిరించు.

ఆ. కూడిముట్టిఁ గ్రీడి కురువంశమున
కెల్ల, మూలకందమీ నృపాలుఁడితని,
నిచటఁ గాచికొనుట యెల్ల పౌరుష
ములుఁ జేత నిలిచి లావు సేయవలయు
విరా. 5.199.

కూడియుండు దే. అ. క్రి. [కూడు 2]
చుట్టు చేరు, పరివేష్టించు.

ఆ. చెలఁగి లేవనేడ్చు చిటుతక దానిఁ
గ్ర, వ్యాధ మొరమృగముల శనమద్ది,
బట్టకుండఁ జెట్టుపలఁ గప్పిరక్షించు,
కొని శకుంతలతులు గూడియుండె.
ఆది. 4.46.

కూడు¹ దే. వి. బౌ.

అన్నము, తిండి.

కం. పేరు వలలుండు గూడుం [జీర
యు నిడి సాకతంబు సేసినఁ జాలుం
గోరిన వంటకములు నా, నేరిమిఁ దగ
నెఱిపి కొలుతు నిశ్చలభక్తిన్. విరా.
1.219.

తే. కుడుచునెడ వాని పెనుప్రేలు
కూటిలోన, దునిసి పడియున్న ఆది.
7.259.

ఆ. ఆలు విడ్డ లేని యట్టి త్రిమ్మరి

యగు,కొయ్యగార కుడుటఁ గూడుపెట్టి
కుడుచు వారలిట్టి ప్రొప్పించులు
సేయఁజొచ్చుచిప్పగించిచూతురయ్యో
ఉద్యో. 2.9.

కూడు2 దే. అ. క్రీ.

1. గుమిగూడు, ప్రోగగు, సంఘీభ
విండు.

ఉ. కందువ సెప్పి యొక్కెడఁ ద్రి
గర్తులు దాడికిఁ గూడువారు మీరం
దలు వేఱ యొక్కయెడ నాజికి
సేనలఁ గూర్చుడు. విరా. 3.126.

2. తగు, యక్తమగు.

ఉ. రాజగృహంబు కంటె పుండు
ముగా నిలు గట్టఁగూడదు. విరా.
1.123.

చం. విరలుడు సూచుచుండ పదివే
పుర ముందట నట్లు ద్రోవ నొక్క
రుడును గాదు గూడదనఁగల్గెనె. విరా
2.257.

పద్యకము. కొడుకు పల్కు విని
కూడదు నాక దురాత్ముడై కడఁగి
మీకు నవకారము సేసి ధరిత్రి వెల్వ
డఁగఁ బంచె గడు బాపమతిన్ ధృత
రాష్ట్రుడు. ఆది. 6.227.

3. కలసియుండు.

ప. సుశర్మయుఁ నేలినవాని పనిఁబూని
జోడు పక్కర కైదువు బిరుదు గూడి
పంచదేశం బాపోశనంబు గొనం దమ
కించు తన బలంబు గజవిజ యడిపి
కొని. విరా. 3.131.

4. తోడ్పుడు, సాయపడు.

ఉ. దేవకుమారకుండయగుఁ దేజము
చండిము సూడ నాతఁడీ, గోవులఁ
గ్రమ్మఁజెంచుటకుఁ గూడిన యంతెయు

కాదు నాకు సం,భావన సేయు వత్స
• లభభంగులఁ దా మన వంశమంత
యుం,గావను బ్రోవనుం దలఁపు
గల్గుట దెల్లము సేసె. విరా. 5.302.
5. ఏకమగు, ఒకటిగానగు.

ఆ. చాపములును దొనలు వర్తములు
నసి ముద్గరా,ద్యాయుధములఁ గూడ
నతఁడు గట్టి. విరా. 1.172.

స. క్రీ.

పొందు, చెందు.

కం. బాదబ దహనుడనై వడి,నేడు
సముద్రములు జలములేఁ గ్రోలుదు
నీ,రేడు జగంబులు విలయము గూ
డెడనెడఁ దజ్జలంబు గొనకొని విడు
తున్. ఆం. 4.271.

2. కలుపు, సంకలితము సేయు.

మ. ... విరాటవర్తమట యద్యోగా
దులుం గూడఁగాఁ బదియేనింటి ...
విరా. 1.7.

స. క్రీ., అ. క్రీ.

చేరు, కలియు.

కౌరవపతి ముట్టనదరినంత సేనల
తనిఁ గూడె. విరా. 5.289.

చం. ఎడ గలుగంగఁబోయె
బసులిప్పుడ కూడుచమన్న నాతఁ
డున్,నడపఁదొవంగుడున్. విరా.
4.171., విరా. 1.172.

ఉ .. నీవు సుయోధనుఁ దట్టివానిలో
బొచ్చెము లేక పుడి మనఁబోవక
పోవఁగరాదు నాకు. ఉద్యో. 3.46.

సీ...మనమెంత, దతిమిన మృగము
ఁదయు జవంబు గలదు రధ్యంబులు
గడుకొని కూడంగఁజాలవు. ఆర.
4.338.

[కూడు = సమీపించు. దగ్గఱ]

2. రమించు, సంభోగించు.

కం. ... లోపాముద్రం జూచి
ముసీంద్రుడు మన్మథ, గోచరుడై
దానిఁ బ్రీతిఁ గూడఁగఁ దివిరెన్. ఆర.
2.381.

కూడుగూర-కూడుగూరలు దే. వి.

అన్నమును, కూరలును.

తే. ఏను వంటలవాడనై యా
సరేంద్రుఁ, గొలిచి గరగరగాఁ గూడు
గూఁ చిత్తమునకును వచ్చిన చందం
బునన యొనర్చి నేర్చి మెలఁగుదుఁ
గరము వినీతి మెఱసి. విరా. 1.76.

సీ. తల్లికిఁ దండ్రీకిఁ దద్దయు భక్తుడై
ఫల మూల మధు మాంసములును
మేలికూడుగూరలు దొరకొల్పి వారికిఁ
దృప్తి యావహించుచు. శాంతి. 3.177

కూడువెట్టు దే. అ.క్రీ.

లిండిపెట్టి పోషించు.

ఉ.... వి, బ్రాజిత రాజ్యతంత్రములు
పాలనసేయుదు నేన వీటికిన్, రాజనఁ
గా నెపంబిది విరాటునకుం దగఁ
గూడు వెట్టుదున్. విరా. 2.254.

కూడు సీర దే. వి.

కూడును గుడ్డయును, అన్నవస్త్రములు.

కం. వినుము గుణవంతుఁడొక్కఁడు,
ధనవంతండైనయొక్క ధరణీనాథుం,
దన కూడుసీరకై కాంచనమడిగి.
శాంతి. 3.164., శాంతి. 4.32.

కూన వై. వి. (సం. కుణకః)

పశుపక్ష్యాదుల శిశువు - శిశువు.

కం. పులి గూనలఁ దిను చందము,
గలిగిన సంతటను నిలుచుఁగాక ధనం

బుల్, గలుగునె మీఁదం గావున, జలగ
దిగిచిసట్ల గొనఁగజను నిల సొమ్ముల్.
శాంతి. 2.303.

కూవము సం. వి. అ. పుం.

1. నూయి.

వ. ... సరిస్వతీజలంబు తత్కూ-
పంబున నుద్గతంబై యా సవనపతి
నుద్ధరించె. శల్వ. 2.155., శాంతి.
2.284., శాంతి. 5.128.

2. ఒక పుణ్యతీర్థము.

వ. గంగమడువున నొక్క కూపం
బున మూడు కోట్ల తీర్థంబులు సన్ని
హితంబులయి యుండు నందుఁ గృత
స్నానులయినవారికి సర్వతీర్థ స్నాన
ఫలంబగు. ఆర. 2.267.

కూబరము సం. వి. అ. పుం. న.

బండి నొగ, యుగంధరము.

చం. .. గ్ర, క్కున నతఁడొల్లబోయి
'రథకూబరమూతగ నిల్చె సోలుచున్.
విరా, 5.176.

కూయి దే. వి.

కుయి, కుయ్యి, కూ.

1. ఆర్తి సందేశము, భయ వార్త.

వ. ... నేడు కౌంపులు పసులం
బట్టరని కూయి వచ్చిన. విరా. 4.29.
2. సాహాయ్యము.

వ. .. మత్స్యనగరంబునఁ గొంతే
యులున్నవారని శంకించి వారలు
గూయివచ్చినం గినుటకుగాదె యిట్లు
నిశ్చయించి చేసినపనికి నిపుడు విచా
రంబేల. విరా. 4.185.

3. రక్షణము.

చం. అసమున మీదెఱుంగక మహా
గ్రహవృత్తి గడంగి చెచ్చెరం, బసు

లకుఁ గూయిగా జనియెఁ బాపఁడు.
విరా. 5.284.

కూయు దే. అ. క్రి.

అబహు.

కం. మాసెనభోపతి నక్కలు కూసెన్
విరా. 4.86.

చం. ... శుక కోకిల భృంగతతుల్
వనంబులం, దెడనెడఁ బల్కఁ గూయ
సోయింపఁగ మ్రోయఁగఁచ ద్విరావ
ముల్. ఉద్యో. 2.111.

కూర దే. వి.

శాకము (తోటకూర వంకాయ మొద
లగునవి)

ఉ. ... మేన్, గాజియెట్టియైన నొడి
కంబుగ వండుదు నెల్లి గూరలు.
విరా. 1.77.

తే. వింతకూరలు గుడుపున వేడ్క
సేయు, భంగి సంగ్రామమున నూత్న
భంగులెడఁచ, గొతుకము సేయు.
శల్క. 2.93.

కూరఁగ నాటు దే. అ. క్రి.

లోతుఁగా దిగఁబడునట్లు గ్రుచ్చు.

ఉ.... కడునొప్పెడు మేనులు వాడి
కైడువుల్, కూరఁగ నాటినం బుడమి
గూలుటకక్కట యొర్పవచ్చునే.
ఉద్యో. 3.268.

కూరదీను దే. అ. క్రి.

కండమూలములు భక్షించు.

సీ. ... ఇంక నెన్నాళ్ళుండెడి,
గొంత వనంబునఁ గూరదీనుచు.
ఆప్ర. 2.15.

కూరగాయలు దే. వి.

కూరలు, కాయలు (తోటకూర మొద

లగు ఆకుకూరలు), వంకాయ మొద
లగు కాయకూరలు)

ఆ. వియ్యములును నేయుఁ బెరుగును
గూరగాయలును వంట ఉట్టియలును
గడ్డి, కవణములును బెల్లుగా నొడఁ
గూర్చి. ఉద్యో. 1.93.

కూర యసరు దే. వి.

శాక రసము ఆకు పసరు.

సీ... ఒక్కనాడ త్రపస్వి వ్రేల్చాటి
దర్ప. ఆ. గంటిఁ యార యసరు
గాఢిన నర్తించె నతఁడు, శల్క. 2.160
శ్లో. పురా మంకణకస్సిద్ధః కుశాగ్రే
జేతి విశ్రుతమ్. శ్మతః కిల కరే రాజం
స్తస్య శాకరసోఽస్రవత్. సుం. భార.
శల్క. 40.39.

కూరాకు దే. వి.

కూరికుఁ బనింపవచ్చు ఆకు.

కం. ... నేనడవులకున్, మరలం
బోయెద నచటం, దిరిగెదఁ యారాకు
గోసి తినియెద. భీష్మ. 2.8.

కూరాకు గోసి తిను

తినుటకుఁ బనింపవచ్చు ఆకులను ఏటి
త్రుంచి తిను. (చూ. కూరాకు).

కూరిమి } దే. వి. ($\sqrt{\text{కూర్చు}}$)
కూర్మి }

1. ప్రేమ. స్నేహము, వాత్సల్యము.
కం. హరి యొకఁడు నీనొకండవుఁ,
బరమావులు గలిమి నరుఁడు భారవుఁ
బనికిం, జొరనలుకఁడు నీ కూరిమి
పొరపొచ్చెము గాక యుండఁ బోవఁగ
వలదే. ద్రోణ. 3.285.

చం. తన మునుపడ బన్నములుఁ
దమ్మునిపైఁగల కూర్మి పేర్మి నీ, జన
పతి నైపకున్నె. ఉద్యో. 2.102.

2. శ్రీకి పురుషుని మీదఁగాని పురుషునకు శ్రీమీదఁగాని యుండు అనురాగము.

కం. వారిజతోచన నీపైఁ గూరిమి గల మగని వెదకికొను మొరు ననఁదే. ఉద్యో. 1.350.

విణ. కూరిమి గలది; ప్రియము.

సీ. ... మల్లన సిద్ధనామాత్యుల, ఘోరిమి తమ్ముండు గుంటూరు విభుఁడు, కొమ్మనదండనాథుఁడు. విరా. 1.10.

చం. .. సమీరు కూర్మినందనుఁడు.

విరా. 2.332.

కూర్పు1 దే. అ. క్రి.

1. కలుగు.

కం. .. ఈ ప్రబంధమండలి కది నాథునిగా నే పురుషుని జేర్కొను వాడనొ యను తలఁపు గూరిన మది తోన్. విరా. 1.8.

కం. ... శోకము, గూరన్ గదదిక నెలుగు గుత్తుక దగులన్. భీష్మ. 2.364., శాంతి. 3.98.

2. చొచ్చు, తూలు, దిగఁబడు.

ఉ.... కడు నొప్పెడి మేనులు వాడి కైదువుల్, గూరిగ నాటినం బుడమిఁ గూలుటకక్కట యోర్వవచ్చునే. ఉద్యో. 3.268.

స. క్రి.

పొందు.

అ. ఎల్లవారు నెఱుకలెడలి చొక్కెక్కిని, ద్రాతిశయము టూరినట్టులైరి. విరా. 5.208.

కం. గంగాసుత గురు కర్ణుల, సంగరమున బాండుసుతులు సంపుట గన్నా

రం గనియు నీ తనయులా, సం గూరిరి వారిఁ జంపు శల్యుండను చున్. శల్య. 1.110.

చం. .. కైకొనుమన్న నతండు ప్రీతినె, కొన్న భుజియించు వెండి యను గూరఁడత్వప్రి. ఆశ్వ. 4.233.

కూర్పు2 దే. అ. క్రి.

నిద్రించు.

గీ. కూరు మొన పెట్టినట్టులు గొంద టుజ్జులాయదములు గంకటములు నమరనున్నఁ జూచి చావనివారని చూడు చేర, నరుగకున్నవి కంక గృధ్రాచులకి. శ్రీ. 2.20.

(కూరు మొన = నిద్రించు సేన)

కూర్పుకొను-కూర్పును దే. స. క్రి.

క్రుక్కు.

సీ. .. ఏను శంతనుసుతుండు, గురుఁడునువిదురుండు, గూర్పునికూర్పుని చెవులఁ బోయెమె సవిశేష. గీ. కార్య వచనముల. శ్రీ. 1.142.

కూర్పు మొన పెట్టినట్టులు

నిద్రించు సేన పట్టుకొనినయట్టు. చూ. పూర్పు2.

కూర్పుచు-కూర్పు దే. స. క్రి.

1. చేర్చు. అంటియుంచజేయు.

కం. అని తలఁచుచు నచ్చట నొక, వననిది ఛేనంబుఁ జూచి వాసపుఁ డార్చిం, బును శుష్కంబును గాదిది, యనుచుం గులిశమునఁ గూర్చి యధిక రయమునన్. ఉద్యో. 1.1398.

సీ. ... ఇన్నియును సంకలితములు గ, నంచిత శ్రేత్రజ్ఞునందుఁ గూర్చిన వాడి. ... శాంతి. 2.8;

తే. ... ప్రాచీన ప్రాజంబువుక,
నిన్న కూర్పు చేయెంతు నీ సన్న
కడక. శాంతి 3.332.

2. సంభారము చేయు, సంఘటన
చేయు.

ఉ. అవల వచ్చు రావడల కన్నిటి
కోర్పులకాంగిగోర్పు కాకీ, వెడమాట
లక మరలదు. విరా. 2.78.

ఆ. అంబ వలసేల యెమ్మెయినై
నను నాచ్చు నలవరించి కూర్పుట
దువె. విరా. 2.80.

3. మిక్కిలుగా జేయు, మైత్రిచే
గలుపు.

ఉ...కాక సహించి పొండపుల గౌర
వులం దిగిగూర్పు నేర్పునన్. ఉద్యో. 3.75.

4. సంపాదించు, కూడబెట్టు, చేరువ
చేయు

సీ. .. పొడిపిప్పియు బొంకయు
ధనము గూర్పు, దెల్ల పాపములకు
చెక్కుడు. శాంతి. 5 2.8

గీ. .. కొండిట్టము వారిక కూర్పు
యిచ్చిరి. ... అపి. 7.133.

ఆ. విభవ దొంగి, ఉన్నమునయందు
తర్త్ర మంచన పెనర్పు ధనము
కూర్పునయదియ. ఆది. 5.105.

5. అడుము, ఏకము చేయు.

సీ. చంచలు నునుగాంతి కందేర్పు
కూర్పు బాగునకు దెచ్చిన యట్లు
గొవరు మిగిలి. విరా. 2.52.

6. సిద్ధపఱచు, ప్రోగుచేయు.

చం. మనబలమెంత యంతయు
సమగ్ర సముద్యమ దుర్దమంబుగా,
మనమును గూర్పు. విరా. 3.108.

ఆ. కందువ సెప్పి యొక్కెడఁ ద్రి
గర్తులు దాడికిఁ గూడువారు మీ,
రందఱు వేఱ యొక్కయెడ నాటికి
సేనలఁ గూర్పుడు. విరా. 3.127,

7. పొందించు, చెందజేయు.

ఉ. .. విప్రునకుదాత ధనంబొడఁ
గూడునేని సం,తానముఁ గూర్పు నర్దు
లకు ధర్మనిరూఢతఁ బంచిపెట్టు
దు,ర్మాన విదూరుడై పరఁగఁ
బ్రాప్తుఁడు కౌరవవంశ దీపకా. శాంతి
2.223.

గీ. దండ్యు దండెచరుంచునందు
దండ,నంబు గూర్పుట విప్రుమనంబు
నొచ్చు,నట్టి పనిసేత నూ హింస
ధరణిపతికి. ... ఆను. 5 66.

8. సంధించు.

కం. అనవుడు నవ్విరుడు స.య్యన
నరదము డిగ్గి నియతుడై ధనురా
చార్యుని సంస్మరించి చాపము, గొని
మంత్రముతోడ శరము గుణమునఁ
గూర్చెన్. 2.63.

9. కలిగించు, కావించు, చేయు, సమ
కూర్పు.

కం. కలపములు గూర్పు బహువిధ,
తిలకఁబులు వెట్టి వింత తెరువునఁ
బలుపు, వుల్లు గట్టికట్టి మోడ్వఁగఁ ,

చలముడువగ నరులు గ్రువ్వ, దద్దయు
నేర్తున్. విరా. 1.320.

సీ. కలపంబులఁగైవ గంధంబులుగఁ
గూర్చి చనువున నలదుదు ననువు
గాఁగ విరా. 1.107.

10. ప్రేమించు. చూ. కూర్పువాడు.

1. ఇష్టఁడగు, ప్రియపడు.

కం. కొరవులకుఁ బాండవులకు,
నారయ నీవొక్కరూప యనదృశ
ధర్మాచారందపు రాజునకుం,
గూరుతు గతమేమి యిట్లనుటకుం
జెపుమా. ఉద్యో. 3.217.

మ. హరిమేనల్లుడు గొంతి కూర్పు
మనుమం దన్మర్తనూఁడు, ద్రోణ.
2.286.

కం. ధనలుబుల మ్రుచ్చులఁ గూర్పు
నివారలఁ బగఱవలని వారల ధృతి
చాఁచెనల దుర్జనులం, బనుపవుగా
రాచకార్య భారము చాల్చున్. సభా.
1.40.

వ. కృష్ణుండు నీకుం గూర్పు నీకుం
బరమాప్తుడైన సంజయు నతని
పాలికిం బుచ్చితది తెన్ను. ఉద్యో.
2.325, ఆను. 1.274.

చం. ... ఇక్కురువిభుఁ డింతసేపు
గడుఁ గూర్చి విలాపము సేసె వారి
కిన్. ఆర. 5.355.

2. పొదుపు. జోడించు.

ఉ. కూర్పుట నాత్మ రత్నమునకుం
గనకంబునకుం దగున్. విరా. 1.28

3. ఉపకరించు.

ఆ. ... పనికిఁ జాలఁ గూర్తునేను.

విరా. 1.101.

కూర్చికొను | (చూ. కూర్పుకొను.)
కూర్చుండఁబడు | దే. ఆ. క్రి.

(√ కూరుచుండు. స్వార్థమున 'పడు')
చూరఁజడు, చతికిలఁజడు.

ఆ. వలుద నారసంబు వక్షంబు
దూఱంగ, నేయుటయును బాండవేయుఁ
డార్చి గూరి నిలువలేక కూర్పుండఁ
బడి నూతు, నరద మెగువు తొలఁగ
ననియె నధిప. కర్ణ. 2.381.

గీ. ఇంత పాపంబు సేయంగ నెత్తి
కొందు, మయ్య రాజ్యలోభంబుననఖిల
బంధు, జనుల వధియింపఁ దొడగితి
మని రథంబు, మీదఁ గూర్పుండఁ
బడియెఁ జేయాఁదికొనుచు. భీష్మ.
1.188.

కూర్చుండు దే. ఆ. క్రి. (√ కూరుచు)
ఉపవిష్టుఁడగు, ఆసీనుఁడగు.

కం. ... తనకునర్హంబగు నెడఁ
గూర్చుండి. విరా. 1.121.

కం. చని ధర్మసుతుఁడు సింహాసన
మున భీమాదులాత్మ సముచిత రుచి
రా, సనముల సభాసలిం గడు, కొని
పంచాగ్నులనుబోలెఁగూర్చున్నంతన్.
విరా. 5.316.

కూర్పుకొను | దే. స. క్రి. (√ కూరుచు
కూర్చికొను |

వెంటఁ జెట్టుకొను.

వ. ... తమ్ములం గూర్చుకొని తమ
యంతవట్టును నొక్కట విరాటు
నకుఁ బొడసూపిన. విరా. 3.219.

2. ప్రోగు చేసికొను.

కం. కళలుం గాడ్చలు లోనుగఁ, గల
చిరురలఁ గూర్చుకొనుచుఁ గాలంబు
జనం, బుల వడ్డించు నాతని, వల నల

వకః దౌ డివి ర్చకు వశ్యుః జేయున్
శాంతి. 4.448.

కం. నానాదేవంబుల బలు, మానిసులం
గూర్చికొని సమత్సర బుద్ధిం, దానే
మనియెడు గయ్యమ, సూనుండలని
తెలుంగు సూతము చెపుమా. ఉద్యో.
2.223. విరా. 3.146.

కూడు, సంకలకము చేయు.

సీ. చెందవ యేట నొక్కండమాన
మిక్కిలైన యన్నెలలెల్లఁ గూర్చికొనఁ
బడిమాఁడు హయములు దప్పక
నిన్నటితోటక నిండె. విరా. 4.232.

4. (తెక్కలు) ముడుచుకొను.

వ... వింతమానసి మెలంగి ముసుంగు
పుచ్చిరట్లు పేలుకని యెఱకలు వొడల
దిడిచ్చి కూర్చికొని కలగొనంబలుకు
పులుగుల యెలుంగులవలన విరా.
2.240.

కూర్మకౌలు-కూర్చికౌలు దే. వి.
(కూర్చుకొను) కూర్చుకొనుట, కలియ
గట్టుకొనుట.

కం. నరవహుదేము సంగమమునం
బరకున్నయెఱుంగదక్కటా, బరవన
పేది వచ్చెఁ బిహవన్ వినియున్
మముఁ గూర్చికౌలు దు, స్తరమను
బుద్ధి నిప్పటికి శత్రుల కన్యోఽటంగం
రలంచి యీ, వెరవున డాగ... పృథివీ
పతి దుర్దశనిట్లు పొందునే. శల్క.
2.17.

కూర్మవాఁడు దే. విజ. ($\sqrt{\text{కూర్మ}}$)
క్రియఁడు, అంకు మగఁడు.

వ. పింగళయను వేశ్య డన కూర్మ
వాఁడు రాక వచ్చి పెద్దయుం, త్రొద్దు

వోవు సంతకునుండి వాఁడు రాకుండు
టయును. శాంతి. 4.16.

కూర్మనివాఁడు దే. విజ. ($\sqrt{\text{కూర్మ}}$)
ఇష్టము కానివాఁడు. అప్రియఁడు.

కం. ధనలుబ్ధుల మ్రుచ్చులఁ గూర్చ
నివారలఁ బగఱవలని వారల ధృతి
చా, లనివారల దుర్జనులం, బనుపవుగా
రాచకార్య భారము దాల్చున్. సభా.
1.40.

కూర్మరము సం. వి. అ. పుం.

మోచేయి.

వ. .. బకావరజుండు డస్సినం
బవమానపౌత్రుండు పడవైచి తాను
మీదై జాను కూర్మర ముష్టి
మాతంబులు నిర్భాత పాతంబులుం
బోల్కిఁ బ్రయోగించి నొప్పించి
ద్రోజ. 3.268.

కూర్మనఖరము సం. వి. అ. పుం.

ఒక రకమైన బాణము (ఇది తాఁబేది
గోటివలె నుండుటచే దీనికి పేరు వచ్చి
యుండవచ్చును.)

కం. ఇంతయుఁ గనుగొనియును
శత్రుంతపుఁ దోసరిలకాజి దోహల
మలరం, గొంతేయుతోడఁ దలఁపడి,
వింతలయిన కూర్మనఖర విశిఖము
లేసెన్. విరా. 5.75.

వ. ... విజృంభించి భట్టంజలిక
తుర ప్రకూర్మనఖర ప్రభృతి బాణ
వేణికా వితానంబుల వెగడువఱచిన.
ద్రోజ. 2.89.

కూర్మము సం. వి. అ. పుం.

2. తాఁబేలు, కచ్చపము.

సీ. బహు పదాతి దుర్మర భారమడ

రిన, సురగ కూర్మంబు లొండొంటిఁ
బొంద. విరా. 3.158.

2. శ్రీ మహావిష్ణుని మహావతారము
లలో ద్వితీయావతారము.

ఉ. నీ వలమూపులాపు మును నేల
వహించిన నాగ కూర్మగోత్రావని
భృద్ధిశాకదల కారయ నూటపట్టు
గాదె. విరా. 2.193.

కూర్మరాజు సం. వి.

శ్రీ మహావిష్ణుని దశావతారములలో
రెండవ అవతారము.

వ. ... అందఱు నప్పర్వతంబు దెచ్చి
సముద్రంబులో వైచి దాని క్రింద
నాధారంబుగాఁ గూర్మరాజు నియమిం
చిరి. ఆది. 2.11.

కూర్మ వ్యాహము సం. వి. అ. పుం.

తాజేటి యాకారమునుఁ బన్నిన మొగ్గ
ము. భీష్ముడు తన యెనిమిదవ
నాటి యుద్ధమున దీనిని తీర్చెను.
మీనఁ ద్రుచ్చిహుడుగా ధృష్ట
ద్యుమ్నుడు శృంగాటక వ్యాహము
పన్నెను. భీష్మ. 3.69.

కూర్మ చూ. కూరిమి.

కూలదన్ను దే. స. క్రి.

పరిత్యజించు, విడనాడు.

తరంము. కడఁగి బుద్ధిబలంబునంద
యకంటకంబుగఁ జేసి యే బుడమి
రాజ్యము సర్వముం దగ బుచ్చి
యిచ్చిన నిమ్మలం, గుడువనేరక దీని
నిచ్చటఁ గూలదన్ను శరీరమున్,
విడుతుఁగాకని నిశ్చయించెడు వెట్టివైతె
నరేశ్వరా. ఆర. 6.32.

శ్లో॥ మయా హృతాం శ్రయం స్పృతాం
మోహాదపహాయ కిమ్, త్వమబుద్ధ్యాద్య
స్పృతే ప్రాణానుశ్రస్థు మర్హసి. సం.
భార. ఆర. 2.503. (వావిళ్ళ).

కూలద్రోచు దే. స. క్రి.

పడఁగొట్టు.

ఆ. పల్లవ ప్రసూన ఫలభరితంబగు,
ప్రూను గూలద్రోచు మత్తగజము,
పోల్కి వివిధ రత్న భూషితం, దై న
సూతుఁగూల్చె ననిలసుతుఁడు. విరా.
2.52.

కూలప్రేయు దే. స. క్రి.

పడవేయు, చంపు.

వ. అతని యరదంబు గుఱ్ఱంబులం
గూలనేసిన. భీష్మ. 2.78.

కూలము సం. వి. అ. న.

గట్టు, ఒడ్డు.

వ. . . సరస్వతి యత్రవస్త్రి తన
చేరువ నొకప్పుడు జపయుక్తంబై
యుండఁ గూలాపహరణంబు సేసి
వటుత నమ్మహాత్ముం గొనిపోయిన.
అల్ప. 2.170., శాంతి. 5.184.

కూలవైచు దే. స. క్రి.

1. ప్రసరించుచు.

సీ. ... ప్రచుక్త వలచినయప్పుడు
గొనిపోవు నవలీలఁ గూలవైచు. విరా.
2.15.

2. చంపు.

తే. ... వానిగజముఁ గూలవైచిన
నాతండు నేలకుఱికి. భీష్మ. 2.115.

కూలప్రేయు దే. స. క్రి.

మ. . ఉన్నదుఁడా భీముఁడు నన్న
నిం దొడరిననవ్వప్రహరంబు బెట్టి

దమై తాఁన గూలు పర్వతము
మాడ్కిం గుంభిని గూలవ్రే, సెద
నా కోర్కిగదా గదారణము వచ్చెం
బెద కాలునన్. ఉద్యో. 2.218.

కూలహ సం. వి. అ. త్రి.

ఒకానొక నది.

తే. త్రిభిరంబను పేరి దాత్రీధరము
ను, పాంతమున రుద్రకల్పితంబైన
కూల, హాభిదాన కల్లోలిని శోభితోప,
కంఠయై యొప్పుఁ దత్తీర కాననమున.
ఆను. 3.62.

కూలు దే. అ. క్రి.

1. పడు, క్రిందఁబడు.

మ. ... దాని మగలన్ వశ్రాహతిం
గూలు కై, లనికాయంబన మద్భుజా
సమద లీలన్ గీటడంగించెదన్. విరా
2.75; ద్రోణ. 4 83.

తే. సింహబలుఁ డత్కుగ్రుఁడై చిగురు
బోఁడి, పజ్జుఁ గడువడిఁ దగిలి కోపంబు
గదురి, నాడిచి తలపట్టి తిగిచి మహా
గ్రవృత్తిఁ గొంకు కొనరించుకయు
లేక కూలఁదాచె. విరా. 2.128.

2. చచ్చు, మరణించు.

ఉ. కూలెడివారె పాండవులు ఘో
రపుఁ బోర నొకండాకొండ యీ, చా
లెడు వారలెల్ల మును చావఁ గ్రమం
బున సేనలన్నియుం గూలగఁ గౌర
వుల్ పిదపఁ గూలుదురించియకాక
నోరిచే, బేల వృథాభిమానమున నిన్ని
యుఁ బ్రేరేదు సూతనందనా. ఉద్యో.
2.271; ఉద్యో. 3.288.

3. విడిగిపడు.

వ. .. బలుగాలిం గూలు తరువు
పొలికిం బడిన యగ్రజు నాలోకించి
యనువిందుండు. ద్రోణ. 3.147;
ద్రోణ. 3 95.

కూల్చు | దే. స. క్రి. ($\sqrt{\text{కూలు}}$)
కూలుచు |

1. పడఁగొట్టు.

సీ. కులపర్వతంబులు గూల్చి యొం
దొంటితోఁ దాఁకంగ వికమైఁ దన్ని
యాడ. విరా. 2.134.

కం. వాలమ్ములు పది మేనం, గీలిం
చిన నాతఁడతని కేతనము ధరం,
గూలిచి. చాపము ద్రుంచిన. ద్రోణ.
1.197.

2. పోఁగొట్టు. కూలద్రోయు.

ఆ. కుండతోడి పాలు గూల్చినఁ గిని
యక, యుచున నా సముజ్జ్వలా
త్ముఁడు. అశ్వ. 4.276.

3. చంపు, వధించు.

చం. ... తదీయ సారథిన్, బలువిడిఁ
గూల్చి రథ్యముల ప్రాణములుం గొని
రుగ్రమూర్తులై. విరా. 3.199.

ఆ. .. బొంకు మాటలాడి గురుని,
గూల్చినేర్చినట్టి క్రూరాత్ముఁడేగతిఁ
బోవువాఁడు సెపుమ బుధవరేణ్య.
శాంతి. 1.199.

కృ

కృకలాసత్వము సం. వి. అ. న.

తొండ రూపము.

కృకలాసము సం. వి. అ. పుం.

సరక్షము, తొండ, ఊసరవెల్లి.

వ. ... ఇక్కుపంబునకు వచ్చిన
యపర క్షణంబునం గృకలాసంబులకు

లేని మేను పెంపావహిల్లిన. ఆను.
2.485.

కృత్రుము సం. వి. అ. పుం. న.

1. సాంతపనాది వ్రతము.

సీ. బ్రహ్మహత్య కిల్బివంబు
దొఱంగుఁ గృత్రుముల్ నడిపిన
నాటు వత్సరములు. శాంతి. 1.304.
శ్లో॥ త్ర్యంహం త్ర్యంహం ప్రాతత్ర్యంహం
సాయంత్ర్యంహం మధ్యాదయాదితమ్.
త్ర్యంహం పరంచ నాశ్చియాత్, ఇతి
విధినా ఏకైక కృత్రో ద్వాదశ
దినాత్మకో జ్ఞేయః మాసే మాసే ఇతి
తస్మాదేతః సప్తాహమ్ ప్రాతః
సప్తాహమ్ సాయం సప్తాహమయాచి
తమ్ సప్తాహమనశనమ్ విషమేషు
మాసేషు స ఏవాష్టాః క్రమేణ సమేషు
మాసేషు ప్రకార ఏవమ్ వర్షత్రయ
మితి ద్వితీయః॥

ఇది కెందువిధములుగా మతాంతర
ములు గలవు. 1) మూడు దినములు
పగళ్ళను మూడు దినములు రాత్రు
లను భోజనముచేసి మూడు దినము
లయాచిత పదార్థములభుజించి పిమ్మట
మూడు దినములు నిశ్రితపవాస
ముండవలెను. ఇది ద్వాదశ దినాత్మక
మైన కృత్రుము. ప్రతి మాసముననిట్లు
చేయ దలచుకొన్నన్ని సంవత్సర
ములు చేయవలెను. 2) ఏడుదినములు
పగళ్ళను ఏడు దినములు రాత్రు
లను భోజనము చేసి ఏడు దినముల
యాచిత పదార్థములను భుజించి
తదుపరి ఏడు దినములు నిశ్రితపవాస
ముండవలెను. ఇట్లు 28 దినములకొక

ఆవృత్తి యగును. ఇట్లు జేసి మాసము
లందుఁగాని సరి మాసములందుఁగాని
క్రమముగా ఎనిమిది పర్వాయములు
(8×28 ది) మూడు సంవత్సర
ములు చేయవలయును.

2. అపాయము, ఆపద, విపత్తు,

కం. జ్వలనంబు వాయువశమునఁ,
దొలఁగుడు జీవనము మాకు దొరకొను
కృత్రుంబుల సంశయముక కార్యం
బులు గర్తవ్యములు నియతములు
చర్తముల్. ఆది. 8.310.

కృతకము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)

నిజము కానిది, కపటమైనది.

కం. .. గూఢమతి నుండుద మింద
ఱుముఁ బురోచను కృతకము, నెఱి
నేర్పడునంతకును వినీతాత్ములమై.
ఆది. 6.159.

వ. . . కానీనుండు దరహానితాన
నుండగుచు గృతక భూసురు నుప
లక్షించి యిట్లనియె. ఆర. 7.365.

కృతకాద్రి సం. వి. ఇ. పుం,

క్రిడించుట కొఱకు నిర్మింపఁబడిన
పర్వతము, చేత గట్టు, క్రీడాపర్వ
తము.

సీ. కృతకాద్రి కందర క్రీడా గృహం
గణవివిధ రత్నైవల వేదికలను.
ఆది. 4.216.

కృతకృత్యత సం. వి. ఆ. శ్రీ.

కృతార్థత, ధన్యత.

చం. నిన్ను మిక్కిలియగు భక్తిఁ
గొల్చి కృతకృత్యతఁ బొందుదు మట్లు
చేయవే. విరా. 1.203; శాంతి. 1.385.

కృతకృత్యుడు సం. విణ. (అ. అ. ఆ.)

విహిత కార్యమును జేసినవాడు,
కృతార్థుడు, ధన్యుడు.

కం. పతిమదికి నింతయెక్కిన, యతివ
గదా పుణ్యపతి ప్రీయాలాపములీ, గతి
వినఁగాంచితి జన్మము, గృతకృత్యం
బయ్యె నాకు గెలిచితి జమునిన్. శాంతి.
3.311.

వ. కృతకృత్యులమైతిమి ప్రొద్దునుం
జాలవారె. శల్య. 2.332.

వ. ... పవనతనయుండట్లు సని
మహానస మందిరంబు పరిసరంబున
శరీర ప్రక్షాళనము సేసికొని యను
లేపంబున నస్రగంధంబుడివికొని
కృతకృత్యుండై. విరా. 3.2.

కృతఘ్నుత సం. వి. ఆ. శ్రీ.

చేసిన మేలు మఱచిపోవుట.

తే. . నాకుఁ గృతఘ్నుత నెఱపి
దొల్లియెగ్గు సేసినవారి జయింపఁ
బోదు. విరా. 1.198.

కం. ఆరయ మిత్రద్రోహము దారుణ
మగు పాతకము గృతఘ్నుతకంఠెన్,
వైము గొని విడుచుచును, నారెండు
దెఱంగులవారి నాపులనెనన్. శాంతి.
3.525.

కృతఘ్నుడు సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)

చేసిన మేలు మఱచువాడు.

చం. ... అట్టిదా, తకుఁ దుదిఁ గీడు
సేసిన కృతఘ్నుని పీనుగునైన
రోత పుట్టక కవళింపఁ గుక్కలు
నొడంబడునే కురువంశ వర్ధనా.
ఉద్యో. 2.77.

కం. ... బ్రహ్మ, ఘ్నునకును నిష్కృతి

గలుగును, వినుము కృతఘ్నునకు
లేద. శాంతి. 3.524.

కృతజ్ఞత

చేసిన మేలు జ్ఞప్తియందుంచుకొనుట.
సీ. .. నీకు. నెయ్యంబు వాటించు
నేర్చు కృతజ్ఞత యనునవి లేవు. కర్ణ.
2.262.

కృతనిశ్చయుడు సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)

చేయఁబడిన నిశ్చయము గలవాడు,
నిశ్చయము చేసికొన్నవాడు.

వ. మారుత సుతుండును గృతనిశ్చ
యుండై యుండె. విరా. 2.292.

కృతపడు మి. అ. క్రి. (కృతము + పడు)

1. గతించు, కడచు,

వ. ... దేవా వినుము వగవినం గృత
పడిన కార్యంబు గ్రమ్మఱం బొడ
మునే దెండంబు గుండు నంతియకాక.
కర్ణ. 1.226., శాంతి. 1.42.

(శ్లో॥ అతిక్రాంతం హి యత్కార్యం
చింతయా చ వినశ్యతి. సం. భార.
కర్ణ. 32.31.)

2. చచ్చు, మరిణించు.

కం. పనిచి కృతపడిన గాంగే, యుని
దెస యుమ్మలిక నాతఁడుల్లము నానా,
ఘనతరి చింతాభర మొం, దినఁ గుండు
చునుండఁ గొన్ని దినంబులకున్,
ద్రోణ. 1.6.

శ్లో॥ నిహతం పితరం శ్రుత్వా ధృత
రాష్ట్రో జనాధిపః, లేఖేన శాంతిం
కౌరవృత్తింతాశోక పరాయణః, సం.
భార. ద్రోణ. 1.5.

కృతపుణ్యుడు సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)

పుణ్యము చేసినవాఁడు. పుణ్యాత్ముఁడు
కం. కృతపుణ్యుఁడు సుశ్లోకుఁడు
ధర్మతనూజుఁడు, లోకోత్తర శల్యుఁ
డా గెలుచువాఁడధిపా. ఉద్యో. 2.231.

కృతప్రజ్ఞాఁడు సం. విణ. (అ. ఆ అ.)

కృతబుద్ధి, పండితుఁడు. ప్రాజ్ఞాఁడు.
కం. గురునిఁ గృతప్రజ్ఞాని ధర్మ
రతు వయోవృద్ధు లోకమాన్యు దయా
ళున్, సురతటిసీసుతు వంచనఁ బురు
షోత్తమ చంప బుద్ధిపుట్టు నాకున్.
భీష్మ. 3.304.

కృతబుద్ధి సం. విణ. (ఇ. ఇ. ఇ.)

కృతప్రజ్ఞాఁడు; శిక్షితమైన బుద్ధి గల
వాఁడు. పండితుఁడు. ప్రాజ్ఞాఁడు.

కం. కృతమెఱుఁగుట పుణ్యము.
సన్మతి దానికి సమముసేత మధ్య
మము మఱి త, తక్కుతమున కగ్గల
ముగస, తక్కుతి సేయుట యుత్త
మంబుకృతబుద్ధులకున్. ఆది, 6.241.

కృతమతి సం. విణ. (ఇ. ఇ. ఇ.)

1. పండితుఁడు, ఆచార్యుఁడు.

సీ. ఆచార్యుఁడని వినయమునఁబూజిం
చితే కృతమతుల్ ద్రోణుండుఁ గృపు
డునుండ. సభా. 2.11.

2. వి. నిశ్చితమైన బుద్ధి.

చం. ... పోరికిం, గృతమతిన్ మఱి
చొచ్చి సరిత్పుతాదులన్, వెరవునఁ గీట
డంచెఁ దన విక్రమమెందుఁ బ్రసిద్ధి
కెక్కఁగన్. శల్య. 2.345.

కృతము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)

1. చేయఁబడినది.

వ. ... అమృల్లపరుండు నరపతి
యనుమఱి వడసి కృత పరికర బం

ధుండై యరుగుడెంచి. విరా. 2.14.
వ. .. కృతంబైన నెద్దానికి నాశము
లేకుండు. శాంతి. 5.524.

2. అభ్యస్తము, అలవాటు చేయఁబడి
నది.

(చూ. కృతాస్తుఁడు)

వి. అ. న.

ఉపకారము, చేసిన మేలు.

కం. కృత మెఱుఁగుదు రుపకార, ప్రత
మున వర్తింతురెపుడు వదలరు కరు
ణాన్వితులీ నరపతికి శుభ, ప్రతిపాదకు
లగుదురేమి భంగులనైనన్. విరా.
3.63.

కం. కృతమెఱుఁగుట పుణ్యము స,
న్మతి దానికి సమముసేత మధ్యమము
మఱి త, తక్కుతమున కగ్గలముగ
స, తక్కుతి సేయుట యుత్తమంబు
కృతబుద్ధులకున్. ఆది. 6.341.

2. కృత్యము, చేత, పని.

కం. శరనిధి పరివృత విశ్వంభరఁగల
భూపతులు పాండుపతి కృతమునఁ
గిం, కరులై ప్రతిసమ కల్పిత, కరులై
రది మొదలుగాఁగఁ గౌరవ్యులకున్.
ఆది. 5.40.

3. సత్కారము.

కం. కులపుత్తులైన సద్బుత్తుల
కును సత్కారమర్థితో జేయువా, రలు
నీ ప్రస్తవమున ని, మ్ములఁ గృతము
దఱించి ప్రాణము విడుతురనిన్. సభా.
1.38.

4. తాజేసిన పాప పుణ్య రూప
కర్మము.

ఆ. ఒడలితోడఁ గృతము వెడలిపోవునె యిది, తెలియవలయు నాకు నలఘుపుణ్య. ఆర. 4. 169.

కృతయుగము సం. వి. అ. న.

తొలి యుగము (యుగములు నాలుగు: 1. కృతము 2. ద్వాపరము 3. త్రేత 4. కలి) 17,28,000 మానుష సంవత్సరములు. కృతయుగమునకు సంధ్య లక్షయు నెనిమిది వేలు. సంధ్యాంశంబుగూడ నంతియే. ఈయుగమున రాజు ధర్మము నాలుగు పాళ్లు నడిపించును శాంతి. 1.369; శాంతి. 2.288; శాంతి. 5.46; శాంతి. 5.51,52.

కృతవర్మ-కృతవర్మూడు సం. వి. న్. పుం.

యాదవ వంశీయుడగు నొకానొక క్షత్రియ వీరుడు. అశ్వపతి యంశమునఁ బుట్టినవాడు. ఆది. 3.80, విరా. 5.375.

(చూ. చివరిసంపుటము. అనుబంధము) (చూ. అంధకుడు - ధర్మచూడు) విడూరధుండును విడూరధునికి అనియు నతనికి భోజుండు భోజునికి హృదికుండునుం గలిగిరి అందు హృదికునికి దేవమీధుండు శతధనువు కృతవర్మ యను కొడుకు గలిగిరి. దేవమీధునకు కూరుడు కూరునకు మారిపయందు పెనుదేవుడు జన్మించిరి. ఆంధ్రభాగవతము - నవమస్కంధము. 714.

కృతవీర్యుడు సం. వి. అ. పుం.

చంద్రవంశీయుడగు ఒక రాజు; ఈతని కూతురు భానుమతి. ఈమె భర్త అహంయాతి. ఆది. 4.2.

ఈతఁడు భృగువంశీయుల యాజకత్వముతో బెక్కు క్రతువులు చేసి అనంత ధనరాసులు వారికి దానమిచ్చెను. దానము పట్టినవారు గతించిన పిదప వారి వంశీయులు ధనలుబ్ధులై యాధనమును భూమియందుదాచిరి. ఆది. 4.2., ఆది. 7.132.

కృతశాచము సం. వి. అ, న.

ఒక పుణ్యతీర్థము. ఇందు స్నానము చేసిన పుండరీకము చేసిన ఫలము గలుగును. ఆది. 2.259.

కృతస్థితి సం. విణ. (ఇ)

నిలుకడ చేసికొన్నవాడు.

ఉ. ... అనా, తంకుఁ డుదంకుడన్నుని గృతస్థితియై మరుభూమి యందు ని, శ్శంకమతిన్ వసించి ... అచ్యుతున్ మనః, పంకజవేదిపై నిడి తపంబొనరించె. .. ననేక వర్షముల్. ఆర. 4.374.

కృతహస్తాడు సం. విణ. (అ.ఆ.అ).

చేతినేర్పు గలవాడు, గుణితప్పక యేయువాడు. విలువిద్య యందు నేర్పరి.

క. మనసిజ రాగంబునఁ బెనఁగిన యిట్టివి లేడిఁ జూచి కృతహస్తాడు పె,ల్చిన యేనమ్ముల నారెం,టిని ద్రెళ్ళగనేసెఁ గడు కతినహృదయఁడై. ఆది. 5.49.

శా. ద్రోణాచార్య పిలుంద నొప్పి

కృతహస్తుర్ ... ధర్మజ ప్రముఖులై
జ్యేష్ఠానుపూర్వంబుగాన్. ఆది. 6.9.

కృతాంజలి సం. విజ. (ఇ. ఇ. ఇ.)
దోసిలి ఉన్నాడు, చేమోడిన
వాడు.
వ...దేవా యేను వాసుదేవుని శరణు
సొచ్చి బ్రదుకువాడ ననుచు గృతాం
జలి యగుటయు. ఉద్యో. 2.331.

కృతాంతుడు సం. వి. అ. పుం.
యముడు.
కం. ... నరుడు గింక ర్రవ్యత్వ
తిరోహితాత్మహిత సంస్కృతియైన
గృతాంతుడతని జేర్చు దన పురిన్.
శాంతి. 6.388.

కృతాకృతము సం. విజ. (అ.అ.అ.)
(కృతము + అకృతము)
చేయదగినదియ, జేయగూడనిది
యనెనది.
కం. కృతమిది యకృతంబిది యది,
కృతాకృతంబనుచు. శాంతి. 5,388.

కృతాత్ముడు సం.విజ. న్.(అ.న్.న్.)
1. శిష్యునిగు మనస్సు గలవాడు,
మనస్సును లోబఱచుకొన్న వాడు,
మనో నిగ్రహము గలవాడు.
సీ. నీవు నెప్పిన మహనీయ వాక్య
నికాయ, మతిగహనం బకృతాత్ముల
కును ... గ్రమ్మఱ దెలయవచ్చి
యందడు. అశ్వ. 2.97.
2. దోషరహితుడు, నిర్మలమైన
మనస్సుగలవాడు.
కం. క్రతువరులు నన్న తగ సంస్తు
తించి పలమందగండ్లు దోషయు
తులు స,మృతిఁ బ్రాయశ్చిత్తంబుల,

గృతాత్ములగుదురు మదియ కీర్తన
పరులై. ఆశ్వ. 3.40.

కృతార్థత సం. వి. అ. స్త్రీ.
నెఱవేర్చుకొన్న కోరిక గల్గియుండు
ధన్యత.
ఉ. ... నా,పుట్టు కృతార్థతం బొరసె
బుణ్యచరిత్రుడనైతి. విరా. 1.27;
విరా. 3.34.

కృతార్థత్వము సం. వి. అ. న.
కృతార్థత. సార్థకత, సఫలత, ధన్యత
మ. .. క్రోధము కృతార్థత్వంబు
నొంది. విరా. 2.284.
వ. ... కృష్ణునకు నత్యుత్తమ వస్తు
విస్తార మహోదాఁబగు నుపహారం
బిచ్చి దేవోపచారంబుల నారాధించి
కృతార్థత్వంబు నొంది. అశ్వ. 4.212

కృతార్థీకృతము సం.విజ.(అ.అ.అ.)
కృతార్థము చేయబడినది. సఫలము
గావింపబడినది.
వ. .. బృహద్రథుండు వచ్చి ...
ఏడ్చుచున్న కొడుకుం జూచి కృతార్థీ
కృత లోచనుండయ్యె. సభా. 1.149.

కృతార్థీభూతము సం.విజ.(అ.అ.అ.)
కృతార్థీకృతము. సఫలము గావింప
బడినది.
మ. దివిజాధీశ్వరు పాలించ జని
కృతార్థీభూత చేతస్కుఁడై. ఉద్యో.
1.189; శాంతి. 5.187.

కృతార్థుడు సం. విజ. (అ. అ. అ.)
1. నెఱవేర్చుకొన్నకోరిక గలవాడు;
ధన్యుడు.
వ. భక్తవత్సలుండగు హరిహర
నామండు నీదెస దయాకుండై యుని

కింజేసి నిన్నుం గృతార్థనిఁ జేయం
గార్హర్థియయి. విరా. 1.11.

చం. ...నా మనోరథంబు నెరయ
సంఘటించి సుఁపుంగవ నన్నుఁ
గృతార్థుఁ జేయవే. ఆర. 5.189.

2. నెఱవేర్చుకొన్న పని గలవాఁడు,
కృతకృత్తుఁడు.

కం. పాండవులం బాంచాలురఁ జుండ
భుజా విభవ మెనఁగ సమయించి
కృతార్థుఁడనయి పెంపుఁ దేజము
గండును దక్కొండు లేదు కార్యము
దలఁపన్. సౌప్తి 1.19.

వ. ఇమ్మెయిఁ గృతార్థుఁడయిచ దివ్యా
శ్రుంబు. ద్రోణ. 1.257.

కృతాస్త్రాదు సం. విణ. (అ. అ. అ.)
అభ్యసించుచున్న అస్త్రవిద్య గల
వాఁడు, అస్త్రవిద్యయందు ఆతిథేజిన
వాఁడు.

సీ. అంపును వెరవును గలవు కృతా
స్తుండవని నిన్ను నెఱుఁగుదు. కర్ణ.
2.262.

కృతాహుఁడు సం. విణ. (అ. అ. అ.)
ఆహారము తీసికొన్నవాఁడు. భోజనము
చేసినవాఁడు.

వ. ...ఇట్లు కృతాహుఁడైన హరికిఁ
జందన చరాద్యర్చనంబు లాచరించి.
ఉద్యో 3.233.

కృతి సం. వి. ఇ. శ్రీ.

1. చేయుట.

చం. ఒకరుని జంపితేని సకలార్థయ
గైకొనుమంట నీవు మున్ శకునికి
మాయజూపమున సంపదతెల్లఁ ద్రయో
దశాబ్ది భోగ్యకృతి నమర్చి యొడ్డి
నటులైనది. శల్మ. 2.1:5.

2. కృత్యము, పని.

కం. రథమవితథమైనను సా,రథి పని
నెఱపిన మహాత్రరాజి విధిక్యతీన్,
వృథ గానున్నను గర్హనిఁ, బ్రథనం
బున గెల్వ దేవపతికిన్ వశమే. కర్ణ.
1.43.

కం. తన యంశమైన కనకము, విను
కుంతిదేవికిచ్చె వేదవ్యాసుం, డనఘా
యఁచియంచయు న, వినుతచరిత
ధర్మకృతుల వినియోగించెన్. ఆశ్వ.
4.208.

3. ప్రబంధము, గ్రంథము

ఉ. ... అం, దాదిఁదొడంగి మూఁడు
కృతులాంధ్ర కవిత్వ విశారదుండు
వి, ద్యాదయతుండొనర్చె మహితా
త్ముఁడు నన్నయభట్టు దక్షతన్. విరా.
1.6. (చూ. 8.)

4. రచన.

కం. పారాశర్యుని కృతియయి, భారత
మనుషేరఁ బరఁగు పంచమ వేదం, బు.
విరా. 1.17.

5. ఉష్మపులలో నొకఁడు. ఆను.
3.192,

కృతినాథుఁడు సం. విణ. అ. పుం.

కృతికి అధిపతి, కృతిపతి.

ఉ. ఇట్టి పదంబు గాంచి పరమేశ్వ
రునిం గృతినాథుఁ జేసి. విరా. 1.27.

కృతిపతిత్వము సం. విణ. అ. న.

కృతినాథుఁడుగా నుండుట.

తే. .. క్కచ్చ, ఉచ్చ మర్థించి వచ్చితిఁ
దిక్కిశర్మ. విరా. 1.18.

కృతుఁడు సం. వి. అ. పుం.

ఉష్మపులలో నొకఁడు. ఆను. 3.192,

కృతము సం విజ. (అ. ఆ. అ.)

చేదంపఁబడినది.

వ. ... గుత్తుల కొలందిచ్చి గృతం
బులయి పడియన్న పాదంబుల వల
నం గెందలిరుల సెజ్జల చందంబులగు
చొట్టును. విరా. 3.236.

కృత్తి సం. వి. ఇ. శ్రీ.

1. రై భృంగుడు అవక్రీడని సంహరిం
చుటకై జట పెటికి హోమము చేయఁగా
బుట్టిన సుందరాంగి. ఇంకొక జట
పెటికి హోమము చేయఁగా బుట్టిన
రాక్షసునకు ఈమెను భార్యగా నిచ్చెను.
ఆర. 3. 265-272.

2. మారణహోమమున అభిచార క్రియ
వలనఁ బుట్టిన రక్కసి. వృషాదర్శి
యను రాజు ఆకలిగొని శవభక్షణ
మునకై పూనిన సస్త్రధులకు బహువిధ
ధాన్యములు వాహనములు గ్రామములు
బహుమతి నిచ్చెదమనఁగా వారు ప్రతి
గ్రహణము విషముగా భావించుమని
యంగీకరింపరైరి. అంతనా మహిపతి
మంత్రులచే గొన్ని కృత్తిమ వన
ఫలములు ఋషుల కిమ్మని పంపెను.
వారు ఆ ఫలము పేమగర్భకంబు
లగుట యెఱింగి స్వీకరింప నిరాక
రించిరి. భూపతి యటుపై నాగ్రహాద
గ్రుఁడై కృత్తి యను మారణహోమ
మును వేల్చి ఒక రక్కసిని బుట్టించి
సస్త్రధులఁ జంప నాజ్ఞాపించెను. ఆ
రక్కసి సస్త్రధులు వచ్చునొక సరస్సు
ఒడ్డునఁ గావలియంచెను కొలను
నందలి తామరహుంద్లను పెరికికొని
ఛేదించి దలచిన మునిపుంగవులా

కొలనులోనికి దిగఁజొవుచుండ ఆ
రక్కసి వారించి వారి నామధేయాదు
లడిగెను. అప్పుడా సస్త్రధులఁ జేరి
యున్న శునస్సఖుఁడను పరివ్రాజకుడు
బ్రహ్మాదండ నిభంబగు నిజహస్త
గత దండంబున దాని శిరస్సు వ్ర
య్యలు సేసి భస్మము గావించెను.
ఆను 3.212. మొ. 222వ.

3. (మృగాదుల) తోలు, చర్మము.
చూ. కృత్తివాసుఁడు.

కృత్తిక సం. వి. ఆ. శ్రీ.

1. వీరు ఆర్మురు పుత్రాధినులై కుమార
స్వామికి నొక్కపెట్ట పాలిచ్చినవారు,
కాన వీరు కుమారస్వామిక తల్లులైరి.
అతఁడు కార్తికేయుఁడయ్యెను. శల్య.
2.176.

2. అశ్విన్యాదుల యందు మూడవ
నక్షత్రము.

వ. నిశ్చింశమునకు గృత్తిక
యధిదేవత గురుండు రుద్రుండు ...
శాంతి. 3.449.

కృత్తికాంగారము సం. వి. అ. న.

ఒక పుణ్యార్థము దీనిని సేవించిన
కల్పిషములు దొలగి స్వర్గము లభిం
చును. ఆను. 2.77.

కృత్తికామఘము సం. వి. అ. న.

ఒక పుణ్యార్థము. దీనిని దర్శించిన
దురితములు తొలగును. ఆర. 2.271.

కృత్తికాశ్రమము సం. వి. అ. న.

ఒక పుణ్యార్థము ఇచ్చట నియమ
పూర్వకముగా స్నానము చేసి పితృ
తర్పణము చేసిన పునః కొలువున
నానందిము పొందుచును. ఆను. 2.78.

కృత్తివాసుడు సం. వి. న్. అ. పుం.
తోలుదాల్పు; శివుడు.

ఆ. ... కృత్తివాసుడు సుర, శ్రేణి
క్రతువు నియతిఁ దేయఁడనఁ, నరుగు
దెంచె. సౌ. పి. 2.121. (చూ. 128,
125).

కృత్తము సం. విజ. (అ. ఆ. అ.)
చేయఁదగినది.

వ. దేవతలకుం గృత్తంబయినదానిఁ
దత్తప్రభుత్వంబున వింటి. శ్రీ. 1.72.

వ. ... కృత్తంబులు కృతంబులైన
మదీయ ప్రకృతిన పొందుదురు.
శాంతి. 6.388; శల్య. 1.49.

ఆ. అద్దరాత్ముఁ గృపణు నాత్మీయ
కార్యత, తృపుని నధికరాగ పరవ
శాత్ముఁ, దొడరి వాలి చనిన శ్రోవనే
యని చిర, మ్రేల తడయ మనకు నింక
నివట. ఆర. 7.3. (చూ.6).

కృపసేయు మి. అ. క్ర.

దయగనఁజూచు, అనుగ్రహము చూపు.
కం. అడవులఁ బెద్దియు గాలం, విడు
మలఁ గుడిచితిమి మాకు నిది దఱియని
యిప్పుడు వచ్చితిమి వివస్నల యెడి
గృపసేయుటయు లెన్న యీరలుగ
కుఁడి. విరా. 5.123.

వ. ఈ యధర్మంబునకు వెఱుగు నీవు
నామీదఁ గృపసేయుము ద్రోణ.
2.169.

వ. అద్దెవుండు వత్సలుండయి వార
లతోడం గూడి విహరించుచుండు నా
మీదం గృపసేసి క్షేత్రజ్ఞ ప్రకారం
బు సకలంబును దేటపడ ననుగ్ర
హించి. శాంతి. 6.467.

కృపాచార్యుడు సం. వి. అ. పుం.
కృపుడు; అశ్వత్థామ మేనమామ,
కౌరవ పాండవుల ప్రథమాచార్యుడు;
ఏకాదశ దుద్రాంశమునఁ బుట్టినవాడు.
విరా. 3.104; ఆది. 3.80; ఆది.
5.185. మొ 192 (జన్మవృత్తాంతము,
చరిత్రకై చూ. చివరి సంపుటము అను
బంధము).

కృపాణము సం. వి. అ. న.

కత్తి.

దీనికి 1) అసి 2) విశననము
3) ఖడ్గము 4) తీక్షణధారము 5) దూస
దము 6) శ్రీగర్భము 7) విజయము
8) ధర్మపాలనము అను నామములు
గలవు. శాంతి. 3.449.

కృపాయితము సం. విజ. (అ.ఆ.అ.)

దయ గలిగించునది, దయనీయము.

కం. ... కృపాయితమై శ్రీ, పర్యము
పదునొకండగు పర్యము నా వెలయు
సుకవి పండిత సభలన్. ఆది. 1.55

కృపాలుడు, కృపాకుడు సం. విజ.

(క). కనికరము గలవాడు.

వ. కొందఱు దమవారిం గానక
కన్నీళ్ళు నించుచు నాలింగన రోదన
ప్రముఖంబులైన కరుణా భాషణంబు
లగు నవస్థా విశేషంబులం బొందు
వారలం గృపాకురై యాలోకించుచు.
కర్ణ. 2.317.

కం. ... దేవా, యీలలనకుఁ దగు
వరుని గృపాలుఁడవై యొసఁగుమ
నినఁ బద్మజుఁడనియెన్. ఆర. 5.191

కృపావిధేయుడు సం. విజ.

(అ.ఆ.అ.) దయకు లొంగినవాడు

చం. పరమ కృపావిధేయ. విరా.
2.363.

కృపి సం. వి. ఈ. శ్రీ.

కృపాచార్యుని చెల్లెలు. ద్రోణాచార్యుని
భార్య. ఉద్యో. 4 420.

(చూ. జననము. అది. 5.185. మొ.
192వ.

కృపుడు సం. వి. అ. పుం.

చూ. కృపాచార్యుడు.

కృమి సం. వి. ఇ. పుం.

క్రమి, పురుగు.

కం. జనవర కృమి గర్దభ ముఖజన
నంబులఁ బొంది నరక సంవాసముఁ
జెందు నధిక పాపాత్ముండగు, మను
జుఁడు కర్మ సవిశేష మహిమ దెలిపె
దన్. అను. 4.258.

కృశత సం. వి. ఆ. శ్రీ.

కృశత్వము, కార్యము, బక్కచిక్కి
పోవుట.

కం. దారిద్ర్యముచేఁ గుందుచు, నేరిని
నడుగంగఁ బోవకెంతయుఁ గృశతం,
గూరిన విప్రునకుర్వర, వారని దయ
నీగి ఫలము వాగ్గోచరమే. అను.
2.353; ఆశ్ర. 1.172.

కృశము సం. విణ. (అ. అ. అ.)

క్షీణించినది.

ఉ. . ఆ, వీరభటావళుల్ బహుశ
విక్రమ కౌతుకవైన నీ శరాసారము
లన్ బదల్పడఁ గృశంబగుటెప్పుడు
నీకుఁ దోపదే. కర్ణ. 3.118.

కం. . సై, న్యమ్మదియును నీచేత
గృశమ్మయ్యెడుఁ జుమ్ము వలదు
శంకింపం. శల్కగన్. 2.31.

2. సన్నము. బక్కచిక్కినది.

వ. .. అతి స్థూలకాయులుఁ గృశ
మూర్తులు. సౌప్తి. 1.116.

కృశానుడు సం. వి. ఉ. పుం.

అగ్ని.

ఉ. నేరక చేర నొక్కనిన నీటుగఁ
జేయఁ గృశానుఁడిద్ద ధా, తీరమణాగ్ని
గాల్పు నతితీవ్రత వంశమునెల్లశాంతి.
1.93., ఉద్యో. 2.187.

కృశీకృతము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)

కృశించునట్లు చేయఁబడినది.

వ. నియమ కృశీకృత శరీరంబుతోఁ
బండ్రెండు వర్షంబులశేష వ్రతంబులు
సలిపిన తపోనిధానంబవు. ఆర.
1.120.

కృశీభూతము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)

కృశించినది.

వ. .. అనవరతోపవాస కృశీభూత
శరీరుల. ఆది. 2 84.

కృశుడు సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)

కృశించినవాడు.

వ. ... అమృహాత్ముండు గోపించి
యటుగఁ దెవులు గొనుమని శాపం
బిచ్చిన నయ్యోషధినాథుఁడు నానాటికి
గృశుండయ్యె. శల్య. 2.148; 149.
2. అకలి గొన్నవాడు.

సీ. .. విప్రుని గృశు, నామంత్రితు
జేసి యరఁడు గుడువవచ్చినఁ బెట్టమి.
అను. 2.68.

వి. అ. పుం.

ఒకానొక ముని.

కిం. అన జనకు నటులఁ బవనా, శన
శవముఁ దగిల్చి రాజసమునఁ బరీక్షి,

జనపాలు చనుట కృతుడనుచును
వలన నెఱింగి కోప మూర్ఛితై .
ఆది. 2.169.

2, ఐరావత కులసంభవుడైన సర్ప
శ్రేష్ఠుడు. జనమేజయుని సర్పయాగ
మున హామగుండమునఁ బడెను ఆది
2.212.

కృశోదరి సం. విణ. ఈ. శ్రీ.
సన్నని నడుము గలది; శ్రీ
వ, అచ్చిడా కృశోదరి వృకోదరు
కడకుంజని సమయమున ననవుడు.
విరా. 2.322.

కృషి సం. వి. ఇ. శ్రీ.
కరిసనము, సేచము.
చం. వెరవున లావునం గృషిక వేయు
విధంబుల మేలొనర్చినన్, దొకొను
నే ఫలంబు దఱితోఁ దగు వర్షము లేక
యున్న. ఉద్యో. 3.82.

కృషిభాగి సం. విణ న్ పుం.
సేద్యము చేసి జీవించువాడు.
సీ. ... సప్తమిఁ గృషిభాగి, యష్టమి
వాణిజ్యపుష్టుడు ... అగు. ఆను.
3.161.

కృష్ణ సం. వి. ఆ. శ్రీ.
1, ద్రావది.
సీ. కడమిమై సౌగంధమున యతుల
మనఁ, మనఁగి కృష్ణకు, బువ్వులట్లు
దెచ్చె. విరా. 1.74.
ఈమెకు జన్మకాలమున ఆకాశవాణి
ఈ పేరు పెట్టెను, ఆది. 7.20.
(చూ. ద్రావది.)
2. పరావసుని భార్య, రైభ్యుని
కోడలు.

ఉ. ... ఆరామమునందుఁ జూచె
మునిరాజకుమారుడు రైచ్చుకోడలిం
దామరసాక్షిఁ గృష్ణ యను దానిఁ బరా
వసు భార్య, పైపి 5. ఆర.3.262.

కృష్ణద్వైపాయనుడు సం.వి.అ.పుం.
జేడవ్వాసుడు

శా. ... కృష్ణ ద్వైపాయనుఁ డర్థి
లోకహిత నిష్ఠంబుని కావించె ధర్మా
ద్వైతస్థితి భారతాభిషేకు లేఖించె న
యామామ్యమున్. విరా. 1.3. చూ.
వ్యాసుడు.

కృష్ణ భుజగము సం. వి. అ. పుం.
నల్లత్రావు.

ఉ. ... మై,నాడఁగనేసెఁ గృష్ణ భుజ
గావలిఁ బోలిన నారసంబులన్. భీష్మ.
3.113.

కృష్ణము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)
నల్లనిది.

వ. వినుము జీవావస్థలు ఛాయలై
యుండుఁ గృష్ణంబును భూమంబును
హరిరంబును చుండుంబును రక్తం
బును శుక్లంబును నైనవి యాఱు
గలవు. శాంతి. 5.412.

కం. అర్కు నుదయాస్తమయము
లందుఁ గృష్ణ,కాంతి మోర కబంధం
బు గవ్వఁ జూచె. భీష్మ. 1.11,
వి. అ. పుం.

1. నలుపు.

ఉ ... చాయయుఁ గృష్ణంబు గావున
గృష్ణుడనియు. శాంతి. 6.432.

2. ఒహాళవక్షము.

వ. ఈ కృష్ణ చతుర్దశినాటి రాత్రి

పురోచనుండు లక్కయలు చహనంబు
చరింపెట్లు. ఆది. 6.157.

కృష్ణమృగము సం. వి. అ. పుం.

లేడి, హరిజము, నల్లయిట్టి.

వ. ... ఆ కృష్ణమృగంబు నాయుచ్చు
దివ్యపుష్టిం గనుగొను మే చెప్పినట్లు
సేసిన నిన్ను ఎడంబించుచు వైపునఁ
బయలుగఁ గంధర్వులును వీరె విమా
నంబుల నేరెంచిన వారనుటయు.
కాంతి. 5.362,

ఉ. కృష్ణమృగ చర్మ కృతాంబర
కృత్యు...సాత్యవతేయుఁ గొల్పెచన్.
భీష్మ. 1.71.

కృష్ణవర్చుడు సం. వి. న్. పుం.

నల్లని మార్గము గలవాడు, అగ్ని.
కం. ఆ కృష్ణవర్చుడుజ్జ్వల, భీకర
జిహ్వచరఁ బేర్చిన. శల్మ. 1.362.

కృష్ణవేణి సం. వి. ఈ. స్త్రీ.

కృష్ణానది.

వ. గంగయుఁ దుంగవర్షయు వేత్ర
వతియు వేదవతియుఁ గృష్ణవేణియుఁ
బెన్నయు. భీష్మ. 1.38.

కృష్ణశబలము సం. వి. అ. న.

నలుపు గలిసిన చిత్రవర్ణము గలది.
వ. .. పండ్రెండు కాళ్ళును కృష్ణ
శబల వర్ణంబును గల మహాగజంబా
నూతిదరినున్న తరువుఁ జేరంజనుదేర
స్త్రీ. 1.47.

కృష్ణశిల సం. వి. ఆ. స్త్రీ.

ఇనుము.

వ. ... శ్వేత్మంబున స్పృహకంబును
చిత్రంబున మరకతంబును వారంబును
గృష్ణశిలయు నఖంబుల నన్తరంబును

స్నాయునంచయనంబు నంబ్రవాళం
బునుం బుట్టి. ఆర. 5.172.

కృష్ణ సర్పము సం. వి. అ. పుం.

నల్ల త్రాచు.

ఆ. ... కృష్ణసర్పంబు బోని పటు
కృపాచంబున నఱికి. కర్ణ. 3.284.

కృష్ణాజినము సం. వి. ఆ. న.

నల్ల యిట్టిరోలు జింకచర్మము.

తే. .. శతదళ భవుండు లసిక
కృష్ణాజినంబును నసమ సమర, జయ
ము నొసంగిరి ప్రీతినా షణ్ముఖులకు
శల్మ. 2.184.

కృష్ణుడు సం. వి. అ. పుం.

దేవతీ వసుదేవుల కమావీరు, శ్రీమ
న్నారాయణుని ఉపకరణము.
ఎర్పిడవ యవతాళము.

కం. అనుటయు దరహసిండు మో,
మునకుఁ చొదవుగాఁగఁ బలుకు ముద్ది
య యే గృష్ణునిదేవి సర్వభావకుఁ
బనిసేయుడుఁ దొల్లి పిదపఁ బాంచారి
కడన్. విరా. 1.3.5., కాంచ. 6.432.

(చూ. కృష్ణుడు - భివరి సంపుటము
అనుబంధము).

2. అష్టమండు

వ. భగవద్గూర్తులైన రుద్ర విశింపులు
నాకు గుండెఁబి కృష్ణులను నేకా
దళ నామంబు...నొసంగిరి. విరా.
4.149.

3. వేదవ్యాసుడు.

కం. ఆ యమునా ద్వీపమున న, మే
యుండు గృష్ణుండు పుట్టి మెయిఁగృష్ణ
దైవపాయనులనఁ బరంగిన వచస్త్రి
యచుండు పంచు వలనఁ జిత్రము
నిలిపెన్. అవి. 3.45.

క
౧

తప్పి సం. వి. ఇ. శ్రీ.

విభజనము, విభాగము.

సీ. ... అతని వంశమునవారతి ధన
లుబ్ధులై కృతపీఠ్యుని ధనమెల్ల కప్పి

సేసి .. ఆది. 7.132.

తప్పిసేయు మి. స. శ్రీ.

విభజించు. పంచినాను.

సీ. ... అతని వంశమువారతి ధన
లుబ్ధులై కృతపీఠ్యుని ధనమెల్ల కప్పి

సేసి. ఆది. 7.132.

కె

కెంగేలు దే. వి. (కెంపు + కేలు),

ఎఱ్ఱదనము గల చేయి.

సీ. ... కిసలయహస్త కెంగేల సేపాట
క్రామ్మించను లేయించ మిగల
బర్హ. విరా. 2.37.

సీ. కెంగేలు గేలితో గీలిచి చెయ్యంపు
మాటలఁ దగు మఱుమాటలార్చ విరా
2.310.

కెంజాయ దే. వి. (కెంపు + జాయ)

ఎఱ్ఱని కాంతి.

తే. పుండరీకంబు లుద్ధండ పుండరీక
చారుభంగి లేయించ కెంజాయ నొప్పె
భీష్మ. 2.22., విరా. 2.240.

కెందమ్మి దే. వి. (కెంపు + యమ్మి).

ఎఱ్ఱ తామర.

వ. కెందమ్మి రేకుల వలనం

దొరంగు జలకణంబుల పోలే. ఆది.

4.77.

కెందలిరు దే. వి. (కెంపు + తలిరు)

ఎఱ్ఱని చిగురు, లేఱిగురు.

వ. కెందలిరు సెజ్జల చందంబులగు
చోట్లును. విరా. 3.238.

కెందామర దే. వి. (కెంపు + తామర)

ఎఱ్ఱని తామర, కెందమ్మి.

కం. నరుఁడలుక వొడమియు సుస్థి
రుడై తన యెఱ్ఱసెరల చెలువునఁ
గెందామరలం దెగదెడు గన్నుల,
నరుణచ్చవి నెఱయ నిట్టులనియె
నరేంద్రా. ఉద్యో. 2.132.

కెందూళి దే. వి. (కెంపు + దూళి)

ఎఱ్ఱని దుమ్ము.

వ.. తురంగమ ఖరాదులం దూలిన
కెందూళియు బైపయ నెగయ విరా.
5.60.

కెంపారు దే. అ. శ్రీ.

ఎఱ్ఱనగు.

తే. చిత్తమున గాధరాగంబు చేతఁ
జూపు, తెఱగు దోహద గెంపారెడు
తీగబోయి, పృథులపాణి గుమారుండు
మెలపుమై గ్రహించె, బల్లవాలంబి
మత్తేభలిల. విరా. 5.399.

కెంపు దే. వి.

1. పద్మరాగ మణి.

వ. కెంపుసొంపు సంపాదించి యకాల
సంధ్య నావహించిన. విరా. 5.40.

2. ఎఱ్ఱపు, రక్తిమ

సీ. పదతలంబుల కెంపు పరింగిన
తలము కుం, కుమ లిత్తమైన చందము

వహింప ... విరా. 1.308, విరా.
5.103., శాంతి. 4.97.

కం. ఇనుడు తనకడకు నేతెంచి
రాగముఁ బొందుటది యుచితమనగాఁ
గెంపున మెఱసి పశ్చిమాశాం,గన
జనసంభావనముల గౌరవమందెన్.
విరా. 2.318.

విజ.

(వృత్తియందు మీది వర్ణములు వై
కల్పికముగా తోపించి 'తె' యనునది
మిగులును. దానికిఁ గొన్నియెడల
నుగాగమమును గొన్నియెడల పర
నుగు హల్లునకు ద్వితీయము నగును.
ఉదా. - తెంగేలు, తెంజాయ, తెమ్మొవి.
మొ).

ఎఱ్ఱనైనది.

చం. మేటివిల్లు వే,కొని కనుదోయి
తెంపుగ నకుంరిత విక్రమమెప్పఁ
ద్రుంచె నా,తని పున కార్ముకంబు.
కర్ణ. 1.163., భీష్మ. 3.375, శల్య.
2.19.

(తెంపుగన్ = ఎఱ్ఱనైనది కాగా).

తెంపెక్కు దే. అ. క్రి.

ఎఱ్ఱబాటు.

ఉ. (సూర్యాస్తమయ వర్ణనము)
చుక్కలు తోడుతోడఁ దలచూపఁ
దొడంగె మనోభవుండు విల్లెక్కిడి
చక్రవాకముల యిక్కలు రోయఁగఁ
జొచ్చె నేం తెం,పెక్కుచువచ్చె దీవి
యల యే దైత్య సోయగమందె. విరా.
2.319.

తెడ దే. వి.

పార్వము, ప్రకర్మ.

గీ. కృపుఁడు వృషసేనుఁడును వారి
తెడనకూడి పాద తనువున దూపులు
వఱపిరి. ద్రోణ. 4.803. (ఇది పదు
షముగా శ. రి పారము. కాని సర
కాదిగా నేటిముద్రిత ప్రతులు) చూ.
గెడ. శ.ర; తెడ = పార్వ్య, గెడ =
జత. అని).

తెడఁగూడు దే. అ. క్రి. ($\sqrt{\text{తెడ}}$)

1. కూడు, గుంపగు.

సి. ... కోర్కలు గెడఁగూడుకొని
పారమెయిన చిర్రంబులూచుఁ జిగుప
తొత్త. విరా. 3.402.

2. ప్రక్కనుచు, పార్వ్యము.

కం. తెడగూడ దీని సీదని యొకలి
పయిం బెట్టి కాల్పు టుచితం జర
యన్. విరా. 3.12.

తెడయు దే. అ. క్రి.

విడిగెడచు, పడు, కూలు.

కం. చూడెడు గుఱ్ఱంబులు ధర్మవ్రా
తెడు నేనుగులుఁ గెడియు పద
ములునై. భీష్మ. 3.353.

2 చొరలు, దొల్లు.

సి. . కిఱికాచెదలింపఁ గెడసి
బొమ్మల కైవడిఁ బటు తురంగప్ర
జంబు తే. . . నొక్క, వెట్టి వెన
దొల్లె. ద్రోణ. 3.62.

3. చచ్చు, మరణించు.

కం. ఈరసమునఁ గదిసి శరా,సారము
పైఁగురియ నీవు సక్రోధుడవై,పేరు
రమున వెన నాజిన తోరంబగు నారస
మనఁ ద్రుళ్ళి తెడసెనే. కర్ణ. 3.38.
స్రగ్గరం. ... వాఁడుం గెడసెను వద
నోత్కిర కిలాల ధారా,పంక ప్రాగ్వా

రమగ్నావతన విఘటిత ప్రాణులై
యాహవోర్విన్. ఆం. 7.91

తెలంగాణ దే. వి. (పండ్ల మోవి)

ఎత్తని క్రింది పెడవి.

సీ. అంగుళాలవల్ల నలకలు
గబళించి, తెలంగాణియాని యెక్కుండు
గాయ్య. విరా. 2.810.

తెలంగాణ దే. అ. క్రి.

1. పెక్కుండు, చెలరేగు.

వ. . కుంతిభోజ తనూఖ లొక్క
పెట్ట పదుమువ్వరతనిం బొదివిన
బదుముడు మేటి చూపులం గీటడంచి
తెలివి జనుచుండంబున గెరిలి ముటో
తక్కుచుండుచుండు బోని కొలం
దేరిపై ద్రెళ్ళి మూర్చిల్ల నేసిన. ద్రోణ.
5.84.

వ. (దుర్బోధనుడు) ఇట్లు నిశ్చా
సంబు నిగుడ నొడలు పొంగు బటు
కళామాతలనుం గెరలు భూకలా
శ్లోంబు చందలను: గెరలి జల
స్తంభంబుపికిరి. గదాచంద్రు
విపులాంస పీఠంబున నమచ్చకొని
వెడలె. శల్వ. 2.95.

మహాస్రగర్. కృపుడున్ హర్దిక్కుడు
వాకిట నిలిచి .. దుర్బాస .. ముగ
గెరలిప్రచ్ఛాదుతోనా గడచిర నిరతిం
గ్రూరతా ధుర్బులై నన్ సౌప్తి. 2.9.

2. ప్రకౌపించు, అతిశయించు, పొంగు
గీ. కుడుపుమై గుడ్చు దిననిద్ర
గురు సురతపత నొండు వెల్లాయ
నవదు విమూఢుడని బాధించు
దోషప్రయంబు గెరలి. ఆం. 1.1.6
3. కోపించు, మండిపడు.

వ. ... అప్పా... పరివార
సామర్థ్యంబున రథ్యవంతుండయి
వాయవ్యాత్మంబున నయ్యంప పరం
పరఁ బ్రహరణంబు సేసి తదీయ
చక్ర రక్షకులం దెగటార్చి యార్చి
నం గెరలి యగ్గుచుండనుండు తత్స
హచరుల నులుమాడి. కర్ణ. 2.828.

5. ప్రవర్తిల్లు, రేగు.

వ. ఇతైఘంగున గెలుపొటయు లేక
యయ్యువువురు బోరుటయు నత్రణిం
గెరలి నందడి కయ్యంబు కతంబున
... మాని యగ్గురు పార్థులు పాంచాల
కౌరవ బలంబులపై దణిమిరి. ద్రోణ.
1.300.

తెలంగాణ దే. అ. క్రి.

దుముకు, గంతులిడు.

వ. ... పసులు వెనం దిరిగి మున్ను
వివ్వచ్చుండు వచ్చిన జాడ గైకొని
దక్షిణ దిశకు గెరలు వాడుచుం
తెరలంబున. విరా. 4.365.

తెలంగాణ దే. స. క్రి.

తెలియ, తెలఁపియు

ప్రకౌపింపఁజేయు, ఉదేకింపఁ జేయు.
సీ. ... అన్యుల బనిఁబంచు నప్పుడ
మ్ముద్రియ, పలుకుల తీపు గోర్కుల
గెరల్చు. ఆను. 5.48.

తెలంగాణ దే. వి. టి. (దీనికి బహువచన
మున నిత్యముగా బిందుపూర్వక 'క'
('కు') వచ్చును).

1. పార్శ్వము, ప్రక్క.

కం. తెలకులు విణింది దెసయం,
గలయం బరికించి తన యఖండిత
బాహుబల గర్వమ యచ్చుట ముం,

గలిగా మదమత్తి భద్రగజ సదృశ
గతిన్. విరా. 2.326.

2. సమీపము, దాపు.

వ. (భీముడు) గద యల్లార్చి పేర్చి
ప్రేటుగొనిన మెడతెలను దాకి నీ
కొడుకు మహాపవన పతితంబగు సా
లంబు పోలికిం గూలినం గని ధర్మ
పుత్రముఖులు ప్రమోదంబు నొందిరి.
(శల్య. 2.267).
దిక్కు, దెస.

చం. కురిసెఁ బ్రచండవృష్టి ఘన
ఘోషము రెల్ల తెలంకులన్, భయం
కరములుగా. ఆర. 3.297.

4. చుట్టుప్రక్కలు.

గీ. సులభాభిధాన యగు నొక,లలన
విమలయోగ ధర్మలంపటు జనకుం,
గెలన విని య,తని బోధము, కొలఁది
పరీక్షింపఁ దనకు కోర్కె వొడిమినన్.
శాంతి. 6.170.

ఆ. ఆపులింత తుమ్ము హాసంబు నిట్టి
వనంబు గుప్తవర్తనములు గాఁగఁ
జలుపవలయు నృపతి గొలుపున్న
యెడల బా,హిరములైనఁ గెలని కెగ్గు
లగుట. విరా 1.187.

తెలసము దే. వి.

కార్యము, కృత్యము, పని.

వ. పాండవులం బరిమార్చు పని
నేడ చేయక మఱిచేసిన రారాజు
నిర్గత ప్రాణుడైన నా తెలసంబెవ్వఁ
కెక్కెడు సౌప్తి. 1.24.

ఉ ... వా,రేమయిరేమి మా తెలస
మెక్కె నెఱుంగుము మమ్ము మువ్వ
ంన్. సౌప్తి. 1.231.

వ. ... రఘుకులేశ్వరుండయిన రామ
దేవుండు నా తెలసము మెచ్చి. ఆర.
3.330.

2. అక్కఱ - కావలసిన పని,
కృత్యము.

ఉ. ... ఏను నీ,చుట్టమునై భుజా
బలము సొంపున నీ తెలసంబు దీర్చె
దం,జుట్టన నన్నుఁ బంపుము భృశం
బుగ నెయ్యది కార్యమిత్తఱిన్. ఆర.
5. 228.

కే

కేక సం. వి. ఆ. శ్రీ.

నెమలి కూఁత.

సీ. . చారు మయూర కేశారుత
కలితంబు,లగుచు నొప్పారు క్రీడా
చలములు. ఆను 2.318.

కేకయము సం. వి. ఆ. పుం.

ఒక దేశము. భీష్మ. 1.40.

కేకయ రాజు

కేకయ దేశపు రాజు, సుదేష్ఠతండ్రి
బృహత్పర్యుఁడు (చూ బృహత్పర్యుఁడు)

కేకయసుత సం. వి. ఆ. శ్రీ.

సుదేష్ఠ. విరటుని భార్య.

కం. ... చనియెం గేకయసుతాను
చారికల బడిన్. విరా. 1 306.

కేకయుడు సం. విజ. ఆ. పుం.

కేకయ దేశస్థుడు.

కం. కేకయ సొల్వులు దోడుగ,నా
కిచకుఁడాజి నన్ను నవజితుఁ జేసెన్.
విరా. 3.118.

2. కేకయదేశపు రాజు.

వ. శల్య కేకయ దృష్టకేతు జరా

సంధతనయ ప్రభృతులయిన భూపతులకును. ఉద్యో. 1.37.

కేకిసలాడు దే. అ. క్రి.

పరిహాసము చేయునపుడు కేకలు వేయుచు చప్పటులు కొట్టు.

తే. వృద్ధిభోజాంధకులు కురువీరయిట్లు, రేగి మద్యపానంబొనరించి తాము మదముఁ బొంది కేకిసలాడుచు బొందువడని పలుకులెసంగంగఁ దిరిగి నవ్వులు సైలంగ...మౌస. 41.

కేతకి సం. వి. ఈ. శ్రీ.

మొగలి.

(ఇంద్రప్రస్థ పుర వర్ణనము)

చం. సరళ తమాల తాల హరిచందన చంపక నారికేళ కే, సర కదళి లవంగ పనస క్రముకార్డున కేతకి లతా, గరు ఘనసార సాల సహకార మహిరుహ రాజ రాజి సుం, దర వన నందనా వళుల దత్తుర బాహ్యములొప్పుఁ జూడఁగన్. ఆది. 8.78.

వీనిలో రెండు రకములు కలవు: 1. తెల్లపూవుల మొగలి (సితకేతకి - ఇది మగది) 2. బంగారు రంగుగల పూవు గలది (స్వర్ణకేతకి - ఇది ఆడది). ఇది సముద్రప్రాంతములలో విస్తారముగా పెరుగును. ఇది రమారమి రెండు నిలువుల యెత్తు వఱకును బెరుగును. ఆకులు పొడవుగా ఆనాసయాకులను బోలి ముండ్లు గలిగియుండును. దీని కాయలును ఆనాస కాయలవలె నుండును. కాని కాయకు గదులుండును. కాయపండిన ఎఱ్ఱగా నుండును. దీనికి రూళ్ళకఱ్ఱల వంటి యూడలు దిగును. వీనినుండి నారదీసి నులక

నేయుదురు. పుష్ప దళములు బాకుల వలె నుండును. వీనిని శ్రీలు దల యందుఁ దాల్చురు.

కేతన వి.

తిక్కనామాత్యుని పెదతండ్రి.

కేతన - మల్లన సిద్ధనామాత్యవరుల కూరిమి తమ్ముండు. విరా. 1.10.

కేతనము సం. వి, అ. న.

ధ్వజము.

చం. ... త్రిగర్తనాథు కే, తనమున చక్కటిన్ మన రిథంబు వెసం జన నిమ్ము. విరా. 3.179.

కేతుమంతుడు సం. వి. త్. పుం.

కిరాత రాజు, నిషాదాధిపతి.

తె. అడరె గాళింగ నాయకుండగు శ్రుతాయు, వునకుఁ దోడయి వీరకమై దన నిషాద సైన్యమును దాను భీముపై సరభసముగఁ గేతుమంతుండు ఫణి రాజకేతుఁడలర. భీష్మ. 2.60.

2. అమితాజుడై పుట్టినవాఁడు.

వ. ... కేతుమంతుండమితాజుడై పుట్టి. ఆది. 3.80.

కేతుమాలా వర్ణము సం. వి. అ. పుం. స్త.

మేరువునకుఁ బడమట నుండు దేశము. భీష్మ. 1.25.

కేతువర్మ సం. వి. న్. పుం.

సూర్యవర్ముని తమ్ముండు. త్రిగర్తాధి పతి. ఇతఁడు తన సోదరులతోఁ గలిసి యాగాళ్ళ రక్షణమునకు వచ్చిన యర్జునునితోఁ బోరి యొడిపోయి శరణుఁజొచ్చెను. విరా. 4.45.

కేదారము సం. వి. అ. పుం. న.

1. ఖరమడి,

వ. ... వెదపవనికి రొంపి గలంచి
వరులు పదిలంబుగా నమర్చిన
వేదారంబు తెలుగు దోచుటకు నీడై
చతుర హరికుండు ... వల్లనాశుగ
సంతాదన విశిష్ట శత్రుశేఖర వజ్ర
వ్రజంబుల వలనను సంగ్రామం బభి
రామంబయ్యను. యోరప్రకారం
బయ్య, విరా. 5.80.

2. మడి, పొంము.

వ. ... నిరతిశయ సాంద్ర చంద్రా
తప స్తుపన శీతల సమీర వాహ్య
మాన వినిద్ర కుముద కేదార సౌరభ్య
నిర్భరంబులు నలిదీర్చి యామంబులు
నైన శారద యామినులు. ఆర. 7.2.
3. ఒకానొక పుణ్యక్షేత్రము. దీనిని
దర్శించిన బ్రహ్మలోకము సంప్రాప్త
మగును. ఆర. 2.263.

తేయారము సం. వి. అ. న.

భుజ శిరస్సున నుండునది, అంగ
దము, భుజకీర్తి.

వ. ... కుంభసంభవు బలంబు సర
భసంబుగా నతని కద్దంబు సొచ్చిన
వివ్వచ్చుండు వ్రేల్మిడిం బొడిసేసి
సతేయారంబులగు బాహుదండంబు
లను సకుండలంబులగు కర్ణపాశంబు
లను సకిరీటంబులగు శిరోభాగంబు
లను భూభాగంబలంకరించి యప్పు
దావహిల్లిన దుధిర సాగరంబునకు
రత్నాకరత్వం బలవరించె. విరా.
5.133; భీష్మ. 3.88.

తేరడము దే. వి. ($\sqrt{\text{తేరు}}$)

1. వక్రొక్తి, వంకరమాట, పరిహా
సము, గేలి.

తే. .. తేరడము లాడుచుండురేని
గవియు పాండవ బాణాన్నిగాదు
సువ్వె, తమ్ముఁ దను లోభమను చిచ్చు
దరికొనంగఁ దెగినవారయి పోదురిం
తియ తలంప. ఉద్యో. 1.353.

తేరళము సం. వి. అ. పుం.

దక్షిణ భారతమునందలి యొక
దేశము.

సహదేవుండు దక్షిణ దిగ్విజయము
సేయునపుడు ఈ దేశపు రాజును
జయించెను.

భారతకాలమున నిది సమస్త షస్తు
సంపత్సంపాదనంబులయిన గుణవిశే
షంబుల వెలసి పురుషాత్తంబులగు
ధర్మార్థ కామంబులకుఁ గారణమై
కమనీయ మగుచుండెను.

అశ్వమేధ యాగాశ్వ రక్షణమునకై
చను అర్జునుఁడీ దేశాధీశు ననాయాన
మున వశగతుని జేసికొనియెను. సభా.

1.261., భీష్మ. 1.40., అశ్వ. 4.113

తేరు దే. అ. క్రి,

ఉత్సాహపడు.

అ. అనుచుఁ జూచుఁ గేరు నమ్మగ్గ
పలుకులు వినఁగఁ గోరు. (పారా.)
విరా. 2.45.

తేలి, తేలి సం.వి.ఇ.పుం. (ఇ.ఈ.శ్రీ.)

1. ఆట, క్రీడ.

తే. ... భవదీయ సైన్యంబు బడలు
వడఁగ, లీల నిస్సంభ్రముండయి తేలి
సలిపె, గాలిచాలపు గగనచరారి
వాగడ. భీష్మ. 2.222.

కం. జలనిధి హిమవద్భూధర, కలిత
జనన కేళికాభుక వ్యక్తావ్యక్త లలిత

సౌందర్య స్ఫుర,దలము తను శ్రీస
నాథ హరిహరనారా. విరా. 1.40.
విరా. 3.169.

2. రతి, శ్రీపురుషుల కలయిక
సీ. (తరుణులుబతులు) తే. తేలి సలి
పిరి భవన దీర్చికల. విరా. 2.298.
(సం. ము)

సీ. సౌగయించు నీకేళి దగిలి యానం
దంబుఁ జెందఁగానని మది గుందుట
యును. విరా. 2.118., విరా.2.310,
3. పరిహాసము.

తే. ఇట్టి కష్టపుఁ గేలికై యిట్లుసేయఁ
బ్రతినవట్టుట దగదె యిప్పులుకు నీవు
వినఁగ నితఁడాడ నిమ్మహీ విభుఁడు
ధర్మ,వంతుఁడగుఁగాక చంపన
వలయుఁ గృష్ణ. కర్త. 3.69.

తేలు వై. వి. ఔ. అనౌ. (సం. కులిక).
హస్తము, చేయు.

చం. ... ఉగ్ర మృగనాథునైనను
గిట్టిముట్టి బెట్టిదముగఁ గాలఁ గేలను
గడింది మగంటిమి యుల్లసిల్లఁ
బట్టుదు. విరా 1.83.

ఉ. ... తేల్ దనకేల నమర్చి. ఆను
2.456.

సీ. కెంగేలు దన కేలుతోఁ గీలించి
నెయ్యంపు మాటలఁ దగు మటుమాట
లార్తు. విరా. 2.310.

తేలు దలమోడ్చు అ. క్రి.

చేతులు శిరముపై ముకుళించు (మొక్కు)
అ. ప్రీతి నలుమడింప భీమునిఁ గల
వల నా,లింగనంబు సేసి యంగక
ములఁబులక లెగయ కేలు దలమోడ్చి.
ధర్మజు నాననమున దృష్టి యడర
విలిపె. ... విరా. 5.341.

తేలుమొగుచు దే. అ. క్రి. (✓కేలు)
చేతులు ముకుళించు, నమస్కరించు.
కం. అని కేలు మొగిచి మ్రొక్కిన.
ఆది. 5.20.

తేలుమొగుడు దే.అ.క్రి. (✓కేలు)
తేలు మొగుచు, నమస్కరించు.
వ. .. కేలు మొగిడ్చి పాలతలంబు
నం గదియించిరి. ఉద్యో. 2.121.

తేలుమోడ్చు దే. అ. క్రి. (✓కేలు)
తేలు మొగుచు, నమస్కరించు.
వ. ... అమ్మునిపాలికి సూరిజన
సమేతంబుగాఁ జని పరివేష్టించియుండి
తేలు మోడ్చి. శాంతి. 6.271.

తేవలత్వము సం. వి. అ. న.

1. మణియొకదానితోఁ గూడియుండ
కుండుట.

అ. ప్రకృతి దొఱఁగి తన్నుఁ బరి
కించుజీవుండు, పరము గాంచునపుడు
ప్రకృతి సగుణాతా నిరూఢి యడఁగి
తన్నయత్వము నొంది,జీవతేవలత్వ
సిద్ధి యొలయు. శాంతి. 6.58; 145.
2. ఏకత్వము.

తే. తగులు వాసి షడ్వింశకత్వమునఁ
గలయఁ,దనకు మునులేని తేవలత్వ
మును నిర్మలత్వ కుచితా స్వతంత్రత్వ
సత్త్వపరత,లొందుఁ దద్ధర్మ సమ
వాయమొలసి యధిప. శాంతి. 6.62.

తేవల పదము సం. వి. అ. న.
తైవల్యము, మోక్షము(చూ.తేవలము -
2వ అర్థము.)

కం. ఇది సాంఖ్యానము దీనిని,మది
కలవడఁ జేసికొనుచు మఱవక గురు
ని,ర్మదుఁడై కొలువఁగఁ గేవల,

పదము నతని కరుణపెంపు ప్రకటము
సేయున్. ఆను. 3.323.

కేవలము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)

సామాన్యము.

చం. .. జల్లనం జెదరు దెదము
గూడఁగదెచ్చి నన్నుఁ గే,వలమున
ముట్ట నెవ్వరికి వచ్చుననుం గలగున్
వెనుంబడున్. (కేవలమునన్.

సామాన్యముగా) విరా. 2.104.

2. ఏకము, అద్వితీయము.

కం. కేవల సూతులతోడనే - (మఱి
వ్వరు లేరని భావము).

తే. ... దానఁ, బరమమున కేవలము
నగు పదము గలిగి యేన నీవను
నైక్యంపు దెలుక వొడముఁ, గాత
గమనాగమనములు గ్రాఁగిపోవ ...

శాంతి. 4.243.

(కేవలమునగు పదము. అద్వితీయమైన
పదము. అట్టి పదము మఱియొకటి
లేదు - అని భావము.)

3. కారణము లేనిది, అవ్యాజము.

కం. జ్ఞానము కేవలకృప న, జ్ఞానికి
నుపదేశవిధిఁ బ్రజనితము సేయఁ, గా
నది సకల ధరిత్రీ, దానంబునకంటె
నధికతర ఫలదమగున్. శాంతి. 4.255
(కృపకుఁ గారణము లేదు. కృప తప్ప
మఱియొక కారణము లేదు. అని
భావము).

4. అచ్చము. మఱియొక దానితో
గూడనిది.

సీ. ... ఒక్క- యశ్వంబు గాంచితి
మవ్వధూటి, గేవల ధవళంబునా విని
యొద్దారమునకు నేనదె నల్లదనము

గంటి-తే. వెనుకదెసనన్న వాదయ్యె.
ఆను. 1.193.

కేవలాంగుడు సం. విణ. అ. పుం.

శరీరమాత్రము గలవాడు.

తే. భోగములు సంపరిత్యక్తములుగఁ
జేసి, కేవలాంగుడై నిర్మలభావ
యుక్తిఁ, దపము గృహముననేనియుఁ
దత్పరతఁ జ, రించి సంసార జలధి
దరించు నరుడు. శాంతి. 6.239.

(కేవలాంగుడు = శరీరము నిలబడు
టను మాత్రమే చూచుకొనువాడు)

కేవలుడు సం. విణ. అ. పుం,

సామాన్యుడు.

కం. ... ఉద్దామ భుజాబలయుతుం
డితఁడు కేవలుడే. ఉద్యో. 1.30.
2.22.

కేశపాశము సం. వి. అ. పుం.

కేశ సమూహము.

వ. కాంతారధూళి మలినాంగుండును
జటిభూత కేశపాశుండును దిగంబరుం
డునునగు విదురుండు. ఆశ్ర. 2.59.

కేశభారము సం. వి. అ. పుం.

కేశముల మొత్తము, పెద్ద మొత్తము
గానున్న శిరోజములు.

వ. ... రథంబు డిగ్గనుటికి లంబ
కేశభారుండును. విరా. 4.73.

కేశము సం. వి. అ. పుం.

1. తలవెండ్రుక.

తే. ఆంబుదంబులు గేశంబులందు
నదులు సర్వతను సంధులందును
జలధులుదరదేశమున యందునున్నట్టి
దేవదేవుఁ గొలుతుఁ దోయాత్ము దేవకి
కొడుకుఁ గృష్ణ. శాంతి. 2.33.

2. వెండ్రుక.

వ....కాలాంతకుండు వపుని యజ్ఞం
బున కలిగిననది భీతి బలతెంచి నా
యురస్థలంబు నొందిన మదీయ కేశం
బులు ముంజనిభంబు లగుటంజేసి
ముంజకేశుండను పేరు గలిగె.
శాంతి. 6.441., విరా. 1.185.

తేజపుడు సం. వి. అ. పుం.

కృష్ణుడు, విప్రువు.

ఉ. వారల జూచి తేజపుడు వచ్చిన
కార్యము సెప్పుడన్న ఉద్యో. 2.69.
సూర్యకాంతులు, చంద్రకాంతులు,
అగ్నిజ్వాలలు తేజసంచయ మగుట
చేత తేజపుడను పేరు వచ్చెను.

(ప్రశస్తాః తేజాస్సన్తస్య తేజః-
మంచి వెండ్రుకలు గలవాడు. అథవా
శోభనాః తేజాః యన్య సః).

కం. ఇనరశ్మలు జంద్రాంతులు, ననల
శిఖలు, గేళ సంచయము నాకుం
గా, వున, గేళవాధినం, బున, గొని
యాడుదురు నన్ను బ్రబుద్ధ జనం
బుల్. శాంతి. 6.426.

(తేజినమసురం సంహతవానితి- తేజ
యను ననుదుని జంపినవాడు.)

(శ్లోక ఇతి బ్రహ్మజోనామ ఈశోఽ
హం సర్వదేహినాం, ఆవాం తమంశే
సంభూతా తస్మాక్తేజవ నామవానితి.
బ్రహ్మ రుద్రులు ఈయనయందు
జనించిరి. గనుక తేజపుడు అను
పేరు వచ్చెను. -హరివంశము)

తేజాతేజి సం. అవ్య.

ఒకదొరులు జుట్టు జుట్టు పట్టుకొని
చేయుచు. (పొట్టలు, యుద్ధము).

వ. ... అయ్యురుదెలుంగుల వారికిం
గేళాతేజయగు సమరంబయ్యె. ఆర.
7.70.

తేజి సం. వి. న్. పుం.

ఒక రాక్షసుడు; దనువునకు కళ్యపు
నకు బుద్ధినవాడు. ఈతడు దేవ
సేన యను అరిష్టనేమిప్రజాపతి
కూతును అపహరించుకొని పోవు
చుండ దేవేంద్రుడితనితో బోరి
యొడించి విడిపించెను. ఆది. 3.68.,
ఆర. 5.178.

తేజిని సం. వి. ఈ. స్త్రీ,

1. దమయంతిదాసి; బాహుకునియొద్ద
కిమెను దమయంతి దూతిగా
బంపెను. ఆర. 2.185.

2. ఒక దేవాంగన.

కుమారస్వామి యొద్దకు బోవు
శివునితోగూడ బోవుచున్న రాక్ష
యజి గొల్పుచు సేమయు నేగెను.

తేసరము సం. వి. అ. పుం. న.

పుప్పొడి గలది; కింజల్కము.

మ. ... గ్రద్దెఘండెదలి వీరకం
గేసరంబుల్ గడ, తొన, దోడ్రో
మధువుచ్చి పేరెలమి బొల్పుం జెందె
నంబోజముల్. ఉద్యో. 2.210.
పుం.

వకుళము, పొగడ.

చం. సరళతమాల....తే, సర కదలీ
లవంగ మపీరుహ రాజ రాజి
సుం, దర నవనందనావళుల. ఆది.

8. 78.

తేసరి సం. వి. న్. పుం.

1. హనుమంతుని తండ్రి.

వ .. హనుమంతుడు భీమునిం
జూచి నగుచు నేను కేసరిశ్రేతంబున
వాయుభట్టారకునకుం బుట్టినవాడ.

ఆర. 3.330.

2. సింహము.

ఉ. కేసరివిక్రమండు కపితేతనుడు.

విరా. 5.82.

తేలిక సం. వి. ఆ. శ్రీ.

తే. ... ఇత్తుపార నగంబునకేను

వచ్చి, కంటి రమణీయ కేశికావనంబు.

ఆను. 4. 416.

త్రే

త్రే దే. ప్ర. కయ (కు-బి-) ఇది ఉభయ

యతుల లోనిది; చతుర్భిభక్తి

ప్రత్యయము - కొఱకు.

(క) ప్రయోజనమును దెలుపును.

గీ. అనఘ మా మామ శకుని నాకై

కడంగి, జూదమాడెడు నీతోడ. సఖ

2.174.

వ. .. దేవకుండను భూవల్లభుండు

తన పుత్రికి దేవకికి స్వయంవర

మహోత్సవం బాచరించిన నవ్వసు

దేవునకై నయ్యాదవాన్వయ జాతుం

దగు శిని యవ్వనితఁ బరాక్రిమంబున

దేరం గూడిన రాజులోకంబు దొడరి

పోరంజాలక నిలిచిన. ద్రోణ. 4.275.

కం.... పాండవులకై కొంత సమర,

తేలి వేడుకఁ జలుపుట పోలదొక్క.

భీష్మ. 1.168. (ఇట 'పక్షమున' అని

భావము)

కం. దుర్బరమగు నినుఁ గర్కటి,

గర్భము ధరియించునట్లు గైకొని

నాకై నిర్భర విధ్వంస దశావిధావము
దెచ్చికొనుట వెరవైయున్నే విరా.

1.222.

(నాకై = నాకు నేనే స్వయముగా-

అని భావము).

మ. ... విలసచ్ఛాయ సుపాశ్రిత ప్రతి

తికిన్ విశ్రాంతి గావింపఁగా గల యీ

భూజము వంటకట్టియలకై ఖండింపఁగా

నేటికిన్. విరా. 2.136.

ఆ. అరివిమ్మరి యితనికై వగపేటికి

బుణ్యలోకమునకుఁ బోయె. శ్రీ. 2.35.

త్రేయ సం. వి. ఈ. శ్రీ.

తేకయరాజు కూతురు.

1. సుదేష్ట- విరటుని భార్య, ఉత్త

రుని తల్లి.

వ. ... కన్యకా పరివృతయై యరిగి

యంతఃపురంబు సొచ్చి సహోదర

మరణ శోకాతురయగు క్రేతేయి కడ

కుం జనునప్పుడు. విరా. 3.54.

2. సుమన.

తే. సుమన యనియెడు క్రేతేయి

యమరపురము, నందు శాండిలిఁ గని

భవ్యమైన దివ్య, పదవి యే వర్తన

మునఁ జొప్పడియె నీకు, నతివ

చెప్పము నాకని యడిగె నధిప. ఆను.

4.356.

3. అశామీధుని భార్య.

సీ. అయ్యజామీధునకుఁ గ్రేతేయియు

గాంధారియు, బుక్షయు నను మువ్వరు

శ్రీలకు-కం. బలయుతులు నూట

యిరువది నలువురు సుతులుదృవిల్లిరి.

ఆది. 4.110, 111.

దశరథుని మూడవ భార్య, భరతుని

తల్లి.

వ. అందుఁ గొనఁచు రాముండును
గై కేయికి ఫరచుండు, సుమిత్రకు
లక్ష్మణ శత్రుఘ్నులును, జని
యించిరి. ఆర. 6.269.

తై కొను దే. స. క్రి.

స్వీకరించు, గ్రహించు, తీసికొను.

ఉ. ... కావున దీనియందిడుట
కార్యము గైచువులెల్ల ... ఎచ్చో
వసియించినం బిదపఁ జొప్పడుఁ
గ్రమ్మట వచ్చి తై కొనన్. విరా.
1.166.

ఉ. ... ఆ సుదేష్టకుం, గన్నుల
సన్నలం బనులు గైకొని వారక
చేయుచుండుటన్, మున్నటులున్న
పాణితలముల్ బలుగాయలుగాచె
గాచె జూచితే. విరా. 2.221.

చం. వనిత మనోహరంబులగు
వస్తువులెల్లను వేడ్కనేటి నీ, కని
నియమించి తెచ్చితిఁ ద్రియంబునఁ
గైకొనుము. విరా. 2.334.

చం. ... వేట యొక్కని సుపదర్శి
నంబునకుఁ గైకొనుమారసి నీవు
నావుడున్. అశ్వ. 1.41; సభా.
1.288.; సభా. 2.266.

2. లక్ష్మిపెట్టు, స్వీకరణసేయ,
పొడించు, ఆదరించు.

శా. .. మహాత్ముఁ డా సరకు
సేయందమృతున్ మమ్మతం, దేలా
తై కొను నా సుహృద్భయంబుగ్గేది
యాహిఃపగన్. ఉద్యో. 2.145.

మ. ఏయ నా యాదినమాట గైకొనవు
సంతాపంబు తెచ్చుటజూపి, స్వయ

మెట్టుం దుది నీకు. .. ఉద్యో.
4.47.

తే. తప్పు సేసితిరిట్టులు దగునె వీర,
లేమి గతిఁ బల్కినను నదియెల్ల
మనము, గైకొనవలయుఁ గాకిట్లు
గాదు గూడ, దని నివేదించుటొప్పునె
మనుజునాథ. విరా. 5.275.

మ. మన సేనఁ గలఁగంగఁ జేయును
మదిన్ మందాకినీనందనుండు ననుం
గైకొనకున్నవాఁడతని యాటోపం
బడంగించెదన్. భీష్మ. 2.31.

కం. .. నిర్ధనుని నిజప్రజయును
గైకొనదు విరోధులును సరకుగొనరు
కుమారా. శాంతి. 3.173.

3. సమ్మతించు, అంగీకరించు, ఒప్పు
కొను.

కం. అని నిశ్చయించి పలికిన, విని
కేకయరాజపుత్రి విభుతలఁపు మనం,
బునకుఁ బ్రియంబగుటయుఁ గైకొని
యాపని యట్ల చేతకుం బూనెదగన్.
విరా. 3.83.

కం. తగుమాట లాంగికేయుం, డగునని
తై కొనునె యెన్నఁదైనను గొడుకున్,
మగఁటిమి గలఁడనియెడు న, మ్మిగఁ
జూచుచునుండు వివము మ్మింగెన
యేనిన్. ఉద్యో. 1.315.

కం. అమరులు విమల శ్రద్ధా, సమేత
ములు గాని తావసత్వము గ్రతుము,
త్వముఁ గైకొనరు. శాంతి. 5.244.

కం. అని చెప్పిన విని యగుఁ బొ,
మ. తై కొని ధర్మతనయుఁ దందఱ
మును నిట్లనపాయత వ ర్తిల్లుద, మని

తమ్ములతోడనిశ్చయంబుగఁ బలికెన్.

విరా. 1.114.

4. అక్రమించు, వశపఱచుకొను.

కం. కోపోద్రేకంబున నతఁడా పాంచాలపతిమీద నతులిత సైన్యాబోపమున వచ్చి పురి పరిఘా పరిసర తలముచుట్టఁ గైకొని విడిసెన్. ఉద్యో. 4.379.

కం. మఱియుఁ బ్రాకారంబుపైనున్న గదా పరిఘ కుంత ప్రముఖంబులు గైకొని లంకామధ్యంబున వైవందొడంగిన. ఆర. 7.67.

5. పెండ్లియాడఁగోరు, వరించు.

కం. వినుము మనోవాక్కాయము, లనమూఁడు దెఱంగులందు నంతఃకరణంబనఘ ప్రధానము గావున మనమున గైకొన్న భర్త మానందగునే. వ. సత్యవంతుఁ డెట్టివాడైన నగుం గాని యే నింక నొరుల పరియింప నొల్ల. ఆర. 7.182-123.

6. భావించు. ఎంచు

సీ. ... అతి హెరమగు నఖిల జ్ఞాతి వధ మొనరించుట వలన నధిక, గుణుని సౌభద్రునిఁ గులభూషణంబు బాంచాలీ తనూజ పంచకముఁ గోలు- తే-పోకఁజేసియు, గెల్పు గెల్పుగ మదీయ, బుద్ధి గైగొనదయ్యెడు. శాంతి. 1.6.

7. ధరించు, తాల్చు.

ఆ. వివిధ దుర్మిరూప వేషముల్ గైకొని, నిఖిల దిశలయందు నిపుణ వృత్తి నెఱుంగునటుగా ననేకులఁ బుచ్చిన, నెల్లి నేటిలోన నెఱుంగఁ బడరె. విరా. 3.93.

వ. ... భీముండు నిగిడించు హేమ లిప్త నారాచధారఁ గగనలక్ష్మి కనకాభరణంబుల చెన్ను చేకొనియె.

ద్రోణ. 4.232., భీష్మ. 3.105.

కం. అంతవునంతకు నీదగు, కాంతా రూపంబు నేను గైకొనియెద నిశ్చి- తమున మగుడఁ జనుమని, యింతికఁ బురుషత్వమిచ్చె నెంతయు వేడ్కన్. ఉద్యో. 4.388.

(శ్లో. స్త్రీలింగం ధారయిష్వామి తవేదం పార్థివాత్మజే. సం. భార. ఉద్యో. 193.5)

8. అనుభవించు.

తే. అల్పపుణ్యండు తొలి తొలి యమ రతా సుఖంబు గైకొని మఱియు దుఃఖముల నొందు, భూరిపుణ్యండు మును మోర నిరయ, యాతనల నొంది వెండి సౌఖ్యంబులొందు. స్వర్గ. 39. (కయి కొని అని కొన్ని ప్రతులు)

9. పట్టు, అనుసరించు.

తే. ... పసులు సన్న, జాడఁ గైకొని యమ్మత్వ జనవిధుండు.

వ. ఇట్లు చేని కూడముట్టిన. విరా. 3.158; విరా. 3.124.

వ. మాధవుండును ... కరిసగరంబు పెందెరువు గైకొని చాచుచు చతురత్వంబునఁ దురంగంబుల పటుత్వంబున నత్యంత సమీచింపైన యానంబున మనఁబలవం జని చని. ఉద్యో. 3.145.

10. పూను, ఆవలంబించు.

కం. చనుటయు వ్రాపడి యతనిం, గనియుం గానె విధంబు గైకొని చిత్తంబున చెదిరక తన ముందఁ,

పని వెరవున నుండె భీముపలుకుల
యూతన్. విరా. 2.248.

సీ.అత్యుగ్రుడగు హిడింబాసురు
వచ్చినచోటఁ గైకొన్న నిమృతతోడ
.. సౌ.ప్ర. 2.39.

11. పొందు, చెందు.

వ. పాండవులు పాంచాలిం బురిస్కరించుకొని యాతండును దోడన
యదుగుడేరం గదలి శుభ నిమిత్తం
బులు గైకొనుచుం జని. విరా.1.147
సీ. ... ఉల్లంబు సరసత దెల్లంబుగా
లీలఁ గైకొన్నగాదె పంకరుహనయన.
విరా. 2.45.

12. పోషించు, ఏలుకొను.

కం. దుర్భరవగు నిను గర్కడి,
గర్భము ధరియించునట్లు గైకొని
నాకై,నిర్భర విధ్వంస దశా,విర్భా
వము దెచ్చికొనుట వెరవై యున్నే.
విరా. 1.322; చూ. 328.

13. కొలుచు, సేవింపు.

ఉ. మమ్ము జగత్ప్రయంబునకు
మాతలగా నొనరింపు మిపు ము,న్ని
మ్ముల నొప్పు మాతృకలకెక్కుడు
గావుత మేము సర్వలోకమ్ములు
దొండి మాతృకలఁ గైకొనకుండు
టయుం బ్రియంబుతో, మమ్మనిశంబు
గొల్పుటయు మాకు వరింబుగ నిమ్ము
షణ్ముఖా. ఆర. 5.246.

14. ఎన్నుకొను, నిర్ణయించు, నియమించు.

కం. మునుముట్ట నెఱిగి శ్రాద్ధంబు
నకుం గైకొనుట మేలు భూసురుని
గైకొని యరసి కాడనిన నా,తని

యుమ్మలకంబు సెజుచు దార్మికు
నైనన్. ఆను. 3.182.

15. రక్షించు, కాపాడు.

(ధర్మనందనుడు సౌత్యకితో).

కం. కురుజలము సొచ్చి నీదగు,
దర్పంబు సూపి నయ్యన జని
గైకొని నా యల్లము, పరితాపము
దీర్చవే నృపాలురు మెచ్చన్. ద్రోణ.
3.290.)

(శ్లో. అర్జునస్య పరిత్రాణం కర్తవ్య
మితి సంయుగే. సం. భా. ద్రోణ.
110.89.)

కం. కని కౌరవపతి దుశ్శాసనుతో
నిట్లు, లనియె గండె శాంతనవునిపై,
ఘనసేన ద్రోణె జని కై,కొనుఁ
డీవును సౌబలుడు నకుంరిత వృత్తిన్.
భీష్మ. 3.237,

(శ్లో. చాడితః పాండవై శ్శూరై స్సమం
తాత్ భరతర్షభ, తస్య కార్యం
త్వయా వీర రక్షణం సుమహాత్మనః.
సం. భా. భీష్మ. 106.8.)

త్రైకోలు దే. వి. కయికోలు ($\sqrt{\quad}$
త్రైకొను) త్రైకొనుట, గ్రహించుట.

కం. లాభంబు ధర్మముఖ్యముగా,
భరపడి మార్గశుద్ధి గనుఁగొని త్రైకో,
ల్లా భూవరునకు నిహపర శోభనములు
సేత చెప్పు శ్రుతివాక్యంబున్. శాంతి.
2.410.

త్రైజీతగాడు దే. విణ. (త్రైజీతము +
కాడు)

బత్రైము తీసికొని పనిచేయువాడు.
భృతకుడు, భృతక యోధుడు.

ఆ. కానంబుబలముఁ గైజీతగాండ్రు
ను, నైనయట్టి బలములాటు నరసి.
ఆశ్ర. 1.78.

తైజీతము దే. వి.

బ. తైము; భృతి. (చూ. తైజీతగాడు)

తైటభుడు సం. వి. ఆ. పుం.

ఒక రాక్షసుడు.

ప్రళయకాలయందు క్షీరసాగరమున
యోగనిద్రాంతి పొందియున్న శ్రీ
మహావిష్ణువు మేలుకాంచి లోకములు
సృజింపఁ దలచెను. మున్నూతని
యందు లయించియున్న మూఁడు
గుణములలో సత్త్వగుణము వలన
బ్రహ్మ యాతని నాభికమలమునఁ
బుద్ధెను. సృష్టికార్యమునకు బూనిన
బ్రహ్మ తొలుత వేదములు సృజించెను.
విష్ణువునందలి మిగిలిన రెండు గుణ
ములగు - రాజసము, తామసము
అనువాని వలన కుదువు, తైటభుడు
అను నిద్రలు రాక్షసులు పుట్టిరి. వారు
దురహంకారులై బ్రహ్మదేవుని నుండి
వేదములపహరించి రసాతలమున
దాచి కాపాడుచుండిరి. బ్రహ్మదేవుఁడు
మొరవెట్టి విష్ణువు హయగ్రీవావతార
మెత్తి పాతాళమునకుఁ బోయి ఓం
కారనాదము చేసెను. అది మధు తైట
భులు విని రోసముతో ఆ ధ్వని వచ్చి
నదెసకుఁ బరుగిడి వచ్చిరి. అంతలో
హయగ్రీవుఁడు మఱొక ఒక్కన
బర్హిడి వేదములు తెచ్చి బ్రహ్మకిచ్చి
యేమియు ఎఱుఁగనటుల సముద్ర
జలముపైఁ బరుండి యుండెను. దాన
పలు వేదములు కోల్పోవుట గ్రహించి

యపహరించిన వానికై తిరిగి తిరిగి
చివరకు నారాయణుని గాంచి యుద్ధ
మునకు బిల్చిరి. వెన్నుఁడు వారి
నిర్భర సంహరించెను. శాంతి. 6.479
మొ. 488వ.

విష్ణుమూర్తి కర్ణములనుండి మధు తైట
భులు పుట్టిరిని కొన్నిటఁగలదు.

తైతవము సం. వి. ఆ. న.

1. జిత్తు, ఉపాయము.

వ. (ద్రోణుడు) తన్నుం గదిసినం
గని యయ్యజాతశత్రుండు వెండియుఁ
గై తవంబున రణంబునకుం దొలంగం
బాటిను.

2. కపటము, మోసము.

దుర్బోధనుండు శకుని తైతవంబున
మాయాద్యుతంబున ధర్మరాజుం
బరాజితుం జేసి. ఆది. 3.17.

తైదువు దే. వి.

ఆయుధము.

ఉ. కావున దీనియందిడుట కార్యము
గైదువులెల్ల. విరా. 1.166.

కం. దురమునఁ గైదువుఁ గొని తనుఁ
బొరిగొన నేతెంచునట్టి పురుషుని
వేదాంత ఽహస్యవేదినయినను, బొరి
గొనినను గిల్చిషంబు వొందరు వత్సా.
శాంతి. 1.295.

తైదువుఁ బెట్టినవాడు

ఆయుధమును క్రిందఁబెట్టిన వాఁడు.
ఇక నీతో యుద్ధము చేయలేను, ఓడి
పోయితిని నన్ను కొట్టకుము, దయ
చూపుము-అని తెలుపుటకై యొడుఁడు
చేతియందలి యాయుధమును క్రిందఁ

బెట్టను అట్టివానిపైఁ బ్రతియోధుఁడు
సామాన్యముగా చేయి చేసికొనఁడు.

వ. జోడు పుచ్చినవానిని గైదువుఁ
బెట్టినవాని యేటుఁ బోటుఁ దక్కి
సమరంబు సేయమానుదు. భీష్మ.

3.802

త్రేపు దే. వి.

ద్విధత్వము, రూఢి.

మ. ... సంఘియేలయగు నంచున్
మున్ను త్రేపెక్కినట్టి తలఁపచ్చుల
సిక్కు గల్గినది గాంధీవంబు దివ్యాత్మ
సం,తతియుం బెట్టినయట్లు యుండ
మము జింకలం దావరాదో కదే. ఉద్యో.

3.72.

త్రేపెక్కు దే. అ. క్రీ.

రూఢిచెందు, దృఢమగు. (చూ. త్రేపు)

త్రైవము సం. వి. అ. న.

తెల్ల కలువ.

వ. ... కమల త్రైవోత్పలాక్షిర్బంబగు
కొలని ననుకరించు ప్రదేశంబులు
నునై. భీష్మ. 3.248.

త్రైరాతము సం. విజ. (అ. ఈ అ.)

కిరాత సంబంధమైనది. కిరాతచరిత్ర.
ఇది. ... ఇంద్రకీలాభగమనంబును
గైరారంబును అన్నది ప్రథమాశ్వా
సము. ఆర. 1.401.

త్రైలాపుత్రుఁడు సం. వి. అ. పు.

కద్రువకౌమకు - సర్పజాతివాడు.
ఆది. 2.4.

త్రైలాసము సం. వి. అ. పు.

దెంచకొండ (ఇది ివునికి ఉనికిపట్టు)
వ. ... త్రైలాస విభరాకారంబగు
సౌధంబున. ఉద్యో. 3.209.

వ. ... మయుండును బూర్వోత్తర
దిశాభిముఖుండై పోయి త్రైలాసంబు
నుత్తరంబున మైనాక త్రైలంబునందు
హిరణ్య శృంగంబున. సఖా. 1.8.

త్రైవడి దే. వి.

మాదిరి, విధము, పోలిక, రీతి,
ప్రకారము.

ఆ. ... ప్రౌఢవనిత త్రైవడి ముద్దియ,
ముద్దుపుట్టఁ దనకు మ్రొక్కుటయును.
విరా. 1.246.

సీ. .. కంబుకంధర చెన్నుత్రైవడి
తలపోయి. విరా. 2.292.

ఆ. అతని మేను కుంతియట్టుల త్రైవడి
యరియ నేను జూచి యాత్మ నెద్ది,
కాణంబొ యిట్లుగాననుచుండుదు,
నేమి సేయవాఁడ నింకఁ జెపుమ.
శాంతి. 1.12.

త్రైవల్యదము సం. వి. అ. న.

మోక్షము నిచ్చునది.

కం. కేవల నిష్కర్మత మోక్షావహ
మగునేని గిరులు నవనీజములున్,
భూవర ముక్తిం బడయం,గా వలవదె
యదవినునిక త్రైవల్యదమే. శాంతి.
1.68.

త్రైవల్యము సం. వి. అ. న.

మోక్షము.

కం. కావున గృహస్థవృత్తిన్, నీవతి
లోలుడవుగాక నెఱిఁ జేయుము ర,క్షా
విధి ధరితీప్రజకుం,గైవల్యము దాన
నీకుఁ గలుగుం జాలకన్. శాంతి.
5.466, శాంతి. 1.68.

కం. ప్రజ్ఞయ ప్రతిష్ఠ లాభము,
ప్రజ్ఞయ నాకంజనంగఁ బ్రజ్ఞయ

చువ్వే, ప్రజ్ఞయ తై వల్యంబును ప్రజ్ఞా
సాధ్యములుగాని పనులుం గలవే.

శాం. 4.68.

తై వారము దే. వి.

స్తోత్రము, పొగర్చు.

తే. శార్వవైభవ ప్రాభవ శాచము
లకు, నొదులకైనఁ గైవారమై యల్ల
సిల్లు, నొక్కరునికవి యెల్లను నిక్క
మదై, యెందుఁ గలుగునె యద్దను
నీడువాడు. విరా. 2.204.

తై వారము సేయు దే. స. క్రి.

పొగడు, స్తుతించు.

కం. ... సంజయ, తై వారము సేసె
దీవు కొ. తేయుల... ఉద్యో. 2.227.

తై సేయు దే. అ. క్రి.

అలంకరించుకొను.

కం. (ఓంఃకుః) తై సేసె మదవి
కారో, భాసంబున మేను వొంగ. విరా.
2.329.

కం. వేగినఁ గౌరవ సేనలు, వేగమ
తై సేసి యనికి వెడతె. భీష్మ. 2.274.

కం. లలన యిలువాడి నాథుడు, వల
చిన చవిపంటకములు వండి యిడి
తనుం, గలయఁ దలంచిన మెయికొని
యెలమిం గై సేసి హృదయమీవలయు
శివా. అను. 5.290.

స. క్రి.

అలంకరించు.

అ. పడయరాని యాయువౌదలికఁ గలి
గినఁ బాపకృతుల దాని బడట గలుప,
నగునె పుణ్యవిధి సమాచరణములఁ
గై సేయ వలయుఁగాక వెలుపు మిగుల.
శాంతి. 5.480.

(ఇక్కడ సార్థకము చేయు అని
భావము).

కొ

కొంక నక్క దే. వి. (కొంకు + నక్క
పిటికి నక్క).

చిన్నజాతి నక్క, ఘుద్ర జంబుకము.

ఉ. చీమలుఁ గాకులుం గ్రిములు
జింకలు నక్కలు గొంకనక్కలున్.
అశ్వ. 2.117.

కొంకు దే. అ. క్రి.

1. భయపడు, జంకు.

మ. ... అంతటి వానిం గొని ధర్మ
సూతి సమరోత్సాహంబుమై నెత్తి
వచ్చుటకుం గొంకునె వీఁపు నక్క
నయి నిల్చుంగాక మీ సైన్యముల్.
ఉద్యో. 2.174.

అ. ... కురియు తేనియలకుఁ గొంకు.
విరా. 2.804.

2. సంకోచించు, వెనుదీయు.

కం. పనివంపఁగాని యొకతనుఁ బని
సేయనెఱుంగ నన్నుఁ బనిగొనునెనఁ
దాండుని యగ్రమహిషి గొంకునుఁ
బనిగఱపెడు చందముననఁ బనుచు
దెఱుగవే. విరా. 2.119.

ఉ. ఇట్టిది క్రూరకర్మమని యించుక
కొంకక లంకయింటఁ జిచ్చొట్టితి
మాయజూదమున నుత్తమ ధర్మజుఁ
దూలఁబుచ్చితి. శల్య. 2.184.

కం. తన యగపాటొరు లెఱుగుదు,
రని నూతుఁడు సమయభంగ మగు
టకు భీముఁడును గొంకుచుఁ జప్పడు
సే, యనిగూడ విమర్ద నప్రహరములఁ
దగన్. విరా. 2.345.

కం. పతి దనకు నేమి యిచ్చిన, నతి
ముదమునఁ బొందవలయు నాత్మజుఁ
డైనన్, నుతిఁ గొంకక యేకాంతస్థితి
నేకాననర నున్ని సెట్ట ప్రమదకున్.
ఆము. 5.294.

వి.

భయము, జడుపు, బెదరు.

ఆ. తలఁకు పుద్గై గొంకు కొలఁదికి
మీత వెన్నాటు దోచె ముట్టుపాటు
దొడరె, వెఱగుపాటు దనికె. విరా.
2.108.

2. సంకోచము.

కం. తెఱవ యొడఁబాటు మాటంబటి
వోయిన గొంకుతోడ బ్రాహ్మణఁగొని
క, న్మఱఁగగునెడకునరిగె. ఆను. 1.74.
3. సందేహము.

చం. వనగజ మంబుజాకర మవారణఁ
జొచ్చి కలంచి యాడఁగా, మనమునఁ
గొంకులేక కృపమాలిన బోయలు
ముట్టి చంపు చా, డున్న. ద్రోణ.
2.124.

కొంకు కొనరు దే. వి. (కొంకు +
కొనరు)

భయమును సందేహమును.

(సంకోచము, జంకు. ఈ రెండు సమా
నార్థకములని. సూ. ఆ. ని.)

గీ. సింహబలుఁ డత్యుగ్రుడై చిగురు
బొడి పజ్జఁ గడువడిఁ దగిలి కోపంబు
గదుర, నొడిసి తలపట్టి తిగిచి
మహోగ్రవృత్తిఁ గొంకు కొనరించు
కయు లేక కూలదాచె. విరా. 2.128.

కొంకువెట్టు దే. అ. క్రి. ($\sqrt{\text{కొంకు}}$)
భయపడు, జంకు, వెనుదీయు.

సీ. ... యధామన్యుఁడెఱిగి కడఁగి
చనుదెంచి రాక్షసుఁడని తలంచియుఁ
గొంకు, వెట్టక పెనుగద బెట్టువ్రేయ.
సా.ప్రి. 1.169.

కొంకువోపు దే. అ. క్రి. ($\sqrt{\text{కొంకు}}$)

1. భయపడు, జంకు, వెనుదీయు.

వ. అని శంకించియుఁ గొంకువోవక
యజ్ఞగన్నాథు వచనంబునకు నన్య
ధాత్వంబేల గలుగునని యద్దేవునిం
దలంచి. శల్య. 1.284.

2. మెలికలు తిరుగు.

చం. కుడిచిన పక్షెరంబును నకుంతిత
హర్షముతోడఁ నిచ్చినం, గదు ముద
మంది యెత్తికొని గాఢభరంబున
మార్చి మోవ....నె, క్కుడు వెన నేగు
దెంచె గని కొక్కెర సమ్మదమంద
మట్టికిన్. శాంతి. 3.495.

3. (శీత బాధాదులచే) కొంకరలు
పోవు, వంకరయగు.

చం. ... ఆపదం, బొలయకయుండ
జేయుము ప్రభూతపు సీతునఁ గొంకు
వోయెడున్. శాంతి. 3.313.

కొంగు దే. వి.

చెఱగు, చేలాంచలము.

సీ. ఇట్టి కద్దనిఁ గొంగున నగ్ని
దాచి, నట్టులు దాచితో యమ్మ
చెవుమ. శ్రీ. 2.138.

కొంచు దే. అ. క్రి.

భయపడు, సంకోచించు.

సీ. కొంచక నీటిలో ముంచుచు
నెత్తుచు గారించి తీరంబు సేరఁబెట్టు.
ఆది. 5, 168. (పాఠాం.)

కొంచెపు నగవు దే. వి.

చిటునవ్వు.

ప. ... పాంచజన్యధరుండు ...
కొంచెపు నగవున నెమ్మొగంబొప్ప
నప్పుడమితేని నాలోకించి యిట్టనియె.
కాంతి. 2.11.

కొంచెపు వాడు దే. వి.

బలము తక్కువవాడు, అల్పుడు.
(నూ. ఆ. ని).
కం. పోరఁ బరిమార్చు గొంచెపు,
వారై యున్నెడన యని యవశ్యముఁ
గడకన్. ఉద్యో. 1.14.

కొంచెము వై. విణ. (సం. కించిత్).

1. కొంచెపుటశనంబు గొనుచు సంగ
మంబులఁ బాసి యింద్రియముల వజ్జఁ
జనమి. కాంతి. 6.38.
వ. కొంచెంబు పెద్ద యన లేదు. సమ
రంబున జయంబు దైవాధీనంబు.
భీష్మ. 1.14.

కొండ దే. వి. కొనుట (అనుప్రయుక్త
మైన 'కొను' ధాతువునకు వచ్చు
రూపము).

(కైకొంట, పుచ్చికొంట మొ.)
ఉ. ... పాండునృపాలు పాలు
గై, కొంటయ చాలునన్న. ఉద్యో.
3.59.

చం. ... పరిశాంతి యొనర్చికొంట
యున్. ఆను. 5.31.

చం. .. అతని సొమ్ము పుచ్చు
కొంటయును మదరముం గొనుట
దాపక చెప్పితి నిక్కమింతయన్.
ఆను 5.6.

కొండ దే. వి.

1. పర్వతము.

సీ. .. ఎవ్వని గుణలత లేదు
వారాసుల, కడపటి కొండపై గలయఁ
బ్రాకు. విరా. 2.191.

కం. ... ఘన వజ్రతనులు దాకిరి,
తనదఁగ నట కొండ కొండఁ దాకిన
భంగిన్. ఆది. 8.111.

2. గొప్పదీ, ఘనము.

చం. ... ఎక్కుడు సిరి యిచ్చి
యొక కొండఁగ మన్నిన నీవు
సావఁగా, నొడలిటు నోమితిన్ గురు
కులోత్తమ యేనొక సేవకుండనే.
సౌప్తి. 1.224.

కొండ చిలువ దే. వి.

కొండల యందుండు పెద్ద పాము,
గోననము.

కం. ఇది యొక చాపము, విస్మయ
మొదలించుచుఁ గొండచిలువ యొకొ
నా దగియున్నది. విరా. 4.118.

కొండముచ్చు దే.వి. కొండముచ్చు.

నల్లని ముఖముగల పెద్ద కోఁతి.
ఉ. కూడిన కొండముచ్చులను
గ్రోఁతుల నుగ్రత ముట్టి కిన్నఁ
జెం, దాడెద. ఆర. 7.111.

కొండిక దే. విణ.

చిన్న, కొద్ది వయస్సుగల.

వ. ... కొండికవాని శర్మిష్ఠాపుత్రుఁ
బూరుం బిలిచి (పాఠాం.) ఆది.
3.195.

వ. పెద్దవారుండఁ గొండికవానికి
వివాహంబగుట ధర్మవిరుద్ధంబు.
(పాఠాం.) ఆది. 7.212.

మం. శర్మిష్ఠ రావకూతురు కొండిక
యది. ఆది. 3.148. (పాఠాం.)

ఆ. పరశరాముఁడాది పురుషమూర్తి,
దండిరాహితుండు గొండిక
యయ్యుచు, పద్ద గుణములందు, బెద్ద
యయ్యె. ఆది. 3.70. (పాఠాం.)

కొండియము దే. వి. కొండెము.

చాడి, ఇతరులపై కేసిపోని నేరములు
చెప్పఁచి, పైకున్నము.

సీ. .. గురుజనంబుల, నిందించుట
గమనించ తడయ విక్రయ విధి తద్వి
లేఖనము గొండియము గీ... అర్య
కోటి, నిరయ పేరువుగఁ జెప్పు నృప
చరణ్ణ. ఆను. 2.61.

తే. చోడములు గొండియముఁ గ్రూర
భావణంబు. ఆను. 4.61.

కొండియుండు దే. వి.

కొండెములు చెప్పవారు, చాడీలు
చెప్పవారు.

ఉ. క్రూరుండు లోభియన్ శరుండుఁ
గొండియుండున్ జడుండున్ గృత
ఘ్నుండున్... జేరువనున్కి భూపతికఁ
జెట్టి యైనట్లు నరేంద్రరాత్తమా.
కాంతి. 3.469.

కొండుక దే. విణ.

కొండెము, చిన్న, చిన్నవాడు.

వ. చేవర దివ్యచిత్తంబున నన్నుం
దలంచిన దానందేసి బృంహితుండ
నయ్యును గొండుక ప్రాయంబువాడు
నుం దొలె నయితి. కాంతి. 2.145.

కం. అని పలికి హరి విడిచి, గనుఁగొని
కొండుకపు నీవు గావున సేకునె, మును
గోరఁ బాడి యనవుడు. చిని కృష్ణుని
గోరికొనియె పిడియంచెమిన్. ఓద్యో.
1.76.

మ. . అర్జును కొండుకనాటి పరా
క్రమ గుణసంపదలు వై శంపాయ
నుండు జనమేజయునకుఁ జెప్పె.
ఆది. 5.259.

వ. .. చిత్రాంగదుండు బాల్యమున
గంధర్వ నిహతుండయిన వానికిం
గొండుకవాని విచిత్రవీర్య రాజ్యాభి
షిక్తుఁ జేసి. ఆది. 4.113.

కం. అకటకట యుత్తరుండు గొండుక
కాంభోజుండునుం గడున్ బాలుడు
వా, లిక కైదువులాడిన నే, లకొఱగి
యొప్పెరభిమన్యు లక్ష్యులు
క్రీయన్. శ్రీ. 2.84.

కొండుననాడు దే. వి. ఔ.

చిన్నప్పడు, బాల్యమున.

వ. ... సత్యవతి దొల్లి కొండుక
నాడు చన కన్యయై యున్న కాల
మునఁ బరాశరుండు నన్నుఁ గామిం
చుటయు. ఆది. 4.239.

కొండుకవాడు దే సర్వ.

చిన్నవాడు.

వ. చిత్రాంగదుండు బాల్యంబున
గంధర్వ నిహతుండయిన వానికిం
గొండుకవాని విచిత్రవీర్య రాజ్యాభి
షిక్తుం జేసి. ఆది. 4.103.

కొండుకాతడు దే. సర్వ.

చిన్నవాడు. యువకుడు.

తే. రాజపుత్రుండు బలియుండు రాజ
సుండు, గొండుకాతండు వేడుక
గొనుచు నరిగె, నశ్వములఁ గ్రమ్మ
అగ నిత్తునను విచార, మెవ్విధంబున
నతనికి నేల కలుగు. ఆర. 4.842.

కొండొక దే. విజ. కొండుక.

1. చిన్నవాడు. చిన్నది.

వ... మరువిఠండు గురువుత్త కృప
కర్ణ కృతవర్మ బృహదృల సౌఖ్య
సమేతంబుగా సౌభద్రు నెదుర్కొనిన
నతండు గెలుపునుబ్బునం గొండొక
పెద్ద యనక పిడుగు చందంబునన్
గరిలి యుణికిన. ద్రోణ. 2.87.

కం. అకటకట యుత్తరుడు కొండొక
కాంభోజుండునుం గడున్ బాలుడు.

శ్రీ. 2.84.

2. కొంచెము, అల్పము.

కం. ద్యూతజ్ఞులదెసఁ గొండొక
ప్రీతియుఁ గలదు. విరా. 1.207.

వ. ... కొండొకయు నుపేక్ష లేక.
విరా. 3.88.

వ. అని యొడంబడిచి కొండొక
కాలం బెడవలికికొని యింద్రాణియు
మగుడం జనుడెంచె (కొండొక
కాలము = కొంచెము కాలము, కొంత
కాలము) ఉద్యో. 1.166.

గీ. బాలుడొక్కఁడు కొండొక కోల
సేతఁ బట్టుకొని. ఆది. 6.260.

క్రీ. విజ.

ఇంచుక, కొంచెము.

కం. ద్యూతక్రీడకుఁ గొండొక, నేతుం
గవటమున నొప్పని జనంబులు నా,
చేతి ధనమెల్లఁ గొని పరిభూతి
యొనర్చిన విరక్త పుట్టి చెడలిచెన్.
విరా. 1.196.

వ. ... కొంతేయాగ్రజుండు గురు
బలంబు గనుగొని కొండొక విన్ననై
వివృచ్చ నాలోకించి. భీష్మ. 1.124.

వ. అనిన నదియు, గొండొక లజ్జించి
కోర్కిపెంపున సిగ్గు దొలంగంద్రోచి
ప్రకట తౌహహల తరళితారకంఠ
యగుచుఁ దండ్రీ క్షుల్లమై. ఆర.
7.177.

2. కొంచెము సేపు, కొంచెము
దూము.

వ. అని పలికి కొండొక విచారించి.
విరా. 2.276.

వ. ఏనును భక్తిమయంబగు దండ
ప్రణామంబాచరించి కొండొక
దొలంగి. విరా. 1.13.

కొండొక నవ్వు దే వి.

చిఱునవ్వు, మందహాసము.

గీ. అనినఁ గొండొక నవ్వొలయంగఁ
జూచి, యింద్రనందనుఁ డాతని కిట్టు
లనియె, నేను గలుగంగ నీకేమి. విరా
5.114.

కొంత సర్వ. (చూ. కొంచెము-కొంచెము
+ అంత).

ఇంచుకంత.

కం. ... ధర్మపుత్రునితో నిట్లని చెప్పె
నాతనికి బుద్ధిన యుత్తలపాటు గొంత
డిందుపడంగన్. విరా. 1.99.

కం. కొంతేయుల బారించడ, నింతియ.
సిరి చాలు రాజ్యమెల్లను దారై, పొంత
ననుఁ బెట్టుకొని యొక, కొంత యొనఁగి
రేని నట్టి చూడేచిటికిన్. శల్య. 2.13.
మ. ... కుజ బలాబోపంబుమై నొం
డొదన్, మిగులం జాలక కొంత సేపు
పడి మేమే బోరిరుగ్రాకృతిన్. విరా.
2.843.

సీ. ... మున్నును వీరలు మువ్వర

కడఁకల, కొలఁదు లే నెఱుఁగుడుఁ
గొంత కొంత. విరా. 3.152.

కొంతేసి కొంత చొప్పున (ఒక పరిమి
తిని దెలుపును).

వ. ... ఇందులోన సంధ్యలును
సంధ్యాంశంబులు నను పేశ్యఁ గొంతేసి
కాలంబు సెల్లు. శాంతి. 5.47.

తే. కలము నియతుఁడై కొంతేసి కాల
ముల శరీర ధర్మావిరోధిగా రేయుఁ
బగలు బ్రాణ సంయమనము నడపంగ
వలయు, దాన చిత్తంబు దనువు శుద్ధత
వహించు. శాంతి. 8.115.

కొందలు స. బ. ('కొంత' శబ్దమునకు
మహాన్మహాత్మ్యర్థక రూపము).

కొంత సఁఖ్య గలవారు.

ఉ. . . కొందఱకై న నిష్ఠ కృపకుం
దఱిగాదఱి యేమి సెప్పడున్. విరా.
2.142.

మ. మును నీవెన్నితి విక్రమాఢ్యులని
మమ్ముం గొందఱన్. ద్రోణ. 2.294.

వ. . . అప్పుడందులోనం గొందఱు
గొందఱ నివేశనంబు లధికాభిలాషం
బున నొత్తికొనుట కారణంబుగా వివా
దంబు పుట్టిన. మహా. 18.

గొందలంపడు దే అ. క్రీ. (కొంద
గొందలంపడు అము + పడు).

కలఁతపడు, సఁక్షోభించు.

(సైంధవుని మాటలు). కం. పెదవులు
దడుపుచుఁ గాళ్ళున్, గుదివడ వడఁకు
చు మనంబు గొందలంపడఁగా, నిది
యేటి మాటలాడెదఁదుదిఁ బార్థుఁడు
గానకుండ దొలఁగన వలయున్.
ద్రోణ. 2.292.

చం. తలరు నలందురున్ నవయుఁ
దాపభరంబున వెచ్చనూర్చుఁ గొం
దలంపడుఁ దల్లడంబునరి ధైర్యము
దూలిన బెగ్గడిల్లు విచ్చల
విడిఁజేర్చు నెవ్వగల సందడి దెందము
గంది చేడ్పడున్. విరా. 2.293.

2. సందడిగొను, తఱచగు.

తే. అనుచుఁ గొందలంపడు కోర్కులగ్గ
లించి, చిట్టుముట్టాడుచుండ నచ్చెలువ
చెలువుఁ, దగిలి తనయిచ్చఁ బాటు
చిత్తంబు పజ్జ నరిగి యిట్లను నక్కి-
చకాదముండు విరా. 2.85.

3. పరితపించు.

వ. ... నీ సైనికులు డప్పియు నిదుర
యుం గదిరి మేనులలయం గొందలం
పడి రెల్లవారికి నా త్రియామ సహస్ర
యామ యయి తోచె. ద్రోణ. 5.267.

కొందల పఱచు దే. స. క్రీ.

($\sqrt{\text{కొందలంపడు}}$) కలఁతపెట్టు.
కం. ... విభుండమానుష తేజో,
ధనుఁడగు సహదేవుఁ గనుం, గొని
యిట్లను వగలు మిగిలి కొందల పఱ
చన్. విరా. 1.97.

కొందలపాటు దే. వి. ($\sqrt{\text{కొందల}}$
పడు) కలఁత, సఁక్షోభము.

సీ. .. అందంద కదిరెడు కొందల
పాటుచే దలకుచుఁ నునికికి నిలుకడ
యును. విరా. 2. 315.

1. విహ్వలత్వము, భయాదులచే
అవయవాదులు స్వాధీనము తప్పట.
కం. అని విని తగుమాటల నా, తని
గొందలపాటా పాండుతనయుండు
గ్రమం, బున డిందుపఱచి. విరా.
4.178.

కం. క్రందున మేను సిదియునను,
కొందలపాటొంది ప్రాణ గొడ్డమగుటఁ
ద. పుండొలంగఁ బాతెదను. ఆను.
4 320.

కొందలము దే.వి. ($\sqrt{\text{కొందలపడు}}$)

1. సంక్షోభము, కలఁత.

చం. కినుకకుఁ జాలకెంతయును
గీడ్పడి నా పడుపాటులెల్ల వ, మ్మునఁ
గలయంగ నిట్టలొక మూర్ధునిచేఁ దుడి
బోయి కోలుపో, యెనె యభిమానమన్వ
గపు నేడెఱ డెందము కొందలంబుఁ
బొందిన దృఢిమాలి యేఁ బలికితిం
దగ వెల్ల నెఱింగియుండియున్. విరా.
2.186.

మ. కలఁగెం దోయధి స ప్రకంబు గిరి
వర్గంబెల్ల నూటాడె సం, చలతం
బొందె వసుంధరా వలయమాళా చక్ర
మల్లాడెఁ గొం, దలమందెం ద్రిద
శేంద్రు వట్టణము పాతాళంబు
ఘూర్జితె. విరా. 4.172.

ఉ. ఎందున నెవ్వరుం బడనియెం
తయు గవ్వముపాటు వచ్చినం, గొందల
మంది పాండువిభు కోడలు దవ్వల
నున్న నన్ను, గో, విందుఁడ కావు
మంచుఁ బలవించుట యీగగరాని
...యెప్పుడున్ మదిన్. ఉద్యో.
2.129.

2. పరితాపము, దుఃఖము.

వ. ..తన్మాంసంబాహారంబు గొనుట
కలు దారుణుండగు దానవుండతనిం
బట్టికొనిన సాంత్యన భాషణంబులు
ప్రయోగించువాడయి యవ్విప్రుండు
గలంకయుఁ గొందలంబును లేని
ఢెందంబుతో నదానవు నాననంబు

గనుంగొనిన. ఆను. 4.381.

తే. దెసలు గలయంగఁ జూచుచుఁ
దిక్కు దనకు, నెవ్వరును లేమి వెగ
డందు నెంత దవ్వ, సనిన నడవికే
గడలేమియును మృగప్రజంబు
పొదువుటయును గొందలంబు సేయు.
శ్రీ. 1.46., భీష్మ. 2.157.

3. బాధ.

చం. ... తనకుఁ దోడ్పడు వారులు
లేక నన్ మదిం, దలఁపఁడె యత్తజీన్
రిపువధంబునకెయ్యము త్రండ్రి యేను
గొం, దలమునఁ బొందకుండ నని తా
బలుమాటును జీరకుండునే. ద్రోణ.
2 247.

కొంపోవు చూ. కొనిపోవు.

కొక్కెర దే. వి.

పెద్ద కొంగ, మహాబకము.

వ. ఒక్క మహాబకంబు వచ్చె నది
పద్మభవునకుం ప్రసాదపాత్రంబు
నాజింఘండును రాజధర్ముండు
నను పేళ్ళం బరగు నా కొక్కెరకు
నమ్మి నివాసంబై యుండు. శాంతి.
3.478.

కొట్టము వై .వి. కొట్టము (సం. గోడ్డక
ప్రా. గొట్టం)
గోవులు ఏనుగులు గుఱ్ఱములు మొద
లగు వాని నుంచెడి సొల.
సీ. . పొడువైన మువ్వంచఁ బొలుచు
నట్లుగ నేనుగలకు గుఱ్ఱములకుఁ
గొట్టములును. ఉద్యో. 1.93.

కొట్టిన తిండికాడు దే. వి. జాతీ.

తినఁదగిన పదార్థములలో ఏది పట్టిన
అది మిక్కుటముగాఁ దినువాడు.

అజీయక లిండిపోరు. లిండిపని తప్ప మరొకటి యేది పట్టనివాడు (వివేక విహీనుడు-అని భావము).

కం. విను కొడుకుగన్న వేషము, కొని కొట్టిన లండికాడు కుడిచాచుచుండా, జనపతి వందము ధర్మజు ననుపమ శీలంబు నెఱుగుడది యెట్లుయెన్.
ఉద్యో. 1.56.

కొట్టు దే. స. శ్రీ.

1. వెడలఁగొట్టు, పాఠదోలు.

ఆ. మృగము నరయ మ్రుచ్చు రేవ గలును గొప్ప, నేర్పుఁ బసికిఁ జాలఁగూర్తు నేను. విరా. 1.101.

2. దంచు.

సీ. పసివది చోలఁ గొట్టినచిలఁ గొన్నింటిఁ జిలునుగ్గఁగాఁ బొడిసేసి చేసి. విరా. 5.35.

3. పరిపాకము బొందు, లదికేలు.
(చూ. కొట్టిన రిండికాడు).

కొడవలి దే. వి. బె. అనౌ.

అచ్చిము కక్కులు గలిగి వక్త్రా కారమై గడ్డి మున్నగునవి కోయుట కుపయోగించు నొకానొక పనిముట్టు.
గీ. నొంచుమెఱుఁ బెగవెట్టలముగ నొలయు నైరాగ్యమును కొడవలిన కాసి. శాంతి. 4.192.

కొడుకు, కొడుకు దే. వి.

పుత్రుడు

చం. ... కొంత ముద్దుసేయు కొడుకు.
విరా. 1.98.

చం. ... ఈ, కొడుకులు వోకకున్ మనము గుండెడు నిన్ గని యాఱు డిచ్చెదన్. విరా. 2.2.3.

చం. ... చూపరే పవను కొడుకును నిండ్రసురుండు మాడ్రినం, దచులును నున్నచోటు సుఖదంబయినన్ సుఖ హీనమేనియున్. మహా. 70.

వీరు పన్నిదపురు (చూ. పుత్రుడు).

2. మగ శిశువు, బాలుడు.

ఆ. ఘన భుజుడు రాధ యనుదాని పతి యొక్క సూతుఁడగుదుడెంచి రత్న, పుంజ భరితమయిన మంజ సతో నున్న, కొడుకు దానితోన కొనుచు వచ్చి. ఆది. 5.31.

వ.... సాత్వతియు నబ్బాలుఁ బలదేవు చేతికి నెత్తుకొన నిచ్చి తదనంతరంబ నారాయణు చేతికిచ్చిన.

కం. అక్కొడుకు నబ్బనాభుం, దక్కజముగ నెత్తికొనుడు నందఱుఁ జూడన్, గ్రక్కున నొక్కట నడఁ గొను, మిక్కిలి చేతులును వాని మిక్కిలి కన్నున్. సభా. 2.56; 57,

కొడుకుఁ గుఱు దే. వి.

కుఱువాడైన కొడుకు (అదుమును దెలుపును).

గీ. ధర్మతనయాదులైన నీ తమ్ముల కును, ధార్తరాష్ట్రులకును నీవ తగు విభుండ, వేలుమీ లోకమెల్ల నీకేల రాధ, కొడుకితండను తక్కువ రాదు. గుప్త ఉద్యో. 4.59.

కొడుకుజూబు దే. వి. మగ శిశువును

గర్భయున్న గర్భము.

ఆ. గొంతి కడుపునందుఁ గొడుకుఁ జూలై నీవు దోవకుండవైతి, తోచి నట్టి పిండ మెడలియైనఁ బిదప దిగం ఒడచిచ్చు. నింత పుట్టవట్టుచైన. కర్ణ. 3.66.

కొడుకుదనము దే. వి.

పుత్రత్యము.

తే, కూతురై పుట్టి పదపడి కొడుకుఁ
దనముఁ గాంచి భీష్ముని నాజీరంగ
మునఁ జంపు, నట్టి యుక్ష్మలాపర్కంబు
పుట్టు నీకుఁదప్పదిది యని రుద్రుండు
సెప్పి చనియె. ఉద్యో. 4 870.

కొదమ దే. వి.

పశుపత్నాదుల పిల్ల, శిశువు.

సీ. త్రాళ్ళఁ బట్టింపంగఁ బడియైన
కొదమల నంచు లెఱింగి శిక్షించు
నేర్పు. విరా. 1.95.

కం. కదిసి లక్ష్మణునిం బులి, కొద
మను సింగంపుఁ గొదమ గొదకొను
ఠిలఁ, బొదవుగతిఁ గిట్టి మోదము,
మదము నెలర్పంగ నింద్రు మను
మఁడు కడిమిన్. ద్రోణ. 2.89.,
అశ్వ. 3.217.

లేడికొదమ; - కర్ణ. 3.205, గాడిద
కొదమ. ఆను. 1.89.

1. తరుణము, పడుచుది (పశుపత్నా
దికము).

సీ. గోడిగజాతిలోఁ గొదమ పెంటుల
నేర్చి మావుల హత్తించు మార్దవంబు.
విరా. 1.95. (కొదమ తుమ్మెద. విరా.
5.60).

2. చిష్టమైనది.

ఆ. కొడుకుపాటుఁ జూచి కోపించి
కాశింగ, పతి రయమునఁ దేరువఱపి
భీముఁ బొదివి పిడుగుఁ గొదమ వోని
నాంసము బిడ్డే సె నది యవండు
వ్రేసెఁ దునియ. భీష్మ. 2.65.,
ద్రోణ. 2.118.

కొదమ పెంటి దే. వి.

పదపడ్చుటలో పదపడి, కట్టుకారు
వచ్చిన ఆఁడు జంతువు.

సీ. గోడిగజాతిలోఁ గొదమ పెంటుల
నేర్చి మావుల హత్తించు మార్ద
వంబు. విరా. 1.95.

కొన దే. వి.

చివర, అగ్రము.

ఆ. వెలవాటు మీయల నల్లన
నల్లార్పు సోర్తగఁజ్జయందుఁ జొచ్చి
నుడిసి, తిరిగి వేగుదోక తెమ్మెర
లెండీగ కొనల చంద్రాస్త ననలఁ
బ్రోచు. ఉద్యో. 2.112.

2. వృషాదుల చివరకొమ్మ, అగ్రశాఖ
సీ. నెగసిన కొనలేచి నింగి యంచం
తను నవులఁ ద్రోవఁగఁ దనరాదువాని.
విరా. 1.162.

చం. ... ఉగ్రత మహాబలు రాకకు
నోర్వఁజాల నా, చని నొకభంగి గెల్చు
నని తాఁ దలపోసి హరించె నావులం
గొనలును జొంపముల్ నిడుచు
కొమ్మలు రే యగుడున్ యెంబు
నన్. శాంతి. 3.394.

కొనకొను ఇది సరళాదిగనే భావితోదా
హరణములు గనిపించుచున్నవి. శ.ర
20.3.201 కొనకొనుగాఁ జూపు
చున్నది. కాని అదియు గొనకొనునే
కన్పించుచున్నది. (చూ. గొనకొను.)

1. యత్నించు.

వ. అమ్మెయి యెంచుచు గొనకొని
యయ్యురిం గొఱుచుచు యెదంగి
యెంచుచున్నది.

వ. తగునే యిట్లు కృతార్థుడవగు
నీకురి గొఱుకంచు రానిన్నము సేఁ, ర

గటా కృతఘ్నుతకు నెల, వగుటొప్పునె
కొలుకు కడక నద్రోహుడవై.
శాంతి. 32.0:211.

కొనటి దే. విజ.

కురూపి.

తే. రూపవిహీనులు దారు రూపు గలిగి
తొలుమేనఁ గొనటులఁ బలికినారు.
ఆను. 5.93.

కొనటివాడు దే. వి.

కురూపి - కొనటి.

తే. .. రూపసి వలనఁ గొనటి, వార
సూయలు సేయుచు రీరసమున, నింత
యెఱుంగఁగ వలవదే యీవు గొడుక.
శాంతి. 3.70.

కొనలు నిగుడు దే. అ. క్రి.

($\sqrt{\text{కొనలు} + \text{నిగుడు}}$).

కొనలొత్తు. వర్ణిల్లు, అతిశయించు.

తే. స్వర్ణముననున్న రాజులుఁ జక్ర
వర్తులును యధోచితచృత్రంబులును
నిజార్హ, చామరంబులఁ జెలువొందఁ
జారులీలఁ గొలిచియుండిరి వేడ్కలు
గొనలు నిగుడ. విరా. 4.240.

ఆ. వాడు నతనిరాక పోడిగ నిజ
బుద్ధి, నెఱిగి యతని యున్నయెడకు
వచ్చి పరమభక్తి మ్రొక్కి ధరణీ
సురేశ్వరుఁ గుశలమడిగి ప్రియము
గొనలు నిగుడ. ఆర. 5.28.

కొనిపోక దే. వి.

తీసికొని పోవుట.

వ. అమ్మయ్యఁ దిన హామధేను
వుం గానకి వసంజెల్లఁ గలయరోసి
తన యోగప్పిష్టిం జూచి దాని వసు
వులు గొనిపోకి వెడలి ఆర.
4.159.

కొనిపోవు; కొంపోవు దే. స. క్రి.
(కొని + పోవు).

తీసికొనిపోవు.

తే. ... అడ్డసాకులు గలవు నాకభి
మతముగ, వాని గొనిపోయి చూపుడు
వరుసతోడ. విరా. 1.72.

వ. ... సుభద్రాభిమన్యులం బాంచారి
పాలికిం గొనిపోవ నభ్యంతర జనం
బుల నియోగించి. విరా. 5.377.

2. సాహాయ్యముగాఁ దీసికొనిపోవు.
చం. విగటఁడు దక్షిణంబునకు వీరుల
సారథులన్ నిజాజితై పురి గలవారి
నెల్లఁ గొనిపోయిన. విరా. 4.77.

3. బలాత్కారముగాఁ దీసికొనిపోవు.
ఉ. ఆంగజరాగ మత్తుఁడగు నన్నకు
నిమ్మొయినైనఁ బ్రితి సే, యంగల
వారమీ జరభి యాతనితోడన తీఱుఁ
గాక యం, చుం గొనిపోయి దైన్యమున
సూతుని పీనుఁగుమీదఁ బాండు
పు, త్రాంగనఁ బెట్టి కట్టిరి దయాపరి
వర్జిత చిత్రవృత్తులై. విరా. 3.16.

మ. ... కౌరవులు గోవర్గంబు గొం
పోవఁగాఁ, గని యే గ్రమ్మటి రిత్త
వోదునె భయోత్కంపంబు నీకేటికిన్.
విరా. 4.68; విరా. 3.139.

సీ. ... నీవు గర్భంబుసొచ్చి, నప్పటి
నుండియు నన్వేషణము సేయుఁ గొని
పోవుటకు మృత్యువని యెఱుంగుము.
శాంతి. 4.23.

కొనియాట దే. వి. ($\sqrt{\text{కొనియాడు}}$)
కొనియాడుట.

1. పొగడ, పొగడుట.

ఉ. అ, త్యాదర వృత్తి మీరు విజ

యాశ ననుం గొనియాటఁ జేసియుం,
గాదనకియ్యకొంటి. ద్రోణ. 1.73.

కం. నకుల సహదేవ నయశా, శ్రుకశా
వేదిత్వమునకు జనులనురాగా, ధికులై
మిమ్ముం గొనియాటకు నాతఁడు
మనసు గీడ్చడం జింతిల్లున్. శాంతి.
1.17.

2. ఆదరించుట.

సీ. తల పంగ నాద్యమై తనరు ధర్మ
మ యెప్పుఁ గొనియాట నాస్తిక గోష్ఠిఁ
జనమి. గీ. ఇన్నియును శిష్టచరితంబు
లిద్దచరిత. ఆర. 5.44.

కోనియాడు దే. స. క్రి.

1. మెచ్చు, పొగడు, స్తుతించు.

ఉ. ... స, మౌదమఁ బొందఁ
గావ్యరసముం గొనియాడుచునుండు
దెప్పుడున్. విరా. 1.15

కం. అనుసరించు, ఆచరించు, అవ
లంబించు.

కం. తన పలుకు లోకమెల్లను గొని
యాడఁగఁ దగిన లోకగురుఁడు. ఆది.
7.246.

2. కాపాడు, రక్షించు, పోషించు.

గీ. ... అతని పుత్రకులు దాని, నెం
గిశులు పెట్టికొనియాడ నెలమిఁజెరిగి
కర్ణ. 2.54.

కం. వినుమగ్గించిండు సఖుఁడును
బంధుఁడుఁగార్యకర్మరుఁడునె నిన్నుం
గొనియాడుచుండ దురితం, జను
పేరును గలది నీకు ననఘచరిత్రా.
శాంతి. 3.48.

కం. విను భక్తియు వెఱపుఁ గలిగి,
యనుజన్ములు పెద్ద వాని నారాధింపన్

జనవర యతండు తమ్ములఁ గొని
యాడన్ సిరికిఁ బట్టగుదురుజ్జ్వలరై .
ఆను. 4.132.

3. ఇది శతవృద్ధ మా జనని
యిప్పుడు మృత్యువుఁ బొందె నిట్లు
సే, యదుము కులప్రయుక్తమగు
చున్న సనాతన ధర్మ మిత్రైం గ
దహన కర్మమెల్ల మదిగానిదిగా
మును నిశ్చయించి మా, మొదలిటి వా
రొనర్చు విధముం గొనియాడితి మేము
నియ్యెడన్. విరా. 1.179.

కం. అనిన నతఁడిట్టి ధర్మము, కొని
యాడక ప్రతములొందుగోరి నడపఁ
గాఁబని యేమి. శాంతి. 6.504.

కం. అది దురిత నిరాసము న, భృ
దయానందంబుఁ జేయుఁ బుణ్య యశ
స్సం, పద నిచ్చు నూర్వ్యలోక, ప్రద
మగుదానిఁ గొనియాడు భరతవరేణ్యా.

ఆను. 3.343.

(కోనియాడు = అచరించు).

తథా చకార సతతం త్వమప్యేవం
సదాచర. సం. భార. ఆను. 154.
-25. (నిర్ణయ).

4. గౌరవించు, ఆదరించు, పాటించు.
చం. ... నీ గురువు బొల్లి తగం
గొనియాడు మెట్లు సె, ప్పెనటుల
భక్తిమై నడపు. విరా. 1.252.

సీ. కుంతిమహాదేవి కోడంద్రలోపల
నగ్గలంబుగఁ గొనియాడఁ బరిగి.
విరా. 2.216.

5. భజించు, సేవించు, కొలుచు.

కం. ... నీవు నివృధిముల జనము
లం, గొనియాడుము వారలు శో, భనము

చౌసంగుదురఘంబు, జాపుదురు.

కృపన్. ఆను. 2.186.

6. తలపోయ.

కం. విధివశమున వచ్చిన కీ,దధ
ములు గొనియాడి ప్రేగులై విపుల
భవాంబుధి మునుగుదురు. ఆను. 1.9.
శ్లో॥ కోహ్లాత్మానం గురుం కుర్యాత్
ప్రాప్తవ్యై సతి చింతయన్, ప్లవంతే
ధర్మలఘవో లోకేంభని యథా ప్లవాః
మజ్జంతి పాపగురవః శత్రుం స్కన్న
మివోచ కే. ఆను. 1.22.28.

7. అనిచించెచు.

తే. ... రుల, చవులు గొనియాడ
నేరని జారిపొందు హృదయమున
కింపు సేయమి నెబుకగలుగు, వారు
దీని సుఖంబుగా గోరచెంచు. విరా.
2.70.

8. అనుభవించు.

చం. ... విచ్చలవిడి రాజ్యంబ్బి
దగు చంచునుం గొనియాడు మున్న
తిన్. విరా. 3.95.

9. నొక్కి పలుకు.

కం. (శ్రీకృష్ణుడు సంజయునితో)
నెట్లన నభరే నేవుర, కట్టెదుర
నరాతిరనమ గాతెంతయు వా,రెట్టి
రులువలో ద్రావచి నట్టల పడచెడిదె
జూచమాడరె యెందున్.

వ. అనవుడు సంజయుండు దేవా నీ
చి ర్తంబున నిడి దీని నింత గొనియాడిన
గర్జంబొడగూడునే యనిన వాసు
దేవుం డిట్లనియె. ఉద్యో. 1.344;345.

10. వితర్కించు.

తే. ... పోయి పుజ్య,పాప చింత

యింకేటికి జన్మనాభ.

వ. అనుటయు నట్లకాక దీని నింత
గొనియాడనేల యని యతండు భీమ
సేన పక్షపాతంబున నతని చింత
గీటునం బుచ్చె. శల్క. 2.310,

11. కావించు, ఒనరించు, చేయు.

కం. తన ధనమిది యని యూఱడి,
మనః బరిణయమాది యైన మహితో
త్సవముల్, గొనియాడ నెవ్వరికి
వచ్చునె జనపాలుండు లేనిచో నిర్భ
యతన్. శాంతి. 2.267.

12. పూను, వహించు.

వ. నీవతి క్రోధనుండవగుటయు
నెఱుంగుదు ... క్రోధంబు గొని
యాడుట లగ్గు గాదని యిట్లనియె.
ఆర. 5.22.

వ. కావున బుద్ధి గలవారికిఁ గ్రోధము
గొదుయాదం దగదు. ఆది. 3.148.

కొనివచ్చు దే. స. క్రి. (కొని + వచ్చు)
తెచ్చు,
తీసికొనివచ్చు.

వ. అడవినుండి వన్యఫలముల్
గొనివచ్చి విభాండకుండు గొడుకుం
జూచి యిట్టేల చింతావరుండవై యగ్ని
హోత్రంబు వేల్పుక కాలాతిక్రమణంబు
సేసెదనినఁ దండ్రకి ఋశ్యశృంగం
డిట్లనియె. ఆర. 3.102.

చం. వినుతయశుండు పాండునృప
వీరుడు దిగ్విజయంబు సేసి పెం,
పునఁ గొనివచ్చి యిచ్చిన యపూర్వ
మహాధనరాశి పేర్మివా,రని విభవంబు
తోడ ధృతరాష్ట్రుడు సేసె శతాశ్వ
మేధముల్. ఆది. 5.42., ఆది. 6.92.

కౌము దే. స. ౧౩.

1. పట్టుకొను.

తరళము ... ఏను తీర్థంబులీ సముద్ర
తటంబునన .. వీనినెప్పుడు నాడ
నో,దుదురు సన్మునులిందుఁ గోల్కొ
సఖల్ గొనున్ వడిన్ జొచ్చుడున్.
ఆది. 8.148.

ఆ. వారు సంభ్రమించి వడిఁ గోలది
వియలు, గొనుచు నులివు మిగులఁ
గూడఁబాటి, నృతశాలఁ జొచ్చి
రత్తణి నా కల,కలమెఱింగి కీచక
వ్రజంబు. విరా. 3.4.

2. పసికొను, తీసికొనిపోవు.

వ. .. అగ్నిహోత్రంబులఁ దోడన
కొని వర్తిల్లు భూసురోత్తములు
తమ్ముం బరివేష్టించియుండ. విరా.
1.46.

చం. అశుచియుఁ గష్టఁడున్ లఘువు
నైన నిజాగ్రజు మేనితోడ నిత్య
శుచియుఁ బుణ్యశీలయు నుదాత్తయు
నాఁ జను నింతిఁ గొంచు గర్కశ
మతిఁ గీచకుల్ విరా. 3.17.

సి. ... ననుఁబెట్టి నాయెడఁ గొనుచు
జనిరి. ఉద్యో. 3.183.

కం. చని సంప్రాప్తించి యతనిఁ,గొని
రుద్రునిఁ గాంచి నీ సఖుండీలఁడు
వచ్చిన కార్యము గృహతోడను,విను
మని దండంబు తెఱఁగు వినిపించెఁ
దగన్. శాంతి. 3.117.

ఆ. కరులఁ దురిగములను నరదంబు
లను గొని,యరుగుదెంచెఁ గృష్ణుఁ
డనిన. మౌస. 115.

3. ధనాదులు ప్రతిగ్రహించు,

పరిగ్రహించు, స్వీకరించు.

తే. కపిల యిచ్చిన వానిన కాచు,
నిజము, కొన్నవాని బుజ్జా
చ్చుచునుగఁ జేయు. ఆను. 3.103.
కం వినుమిచ్చెదనని యామియుఁ,
గొనియెదనని పలికి పిదపఁ గొనకు
నికియు న,శ్రమ్యతంబుల సత్వ్రత,
మునకుం దొలగంగ మరకు భువర
తగునే. శాంతి. 4.150.

తే. ప్రచువుఁసేత సేయించుట
శ్రుతులు గాఢ,నియఁగి ఉపవృ
చదివించుచును ధనము,నికొనుట
షడ్గుర్మంబు లింత వట్టు సర్వ
కృత్యంబు లంద్రు ధరామరులకు.
శాంతి. 5.81.

4. లోకొను, ఇముడ్చుకొను.

తే. ఎన్నఁడును మున్ను వారలయేప్త
నోవఁ,గానమెట్లు సముద్రంబులోన
బుట్టి,వైవ, గొన్నంబు,గొనుఁగాక వారి
గెల్వ,మాకు శక్యంబై చవిగాని మాట
లేల. భీష్మ. 2.282.

5 అంగీకరించు, స్వీకరించు,
గ్రహించు.

కం. కొలువుగొన నొల్లకుండు,
గలిగినఁ బొమ్మనుట యంతకంటెను
మేలే, వలసినకడ కేగెద. విరా.
1.224.

వ. . నావలనం బ్రయోజనంబు
గొనవలయునేని నొంచుమాటలు దక్కి
పసులం బరికింప నియోగింపుము.
విరా. 1.286.

తే. పితృ పితామహ గురులమై ప్రీతిఁ
గోరు,చున్న యట్టి మా పరమ హితోశ

దేశ,వాక్యములు విని దుర్జన వచన
రచనఁ గొనక బంధులతోఁ గూడి
మనుము. ఉద్యో. 3.347.

వ. ... భండనంబు వలదని యెన్ని
భంగులం జెప్పినం బాండవులకుం
గీడఁ దలంచి యప్పలుకులు గొనవై
తివి. కర్ణ. 1.226.

శ్లో॥ గృహ్ణామే నచ తన్మోహద్వచనం
విశాంపతే. సం. భార. కర్ణ. 32; 33.

6. పసిగొను, తోడ్పాటుచేసికొను.

చం. ... ఈ,యనఁగొని పార్థుని
యహంకృతి మాన్యుము ధీరమానసా.
కర్ణ. 1.315.

7. లక్ష్యము పెట్టు, సరకుసేయు
(భీముఁడు పడిపోవు నపుడలనిలో.
ధర్మజుఁడన్నమాటలు).

చం. ... భవదీయమైన భో,జనమతి
మాత్ర ముద్ధతిఁ బ్రచండుఁడవై భుజ
శక్తి నెవ్వరిం,గొనక కదంగి రజ్జు
పలుకులో గడు పెక్కులు వల్కు
డెప్పు. మహా. 1.44.

కం. .. కొనరు బుధులమాట నాస్తి
కులు వినయనిధి. శాంతి. 6.225.

సీ. ... వాయుతనూజుఁ డశ్వ
త్థామ సచ్చేజుమ్మని కుంభజునితోడ
నాడులయును నహ్మూటగొనక ధర్మా
త్పజ నవ్వార్త యాచార్యుఁడేర్పడ
నడుగెయును. ద్రోణ. 5.328.,
ద్రోణ. 2.254.

8. అపహరించు, హరించు.

కం. ఆమిషమని దానిఁగొనఁగా మది
సమకట్టి యొక్క ఖగమా ఖగమున్,
వోమమునఁ దాక దివి సం,గ్రామం

బా రెంటికయ్యెఁ గడు రిభసమునన్.
ఆది. 3.29.

కం...కపటమున నొవ్వని జనంబులు
నా,చేతి ధనమెల్లఁ గొని పరి,భూతి
యొనర్చిన విరక్తి పుట్టి వెడలితిన్.
విరా. 1.196.

శా.....గం,ధర్వుల్ మానముఁ బ్రాణ
ముం గొనుట తథ్యం జెమ్మెయిం
గీచకా. విరా. 2.55; విరా. 3.199.

కం. ... అప్పడఁతి యొ,యన్న
విడువు భుజగనాథు ననవుడు నతఁడీ,
పిన్నాతని ప్రాణంబులు, గొన్నది
యిది దీని యుసులు గొనియెద
ననియెన్. ఆను. 1.7.

చం. వధూటి వధించుట విశ్రు
నర్థముం గొనుట యనంగ గల్గునివి
గూడి సమంబగు నాకుఁ జూడ భ,క్తు
ననపరాధునిన్ విడుచు దోషముతో.
మహా. 58.

9. అవలంబించు, వహించు, పూను.
ఆ. ... తాల్మి గొనఁగలేక యలం
దురి,తనువు నిండియములు మనము
ధృతియుఁ, దన వశంబుగాక తల్లడ
పడి సింహ,బలుఁడు విషమబాణు
బారిఁ బాతె. విరా. 2.315.

కం. వినుమప్పలుకులు పాటిగఁ గొని
దుర్యోధనునితోడఁ గొంటిని బగ
ము,న్న విజంబుగ నెఱుంగను వీఁ,
డని రాధేయునకు వెఱచునని యే
నిన్నున్. కర్ణ. 3.60.

(కొంటిని బగ = విరోధము వహించి
తిని.)

10. ఆకర్షించు, రంజించు

కం. పెఱవారలు దమ మెలగెడు,
తెఱగులు దొరకొన్న వింత తెరువుల
నేర్చుర్, మెఱయుచుఁ బతిచి త్రము
గొన, నొఱపు గలిగి మాన్యవృత్తి
నుండుదురు దగన్. విరా. 2.21.

11. ఆభాఁముగాఁ జేసికొను, అను
నరించు.

వ. .. భూపాలుండింత బేల యగునే
యధిష్ఠిరుం దెవ్వరిఁ గొనియెత్తివచ్చు
చున్నాడని యడుగు చున్నాడు.
ఉద్యో. 2.169.

కం. తమ తమ దేశంబులకై, మిముఁ
గొని పొండవుల గెలుచు మెయికోలున
భూరమణులు గొందఱు వచ్చిరి.
భీష్మ. 1.31.

12. పెండ్లి చేసికొను.

తే. బక మహాసురు నిర్జించి బ్రాహ్మ
లకుఁ బ్రితి గావించెఁ గిమ్మిరు పేర
దంచి, వనము నిష్కంఠకము సేసె
ఘను హిడింబుఁ గూల్చి యాతని చెలి
యలిఁ గొనియె నితఁడు. విరా. 5.324

13. భుజించు, తిను.

కం. విను మధురాహారంబులు, గొను
టయుఁ బెక్కండు నిద్ర గూరిన
యెడ మే, ల్కొని యునికియు, గార్యా
లోచనముఁ దెరువునడచుటయును జన
దొక్కనికీన్. ఉద్యో. 2.38; 56.

వ. ... (దుర్యోధనుడు) ధృత
రాష్ట్రనిత్రో భవద్గృహంబున నిచ్చట
బదివేపురు భూసురులు పసిండి పల్లె
రంబులం బాయసాహారంబులు గొనుట
మొదలుగాఁగ లక్ష్మి పెంపుగ్గడించి
.. శాంతి. 8.129.

కం. తనుయాత్రకుగా నశనము నొను
బూర్జముగాఁగొనండు. శాంతి. 5.32;
14. త్రాగు, ఆను.

తే. మాలకరి పుష్పములు గోయు
మాడ్కిఁ దేటిపువ్వుఁదేనియఁ గొని
యెడు పోల్కి. ఉద్యో. 2.57.

15. పొందు.

ఆ. ... నిన్ను నాడ, కొలుచునెడ
ననుజ్ఞగొనె నీచములగ, పనులకేచు
జాలకునిఁ సెప్పి. విరా. 2.96.

తే. ... నెదురు, గండకుండఁగఁ గొను
నది కార్యఫలము, బొగ్గలకుఁ బోలె
మొదలంటఁ బొడువఁ జనదు. ఉద్యో.
2.57.

16. ఇది పెక్కువట్ల విశేషముల
కనుప్రయుక్తమై "పొందు,
ప్రాపించు" అను సకములతో శబ్దపల్లవ
క్రయంగా ఏర్పడుచున్నది.

భయముగొను. ఆర. 2.84; చవి
గొను. ఉద్యో. 3.35.

17. వశపఱచుకొను, ఆక్రమించు,
స్వాధీన పఱచుకొను.

సీ. ... అభయంబు వేడిన నందఱు
గృహఁ గాచి యేచి యీ పెన్నేల
యెల్లఁ దాన, కొని యభ్యుక్తములు
పెక్కొనరించి. శాంతి. 1.238.

కం.... విజయం, బునకునయి తపము
సేయనె, మును తిత్తుతు కృతముఁ
గొననె మూడు ఉగములన్. శాంతి.
5.403.

18. వెలకుఁ దీసికొను, విలచు.

కం. ఏమమైదమనినఁ బృథివి, యో
మనుజాధీశ కొనుట యొప్పెను తెరు

విం, చేమియును నెగ్గలేదీ, చ సీగుడు
కోర్కి దీర్చిచ్చుము ప్రీతిన్.
ఆశ్చ. 4.195.

19. పోలియించు, చంపు.

కం. బలిరపు చెన నా, బోతుం, బులి
గొనినం బనులు వాటు పోలిం
గ్రోహో, జ్ఞులచగు పార్థుడు కర్డుని,
బొలియించిన నీడు సైన్యములు వెఱ
బుచెన్. కర్ణ. 3.372.

20. ఆప్రిమించు, పోవచ్చు, క్రమ్ము.
వ. ... పొంచు బలంబుల నులు
మాడి పేరడవి గొని కాల్చి పొనుంగు
వచిన కార్చిచ్చు కైవడిం గుదిసి
యచ్చుచు-త్తుండు ద్రోణ. . 321.

21. ఎలుగు, చెరిసికొను.

ఉ. ... బుడ్డిచాద్దురం జెప్పచు వీరి
బుడ్డిగారి చేయము కార్చుము నీకు
రక్షగా, నిప్పురజ్జెప్పుచు గల
చెప్ప శుభంబు చూపె గృష్ఠునిన్.
ఉద్యో. 4.114.

22. ఎంచు, తలంచు.

కం. అది టవి గ్రుంకులగొని, మద
మెనకంచెనగ నార్చి మన సైన్యం
బుల్, వొడలె చిలయెత్తి హర్షా, స్పద
మతి సింధుపతి యపుడు పదమర
సూచెన్. ద్రోణ 4.316.

కం. తన మనములు పొందుతినయ,
అనిసేతకు వేడ్కు సేయుటాత్మ
గని కమం, మన వారు మెజయరని
వచ్చిప్రయ శశి పూర్వకైల విభరం
చెక్కిన్. విరా. 3.198.

23. ఎహించు.

కం. అకట్రమట్లు ఎక్షముగొనిన

విచించుడు గూలె గుతలంబద్రు
వన్, ఘను వాని జూచి హహస్యనము
లెనగ సాక్ష్యసేన సంక్షోభించెన్
ఆర. 1.162.

24. కొట్టు, ప్రేయు.

మ.... భీమ పార్థులును గోకొమ్మించు
నొక్కుమ్మడిం. భీష్మ. 3.318.

25. నాటు, కాడు.

చం. ఒక బలు తూపురింబుగొని
యచ్చి చనం గరమల్లి యేయుడున్.
ద్రోణ. 5.173.

అ. క్రి.

పనికివచ్చు. చెల్లు, సాగు.

ఆ. కడల బుద్ధులివటం గొనవు నెట్టన
ఘన, దోర్బలంబు మెఱసి తొడర
వలయు, నతడు గాందివమున నడ్డ
సాకులు వైవ, దురుల సంపవాన
గురియుగాని. విరా. 4.167.

ఇది సకర్మక ప్రయంచు ఆత్మనే
పదార్థమునందును అకర్మక క్రియ
లకు స్వార్థమునందును అనుప్రయుక్త
మగును. చంపికొను-ఉద్యో. 4.207;
రణిమికొను-విరా. 3.155; ముట్టి
కొని-ఉద్యో. 1.46.

ఈ రాతువునకు ఈ క్రింది విశేష
రూపములు గనదడుచున్నవి.

కోన్. కర్ణ. 1.83. (పాతాం); కొంచు
విరా. 5.151; ఉద్యో. 3.97, కొన్న-
ద్రోణ. 5.166; శాంతి. 1.202;
కొందు-ఆశ్ర. 1.175; విరా. 1.135.
చూచికొందము-మోస. 173.

కొంప్రు-కొందురు; శాంతి. 2.255;
కొమ్ము-ఉద్యో. 3.97; కోకొమ్ము-

భీష్మ. 3.319.

తే. ... చూచికొంద మెల్ల పనియు
రండు వేగ. మౌన. 173.

సీ...మీల యట్టుల బలవంతులబ్బులఁ
దమకు నాహారములుగఁ గొండ్రు
భూపతి లేకున్న మంద్రె జనములు.
కాంతి. 2.255.

కొమ్ము, కొనుము.

మ. తుది రాజ్యమ్ము సగమ్ము గొమ్ము.
ఉద్యో. 3.97.

కోకొమ్ము (కొనుము + కొనుము).

కొట్టము, కొట్టుము.

మ. ..భీమ పార్థులను గోకొమ్ముంచు
నొక్కుమ్మడిన్ గవియన్. భీష్మ.
3.318.

ఆకొండు - ఆకొనుడు.

ఉ. ... ఆ,కొండు కలంగుడున్ నిదు
రకుం దఱిదపెడు. విరా. 1.135.

కొన్ని స. ఔ. ('కొంత' శబ్దమునకు
అమహాచర్యక బహువచన రూపము)
కతిపయార్థకము.

తే. అచ్చటికిఁ గొన్ని దినముల
కరుగుదెంచె. ఉ. 4.896.

ఉ. కొన్నిటి హస్తముల్ గదియఁ
గొన్నిటి కొమ్ములు దుమ్ముదూకిగాఁ,
గొన్నిటి కుంభముల్ వగులఁ
గొన్నిటిఁ గాకులు నుగ్గునూచగాఁ
గొన్నిటిఁ బార్శ్వముల్ నలయఁ
గొన్నిటి పీఠులు పిండుపీచుగా,
కొన్నిటి భీముడువృట్ట గదాహతి
నేనికవేటలాడఁగన్. భీష్మ.

2.211.

కొప్పు దే. వి.

1. శ్రీధర్మిల్లము, కబరి, సిగ,
జుట్టుముడి.

వ. .. అయ్యమవీరుం డాద్రమించి
బాహిరవరముఁ గొప్పపట్టి యొలుగం
దిగిచి యనుకంప పెంపునం జంప
నొల్లక తన్ని విడిచిన. ద్రోణ.
4.275.

ఆ. ... అంగారపద్మండు, బమ్మ
రిల్లి నేలఁబడిన వానిఁ గొప్పపట్టి
యొడ్చి కొనివచ్చె ధర్మజు,కడకు
నిండ్రనుతుండు కచిమి మెఱసి.
ఆది. 7.44.

2. (వింటి) కొన, గనయము, కోపు.
వ. ... తత్సమీపంబున నవగత
ప్రాణంబై పడియున్న పాముం దన
వింటికొప్పున నెత్తియమ్మునియలుతం
దగులవైచి క్రమ్మటి హస్తపుంబు
నకు వచ్చియున్నంత. ఆది. 2,166.

కొమరారు దే. అ. క్రీ. (కొమరు +
ఆరు.)

సొంపారు, చెన్నొందు.

సీ. చక్రవాకవ్యయ సంతతి
యెఱకల గొమరారు కెంజాయఁ
గ్రొత్తసేసి. ఉద్యో. 2.114., అశ్వ.
4 16

కొమరు వై. వి. (సం. హుళకః.)

1. మనోజ్ఞత, సొంపు, ఒప్పిదము.
సీ. వదనంబుకొమరు సీకలవడు,నని
చారు తను మనోహరు నకులు. ఆశ్ర.
2.27.

2. విధము.

సీ. వేనలి కప్ప పర్విన మీదు సీల
దు,కూలంబు మేల్కట్టుకొమరు
వదయు. విరా. 1.308.

విజ.

మనోహరము, మనోజ్ఞము. చక్కనిది
కం. ... హయరత్నము త,ద్విమ
లోదధి తీరంబునఁ గొమరుగ నే
కతను యిచ్చ గ్రమ్మరుచున్నన్.
ఆది. 2.26.

కొమరూడు వై. వి. (సం. కుమారః).
కొమరూడు, కొడుకు.

ఆ. రాచకొమరు లెల్లఁ జూచుచు
నుండిరి. ఆది. 5.207. (పాఠాం).

కొమరు మిగులు

అందగించు, ఒప్పు, చెన్నొందు.
సీ. చందురు నునుఁగాంతి కందేర్చి,
కూర్చి బాగునకుఁ దెచ్చినయట్లు
గొమరు మిగిలి. విరా. 2.52; విరా.
4.26.

తే. మహిత లావణ్యమున సుకుమార
మైన,యంగమును బూర్ణవఁద్ర నిభాన
నంబు గ్రొత్త పెంపుగ నెంతయుఁ
గొమరు మిగిలి,చెన్నుఁ దలకట్టునై
పడియున్నఁ జూచి. ద్రోణ. 2. 30.

కొమరూడు వై. వి. (సం. కుమారః)
కుమారుడు, కొడుకు, పుత్రుడు.

చం. ... అయ్యెదరు రాచకొమరుల
కోర్పునట్టిదే. ఉద్యో. 1.348.

కొమ్ము దే. వి.

1. ఆడుది, స్త్రీ.

కం. నాకొలుపు వారకాక,న్నాకేళం
గొలుచు నంగనలలో నై నన్, లేకు
నికీ నాకుఁ దెల్లం,బాకొమ్ముకు నీడు
వోల్పు నయ్యెడు సుదతుల్. విరా.
2.86.

2. కాఖ.

చం. తాఁ దలపోసి హరించె
నాకులుం,గొనలును జొంపముల్
నిడుదకొమ్ములు రేయగుడున్ రయం
బునన్. శాంతి. 3.384; ఉద్యో.
1.355.

కొమ్మున వి.

తిక్కన తండ్రి; భాస్కరమంత్రి
తనయుడు; అన్నమాంబాపతి; కేతన
మల్లిన సిద్ధనలకు తమ్ముడు;
గుంటూరు విభుడు.

సీ. ... మజ్జనకుండు కొమ్మున దండ
నాథుడు. విరా. 110.

కొమ్ము దే. వి.

పశుశృంగము, విషాణము.

సీ. అమల సువర్ణ మయములగు
కొమ్ములఁ గొమరారు పశువులు
గోటులు. ద్రోణ. 2.199.

కం. ధనువు దునిమి కొమ్ములు ముడి
సిన వృషభము చందమగుడు. కర్ణ.
1.162.

సీ. ... గోవుతోఁ బెరిగెడు కొమ్ము
లట్లు. శాంతి. 5.375.

2. ఏనుగు దంతము.

వ. ... ఇభంబులు వొదిలి నేలతో
ప్రేసేయుఁ జువరియుఁ దూలనై చియుఁ
గొమ్ముల గ్రుచ్చియై తియు. భీష్మ.
1.266.

ఉ. కొన్నిటి హస్తముల్ సదియఁ
గొన్నిటి గొమ్ములుదుమ్ము దూకిగా ..
వీనికవేటలాడగన్. భీష్మ. 2.211.

కం. కొమ్ములఁ గ్రుమ్మియు ... నర
దమ్ముల నేనుగులు వీటతాము
సేసెన్. ద్రోణ. 1.275.

సీ. ... కొమ్ములు నణికి యంకుశ

ములు దునిమి తొం, ధములు ఖండించి
కుంభములు వ్రచ్చి. కర్ణ. 1.140.

3. బాలవంద్ర రేఖయందలి రెండు
కొనలలో ఒకటి.

కం. మన మొనఁ గని దృష్టద్యుమ్నున
కిట్లనుఁ బన్నబంపు మోహర మర్ధేం
దుని చందంబున ...

వ. అనిన విని యతండట్ల చేసినం
బాంధ్య మగధ బల పరివృతుండై
భీమసేనుడు దక్షిణ శృంగంబున
నిలిచె ... సకల లోకంబులకు రక్ష
కుండైన రాజీవాఘం డెవ్వానికి
రక్షణం బొనర్చునట్టి రథికశ్రేష్ఠుండు
దాపలి కొమ్మునం బన్నె ... భీష్మ.
2.97;98.

4. విల్లు మొదలగువాని కొన.

కం. గొడుగునను విడికొమ్ముల,
సిదమున నరదంబు నందు పెలలవిసి
కడున్, వడి నిగిడెడు చాడ్చున
న, వృదముడి దెన నమ్ములదరె వసు
దాధీశా. ద్రోణ. 4.222.

5. బండిపోలుగట్ట యొక్క కొన
వ. ... కర్ణండతి నిశిత క్రూర
నారాచ జాలంబులు గృష్టార్జునుల
మీదం గురిసి వెగడుపఱచి యర
దంబు పిఠిందికొమ్ము క్రిందికి మూపు
సొనిపి లావుననె త్తిన. కర్ణ. 3.357.

కొయ్య దే. వి.

స్తంభము, గుంజ.

సీ. ... మార్గముఁ గ్రంపనడిచి
కొయ్యలు ప్రాఁతి, చెఱుచుట నరకంబు
సేయునంద్రు. ఆను. 2. 62.

నిణ.

మొద్దు, మూర్ఛుడు, పెడకట్టె. పెడ
సరకట్టె.

ఆ. ఆలు బిడ్డఁజేసియట్టి త్రిమ్మరి
యగు, కొయ్యగాక కుడుటఁ గూడు
వెట్టి, కుడుచువారలిట్టి క్రొవ్వి
దంబులుసేయఁ, జొచ్చుటిచ్చగించి
మాతురయ్య. ఉద్యో. 2.9.

కొయ్యకొల దే. వి.

దండకాష్ఠము; మొన అలుగువలె
నుండిన కట్ట.

సీ. ... ఆ సువ్రతపరుఁడు దీ, ప్రముఖ
కాష్ఠము గొని త్రవ్వఁ దొడఁగె.

తే. దాని సైరింపఁజాలక ధరణి దలరె
విప్రుడై వచ్చి గీర్వాణవిభుఁడు
గొయ్య, కోలఁ ద్రవ్వినమాత్రఁ బాతాళ
యాన, మేల సిద్ధింపనేర్చు మునీంద్ర
వినుము. అశ్వ. 3.105.

కొఱి దే. వి.

మేలు, మంచి, శ్రేయస్సు.

ఆ. ... రాజా శయ్యఁ జచ్చుట గొఱ
గాదుగాన యోడఁగాదు పోర. శాంతి.
2.120.

2. ప్రయోజనము, ఉపయోగము.

వ. ... ఇంకనిట్టి మాటలాడితేని
బ్రాణంబుల కొఱ యొల్లవు కర్ణ. 2.46.

కం. అఱ పొఱుడు మఱుచ చేతులు
నొఱవ శరీరంబు గలిగి యొరులకుఁ
జూడం, గొఱకాకుండియు మన్నఁగు,
నొఱపులఁ బడియెడు నితండు యువ
తీప్రీతిన్. ఆర. 2.134.

కం. విను దార పుత్ర మిత్రులు, సనిరి
కొడుకు, మున్ను చనిన జన్మంబుల
నీ, కును వారు వారలకు నీ, వును మఱు

పుట్టువుల గొఱయపుట గల్గెనొకో,
శాంతి. 6.240.

విజ.

ప్రయోగనకారి, ఉపయోగకరము,
పనికివచ్చునది.

చం. ఒక ఋషిచేత నాయుధ సమ
త్కరమెల్లను సప్రయోగమం, త్రక
ముగ నభ్యసించి సమరంబునకుం
గొఱయైనవాడ. విరా. 3.170.

తే. ఆధమవృత్తి సుయోధసుందర
కంఠే నేముఁ గొఱగము మాచేత
సంరపుటై. అశ్వ. 4.47.

2. ప్రియము, మనోహరము.

కం... నీకున్, మదవక మాయటివారి
మాటలు గొఱయే. సఖా. 2.190.

3. అర్హము, యక్తము.

కం. చెలిమియు సంభాషణమును,
ఒలిమి వివాహంబుఁ బ్రోవుఁదాముఁ
డమయం, తం వారితోన తగు నధి.
కుల హీనుల తోడనైన గొఱగా
రధిపా. ఉద్యో. 2.46.

4. సమర్థము, చాలినది.

చం. ఒక ఋషిచేత నాయుధ సమ
త్కరమెల్లను సప్రయోగ మంత్రక
ముగ నభ్యసించి సమరంబునకుం
గొఱయైనవాడ. విరా. 3.170.

కొఱ2 దే. వి. కొఱంత.

అల్పము, శేషించినది. కొనకువచ్చి
నది.

వ. ... కొఱప్రాణంబుతో నొఱలు
నర తురిగ ద్వీరదంబులను. కర్ణ.
2.317.

కొఱంత-కొఱంత దే. వి.

1. తక్కువ, తోపము.

అ. ఎల్ల చుట్టములును దల్లియుఁ
దోడును జెలియుఁ బరిజనంబు జెలువ
నీకు, గురువ యింకనొక్క కొఱంతయు
రేడిండుఁ, జేరి బ్రదుకు బుద్ధిగౌరవమున.
విరా. 1.253.

2. తోపము.

కం. మునిగోషి వలని కొఱంతయె,
విను భవదీయాంతరంగ వృత్తి కలు
షయై, నిను సంశయాత్మునిగా, నొన
రించుచు సున్నయది సముజ్జ్వలతేజా.
శాంతి. 6.149.

2. దోషము, తప్పు, అపరాధము.

తే. అనిన సంజయుఁడిట్లను నకట
కొడుకు, మీదఁ దప్పు పెట్టెదవు నీ
మీది కొఱంత, నీకుఁ గానంగవచ్చునె
నీవెటుంగ, కుండ బఱచెనె యాతండు
పాండగుతుల. ఉద్యో. 4.86.

వ. ... పుత్ర నిర్విశేషుండగు నిజ
ప్రియఃపృథ్వి నగ్గించుట గురునకుం
గొఱంతయె. విరా. 4.195.

వ. . ఆ శకుని యాడి యుదిష్ఠిరుం
దొడ్డిన యెడ్డిమియు గెలుచుచువచ్చె;
స్వగుట నాతయెందును గొఱంత
లేదు. ఉద్యో. 1.22.

తత్రాపరాధః శకునేర్ష కశ్చిత్. సం.
భార. ఉద్యో. 2.11.

3. తరువాయి, శేషము.

వ. .. ఇటమీద నియమాచరణంబు,
నకు నొక్క సంవత్సరంబు గొఱంత
గలదు. విరా. 1.313., విరా. 2.235.

వ. ... ఈ పదుమూడవ యేది
కొఱంత గలుగం బాధుండు దన్నెఱిం

గించికొనియె నేని నెప్పటియట్ల వన
వాసంబునకుం జనవలయు. విరా.
4.185.

సీ. ... అన్న నీవితేల యడలెడు
కాలపర్యయము నుడువవశమె యెవ్వ
రికిని వార్తల కొఱతఁ జెప్పము ..
మౌస. 197.

విణ.

1. చేయవలసిన పని, మిగిలియున్న
పని.

(ద్రౌపది భీమునితో) కం. నాకొఱతఁ
దీర్చి వచ్చితి, నీకొఱతయ యింక
సూతునిం దెగఁజూడన్, తోకము
వంచించను దగు, చీకటి రేయొదవ
నేమి సేసెదొ చెపుమా. విరా, 2.271
2. తక్కువ, న్యూనము, అల్పము.
గీ. .. కెరలి పండ్రెండు వాలమ్ము
లేసి, పద్మనాభుని నొప్పించి పార్థ
నొకటి, కొఱతగా నూలు శరముల
నుటక నొంచె. కర్ణ. 3.331.

2. మిగిలిన వాడు, శేషించిన వాడు
వ. ... ఎల్ల పనులును జక్కనయ్యె
రాజొక్కరుండు గొఱత యాతం
దభిమాని మనలంగని సరకుగొనండు.
విరా. 5.187.

కొఱత దే. వి.

కొఱ్ఱు, చుంలము. (చూ. కొఱత
నుటుకు).

కొఱత పఱచు; కొఱతపఱచు
దే. స. క్రి. (కొఱత + పడు).

తక్కువపడు, న్యూనమగు, హీన
మగు.

తక్కువపఱచు, న్యూనము చేయు.

వ ... అయ్యుత్తరకుమారునకు
రథంబు గడప నియ్యెనె యియ్య
పదఁ దలఁగవలయు నిట్టొడంబడర
తక్కుట నావని వాత్సర్యంబు
గొఱతపఱచుట యనిన యమ్ముద్దయ
పలుకులు. ముద్దుసేసి. విరా. 4.29.

కొఱతనుటుకు దే. వి. జాతి.

కొఱ్ఱుమీదికి దుముకువాడు. తన
ప్రాణముమీదికిఁ దాను తెచ్చుకొను
వాడు. సాహసకృత్యము చేయువాడు
(అకార్యముచేయువాడు - అని. శ. ర.).
వ. .. నీ చెప్పెడి ధర్మంబులు కొర
వులకుం జెప్పవలదా? వారలుగదా
మీదెఱుంగక కొఱతనుటుకులై
చెడు రెరువునం బోయెడు వారు.
ఉద్యో. 1.343. (చూ. క్రి. 1.17.)
(కొఱతనుటుకు = సాహసికుడు -
అనిసూ. అ. ని.)

కొఱతపడు దే. అ. క్రి. (కొఱత +
పడు).

1. తక్కువపడు, తఱుగు, తగ్గు.
కం. మఱియును నొక్క విశేషం
వెజింగించెద నతని యున్నయెడ
గోధనమున్ మెఱుంగెక్కి పాడినేమిం,
గొఱతవడక యుండఁ జేసి కురియు
చునుండున్. విరా. 3.104.

కం. ... విక్రమశీలం, గొఱతవడ
నీక కర్ణుడు, మెఱుగులడచు శక్తి
సుకలు మెచ్చగ వైచెన్. విరా.
5.100.

సీ. ... కేకయపతులు నాది - తే.
యైన బంధులు మిత్రులు నగ్గలికలఁ
గొఱతవడియెడు వారె. ఉద్యో. 1.268

2. మిగులు, శేషించు.

కం. ప్రళయాంతకుండు బడబా, నల
మును మృచ్చువును వెదిరినం గొఱత
వదన్, నిలిపినను నిలుపు మార్కొని
చెలగిన నరుళరము లనవశేషము
సేయున్. విరా. 4.196.

కొఱత పెట్టు దే. స. క్రి. (కొఱత +
పెట్టు).

కొడువచేయు, మిగిలించు, మిగుల్చు.
కం. కంకుడు ధర్మసుతుడు వల,
లాంకుడు భీముండు కవలు హయ
శిక్షక గో, కంకరులు సెప్పదొడగితి,
నింకిఁ గొఱతవైసేల యే నర్దును
దన్. విరా. 4.184.

(కొఱత పెట్టనేల = దాచుకొనుట
యెంచుకొని భావము).

కొఱకు దే. ద్రు. (కొఱ + కు. చతుర్థీ
విభక్తియందు వచ్చు ప్రక్కయము).
తై, కోసము (ఉద్దేశ నిమిత్తార్థములను
చెలుపును).

కం. జ్ఞానంబు వడయుటకు వాజ్ఞాన,
సములు సుయ్యరములు గావించురు
స, మూనిత శాంతికొఱకు వి, జ్ఞానం
బున నాత్మనియతి సల్పుదురు బుధుల్.
శాంతి. 5.90; శాంతి. 4.98.

కం. మీ తండ్రి కుటిక నటికిన
హేతియ నీకొఱకు నునిదితిపుడ
నలుకుదున్. కర్ణ. 2.329.

కొఱ కొఱ దే. వి.

కోపము.

కం నరు నద్దెసగలవారిని, గురుబల

ముబ్బుసెడఁ బొగడి కొఱకొఱ
గాఁగన్, గురుని గురుతనయు మ, ద్రే
శ్వరు నను నేమిటికిఁ గానివారిం
జేయున్. ద్రోణ. 5.105.

కొఱగామి దే. వి. ($\sqrt{\text{కొఱ}}$)

1. అకార్యము, దుష్ట కృత్యము, చెడ్డ
పని, కొంటె చేష్ట.

సీ. ధార్తరాష్ట్రుల కీడు దలంపక
సైంధవు కొఱగాము లెల్లను మఱచి
తండ్రి, లేని యీ శిశువుపై మానితం
బైన నీ యక్కటికంపుఁ జూపదరఁ
జేయుము. అశ్వ. 4.47; ఉద్యో.
3.172.

2. దౌష్ట్యము, చెడ్డతనము.

కం. ఎఱుగుదు నేను సుయోధను,
కొఱగామియు నరనితోడఁ గూడిన
స్వపులందఱుఁ బగ మనమున నిడి
రాని యఱుముటయును సంధి పొసఁగ
దనియు మహాత్మా. ఉద్యో. 3.237.

శో॥ దౌరాత్యం ధార్తరాష్ట్రస్య క్షత్రి
యాణాంచ వైరితాం, సర్వమేత
దహం జానన్ క్షత్రః ప్రాప్తోద్యతౌర
వాన్. సం. భార. ఉద్యో. 93.5.

3. దాషము, లోపము, తప్పు, నేరము

కం ఇక్కొఱగాముల లోపల.
నొక్కటి నీ చిత్రవృత్తి నొందెనొ.
ఉద్యో. 2.21.

శో॥ కచ్చిదేతైర్మహదోపై ర్న స్పృ
ష్టోసి నరాధిప. సం. భా. ఉద్యో.
32.13.

4. కృతమ్ముత.

సీ. చూచితే లక్ష్యణ సుగ్రీవు-కొఱ
గామి, యమ్మెయిఁ దన పగ యడఁచి
మనము, కపిరాజ్యమిచ్చినఁ గైకొని
యింద్రియ సుఖముల నెంతయుఁ
జొక్కి నేఁడు, మన దిక్కు దలఁ
పడు. ఆర. 7.3.

కొఱప్రాణము వి.

కుట్టుసురు, కొనయాపిరి.

వ. ... అప్పుడు గొఱప్రాణంబులతో
నొంబలు నర తురిగ ద్విరదంబులను.
కర్ణ. 2.317.

కొఱయగు చూ. కొఱ.

కొఱలు దే. అ. క్రి.

కోపించు, దూషించు.

కం. పిలుదం గురు ధరణిపతి, నఱ
చేతం బ్రాణములు ఘనారాతి బలం,
బుఱని తెగువ ముందటఁ బెన్గొఱలుట
చిత్తమునఁ బెట్టుకొని విహరించెన్.
శ్రీ. 2.87.

స. క్రి.

కోరు, అభిలషించు.

కం. ఎఱిఁగెడు వారికినైనను, గఱపక
తక్కరుచితప్రకారము శుభముం,
గొఱలు హితులట్లుగుట నం, దఱకును
జెప్పంగ వలయుఁ దగియెడు బుద్ధుల్.
విరా. 1.116.

2. పొందు, పడయు.

కం. ఆసవమునకని నీదు ని, వాసము
నకు దివములో నవశ్యంబును నే, నా
సుదతిం బుత్తెంచు ని, జాసక్తి ఫలింపఁ
గొఱలుమభిమత కేళిన్. విరా. 2.81.

కం. గురు నలుక నాకు నత్త, స్ఫురణ

మెదలె నంద్రు జనులు జొంకది
పూజా, పరతమెయి నమ్మునీర్చుడు,
కరుణ దొఱలి మగుడఁ బడయఁ
గాంచితిఁ బ్రీతిన్. ఉద్యో. 2.266.

సీ. ... శాంతిఁ గొఱలి విప్ర-తే-
కులము దైవ స్వరూపంబగుట మనం
బునందు దృఢముగ నిల్చి తదాశ్రయ
మున, వెలయువాడనైనను మేలు.
ఆను. 5.353; ఆర. 5.81.

చం. ... ననా, తనమగు మోక్షముం
గొఱలి తా విడుచున్ గృహధర్మ
వర్గమున్. శాంతి. 5.310.

(కోట- అభిలషించు-అని సూ. ఆ. ని)
శ్లో॥ తేషాం గతిం పరాం ప్రాప్య
గార్హస్థీకిం ప్రయోజనమ్. సం. భార.
శాంతి. 5.31.

కొఱవి దే. వి.

కొఱవచ్చు, అలాతము, ఉల్కుకము,
మండుచున్న కట్టి.

కం. కొఱవియుఁ గొఱవియుఁ దాకిన,
తెఱఁగున నర్జునుఁడు సురనదీ
సూనుఁడుఁ జూపఱు వొగడఁ దాకు
టయు. భీష్మ. 1.288.

వ. ... అర్జునుండు ప్రకాశార్థంబును
రక్షణార్థంబునుగా నొక్క కొఱవి
సేతఁబట్టుకొని ముందఱుంబోవ. ఆది-
7.37.

కం. కొఱవి ద్రిప్పిన యొప్పున
మెఱసెఁ బార్థ, గాండివము వాలుఁ
దూపుల గనియనంగ. ఆర. 6.226;
విరా. 2.103.

కొఱవిగొని తల గోకికొను దే. జాతీ.
బుద్ధిపూర్వకముగా కీడు తెచ్చుకొను.

లే. ధరణి మణియును బెక్కు విధం
బులందు, బ్రహ్మవిద్యలైన బ్రాహ్మణ
ప్రభుల మహిమ విసమ యెఱింగి
యెఱింగి నవ్వినురచరిత, కొఱవిగొని
వెట్టినే తల గోరెచుగ. ఆర.5.19.

కొఱవోపు దే. అ. క్రి. (కొఱ¹+పోపు)
మూర్చవోపు.

కం. వినుమమ్మయి నిర్దేశం, బున
నవ్వాగ్దేవి మూర్చవోయిన యల్లే, మిని
బలుకకుండి పవపడి, విరయంబున
నజుని శరణు వేడె లతాంగీ. వ.
అనిన బ్రాహ్మణి పతితో బ్రహ్మ
మాటకుం గొఱవోయిన వాణి యేమిటం
దేతెనె యడిగిన. అశ్వ. 2.21;22.

కొఱనంది వి.

మర్మస్థానము, ఆయువుపట్టు.

కం. . పిడికిలి గొఱనంది గడు
దెడిపముగఁ దొడివెం, బగతుఁడు
గనుమిడిసి నేలఁదెడి తన్ని కొనన్.
విరా. 2.351.

కొఱుకు దే. న. క్రి.

కటకు, పంజరము చేయు, పంటితో
చేదించు.

కం. ఉరి ద్రెవ్వఁగొఱికి యిప్పుడ,
వెరవారగఁ నీకు నేను విడుగర సేయం
దొరకొనుట నీదు భాగ్యంబు. శాంతి.
3.205; ఆను. 5.27.

కొఱుతనుఱుకు దే. అ. ($\sqrt{\text{కొఱు}}$)

కొఱుతనుఱుకు. లరార్చము చేయు.

(అని. శ. ర.)

కొఱుమీడిది దుముకు, తన చావు
తనకు దెలియకుండ సాహస కృత్యము
చేయు.

అ. కొఱుత నులుకుఁగాని కొడుకెన్న
డును గార్వరంప్రముపకుఁ జొరఁడు.

క్రి. 1.17.

కొఱు దే. వి. బా.

1. ముల్లు. ఇనుపముల్లు,
కం. సొలయక తూనిగలం గొఱుల
బెట్టితి నీవు నీ చిఱుతకాలము. ఆది.
4.270.

2. కూలము, వధసాధన విశేషము.
చూ కొఱుచనుఱుకు. (కొఱుతన్ -
కొఱునందు).

కొలంకు-కొలంకు దే. వి.

కొలను. సరస్సు.

సీ. కొలంకుల తెలకులఁ గూడి క్రిడిం
చుచుం, దెడు నంచతండంబు నడ
బెడంగు. ఆను, 1.181.

కం. కావునఁ జెఱువులు నూతులు,
బావులుఁ గొలంకులును నెవుదుఁ బొర
చవర్యా, కావింపవలయు. ఆను.
2.384.

2. గుంట.

వ. ... పాంచాలి...యపాంగములఁ
దొరఁగు కన్నీరు చెవుల కొలంకులు
నింద నెవ్వగలు నివ్వట్టిం దల
పోయుచుండి విరా. 2.163.

కొలంది-కొలది దే. వి.

1 పతిమాణము, మితి.

కం. జంబూద్వీప విష్కంభంబు
కొలది యెనుబదివేలు నాఱునూఱు
యొడనొడ భీష్మ. 1.27.

కం. ... అతని బోధము కొలంది
పరిక్షింపఁ దనకుఁ గోర్కి వొడమి
నన్. శాంతి. 6.170.

ఆ. నిద్రపెంపు నిద్ర నిగ్రహించుట
యును, గొలది మీటు కుడుపు గుడు
వమియును. ఆను. 5.263.

సీ. ... దుష్టజనుల, దండించునెడ
వారి తప్పల కొలదులు మది దూచి
చూచి తన్మాత్ర దండ, మాచరింపుము.
ఆశ్ర. 1.60.

2. మేర, అవధి.

కం. తలచుగ రిపులకు నిమ్మగు,
కొలది గడచివచ్చితిమి యకుంరిత
బాహు, బలము నెఱపఁ దలెయ్యెను.
విరా. 4.93.

గీ. లస్తకంబున కొలది లక్ష
ఋండు, వెడద యమ్మున నభిమన్యు
విల్లు దునియ, నేసి యార్చిన. భీష్మ.
2.86.

వ. ... గురుల కొలదికి గృతంబు
లయి పడియన్న పాదంబుల వలనం
గెందలిరుల సెజ్జల చందంబులగు
చోట్లను. విరా. 3.236; శ్రీ. 1.35.

3. శక్తి, సామర్థ్యము, శక్తతార
తమ్యము.

ఆ. ఇట్లు దొరలు నొవ్వు నేదెఱు దన
చేతి, కొలది సూపి క్రీడి సెలంగి.
విరా. 5.66.

వ. నీ కొలంది గంటి మగపడితివింక
నెందు బోవవచ్చు. శల్య. 2.60.

కం. తన కొలది యెఱుంగని
యమ్మునుజాధము నిపుడ పట్టి
మర్దింపక తక్కిన గాదు వీని
రాజ్యము, నిను నంతయు జేరుగా
కనియె ధర్మజుతో. విరా. 5.812.

కం. కొలది యెఱుంగక కృష్ణుల,
గలన గెలుతు ననియెదవు. కర్ణ. 2.35.

చం. కొలది యెఱుంగకెట్టి పలుకుల్
పలుకెదగుఁగాదు నాక. ఆది. 5.208.

4. స్థితి, అవస్థ.

వ. .. సంజయుం డమ్మునుజవతి
కిట్లను వగచు కొలంది కడవనియె.
ధీరుండవై వార్తలవధరింపుము. శల్య.
1.109.

చం. ఇతఁడు గదారణంబునకు నీ
కొలందిన్ నిను బిల్చినన్ మరు, త్పతి
సుతుఁ గోరినం జీఱుతమృలలో
నొకనిన్ వరించినన్, మతి సెడిరొక్కొ
వీరలనుమాటకుఁ బాత్రముగాదె. శల్య.
2. 114.

కం. బల విక్రమ ఘనులగు దొర,
లలిగిన మన సేన మేదినిర్వర విను
క, స్పృలు సెడినట్లున్నడి యా, కొలం
దిం బొరిగొనుట నరునకున్ సుకర
మగున్. శల్య. 1.51.

5. విధము, తెఱుగు, రీతి.

కం. నా కొడుకుల కెక్కడి బ్రదు,
కేకొలఁది దలంప నిప్పుడెన్నిన వీరా
నీకంబు నోర్వవచ్చునె, యా కూడిన
సైనికులకు నేమనువాడన్. ఉద్యో.
2.235.

కం...తో, కుల చిత్తమును వ్రేంగగు
కొలది మనన్ గొంతి పెద్దకౌడుమ
నకమరున్. విరా. 2.190.

6. ప్రమాణము.

వ. ... పీఠలింప కుదర దహన
క్రియారణ యొక్కను లేరు మన
మేది కొలదిగా నిప్పుని సేయుదము.
శ్రీ. 2. 172.

7. తోడ్పాటు.

వ. .. పితృ బ్రాతృ పుత్రృ పౌత్రృ
సఖి సుహృదృసహాయులు దెగిరందు
వగపునకుం బనిగాని వారలు గలరే
యేది కొలందిగా వగచెదందటకు నగ్ని
కార్యంబు నిర్వర్తింప దనవారలకుం
దిలోదక ప్రదానంబు సేయను వలయు.
శ్రీ. 1.7.

(ఏది కొలందిగా-ఎవరు బ్రదికివచ్చి
యిప్పుడీ శోకము మాన్ప సహాయ
పడుదురని భావము).

శ్లో॥ కిం శోచసి మహారాజ నాస్తి
లోకే సహాయతా. సం. భార. శ్రీ.
1.8.

విణ.

1. పరిమాణము గలది.

కం. మెడ యొలుగఁ జేతికైదువు, వడ
నిను నీవెలుగకున్న భంగిఁ గనియుఁ
గ, న్వడి యూరకుండునదె చె, పెద్దడు
కొలందియే వాని కరుణపెంపు కుమారా.
విరా. 5.2.8.

2. శక్యము, సాధ్యము, తరము.

ఆ. తారకములు వృష్టిధారలు
లెక్కింప, వచ్చుగాని యతని యిచ్చు
గోవులెన్నఁ గొలందిగాదు సన్నుతి
పాత్రమా, శిక్షిసుర్వినునికీ సెల్లెనెట్లు.
ద్రోణ. 2.200.

కం. మనలను దానవులను గడ, చిన
యవి భుజబలము లస్త్రశిక్షా విధముల్
గొనియాడఁ గొలందిగా, దీతని నాతఁడ
యతని నితఁడ తగుఁ జెనయంగన్.
5.167., విరా. 5.216.

వ. తమకు మమ్ము గెలువం
గొలందిగాదు. ఉద్యో. 1.377.

చం. దశిత విరోధి యిట్టిదని దాని
తెలుంగెలుఁగంగ బ్రహ్మకుం, గొలంది
యె తానవాఙ్మనస గోచర మద్భుత
రూపము. సఖా. 1.80.

3. అంతలో, ఇంతలో, ఆలోపల,
ఈలోపల- అనునర్థములను స్ఫురింపఁ
జేయును.

కం. అనుచుఁ బటుశక్తి న, ప్పార్థుని
వైచిన నది యతండు దునుమాడుఁడు
ఱం, తనవుఁడు వాలుం బలకయుఁ
గొని యరదము డిగ్గఁజూచు కొలందిఁ
బెలుచన్. విష్ణు. 3.405.

చూచుకొలంది = చూచునంతలో,
చూచులోపల.

వ. ... అట్లు జనమేజయుండు సర్ప
యాగ కర్మానుష్ఠానంబుల యెడ
వైశంపాయను వలన నివ్వినుతేతిహా
సంబు విని విస్మితుండును బ్రమోద
భరితుండును నయ్యె నక్కొలందిఁ
దదీయ యాజకులు యజన సమాపన
విధి యనుష్ఠించిరి. స్వర్గ. 79.

(అక్కొలంది-అంతలో, ఆలోపల)

వ. ... కారవపతి తనవారి నెలుం
గెత్తి కర్ణనకుఁ దోడ్పడుండని పనిచె
నక్కొలందికి గిరీటికోపాదోపంబున.

ఉ. తురగవ్రాతముఁ గూల్చి సూతు
తనువుం దున్నాడి. ద్రోణ. 4.301;
302.

(అక్కొలందికి = అంతలో - ఆ
లోపలనే.

శ్లో॥ యత్నాద్రక్షేత రాధేయం నా
హత్వా సమరేక్షునమ్, నివర్తిష్యతి
రాధేయ ఇతి మా ముక్తవాన్ పృషః

ఏతస్మిన్నంతరే రాజన్ దృష్ట్యా
కర్ణస్య విక్రమమ్.
ఆకర్ణ ముక్తైరిషభిః కర్ణస్య చతురోహ
యాన్. సం. భార. ద్రోణ. 145.81.

(అ)కొలదులవాడు దే. వి.

అట్టివాడు, అంతమాత్రపువాడు.
కం. అక్కట తప్పచలంచితినక్కొ
లదులవాడె కృష్ణనల్లుడు పోరన్,
స్రస్కునె బాహగర్వము, దక్కునె
నాకొడుకు మిన్ను దలపైఁబడినన్.
ద్రోణ. 2.248.

(సామాన్యుడు. అని భావము).

(వి) కొలదులవాడు దే. వి.

ఎట్టివాడు.
కం. బలవంతుల బలములు నగ్గల
మగు బలమెదురఁ గలుగఁగాఁ గీడ్చ
డునే, కొలదులవారికి గర్వము, నిలు
చునె నయమార్గ వృత్తి నిలిచిన
భంగిన్. ఉద్యో. 3.803.

(ఏ కొలదుల వారికి = ఎంత గొప్ప
వారికి)

(మా) కొలదులు = మావంటివారు

కం. ఏనొక్కటి యడిగెదఁ జెపు, మా
నంనదళాక్షి యనుడు మా కొలదుల
ప, త్రైన సదుత్తరమిచ్చెది నానతి
యిమ్మనియె నది ప్రియమెసఁగంగన్.
ఆను. 2.167.

(మావంటివల పలుకు = మావంటివారు
చెప్పదగిన పలుకు).

కొలదికి మీఁలు దే. అ. క్రి.

మిలిమించు, మిలించుమించు.
ఆ. అలకు పుద్దె కొంకు కొలదికి
మీటె. విరా. 2.106.

కొలదిది దే. వి.

శక్తికిఁ దగినది, సామర్థ్యమునకకు
వైనది.

కం. ఇవి నీతెగ కొలదివి పీ, రవిసో
దము నప్పుడధిక రభసముగ
మ, ద్వివిధాదోషములకుఁ జాలవు.
విరా. 4.106.

(నీతెగ కొలదివి = నీబోటివారి శక్తి
కనువైనవి)

కొలదివెట్టు | దే. స. క్రి.
కొలదివెట్టు |

1. పరిమిలము చేయు, కొంచెపెళు.
సీ. పొడవుల సహిష్ణు యెవఁడు
తెక్కియమ్ముల పెంపు గగనంబు
గొలదివెట్టు. విరా. 3.167.

2. ఎంచు, తెక్కించు, గడించు.
వ. . కౌరవులన్ని చక్కటికిం
గద్దెదురుగా నిలిచి యెల్లవారి సైన్యం
బులుం గ్రమంబునఁ గొలది వెట్టు
కొనుచు నందఱకు సంజ్ఞలు సమియా
లంబులు గల్పించి. భీష్మ. 1.122.

వ. ... భరద్వాజుం డాకాశాది
భూతంబులేనింటి ప్రమాణంబుల నడి
గిన భృగుండవి యనంతంబుల దేవ
తలకుం గొలదిపెట్టి రాకుండు.
శాంతి 4.83.

కొలను వై. వి. ఔ. కొలకు (సం.
కూలం, త. కుళమ్ క. కొళ).

చెలుపు, సరస్సు.

కం... బహుజ్ఞాతులు నెమ్మిగదాచి
తామర, కొలని క్రియన్ సిరిఁ బట్ట
గుదురుజ్జ్వలులై. ఉద్యో. 2.87.

ఉ. .. కూర్మమత్యంత సముద్ధిం

గొంని కడ్డపడన్ వెసవచ్చె. ఆను.

1.231; ఆను. 3.220.

ఆ. ఒకటి కొలనిలోన నుండు
నొక్కటి కొండ, మీద నంచరించు.

ఆను. 1.225.

కొలిపించు } దే.స.క్ర. ($\sqrt{\text{కొలుచు}}$)
కొల్పించు } కొలువజేయు

1. సేవింపజేయు.

వ. ... నన్ను నాకర్పించి కొలిపించు
కొని పీఠె విజయం చేయుచున్న
వాడు. విరా. 1.11.

తే. .. మూర్త్యాభిషిక్త వర్గంబు దనదు
చరణయగ్మంబు గొలిపింపజాలు
సార్వభౌము పదవికిఁ దగియెడు భంగి
వాడు. విరా. 1.186.

వ. ... కులగురుండగు నమ్మందాకినీ
నంచుండు వారి నభినందించి కొలి
పించుకొని యుండె. భీష్మ. 3.420.

వ. ... కచ్చింబున సుఖం జేసి
ననుం గొలిపించుకొని మఱియు దవ్వు
సని యాకాశంబునకెగసిన. ఆను.
1.369.

2. పరివేష్టించజేయు

వ. ... ఇరుదెఱంగుల వారలం
దక్కల ప్రశాంత స్వాంతులై
యన్మోన్మ విషయ రోషంబులు దక్కి
తన్నుం ఒరివేష్టించినం గులగురుం
దగు నమ్మందాకినీ నంచుండు వారి
నభినందించి కొలిపించుకొనియుండె.
భీష్మ. 3.421.

కొలుచు¹ } దే. వి.
కొల్పు }
దాన్యము.

కం. కుడువక పెట్టక హుద్రుడు, కడు
నెక్కుడు గూర్చినట్టి కనకముఁ గొలు
చుం, బుడమిపతి ధర్మకృతులకు, నిడు
నట సగము గొని మేదిసీశ్వరవర్యా.
శాంతి. 3.432.

కం. కొలుచపహరించు నన్నరుఁ
డెలుకయుఁ బందియును నైన యీ
దు, రజననంబుల బొందునంతఁ బాపము
పొలియక యాతనికిఁ గుక్కపుట్టువుఁ
గల్గన్. ఆను. 4.261; ఆను. 5.104
సౌప్తి. 1.31; శాంతి. 2.284.

కొలుచు² దే. స. క్ర.

ఉపాసించు, ధ్యానించు.

ఉ. సూరి చే, తోరుచిరాబ్జ బోధన
రతుండగు దివ్య పరాశరాత్మజాం,
బోరుహమిత్రుఁ గొల్చి. ఆది. 1.22.

ఉ. పరతత్త్వముఁ గొల్చెద నిష్ట
సిద్ధికిన్. విరా. 1.1.

2. ఆరాధించు.

వ. నరుడగ్నిదేవుఁ దనకును, వరదు
నిగాఁ గొలిచినాడు. ఉద్యో. 2.257.

కం. సన్నాసివేషమున రా, జన్మునిఁ
గని యెపుడుఁ గొలిచి సభ్యత్వమునన్
మాన్యుడనై పుణ్యకథా, విన్యాస
మొనర్చు నతని వేడుకకుఁ దగన్. ...
విరా. 1.69.

ఆ. గురుని గురుతనూజఁ గొలిచి
యయ్యిరువుర, నెమ్మి వడసెఁ దనదు
నేర్పుపేర్మి. ఆది. 3.110.

3. కొలువునకుఁ గుదురు, సేవసేయ
నొప్పుకొను.

ఆ. ఎవ్వరేని యింటికెద్దియే నొకటికి,
నన్నుఁ బంపదగునె నిన్ను నాడ,

కొలుచునెడ ననుజ్ఞగొననె. నీచము
లగు, పనులకేను జాలకునికి సెప్పి.
విరా. 2.86.

6. కొలువునఁ గూర్చుండు.

వ. ... (సంజయుఁడు) మఱునాఁడు
ధర్మతనయు నొడ్డోలగంబున్న సమ
యంబు వేచి సముచితంబుగా నతనిం
గని సాష్టాంగంబుగాఁ బ్రణమిల్లిన
నతఁడుం బ్రయఘోర్యకంబుగా నాద
రించి సమీపంబున నునిచికొనినం
గొంచెయండి యతనికిట్లనియె. ఉద్యో
1.272.

7. ఉపయోగపడు, ఫలించు, పనికి
వచ్చు, చెల్లు, సాగు.

ఉ. మాయలు గల్గు దుష్టలకు
మాయపు భంగులె మందుగాక ని,ర్మా
యత స్తస్తిస్థైర్య పరాక్రమ లీలలు
గొల్పునెట్లు, శల్య. 2.52.

(‘కొల్పు’. అని. సూ. ఆ. ని.
పారము.)

కొలుపు } దే. అ. క్రి.
కొల్పు }

1. పురికొల్పు.

కం. అలిగి దశార్ణాధీశుఁడు, కొలిపెను
భిగదత్తుమీదఁ గ్రూరగజము. భీష్మ.
3.151.

చం. మగధమహీశుఁ డేచి యభిమన్యు
నిపై దరిఁగొల్పు. భీష్మ. 2.209.

శ్లో॥ మాగధోఽథ మహీపాతో గజమై
రావతోపమమ్, ప్రేక్షయామాస సమరే
సౌభద్రస్య రథం ప్రతి. సం. భార.
భీష్మ. 2.46.

2. ఎలిగించు, ఒప్పించు, పుట్టించు.

కం. ప్రకృతి గుణంబులఁ గొని బహు
వికృతపు రూపముల నట్లు వెట్టిగొలిపె.
శాంతి. 6.51.

కొలువిచ్చు దే. అ. క్రి.

సభదీర్ఘ, సభచేయు.

వ. ... దుర్యోధనుండప్పుడు గొలు
విచ్చియుండి యశ్వత్థామ తోనగు
దొరలం గలయం గనుగొని. కర్ణ.
1.47.

వ. ... విరాటుండును వెదలివచ్చి
బయలి కొలువిచ్చుటంజేసి తదా
స్థానంబు సేరఁబోవునప్పుడు. విరా.
1.184.

(బయలి కొలువిచ్చు = బహిరంగసభ
చేయు).

సీ. ... అక్కురుకుల శ్రేష్ఠుఁడుర్వి,
నెడనెడ బ్రుంగుడు వడియున్న
రాజులు ననుదెంచి కను నవసరము
వేచి,యునికి కృపనిచేత విని పూసి
తొడికట్టి కొలువై ... కానికల్
గైకొని. శాంతి. 1.346.

కొలుపు } దే. వి. ($\sqrt{\text{కొలుచు}^2}$)
కొల్పు }

సేవ, పరిచర్య.

చం... ఏవపుగొలువైన నాకు నిలువన్
మడి గొల్పదుగాన నిచ్చు భూమిపతు
లతోన సాధుజన మిత్రుఁడునా విని
కొల్పవచ్చితిన్. విరా. 1.197.

2. ఆస్థానము, రాజసభ.

సీ. కొలువులోపల నిన్ను కోపమట్లె
త్తినఁ, దలఁకక నిలిచిన ధైర్య
మహిమ. విరా. 2.360.

కం. అలయక యందఱుఁ జెప్పం,
గల యంతయుఁ జెప్పిరతఁడు గట్ట

కటబడి య,క్కొలువు వెదలిపోయెన్.
ఉద్యో. 4.80.

వ. చని ధృతరాష్ట్రుని మంచిరంబు
ప్రవేశించి తోపలి కొలువున గాంధారి
యుం గోకండును విదురుండును
మజియును ఏగు చుట్టించులును
బరిచేష్టింప శల్క. 1.8.

(తోపలి కొలువు = సౌధాతర్భాగము
నందుండు కొలువుకూటము)

3. సేవ.

చం. ... నీ, కనుగుణమైన యాశమును
నాసనముల్ రుచిరాతపత్రముం, జన
వరికొల్వూ నిచ్చెద గజప్రజముం బరి
కింపు పెంపులోన్. విరా. 1.220.

చైనవరి కొల్వూ = అధికారిగాజేయు
సేవ.

ఉ. కావున మేలు సేయదె జగజ్జన
కోటికి రాజనాజ్ఞమై, బోవుట యాచరిం
దగిన పూజల దృప్తనిజేత దేవసం
భావనఁ గొల్వూ. శాంతి. 2.260.

4. ఆరాధనము, పూజనము.

అ. ... విప్రుల కొల్వూ, కల్పవృక్ష
సేవ కరణి యధిప. ఆను. 2.155.

5. ఆస్పదము, స్థానము, కుదురు.

తే. సర్వజన సమృదుండగు గర్వ
ముడిగి, క్రోధమదఁచి. శోకమునకుఁ
గొలుపుఁగాడు. ఆర. 7.451.

కొలుపుండు-కొల్వండు దే. అ. క్రి.

ఆస్థానమునందుండు, సభ చేయు.

ఆ. ఆవులింఠ తుమ్ము హాసంబు నిష్ఠి
వనంబు గుప్తవర్తనము గాఁగఁ,
జలుపవలయు నృపతి కొలువున్న
యెడల బాహుములైనఁ గెలనికెగ్గు
లగుట. విరా. 1.137.

తే. ... అవిర్బరటుండు తరుండు
దోజనుదేరఁ గొల్వండుబుద్ధి. విరా.
5.317.

కొలువుకూటము దే. వి.

ఆస్థాన మండపము, సభా మందిరము
వ. ... తారందలు విరాటు కొలువు
కూటంబునకు. బోయి బయలు మెఱసి
యుండువారుగా నిశ్చయించి. విరా.
5.314.

కం. ... కురురాజేతెంచె కొలువు
కూటంబునకున్. ఉద్యో. 4.137.

కొలువుకొను దే. అ. క్రి.

సేవ చేయించుకొను, పనిగొను.

కం. కొలువు గొననొల్లకుండుట, గలి
గినఁ బొమ్మనుట యంతకంటెను
మేలు. విరా. 1.224.

కొలువు వడయు దే. అ. క్రి.

సేవాధికారమును బొందు.

కం. నీపాలికి వచ్చి నిఖిల, గోపాలక
వృత్తి గొలువు వడసి తం, త్రీపాలుఁ
దనఁగ. విరా. 5.327.

కొలువువారు దే. వి.

సేవించు జనము (ఇచ్చట రిమింపఁ
జేయు స్త్రీలు).

కం. నా కొలువు వారకారన్నా కేకుం
గొలుచు నంగనలలోనైనన్ లేకునికి
నాకుఁ దెల్లం, బాకొమ్మకు నీడువోల్చు
నయ్యెడు సుదతుల్. విరా. 2.66.

(కొలువువారు = అంతిపురము
వారు).

కొలువు విరియు దే. అ. క్రి.

సభ చాలించు.

వ. ... ధర్మనందినుండు ... సర్వ

సన్నాహంబులు సమకట్టుమని పనిచి
కొలుపు విరిసి చనియె. ఉద్యో.

4.210.

కొలుపు సేసికొను దే. అ. శ్రీ.

సేవ చేయుటకై అనుమతి పొందు,
సేవ యిప్పించుకొను.

కం. కని కొలుపు సేసికొని మా,లి
నినాఁ జని. విరా. 1.108.

కొల్పవచ్చు దే. స. శ్రీ.

వెంటనేకెందు.

ఉ. ఆతని తమ్ముడైన మదిరాళ్ళుడు
కర్త యుళంఝుళా సముద్ధా,త బలోత్త
రేణు పరిధూసరితాంబరమైన వారణ,
వ్రాతము గూర్చిరాఁ గడఁగి వచ్చె
సముజ్జ్వల హేమవర్మ ని,ర్మాత దుచి
చ్చటా పటల రంజిత హేతి మహోగ్ర
సైన్యుడై. విరా. 3.146.

కొనరి తిండి దే. వి.

కోరి కోరి తినుట; 'ఇచ్చినది చాలదు,
ఇంకగావలెను. ఇంకఁగావలెను.' అని
కోరికోరి యనుభవించుట.

సీ. .. అథలు కొనఁగితిండియు ధన
గుప్తిమీది-తే- భరముఁ దమ తోవిరో
ధులై పట్టి మనసుఁ, జిక్కు వలుపంగ.
శాంతి. 6.200.

కొనరు దే. స. శ్రీ.

ఇచ్చినదానికన్న పెచ్చుగా నడుగు.
చూ. కొనరి తిండి.

వి.

సందేహము- సంకోచము- జంకు.
(ఈ యర్థమున 'కొంకు' పదముతోఁ
గూడి వచ్చుచున్నది).

తే. ఒడిచి తలపట్టి తిగిచి మహోగ్ర
వృత్తి గొంకు కొనరించుకయు లేక
కూలఁదాచె. విరా. 2.128.

కో

కో¹ దే. వి.

(యుద్ధాదులందు) ఉత్సాహసూచక
ముగాచేయు అఱపునకు అనుకరణము.

కం. ఏయుఁడు పొడుపుం,దడుపుఁడు
ప్రేయుఁడనుచు వారు జాహ్నువీతనయు
గడున్,దాయుఁడు మన సైనికులున్,
కోయని తలపడ్డఁ బోరు మోరం
బయ్యెన్. భీష్మ. 3.409.

కో² ($\sqrt{\text{కోను}}$ కొన్నిపట్ల 'కొను'

దాతువునకు ఆదేశముగా వచ్చునది.

చం. ఉఱక సమీరసూనుఁడు దదుగ్ర
ధనుర్దళనంబొనర్చి యే, దైఱు గరి
నొంప నాతఁడు గడించి మగంటిమి
నొందు వింటను నైఱుగులు గ్రమ్ముకో
నతని మేనడునొంచి. కర్ణ. 1.88.

(పాఠాం.)

మ. ...భీమ పార్థులను గోకొమ్మంచు
నొక్కుమ్మడిన్, గవియన్. భీష్మ.
3.318.

కోంకణము సం. వి. అ. పు.

ఒక దేశము. భీష్మ. 1.40. (ఇది
సహ్యాద్రికిని సముద్రమునకును నడుమ
నున్నది. (సూ. ఆ. ని.)

కోత దే. వి. ($\sqrt{\text{కోయ}}$ కోయుట.

భేదనము, ఖండనము.

కం. వెడగోతల నెత్తురొలుకఁ బడఁ
ద్రొచిన వచ్చి కుక్కపదుపు వెను

కకున్, జడిసెఁ గొనిచ నొల్లక.

శాంతి. 3.508.

కోకనదము సం. వి. అ. న.

1. చక్రవాఁములకు కూయనట్లు
జేయనది, చెంగలువ, ఎఱ్ఱకలువ.

2. చెందామర, ఎఱ్ఱతామర పూవు.

'రక్తాజ్ఞే రక్తకుముదే బుధైః కోకినపిం
స్మృతమ్.'

కం. ... మనం, దేకార్చములం దగు
అదు, కోకనద దళాంబు బిందు గుణ
మొనరంగన్. శాంతి. 5.229.

కోకము సం. వి. అ. పుం.

జక్కవ, చక్రవాకము.

వ. ... ఇవ్వనంబు బక బలాక
కారండవ సారస రమ్య మధుకర
సౌమ్య సరోవర సంరంజనుడు.
అర. 1.201.

కోకాముఖము సం. వి. అ. న.

ఒకానొక పుణ్యస్థలము. ఆను. 2.87.

కోకిలము సం. వి. అ. పు.

పికిము, కోయిల. వీనికి జ్వరము
వచ్చిన కన్నజబ్బు వచ్చును.

చం. ... శుక కోకిల భృంగరతుల్
వనంబులం, చెదనెడఁ బల్క, గూయ
సొగియింపఁగ మ్రోయఁగఁ దద్విరా
మముల్. ఉ. 2.111.

వ. ... కోకిలంబులకు నేత్రరోగం
బును. శాంతి. 5.443.

కోకిలాదేవి సం. వి. ఈ. స్త్రీ.

ద్రుపదుని భార్య.

వ. సౌత్రామణి యయిన కోకిలాదేవి
పత్నిగా ద్రుపదుఁడు పుత్రకామేష్ఠి
సేసిన. ఆది. 7.16.

కోకొమ్ము (కొనుము + కొనుము)

కొట్టుము, కొట్టుము.

మ. ... భీమ పార్థులును గోకొమ్మంచు
నొక్కుమ్మడిం గవియం బాండవసేన
యుభి. భీష్మ. 3.318.

కోట వై. వి. (సం. కోటః; ప్రా. కొట్ట-
కోట)

1. చుట్టును గట్టి ప్రాకారము గలిగి
రాజవాస స్థానమగు పురము.

సీ. కోట యేమఱకెప్పు పాటించి
గడ్డియు ఖాణంబు గొల్చును గడ్డియ
లును, నేయి నూనియయును నానాయు
ధమ్ములు నొషధములు నాభీల యంధ్ర
ములుఁ గూప,ములు లోనుగా నందు
వలయువాని, సమగ్రములుగ సంపా
దించి. శాంతి. 2.284.

2. కోటవాటిది. కోటవంటివాఁడు,
రిక్షణ సాధనము.

కం. నమ్ముము వెఱవకు మేనును
దమ్ములునుం గోట నీకుఁ దాత్పర్య
ముమై, నిమ్మేటిమగలు సూరెల, నెమ్మి
నిలువ నింద్రుఁడైన నీకెదురగునే.
ద్రోణ. 2.295.

కం. అలఘుఁడగుఁడు శైవేయుఁడు,
గలుగఁగఁ బాండవులఁ గెలువఁగా
వచ్చునె వా, రలకతఁడు గోట యంధ్రు
రిపులు దానికె దగఁగ నెఱపు భుజ
గర్వంబున్ ద్రోణ. 3.288.

కోటరము¹ దే. వి. ($\sqrt{\text{కోడలు}}$).

కోడంద్రోణము, కోడలితనము.

చం. అరయమిఁజేసి కోడలనకప్పుడు
దాసిగఁ జేసె నమ్మహా, పురుషుని
పాలికన్ బతులు వోవఁగ వీరలతోన
యేను జెచ్చెరఁ జని కోటరంబు దగ

జేయుదునో యటుగాక పాడిమై, వర
వుడ మోపి చేయుదునో వారికి మాధవ
నిచ్చయింపుమా. ఉద్యో. 3.102.

కోటరము2 సం. వి. అ. పుం. న.

చెట్టుతొట్ట.

వ. అమ్మహిరుహంబు కోటరంబున
వసియించి యుండునది యొక్క కపో
తంబు దన వల్లభ యెటయేని మేత
కుం బోయి రాక తడసిన శోకించి.
శాంతి. 3.309.

కోటి దే. వి.

నూరు లక్షలు.

వ. ... నివాతకవచులనియెడు దైతే
యుల మాతలి సారథికంబగు నైంద్ర
స్యందనం బెక్కి యొక్కండన
మూడు కోట్ల నిర్మించితి. విరా. 4.149
ఆ. ధర్మలబ్ధమైన ధనము పాతిక
యేని బహుళ ఫలము నిచ్చు బాప
వృత్త్యు, పార్జితంబు కోటియైన నిష్కల
మండ్రు, దానశాస్త్ర విదులు. శాంతి.
5.492.

కోటి సం. వి. ఇ. ఈ. శ్రీ.

1. సమదాయము, సమాహము.

ఉ.నా, నేర్చినభంగి జెప్పి వర
జీయుండనయ్యెద భక్తకోటికిన్. విరా.
1.28.

ఆ. బ్రభువాహనునకుఁ బరమ విశే
షంబు మెఱయ గారవించి మేలి వస్తు,
కోటులొసంగి ప్రీతిగూరిన మనముతో,
నతని దత్తురమునకరుగఁ బనిచె.
అశ్వ. 4.208.

2. వింటికొప్ప.

చం. గుణమున లస్తకంబునను గోటి
యుగంబునఁ గేల దార భీషణముగ

నువృత్తిల్లి రభసంబుగ రేగిన
మాడ్కి దీప్త మార్గణ నిరంబు
లొక్కట నరాతి బలంబులఁ గప్ప.
విరా. 5.3.

వ. ... అమ్మేటి మగండు గాండీ
వంబు మార్చి కోటిబాసిపో, నేసిన
కర్ణ. 3.348.

3. జాతి, తరగతి, శాఖ.

తే. అద్యయనమున మస్తకంబంటుట
యును, నిద్రయును నశుచిత తోడ
నింద్యకోటి, శిరముఁ గ్రోకంగఁదగ
దిరుసేత మస్తకంబు తెలంబు
బూయఁగా గాదు మేన. (నింద్య
కోటి = నింద్యములజాతిలో జేరినవి)
అను. 4.102.

కోటికాన్యుడు సం. వి. అ. పుం.

నైంద్రపుని చెలికాడు.

తే. ... కందర్పు, దర్పు గోచరాత్ముడై
నిజసఖుఁ గోటికాన్యుడను నృపా
త్మజుఁ జూచి యిట్లనియెఁ బ్రీతి.
ఆర. 6.146.

కోటితీర్థము సం. వి. అ. న.

ఒక పుణ్యస్థలము.

వ. దీనియందు స్నానము చేసిన అశ్వ
మేధఫలము గల్గును. ఆర. 2.248.

వ. ఇచ్చటఁ గుమారు నర్పించిన రాజ
సూయ ఫలంబు గల్గును.

కోటికుడు సం. వి. అ. పుం.

వాసుకికుల సంభవుడు, జవమే
జయుని సర్పయాగమున హోమకుండ
మునఁ బడినవాడు. అది. 2.212.

కోటిరము సం. వి. అ. పుం.

కిరీటము, బొమ్మడికము.

తే. ... వీర కోటిర మణిపుణి వేష్టి
తాంఁఁ, తాండు కేవల మర్చ్యుడే
ధర్మసుతుడు. విరా. 2.191.

కోట్లాడు దే. అ. శ్రీ.

దెబ్బలాడు, పోట్లాడు.

తే. చుట్టములలోన నొప్పమి పుట్టి
నప్పు, దద్దపడి వారికోడఁ గోట్లాడి
యైన, దాని నుడువఁగఁ జొరకున్న
వానిఁ గ్రూరకర్ముడని చెప్పదురు
కర్మకాండ విదులు. ఉద్యో. 3.242.

కోడలు దే. వి. ఔ. (కోడలు + ఆలు -
శ. రి.) (బహు. కోడండ్రు, కోడం
ద్రురు.)

కొడుకుయొక్క భార్య, స్తుష.

కం. తనయులు గోడలు సేమం,
బున నున్నారు. ఉద్యో. 3.204.

సీ. .. పార్థివ ప్రభుడైన పాండు
మహిపతి కోడలనయి. ఆర. 1. '86.

వ. ... భృగుండు కోడలికీటనియె.
ఆర. 3.135.

స్నేహకుంఠిమహాదేవి కోడండ్రలోపల,
నగ్గలంబునఁ గొనియాడఁ బరఁగి.
విరా. 2.216.

తే. గొంతి కోడండ్రురెల్లను గురువ
రేబ్బ, యెత్తినడగులనున్నవారు.
ఆశ్ర. 2.25.

కం. సుంపిరి సుంపిర - ప్రసవ, యువ
భృచ్చితవు నీవ. సఖా. 2.257.

కోడి వై. వి. (సం. కుక్కుటః ప్రా-
కుక్కుటో).

కుక్కుటము. అహరిమునకుగాను
మాంసము, గ్రుడ్లు సరఫరా చేయు
ఒకజాతి పెంపుడు పక్షి.

ఉ. పాములుఁ దేళ్లనుం బసులుఁ
బందులుఁ గుక్కలు మీలుఁ గోళ్ళులుం
జీమలు.. అశ్వ. 2.117.

కోడియ దే వి. కోడె.

కోడెదూడ, గిత్త, వత్సతరము.

సీ. .. లంకియతోన గండుమీటి,
పాతె నక్కోడియల్. శాంతి. 4.40.

కోడె దే. వి. కోడియ.

కాడికి మరవఁదగిన మగ దూడగిత్త,
ఎద్దు, వృషభము.

వ. ... (మంకి) యివ్విధంబునం
గోడెలు సచ్చినం బుట్టిన నిర్వేదం
బున. శాంతి. 4.54.

కోణనానికుఁడు సం. వి. అ. పుం.

కద్రువకొడుకు, సర్పజాతివాడు.
ఆది. 2.4.

కోణము సం. వి. అ. పుం.

మూల.

కం. ... కోణ, వ్యాయామ గతుల
వలయములై యుండం దిరిగి కలఁచు
నరి సైన్యంబున్. భీష్మ. 1.269.

కోడండము సం. వి. అ. న.

విల్లు, ధనుస్సు.

కం. చక్కని చిక్కని మేనులు,
నిక్కోడండములునైన నెఱుఁగరె
మనమీ, చక్కటి నిలుతమె శత్రుము.
తొక్కెడ దాచుటకు వేష యోజన
ములకున్. విరా. 1.157.

కోపమఁడు సం. విజ. (అ. ఆ. అ).

కోపస్వభావము గలవాడు.

సీ.... కుదీయ, జనకునికడకుఁ గోప
నుడైన దుర్వాసుఁ, ధన్మహాముని
వచ్చె... ఆశ్ర. 2.95; ఆది. 4.37.

కోపపరుడు సం. విణ. (అ. ఆ. అ).
కోపనుడు, కోపస్వభావము గల
వాడు, కోపి.

ఉ. ... ఉగ్రతం, బమ్మిన యద్ది
కోపపరుపాలికి భామలు వోవనోడరే.
ఆది. 4.38.

కోపము సం. వి. అ. పుం.)
క్రోధము, కనుక.
కం. అను నప్పలుకులకయ్యం, గన
కోపము గదిరి. విరా. 2.54.

కోపి సం. విణ. (న్. నీ. న్.)
మిక్కుటమగు కోపము గలవాడు.
ఆ. ... శృంగియన్, వాడు భృంగి
సముఁ దపంద్యకోపి. ఆది. 2.168.

కోపించు సం. అ. క్రి.
కోపగించు.
ఆ. కొడుకుపాటు చూచి కోపించి
కాళింగ, పతి రయమునఁ దేరు వఱపి.
భీష్మ. 2.65.

కం. ఇదుమలఁ బదుమూఁడేండ్లుం,
బడి కడుఁ గోపించి వచ్చె బలువిడి
నీక, వృధి. ... విరా. 4.253.

స. క్రి.

కినియు

వ. ఆ జమిదగ్గిం బిత్తుదేవతలు
కోపించి.

కోపితుడు సం. విణ. (అ. ఆ. అ).
కోపించఁ జేయఁబడిన వాడు. కోపము
వచ్చునట్లు చేయఁబడిన వాడు.

ఉ. ... కళింగుడు... నాటనేసినం,
గోపితుడై కడంగి... భీముడుద్ధతిన్.
భీష్మ. 2.73.

కోపు దే. వి.

(వింటియొక్క) కొప్పు, కొన, కోటి.
వ. ... కర్ణుండు నిశ్చేష్టితుండగు
సహదేవు నా... వి... వి... వి...
గడుపు వొడిచి నవ్వుచు .. పొమ్మని
పలికి పోయె. క్రోణ. 5.161.

2. విధము, రీతి, రూపు.

ఉపేంద్ర. ... ఇది తల్లి నే సం, స్మ
రించి యీ కోపు నమర్చి కొంటిన్.
శ్రీ. 1.136.

3. మోపు.

తె. బిసములాదట నందఱుఁ బెరికి
రొంపి, వోవ నీటఁ దెమర్చి కోపుగ
నమర్చి. ఆను. 3.223.

(మోపుగనమర్చి - పాఠము; కోపుగ
నమర్చి-పారాంతరము.)

కోమటి దే. వి. (వైకృతము అని శ.
ర., కార్పటిక శబ్దభవమని సూ. ఆ.
ని. ఇది ముడిపెట్టిన రకముగాఁ
గన్పించుచున్నది.)

వైశ్యుడు, మూఁడవ కులమువాడు.
వ. ... ఆ కోమటికొడుకు లక్ష్మా
కంబునకు వానిఁ జూపి యిట్లనిరి.
కర్ణ. 2.55.

చం. . . కొనుడు పరార్థ్య రత్న
ములు గోరినవానిన యిత్తుమనైఱం,
గునఁ బచరింతురంగడుంఁ గోమటు
లప్పురి సిద్ధరత్నముల్. ఆది. 8.73.
వ. కొండలు కోమట్లు జేహారంబు
వెంట దేశాంతరంబునకుం జన.
శాంతి. 3.473.

కోమలము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)

మృదువు, మెత్తనిది.

చం. కడుఁ పసిబిడ్డ వీఁడొకటి గాద

వునా నెఱుగఁడు ముందరెయ్యెడ
నొక పాటెఱుంగఁడెద యెంతయుఁ
గోమలము. విరా. 2.218.

కోమలి వై. వి.

చక్కదనము గల ఆడుది.
మ. ... కందర్ప దర్ప గోచరుండైన
తీచకుండు నిజసోదరి వలన నచ్చే-
మలి కలరూపు దెలియండిలంచి.
విరా. 2.38.

కోయు దే. స. క్రి.

1. (పూలు, పండ్లు మున్నగునవి)
త్రుంచు.
కం. చనుఁ జనదని మాడక యందని
ప్రమాకుల పండ్లు గోయఁడిలఁచుచు
పాతవే. విరా. 2.58.
ఆ. కోరి తోటవాఁడు కుసుమఫలంబులు
గోయునట్లు రాజు గొనఁగ వలయు,
నవ్వనములు నటికి యఁగారములు
సేయు భంగియైన భూమి పాడుగాదె.
కాంతి. 2.300.

2. చేదించు, నఱకు, ఖండించు.

ఉ. .. నేను దుర్మాంసముఁ గోయు
వైద్యుని క్రమంబున నాతని ద్రుంచి
యన్యయో, త్రంసముఁ జేయనే. ఉద్యో.
3.376.

చం. ... ఇంక నేమనిన పాఱుఁడ
నాలుక గోయుదుం జామీ. ద్రోణ.
5.103.

తే. ... నేలకు లంఘించి మెఱుగు
మెఱచి, నట్లు సని లంగోయుటకప్పు
శించి, యెగిరె నగ్గురు తేరిపైకేపు
మెఱయ. ద్రోణ. 4. 101.

కోర దే. వి.

కల్లు త్రాగెడు గిన్నె, చషకము.

చం. ... మదవిహ్వల భావము సేయఁ
జాలి యింపొనరిన యాసవంబులు
సముత్సుకతం గనకంపు గోరలం,
గొని హరిసన్నిధానమునఁ గ్రోలిరి
యాదవులు. మౌస. 39.

విణ.

పెద్ద (చూ. కోరమీసము. కోరదొడ)

కోరకము సం. వి. అ. పుం. న.

మొగ్గ.

వ. ... (దేవయాని) యవ్వనంబునఁ
గన్మకలుం దానును ... నవ వికచ
కుసుమ సుకుమార కోరక నికర భరిత
సహకార కువక వకుళాశోక తమాల
సాలచ్చాయా శీతల సికతా తలంబున
నిష్ట వినోదంబులనున్న యవసర
మున. ఆది. 3.155.

కోరదొడ దే. వి. ($\sqrt{\text{కోర}}$)

పెద్దదియు సోగదియు నగు దొడ
చప్పిదొడ, లోనికణఁగినదొడ (త్రౌ.).
సీ. ఆ రేయి గల నెల్లవారును గోరి
దొడలును నల్లని మేను గల నెలంత,
యొక్కత యిలు సొచ్చి యువిదల
నడిచి కొనిపోవ. మౌస. 25.

కోరమీసము దే. వి. ($\sqrt{\text{కోర}}$).

పెద్దదై పొడుగైన మీసము (శ. ర.);
సూక్ష్మాగ్రము గల మీసము (త్రౌ.).

ఆ. మనుజురత్త సిక్త తనువును గోరి
మీసములు వృత్త లోచనములు.
అశ్వ. 3.87.

కోరికి - కోర్కె దే. వి. ($\sqrt{\text{కోరు}}$)

1. వాంఛ, ఇచ్చ, అభిలాషము.

కం. నీ కోరిక యప్రతిహతమే
కార్మము గోరి వచ్చి తెఱిగింపుము.
ద్రోణ. 2.161.

చం. ... ఇతైఱంగు గోరికిఁ గళ
మేమి పాండవుల గెచ్చి ధరన్
సగమీఁ దలంచితే. ద్రోణ. 1.109.

1. వాంఛితార్థము, అభీష్టార్థము.

కం. నా కోరిక పిదపఁ జెప్పెదఁ,
లోకనుతా యొకటి యడుగ లోల
త్వము చిత్తాకలితమయ్యె. శాంతి.
6 596.

సీ .. చెలువ నీకు. ఆ. నిత్తు వరము
వేడుచున్నది కోరికి యనియ్యె,
నలఁడు మీ ప్రియంబుకంటె, ననఘ
మిగులు కోరికయును గలదే నాకు,
నంటిఁ గాని యొకఁడు నడుగనైతి.
ఆశ్ర. 2 85.

కోరికొను దే. స. క్రి. ($\sqrt{\text{కోరు}}$)
(స్వార్థమున కొను).

కోరు, ఎన్నుకొను.

ఉ. ... మీవలపెట్టులట్ల తగ నీవును,
నీతడు, గోరికొందొగిన్. ఉద్యో.
1.72.

కోరు దే. స. క్రి.

1. అభిలషించు.

వ. ... బ్రహ్మానంద స్థితిం గోరి
సర్వాలింగిత మహేరలంబగు
నమస్కారంబు సేసిన నజ్జగన్నా
ధుండు. విరా. 1.22.

కం. కోరిన వంతులములు నా,నేరిమిఁ
దగఁ నెఱపి కొలుతు నిర్మల భక్తన్.
విరా. 1.2.9.

2. (రత్తికీడకు) వాంఛించు,

కామించు, వరించు.

సీ. తనుఁ గోరి యూర్వశి దాన వచ్చి
ననైన, లోలుండు గాఁడను మేలి
మాట. విరా. 2.204.

తే. ... నీరసాకార సైరంద్రిఁ గోరఁ
దగునె. విరా. 2.64.

వి.

వంటమున్నగు వానియందలి భాగము,
పాలు-వంతు.

ఉ. వైరుల జంపి భూప్రజకు వర్త
నముం గలిగించి పాడిమైఁ, గోరరి
గొంచు సద్యయము గోరి యొనర్చుట
రాజధర్మ విస్తారముగా జలారికి వద
స్పృతి సెప్పట యప్రసిద్ధమే. భీష్మ.
3.809.

కోరి వి. (ఖరుశబ్ద భవమని సూ. ఆ.ని.)
పల్లు, దంష్ట్ర.

గీ....వాసుకి కోరిలు వెఱుకఁ గడఁగి
నట్లుగాదె. విరా. 4.213.

తే. ... నిర్జింపవచ్చుఁ గోరిలెల్లఁ
బుచ్చిన నురగంబులేమి సేయు.
ఉద్యో. 3 391.

2. పొడుగైన ప్రక్క-పన్ను. ఉద్యో.
3.391. (చూ. కోరికొద).

కోరికొదము దే. వి.

తిరస్కారము, ధిక్కారము.

తే. ... అమ్మెయిఁ జని యొక్క
ప్రోవుగట్టి, వేఱ యంచంత నుండిరి
కోరికొదమున. ఉద్యో. 3.374.

కోరికొద దే. వి.

రోటలు గలిగిన దొడ. ప్రక్క-
దంష్ట్రలు గల దొడ.

వ. ... వాదరఁ జిక్కిన యెముక

తునకలు గోఱదొడల కై వడి గలిగి
 దుఃఖిరాన లేచుచు... నాభీలంబగు
 నసీపట్టిక మోరాకాకయైన రాక్షసి
 పగతుర గీటదంగించుటకుఁ దనకుం
 దోడు వచ్చిన తెఱంగున మెదయ.
 సౌ. 1.177.

కోల దే వి.

1. చేతికట్ట, కట్ట, బెత్తము.
 సీ. బాలుఁడొక్కండు కొండొక కోల
 సేతఁ జట్టుకొని. ఆది. 6.260.
 చం. ... అయ్యురగ వల్లభు రజ్జునఁ
 గట్టితెచ్చి యమ్మగువకుఁ జూపి దీని
 దల క్రుంచగ మోదెదఁ గోల. ఆను.
 1.6.

2. బాణము.

కం. . కాయముల సపాటంబునఁ
 బదియుఁ బదేను నుచ్చిపోయెం
 గోలల్. విరా. 5.32.

కం. విందుని సారథి నొక కోలం
 దుంపిన వాహనములు గలగంబడి.
 భీష్మ. 3.33.

చ. ... ఒక కోలఁ గృతవర్తయుగము
 నొంచి. భీష్మ. 1.272.

3. కఱకుట్లు కాలచక్రకుపయోగపడు
 జూలము, ఇనువ శలాక, వంటక ద్వైలు
 (శ. ర).

సీ. చట్టువంబొక చేతఁ బట్టి భద్రము
 సంచకఁ దగిలించి సురియతోఁ బిగియ
 ద్రిండు, గట్టిన నునుజేల కప్పెంత
 యును జెన్నుసేయంగ చాపంచేతి
 యందు, వెడిచంపుఁ గోలులు బెడఁ
 గొంద. విరా. 1.211

నేలకుఁ గోలకుఁ దెచ్చు (కొందఱును

నేలఁబడవైచు, కొందఱును బాణము
 లతో కొట్టు) పలువిధముల జోధపెట్టు,
 (క్రిందు మీదు చేయు = శ.ర; బ్రౌ)
 కం. నకులుఁడూ సహదేవుండును,
 బ్రకట భుజాస్ఫురణమున నరాతి
 బలము నేలకుఁ గోలకుఁ దెత్తురు
 నోరికి వచ్చినయట్టులాడిరే యిబ్బం
 గిన్. కర్ణ. 3.88.

గీ. కోలునునఁగి గురుండు పాంచాల
 సేన, నేలకును గోలకును దెచ్చె.
 ద్రోణ. 5.301. (కోలకుఁదెచ్చు =
 బాణమునకు గుఱిసేయు).

కోలదివియ దే. వి. ($\sqrt{\text{కోల}}$)

కాగడా, దివిటి, ఉల్కు (కట్టకు పై
 భాగమునఁ గల యినువ సలాకకు
 చమురుతోఁ దడిపిన వంటను తగి
 లించి మండించి పట్టుకొను దివిటి,
 గుడ్డలతో చేతితోఁ బట్టుకొనుటకు
 వీలైన లావుతో పొడుగుగాఁ జుట్టి పై
 భాగమును ఆముదముతో దడిపి వెలి
 గించి పట్టుకొను దివిటి).

ఆ. వారు సంభ్రమించి వడిఁ గోల
 దివియలు, గొనుచు నులివు మిగులఁ
 గూడఁబాటి, నృతశాలఁ జొచ్చిరి.
 విరా. 3.4.

"సహ సైవ సమాజగ్మూ రారాయోల్లాగ్మ
 సహస్రశః" సం. భార. విరా. 22.94

కోలశైలము సం. వి. అ. పుం.

ఒక కొండ; సహదేవుండు దక్షిణ దిగ్వి
 జయ యాత్ర చేయునపుడు ఇచ్చట
 నివసించువారిని వశగతులఁ జేసి
 కొనెను. సభా. 1.260.

కోలాహలము సం. వి. అ. పుం.

కలకలము అలబలము, పెద్ద రొద.
సీ. దెసలు బీటలు వాఱఁ దివురు చింద
ముల రోలాహలంబుంకుఁ గలఁగఁ
బడక. విరా. 4.62.

2. ఒకానొక కొండ.

ఈ కోలాహల పర్వతము శక్తిమతి
యను నదిని గామించి దానికత్తంబు
పడెను. ఆ సమయమున శక్తిమతి
సమీప ప్రదేశమును జాలించు యువ
రిచర వసువను మహారాజు కాలితో
ఆ పర్వతమును దొలఁగఁద్రోసెను.
ఆ శక్తిమతికి కోలాహల సమాగమ
మున వసుపదుఁడను కొడుకును గిరిక
యను కూతును బుట్టిరి. వారిద్దఱను
తనకుపకారము సేసిన వసువున
కిచ్చెను. వసువు వసుపదుని సేనాపతి
గను గిరికను భార్యగను స్వీకరించెను
ఆది. 3.26.

కోలు¹ దే. వి. (కొను)

1. అనుప్రయుక్తమైన 'కొను' ధాతు
వునకు భావార్థక రూపము.

ఉ....ఆ, మారురికిన్ జయంబొసఁగె
మాల విధాతృఁడు వాని గెల్పుకో, లేరికి
సమ్మతంబగునె యిట్టిది దీనను జెంపు
గల్గునే. సౌ.ప్ర. 1.219.

2. కొల్ల.

కం. మున్నును నేఁ గాగణముగ,
నన్ని యిడుమ లనుభవించిరనుజులు
పీరిం,గన్నారఁ జూతుఁగాని జ,గ
న్నుత భీష్మునకుఁ గోలుగా నీఁజాలన్.
భీష్మ. 3.279.

కోలు² క్రి. విజ.

మిక్కిలి (చూ. కోలు మసఁగు)

విజ.

పెద్ద.

చం. అదియునుగాక కోలుపులిన్నె నను
గారెనుబోతునైన ..బట్టుదు నడగంగ
మాత్స్యఁడు గడున్ వెఱఁగందుచుఁ
బిచ్చలింపఁగన్. విరా. 1.83.

తరల ... పీనినెన్నఁడు నాడనో,దు
దురు సన్నునులిందు గోల్కొసఫల్
గొనున్ వడిఁ జొచ్చుడున్. ఆది.
8.148.

కోలుతల } దే. వి. (కోలు² + తల)
కోల్లల }

1. ఎదుట నిలిచి చేయు యుద్ధము-
యుద్ధము.

వ ...ఎదుట శకుని కడంగి యోధవరు
లతో మీరు కోల్లలసేయుండెను బెడ
ముట్టన దాకి ధర్మనందనాచల సమ
యించెవనంచు సముద్రతిం గదిసె.

శల్క. 1.337.

శ్లో॥ యుద్ధధర్మమగ్రతో యావత్
పృథ్వీతో హన్మి పాండవాన్. సం.

భార. శల్క. 22.26.

ఆ. అతఁడు వడిన వెఁడి యాసేనఁ
గోల్లల, సేయ నొకఁడు గేమి సిద్ధము.
ఉద్యో. 2.219.

శ్లో॥ భీమసేనే నిహతే కోవ్యో యుద్ధేత
భారత, పరేషాం తన్మమా చక్ష్య
యది వేత్త వరంతవ॥ సం. భార.
ఉద్యో. 55.61.

కం. భూరి బలమొరమగు నా, భూరమ
ఋని కోలుతలకుఁ బోవక భీష్మ, స్పృహ
బలము ద్రోఁజుని దో, స్పృహంబును

నచ్చి నీదు సైక్రము పెనగెన్.
భీష్మ. 2.109.

కం. తలలను గుండుల వక్షస్థలముల
ఁగఁగఁగఁ దొడలఁ జరణంబుల
నయ్యల గప్పెడు సార్వకతోల్ల
కోల్చక నీ యెడ గలగం బడియెన్.
ద్రోణ. 45.

కం. పులిఁ బనులు వాటిసక్రియ,
నలపుఁ జలము సిగ్గు విడిచి యిట్టా
క్కని కోల్ల కోల్చక చివఁగఁ,
పుత్రుల నేమని విందు రోయక
యొకన్. ద్రోణ. 121.

"యాదృశం కృతవాన్ యుద్ధం శినే
ర్నప్తా మహాయశః."

సం. భార. ద్రోణ. 121.10.

2. ఎగురుట, గంతు.

చం. అలిగి యతండు వేచొక శరా
సనమెత్తి నధమ్మ ఘోటకమ్ముల
నిలఁ గలనేయఁ బొలవోవని ధైర్యము
పేర్చి వాఁడుం బలకయుఁ గొంచు
మాద్రొల్పి ధరిత్రికి దాటి బెట్టు
గోల్లలఁ జని చచ్చహయ భట
దారుణ కేశి యొకర్చి పేర్చినన్.
కర్ణ. 3.233.

శ్లో॥ తతో హరాహ్వానదహ్వా యానా
దాదాయ చరాక్షుల రుక్మచంద్రం,
ఆకార సంకాశ మసిప్రగృహ్య
హేహుహారః ఖగవచ్చచార. సం.
భా. కర్ణ. 85, 26.

కోలుతల సేయు దే. అ. క్రి.

కోల్ల సేయు

1. యుద్ధసన్నాహము చేయు, యుద్ధ
మునకు సన్నాహము చేయు.

వ. సుశర్మ తమ్ముండు సంగడం
బుగాఁ గోల్లలసేసి రథ సమూహం
బుతో విరాచిహ్వాహంబు నెదురుకొని.
విరా. 3.182.

2. యుద్ధము చేయుటకు ప్రోత్సహించు.
గీ. ఉన్నచోటన కదలక యున్న
ద్రోణ, భీష్ములును గోలుతల సేయఁ
బెఱిగి సేన, చంద్రుఁడుదయింపఁ బెరి
గిన శరధియట్లు తోడుతోడుతఁ బొం
గారి చూడనొప్పె. భీష్మ. 2.117.

3. యుద్ధమునకుఁ గవియు.

వ. పాండవాగ్రజుండు పాంచాల
పురస్సరుండై యవ్వలనించఁ గ్రొవ్వు
లరం గోల్లలసేసె. భీష్మ. 3.152.

4. (సేనలను) నడపు.

కం. సమరథుఁడు యెడ లక్షణ,
కుమారకుండేచి మొనలఁ గోల్లల
సేయున్, మిమునెల్ల మిగలు భుజ,
గర్వము ముదము గలఁడు కొనఁ
దరాతుల నధిపా. ఉద్యో. 4.224.

శ్లో॥ లక్షణస్తవ పుత్రతృప్త తదా
దుశాసనస్య చ యద్ధానాం చ విశే
షజ్ఞా ప్రణేతారౌ చ సర్వశః. సం.
భార. ఉద్యో. 166. 14. 15.

కోలుపడు - కోల్పుడు దే. అ. క్రి.

(కోలు + పడు.)

1. హింసింపఁబడు.

కం. ద్రోణాచార్యుని యుగ్రపు, బాణం
బులచొర్చి యరఁడు పడునంతకు
నక్షీణ ధృతి నసమ సమర క్షోణి
నిలిచి కర్ణచేతఁ గోల్పడియెగదే.
కర్ణ. 3.24. (పారాం.)

2. హింసించుకొను, కోలుపొవు.

చం. తమ సగంబాలు గోలువచి దానిన
యిప్పుడు గోరు వీరికిన్, సమచిత
వృత్తినిచ్చి తమ సామున సంతస
మంది యున్నియు, క్రము ధృతరాష్ట్ర
సూనునకు దాన సపాయము లేక
యుండు. ఉద్యో. 1.19.

కం. బలవంతుడు పై నెత్తిన, బల
హీనుడు ధనము గోలుపడిన యతడు
ముచ్చిల వేమవాడుఁ గాఁమా, కుల
చిత్తుడు నిద్రలేక చుండుచుండు.
ఉద్యో. 2.21.

చం. ఆమరందీ తనూజు సమరావని
గోల్పడి నాదు యోధవర్గము మఱి
యెవ్వరిం గొని పరాక్రమదుర్గమ
పాండుపుత్ర సైన్యమునకు మార్గో
నం దలచె. ద్రోణ. 1.9., శాంతి.
3.145.

చం. ... నిన్నునుం, బుడమిని
దమ్ముఁ గోల్పడిరి పొల్లి భవత్పతు
లైన పాండవుల్. సభా. 2.214.

కోలుపుచ్చు - కోల్పుచ్చు దే. స. శ్రీ.
(√కోలుపోవు) కోలుపోవఁ జేయు.

1. పోఁగొట్టు, హరించు.

చం. అనవుడుఁ గీచకుండు హృదయం
బునఁ బొంగి లతాంగితోడ నిట్లను
ధృతిఁ గోలుపుచ్చెఁ గుసుమాయధుఁ
దేటి విచార మిట్టు వేరే, పచనునె. విరా.
2.263.

తే. మిగిలి యప్పొడవాగ్రజు మగటి
మియును, జలముఁ గోల్పుచ్చి తూలఁ
బోఁబలికి మెఱసె, నధిప యుని
వీకమై నడ్డపవంగ గడఁగు నదైన
యోధుల గర్వమడచి. కర్ణ. 2.142.

2. చంపు.

కం. నను ధీఁ గురుని నూతను,
తుని భూరిత్రపుఁ జయద్రుం
జక్కటి ద, ప్పని యనిఁ గోల్పుచ్చంగ
వచ్చునె నీకు, గపటభూర సుదరిత
దూరా. శల్వ. 2.827; ఆశ్ర. 1.69.
ఉ. ఏమఱి రక్ష సాలని మృగేంద్రుని
నక్కయఁ గోలుపుచ్చు సం, గ్రామము
లోనఁ గన్నలిగి కావకదక్కిన నా
శిఖండిచే, నీమనుజేంద్రుఁ గోల్పడమె.
భీష్మ. 1.80.

కోలుపులి | దే. వి.

కోల్పులి |

పెద్దపులి.

చం. అయ్యును కోలుపులి నను
గారెచుపోచునైన... కడింది మగం
టిమి యుల్లిసిల్లఁ బట్టు మ నడఁగంగ
మాత్తుడు గడునె వెఱఁగందుచుఁ
బిచ్చలింపఁగన్. విరా. 1.83.

సీ. కోల్పులి వీకమై గదగొని
లేళ్ళకు, నులుకు వెఱంగునఁ దఱియఁ
జొచ్చి. ఉద్యో. 2.139.

కోలుపోక దే. వి. (√కోలుపోవు).

పోఁగొట్టుకొనుట.

ఉ. పంకజనాభ మా పవనపాటులు
రాజ్యము గోలుపోకయుం, గింకకు
మూలమై కడఁగి గెల్పు పరీపి నీ
దలంచి యీ వంకకు వ్రాలి భక్తజన
వత్సలతన్ కథచోపయంచె, తింకట
మమ్ముగావుమని యేటికఁ జెప్పఁగ
మాటిమాటికె. ద్రోణ. 3. 3.

సీ. ... అధిక, గురుని పొచ్చును
గుంభాపణంబు బాంచలి తనూజు

పంచకముఁ గోలు-తే-పోకఁజేసియుఁ
గెల్పు గెల్పుగ మదీయ, బుద్ధి గైకొన
దయ్యె. శాంతి. 1.6. ఆను. 4.386.

కోలుపోవు-కోల్పోవు దే. స. క్రీ.

(కోలు + పోవు) కోలుపడు.

1. పోఁగొట్టుకొను.

వ. అతని కడనుండి యమ్మహిపతి
యత్తాపన మున్నగు నిజ వృత్తాంతం
బెఱింగించి కొడుకు గుణంబులగ్గించి
వానిం గోలుపోవుటంజేసి విజయంబు
ప్రియంబు సేయకున్నది. ద్రోణ.
2.158.

మ. అరయం దప్పొకయింత నావలన
లేదాధర్మపుత్రుండు జూదరివెంటం
దమకించి సౌబలుని చేతన్ భూమి
గోల్పోయి ముష్కరుఁడై వెండియు
నొడ్డగా నతఁడు నక్షత్రాధిపై గెల్చె
నే, తెరువైనం దమయిచ్చకోఁ బడియె
నింతేకాక యే బూటయే. ఉద్యో.
8.358.

1. చెడు.

చం. కినుకకుఁ జాలకెంతయును
గీడ్పడి నా పడుపాటులెల్ల వ, మ్మునఁ
గలయంగ నిట్టలొక మూఢునిచే దుదిఁ
బోయి కోలుపో, యెనె యభిమానమన్వ
గపు నేడైఱ డెందము గొందలంబుఁ
బొందిన ధృతి మాఁచి యేఁ జింతిం
దగవెల్ల నెఱింగి యుండియున్.
విరా. 2.186.

గీ. ఇట్టులగుట యెఱింగి యెల్ల
భంగుల రహస్యంబు కోలుపో
యట్లుగాఁగ, నడరు నీదు కోర్కెకను
రూప మెట్టిది, యట్టి భోగమున ననుభ

వింపు. 2.262.

(రహస్యము కోలుపోనియట్లు - రహ
స్యముఁ యల్పదకుండునట్లు.)
చం. కినియుట మాను మేలె మునికిన్
గుపితత్వము శాంతవృత్తి నా, యను
నయ మాదరింపు విను మల్పతపం
బుల చేత గోలుపో, దునె మఱి యట్లు
గాక యతి దుష్కరమైన తపంబు
సంచితం, బనఁదగు బ్రహ్మచర్యమును
నాఱడిపోవె కటా శపించినన్. అశ్వ.
3.35.

శ్లో॥ న చ మాం తపసాల్పేన శక్తే
భవితుం పుమాన్. సం. భార. అశ్వ.
53.24.

2. క్షీణించు, అడఁగు, నశించు.

తే. సింహబలుఁడు గంధర్వులచేత
నొక్క, సతిఁగా నిట్లు మోరంపుఁ
జాపు సచ్చె, నకట రిల్లకు రిత్త
మత్స్యావనీశు, లావు గోల్పోయె సూతి
కులంబు వొలిసె. విరా. 3.70;
శల్య. 2.116.

3. భంగపడు.

కం. ద్రోణాచార్యుని యుగ్రపు, బాణం
బులకోర్చి యతఁడు పడునంతకు
న, క్షీణ ధృతి ననమ నమర, ష్కీణి
నిలిచి కర్ణచేతఁ గోల్పోయెఁగదే. కర్ణ.
3.24.

4. చచ్చు.

ఆ. అట్ల సవ్యసాచి యడిగిన ముర
వైరి, నగుచు నినుఁడు గూలినను
భృత్రి, పఱియలె న మేరువొఱఁగినఁ
గర్జచే, నీవు గోలుపోవుదెల కలుగు.
కర్ణ. 3.259.

శ్లో॥ పతేద్దివాకరః స్థానాత్ శుష్కేదపి
మహోదధిః, మగ్నివియాన్నత్వామ్
హన్యాత కర్ణో ధనంజయ. సం. భార.
కర్ణ. 88.106. 259.

కోలుమనంగు } (కోలు² + మనంగు)
కోలుమనంగు } దే. అ. క్రి.

కసిమనంగు, మిక్కిలి విజృంభించు,
అతిశయించు.

సీ. కోలు మనంగెడు గోర్కుల,
వెనువెనుక, బుచ్చుచున్న నూట
యును. విరా. 2.315.

తే. కోలుమనంగి గురుండు పాంచాల
సేన, నేలకును గోలకునుదెచ్చె. ద్రోణ
5.301.

చం. కుపిత యుగాంత రుద్రుగతిః
గోలుమనంగిన వాడు భీష్ముడేచి
పటు భుజాబలంబు విలసిల్లంగ
మార్కొనకున్కి యొప్పనే. భీష్మ.
2.138.

కోలె అవ్య. ద్రు.

1. మొదలుకొని, ఉండి.

సీ. గోగ్రహణంబున గోలె. ఉద్యో.
3.92.

సీ. జననత దాని వత్సంబు నిన్నటఁ
గోలె నుడుగక యటచుచు నున్న
యదియు. ఆది. 8.118.

గీ. ... పుట్టినకోలెను. విరా. 1.74.
(పుట్టినది మొదలు కొని.)

2. వఱకు, దనుక.

వ. దాని శరీర సౌగంధ్యంబు యోజ
నంబునం గోలె జనులకు నేర్పుడు
నట్లుగాఁ బ్రసాదించిన. ఆది. 3.41.
(యోజనంబునం గోలె = యోజనంబు

వఱకు.)

కోలెముక } దే. వి. (కోల + ఎముక;
కోలెమ్ము } కోల + ఎమ్ము).

వెన్నెముక, కశేరుక.

ఉ. .. కొన్నిటి నప్పశించు కోలె
ముకల్ నుటమాడు నిట్టుల, య్యన్నిటి
నయ్యలూకము రయంబెనంగన్వధి
యించె. సౌప్త 1.18.

అ. .. నేలబెట్టి వాని కోలెమ్ముఁ
బ్రల్లన, విఱచి నడుము ద్రుంచి వీచి
వైచె ఆది 6.218.

కోల్కొను దే. అ. క్రి. (కోలు²)

ఒప్పుకొను, అంగీకరించు.

ఉ. .. బంధువర్గమున్, మోరముగా
వధించుటకు గోల్కొనకున్నది జుద్ది
మీరు నిర్ధారణసేయుచే హితము
ధర్మము నయ్యెడు వృత్తమెట్టిదో.
ఉద్యో. 4.90.

కోల్పడిపోవు దే. అ. క్రి. (కోల్పడు +
స్వార్థమున పోవు).

కోల్పడు, పోగొట్టుకొను.

అరల. పురుషసింహులు పాండు
భూవరపుత్రులక్కట మోదముం,
బొరయనేర్తురె నిన్నుఁ గోల్పడి
పోయి పుష్కరలోచనా. క్రి. 2.79.

కోల్పాటు దే. వి. (కోలు + పాటు)

చావు, మరణము.

శా. ... వహ్ని యత్యంతంబున్ శిశి
రవ్య మొందినను గోత్రాశుల్ వడం
కాడినం, గుంపినూనుని చేటఁ గద్ద
నకనిం గోల్పాటు వాటిల్లనే. కర్ణ
3.275.

కోల్పోసడి దే. వి. (కోలు + మొసడి)
పెద్ద మొసలి,
తరలము ... పీనినెన్నడు నాడ
నో, డుదురు సమ్మనులిందు. గోల్పో
సడుల్ గొనున్ వడి జొచ్చుడున్.
ఆది. 8.148.

(సం. ము - ప్రారాం. ఆనంద
పాతము)

కోల్పోసలి దే. వి. (కోలు + మొసలి)
పెద్ద మొసలి.
తరలము... పీని నెన్నడు నాడనో.
డుదురు సమ్మనులిందు గోల్పోసలిల్
గొనున్ వడి జొచ్చుడున్. ఆది.
8.148.

(సం. ము. పాతము).

కోవిడుడు సం. విజ. (అ. ఆ. అ.)
పండితుడు, పిద్వాంసుడు. ఇది
యది యను నియమము లేక సర్వము
నెఱిగినవాడు.

ప్రహరణం వృత్తము ఇది యిలు
లగుటలైతిగి పలికె నా, విడురుడు
సభ గోవిదులు వొగడగా. శ్రీ.
1.185.

కింనా మనవా తీతి కోవిదః-అమ.

2. నిపుణుడు, కుశలుడు.

వ. హితుడవు మరెవంతుచివు,
చతురవచన కోవిదుడవు సమ
యజ్ఞుడవు, స్మృత వంశవర్ధనుడ
విం, గితవేదివి నెచ్చెలివి సుకృతివల్లు
గుటన్. ఉద్యో. 1.63.

కోశము సం. వి. అ. పుం.న.

2. ఒక.

అ. పొందివాగ్రహంబు బవన

పుత్రుడు నకు, లుండు దదనుసంభ
వుండు బట్టు, నవి కుమార యగ్గ
వాజిన కోశ మహాశరంబు పార్థు
నదియె. చూవె. విరా. 4.123.

2 బొక్కసము, ధనరాశి.

వ. సొచ్చుమాచ్చ రాష్ట్ర దుర్గ కోశ
సుహృద్బలంబులు మొదలగు వానికి
బ్రహ్మధకంబులగు... శాంతి. 2.203.

3. వస్త్ర, మాత్రాశయము.

సీ. కోశమశ్మరిని శర్కరను బా,ది
తుడగు నడువన్యరంగ గన్య. ఆ.
మహిషి గోవుర దురగి మదనాతురత
మున్ను, గవిసినాడు. అను 5.99.

4. పంచకోశములలో నేదేనొకటి.

1) అన్నమయము 2) ప్రాణమయము
3) మనోమయము 4) విజ్ఞానమయము
5) ఆకాశమయము.

కోష్ఠము సం. వి. అ. పుం.

1. అంతరాధి తోపతిభాగము.

శ్లో॥ స్థానాన్మామాగ్నిపక్వానాం మూ
త్రతస్య రుధిరస్య చ, హృదుండుకః
పుపుసశ్చ కోష్ఠ ఇర్మధిధీయతే...
సుశ్రు. చికిత్సా. 2. అ. 12 శ్లో॥.

1. ఆహారయము (అన్నకోశము)

2. అగ్నికోశయము 3. పక్వాశయము

4. మూత్రాశయము 5. రక్తాశయము

6. హృదయము 7. ఉండుకము

8. పుప్పసము. ఇవి ఎనిమిది యిమిడి
యుండు మధ్యకాయమునకు కోష్ఠమని
పేరు.

సీ. కోష్ఠమునందు వహ్ని పవనుండు
బయలను. శాంతి. 5.602.

3. సామగ్రులుంచెడి కొట్టు.

వ. ... ఘృత లవణ తైల తండుల
ధాన్యాది సమస్త వస్తు విస్తృతంబయి
కోష్ఠాగారంబు సకల సంకల్ప సిద్ధి
కరంబై కల్పద్రుమంబు ననుకరించు
చున్నది. సఖా. 1.272.

కోసలము సం. వి. అ. పుం.

ఒకానొక దేశము. భీష్మ. 1.40.

అశ్వమేధాశ్యము వెంటఁజను అర్జు
నుఁడీ దేశవాసులను జయించెను.
అశ్వ. 4.110.

కోసలదేశమునకు రాజు బృహద్రు
దనియు నాతని పూర్వదిగ్విజయంబు
సలుపు భీమసేనఁడు ఓడించి వానిచేత
నపరిమిత ధనంబులు గొనెననియు
సంఘర్షము ప్రథమాశ్వాసము 230
వచనము దెల్పుచున్నది. అదే పర్యము
అదే ఆశ్వాసము 235 వచనములో
ఉత్తర దిగ్విజయము సేయు అర్జు
నుఁడు కోసలపతిచేత విచిత్ర వస్తు
వాహన నివహంబులు గొనినట్లఁగ
లడు.

దీనినిబట్టి కోసలదేశము హస్తినాపుర
మునకు తూర్పునను ఉత్తరమునను
వ్యాపించి యుండెననియు ఆ ప్రదేశ
మునకింతయు నొక్కఁడే రాజుఁ
కాఁడనియుఁ బెక్కండ్రు గలరనియుఁ
దెలియఁదగియున్నది. భీముడు
అయోధ్యాపురాధిపతి దీర్ఘయజ్ఞుని
జయించి ధనంబులు గొన్నట్లును
గలదు. (సఖా. 1.243.)
ఇతఁడు సమరఘోష; దుర్మోధను
వక్షమునఁ బోరాడెను. ఉద్యో.
4.225.

ఆనాఁడు కోసలదేశమున్నగుగాని ఈ
నాటి వ్యవహారమునుఁజ్ఞి కోసలప్రదేశ్
అనవలసివచ్చును. ఆంధ్రప్రదేశ్ లో
తెలంగాణా, ఉత్తరకోస్తా, దక్షిణ
కోస్తా, రాయలసీమ - అని ప్రత్యేకించి
చెప్పుటయున్నట్లే ఆనాఁడు ఉత్తర
కోసల, దక్షిణకోసల, తూర్పుకోసల,
పశ్చిమకోసల, మధ్యకోసల - అను
భేదములతో నుండవచ్చును. రామా
యణ కాలములోనే కోసలదేశము
ఉత్తరకోసలము, దక్షిణకోసలము -
అని రెండు భాగములుగా వ్యవహ
రింపఁబడి యున్నది. ఇప్పుడు ఆంధ్ర
ప్రదేశ్ కంతకు హైదరాబాదు ముఖ్య
పట్టణమైనట్లు లెప్పుడు మొత్తము కోస
లకు ఆయోధ్య ముఖ్యపట్టణమై
యుండును.

కోసాఁడు సం. వి. అ. పుం.

ఒకానొక ముని. ఈతఁడు జనమే
జయుని సర్వయాగమున సదస్యు
డుగా నుండెను. ఆది. 2.210.

కౌ

కౌండిన్యుడు సం. వి. అ. పుం.

ఒకానొక ముని. జనమేజయ సర్వ
యాగమందు ఒక సహస్యుడు. ఆది.
2.210.

కౌంతేయుడు సం. వి. అ. పు.

కుంతికోమరు 1) యుధిష్ఠిరుడు,
2) భీముడు, 3) అర్జునుడు,
4) సమంతుడు, 5) సహదేవుడు,
(చూ. కుంతిసుతు మధ్యముడు.)

వ. వివిధ ప్రకారంబులయిన బహు

ప్రదేశంబులు రోసి కౌంతేయులం
గానక సంకేత స్థలంబునం గూడుకొని
మా వర్తించిన తెఱంగు దేవరకు నెఱిం
గించి యట దివ్యచిత్తంబున నవధరిం
చిన భంగి సేయవారమై చనుదెంచి
తిమి. విరా. 3.87.

కౌగిటఁ జేర్చు దే. స క్రి.

కౌగిలిండు.

కం. అన వినుచుఁ దేరు డిగి
గ్రక్కునఁ గౌగిటఁ జేర్చె విరలు
కొడుకును గుంతితనయుండు. విరా.
4.152.

కౌగిలి దే. వి. డి.

1. కవుంగిలి. భుజాంతరము, బుజ
ముల నడిమి ప్రదేశము.

సీ. ఇట రమ్మ నన్నుఁ గౌగిటఁజేర్చు
కొడుక. శల్క. 1.18.

చం. ... ఆపతియును జిక్కజేర్చె
గరుపాఠెడు మేనును హర్షబాష్ప
సంప్లుతమగు నాననంబునయి
పుత్రుని బెద్దయుఁ బ్రోద్దు గౌగిటన్.
విరా. 5.271.

శుద్ధవిరాటివృత్తము...ఉచ్చె నవ్విభుం
డల్లం గౌగిట నా నృపాలకున్. శ్రీ.
1.125.

కం. ... మ్రొక్కి యతని కౌగిలి
వడసె సమ్మదము దిక్కుకొత్తన్. విరా.
5.340.

2. ఆలింగనము, ఆశ్లేషము.

కం. పదపడి నయమున మెయి మెయి
గదియించి లతాంగి చిక్కఁ గౌగిటఁ
జేర్చుం. ఆను. 2.14.

సీ. చుచములరంజనం గుదియించి

క్రమమున, సిఠిసిన కౌగిట నింపొ
నర్దు. విరా. 2.310.

కౌగిలిండు దే. స.క్రి. ($\sqrt{\text{కౌగిలి}}$)
కవుగిలిండు.

1. ఆలింగనము చేయు, తొమ్మునఁ
జేర్చు.

సీ. ... కదిసిన యటైనఁ గౌగిలింప
గడంగి యారసి బొంకైనఁ గలఁత
నొందు. విరా. 2.301.

చం.చిక్కఁగఁ గౌగిలించి వారి
నయన వారిచే రుడిచి ప్రీతిగ దీవన
లిచ్చె భూవరా. ఆశ్ర. 2.35.

సీ. ... సైనిక నికర వక్షస్థల పరి
లిప్త కాశ్మీర దీప్తులఁ గౌగిలించి.
గీ. బాల్య రమణీయుడగు చిత్ర
భానుఁడొప్పె. శల్క. 1.116.

కౌగిలిండుకొను (కౌగిలిండు + కొను.
స్వార్థమున.) కౌగిలిండు, ఆలింగ
నము సేయు, తొమ్మున జేర్చుకొను.
వ. . . కొడుకులఁ గౌగిలిండుకొని.
ఆది. 6.144.

వ. ... కర్ణుని గౌగిలిండుకొని నాతో
బద్ధసఖ్యుండవయి. ఆది. 6.35.

కౌడీగ } దే. వి.
కౌడీగ }

తీగెవలె సన్న నైన నడుము.

సీ. ... పాలిండ్లు దనువెడ వ్రాలింపఁ
జెన్నొందు ననఁడు గౌడీగె యల్లాడు
చుండ. విరా. 4. 26.

సీ. . . అన్నవ కౌడీగె యందంబు
మదినిల్పు జఘన చక్రంబుపై జలుపు
దొప్పి. ఆది. 3.38.

కౌశేయకము సం. వి. అ. పుం.

కుక్షికి దగ్గరగా తోలుతిత్తిలో ఉంచు
కొనఁబడినది.

ఖడ్గము, కత్తి.

సీ. ... కౌశేయక, తురికాది శస్త్రంబు
లురగకులము. ద్రోణ. 2.128.

కుక్షౌ చర్మనిర్మిత కోశే భవః కౌశే
యకః.

చర్మనిర్మితమై కుక్షిప్రాయమైన
యొరలో నుండునది. అమ.

కౌశీయము సం. వి. అ. పుం.

కౌశేయకము.

ఖడ్గము, కత్తి.

స్రగ్ధర. కౌశేయ హేలాభ్యసన లసిత
బాహుగ్రా భీషణుండై. సౌప్తి. 2.5.

కౌటిల్యము సం. వి. అ. న.

కుటిలత్వము, కపటము.

తే. ... సాధ్య వస్తు, సంచ
యములుడిగి యతి సంచరించు.
అశ్వ. 2.174.

కౌణపుడు సం. వి. అ. పుం.

వాసుకికుల సంభవుడు. సర్వజ్ఞాతి
వాడు. ఇతఁడు బనమేజయుని సర్ప
యాగమున హోమకుండమునఁ బడెను.
ఆది. 2.212.

కౌతుకము సం. వి. అ. పుం.

కోరిక, ఇచ్చ.

కం. అని రచనా కౌతుకమున, మనమ
లరంగ. విరా. 1.8.

2. సంతోషము.

కం. జలనిధి హిమవద్భూధరి, కలిత
జనన చేకౌతుక వృక్తావృక్తి లలిత
సౌందర్య స్ఫుర, దలము అను శ్రీ
సనాథ హరిహరనాథా. విరా. 1.40.

కౌతుకి సం. విణ. (న. నీ. న్).

కౌతుకము గలవాడు.

తే. సమర కౌతుకియైన యజాత
శత్రుఁడు. భీష్మ. 1.152, ఆను.
5.284.

కౌతూహలము

కం. అతనితో నొక్కొకమరి, కౌతూ
హల వృత్తికిం దగం దొడఁగి మృదు,
ద్యూతంబునఁ గ్రీడింతుం, జేతోముద
మొదవ నక్షశిల్ప ప్రౌఢిన్. విరా.
1.71; శాంతి. 2.180.

కౌతూహలి సం. విణ.

కౌతూహలము గలవాడు.

కం. చనుదెంచి మల్లవర్గము, గని మై
వెలుగంగ నిలిచెఁ గౌతూహలియై.
విరా. 2.11.

కౌత్సుడు సం. వి. అ. పుం. ఒక
మహర్షి. జనమేజయుని సర్పయాగము
నందు ఉద్ధాతగా నున్నవాడు. ఆది.
2.210.

కౌసు దే. వి.

నడుము, మధ్యము.

సీ. ... పాలిండ్లు దనువెడ వ్రాలింపఁ
జెన్నొందు ననదుఁగొఁదీగె యల్లాడు
చుండ. విరా. 4.28.

సీ. ... అన్నువ కౌదీగ యంచంబు
మదినిల్పు జనున చక్రంబుపై జలుపు
దృష్టి. ఆది. 3.38.

కౌషీనము సం. వి. అ. న.

గోచి.

మ. ... జన్మిదంబు శిఖ
యుం గౌషీనమున్ రాతు వ, త్రము
దండంబును గుండియుం గుళవవి

త్రంబున్ గడున్ వృద్ధభావము సం
ధిల్లఁ ద్రిదండి వేష ధరుడై వచ్చెన్.
ఆర. 6.336.

కౌశేర శీర్షము సం. వి. అ. న.

ఒకానొక పుణ్యస్థలము. ఇచ్చట కుబే
రుడు దపంబు సేసి ధనాధిపంబు
మొదలైన వరంబులు వడసెను.
శల్య. 2.185.

కౌశేరము సం. విజ. (అ. ఈ. అ.)

కుబేర సంబంధమైనది.

సీ. ... కౌశేర దిగ్విజయార్థముగ్ర
ప్రతాపాగ్ని వెలుగఁ జని (కౌశేర
దిక్కు = ఉత్తరపు దిక్కు) సభా.
1.228.

కం. ... కౌశేరాశ్ర మ్మర్తినెచ్చె
గు, బేరుడు విజయనకు. ఆర.
1.340

(కౌశేరాశ్రమ = కడేరుడు అధిదేవ
తగఁ గల బాణము.)

కౌమారము సం. వి. అ. న.

అయిదేండ్ల వఱకునుండు వయస్సు
అని కొందఱు, మూడవ సంవత్స
రము మొదలు ఎనిమిదవ సంవత్స
రము వఱకుండు వయస్సు అని
కొందఱు, పదునాఱు సంవత్సరముల
వఱకుండు వయస్సు అని కొందఱు,
ముప్పది సంవత్సరముల వఱకుండు
వయస్సు అని కొందఱు సూ.అ.ని.
వ. ... అట్లేని నయ్యేవురు పతుల
యందును క్రుల్మేకి సంగమయినను
నాకుఁ గౌమారంబును నిష్కృ. పా
సిద్ధియుఁ గావభోగేచ్ఛయు సౌభాగ్యం
బునుం బ్రసాదింపవలయు. ఆది.

7.263.

(ఇచ్చట పదునాఱు సంవత్సరముల
వయస్సు సంపూర్ణమై.)

కౌమారి సం. వి. ఈ. శ్రీ.

సప్త మాతృకలలో ఒకతె.

సీ. ... కౌమారినుడు శ్రీ పర్వండు.

. విష్ణుంచు దండమై యావహిల్లు.

శాంతి. 3.110.

కౌమారినుడు సం. వి. అ. పుం.

విష్ణువు. (చూ. కౌమారి.)

కౌముది సం. వి. ఈ. శ్రీ.

మనమున కైకొండ జేయునది,
వెన్నెల.

సీ. .. కౌముది దన నీడఁ దూటు

సూచిక నొక్క యేట మరణ

మొలయునఁద్రు. ఆను. 3.304.

కౌమోదకి సం. వి. ఈ. శ్రీ.

విష్ణుని గది. దీనిని అగ్నిదేవుడు

విష్ణువునకిచ్చెను. ఆది. 8.254.

కౌరవ్యుడు సం. వి. అ. పుం.

కురువంశమునఁ బుట్టినవాడు.

తే. కౌరవాన్వయజాతులై గాంధర్వమునఁ

బెరిగెనట్టి మీరొండొక నరుని గొలిచి

మనలి వర్తిల్లి మానావమానములకు,

నోర్చి యడచువతోడన యునికి

యరిచి. విరా. 1.118.

కౌరవ్యుడు సం. వి. అ. పుం.

కురువంశము వాడు.

వ. ... మందాకినీ నదిపరమయిం

గవియు పాండవ సైన్యమును నతని

కర్ణపదులొచ్చి చీల్చుచు జూచునెడ

సురలనిమిషంబు సార్థకలయ్యె.

దీప్తి. 3.337.

మ. ...మన యర్జున ద్విపము క్రోధా
వేశ దుర్దాత త ద, ర్పవిలాసోద్భట
భంగి నేపదరి కౌరవ్యాంబుజశ్రేణిః
జిక్కువడం జేయదె యొక్క వ్రేల్చి
దెన....విరా. 1.56.

(ఇక్కడ కౌరవ్య శబ్దము ధార్తరాష్ట్ర
లకు మాత్రమే చెందును. కౌరవ
కౌరవ్య శబ్దములు రెండును జాతి
వాచకములై తటచు ధార్తరాష్ట్రల
యందే వర్తించుచున్నవి).

2. కద్రువ కొడుకు, సర్పజాతివాడు.
ఆది. 2.4.

3. నాగరాజు. ఐరావత కులసంభ
వుడు. ఉలూచిరంప్రి (చూ. ఐరా
వతుడు.) ఆది. 8.130.

కౌశము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)

కుశ సం. ఉద్ధమైరది.

వ. కౌశ బృసీ సమాసీనుండును జప
పరుండునునైన యా సంయమివరు
నాలోచించి. ఆను. 2.323.

కౌశలము సం. వి. అ. న.

నేర్పరితనము.

వ. ఏమిరువురము నొడొరులకు
బాహుబల విలాసంబును విక్రమ క్రీడా
కౌశలంబును ప్రబలి చుట యుచితంబు
గాదె. విరా. 4.204.

చం. ... భీమురంటె గదయందలి
కౌశలమునకు మహిశ్వరునకు భీము
మేన అనుచుచు దిక్కులి. శల్య.
2.116; 269.

కౌశిక సం. వి. ఆ. శ్రీ.

కుమార మాతృకలలో నొకరె. ఆర.
5.245.

కౌశిక చిత్రసేనులు కౌశికుడు + చిత్ర
సేనుడు.

హంస దిభకులు - హంసుడు (కౌశి
కుడు), దిభకుడు (చిత్రసేనుడు).
హంసదిభకులు కౌశికచిత్రసేనులను
పేరులతో మహా సేనానియులై జరా
సంధునకు వామ దక్షిణ భుజంబులుం
బోలె నర్జునాధన సమర్థులయి వర్తిల్లు
దురు. సభా. 1.112.

కౌశికము సం. వి. అ. పుం.

గ్రుడ్లగూబ.

వ. ... నిద్రావశంబులైన యవ్యాయ
సంబుల వివిధంబులగు వధంబుల
గీటడంచి యా కౌశికంబు శత్రువులం
బొదివి సమయించిన మేటి మగని
మాడ్కి మోదంబు నొందినం గని
యర్జునుని చనుడు. సౌప్తి. 1.19.

కౌశికప్రహదము సం. వి. అ. పుం.

ఒకానొక తీర్థస్థలము. ఇందు స్నానము
చేసినవారికి అశ్వమేధము చేసిన
ఫలము గలుగును. ఆర. 2.275.

కౌశికి సం. వి. ఈ. శ్రీ.

ఒక నది.

తే నందకౌశికి యనియెడు నదుల
బెక్కు ప్రతము లొనరించి. ద్రోణ.
2.172.

మృత్యుదేవత యీ నదియొద్దన
వాయువాహరింబుగా నతి దుష్కర
ప్రవంబులచేత వర్షము లాచరించెను.
శాంతి. 5.207.

కౌశికివాలము సం. వి. అ. న.

ఒకానొక తీర్థస్థలము.

ఇచ్చట మానవ్రతముతో అనాహర

దీక్ష వహించి యదవదియై యున్న దినములున్న పరమగతి నొందుదురు. ఆను. 2.81.

కౌశికీ దృష్టదృశీ సంగమము సం.వి.

అ. న.

ఒక పుణ్యతీర్థము. ఇచ్చట స్నానము చేసిన మనుజులు సర్వపాప విముక్తులగుదురు. ఆర. 2.263.

కౌశికుఁడు సం. వి. అ. పుం.

1. ఇంద్రుఁడు.

ఉ. కాయజుఁ గ్రేణీసేయుననఁ గౌశికుమీటు ననంగ విభ్రమశ్రీయును బెంపునుం గలుగజేసి విధాతృఁడు పేడి జేసెనే. విరా. 1.234.

2. కుశికుని కొడుకు గాధి-విశ్వామిత్రుని తండ్రి.

సీ. ... కుశికుఁడిండ్ర, మెచ్చించి జగముల మేటినాఁ దగు పుత్రు వేడిన యనన్వయ కుద్భవమ్మయి కౌశికుఁ డిమ్మహి గాధి నామమ్మనఁ బరఁగె. శాంతి. 2.68.

3. కుశిక వంశమునఁ బుట్టినవాఁడు. విశ్వామిత్రుఁడు.

చం. అవిమిష కాంతయున్. నవలతాంత విభూషణ లీల నల్ల నల్లన వనకేళి లాలన విలాసగతిం జనుదెంచి ముందటం గనియె మనీశ్వర ప్రవరుఁ గౌశికు. ఆది. 4.41.

4. ఒక ముని.

ఇతఁడు నిరంతర జపతత్పరుఁడు, యముఁడు కాలుఁడు మృత్యువు నీతని బరిక్షించిరి.

కం. నారద దేవల కౌశిక, పారాశర్యాది

మునుల పలుకుల భీష్మోదార వచనముల నిను నఘ, దూరా యేనెఱిగి యుండుదును సకలముగన్. అశ్వ. 3.11; ఉద్యో. 4.363.

5. ఒక బ్రాహ్మణుఁడు, నిరంతరజప తత్పరుఁడు. యముఁడు కాలుఁడు మృత్యువు నీతని బరిక్షించిరి. ఇత్యాదు మహారాజునకు నీతనికి సంవాదము జరిగెను. తుదకు నిత్యాకునితోఁ గూడ బ్రహ్మపద ప్రాప్తి నొందెను. (చూ. శాంతి. 4.138 మొ 170 వఱకు.)

6. ఒక బ్రాహ్మణుఁడు.

ఈతఁడొక్క విశిష్ట గ్రామమున కనతి దూరమువ సరిత్సంగమ పుణ్యక్షేత్రమున వసియించి సత్యము పలుకు వాడనని వ్రతము పట్టి సత్యవాది యనఁ బ్రసిద్ధుడయి తపము సేయుచుండెను. ఒక్కనాఁడు దొంగలు కొందఱు తఱుముకొని రాగా జనులు పరుగిడి వచ్చి యీ బ్రాహ్మణుని యాశ్రమము సమీపమునంవిలి పొదల యందు దూఱిరి. అంత వెన్నిడి వచ్చు మ్రుచ్చులీ అపోధను కడకేతెంచి జనులెందుఁ బోయిరని యడిగిరి. సత్యవ్రతము పట్టిన యాతఁడు తన కసత్యంబు వాటిల్లునను శంకతో జనులు దాగియున్న పొదలఁ జూపెను. ఆ తెక్కలికాండ్రాజనులఁ జంపి వారియొద్ద గల ధనమును దీసి కొనిపోయిరి. హింసాకరంబగు సత్యంబు ధర్మంబు గాదు గావున ఆ ముని నరకలోక గతుండయ్యెను కర్ణ 378.

2. ఒక బ్రాహ్మణుడు.

ఈతఁడు తల్లిదండ్రులకొక్కడే కొడుకు. వృద్ధులైన తల్లిదండ్రుల బరితృప్తిచించి వారి యనుమతి లేకయే సంతతాధ్యయనము చేయుచుండెను. తనపై రెట్టవేసిన కొక్కెఱను దృష్టి మాత్రము చేతనే హఠమాఱెను. పతి శుశ్రూష యందుండి యొక పతివ్రత తనకు భిక్షము పెట్టిన గుఱవేసినదని యామెపైఁ గోపించి పలికెను. ఆతనికా సరీరిలకము క్రోధము వలని చెఱు పును వివరించి యాతనిచే మడియు టకుఁ గొక్కెఱను గానని హెచ్చరించెను. "మిథిలానగరంబునకుఁ బొమ్ము. అందు జితేంద్రియుండును. సత్య వాదియు మాతాపితృ భక్తుండును నయిన ధర్మవ్యాధుఁడు అను కిరా తుఁడు గలఁడు. అతఁడు నీకఖిల ధర్మంబుల నెఱిగించు" నని పల్కెను. అంతట రెలివిఁ దెచ్చుకొని కౌశికుఁడు ధర్మచాఱుఁడైఁ ధర్మోప దేశము పొందెను. ఆర. 5.7. మొ. 145 వ.

కౌశేయము సం. వి. అ. న.

పట్టుబట్టు.

సీ. ... పిత కౌశేయసంపీతయూర్తి-

ఆ. అమ్మరారిఁ గని. శాంతి. 2.3.

కౌసలము సం. వి. అ. పుం.

ఒకానొక దేశము ఈ దేశవాసులు పాండవుల పక్షమునఁ బోరిరి. కర్ణ. 2.154.

కౌసల్య సం. వి. ఆ. ఈ.

1. పూరుని భార్య.

వ. యయాతికిఁ బుత్రుఁడయిన పూరుండు సకల మహిరాజ్యంబు సేయుచు వంశకర్త యయినవానికిఁ గౌసల్య యనుదానికి జనమేజయుండు పుట్టి రాజై యశ్వమేధ త్రయంబుఁ జేసి ప్రఖ్యాతినొందె. ఆది. 4.2.

2. అంబిక, అంబాలిక.

వ. ఇట్లు పాండురాజు దిగ్విజయంబు సేసి తదుపార్జితంబులైన యపరిమిత ధనంబులఁ దెచ్చి ధృతరాష్ట్ర నను మతంబున భీష్మునకు సత్యవతికిం దమ తల్లులైన కౌసల్యలకు విదురునకు సుహృజ్ఞులకు హస్తాంకుకు నిచ్చి. ఆది. 5.41.

3. దశరథుని పెద్దభార్య-శ్రీరాముని తల్లి.

వ. అందుఁ గౌసల్యకు రాముండును గైకేయికి భరతుండును సుమిత్రకు లక్ష్మణ శత్రుఘ్నులును జనియించిరి. ఆర. 6.269.

ఈమె పూర్వజన్మమున స్వాయంభువు మనువు భార్య, సుశీల. మందరము.

కౌసల్యుఁడు సం. వి. అ. పుం.

కౌసలదేశపు రాజు - వసుమనుఁడు. ఈతఁడు వామదేవునిచే ధర్మప్రకారమును పెరిగెనాడెను. శాం. 2.407.

కౌసుమము సం. వి. అ. న.

మకరందము, పూదేనె.

వ. కౌసుమక్షౌద్రప్రాత్రంబులను ... ఇచ్చిరి. సఖా. 2.118.

కౌస్తుభమ్ చూ. కిమ్.

కౌస్తుభము సం. వి. అ. పుం.

విష్ణుమూర్తి వక్షస్థలమునందలి మణి.

వ. కిమస్థిమాళాం కిము కౌస్తుభం వా.
విరా. 1.11.

క్ర

క్రంచణ క్రచ్చణ. క్రి. విణ. ద్రు.

(క్రంచ + ఆఙ్.)

ఎడరెగకుండ.

సీ. క్రంచణ గీరిలో ముంచుచు
నెత్తుచు గారించి తీరంబు సేసె
బెట్టు. ఆది. 5.166.

క్రంతి దే. వి.

పెండ్లికొడుకువారు పెండ్లికూడుకకు
దీసికొనిపోవు ప్రధాన ద్రవ్యము.

వ. ... అధిమన్యుడు శృంగారంబు
సేయించి ... మణిగణంబులు నంబర
నిరంబులు బువ్వపుంజంబులు ఫల
ప్రవయంబులు లోసుగాగల యోగ్య
వస్తువుల విస్తరింప క్రంత నదవ.

క్రంత2 వై. వి. (సంగర్తః.)

1. సంఘ, త్రోవ.

వ. ... క్రంతల నిజరూప చోట్ల
మానవకోట్ల పేరుగొని తిట్టలగుచుండ.
సౌప్తి. 1.197.

2. రంధ్రము, బెజ్జము, చిల్లి.

చం. విక్రంతంబు జావు సంప మది
వేడుక పుట్టిన చిల్లి పట్టి మ, స్రవ
మును దీర్ఘ పుష్పంబుల బాసయంగంబు
మేనిలోనికి జొర నుగ్గుగా దుడచి
నించిన గ్రంతల తిత్తయైన కీచకు
ధరణీస్థలిం జదిపి చ్చని ముద్దగ
జేసెందుష్టడై. విరా. 2 353.

క్రంతల తిత్తి వి.

చిల్లల తోలునంచి - (చూ. వుంధే.)

క్రందారు దే. అ. క్రి.

సమృద్ధము.

మహాస్రగ్ధర .. నలిం గ్రందార
బైపై సురవహి గవియున్ హుంకృతా
భీల భంగిన్, సౌప్తి. 1.201.

క్రందు అ. క్రి.

1. ధ్వని గలుగు, మ్రోత పుట్టు.

వ. .. కృతవర్మ కృప ద్రౌణి
దుర్మోధనుడు శకునియు దత్తేద
రులు గొందఱును గ్రందం దఱిమి
దుర్వార విశిఖ వర్షంబుల వారలం
గప్పినం గని. కర్ణ. 3 235.

2. విలపించు.

తే. ... కృతమును గ్ర కంటక
సముదయము మీద గ్రంద నది
మియు దుఃఖముల బెట్టు, తెఱంగు
లెన్ని యన్నింటను బఱతురధిప.
ఆసు. 4 265.

వి.

2 పెద్ద మ్రోత.

సీ. సిరి బాసియుమ నొక్క చింత
యును లేక వీచుల క్రందదంచిన
జలధివోలె... శాంతి. 4.412.

కం. ... మ్రోలం దిరిగెడు క్రవ్యా
దుల, క్రందున నీ వీనులిపుడు కట
కట బడవే. బ్రోణ. 2.335; శల్య.
1.152.

3. సందడి, సమృద్ధము.

చం. అడకువ లేమి పల్కి యురి
యాడుట నొండొరు గూడ కుండు
టన్, బుడిబుడి మాటలుండుటను
బోవును వచ్చుచు గ్రందు గ్రమ్మఱం
బడుటను దెల్లమైన మును పన్నుగ

దాఁ బరికించి యున్ని న,ప్పుడు హరి
బుట్టు సు-కుంము పుట్టుట సాత్కరి
నిశ్చయించుచున్. ఉద్యో. 3.393.,
సౌ.పి. 1.197.

సి. ఉత్సవ సందర్భవోత్సక్తుకలై
పోయి కడుఁ బెద్ద ప్రొద్దయ్యెఁ గొడుకు
లేల,మనలిరొ కౌరవుల్ విసువక
వైరంబు గావించు పాపస్వభావు లెఱిఁ
గి,క్రందునఁ జంపిరొ. ఆది. 7.209.

4. సంకులము, గొడవ.

కం. పొందె నలెస్స విరసపుఁ గ్రంద
య్యెడు చందమైన రాజులనెల్లన్,
ముందఱ రావించి క్రమం,బొందఁగ
మముఁ బిలువఁబంపుఁజొయ్యనపిదపన్.
ఉద్యో. 1.45.

వ. అట్టి క్రందున జయద్రధుండు
ద్రౌపదిని దిగవీదిచి రథంబు దోలు
కొని పఱచె. ఆర. 6.237.

శ్లో॥ ఓస్మిన్ సంకులే నైస్యే ద్రౌపదీ
మవత్యాతామ్ సం. భార. 276.33
(వావిళ్ళ).

వ. ... తమ పాసిన కందువలు రోసి
యెత్తిన మెడలును బచరించిన
చూడుకులు వేడ్కలం గ్రందైన
డెందంబులుం గలిగి మెలంగుచు
నొందొంటి బిట్టు గాంచి యొదవు
సమ్ముదంబునం బొదలు మేనులు బెర
యించి పరమానందంబునం
జొక్కుచు జక్కవలు గలసి పొలసి
నలరేగి చెలంగుచు. విరా. 2.240.

6. ఉపప్రచము.

తే. ఒడమిగలఁబడి బగతుం బరవస
మున, నిలైయుండు గలుగు క్రందెల్ల

నోర్చి, నిల్చి గెల్చిన సత్కిర్తి నెగ
డుఁగాక. విరా. 4.62.

7. అతిశయము, అధిక్రము.

కం. ప్ర,స్పందిత పాతక రవ
ముల,క్రందున ధర్మజుఁడు మేలు
కనియె నరేంద్రా. ద్రోణ. 36,

కం. తలఁపులు గ్రందుగఁ బొడ
ముట, గలగనుదేమటుట భ్రమలు
గదురుట శాడ్యం,అలసత యను నీ
భావం,బులు దామసకోటి యంద్రు
బుధులు నరేంద్రా. శాంతి. 4.352.

8. ఒత్తిడి, త్రొక్కుడు.

కం. క్రందున మేను సిదియునను,
కొంఁటపాచిది ప్రాణగోర్జమగుట
ద,వ్పం దొలగఁ బాతెదను ముని.
బృందారక యనదె ప్రాణశీతి దలం
పన్. ఆను. 4.320.

9. భయము.

తే. నీవు నామీద వేడుక నెఱయు
నిష్ఠ,తోడఁ దలఁచుట మామక స్థూల
రూప,దర్శివై యుండుదని నన్ను
చయపిలిర్ప,గారవిచిర నసలంబు
క్రందువాసె. ఆను. 1.368; మా.
365.

10. గుంపు, మొద్రము.

మ. అదె నక్తంచరు లింపఁకుదున
మహోగ్రాకారులై క్రందుగా మెదలం
జొచ్చిరి. ఆం. 7.254.

చం. ఇదె యొక పిన్నవాఁడదరి
యెక్కుడు మాఁకలఁ గ్రందు దోలె
డుం,గదుపుల వెల్పు గోపకుని
కైవడి. ద్రోణ. 2.11.

11. ఒక్కుమ్మడి.

సీ. విందానువిందులు గ్రందుగ వెనఁ
గుంతిభోజుని నాచరి పురుందాకి.
భీష్మ. 1.266.

ఉ. ఈనునఁ దాను దమ్ములు నరేం
ద్రుఁడు గ్రందుగ సౌమద తికిన్,
బాసటయై కడంగె. భీష్మ. 2.231.

వ. ... అప్పటి యాచార్య ప్రభృతి
యోధులును నీ కొడుకులలోనఁ గొంద
ఱును గ్రందుగం దఱిమి యనేకాస్త్ర
శస్త్ర పరంపరలం బొదివిన. ద్రోణ.
2.32.

12. భేదము, అన్యోన్య ద్వేషము.
పొరపు.

కం. అందులకు ... నృప,నందను
లెల్లను ముదంబునం దొడచుచేర్చెం,
దమలోఁ గలహంబును, గ్రందును
లేకున్నవారు గడు నెయ్యమునన్.
ఆర. 2 32.

ఆ. సూతపుత్ర యితఁడు నాతలఁ
బెద్ద మో,పెత్తి నమ్మియున్న యిట్టి
చోటఁ, గ్రందుసేయ నాకుఁ గాదని
సైరించి, యున్న బ్రదికికింక నూర
కుండు. ఉద్యో. 4 252.

శ్లో॥ సముద్యతోయం భారో మే సుమ
హాన్ సాగరోపమ, మిథో భేదేన
కార్యసేన జీవసి సూరజ. సం. భార
ఉద్యో. 167. 31.

క్రందుఁగయ్యము-క్రందుకయ్యము
వి.

సంకుల యుద్ధము, దొమ్మి జగడము.
తే. క్రందుఁగయ్యంబు లోన నరాతి
భయద,బాహు విక్రమ నీవిట్లు పాద
చారి వగుట వలదని కేకయు నరద

మెక్క బనిచె భీముని బాంచాలపతి
సుతుండు. భీష్మ. 2.380.

వ. ఇతైఱుంగున నపరాహ్ణంబున
దొరల మొత్తంబు లొక్కదెనకుం
దార్కొనిన నుభయ బలంబులు నుర
వడించి కలయన్ బెరసినం గ్రందు
కయ్యంబయ్యె కర్ణ. 1.186.

క్రందుకొను అ.క్రి. (క్రందు + కొను)

1. కవియు, తలపడు.

వ. ... తక్కిన బలంబులు నంతకు
మున్ను కౌంతేయు దెన మరలి చూచు
చుం బాటుచునికిం జేసి యేలినవాఁడ
ఱుముటయును దొరలు తెగి తిరుగుట
యుంగని తెంపు సేసి కూడికొని రభ
సంబునం జుట్టుముట్టి యతనిపైఁ
గ్రందుకొన నడరె. విరా. 5.207.

2. తఱచగు. నెలకొను, ఆవరించు
కొను.

తే. క్రందుకొను సర్వధర్మ వికల్ప
ములను, వెడల విడిచి దృఢంబుగ
నేనొకండ, శరణముగ నాశ్రయిం
పుము సకల దురితములకుఁ దొలఁ
గింతు నిన్నుఁ బ్రమోదమంద. భీష్మ.
1.224.

3. గగ్గలుపడు, కలవరపడు.

చం. కనుఁగొని సైన్యముల్ విఱిగి
క్రందుకొనన్ వెనఁ బాఱ నాపగా,తన
యుఁడు సేననాగి. భీష్మ. 3.135.

తే. క్రందుకొని యిట్లు మాతంగ
ఘటలు విఱుగ. భీష్మ. 3.221.

కం. . సొచ్చెద భేరిరవ బృంహత
హేషా భైరవ కౌరవసేనఁ గలఁగి
క్రందుకొనంగన్. ద్రోణ. 3.301.

4. ఆకీర్ణమగు, క్రిక్కిరియు

వ. పంచ శిరంబులును నగనిభంబులు
నగు నాగంబులనేలించు లవ్వనంబు
నం గ్రందుకొనం దిరుగుచుండె. శ్రీ.
1.47.

శ్లో॥ పంచశీర్షధరై ర్నాగై శ్చైలైరివ
సమున్నతైః నభస్పృశై ర్మహామైరై
పరిక్షిప్తమ్ మహావనమ్. సం. భార.
శ్రీ. 5.9.

5. ఉవ్వెత్తుగఁగొను, ఒక మొత్త
ముగాఁ బట్టు.

కం. ... ఇవురం,బాతె మడువంత
వేడుక,కాటులు జాలరులు సొచ్చి
క్రందుకొనంగన్. కం. వెరవున
నూఁతల నెత్తెలఁ గరములఁ బట్టి
సంతనముం,బొరయుచు ద్రాళ్ళుం
గ్రువ్వఁగ,గుఁమూపించి మదిఁ బ్రాప్త
లొక్కఁడు.

కం. ఇందొక త్రాడు గఱచి యే,నొం
దంగాఁ గ్రుచ్చినట్ల యుండెద వీరీ
క్రందుకొనుట మానంగ న,మందత
నది యెడలవిడిచి మడుపు దఱిసెదన్.
శాంతి. 3.192; 193; 194.

6. కలుగు.

వ. ఇట్లు నిలచిన యవ్వేదవ్యాస
మునీశ్వరుం గాంచి జలవిహారంబు
సలుపు నయ్యప్పరోజుంబులు సిగ్గు
నగ్గలిక గ్రందుకొన నందఱు నంబరం
బులు భరింపరాదు. శాంతి. 6.336.

7. గుమికూడు, ఒకటిగా చేరు.

కం. గగనమున సురవిమానము,ల
గగనముగఁ గ్రందుకొనియె. ఆర.
4.406.

క్రందుదోలు న. క్రి.

గుంపుగా కూడఁగల్గి తోలు.

చూ. క్రందు-10వ అర్థము 2వ ఉదా.

క్రందుపఱపు న.క్రి. ($\sqrt{\text{క్రందుపడు}}$)
ఒక మొత్తముగా త్రోలు.

సీ. రథ దఱి హయ భటరాజి కత
న,నతి విషమంబైన యా నేల నవి
హత,గతి నరదంబులు గ్రందు
పఱపి ఆ. వారు సేసిరాహవము
ద్రోణ. 2.71.

క్రందుపాటు వి. ($\sqrt{\text{క్రందుపడు}}$)
సమ్మర్షము, క్రందు.

తే. ఇవ్వెదంబునఁ గ్రందుపాటింప
యైన, భీష్ముకడఁక నీ సైన్యంబు
భీముఁలిమిఁ జేసి యా సేనయును
నపు సిక్కువడక,పోరె నేమిని
చెప్పదుఁ గౌరవేంద్ర. భీష్మ. 2.103.

క్రందుసేయు (క్రందు + చేయు)అ.క్రి.
భేదము పుట్టించు.

చూ. క్రందు 12వ అర్థము 2వ ఉదా.

క్రంప దే. వి.

కంప.

సీ...మార్గము గ్రంపనడచి కొయ్యలు
ప్రాతి,చెఱచుట నరకంబు సేయు
నంద్రు. ఆను. 2.62; ఆను. 2.235.

క్రంపనడుచు దే. అ. పుం.

ముండ్లకంప త్రొక్కు.

సీ. ... మార్గము గ్రంప నడిచి
కొయ్యలు ప్రాతి చెఱచుట నరకంబు
సేయునంద్రు. ఆను. 2.62.

క్రంపయగ్ని దే. వి.

ముండ్లకంప వలనఁ గలుగు మంట;
గడ్డిమంట.

కం. అని పం. భరద్వాజుం, దను
మజయు హవిస్సు గ్రంపయగ్ని నిడుట
యొజ్జ నధఃకరించి చదువుట యను
నివి సరియౌ బిసాపహవయంబున.

ఆను. 3. 235.

“ఉపాధ్యాయ మధఃకృత్వా ఋచోఽ
ద్యేతు యజ్ఞాంషి చ జహతు చ స
కఞ్చగ్నో బిస సైన్యం కరోతి యః.
సం.భార. ఆను. 93. 124. (వావిళ్ళ)
142.68. (నిర్ణయ).

క్రక్తింఁచు దే.స.క్రి. ($\sqrt{\text{క్రక్కు}}$)

క్రక్కునట్లు చేయు, క్రచ్చునట్లు
వెలిపుచ్చు, వెడలించు,

ఉ. ... బా,దించి మనుష్య మాంస
ములు దించును గ్రోవ్యితి వానినెల్ల,
గ్రక్తించెద. ఆది. 6.294.

సీ. ... సభలో సుహృదుల, బంచి

యాదించిన పరుసములును గ్రక్తించి
(ప్రతిఫలము ఆనుభవించ జేసి యని
భావము) (క్రక్తించి. అని. సం.ము)

కం. ... తనయుం, గ్రక్తించెద
నిపుడ పట్టి కండలు దిందున్
ద్రోణ. 5.74.

(తనయుని జంపించుటకుఁ బ్రతి
ఫలముగా నిన్నును సంహరించెద.
అని భావము.)

ఆ. కుడువనిచ్చు తతీయుఁ గురువర
క్రక్తింఁచు, నవసరంబు నెఱిగి యరి
నృపాలు, నీవు ధీరవృత్తి నిడుఁద్రాటఁ
బోనిమ్ము (క్రక్తింఁచు సవరంబు =
దండించు సమయము అని భావము)
ఆశ్ర. 1.72.

క్రక్కు- దే. స. క్రి.

కక్కు.

కచ్చులొనిది వెలిపుచ్చు, వెడలించు.

కం. ద్వీరదము తొఱగెడివియు
నెత్తురు గ్రక్కుమఁ గూలెడివి గదు
పులై కలయం, దిరుగుడు వడియెడి
వియు భువి, బొరలెడివియు నయ్యెఁ
బుచ్చుచు మునుమునన్. భీష్మ.
2.213.

మ. గదలన్యోన్య సమాహతిన్ మిడు
గుఱుల్ గ్రక్కుంగ సారించుచున్.
ద్రోణ. 1.185.

కం. అలుగుల పడి ఖండవమునఁ,
గల యాశీవిష మహోరగములెల్ల,
విషెగ్నులు గ్రక్కుచు. ఆది. 8.267.

కం. నలు దొల్లి యాక్రమించిన, కలి
కర్కొటక విషంబు గ్రక్కుచు
నొడలన్ వెలువడి. ఆర. 2.178.

క్రచ్చణ క్రి. విణ.ద్రు. క్రంచణ(క్రచ్చ
+ అణ. ఇది క్రచ్చునట్లు లొనిది)
1. శీఘ్రముగా.

చం. తతీయగు క్రచ్చు రిపు నుద
గ్రత సైఁదుట నీతి నీవు నా, కఱపిన
యట్ల చేయుము తగం జని యాతనిఁ
గాంచి దన్ను నే, తెఱగుననైనఁ బొం
దఁగ మదిం దలఁపొఁతయ కల్గెదేని
క్రచ్చణ మునివర్గ వాహనుడవై
వచ్చుచున్నట్లు దీయెను. ఉద్యో.
1.176.

2. అపొఘముగా, నిష్పలముగాకుండ
ఉ. ఇచ్చెద శక్తి నీకు వినుమేర్పడ
నాటి మదియ శత్రులం గ్రచ్చణఁ
జంపించుపి యది గ్రమ్మటి చేతికి
వచ్చుచుండు. ఆం. 7.369.

3. ఎల్లప్పుడు, సరలము.

చం. ఎఱిగితి నేను నిన్ను విలు
ధేంద్రుండ వీవు జగత్త్రయంబు
గ్రచ్చుట భవదీయ రక్షణమునంద
వెలుంగుచునుండు. ఆర. 7.366.

4. అనాలోచింపగా, తెలివి
తక్కువగా.

ఉ. క్రచ్చుట నొక్క రక్కసుడ
కాదు సురాసురులెల్ల నొక్కడై,
వచ్చిన నీవ చూడగ నకార్య బలో
న్నతి జేసి వాంఛన్, వచ్చి వధింతు
గాక. ఆది. 6.199.

5. ఇది సందర్భానుసారముగా సవి
లాసముగా మున్నగు నర్థముల
నిచ్చును.

ఉ. క్రచ్చుట వేటవచ్చి యిట కణ్ణ
మహామునిఁ జూచిపోవఁగా, వచ్చితిమి.
ఆది. 4.27.

క్రచ్చు దే. వి.

ధాన్యాదుల యందలి చల్లమైన
పదార్థము (పొల్లు. మొ).

తే. గూనివాడును బిచ్చుకకుంటు
గుఱ్ఱు, గొలుచులమ్ముచోఁ గ్రచ్చులు
గలిపి ... పూర్వభవమున లాభంబు
బొందినారు. ఆను. 5.104.

క్రచ్చుకొను దే. అ. క్రి.

చిక్కుకొను.

తే. రాజధావల తొడుసున గ్రచ్చు
కొన్న మనసుతో నుండకెన్నదోమరల
యింద్రియముల నిర్జించి సత్త్వాదుల
పులఁ ద్రోచి, యేను శాంతి సుఖం
బున కెలయుటనఘ. శాంతి. 5.895.

క్రతు పురుషుడు సం. వి. అ. పుం.

యజ్ఞ పురుషుడు, విష్ణువు.

వ. ... ఇబ్బాలుండు యాదవుండై న
వసుదేవునకుఁ గంసానుజయైన దేవత
యందు జన్మించినవాడితని నీవు
క్రతుపురుషుండని హానియాడుటకు
గరంచేమి యని యడిగిన. ఆను. 1.164

క్రతుమత్తవము సం. వి. అ. న.

యజనము.

కం. అమరులు విమల శ్రద్ధా, సమేత
ములుగాని తాపనత్వముఁ గ్రతు
మత్తవముఁ గైకొనరు. శాంతి. 5.244.

క్రతువు సం. వి. ఉ. పుం.

1. యజ్ఞము.

కం. . క్రతు భూషణ మణిక లోక
రక్షా మణికన్. విరా. 1.34.

2. సప్త బ్రహ్మచారసప్తక్రుతులచో

నొండు: (వారు: 1. మరీచి 2. అత్రి

3. అంగిరసుడు. 4. పులస్త్యుడు

5. పులహాడు. 6. క్రతువు.

7. దక్షుడు. శాంతి. 4.206.

ఈతఁడు తొలి యైదుగురుతోడను
వసిష్ఠునితోడను (దక్షునకు మాటుగా
వసిష్ఠుడు చెప్పఁజెను.) అనేక
వర్షములు విష్ణుపద్దేవిని తపస్సు
చేసి ధర్మశాస్త్ర కరణ ప్రవణు
డయ్యెను. శాంతి. 6.359. ఈతఁడు
తోడి ఆర్ధరతోబాటు సాంఖ్యయోగ
ములకుఁ బ్రవర్తనఁ జేసెను (ఇచ్చ
టను దక్షునకు మాటు వసిష్ఠుడు
చెప్పఁజెను) శాంతి. 6.410.

క్రథనుడు సం. వి. అ. పుం.

1. దేవేంద్రుని పురుషుడు.

కం. చలరంగ రేణుఁడు క్రథన ప్రలిహ

ప్రరుజాశ్య కృంత పద నఘం,ను
ర,ఘం, గులిక నిశాత నఖా,వలిః
బక్షింధ్రుండు వ్రచ్చి వందఱలాడెన్.
ఆది. 2.100.

(ఇట 'క్రథన' అనుచో 'క్ర' వర్ణ
మును దేలఁబలుక వలయును, లేనిచో
గణభంగము. రేణుక్రథన అని. సం.
ము. పాఠము. రేణుకవథన, రేణుకు
దర, రేణుకకుంత అనునవి పారాంత
రములు.)

2. కురు కుమారుడు.

గాంధారీ భృతరాష్ట్రుల 80వ కొడుకు
(చూ. కురుకుమారుడు).

క్రతుడు సం. వి. అ. పుం.

క్రొధ గణాంశ భవుడు. ఆది 3.80.
ఈతఁడు దుర్యోధను పక్షమునఁ బోరా
డెను. ద్రోణ. 4.66.

క్రన్న-క్రన్నన క్రి. విణ. ద్రు.

1. శీఘ్రముగా

తరల. తరుణి ద్రౌపది యిట్లు పాండవ
ధాత్రరాష్ట్రులదైన భీ,కర పరస్పర
కోపవేగము గ్రన్నఁబాచి వివత్తి
సా,గర నిధమగ్నుల నుద్ధరించె....నిజే
శుల. సఖా. 2.268.

2. పిమ్మట.

తే. మున్ను దన్నోటువడి మఱి నన్ను
నోటువడియెనో నన్ను మన్నోటువడి
విఘండు, గ్రన్నఁ దన్నోటువడి
యెనో యన్న నాకు, నెఱుంగఁ
జెప్పుము దీని నీవెఱుంగుదేని. సఖా.
2.209.

3. మరల

ఆ. ఇన్నరేంద్రదేవ మున్ను గృహీ

తమై, యన్న నా కరంబు క్రన్న
నింక,నొరుల కర్హమగునె. ఆది.
3.168.

క్రన్నన-క్రన్న

శీఘ్రముగా, చయ్యన.

కం. విను నీవు దడయుటకు మీ,
జననియు జనకుండుఁ గరము స్వతాప
భరం,బునఁ బొందుదు రింతకుఁ
గ్రన్నన వారికి సంఘసంబోనర్పివె
యధిపా. ఆర. 7.256.

క్రమము సం. వి. అ. పుం.

1. వరుస.

చం. ... ఏమి గతి సమ్యగుపాయ
నిగూఢ వృత్తిమై నహితుల కప్రభేద్య
మగు నా పదుమాడఁగు నేడు మత్తి
తా,మహులు చరించిరంతయుఁ గ్రమం
బున నాకెఱుంగంగఁ జెప్పుమా. విరా.

1.44.

తే. ప్రణవపూర్వకమగు నమఃపదము
పొంఠ,పడ్డజైవ్యర్య వాచక సర్వ
వసన,నిర్వచన శబ్దములు గ్రమనిష్ఠ
మెయి జ,తుర్థి గూర్చంగ మంత్రం
బు దోచు బెరసి. శాంతి. 4.213.

2. మెల్లమెల్ల, తిన్నన (ఒక్క
సారిగాఁ గాకుండ,వెంటనే గాకుండ).

వ. నీవుం గ్రమంబున నొడంబడుట
భావింపుకొని వానికి నర్తనశాల సం
కేత ప్రదేశంబుగాఁ జెప్పి యొంటి
మెయిం జనుదేర నియమింపుము.
విరా. 2.235.

3. న్యాయము, ధర్మము, అనుసరింప
వలసిన పద్ధతి.

చం. కనుఁగొని యప్పు గ్రొత్తయగు

కౌతుకవృత్తి మునింగి పల్లటి, ల్లిన
ధృతితోఁ గ్రమంబరయలేని మనంబు
చలంప నచ్చటన్, జనులెడయాట
గాంచునెఱి సౌలక గ్రక్కున నింతిఁ
జేరఁగాఁ, జనియె విధాతృ లబ్ధక వశం
బునఁ బోవు మృగంబు చాడునన్.
విరా. 2.247.

కం. దానికి ఛీఁఁదనై య, మ్మానవతీ
ప్రార్థనం గ్రమంబొనరఁగ సం, తా
నము వడసితి నెదలో, దీనికి నలు
గంగఁ దగునె దివ్య మునీంద్రా. ఆది.
3.189.

కం. ఆ పాపాత్ముల నీచ, వ్యాపార
క్రమము వారలందఱు మృత్యు ప్రాపి
తులైన తెఱంగును, నీ పలుకుల
నెఱుంగవలయు నెఱతుక చెప్పుమా.
విరా. 3.46.

5. పద్ధతి-ప్రకారము, విధము.
ఉ. కంసుఁడు నిట్ల తండ్రిమది గం
దెడు చందమొనర్చి ధర్మ విధ్వం
సము సేసినం గులమువారలు నాకెఱి
గింప నేను దు, ర్మాంసము గోయ
వైడ్చుని క్రమంబున నాతనిఁ ద్రుంచి
యన్యయో, త్రంసముఁ జేయనే జనకుఁ
దద్విధమొప్పదె మీరుఁ జేసినన్. ఉచ్ఛో.
3.379.

6. నడక, గతి.

సీ... వక్రియానము వలయక్రమంబు
.... ఆ. లోనుగాఁగనెట్టులైనను మీ
కొరి, నట్ల పఱచి మేటి యంచయైన
దానినిపుడ గెలుతు. కర్ణ. 2.61.

7. జరుగుట, నడచుట.

కం. ఎనుమొనఁ గాలక్రమమును

డప్పియు రోగములును ముదిమియు
లేవు. 2.465.

కం. ఒక విధమగు వేదపారము 1-2;
2-3; 3-4-ఇట్లు పదములు చేరు
వుట (చూ. వేదము).

చం. ద్విజవరులం గుమారుల నతి
ప్రియ దర్శనులైనవారి, బు, గ్యజుష
పదక్రమంబులు క్రియన్ గుణియం
చుచు వచ్చువారి, గ్గజపుర వల్ల
భుండు గని. ఆది. 2.195.

క్రమించు సం. స. క్రి. క్రమించు.
చంపు.

సీ. .. ఆ చక్రధరుని, జరయను
రాక్షసి వెరవునఁ బట్టి క్రమించుఁ
దొండని చెప్పి. మౌస. 10.

క్రమకము సం. వి. ఆ. పుం.

పోకచెట్టు

కం. కలువడిములు మణి తోరణ,
ములుఁ గట్టిరి క్రమకకాండ మోచా
స్తంభంబులు నాటిరి. విరా. 5.882.

క్రమ్యున దే. అవ్య.

శీఘ్రముగా.

ఉ. ద్రోవది బంధుఁడయిన క్రొమ్మ
డి గ్రమ్మన విడిచి వెఁడుకల్, దా-
వలచేతఁ బూని. ఉచ్ఛో. 3.114.

(ఇక్కడ 'క్రమ్మన' అని. సం. ము).

ఉ. క్రమ్మల నిన్నుఁ గేసవురమ్మని
ద్రౌపది యన్నదమ్మలం గ్రమ్మన
గీటడంచెద నొకందన యేనిదె వచ్చి.
శల్య. 2.86.

(ఇక్కడ 'క్రమ్మన' సం. ము.
పారాం.)

క్రమ్యు దే. అవ్య. ప్ర.

($\sqrt{\text{క్రమ్యుఁ}}$).

పునఃపునః, మరల.

ఉ. ... ఎచ్చో పనియించినం విడపఁ
జొప్పడుఁ గ్రమ్యుఁ వచ్చి కైకొనన్.
విరా. 1.66.

వ. ... వగచినం గృహపడిన చక్రము
గ్రమ్యుఁ బొడమునే. కర్ణ. 1.226;
మౌన. 10.

క్రమ్యుఁబడు దే. అ. క్రి.

మరల.

చం. అడకువ లేమి పల్కి యురి
యాడుట నొందొరుఁ గూడకుండుటన్
బుడిబుడి మాటలాడుటను బోవుచు
వచ్చుచు గ్రండు గ్రమ్యుఁ, బడుటను
దెల్లమైన మును పన్నుగఁ దాఁ బరి
పించి ఉద్యో. 3.333.

క్రమ్యుఁదెంచు దే.స.క్రి. (క్రమ్యుఁన్
+తెంచు).

మరలించు.

చం. ... పాఠ్యఁడను బుద్ధిఁ గలంగఁగ
పెట్టు గిట్టి నం, గరమున నోర్చి యే
బసులఁ గ్రమ్యుఁదేరకయున్న నన్న
భూ, వరుఁడు సుహృక్షనంబుఁ బరి
వారముఁ జిత్తములందు మెత్తురే.
విరా. 4.11.

క్రమ్యుఁదే. అవ్య. ($\sqrt{\text{క్రమ్యుఁ}}$)

పునఃపునః, క్రమ్యుఁ, మరల,
తెరిగి.

వ. ఇంక దైవాబళాని యొందు శర
ణంబు లేదని యప్పురిమ పత్రివత
తనయుం చోదొని క్రమ్యుఁ పోవ
నున్న యవసరంబున. ఆది. 4.103.
వ. ఆపించును గృతార్థుడై క్రమ్యుఁ

నిజ పురంబునకు వచ్చి తన యిద్దఁ
భార్యలకు నప్పండు సమంబుగా విడి
గించి పెట్టిన. సఖా. 1.143.
వ. గరుత్మాంతుండు క్రమ్యుఁ వచి
యమ్మునితో. ఉద్యో. 3.318.

క్రమ్యుఁదెంచు-క్రమ్యుఁదె. స.క్రి.
($\sqrt{\text{క్రమ్యుఁ}}$).

మరలించు, త్రిప్ప, వెనుకకుఁ ద్రిప
కం. చిత్తము పసిఁ గ్రమ్యుఁదెంచు
జిడిముడి పడఁగన్. విరా. 4.40.

తే. గతములయిన కార్యంబులు గ్రవ
ణింపరాదు. మౌన. 138.

ఉ. ... విప్రుఁ దోపు నో, పండ
శాంతుడయ్యు నరపాలుఁడు శాపః
గ్రమ్యుఁదెంచఁగన్. ఆది. 1.100
ఆది. 4.206.

సీ. రోషారుణాక్షుల రుచులును నీ
దూర కాంతియు రవిదీప్తిఁ గ్రవ
ణింప. విరా. 3.167. (ఇట్లు ఔషణ
ద్యోతకము).

క్రమ్యుఁదే. అ. క్రి.

నివర్తిల్లు, మరలు, మరలివచ్చు,
మరలిపోవు.

తే. విని మురాంతకుఁడైనందు శాం
నవు కడకు, నరుగఁ జూచిన వాడ
యాత్మ నెఱిగి, క్రమ్యుఁగ నేలె
చెదుగాక యనిన, యన్నదీసూఁ
తొంటి వాక్యములు దలఁచి. భీష్మ
3.289.

ఆ. తనకుఁ దాన కలఁడు జననం
నప్పుడు, మరణమునను సుగతి న
కమునను, దల్లి దండ్రీ దిక్కునె
బంధులు శరీరంబు ననుగమిం

క్రమ్యులుదురు. ఆశు. 4 250.

మ. పటచన్ దవ్యగః జేయలంతి నిలుచుం బట్టిక యాసాసలం, బిలు వోవున్ ... క్రిమ్యుటిచూచుం జెవి దార్చి నిల్చు ... మాయామృగం యమ్మృగన్. ఆర. 6 327.

ఉ. అమ్మొస సొచ్చు చొప్పు తెలియన్ వినె నంతియకాని యిమ్ములం, గ్రమ్యులు భంగి వాఁడు వినఁగానఁడు. ద్రోణ. 2.235.

క్రమ్యులుచు-క్రమ్యుణించు

మించు, త్రిప్ప.

ఉ. అక్కజమైన చెల్వమున నాత్మకు ప్రేగయి పొల్పు పొల్లిపై నెక్కొను చూడ్కిఁ గ్రమ్యులువ నేరక యూరక నిల్చె. విరా. 2.23.

ఉ. ... ధర్మసంపదఁడు గ్రమ్యుణి చెన్. యదువీర కోపముల్ ఆర. 3.170. (ప్రపశమిల్ల జేయు అని భావము).

క్రమ్యులుదెంచు (క్రమ్యులు + తెంచు)

కవియు, మార్కొను.

ఉ. ఇమ్మెయి సూర్యుని యే దై ఆకోడిన యోధవీర సంఘమ్ములఁ బాండవాగ్రజుఁడు గన్గొని పేర్కొని పేరెలుంగునం, గ్రమ్యులుదెంచు కొరవ నికాయము గర్వమడం పుమన్న. కర్ణ. 2.188.

క్రమ్యుంచు దే. న. ప్ర. క్రమ్యుజేయు.

(√క్రమ్యు)

వ్యాపింపఁజేయు, పరఁగించు.

కం. తొమ్మిది తొమ్మిది వాలిక, యమ్ముల మున్నేసి పటు శరాసాము

పైఁ, గ్రమ్యించిన మనదెసఁ దూర్వ మ్ములునుం గీర్తనములు నాచ్చులుఁ జెలఁగెన్. ద్రోణ. 3.207.

క్రమ్యు దే. అ. క్రి.

వ్యాపించు, ప్రసవించు, స్రవించు, కాలు.

పం. కనుఁగొని కోపవేగమునఁ గన్నుల నిప్పులు రాల నంగమ్ముల్ నరఁగ సాంద్ర ఘర్మ సలింబులు గ్రమ్య ... భయద స్ఫురణా పరిణిధ మూర్తియై విరా. 2.133.

కం. నిలిచి మహాశ్రుం బెఱుమం,టలు గ్రమ్య,గఁ బెలుచ నేయుటయు భీష్మ. 3.117.

మ. గద తీలంగొని తేరు డిగ్గి మెఱుఁగుల్ గ్రమ్యంగ సారించి యున్నద యానంబునఁ గిట్టి హైటకములన్ ప్రుండించి. కర్ణ. 3.204

తే. రమణి పొరిఁబొరిఁ గన్నీరు క్రమ్యఁ జుట్టు,మెలఁగి కాకుల గ్రద్దల దొలఁగ నడుచు,చున్నయది. శ్రీ. 2.64.

2. కవియు, పైఁబడు, పడు.

కం. పతి పురికొలిపిన నమవస,నతి శయముగఁ బొంగు జలధియన గ్రమ్యి న యుద్ధత బలము నిలిపె నమ్మూ,రుతి సెలియలి కట్ట క్రియ నిరూఢస్థితియై. భీష్మ. 2.217.

మ. .. అబ్బలములుం బోకేచి క్రమ్యంగ నెత్తుటఁ దేల్చెం బొరి మార్చె నాశఁడడరం ప్రుంచెన్ మథించెం గడున్.

3. ఆచుకొను. ప్రాపగు, ఆధారమగు

ఆ. కుడువనిచ్చు తతియుఁ గురువరి
క్రక్కించు, నవనరంబు నెజిఁగి
యరిన్పుపాలు, నీవు ధీరవృత్తి నిడుఁ
ద్రాటఁ దోఁమ్ము క్రమ్ము కపిల
యనఁగాఁ గ్రమ్మి చెఱపు. ఆశ్ర.
1.72.

క్రమ్ముదెంచు దే. అ.క్రి. (క్రమ్ము +
దెంచు - చెప్పఁజున)

క్రమ్ము.

1. వ్యాపించు.

సీ. ... బంధులకగవద్దఁ బాయు నన్య
యమను, కలఁకమై జెమటలు గ్రమ్ము
దేర. విరా. 2.70.

2. స్రవించు, కాటు.

తే. అంతరంగంబు నిండి రెండలుపు
లందు, వెడలు సంతోష పూంబు
విధము దోఁపఁ, గన్నుఁగవ సమ్మ
దాశ్రులు గడలుకొనుచు, గండ పుల
కాంతురములతో గ్రమ్ముదేర. విరా.
5.240.

3. త్రోసికొని వచ్చు.

చం. కనుఁగొని దర్శనంఘ్రముగా
నతఁడిట్లనుఁ బాండవాగ్రజన్ము, నకు
వడిం బెనంగఁగ ననుం బవనాత్మజుఁ
జూచు వేడ్కని, జ్ఞనతతి యంతకంత
కిటు సందడిగా రనయిచ్చు గ్రమ్ము
దెంచునొ యుపవేశ నిశ్చలతఁ
జూచిన మేలఖిల ప్రియంబుగన్.
శల్య. 2.231.

4. ఉబుకు.

తే. గాఢ సంస్కర్ష భంగులు గలుగు
నట్టి, హోమ సమయ కృత్యంబుల
నొప్పి సౌఖ్యంబును వెన్నెట్టి పొరి

బొరిఁ గ్రమ్ముదేర, సమ్మదాంబుధిఁ
దేలిరి సతియుఁ బతియు. విరా. 5.402.
5. కలుగు, ఉప్పొంగు.

తే. శోకవేగ సంతపుండ్రె సొలసి
వ్రాల, సంభ్రమమ్మునఁ బట్టిరి సాత్య
కియును, గవలు భీమసేనుండును గర
తలముల సుమ్మలికము నెమ్మనములఁ
గ్రమ్ముదేర. సౌప్తి. 2.11.

క్రమ్మున దే. అవ్య.

చూ. క్రమ్మన.

క్రయ్య దే. వి. కయ్య.

చిన్న కాలువ.

ఆ. అధికబలము గెల్చి యవసీపతులు
గొంద, అతి విహీన రిపుల యాక్రమ
మున, మడిసిరకట జలధి వెడలి
సన్నపుఁ గ్రయ్య మునిఁగి రూప
దంగు జనుల మాడ్కి. సౌప్తి.
2.17.

శ్లో. ఇంద్రోపమాన్ పార్థివ పుత్ర
పౌత్రాన్ పశ్యావిశేషేణ హతాన్
ప్రమాదాత్, పిర్త్యా సముద్రం వణి
జస్సమృద్ధాః మగ్నాః నద్యామివ హేల
మానాః. సం. భా. సౌప్తి. 10.23.

క్రవ్యాదము సం. వి. అ. పుం.

మాంసమును తిను జంతువు (పులి,
గ్రద్ద. మొ).

వ. అప్పుడర్జునుండు ... ర కనడి
ప్రవాహంబు భవదీయ సేనామధ్యం
బునం బఱపి వేతాళ క్రవ్యాదాది
భూతంబుల నోలలాఱె. భీష్మ.
2.166.

క్రవ్యాదుడు సం. విణ. (అ. ఆ. అ)

మాంసము దినువాడు. రాక్షస భూత పిశాచాదులు.

వ. ఇవ్విధంబున వివిధ వికారాననంబులు బహుభంగి కరపాదంబులు గలుగు నపరిమిత క్రవ్యాదులు గలిసి మేదో మాంస మస్తిష్క మజ్జంబు లానుచుం జవియైనవాని బుత్త మిత్త కళత్రాదుల కొనంగుచు ... ననేక ప్రకారంబుల విహారంబు సలుపుచు నుల్లసిల్లిరి. సౌ. పి. 1.202.

కం. వందిజనంబులు మాగధ, బృందంబులు సంస్తుతింపఁ జెంపొందుచు మ్రోలం దిరిగెడు క్రవ్యాదుల క్రందున నీ పినులిపుడు గటకటఁబడవే. ద్రోణ. 2.335.

క్రా

క్రాంతము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)

అప్రమింపబడసది.

ఉ. లొంగి నపుండనేక బలసంఘటి...

సముజ్జ్వల శాల సాయక, క్రాంత పరీతి నిర్మథిత కంపిత పాతిత మూర్తి జేసి. భీష్మ. 3.246.

క్రాంతాత్ముడు సం. వి. న్. పుం.

క్రాంతదేవుడు, నారాయణుడు.

కం. వామన రూపంబున నుద్ధామ బలున్ బలినడంచి త్రైలోక్యాతి, క్రామితఁ జేర్చిన యద్భుత, ధాముం క్రాంతార్ముఁ దలఁతు దామోదరునిన్. శాంతి. 2.43.

క్రాంతి సం. వి. ఈ. శ్రీ.

లడుగిడుట. పాదవిక్షేపము.

సి. ... భూమితోయముల బలము,

గొలుకుండును గ్రాంతి యుపేక్షను యందును నర్థంబు లోభమును .. గరంబు. ఆ. దగులు. శాంతి. 5.602.

2. అక్రమించుట, వశము సేసికొనుట కం. అంతయును దిచ్చుకొని, క్రాంతి యగు మురాంతకుండు గనుఁగొన నమ్మాత్మంబును గలపికొనియె న, నంతుడు దన పరమమూర్తి యందు నరేంద్రా. మౌస. 1.79.

క్రాంతుడు సం. వి. అ. పుం.

త్రివిక్రముడు, విష్ణువు.

కం. వామన రూపంబున నుద్ధామ బలున్ బలి నడంచి త్రైలోక్యాతి, క్రామితఁ జేర్చిన యద్భుత, ధాముం గ్రాంతార్ముఁ దలఁతు దామోదరునిన్. శాంతి. 2.43.

క్రాగిపోవు దే. అ. క్ర.

నశించు.

తే. ఏను దీవను సైన్యంపు దెలుక వొడముఁగాత గమనాగమనము గ్రాగిపోవ శాంతి. 4.243.

క్రాగు - కాగు దే. అ. క్ర.

నశించు.

తే. ఏన నీవను నైక్యంపు దెలుక వొడముఁగాత గమనాగమనము గ్రాగి పోవ శాంతి. 4.243.

క్రాగు - కాగు దే. అ. క్ర.

1. దగ్గమగు, కాలు, లభించు, మండు ఉ. కౌలవకోటి దర్పమునఁ గానక నిన్నుఁ బరాభవించి దుర్వార భవ త్రృతాప శిఖి గ్రాగె మదిన్ వగవేల దీనికన్. శాంతి. 1.93.

చం. ... పాండునం, పినులకు ధర్మ

మూర్తులకు ధర్మపైను గక యిట్టు
లెగ్గ సేసిన ధృఢాత్మజాధము
నశేష సుహృత్తుత జంధు దాహ
నూ,చనములు లక్కయిల్లతి కృశాను
విభాహుల గ్రాగె గ్రక్కునన్. ఆది.
6.162.

తే. నాడు గురుకేపాగ్నిచే నీదు దేవ,
గణ విభుత్వ మహోన్నతి గ్రాగి
పోదె. ఆను. 2.201.

వ. అప్పధంబునఁ బాందవాగ్రహండు
సని చని యారంగ్రాగిన నూనియ
వోరెం డెరలుచున్న జలంబులు గలిగి
...చైతరణి యను పేరఁ బరఁగిన
యెటును...జూచి. స్వర్గ. 18.

సీ. ... నా వివేకమున కానందింపఁ
గనిన యం,గన యెట్లు నిలువునఁ
గ్రాగఁకుండు. విరా. 2.335.

2. పాయు, తొలఁగు, నశించు.

ఆ. కడుఁ బ్రసిద్ధిమిదియుఁ గర్కృట
కుని దిమ,యంతఁ బుణ్యమూర్తియైన
నటని, నులచరిత్రుడైన ముతుపర్ణుఁ
గీర్తింపఁ, గలిభయంబులెల్ల గ్రాగు
నధిప. ఆర. 2.231.

తే. క్షత్రవధనైన పాపంబు గ్రాగ
వలయు గడగి సద్గతియును నాకుఁ
ఒడయవలయు. ఆరి. 2.262.

చం. అనయముఁ బేర్చు కామమున
సర్థము ధర్మముఁ గ్రాగు. శాంతి.
3. 124.

క్రాచు-కామే దే. స. క్రి.

($\sqrt{\text{క్రాగు.}}$)

1. ఓహించు, కాల్పు, తపింపజేయు.

సీ. పక్షులంబును చటచ్చట రవం

బెసఁగంగ మ్రాచుల బొదలును
గ్రాచికొనుచు. గీ. .. పరఁగె,
నద్భుతోద్భవంబైన మహానలంబు.
ఆశ్ర. 2.151.

కం. ఏనమరేంద్రుడ నాదగు,మానము
గామభి గ్రాచె మానిని దడయం,గా
నేల నన్నుఁ దగ స,మానింపుము
నీకు సిగ్గుమాటింకేలా. ఆను. 2.198.

చం. ... కౌరవకులముఖ్య యుమ్మ
లిక గ్రాచితె చిత్రము బ్రీతిఁ బొందెనే.
... శాంతి. 1.4.

2. నశింపజేయు, పోగొట్టు,
అడఁచు.

తే. పరశురాముని శాపంబు బాణశక్తి,
గ్రాప బ్రాహ్మణ శాపంబు రథము
సిక్కు,వటుప గాంధీవధరు చేతి
మెఱుగుటమ్ము మన్నిగొనియెనె యో
కర్ణ మగలరాజు. శ్రీ. 2.90.

ఉ. ..వావిరి జెప్పఁగావలసె వాలిన
దుఃఖము దాల్చిఁగ్రాచినన్. శాంతి.
1.115.

సీ. ... కౌంతేయులపుడు తే. దయ
దలిర్చంగ దు,స్సలఁ దలఁచి యలుక
గ్రాచి మందల విడిచిరిగాక. శ్రీ.
2.95.

ఉ. కావునఁ గామరోషములఁ గ్రాచుచు
నాశ్రమకొటి గాచుచున్. శాంతి.
2.252.

3. చంపు,

గీ. విప్రు కడుపులోనున్న యవ్వీరు
ననుజుఁ,బిలిచె రమ్మని వాతాపి ప్రియ
ముతోడ, జీవితుండయి వాడు
సెచ్చెను విప్రు, కడుపు వ్రచ్చుచు

యవడి క్రాచె విప్రు. ఆర. 2.323.
(అప్పు మొదలగువానిని) తీర్చు.
... గృహస్థ, ధర్మ మాశ్రయ
... తక్కిన మూటికి గావున
నిపూని దైవ పితృ. తే. కంబులైన
... బుల గ్రాచు వడుగు, నాటి
దవడి బుల బులము దీర్చి,
చ్చి కాన కాషాయపక్వతః బ్రహ్మ
'ంది మతి యత్రమాశ్రమ మొందు
ప్పు. శాంతి. ౧.80.

పీచించు.

ం. ... పోని శాచరులన్ బడల్ప
న్, ఘన భుజదండ చండహతి
... చిన నుక్కటి రక్కసుల్ కుబేరు
తెలిగింపఁ జాటిరి సరోష వృకో
ర భీమకర్మముల్. ఆర. 3.367.

౧౬౬ సం. వి. అ. పుం.

రుకుమారుడు.

తఁడు గాంధారీ ధృతరాష్ట్ర పుత్రు
లో 80వ కుమారుడు, క్రథనుడు
వచ్చును. ఈతఁడు ధీమతే మర
ంచెను. కర్ణ. 2.216.

౧ దే. అ. క్రి.

చలించు, కదలు.

. ... పొలయు మలయానిలంబునం
గాలు మవ్వంపుఁ దీవలఁ గడివోయి
... గిన విరుల వలన మీనకేతన
... లలం బోని లతామండపంబు
ను. విరా. 2.240.

. సంచరించు, తిరుగు.

ం. నేలకు నల్లెడు పొడుపునఁ
గాలుచు మును మెఱయు గురుని రథ
క్రము ల, కాకలంబున సమర జయ

శ్రీ లోపము దెలియ నంటిలఁడియె
న్మపా. ద్రోణ. 5.317.

సి. ఏనుగు నెక్కి పెక్కిసుంగు
లిరుగడ, రాఁ బురపీఠులఁ గ్రాలఁ
గలదె. విరా. 5.204.

చం. .. మత్స్య మహిరమణుండు
సారథింగనుఁగొని యల్ల గట్టిమొనఁ
గ్రాలుచునున్న త్రిగర్తనాథ కేతన
మున చక్కటిన్ మన యథంబు వెసన్
జననిమ్ము నావుడున్. విరా. 3.179.

వ. మన మూకల నడుమం బడం
తుల పిండులోనం గ్రాచెడు విరా
సియుఁ బోలె విలసిల్లుచు. ద్రోణ.
8.166.

4. ఒప్పు, ప్రకాశించు.

ఉ. ... సర్వపయోనిధుల్ నిరాకులా,
కారతఁ గ్రాలెడుం గులనగంబులు
నిశ్చలరూఢిఁ జాలనొప్పారెడు, ఆర.
7.243.

(ధర్మజుడు శ్రుతాయువును బాఱఁ
ద్రోలుట).

ఉ. ... తత్రనువు రక్తిమయంబుగఁ
జేయ వాడు భీ,తుండయి పాతె
నీబలము దూలఁగ నబ్జలముచ్చి క్రాల
గాన్. భీష్మ. 3.40.

సి. ... నెలదీగ లీలఁ గ్రాలుచు
వింప, చెలవంబు దలకొనఁ జేరి నిలిచి.
విరా. 2.64; విరా. 4.177.

కం. ... దొరలు ద,ర్పము పల్లవింప
వెడలిరి, తమ తమ కేతువులు గ్రాల
ధఁజీనాధా. భీష్మ. 1.88.

కం. ఆలోనన భోజపతిన్, వాలమ్ముల
బొదివి రెల్లవారలు దానం, దూలకతఁడు

బలు విలుగొని, క్రాలుచు నా భీమ
ముక్తి రధికుల నొంచెన్. ద్రోణ.
4.29.

క్రాల్స్ను దే. వి. ఔ.

చంచల నేత్రము, తరళ నయనము.
సీ. పలుకుల ముద్దును కలిక క్రాల్స్
న్నుల, తెలివను వలద చన్నుల
బెడంగు. ఆది. 3.27.

క్రి

క్రించు దే. విఐ.

అల్పుడు, సీమడు.

తే. పాడి మానసులంద్రు నిన్బాలు
నొకని, బొదివిరిస్సిరో పెక్కంద్రు
ప్రోడలదియ, మగటిమియె క్రించు
పనికిట్లు దెగినయ ప్పడుల్లములు వార
లకు, నెట్టులంద్రునొక్కొ. శ్రీ. 2.76

క్రించువని దే. వి.

సీచకారము. సీచపుణి.

చూ. క్రించు.

క్రిందు దే. వి. ఔ.

1. అధోభాగము, దిగువ.

కం. భూరిశ్రవసు, చనూన బల
మొప్ప దానవాంఠకు ననుజ, న్ముని
బట్టి పుడమిపై వైచిన, గ్రిందై యోపి
నంత సేయుచుండెన్. ద్రోణ.
4.284.

చం. ... ఎక్కడో జనుము శిరంబు
క్రిందుగ నజస్రము వ్రేంగలాడ వీ
భవం, బున తుది, ప్రార కాకచయ
ముల్ దొలువన్ సరికాధివాసివై.
శాంతి. 3.348.

తే. ఒకటి యడిగెడ గృవ చిగురొత్త

జెప్ప, వలయు మీరు మా యింటికి
వచ్చి యొక్క, ప్రక్క క్రిందుగ నిరు
వదియొక్క దినము, లనపు నిద్రించి
తది మొదలైన నీదు. ఆను. 2.329.
సీ. రారవంబనంగ ధరాస్థలిక్రింది.
ఆను. 5.170.

2. పూర్వకాలము.

వ. .. వీరలు తమ తమ పుణ్యా
చారంబులం జేసి క్రిందం బదితరం
బుల వారిని మీదం బది తరంబుల
వారిని దమ్ము నుద్ధరింతురు. ఆది.
3.221.

క్రిందుపడు దే. అ. క్రి. ($\sqrt{\text{క్రిందు}}$)
అడుగునంబడు.

వ. క్రిందుపడం దొరంగిన గాత్ర
ఖండంబులును. ద్రోణ. 2.80.

క్రిక్కిరియించు దే. స. క్రి. (క్రిక్కు +
ఇచ్చయు + ఇంచు.)

ఎడము లేకుండ జేయు, నిండించు.
ఉ. తక్కుటి వారలు గని ముచంబల
రారంగ గొగిలిచుచున్, మ్రొక్కుచు
నాదటం చనదు మోముపయిం దని
వోని చూడ్కులం, క్రిక్కిరియించు
చుంబొదివి గెల్పు నుతింపంగ రాజు
పుత్రుడ, యొక్కడు మాటకొరువక
యిట్లను నర్హజనంబుతో దగన్.
విరా. 5.285.

క్రిక్కిరియు దే అ. క్రి.

దట్టముగా వ్యాపించు, నిండు, ఎడము
లేకుండ నిండు.

కం. మఱిముఠి చీకటి యప్పుడు, నఱి
ముఠి భటు లుడుగ కడరి యని
సేయంగా, నెఱిసి తమ మెల్లయెడ

గ్రిక్కిణిసిన మఱి పాసి నిలిచిరింతను నంతన్. విరా. 3.195.

కం. మెఱసి యదయించు గ్రహముల తఱచు ప్రభలఁ గ్రేణి సేసి దళ దిశలం గ్రిక్కిణిసి వెడలె నా విం ద్లన్, మెఱుగులు నృపతనయు దృష్ట మిఱుమిట్లు గొనన్. విరా. 4.114., విరా. 3.215.

క్రిమి సం. వి. ఇ. పుం. కృమి.

పురువు.

తే. వారలఁ గుక్కలు గఱచుఁ గ్రిములు, దొలుతు గ్రద్దలు నొప్పించుఁ దుండనిహతి. ఆను. 5.170; అశ్వ. 2.117.

క్రియ సం. వి. ఆ. శ్రీ.

1. చేయుట.

మ. మదిరాళ్ళుండు గడంగి యన్నకు బలోన్మాదంబు రెట్టింప ను, ప్రవర జ్యాలతికా క్రియా సమభిహార క్రిడనం బప్పుడొ, ప్పిదమై యోగ వియోగ సంధులు నిరూపింపంగ రాకుండఁ గ. ర్థదళోపాంతము వింతసేయ నడ రెన్. విరా. 3.174.

2. చేప్త, వ్యాపారము, కార్యము, పని సీ. .. ధర్మమయ క్రియా తత్పు రత్నంబును. విరా. 1.67.

కం. పురుషుడన వేటొకండే, పురు షోత్తముడైన యేన పురుషోత్త మతా, స్ఫురణకుఁ బురుషత్వంబను మెరమెర గలదదియ కాదె మెయికొను క్రియకున్. భీష్మ. 1.199.

కం. అలసులు ధనహీనులునై, సొలసి క్రియలు విడుతురది విసూత్రత

దానం, గలదే సద్గతి వేదం, బులు విడిచి యమంబు పరతః జోపరె తండ్రి. శాంతి. 5.314.

3. ఉదాత్తానుదాత్త స్వరిత స్వర విధానము.

చం. ద్విజవరులం గ్రుహరుల నతి ప్రియదర్శనులైన వారి ఋ, గృజ్ఞాష పదక్రమంబులు క్రియన్ గుణియించుచు వచ్చువారి. ఆది. 2.195.

3. వృత్తము, ప్రవర్తనము.

సీ. సత్యక్షమా దమ శౌచ దయా తపో, దాన శీలంబు లెందేని కాన, నగు నట్టివాడు బ్రాహ్మణుడగు... యగ్గజ ములివియు, క్రియ కూద్రుసందుఁ గల్గిన నతిండు త్రమ ద్విజుఁడుగా నేర్పు నేనిజము విడిచి. ఆర. 4.128.

5. విధము.

సీ. ఎలదీగఁ గప్పిన లలిత పరా గంబు క్రియ మేన మేదిసీ రేణువాపు. విరా. 2.188.

కం. కరి కరి గిరి గిరి నంభో, ధర మంభోధరముఁ బెలువఁ దాకిన క్రియఁ దాకిరి. కర్ణ. 3.277.

(ఈ యర్థము లెనుఁగుననే కలదు.)

6. దక్షుని కూతురు - ధర్ముడను మనువు భార్య.

వ .. దక్షుడపుత్రుండు గావునఁ బవిత్రీకరణము సేసి యందుఁ గీర్తి లక్ష్మి ధృతి మేధా పుష్టి శ్రద్ధా క్రియా బుద్ధి లజ్జా మతులను వనితలఁ బదుం ద్రుడను ధర్ముడను మనువునకిచ్చె. ఆది. 3.61.

క్రియగోను దే. అ. క్రి.

కిలు, ఒనగూడు.

కం. ఉడుగక మేమహితము బలి,
కెడు వారము నీవు హింప క్రియ
గొనఁగాఁ జల్కెడువాడవు. ఆది.
8.40.

క్రియావంతుడు సం.విజ.

(క. వత్తి. క.)

పనియందు పూన్కి గలవాడు.
క్రియావంతుడు.
కం. సంతత గృహమేధి ఫలం,
బంకయఁ బడయంగ నోపు ననుగుణ
భార్యావంతుండగువాడు క్రియా
వంతుడు దాంతుండు బుత్త్రవం
తుండు నగున్. ఆది. 4.82.

క్రీ

క్రీ దే. విజ.

(వృత్తియందు 'క్రిందు' శబ్దము నుంచి
'ందు' వర్ణము లోపించి లుప్త శేషం
బునకు దీర్ఘము వచ్చిన రూపము).
క్రిందిది. చూ. క్రిందొడ, క్రినీడ.

క్రీడల దే.వి. (క్రిందు + లు).

తలగడ, తలక్రింది ఎత్తుగాఁ బెట్టు
కొను మెత్త, దిండు.

తే. తనకుఁ గ్రీడల యని భవత్తన
యులకు నెఱుంగఁ జెప్పిన వారు
గడంగి మెత్త, దనము గల తల
గడలు దేఱుచుచుండు జూచి చిఱు
నవ్వుతో నవ్వసాచి బలికె. భీష్మ.

3.420.

క్రీందొడ దే. వి.

క్రిందితొడ, తొడ అడుగుభాగము.
తే. వికృతాతి మోర రూప, మళకమని

యెడు నొక కీట మద్దినేంద్ర తనయు
క్రీందొడఁ దొలిచె సర్వముగాఁగ.
శాంతి. 1.21.

క్రీడ సం. వి. ఆ. క్రి.

పాచికలు మున్నగువానితో ఆడు
ఆట. ఫేలనము

కం. ద్యూతక్రీడకుఁ గొందొక, నేతుం
గపటమున నొవ్వని జనంబులు నా,
చేతి ధనమెల్లఁ గొని పరిభూతి యొన
ర్చిన విరక్త పుట్టి వెడలితిన్. విరా.
1.196.

2. లీల, విలాసము.

మ. వనితావేషము గల్గియున్నయది
చెల్వం బాడుచందంబు గాదు నిరూ
పింప మహానుభావతయ నిర్దోషత్వ
మున్ రాజసం, బును శోభిల్లెడు నెవ్వఁ
డేనొక జగత్పూజ్యుండు గ్రీడార్థ
మిట్లాసం దార్చిన రూపు గావ
లయు ... విరా. 1.231; శాంతి.
4.206

3. రతి

తే. క్రీడదెసఁ గొతుకంబురియాడ
రతుల, వపులు గొరియాడ నేరని
జారపొందు, హృదయమునకింపు
సేయమి నెఱుక గలుగు, వారు దీని
సుఖంబుగాఁ గోరరెందు. విరా. 2.70.

క్రీడనము సం. వి. అ. న క్రిడ.

1. ఆట, ఫేలనము.

చ. తనయుఁడొకండు వాడు గుణ
భాముడు క్రీడనవాంఛ సాంద్ర
కా, ననమునకేగి కీడుపదినం దదవం
జనుదెంచి యెందుఁ గా, నన మది
యాళ ద్రిప్పికొనిన వెగదంచు
వచ్చినాడ. శాంతి. 3.158.

2. లీల, విలాసము.

మ. మదిరాశ్వుండు గడంగి యన్నకు
బలోన్మాదంబు రెట్టింప న, ప్రదర
జ్యాలతికా క్రీయా సమభిహార
క్రీడనం బప్పుడొప్పిదమై యోగ
వియోగ సంధులు నిరూపింపంగ
రాకుండ .. నడరెన్. విరా. 3.173.

సీ. ... కీర్తిదనార్జన క్రీడనంబు.
విరా. 1.67.

క్రీడాగృహము సం. వి. అ. న.

క్రీడాగృహము.

వ. .. దుర్భేధనుండు నిజ భృత్య
జనులు నక్కొలని దరిం గ్రీడా
గృహంబులు నిర్మింప నియోగించిన.
ఆర. 5.380.

క్రీడాఘాతము సం. వి. అ. పుం.

ఆటవోలె జంపుట-లీలావధ.

శా. ... త్రిగరైతుండు చేపిచుడుం
గ్రీడాఘాత నిరూధి నాశ్వికులు వారిం
దున్మి తూటాదినన్. విరా. 3.182.

క్రీడాచలము సం. వి. అ. పుం.

క్రీడకొఱకు ఏర్పఱుపఁబడిన పర్వ
తము.

సీ. .. చారుమయూర కేశారుత కలి
తంబు, లగుచు నొప్పారు క్రీడాచల
ములు. ఆను. 2.318.

క్రీడి వె. వి. (సం కిరీడి-ప్రా. కిరీడి)

అర్జునుడు.

చం. ... క్రీడి మనంబున మెచ్చునట్టి
నే, దున్న భుజశక్తియుం గలిగి రూఢికి
నెక్కిన సూతవృత్తిమై, నని సడిసన్న
యే దైత్య బృహన్నలకుం గలదంబు
జాననా. విరా. 4.15.

క్రీడించు సం. అ. క్రీ.

ఆటాడు.

కం.... మృదు ద్భూతంబునఁ గ్రీడింతు
జేతోముద మొదవ నక్షశిల్ప ప్రౌఢిన్.

విరా. 1.71.

2. విహరించు.

సీ. కొలకుల తెలఁకులఁ గూడి
క్రీడించుచుండెడు నంచతందంబు
నడదెడంగు. ఆను. 1.181.

కం. ఆడుచుఁ బాడుచు గణములు,
గూడి చరింపంగ గిరిజకుం బ్రియ
ముగఁ దా, వేడుక నమ్మిడుఁ
దెప్పుడుఁ గ్రీడించుచునుండు మునులు
గీర్తింపంగన్. ఆను, 2.4.

3. రమించు.

కం. పలువురు క్రీడింతురు భూ, వం
యాధిప యుయ మంచివారును గలరు.

ఆను. 2.218.

క్రీతము సం. విజ. (అ. అ. అ).

కొనఁబడినది. (చూ. క్రీతుడు).

క్రీతుడు సం. విజ. అ. పుం.

తల్లిదండ్రుల నుండి కొనఁబడిన
పుత్రుడు (వీడు ద్వాదశ పుత్రులలో
నొకడు. చూ. పుత్రుడు). ఆను.

2.254.

క్రీనీడ దే. వి. (క్రీందు + నీడ)

క్రీందినీడ.

కం. ఇమ్మెయి నలంగి యొక వృ, శ్చ
మ్మున క్రీనీడ నిలిచి చనుచెంచుట
నా, కిమ్మరి దడయ వల సెనని, యమ్మ
ద్దియ సెప్పెఁ జెమట యవరంగ
మేనన్. ఆను. 3.258.

క్ర

క్రమంకించు దే. స. క్రి. ($\sqrt{\text{క్రమంకించు}}$)

క్రమంకించేయి.

అ స్తమింపజేయి.

తే. అనుచు గ్రమంకింపరాని ప్రొద్దరసి
యరసి. విరా. 2.314.

క్రమంకించు దే. అ. క్రి.

మునుగు, స్నానము చేయి.

చం. ఇటు తగునే సుయోధన

ఏమిటి గ్రమంకితి నీళ్ళను చావు
దప్పునే. శల్క. 2.54.కం. అవనీశ యశ్వమేధము, నవభృథ
మున నీర గ్రమంకి యనుచు శుద్ధం
దగుఁ డాఘ్రై నఁ ద, శ్కర్త విశేష
ము లోకపూజితంబులైన శాంతి.
1.305.సీ. భార్గవ చృవనుండు భాగీరథీ
యమునలు గూడునెడ ... కేగి యల
ఘనిష్ఠ గ్రమంకి సుస్థిరుడయి. అను.
2.258.

2. అ స్తమింపు.

కం. మాయరవి యేల క్రమంకించా, కో
యను గ్రమంకించెడు జూ
యిప్పుడ యను. విరా. 2.312.సీ. మీరలిక్కడ భయంబు,
దక్కి యేడ్చుచునుండఁ దగనిదె
క్రమంకించు బ్రొద్దు రాక్షసులను భూత
ములుఁ బి. తే శాచములు వ్రచ్చి తిన
నిపుడేచి వచ్చు. శాంతి. 3.366.

3. అడఁగు, దాగు.

కం. అకలంబున గ్రమంగిన న, దృఢత
ముగ దివమునకు నెగసిపోయిన ఇగతున్, హతుజేయక మగుడము. ఆర.
6.241.అ. నడవు సమరమునకు వెడ జంక
బోదింకఁ దప్పగ్రమంకిలేదు తటికఁ
జూచుము. ఉద్యో. 4.191.

(తప్పగ్రమంకి = తప్పించుకొను)

క్రమంగు దే. అ. క్రి.

వంగు, క్రిందికొదుగు, పొట్టిదగు.

అ. ... వానిమెడ గ్రమంగ విడికిటఁ
బొడిచె నసుర ముడిఁగి పడియె
బుడమి. ఆర. 3.396.(మల్లయుద్ధ వర్ణనము) సీ. ... బలు
విడి వాడు పైనదరిన జరగక
యవని గ్రమంగి నిలుచు. ... విరా.
2.15.

2. దిగఁబడు.

కం పలుదెస మంటలు ప్రబుంగ,
సలము స్ఫురణమున నిగుడు నయ్య
త్రంబున్, జలజాతుడు గని పంచాం,
గుళ మాత్రము రథము ధరణి
గ్రమంగనదుముడున్. కర్ణ 319; 351.
సీ. క్రమిగ్రమంగక ... ఒప్పుచోటు
రథములనేల. శాంతి 3.6.

క్రమంకించు దే. స. క్రి.

ఈ పదమును శ. ర. కారుడు
గ్రహింపలేదు. నాతఁడు సరళాదిగ
'గ్రమంకి' అని గ్రహించెను. సూ. అ.
ని. వారును 'కూర్పు' అను నర్థమొక్క
టియే వ్రాసి 'వాక్రమంకి' చూడుమని
వచిరి. వారి మతమునను ఇది
'గ్రమంకి'గనే కనఁబడుచున్నది.
'క్రమంకి', 'గ్రమంకి' - రెండు
పదములు గనఁబడుచున్నవి. కాని

(జొమ్మను చొమ్మతో బొడుచు)

క్రమ్యు దే. అ. క్రి. 'కృత్' అను సంస్కృత శబ్దమునుండి పుట్టినది కొందఱు. కాని అది కృత కముగా (గన్పించును) క్తః, తగ్గ, శీజించు.

కం. అయ్యంగరాజుతోడం, గయ్యము సేయుచును దుర్ముఖ ప్రాణంబుల్, సయ్యనఁ దొమ్మిది యమ్ములఁ గ్రయ్యక దయ్యక యతండు గొనియె నరేంద్రా. ద్రోణ. 4.198.

2. వెనుదీయు.

చం. .. అంజనకన్వి రూపులై, తను వులు సింహుడనై హయవితానము నొంచుచు గేతుడండ ఖండన మొనరించుచు వెనఁగె దయ్యక క్రమ్యు కతండు గండునన్. కర్ణ. 3.169.

క్రూ

క్రూర సం. వి. ఆ. శ్రీ.

దక్షుని కూతురు; కశ్యపుని భార్య.

'విశ్వా' అని మూలమునఁ గలదు.

క్రూరత సం. వి. ఆ. శ్రీ.

క్రూరత్వము, కనికరము లేనితనము, కఠినత్వము.

ఉ. సూతులు ... ద్రౌపది ... తమ చేగవనున్నఁ గాంచి సం, జాత మహోగ్ర కోపులయి చారువిలోచనఁ బట్టి క్రూరరస్. విరా. 3.11.

సీ. ఉచురొక్కతటి దొల్లి నమయంబు దమలోనఁ జేసి క్రూరతయు మ్రచ్చి మియు చుక్క, సైపక యిట్టి దురను

నందఱును గూడి శాసించువారుగాఁ జూచి. శాంతి. 2.257.

క్రూరత్వము సం. వి. అ. న.

కనికరము లేనితనము, కఠినత్వము. కం. వెడపనికి నాలిఁ జంపం, గొడుకుఁ బనిచి వచ్చినాఁడఁ గ్రూరత్వమునం, గడవంబడునొకొ పనియని, కడు వెనఁజనుదెంచె నశ్రుకణములు దొరఁగన్. శాంతి. 5.281.

క్రూరము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)

1. కనికరము లేనిది, కఠినము.

ఉ. ... ధర్మముం, దక్కుట కోర్వఁ జాలుదునె ధర్మజు తమ్ములు క్రూరకర్ములే. భీష్మ. 3.806.

2. ఉగ్రము, భయంకరము.

శా. గాంధీవ నిర్ముక్త శరావలీ దళిత శత్రువ్రాతముల్. విరా. 5.88.

సీ. క్రూర దానవుఁడు భూచారి నిర్జర కాంతఁ, బొదువ రయమ్మునఁ బోవు భంగి. విరా. 2.128.

సీ. ... కృపుని నాలోకించి క్రీడి తద్వక్షఃస్థలంబునఁ గ్రూర భల్లంబు నాట. విరా. 5.150.

కం. క్రూరములగు సూతసుతుని, నారాచములొడలఁ బెక్కు నాటినఁ కర్ణ. 3.23.

క్రూరుడు సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)

కనికరము లేనివాఁడ, కఠినుడు.

వ. క్రూరుండగు కొడుకుఁ గనుట కోర్వననుటయు. శాంతి. 2.71, 178.

త్రే

త్రే (వృత్తియందు 'త్రేవ' శబ్దమునకు తుదివర్ణము లోపింపగా మిగిలిన రూపము) ఉదా. త్రేగన్ను.

త్రేంకారము సం. వి. అ. పుం.

చిలుగంటల ధ్వని.

వ. ... ఊర్వశి యర్జున సంగమ కాంక్షంజేసి చంద్రికా ధవళ దుకూలంబు గట్టి . . మణిమయ భూషణాలంకృతయై, కటి కలాప రింజిశీ త్రేంకారంబును మదనాజ్ఞా వాద్య మోషంబునుం బోలె మ్రోయుచుండ మందగమనంబునఁ బురందరి నందను మందిరింబున కరుగుదెంచిన. ఆం. 1.358.

త్రేగన్ను దే.వి.భే. (త్రేవ+కన్ను) నేత్రాంచలము, కడకన్ను, కటాక్షము కం. వెనుకదెస వచ్చి కదిసియు,దన రథము చొలంగనిచ్చి తటియఁబడుట కొల్లని తలఁపు త్రేగంటన మనలం జూచుచు గడచి యట నడచెన్. విరా. 4.258.

వ. ధనంజయుండును దనకు దుర్యోధన సైంధవులగ్గంబై యున్నను గ్రేగంటం జూచుచు గాంగేయుపై నడరె. భీష్మ. 3.53.

సీ. ... హరి యా భోజపతిమీదఁ గడునెఱ్ఱనైన త్రేగంటి చూడ్కి,నిగి డించి సక్రోధమగు మానసంబుతో. మౌస. 45.

త్రేడించు దే. స. త్ర. త్రేడించు.

ఉపేక్షించు, అలక్ష్యము చేయు.

తే. భీష్మునకుఁ దోడుపడువారి బెట్టు దాక నతఁడు ఫలును నేఁబది శిత శరముల,నేసి పేర్చినఁ గౌరవులెల్ల నార్చు,నఱక యాతఁడు గురుసేనఁ దఱియఁ జొచ్చె. వ. ఇట్లు త్రేడించి గాంగేయు డించి గాండివి తన యర దంబు రయంబున. భీష్మ. 2.37;38.

అ. త్రే.

తొలఁగు.

కం. ... విప్రుతోడ మెయికొని పో,రిట్లచ్చుపడ నేటికని వి,వ్వ చ్చుఁడు త్రేడించి యొండు వలనికి నడచెన్. భీష్మ. 2.307.

కం. ఓడితిమె మేము రణమునఁ గ్రేడికిఁ గ్రేడించి రాక గెలుపేయతఁ దె,చ్చో డాఁగిపోయెనాకొ మా,తోడి బవరమిట్లు తాను దొలఁగిన దెగునే. ద్రోణ. 1.374.

త్రేణి చేయు-త్రేణిసేయు దే. స. త్ర.

1. హేళనము చేయు, పరిహాస మొన రించు.

ఉ. ఆయత బాహులున్ వెడఁదయైన సమున్నత వక్షమున్ సరో,జాయత తోచనంబులుఁ బ్రసన్న ముఖంబు నుదాత్తరేఖయుం,గాయజుఁ గ్రేణి సేయు నన (మించునని భావము). విరా. 1.234.

2. పురుడించు, పోలు.

వ. ... ప్రోవులు గొనియున్న ప్రేవుల వలన లావుగల యంచెంచు పేరాఁ కలి నచిముటిఁ వెడలఁ గులుకులు గట్టిన మృడాళ నాళంబుల నొప్పు ఉమలాకరోద్దేశంబులఁ గ్రేణి సేయు

ప్రదేశంబులును. విరా. 3.236.

వ. ... గాంగేయుండు .. సందర్భ
సీయ గభస్తి వితానుండగు నస్త
మయ భానుం గ్రేణి సేయుచు. శాంతి.
2.19.

తే. రూప విభ్రమముల నప్పరో
జనంబుఁ గ్రేణి సేయు వారాంగనా
శ్రేణి. శాంతి. 6.269.

క్రేపు దే. వి.

దూడ, వత్సము.

వ. ... నాచేతం గ్రేపులు పురాచిం
చుటం జేసి కొండొక కాలంబునన
కరువులం బెనుతు. విరా. 1.286.

కం. ఆరి మిగులఁగొనుట క్రేపులఁ,
బి రిమాలం విదికినట్ల భూవర. శాంతి.
2.389.

క్రేవ దే. వి.

ప్రక్క, పార్శ్వము (వృత్తియం
దంత్యవర్ణ లోపము. చూ. క్రే.)

వ. ... కయ్యంబు కలరూపంతయుఁ
గనుఁగొనుటకు మింటి క్రేవనున్న
వెరవుగాదను పరుసున సవితృండు
చక్కని మింటికిం జనుదెంచె. భీష్మ.
3.345.

ఉ. ... కెం, పెక్కిన కంటిక్రేవ
చెలువెక్కుడు సేయఁగ గ్రీడి
కృష్ణతోన్. భీష్మ. 2.30. (కంటి
పార్శ్వము, కంటికొన.)

క్రేళ్ళు దే. వి. బ.

గంతులు, పర్వలు (చూ. క్రేళ్ళు
దోలు, క్రేళ్ళులుకు, క్రేళ్ళువాలు)

క్రేళ్ళదోలు దే. స. క్రి. (క్రేళ్ళు +
దోలు)

పరుగులె త్తించు.

వ. అని పలికె సమర ప్రకారంబునం
దేరు క్రేళ్ళు దోలి పాంచాలబలంబు
పయి నదరె. భీష్మ. 3.868.

క్రేళ్ళులుకు దే. అ. క్రి. (క్రేళ్ళు +
ఉలుకు)

1. ఎగిరిపడు.

సీ. కేళిమై నొక్కటఁ గ్రేళ్ళుణితెడు
వాలుగు సోగల నేలుదెంచి. విరా.

2.83.

2. ఉలుకు, దూకు.

కం. ఆలోనం గురుధరణీ, పాలుఁ
డదరి వ్రేయుటయును బవన
సుతుని మై, సోరె నది గానఁడాపతి
కేలివిభ్రమము దోఁపఁ గ్రేళ్ళుణితె
నృపా. శల్య. 2.275.

క్రేళ్ళువాలు దే. అ. క్రి. (క్రేళ్ళు +
పాలు),

గంతులు వేయు.

తే. మలఁగి గజకంధరిము ద్రుంచి
తొలఁగ నుణికి, కెంపు దళకొత్త
వాలుతోఁ గ్రేళ్ళవాలు, నా వృకోదరుపై
గవియంగఁ జేయి, వీచె సేనకుఁ గాళిం
గవిభుండు గడఁగి. భీష్మ. 2.70.

2. పరుగెత్తు, పాలు.

ఉ.... సూతు డు దెగన్ హరులోటణి
క్రేళ్ళ వాలుఁగాన్. ద్రోణ. 4.125.

శ్లో॥ తస్య సూతే హతే తేఽశ్వా రథ
మాదాయ విద్రుతాః సం. భార.
ద్రోణ. 125.70.

క్రొ

క్రొ దే. విణ. (వృత్తియందు 'క్రొత్త' శబ్దముయొక్క లుప్తశేష రూపము. చూ. క్రొత్త)

క్రొంచే వై. వి. (సం. క్రొంచః; ప్రా. క్రొంచ).

క్రొంచపక్షి; సజాతీయ పక్షులతో జేరి ఒక వరుసగట్టి పోవునట్టి కుటిలమైన పక్షి. క్రొంగజాతిలో జేరినది. ('క్రొంచ గతి కౌచిల్యాప్రభావయోః - పంచరూపముగాఁ బోవునది, లేక కుటిలమై యుండునది. అని. అమ.)

క్రొక్కారు దే. వి. (క్రొత్త + కారు) వర్షాకాలము.

సీ. . . పొలపంబు మెఱసి దిక్కులఁ గాంతి పూరించు క్రొక్కారు మెఱుగులఁ నుక్కుడించి. విరా. 283.

క్రొత్త (వృత్తియందు మీదివర్ణము వికల్పముగా లోపించి 'క్రొ'అనునది మిగులును; దీనికి హల్లుపరమగునపుడు కొన్ని యెడల 'ను'గాగమంబును కొన్నియెడల మీది హల్లునకు ద్విత్వమును వచ్చును. ఉదా. క్రొక్కారు, క్రొత్తావి, క్రొమ్మావి మొ. దే. విణ.

1. అపూర్వము, నూతనము.

చూ. క్రొత్త తావి.

2. ప్రథమమైనది.

చూ. క్రొత్త కాన్పు.

చం. కనుఁగొని యప్పు గ్రొత్తియగు కౌటకవృత్తి మునింగి పల్లవచ్చిన దృతితోఁ గ్రమంబయలేని మనింబు

చలింప. విరా. 2.247.

తే. అమ్ముకుండుండు క్రొత్తయై యడలు దనదు దెందమలంపంగఁ జెలియలిమందిరమున, కిరిగి పురపురఁ బొక్కెడు నా సుభద్ర గాంచి యిట్లును నెంతయు గారవమున. ద్రోణ. 2.821. వ. . . అప్రేముడి పలుకులు విని గాంధారింప గుంతింప బాంచాలికి సుభద్రకు మఱియునుం గల యంగ నలకుం జిత్తంబుల నెవ్వగఁ గ్రొత్తలయ్యె. ఆశ్ర. 289; విరా. 2,221; అశ్వ. 2.216.

3. ప్రథమమైనది, మొట్టమొదటిది.

ఉ. చిత్తము వచ్చి నావలనఁ జిక్కఁగ వెండియు నా లతాంగి యచ్చొత్తిన యట్లు నాకుఁ దన యల్లము దెల్లము సేయకున్ని దా, నత్తజేఁ గ్రొత్త కాన్పుగుట నర్థము సొచ్చిన సిగ్గుపెంపు న, న్నుత్తలమందఁ జెప్పుచునో తల పోసి యెఱుంగఁజ్మొదున్. విరా 2.84.

క్రొ. విణ.

సీ. . . గుహలలోన నుండుచు డంప కములకు వంటకములకును తే. భోజనములకుఁ దఱియైన ప్రౌద్ధ గదపి, భిక్షఁగొనుఁ బ్రీతి మన్నన పెద్దపెట్టు నట్టియెడఁ దక్కి క్రొత్తగా నరుగు యతి ని, రంతరంబు నాత్మారాముఁడై చరించు. శాంతి. 5.893.

అపూర్వత, నూతనత్వము.

ఉ. ఆఱు రసంబులం జవుల యందుల క్రొత్తలు వుట్టు నిచ్చుచు వేదొక భంగిఁ బాఁము విన్ననుచొప్పుగఁ

జేసి చేసి న, స్మిటంగ బానిసీని నొక
నిన్ బురి గాననియట్లుగాగ మేన్,
గాజియ చెట్టయైన నొడికంబున వం
దుదు నెల్ల గూరలున్. విరా 1.77.

క్రొత్త కాన్ను దే. వి.

మొట్టమొదటి సారిగా జూచుట.
ప్రథమ సందర్శనము.
(చూ. క్రొత్త. రెండవ అర్థము.)

క్రొత్తడి దే. వి.

మగనాలు, సాధ్య, పతివ్రత.
చం. కొడుకులకంటె నయ్యవివ
కోడలికెక్కుడు గూర్చు గోడలుం,
గొడుకులు సేయు భక్తికట కోటి
మడుంగులు భక్తి నాకు నెప్పుడు
దగ జేయుచుండునది పుణ్యచరిత్ర
కులాగ్రగణ్య క్రొత్తడి సకలంబు
జూడ సభ దైన్యము బొందుట సూచి
పొక్కిలిన్. ఉద్యో. 3.187.

క్రొత్తతావి దే. వి. (క్రొత్త + తావి)

అపూర్వమైన వాసన.
తే. ద్రుపదనందన పరిభవ దుఃఖము
నకు, నుల్లమున దురపిల్లుచున్న
నరసి, వేడి నిట్టూరుపోయన వెడలె
క్రొత్త, తావి మూతులు విచ్చు
నెత్తమ్మి విరుల. విరా. 2.283.

క్రొత్తముట్టు దే. వి. (క్రొత్త + ముట్టు)

వడుక నారంభించునప్పుడు ఏకున
నుండి పురి లేకుండ చాగఁ దీసి
కడుచునకంటెచెడు నూలు-నూలు
పొగు.

సీ కళాలఁ బదిలంబుగాని గుఱ్ఱం
బులఁ గొల్తముట్టున కియ్యకొలుపు
వెరవు. విరా. 1.95.

క్రొత్తసేయు దే. స. క్రి.

1. మెఱుగు పెట్టు.

సీ. ... చక్రవాకద్యయ సంతతి
యెఱకలకొమరారు కెంజాయఁ గ్రొత్త
సేసి. ఉద్యో. 2.114.

2. పునశ్చరణము చేయు (మంత్రము
సిద్ధియగు వఱకు పునః పునః పర
నము చేయు.)

వ. అచ్యుతుండు... యవ్విజయు
వీక్షించి హలపాశం బరమ సాధ
నంబైన పాశుపతంబు నీకుం బ్రస్తుట
పరిజ్ఞానంబయిన నీవు జయద్రథ
వధం బవశ్యంబును జేయుదు వమ్మహా
శ్రుంబు కలిమి సమంత్రక ముష్టిక
స్థానక విజ్ఞానంబుగాఁ గ్రొత్త సేసి
కొనుట మేలు తదర్థంబుగా నదేవు
జిత్తంబున నిలిపి సభక్తిక ధ్యానంబు
సేయుమనవుడు. ద్రోణ. 2. 361.

క్రొత్తావి దే. వి. (క్రొత్త + తావి)

క్రొమ్మావి దే. వి. (క్రొత్త + మావి)

క్రొత్త మామిడిచెట్టు. లేమామిడి.
తే. ఉచ్చిపోయిన యేటుల నొలుకు
శోణి, తమన సర్వాంగకంబులు
దడిసి యొప్పె, జిగురు దఱచునఁ
గెంజాయ మిగిలి చెలువు, వడయు
క్రొమ్మావి చాడున భార్గవుండు.
ఉద్యో. 4.321.

క్రొమ్మించు దే. వి. (క్రొత్త + మించు)

నూత్న కాంతి.

సీ. ... సులయ హస్త కెంగేల
నేపారు క్రొమ్మించను లేయెండ
మిగులఁ బర్య. విరా. 2.87.

క్రొమ్మెలుగు దే. వి. (క్రొత్త + మెలుగు).

క్రొత్త కాంతి.

చం. తఱిమి వికర్ణదృష్ట తనుఁ దాకిన
నా యభిమన్యుఁడల్లి బిట్టలు విలు
ద్రుంచి సారథివడం దురగంబులఁ
జావనేసి క్రొమ్మెలుగులతోడఁ
దద్దవజము మేదినిఁ గూలఁగజేసి
యంగముల్, గిఱికొన బాణముల్
నినిచె. భీష్మ. 2.402.

క్రొవ్వడగించు దే. స. క్రి. (క్రొవ్వ + అడగించు).

1. నాశనము చేయు, దిహింపఁజేయు.
కం. శరజిహ్వ భీకరుఁడగు, నరుఁ
డను శిఖి నిగుడఁజేసి నారాయణ
దు, ర్చర పవనుడింక బంధుఁ, కురు
సేనా కాననంబు క్రొవ్వడగించున్.
ద్రోణ. 1.48.

2. మదముడుగఁ జేయు.

ఉ. ... అది నాకు నశక్యమె కర్ణ
శల్యులం, క్రొవ్వడగించుట. కర్ణ.
3.262.

క్రొవ్వడఁచు దే. ప్రేర... (క్రొవ్వ + అడఁచు).

మదమడఁగఁ జేయు.

కం. దవ్వని చూడకు మార్తర,
క్రొవ్వడఁచెద. ద్రోణ. 3.304.

క్రొవ్వడరు దే. అ. క్రి. (క్రొవ్వ + అడరు).

మదమెక్కు.

ఉ. బాసట లేదు క్రొవ్వడర బంటు
తనంబునఁ దాచరేనియుం, బాసిన
చోట వాయు. విరా. 5.280.

క్రొవ్వలు దే. అ. క్రి. (క్రొవ్వ + అలు).

1. నిరుత్సాహపడు.

కం. ఎవ్వరు వినఁగను దీనిక, కన్నదు
ఁని యెలుఁగఁడకట నాయెదురెదురన్
వివ్వచ్చు జూపి సేనలు, గ్రొవ్వఁ
బలుపలకురిచ్చి ద్రోణుడు వలికెన్.
విరా. 4.189.

2. మదమడఁగు.

కం. హరితలఁపొప్పదు భీష్ముని,
గురునిం గూర్చికొని మనలఁ
గ్రొవ్వఁ బట్టం, గర ముత్సహించు
చున్నాఁ డరయ నతని వచనరచన
నంతయుఁ దెలిసెన్. ఉద్భో. 3.389.

క్రొవ్వలుగు దే. అ. క్రి. (క్రొవ్వ + అలుగు)

మదమడఁగు.

సీ. ... అదిరా నీకుఁ గ్రొవ్వలుగదే
జూతుగాకని తలసూపక యడఁగు
వారు. విరా. 3.37; విరా. 4.71.

క్రొవ్వాడి దే. విణ. (క్రొత్త + వాడి)

మిక్కిలి వాడియైనది.

తే. తునిమి తోడన క్రొవ్వాడి దొడ్
నార, నంబు భీముని వక్షస్థలంబు
దూట, నేయుటయు. భీష్మ. 3.126.

క్రొవ్వాడిమి దే. వి. (క్రొత్త + వాడిమి)

మిక్కిలి పదును, నైశిత్యము.

తే. మరుఁడు దోడ్తోడఁ దేకుపహలి
కదిసి, తూపుగముల క్రొవ్వాడిమి
సూప. ఆను. 1.48.

క్రొవ్విదము దే. వి. (క్రొవ్వ + ఇదము)

దుష్కార్యము, దుశ్చైష్ట.

ఆ. ఆచరించు లేనియట్టి త్రిమూర్తి

యగు, క్రొవ్యక కుదుటఁ గూడువెట్టి
కుదుటఁ లిట్టి క్రొవ్యిదంబులు
సేయఁ, జొచ్చుటిచ్చగించి చూతు
రయ్య. ఉద్యో. 2.9.

క్రొవ్య దే. అ. క్రి.

గర్విండు, మదిండు.

ఉ. ఉక్తిని మనంబు గీడు పరి
కించునె క్రొవ్యినఁ జేటు దప్పనే.
విరా. 3.7.

సీ. వినుము దంభోద్భవుడను రాజు
దనకెదురెవ్వరు తేరంచు క్రొవ్యి
నరుడు, నారాయణుండను వారలు
గంధమాదనమను నగమునఁ దపము
సేయ, వారిమై జని యాహవమునకుఁ
విలిచిన. ఉద్యో. 3.287.

సీ. ... ఒక కాకి యతని పుత్రిక
దాని. తే. కెంగిపలు పెట్టి కొనియాడ
నెలమిఁ బెరిగి, క్రొవ్యి కడు మీటి
యెట్టి పప్పులు దన్నుఁ బోలవని
యెడు దుర్మానమునఁ దృణీకరించి.
కర్ణ. 2.54; ఆది. 6.294.

2. బలియు, అతిశయించు.

ఉ. ... లావునం, గ్రొవ్యిన భీష్ము
నోర్చు రణకోవిరుడైన శిఖండి.
భీష్మ. 2.11.

వ. . . ఇమ్మహాబకంబు శరీరంబు
గ్రొవ్యియున్నది. శాంతి. 3.497.
వి.

1. శరీరమునందలి సక్తత
నొకటి. మేదస్సు. 'ఇది మాంసము
నుండి పుట్టును. దీనివలన ఎముకలు
ఏర్పడును.

శ్లో॥ రసాద్రక్తం, రక్తాన్తాంసం
మాంసాన్నేద స్రతోఽస్థిచ. అస్థో
మజ్జా తతశ్శక్రం శక్రాద్గర్భః ప్రజా
యతే. అష్టాంగహృదయము. శారీర.

3 అధ్యాయ. 62, 63.

సీ. ... బడుగులనైనను బాటించి
పరికించి, గోమున మై గండక్రొవ్య
దేఱ. విరా. 1.101.

కం. కరికచ్చపముల పెన్నెత్తురు
గండలుఁ గ్రొవ్య మెదడు దుష్టిగఁ
బక్షిశ్వరుడాని యధిక బల బంధు
రుడై యమృతమునకేగె దుర్దాంత
గతిన్. ఆను. 1.247,

తే. వాయవంగంబులందు దుర్వ్యాప్తి
గదిరి, నొవ్వఁ దెవులును బుట్టిండు
గ్రొవ్య సెఱచు, నందు తెదలించు.
అశ్వ. 1.178.

సీ. ... క్రొవ్య చెమలించి నమలుచు
నెముకయూట చవిగొని యానుచు.

శ్రీ. 2.9; ఆను. 2.379.

కం. ఇవిధమున నాయితమై, క్రొవ్యె
లరాచంగ నిలిచి కురు పొండవులం,
దెవ్వరు మును గడగిరి. భీష్మ.
1.232.

కం. వివచ్చు నొవ్వ నెంతయు.
గ్రొవ్యన భీష్ముండు గడగు కోల్ల
లయు. భీష్మ. 3.259.

కం. ఇవిధమున శినివీరుని, క్రొవ్య
చెఱచి పొండు పుత్రకుల బాణంబుల్
నివ్వటిలనీక నలుపుర, నప్పీరుడు
నొవ్వనేసె నద్భుత భంగిన్. శల్య.
1.228.

3. పుష్టి, బలుపు.

అ. ... ఆఁకొని ముసిండి దినినఁ
గ్రొవ్వలావుఁ, గలుగునయ్య. ఉద్యో.
3.333.

కవిరాజ విరాజితము ... కాలము
ముట్టి రుజన్ జర నెవ్వగ పై,కొన
దొరకొల్పి క్రమంబున నంగము
క్రొవ్వను జెల్లును బాపి ప్రయోజన
రహితంబుగఁ జేసి యపాత్రపుఁ
జావొనరించుఁ గురుప్రవరా. శ్రీ.
1.55.

4. విజృంభణము, అతిశయము.

కం. అంతకంతకు నివ్వట్టిలు నా
కర్ణ క్రొవ్వన నివ్వెఱపడిన నవ్వీ
రుండు గోవులందోలు కోల్పులి కైవడి
గొంతేయ బలంబులం బఱప. కర్ణ.
3. 172.

7. మదోక్తులు, గర్జనములు. రజ్జులు
(బడాయి కొట్టటలు).

చం....తగు మును ఘోషయాత్రను
బదంపడి గోగ్రహణంబునందుఁ జేరు
గొనిన నీకు నిట్లుంట క్రొవ్వలు
దిక్కుము సాలునిన్నియున్. ద్రోణ.
5.99.

శ్లో. ఒహశః కత్తసే కర్ణ కౌరవస్య
సమీపతః సం. భార. ద్రోణ. 158.14
శ్లో. తావత్ గర్జసి రాధేయ యావత్
పార్థం న పశ్యసి. ద్రోణ. 558.20.

క్రొవ్వెడ దే.వి. (క్రొవ్వ + వెడ)కబరి,
కొప్ప.

సీ. ... తఱివేచి వెనువెంటఁ దిగులు
కామాంధకారము లీలఁ గ్రొవ్వెడి
గొమరు మిగుల. విరా. 4.26.

క్రో

క్రోతి దే. వి.

వానరము, కోతి.

కం. ... ఎరకై వెరవునఁ గాకులుఁ
బరువడిఁ జీకాకుపఱుచు భంగి నలఁ
చుచున్. ద్రోణ. 1.258.

ఉ. ... కూడు గూరలా,కోమలు
లాఁగఁగా గడఁగి క్రోతులకన్నియు
బంచివెట్టి రు,ద్దామ విహారంబు వసుదా
వర యాదవు లేమిసెప్పదున్. మౌస.
37.

ఉ. కూడిన కొండముచ్చలను
గ్రోతులనుగ్రత ముట్టికినక్క జెండా
డెడ. ఆర. 7.110.

క్రోడము సం. వి. అ. పుం.

1. పంది.

సీ. ... ప్రిదాతరాడుఁడై క్రోడంబు
నకుఁగాఁగఁ, జెనఁగి చిక్కినత్రితో
చనునికంటె. ... కర్ణ. 2.24.

2. తోపలి భాగము.

వ. అఖిల గగన క్రోడ పీడనంబు
సేయుచున్నదాని ఋశ్యమూక
కైలంబుఁ జేరి...ఆర. 6.368.

క్రోడాడు దే. స. క్రి.

కోరాడు

(ఏనుఁగు, వృషభము, లేడి మున్నగు
నవి కొమ్ములతోఁ బొడుచు).

మ. ... నిల్చు మలయున్ మట్టాడు
గ్రోడాడు నే,మఱినట్లుండుఁ దృణంబు
మేయు మలయున్ మాయామృగం
బిమ్ములన్. ఆర. 6.327.

క్రోడాత్ముడు సం. విణ. న్.

వరాహావతారమై తిన వాడు, విష్ణువు కం. వారాహరూపమునఁ బెంపారిన దంష్ట్ర నొకట నవని సగిరి కాంతా రంబుగ నెత్తిన యాశౌరిం గ్రోడా త్ముదలఁతు నమ్మగ్భక్తీన్. శాంతి. 2.41.

క్రోధ సం. వి. ఆ. శ్రీ.

దక్షుని కూతురు. కశ్యపుని భార్య. ఆది. 3.61.

క్రోధకీర్తి సం. వి. ఇ. పుం.

సుపర్ణుండు క్రోధకీర్తియై పుట్టె. ఆది. 3.80.

క్రోధజము సం. వి. అ. న.

కోపము వలనఁ గలిగినది-వ్యసనము, వాక్పారుష్యము, దండపారుష్యము. వ. .. క్రోధజంబులగు వాక్పారుష్య దండపారుష్యంబులను దగులక ... శాంతి. 2.285.

క్రోధన, క్రోధనుండు సం. విణ.

(అ. ఆ. అ.)

కోపము గలది, కోపము గలవాడు. సీ.... ప్రేమాది క్రోధన భర్తృపుత్రుల యందు నిఁజ్నేహ గృహకార్య నిపుణ గాదు. ఆను. 5.299.

కం. వినుమలసుండును గర్వియు, ననర్థభాషియును మత్సరాచీడుఁడుఁ గ్రోధనుండును గావలవదు శక్త్యను రూపతః జేయవలయు నాతిధ్యంబున్. శాంతి. 5.454.

వ. నీ వతిక్రోధనుండ వగుటయు నెఱుంగుదు నీ కోపంబున నొక్క కొక్కెర పెహించుచు గాదె. ఆర. 5.22, అశ్వ. 4.277.

క్రోధము సం. వి. అ. పుం.

కోపము, కినుక, ఇష్టాద్ధప్రాప్తికి నిరోధము గలిగినప్పుడేర్పడు మనోవికారము. ఇది పరుల దోషములచే వృద్ధి పొందును. ఓర్పుచే నశించును.

మ. ... మన యర్జునద్విపము క్రోధా వేశదుర్దాంత ద,చ్చి విలాసోద్భట భంగి నేవదరి కౌరవ్యాంబుజ శ్రేణిఁ జిక్కువడం జేయదె యొక్క వ్రేల్చి డిన. విరా. 1.56.

సీ. మానలోభములఁ గామక్రోధములఁ బాసి సర్వజంతులను సముద వగుచు. శాంతి. 2.210.

సీ. పరుల దోషంబునఁ బ్రభవించుఁ గ్రోధమక్షిణ క్షమాయుక్తి జేసి పొలియు. శాంతి. 3.421.

శ్లో॥ లోభాత్క్రోధః ప్రభవతి పర దోషై రుద్భవతే. సం. భార. శాంతి. 163.7.

క్రోధలిప్త బృందారకములు సం.వి.బ.

ఒక తెగకుఁ జెందిన రాజులు. వీరు దుర్యోధను పక్షంబునఁ బోరాడిరి. ద్రోణ. 2.94.

క్రోధవశ గణము

క్రోధకు కశ్యపునకుఁ బుట్టిన సంతానము. ఆది. 3.65.

క్రోధవశుండు సం. వి. అ. పుం.

ఒకానొక రాక్షస సేనాధిపతి. ఈలినిని రావణుండు కపివీరులపైఁ బంపెను. విభీషణుఁడీతని సంహరించెను. ఆర. 7.70;71.

క్రోధాత్ముడు సం. విణ. న్. పుం.

క్రోధస్వరూపము గలవాఁడు. పరశు
రాముఁడు.

ఆ. పరశురాముఁడనఁగ భవ్యుండు
జమదగ్ని, కుద్భవించి యిరువదొక్క
మాణు, మనుజుపతులనెల్లఁ దునిమిన
క్రోధాత్ము నధికభక్తి శార్థి నాశ్ర
యింతు... శాంతి. 2.44.

క్రోధి సం. విణ. (న్. నీ. న్).

కోపము గలవాఁడు.

తే. (దుర్యోధనుఁడు) బరుల యున్నతి
సయిరింప నోపఁ దధిక, బలుఁడు క్రోధి
శూరశ్ర సుంపన్న బుద్ధి, బుద్ధిసెప్పిన
వినియెడు ప్రోడగాఁడు. శ్రీ. 179.

కం. ... క్రోధిగాఁ దపస్వికిఁ జన్నే
అది. 2.173.

వి.

ప్రభవాది అణువది సంవత్సరము
లలో 38వ సంవత్సరము.

క్రోధుఁడు సం. వి. అ. పుం.

1. సర్పశ్రేష్ఠుఁడు; బలరాముఁడు శరీ
రంబు విడుచునప్పుడు సేవింపవచ్చిన
వారిలో ఒకఁడు. మౌస. 77.

2. రాహువంశమునఁ బుట్టినవాఁడు.
ఆది. 5.158.

3. రుజస్కరుని కొడుకు. ఆర.
5.158.

4. మృగి, మృగమంద మొదలగువారి
తండ్రి. ఆది. 3.71.

క్రోయు దే. స. క్రి.

(సర్పము వహ్ని మొ. జిహ్వలు
చాచు).

కం. నాలుకలు గ్రోయుచు విష,
జ్వాలలు నిగుడంగ నుగ్ర సర్ప

ద్యయ మా, భీలాకృతి నుండఁగ...

ద్రోణ. 2.371.

(కృష్ణుఁడు కుంతితోననిన మాట).

తే. నాలుకలు గ్రోయు నర్జునానలము
దఱిసి, యెర గొనంగని సంతృప్తి
యెసకమెసఁగు. ఉద్యో. 4.12.

క్రోలు దే. స. క్రి.

త్రాగు, పానము చేయు.

సీ. అలరు తేనియ గ్రోలి యన్న
సోలంబుల మురియు తేఁదెల నును
మ్రోత యింపు. ఆను. 1.181.

చం. ... విషమెత్తి క్రోలి యది
యంగము నారటపెట్ట నన్యులం గిని
సినయట్లు. ద్రోణ. 4.209.

చం. .. ఆసవంబుల సముత్సుకతం
గనకంపుఁ గోరలం, గొని హరిసన్ని
ధానమునఁ గ్రోలిరి యాచవులు ...
మౌస. 39.

తే. ... నెత్తురైతికొని క్రోలు క్రూ
రాత్ములెచటనైన, నెన్నఁదేనియుఁ గలి
గిరే. శ్రీ. 1.162.

వి.

ఉ. కావున భారతామృతము కర్ణపుటం
బుల నారఁ గ్రోలి (భారతము ఆస
క్తితో విని-అని భావము). విరా. 1.39.

చం. ... నీ, వదన సరోజ సౌరభ
మవారణ నన్నును గ్రోలనిమ్ము.
(ఇచ్చట 'అప్రూణించు' అని భావము)
విరా. 2.121.

చం. పొలఁతుక కాంతి యింత పొలి
వోవఁగనీకెసలాఁ దార ని, శృలత
గడంగి క్రోలికొనఁ జాలుటఁ గీచక
ముఖ్యలోచనం, బులు 'నయనం ప్రధా

న'మను పూర్వవచస్పితి తప్పకుం
డగా నెలమి వహించె దక్కుంగల
యింద్రియ వర్గము ధిక్కరించుచున్.
విరా. 2.35.

(ఇచ్చట 'అర్హముతో చూచు' అని భావము).

ఉ. ఆదటఁ బూర్వశాస్త్రముల యర్థము
లారంగఁ గ్రోలి తత్త్వసంవేద సుధా
రసంబున చవిం జిరసౌఖ్యము బొంద
నేరక. శాంతి. 1.141.

(ఇచ్చట 'అభ్యసించు' అని భావము)
చం. ... నెనడును గ్రోలి భూతములు
నిక్కుచు నీల్గుచుఁ బొక్కుచుండఁ
గాన్. ద్రోణ. 2.312. (ఇట 'తీను'
'ప్రింగు' అని భావము)

మ. చతురంగంబుల నొక్కపెట్ట
వివిధాస్త్ర జ్వాలలం గప్పఁగానతి
వేగంబున ప్రింగెఁ గ్రోలె ఘనమా
యన్ రూపదంగించె ద్రోణ. 3 167
(నీరువలె త్రాగెనని భావము).

సీ. వరుచూడ్కి ముద్దియ వదనంబుపైఁ
బాణి తివుటమై నునుఁగాంతి తీవు
గ్రోలు. సుందరీ రత్నంబు చూపు.
విరా. 5.395.

(ఇచ్చటను 'లక్ష్మదశముతో చూచు' అని భావము).

వి.

క్రోవి, గొట్టము.

వ. అమలగతిఁ గరముఁ గ్రోలుగ,
నమరిచి మానిత లపో మయాధిక
శక్తిన్, ధమనక్రియ నొకరించిన,
నమిత గుణా చెప్పఁ బట్టలయ్యెడు
దానన్. అశ్వ. 1.21.

క్రోవి దే. వి.

భూమిలోపల నీళ్ళు వచ్చుటకేర్పఱ
చిన మార్గము సొన, ఊట కాలువ.
చం. కొలఁకుల వాఁగులన్ నదులఁ
గ్రోవుల నావుల నిర్దురంబులం, గల
యఁగ రోసి రోసి. ఆర. 4.332.

క్రోవి వై. వి. (సం. కురవకః)

కురవకము. ఎఱ్ఱ గోరింట.

మానిని. ఏచి తనర్చి తలిర్చిన
క్రోవుల. ఆది. 4.20.

క్రోశము సం. వి. అ. పుం.

కోసు. కూత వినిపించు దూరము.
 $\frac{1}{4}$ యోజనము. రెండుమైళ్ళు. సుమారు
 $3\frac{1}{2}$ మైళ్ళు. వేయిదండముల పరి
మితి అని కొందఱు; రెండువేల దండ
ముల పరిమితి అని కొందఱు. రెండు
వేల విండ్లపట్లు కొలఁది. (శ. ప.)

శ్లో॥ హస్తై శ్చతుర్భి ర్భవతీహ
దండః క్రోశస్సహస్ర ద్వితయేన చ
తేషాం. (బీలావతి) ఆ. ని.

గవ్యూతిలో సగము. ఇరువది నాలుగు
అంగుళము లొక హస్తము; ఎనిమిది
వేల హస్తములొక క్రోశము.

శ్లో॥ చతుష్కాధిక వింశత్యా అంగు
లైర్దస్త ముచ్యతే. సహస్రైరష్టభి
ఖ్యాతం హస్తై క్రోశ మాత్రకమ్.
అమరము.

ఉ. తమ్ములు ధౌమ్యుడున్ సతియుఁ
దానరదంబుల తోడఁ గ్రోశమాత్ర
మొకచోటి కల్లఁజని. విరా. 1.58.

క్రొ

క్రొంచద్వీపము సం. వి. అ. పుం. న.

క్రొంచము అను పేరుగల ఒకానొక దీవి. ఇది సప్తద్వీపములలో నొకటి (సప్తద్వీపములు: జంబువు, ప్లక్షము, కుశము, క్రొంచము, శాకము. శాల్మలము, పుష్కరము).

ఇది జంబూద్వీపమునకు ఎనిమిది రెట్లుండును. భీష్మ. 1.27. చూ. ద్వీపము.

క్రొంచము సం. వి. అ. పుం.

కొంచేపిట్ట. (భూ. క్రొంచే)

సీ. ... అన్నఁ దిట్టిన క్రొంచమై పుట్టు.... ఆను. 4.263.

2 ఒకానొక పర్యవము.

కం. ఒరికొడుకు బాణుఁడనియెడు, బలవదసుర వల్లభుండు బాధించు నమర్త్యులఁ గ్రొంచపర్వతాశ్రయ బలిఘఁడయి జగములెల్ల భయముం బొందెన్. శల్య 2.190; ఆర.5.207

3. ఒకానొక ద్వీపము (చూ.క్రొంచ ద్వీపము).

4. భీష్ముఁడు తన రెండవనాటి యుద్ధమునఁ బన్నిన పూహము. (చూ. పూహము). భీష్మ. 2.20;25.

క్రొంచారి సం. వి. ఇ. పుం.

వాడియగు బాణమున, క్రొంచ పర్వతమును ఛేదించినవాఁడు. కుమారస్వామి వ. ... సకల భూతగణంబులుం బఱతెంచి క్రొంచారిం బరివేష్టించె. ఆర. 5.214.

క్రొర్యము సం. వి. అ. న.

క్రూరిభావము. క్రూరత్వము, నిర్దాక్షిణ్యము.

కం. ఇంత యెఱుంగక సైన్యము, యిచ్చించి తలల చీరలెఱుంగక మోహఁ, క్రాంతంబులయ్యెఁ బని దెగుఁ గొంతేయుఁడు సొరఁడుగాని క్రొర్యంబుసకున్. విరా. 5.215.

కం. జనపతియుఁ గృపప్రముఖులుఁ, గనుఁగొన నిట్టనిలసుతుఁడు గ్రొర్య మొడల్ గై, కొనినట్లు పేర్చి దుశ్శాసనుఁ జంపుటఁ జూచి రోషసంరంభమునన్. కర్ణ. 3.227.

క్రీ

క్రీష్ణము సం. విజ. (అ. ఆ. అ.)

కేశము నొందినది, నొవ్వునొందినది, ఉపవాసాదులచే కృశించినది.

వ. ... ద్వాదశ వార్షిక వ్రత క్రిష్ణదైయున్న కృష్ణంగాన ముసీంద్రులు... వచ్చిన. ఆను. 4 397.

క్రీష్ణుఁడు సం. విజ. (అ. ఆ. అ.)

(చూ. క్రిష్ణము.)

క్రీ

క్రీ.బు.దు సం. విజ. (అ. ఆ. అ.)

పుంస్త్రము లేనివాఁడు, మగతనము లేనివాఁడు.

వ. . సవ్రసాచి నిశ్చిప్తాయుధంబైన శమీవృక్ష సమీపంబున కరుగు నవసరంబునం గ్లీబ రూపచ్ఛన్నుండ య్యును బ్రస్ఫురణ విశేష భీషణుడగు నతనిం గనుఁగొని. విరా. 4.85.

తే. (దై వపిత్రములకు) క్షీణుఁ గుప్పి
దేవలకు ... వేదవిక్రయ విడువ
వలయు. ఆను. 2.56.

కృ

కృదము సం. వి. అ. పుం.

ఆర్ద్రత, తడి.

వ. ... తదీయ చర్మాస్థి శ్రేణులు
దటంబులై చనరం బ్రభూత రక్త
మేదః క్లేషంబులేడై పాతీ చర్మబ్బుతి
యనుపేరం బరగె. ఆను. 3.86.,
ఆశ్వా. 4.252.

కృశము సం. వి. అ. పుం.

1. దుఃఖము.

తే. వినుము ప్రజ్ఞాధిరూఢుడై వనట
దక్కినంపుతి క్లేశపరుల భూస్థలిఁ
జరించువారి నచలంబుపై నున్న
వాడు సూచునట్లు చూచుట సూచె
నేర్పమల హృదయ. శాంతి. 1.129.

2 వృధ, బాధ, కష్టానుభవము.

కం. కావున మీపడిన యర, జ్ఞావాస
క్లేశమునకు నజ్ఞానవిధిన్ సేవకులరైన
దానికి. నోవకుఁడీ మీరు లఘుమనో
వృత్తులరై. ఉద్యో. 1.208.

కృ

కృణత్ సం. శత్ర.

ధ్వని సేయుచున్న.

చం. కృణదనుకెంజీ కలిత కాంచన
కాంచి కలాపమున్. ఆను. 8.178.

కృణనము సం. వి. అ. న.

చిటుగంటలు మొదలగువాని ధ్వని,
మ్రోత.

మ. ... కింకిరీ, కృణన వ్యావృత
హేషితస్వనములున్. విరా. 3.159.
కం .. రథనేమి కృణనంబు. శల్య.
1. 128.

క్వా

క్వాణము సం. వి. అ. పుం.

ధ్వని, మ్రోత.

శా. బాణజ్వాలలు బెట్టు పర్వ గగన
ప్రక్షోభణ జ్వాలలతా, క్వాణ స్ఫూర్తి
చటచ్చటారవముగాఁ గర్ణోగ్రదావాగ్ని
... వెలుంగొందె. కర్ణ. 2.184.

క్ష

క్షణము సం. వి. అ. పుం.

1. $\frac{4}{5}$ సెకండు. అతి సూక్ష్మకాలము.
2. ఒక గడియలో 6వ వంతు
కాలము, ఇది సుమారు 4 నిమిషము
లగును.

"క్షణః తే తు ముహూర్తౌ ద్వాదశా
స్త్రియామ్. ఘటికా ద్వయం
ముహూర్తః. (అమ.)

ఉ. ఖేదము దక్కుమీ క్షణమ కీచకు
దండితుఁడేసి నీకు నా, హృద మొనర్చు
నేనని నయంబునఁ గేకయరాజపుత్రి.
విరా. 2.160.

2. ఉత్సవము.

మ. ప్రణుత ఔత్ర గుణంబు విక్ర
మము దర్పంబేర్పడన్ విక్రమ క్షణ
దానంబొనరింపుము. ఆర. 1.253.

క్షణికము సం. విణ. (అ. అ. అ.)
నశ్వరము, క్షణకాలముండునది.

కం. మతిఁ దలఁపఁగ సంసారం, బతి
చందల మెందమావులట్టుల సంప,
తృతతులతి క్షణిరంబులు, గత
కాలము మేలు వచ్చుకాలము కంటెన్.
ఆది. 5.159.

క్షణియించు సం. స. శ్రీ.

(భోజనమునకు రమ్మని) ప్రార్థించు.
వ. అయ్యా నీ వతిధివి. మాయంటం
గృతభోజనుండవై పొమ్మని క్షణి
యించిన. ఆది. 1.99.

క్షతజము సం. వి. అ. న.

గాయమునుండి పుట్టినది, నెత్తురు,
రక్తము.

శా. . సంగ్రామాన్ని కాజ్ఞాపూ
తుర్గా వైరిక్షతజంబు వ్రేల్చి.
శాంతి. 1.181.

క్షతము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)

గాయపడినది, చీల్చబడినది, బాధిం
పబడినది, కొట్టబడినది.

వ. ఇట్లు విరళుండును విశిఖతతి
దేహుండునై యతఁడేదుఁడెనిగినట్లు
నీదు మఱిదియగు వృషకు నర
దంబు మీదికరిగె. భీష్మ. 3.30.

వి. అ. న.

గాయము, గంటి.

కం. క్షతములఁ బెల్లు దొరఁగు శోణి
తము. విరా. 3.191.

చం. క్షతమున ముక్కునం జెవులఁ
గన్నుల నొక్కెడు రక్తముగ
మాఘతముగఁ జేయఁగా నతఁడు
బోరగిలం బడియెన్. శల్య. 1.285.

2. అపాయము, కీడు.

తే. బ్రాహ్మణ క్షతత్రాణ తత్పరతఁ

జేసి, క్షత్రియాభిధానంబు రంజనము
నెల్లప్రకరం జేయుట కతమున రాజు
నామమున బ్రవర్తిల్లె నా నృపాలు
నకు నధిప. శాంతి. 2.215.

క్షతి సం. వి. ఇ. శ్రీ.

గాయము, గంటి.

ఉ. . అర్తతన్ సహ, స్రాక్ష తనూజ
సారిధి రధాశ్వ చయ ధ్వజముల్
పరాశ్రు క్షతిలేక యొప్పె గురు
నైస్వము వెక్కనమంది యెగిలన్.
విరా. 5.57., ఉద్యో. 4.385.

క్షత్రదేవుడు సం. వి. అ. పుం.

పాంచాలుడు; మహారథులతో జేరిన
వాడు. ఉద్యో. 4.265.

ఈతఁడు లక్ష్మణునితోడ యుద్ధము
చేసెను. ద్రోణ. 1.165.

ఈతఁడు శిఖండి కొడుకైనట్లును
దుర్యోధనుని కొడుకగు లక్ష్మణునిచే
జచ్చినట్లును సంస్కృతమున గలదు.

క్షత్రధర్మిడు సం. వి. న్. పుం.

పాంచాలుడు; ఇతఁడు సాత్వికతోఁ
జేరి ద్రోణునితో యోసెను. ద్రోణ.
2.4.

(ఈతఁడు ధర్మమన్నుని కొడుకై
నట్లును అర్ధరథులతో జేరినవాడై
నట్లును ద్రోణాచార్యునిచే వధింపఁ
బడినట్లులను సంస్కృత భాషమున
గలదు.)

క్షత్రబంధుడు సం. వి. ఉ. పుం.

ఒకానొక రాజు

అ. క్షత్రిబంధుడనఁగఁ గలదొక్క
సరపతి. ఆను. 4.46.

క్షత్రము సం. వి. అ. న.

క్షత్రియ వర్ణము. రాచే కులము.

ఆ. క్షత్రమునకుఁ బట్టు
బ్రాహ్మంబు, బ్రాహ్మణునకు యోని
రాజుగాన, యుభయ వర్ణనంబు నొం
దొంటి విడువమి, వెలుగు రెండు
మాయ విడిచెనేని. శాంతి. 2.814.

ఆ. క్షత్రధర్మమింత కష్టమగునె.
ఉద్యో. 3.15., శాంతి. 6.888.

వ తొల్లి జమదగ్నిసుతుండయిన
రామునిచేత ధాత్రి యపగత క్షత్రం
బయిన. సభా. 1.109.

2. క్షత్రము, క్షత్రియత్వము.

వ. అప్పరమేష్ఠి వారలతో భృగు
కుశిక వంశంబులకు బ్రహ్మ క్షత్రం
బులు దడంబడి సంకరంబు వాటిల్లు
నని చెప్పె. ఆను. 2.381; శాంతి.

2.312.

ఉత్తరవర్గ సంత. వి. న్. పుం.

ఉత్తరవర్గము

ఈతఁడు ద్రోణునితో యుద్ధము చేసి
మరణించెను.

వ. ... సాత్యకి ధృష్టద్యుమ్ను...
క్షత్రధర్మ క్షత్రవర్ములును ...
యక్కుంభసంభవుం దలపడిన
ద్రోణ. 2.4.

ఆ. క్షత్రవర్మ గురుని చాపంబు
ద్రుంచిన, వేణ యొక్క దొడ్డవిల్లు
రియము, మెఱయఁ గొని యతండు
మెఱుగులు గిఱికొను, నారసమున
వాని నామమడచె. ద్రోణ. 4.124.

ఉత్తాత్ముడు సంత. వి. న్. పుం.

క్షాత్రమే స్వరూపముగాఁ గలవాడు;
శ్రీరాముడు.

కం. క్షత్రాత్ముఁ గొలుతు దశరథ,
పుత్రున్ శ్రీరాముఁ డనఁగఁ బోలివిన
దేవున్. శాంతి. 2.45.

క్షత్రియుఁడు సంత. వి. అ. పుం.

క్షత్రియ జాతియందుఁ బుట్టిన వాడు;
రాచేవాడు.

ఉ. క్షత్రియుఁడోడునే తగదు కౌరవ
రాజ యొకండ నేఁ బృథా, పుత్రుల
లోనఁ చిన్న నినుఁ బోరికీ బిల్వగ.
విరా. 5.203.

2. విణ.

తే. బ్రాహ్మణులను అపాయమునుండి
రక్షించువాడు.

తే. బ్రాహ్మణ క్షత్రాణ తత్సరతఁ
జేసి, క్షత్రియాభిధానంబ. శాంతి.
2.215.

క్షతాత్ త్రాయతే క్షత్తః తస్యాపత్యం
క్షత్రియః

ఉపణము సంత. వి. అ. న.

నాశనము.

ఉ. శిక్షితచిత్తులార శుభస్థిద్ధులు వొందు
ననేకజన్మ పాప క్షపణంబునన్
వెలుగు భారత సంహితకెల్లఁ బుండరీ
కాక్షుని వాసుదేవుఁ బ్రకటార్థముగాఁ
గని విన్న మానవుం, డక్షయ పుణ్య
లోకముల యందు రమించు నిరామయ
స్థితిన్. స్వర్గ. 91.

ఉపితము సంత. విణ. (అ. ఆ. అ.)

త్రోసివేయఁ బడినది.

శిఖరిణి. తపస్సాస్వాధ్యాయాది ఉపిత
మల చిత్ర ప్రకలితా, శ్రీ. 1.187.

ఉపితుఁడు సంత. విణ. (అ. ఆ. అ.)

కృశించిన వాడు.

కం. జప నియమ స్వాధ్యాయ,
ప్రపంచములు విడువఁగలరు బ్రాహ్మ
ణులు జనాధిప శూద్రులు విపుల
తపః క్షపితులు గాఁగలరు వినవె
కలికాలమునన్. ఆర. 4.289.

క్షమ సం. వి. ఆ. శ్రీ.

1. ఓర్పు, అపకారులయందు సైతము
కోపము జనింపకుండుట. ప్రియా
ప్రియ సంఘటనలయందుఁ గలుగు
ఓరిమి.

కం. క్షమియించు వానిఁ గని చా,లమి
వెట్టుదురై ననుం దలంప ననూన,క్ష
మయ కడు మెఱయు తొడవు, త్రమ
రూపము గోరువారు దాల్తురు దానిన్.
ఉద్యో. 2.40., ఆర 1.223.

తే.....ఏను శాంతి,దాంతి సత్య క్షమా
భూతదయలఁ జెంది,నాఁడ తోభాదు
లొందవు నన్ను నింక. శాంతి.4.52;
శాంతి. 3.417.

2. సామర్థ్యము.

కం. అమరాధిపుఁ డమృతము గొని,
యమరావతి కరిగి తొంటియట్టుల
సుస్థా,నమున నవిచలిత రిషా,క్ష
ముఁడై రక్షించుకొని సుఖస్థితినుండెన్.
ఆది. 2 120.

3. భూమి.

వ.... ఆసన్న క్షమాసీనుండై జనక
జననాథ సంచాదవిధంబు విన్నవించి
విశేష సమ్మదం బావహించె. శాంతి.
6.295.

కం. ... పాండు క్షమారమణు పెద్ద
కొడుకు కౌరవముఖ్యా. అశ్వ.4.211.

క్షమత సం. వి. ఆ. శ్రీ.

సమర్థత.

కం. తమ జాతికిఁ దగు కర్మ,క్షమ
తలు లేకున్నయట్టి జనములు గపిలా,
సమధిక పూజన తద్దా,నము తొన
రింతురవి వాచు నా దురితములన్.
ఆను. 3.100.

క్షమము సం. వి. ఆ. శ్రీ.

చాలినది, సమర్థమైనది.

చం. అనవుడు మత్స్య భూరమణుఁ
దాతనికిట్లను నెట్లు శూద్రుఁగా,నినుఁ
దలఁపంగవచ్చు ధరచేభరణ క్షమ
మూర్తివీవు. విరా. 1.220.

చం. ... భూ,భర హహన క్షమం
బగుచుఁ బౌరవ కౌరవ పాండవాన్వ
యం,బురుగుణ సంపదం జెరింగి
యొప్పె సమస్త జగత్ప్రసిద్ధమై. ఆది.
3 88., ఆర. 1.223.

క్షమాధరము సం. వి. ఆ. పుం.

కొండ.

మ...అప్రాపతూ,పురయఃబుగ్రము
గాఁగ బిట్టడిరి దంభోళి ప్రభగ్ను
క్షమా,ధర శృంగాకృతిగా హరించె
బహురత్న స్థిత రశ్మిచ్ఛటా,స్ఫురి
తంబైన కిరీటమున్ విజయునొప్పుఁ
దేజముం గుండఁగన్. కర్ణ. 3.321.

క్షమావంతుడు సం. వి. (కే. తీ. కే.)

ఓర్పు గలవాడు, సహనశక్తి గల
వాడు.

వ... వర్ణంబులు నాలుగింటి మీదను
వేచిస్వయండు దయ గలుగవలయు
గేవల క్షమావంతుడగుటకు సాదురే
నుంగు చంపఁజై యుండు. శాంతి.
2.177.

క్షమి సం. విజ. (న్).

ఓర్పుగల వాడు.

కం. క్షమగల వానికిఁ బృథ్వీ, సము
నకు నిర్మలము విజయ సంస్థితిగల్గెన,
క్షమియైన వాని భుజ విక్రమము
గడున్ వెలయు సర్వకార్య తమమై.
ఆర. 1.223.

క్షమించు, క్షమియించు సం. స. క్రి.

సహించు, ఓర్పు.

కం. క్షమించు వారిఁ గని చాలమి
వెట్టుదురైనను దలంప ననూన,
క్షమయ కడు మెఱయు తొడ, వృత్తమ
రూపము గోరువాడు దాల్చురు దానిన్.
ఉద్యో. 2.40; ఆది. 7.143.

2. మన్నించు, కృప సైరించు, ఓర్పు
వహించు.

కం. క్షమియింప వలయు నొకఁ
డెఱుఁగమి నేమేనన్న. విరా. 4.225
కం. క్షమియింప నెచ్చరము విరా.
4.227.

వ. ... నీవు నాకు బసన్నుండవై
క్షమింపుమనిన. ఆర. 3.195.

క్షయము సం. వి. అ. పుం.

1. నాశనము.

చం. ఆఖిల జనవయఃజయి జయాప
జయఃబులు రెండునుం దుదిన సుఖ
ములగాని యా పనికిఁ జొత్తురె
యుత్తములు. ఉద్యో. 1.296.

కం. అమలనాదునికొడుఁ సొంబుఁడు
గను యాదవ క్షయాపాదన క, ల్యం
బగు ముసలము. మౌన. 9.

2. ఇల్లు, గృహము.

చం. ... హంసుఁడు నా దిశకుండు

నంతక, క్షయగతులైన నిష్ఠ గత
గర్వమునన్ మగధేశ్వరుండు ని, శ్చ
యమతి నున్నవాడు నిజసంక్షయ
కాల విశంకీతాత్ముడై. సఖా. 1.160.

క్షరణము సం. వి. అ. న.

నశించుట.

మాలిని. క్షరణ రహిత వృత్తి. భీష్మ.
3.454.

క్షరత్ సం. శత్ర.

ప్రవించుచున్న, కాలుచున్న.

మాలిని ... మధ్యమానేందు బింబ,
క్షరదమ్మత వికారోత్సారణానంద
రూపా. శల్య. 2.422.

క్షరము సం. విజ. (అ. అ. అ.)

1. నశించునది, నాశనము.

తే. క్షరము నక్షరమును నీవ కర్త
యనుచు, కర్తయును నీవ యాద్యంత
గతులు నీవ, యొక్కడై వెలిగెడు
పురుషోత్తమాభి, దాన వాచ్య విసమ్ర
వాత్యల్య కల్య. శాంతి. 2.10.

వి. అ. న.

2. నశించునటువంటిది, వినాశిజడిము.
ఇచ్చుది సర్వభూతములగు స్థావర
జంగమముల యొక్క శరీరములందుఁ
గల నాశన భావము.

తే. క్షరము నక్షరము ననంగలపు
రెండు మూర్తులార్యకళిం భూతము
లను బూర్వ, మెలయు మృతమన
దివముననుండు నమృత, మనఁగ నప
రంబు రెండినిగను బుధుండు. శాంతి.
5.111.

3. ఇరువదినాల్గు తత్వములు.

కం. క్షరమంక్ష్రు దాని వలనను, క్షరి

యించిన తర్హములను జనవత్సల
య,య్యిరువది నాల్గింటిని దర,తరమ
విభాగించి చెప్పెదం దెలియంగన్.
శాంతి. 6.6.

కం. క్షర మయ్యిరువదినాలుగు,నర
నాథా యక్షంబునకు నెయ్యెడలన్,
క్షరభావము లేవయ్యక్షరము విలాస
ములు సూచె క్షరతర్హముల్. శాంతి.
6.9.

క్షరితము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.).

స్రవించినది, కాటినది.

సీ. క్షరిత మొకప్పుడు శార్దూల
చర్మంబు,పరిధాన కరణి విభాసిత
ముగ. సౌ.ప్ర. 1.9.

క్షరియించు సం. అ. క్రి.

పుట్టు, కలుగు.

కం. క్షరమండ్రు దానివలనను,క్షరి
యించిన తర్హములను జనవత్సల
య,య్యిరువదినాల్గింటిని దర,తరమ
విభాగించి చెప్పెదం దెలియంగన్.
శాంతి. 6.6.

క్షా

క్షాంతి సం. వి. ఇ. శ్రీ.

ఓర్పు, క్షమ.

కం. స్మృతి సౌఖ్య షాంతి శ్రీ,ధృతి
క్రితలు గలుగు దుర్మతియుఁ గ్రోధము
లుబ్ధతయును మాత్సర్యము లేవతి
పుణ్యత విష్ణుభక్తులైన జనులకున్.
ఆను. 5.32.

క్షాంతుడు సం. విణ. (అ. ఆ. అ.).

ఓర్పుగలవాడు, సహించువాడు.

శా. ... నీకొకరిని జెల్లెన్ సహిం

పంగ వి,భావ షాంతులు లేక ధార్మి
కులు నిక్కంబిట్టరే యెవ్వడన్. ఆం.
4.157.

క్షాత్రిము సం. విణ. (అ. ఈ. అ.).

క్షత్రియునకు సంబంధించినది.

వ. ... ఉత్తమ క్షాత్రిసరణి సాధితం
బైన భూవలయంబు పాలింపుము.
శాంతి. 1.222.

వ. .. క్షాత్రింబయివ చరువు మీ
రిల్లెత్తిచ్చి బ్రాహ్మంబున దాని నీవు
పుచ్చుకొనుము. ఆను. 1.110.

వి. అ. న.

క్షత్రియ ధర్మము.

ఉ. క్షాత్రసమగ్రు లార్కనుత గౌరవ
దీపులు వర్ణనీయ సౌ,బ్రాత్రులుదాత
దైవబల భవ్యులు దివ్యసమానులా
పుథా,పుత్రులు.

2.ఒక విధమగు వివాహము-వధూవరు
లిరువొకరి నొకరు గోరి నిశ్చలమగు
పరస్పరానురాగము గలిగియుండుట
చూచి చేయు వివాహము; ప్రేమవివా
హము. తల్లిదండ్రులు అంగీకరించి
చేసిన అది క్షాత్రమను వివాహమగును.

ఉ. క్షాత్రమండ్రు బుధులు గన్వ
పురుషుఁ గోర,నతఁడు గన్వపించు
నానసేయ,నచలమగు పరస్పరాను
రాగము గని,ప్రమద మెనఁగఁ చేయు
పరిణయంబు. ఆను. 2.222.

(ఇతర స్థలములందుఁ జెప్పఁబడిన
అష్టవిధ వివాహములలో దీని పేరు
గానరాదు. చూ. వివాహము).

క్షాళనము సం. వి. అ. న.

కడుగుట.

కం. పంకజభవ సన్నిభుడమ పంక
జ్ఞాన మహా తపస్సలిలుడనా, తంక
మతి ప్రైశిష్ఠ్యుడు, దంకుండను ముని
వడుడు. ఆది. 1.91.

కం. మేలై యున్నది జలము విశాల
నయన చెమట యొడలఁ జయ్యన
దేహజ్ఞాన మొనరింపుమనిన. ఆర.
4.329.

క్షీ

క్షీతి సం. వి. ఇ. శ్రీ.

భూమి, నేల.

తే. మణిమయోరగ రుచిజాల మహిత
మైన, పడగవాడు కరు క్షీతిపతి.
విరా. 5.4.

క్షీతిజము సం. వి. అ. పుం.

చెట్టు, భూమినుండి పుట్టినది.

ఉ. ... వసంత పుష్ప భరిత క్షీతిజ
ప్రకరంబు. ఆర. 3.262.

క్షీతిపతి సం. వి. ఇ. పుం.

రాజు, నేలజేడు. (చూ. క్షీతి.)

క్షీతిపాలుడు సం. వి. అ. పుం.

రాజు, నేలజేడు.

మ. ... పాండు క్షీతిపాలు కోడ
లనగా ... పొగడ్తగంటి. విరా.
2.2.7.

క్షీతిపుడు సం. వి. అ. పుం.

రాజు, నేలజేడు.

ఉ. ద్రుపద క్షీతిపార్శ్వ. విరా.
4.134.

క్షీతిభృత్తు సం. వి. త్. పుం.

కొండ.

కం. అలనిక సరిత్సముద్ర, క్షీతిభృద్వీ

పములు గేలికిం బట్టు. శాంతి. 5.595.

క్షీతిరహము సం. వి. అ. పుం.

చం. ... ప్రభంజనుఁ డేగుదెంచి
యీ, క్షీతిరహముం గనుంగొని.
శాంతి. 3.396.

క్షీతికుడు సం. వి. అ. పుం.

రాజు, నేలజేడు.

తే. తాను జొచ్చిన కతన మత్స్య
క్షీతికునింట నిమ్మెయిఁ గ్రొత్త
యొప్పెసకమెసఁగ. విరా. 1.308.

క్షీప్తము సం. విణ. (అ. అ. అ.)

1. శ్రోయఁబడినది, విసరి వైవఁ
బడినది.

కం. ఒరుడయ్యెనేని మామక, శరా
సన క్షీప్త దీప్త సాయకపంక్తిం బరి
మార్చెద. విరా. 4.102.

మ. ... కపి ప్రకర సైన్య క్షీప్త
శైలాకృతిన్. ఆర. 1.185.

2. భేదింపఁ బడినది.

మ. ... శక్తిం బూన్చి మంత్రించి
యు, దృత తేజుండు ప్రహస్తు వైచిన
వెసం దత్కూర సంపాత పాటిత
వఘుండయి కూలె వాడు శతకోటి
క్షీప్త శైలాకృతిన్. ఆర. 7.84.

క్షీపుడు సం. విణ. (అ. అ. అ.)

1. శ్రోయఁబడిన వాడు.

వ. నా శరీరంబు ప్రవేశించి సుఖం
బున శయనింపుమని తన వదనంబు
వివృతంబుగాఁ జేసిన నేనును బలా
త్కారి క్షీపుండుం బోలెఁ బరవశం
దనై తన్మార్గంబున నతని యుద
రంబుఁ బ్రవేశించి యుండు. ఆర.
4.256.

2. ఉంపఁబడినవాఁడు.

వ... నిజధర్మ శ్రీస్తుండును విద్వాం
సుండును శాంతుండును నగు పురో
హితునకు సర్వసంపదలును సమ
ర్పించి జనపతి... యుభయ లోకం
బులనుం బెంపు వహించు. శాంతి.
2.802.

శ్రీ

శ్రీరము సం. వి. అ. పుం. న.

దుర్గము, పాలు.

భిరిణి. జపాపుష్ప శ్రీరచ్చవి కిరణ
సంసర్జన దురా శ్రీ. 1,187. భీష్మ.
1.27.

శ్రీరాంబుధి సం. వి. ఇ. పుం.

పాల కడలి, పాల సముద్రము.

కం. భూరి భవత్కారుణ్యశ్రీరాంబుధి
లోన నాదు తువ్వ చిత్తంబును విస్తా
రమహితముగ నునిచితి. విరా.1.20.

శ్రీరోదకవృత్తి సం. వి. ఇ. శ్రీ.

పాలును నీరును కలియు విధము.

శ్రీరోదక న్యాయము.

కం. శ్రీరోదకవృత్తి మనము,వారి
లునుం గలసి బ్రదుక వలదే నెమ్మిన్.
ఉద్యో. 1.263.

క్షు

క్షుతము సం. వి. అ. న.

తుమ్ము.

కం. ... సక్షుతుడైనన్. ఆ. అట్టి
యెడలఁ దనకు నాచమనము దొర,
కొనకయున్న సూర్యుఁగనుచుఁ బ్రణ
వకలనతోడఁ గూడ వలచెవి ముట్టుట,

శుచిత నిద్రునఁగ్రు సూరిజనులు.

ఆను. 4.116; శాంతి. 3.116.

క్షుతుఁడు సం. వి. అ. పుం.

1. బ్రహ్మదేవుని గర్భమునుండి
తుమ్ముటవలనఁ బుట్టి ఋత్విజుడైన
వాఁడు.

సీ. అజుఁడధ్వరము సేయంగఁ
దలంచి ఋత్విజు నాత్మసదృశుని
వెదకి యెందు,గానక తానొక్క
గర్భంబు ధరియించి వేయేండ్లకును
దుమ్మి వెలువరించె. ఘృత సంభవతఁ
జేసి ఘృతుఁడను పేరిటఁ బరఁగెడు నా
ప్రజాపతియు ఋత్విజుండుగఁ గ్రతు
వొనర్చుచునుండ. శాంతి. 3.116.

2. ప్రజాని కొడుకు. ఇష్టాకుని
తండ్రి. అశ్వ. 1.17.

క్షుత్తు సం. వి. ధీ. శ్రీ.

బుభుక్ష, ఆకలి.

తే. ఘృత్విపాసలచే గడుఁ గుందినట్టి,
యతిధి వచ్చినఁ బ్రియమున నతని
దప్పి,వోవునట్లుగ సముచిత భోజ
నంబు, వెట్టుదిల్ల పుణ్యములకుఁ బెద్ద
తలఁప. ఆను. 5.33.

క్షుద్రము సం. విజ. (అ. అ. అ.)

నీచమైనది, హేయమైనది.

కం.... నెత్తురెత్తి త్రావుట భీముండు
గడున్ మోరము సేసెను,మగం
కతిక్షుద్రవృత్తమా పొగడాసఁగున్.
శ్రీ 2.63; శల్య. 2.41; శాంతి.
5.276.

ఆ. క్షుద్ర జంతువులకు. శాంతి.
5.276.

వ. . . క్షుద్ర జనంబులకు మఱు
పెట్టం దలంచి. వి. 1.178.

క్షుద్రుడు సం. విజ. (అ. ఆ. అ.)

హీనుడు, తెలివి లేనివాడు.

కం. సారంబు లేని ధర్మాచారంబున
మునుగు మాదృశ క్షుద్రులకుఁ, దీరం
బిట్టిది యని తెలివార భవాదృశుల
తగుదురర్మిలిఁ జెప్పన్. ఆను.
5.416.

క్షుధ సం. వి. అ. శ్రీ.

ఆకలి.

వ. ... కళ్ళపాదులు నతి క్షుధులై
యాహారం బన్వేషించునెడ ... ఆను,
3.209.

క్షుభితము సం. విజ. (అ. ఆ. అ.)

కలఁత పెట్టఁబడినది, సంక్షోభింపఁ
జేయబడినది.

కం. అభిమన్యు డ్రుపదసుత,
ప్రభృతు లతనితోన మెలఁగి బడలు
వడఁగ న, య్యభిచయము నొనరించి,
క్షుభితముగాఁజేసిరేపు సాంఘారంగన్.
భీష్మ. 2.212.

క్షుభ్యమాణము సం. విజ. (అ. ఆ. అ.)

క్షోభ పెట్టఁబడుచున్నది.

సీ. .. నాగ నక్రమకరకుల క్షుభ్య
మాణమైన తద్దాధకోపనయిది వోరె
నుచ్చ భీమ. ఆ. సుమంత్రుని
సీరధి యొద్దకు. ఆర. 3.38.

క్షుభ్యము సం. విజ. (అ. ఆ. అ.)

కలఁత పెట్టఁబడినది.

మ. తత్సైన్యముల్ రాజుమూఁక
నతిమృత్యుముగాఁగఁ జేయుటయు

స్రుక్కంబద్ధ చిత్తంబుతోన్. శాంతి.
2.3.9.

క్షరప్రము సం. వి. అ. పుం.

గుఱ్ఱపు లాడమువలె అర్థచంద్రాకార
మగు అలుఁగు గల బాణము; ఒక రక
మైన అర్థచంద్ర బాణము.
వ. .. భల్లాంజలిక క్షురప్ర కూర్మ
నఖర ప్రభృతి బాణ వేణికా వితానం
బుల వెగడు పఱచిన. ద్రోణ.
2.39.

క్షరము సం. వి. అ. పుం.

1. ఒక రకమైన బాణము.
ఉ. ... భీమ దృఢక్షురప్రచయ భిన్న
తనుండుగఁ జేసె. భీష్మ. 2.309.

2. బాణ విశేషము.

వ. ... అప్పొండవ వీరుండు ..
పటు భల్లంబున నతి నిశిత క్షుర
ప్రముఖంబున శిత ప్రదరంబున శాత
క్షురికా ముఖంబున దీప్త చంద్రాంబ
కంబున ఖర నారాచంబునఁ గ్రూర
బాణంబున నక్కుమార సప్తకంబు
సమవర్తిరి సమీపంబునకనిచిన. భీష్మ.
3.73.

క్షరిక సం. వి. అ. శ్రీ.

కత్తి, చురకత్తి, సురియ.

వ. ... కుంత షురికాదులఁ గూలం
బొడుమేమే. భీష్మ. 2.172.

2. ఒక రకమైన బాణము.

వ. ... పటు భల్లంబున నతి నిశిత
ప్రముఖంబున శిత ప్రదరంబున శాత
క్షురికా ముఖంబున దీప్తార్ధ చంద్రాంబ
కంబున ఖర నారాచంబునఁ గ్రూర
చండక నక్కుమార సప్తకంబు

సమవృత్తి సమీపంబునకనిచిన. భిష్మ.
3.23.

క్షే

క్షేత్రజుడు సం. వి. అ. పుం.

ద్వాదశ పుత్రులలో నొకడు. భర్త
యశుజ్ఞచేత, భర్త లేనిచో అధికారము
గల మరియొకరి యాజ్ఞచేత, భార్యకు
అహ్లాదైన మఱొకరివలన బుట్టిన
వాడు.

తే. ధర్మపథమునఁ బనిచిన దనదు
పత్ని, యర్హపురుష సంగతిఁ గన్న
యాత్మజుండు, క్షేత్రజుండనఁగా
నిజపుత్ర భావ, మొందు ధర్మ ప్రపం
చాభివందితాత్మ. ఆను. 2.245.

వ. ... సత్యవతి కృష్ణద్వైపాయను
నియోగించి ఋతుమతియు శుచిస్నాత
యునై యున్న యంభిక కడకుం జని
క్షేత్రజుండైన వాడు సుపుత్రుడు
గావున ధర్మ్యంబైన విధానంబున
నీవు రాజ్య ధురంధరుండైన కొడుకుం
బడసి భరతవంశంబు నిలుపుము,
ఆది. 4.252.

క్షేత్రజుడు సం. వి. అ. పుం.

పరమాత్మ, జీవుడు, పురుషుడు.
సీ. .. ఇన్నియును సంకలితముగ.
నంచితక్షేత్రజునందుఁగూర్చినవాడవీ
పరమ ధ్యానమేమి కతన. తే. నొలసె
నొకో. శాంతి. 2.8.

కం. క్షేత్రజుండనఁగ నిఖిల, గాత్ర
వ్యాప్తత్వ మహిమ గలిగి సమీరా
సూత్రణమున జీవుండును, గోత్రమునై

సర్వ వర్తకుఁడగుచుండున్. శాంతి.
4.93.

వ. క్షేత్రంబున నవృత్తంబునం
బ్రకృతియనం ప్రధానంబునం జరగు
తత్త్వంబొక్కటియ దానిన సత్త్వంబు
నంద్రు జీవుండా క్షేత్రంబు నెఱిగెడి
వాడు గావున క్షేత్రజుడును నవృత్త
పురంబున వసియించుటచేసి పురు
షుండు నన వెలుంగు శాంతి. 6.43.

క్షేత్రము సం. వి. అ. న.

1. స్థానము, ఉనికిపట్టు.

కం. శత్రున్మప కాంక్షాము, మిత్రా
మృత వృష్టి బుధ సమహిత సిద్ధి,
క్షేత్రము సజ్జన సంస్తుతిపాత్ర
మితఁడు మాద్రులొలుతపట్టి నలేంద్రా.
విరా. 5.826.

2 భూమి, నేల.

సీ. అర్కుని యుడియంబు నస్తమ
యము, నగునట్లు పాలమేరైన మహా
క్షేత్రమంతయు నొక్కొండ యనుభ
వించి (మాంధార్యుడ.) బ్రోణ 2.204.
కం. పీఠసమయ క్షేత్రము, శేకావధి
రి సమయంబయిన యట్లు. శాంతి.
4.195.

3. దేహము, శరీరము.

కం. సువృత్త క్షేత్రంబున నవృత్త
కృతి నిరూఢి నాసీనుండై, భస్మత
ను-మెచు క్షేత్రాత్మ వస్త్రవిష్ణు
బ్రహ్మలింతు దామోచిచునిన్. శాంతి.
2.27.

4. భార్య.

వ. ఇచ్చింబున సుత్తమ క్షత్రియ
క్షేత్రంబులందు ఛర్మమార్గంబున

బ్రాహ్మణుల వలనం బుట్టి వంశకరు
లయిన క్షత్రియులనేకులు గలరు.

ఆది. 4.236; ఆశ్ర. 2.77.

5. పవిత్ర స్థలము, యాత్రా స్థానము.
వ. కొఱకుండను నొక్క విప్రుఁ
డొక్క విశిష్ట గ్రామమున కనతి
దూరంబున సరిత్సంగము పుణ్య
క్షేత్రంబున వసియించి సత్యంబు
పలుకువాడనని వ్రతంబు పట్టి...కర్ణ.
3.73.

6. అవృత్తిము, ప్రకృతి, ప్రధానము.
వ. క్షేత్రంబున నవృత్తంబునం బ్రకృ
తియనం బ్రధానజనం బుగ
తత్త్వంబొక్కటియ దానిన నత్త్వంబు
నంద్రు జీవుండా క్షేత్రంబు నెఱిం
గెడువాడు గావున క్షేత్రజ్ఞుడు.
శాంతి. 6.43,

క్షేత్రాత్ముడు సం. వి. న్. పుం.

నారాయణుడు.

కం. సువృత్త క్షేత్రంబున, నవృక్త
కృతి నిరూఢి నాసీనుండై, భవ్యత
నుండెడు క్షేత్రాత్మ వ్యవధిష్టుఁబ్రజు
తింతు దామోచునిన్. శాంతి. 2.27.

క్షేపకుడు సం. విజ. (అ. పికా. అ).

విసరి వైచువాడు.

శా...సంగ్రామాగ్ని కాజ్ఞాహుతుర్,
గా వై రిషతజంబు వ్రేల్చి తనుషంగ
క్షేపకుండై హయ, గ్రీవుండు త్రమ
సిద్ధిఁ బొందె రణముల్ గీడే నృప
శ్రేణికిన్. శాంతి. 1.191.

వ. ... యోగ క్షేమంబు లరసికొని
యెవ్వరిక నెయ్యది యిష్టంబది యెల్లం
చిన మాయాబలంబున మయుండొద

వింశుచుండు. కర్ణ. 1.263.

(యోగము = లేనిది సంపాదించుట).

క్షేమవృద్ధి సం. వి. ఇ. పుం.

సాల్వుని సేనాపతి; ఈతఁడు సాంబు
నితో యుద్ధము చేసి యోడిపోయి
పాణిపోయెను.

మణిభూషణము. రామవిక్రముఁడజేయుఁ
డరాతి గజావలీ, సామజాహితుఁడు
సాంబుఁడు సాల్వు చమూపతిన్, క్షేమ
వృద్ధి యనువాని నకృత్రిమ సాహసో,
ద్ధాముఁ దాకె శరధారల ధారుణీ
గప్పుచున్. ఆర. 1.155.

క్షేముడు సం. వి. అ. పుం.

క్షేమధర్ముడు. క్రోధవశ గణాంశ
సంభవులలో నొకఁడు. ఇతఁడు
దుర్యోధనునిచే జచ్చెను. ద్రోణ.
1.296; ఆది. 3.80.

క్షో

క్షోణి సం. వి. ఈ. స్త్రీ.

భూమి, నేల.

కం. వనవాసంబున భూ, శ, య్యను
ధర్మజుఁడున్నయట్టి యాయాసము
వో, వునె యంపశయ్య దుర్యోధనుఁడు
రణక్షోణం బడక తక్కినయేనిన్.
ఉద్యో. 2.136.

క్షోణీసురుడు సం. వి. అ. పుం.

శా. .. చాటంబంపుఁడు పేర్ని
నుత్తరు జయాశ్చర్యంబు పుణ్యాం
గనా, కోటిం బుచ్చుఁడెదుర్కొనంగ
మహిత క్షోణీసుర వ్రాతమున్. విరా.
5.242.

క్షోభము సం. వి. అ. పుం.

వ్యాకులత, కలఁత, గగ్గోలు. ౧౫౫
౯. పక్షివ్యాకులముం బరేత నిలయో
పాంతోత్థమున్ డాకినీ రక్షోభూత
పిశాచ గోచరము దుర్గంధంబునై
చూడఁ జిత్తక్షోభం బొనరించు నట్లు
గుట జెంతం జేరరాదీ శమి, వృక్షం
బెవ్వరికిం. విరా. 1.164; విరా.
3.142.

(దుర్మోదనుఁడు ద్రోణుని దూఱ
నాడుట),

కం. ఈభంగి నీవదంగుట, మా
భాగ్యముగాక యింక మాటలు వలదీ,
క్షోభం బెట్టుటడుగుఁ జెపు, మా భవ
దీయబల శౌర్యమతులకుఁ దగగాన్.
ద్రోణ. 4.165.

క్షోభితము సం. విజ. (అ. ఆ. అ.)

కలఁత పెట్టఁబడినది.
వ. అనుచు వాలమ్ములు గురిసిన నర్జు
నుండును బ్రీతుండై గాండివ విశేష
క్షోభిత నభోభాగుండగుచుఁ గానీనుపై
నానా నిశిత విశిఖంబులు నినిచె. విరా.
5.96.

క్షౌ

క్షౌద్రము సం. వి. అ. న.

తేనె.
వ. ... కుళింద పారద బర్బర,
తురుష్క టెంకణ కోంకణాధి పతులు
... కౌసుమ శ్లోద్ర పాత్రంబులను ..
ఇచ్చిరి. సభా. 2.113.

క్షౌమము సం. విజ. (అ. ఈ. అ).
పట్టు సంబంధమైనది (వస్త్రము).

వ. ... మున్న తెప్పించిన చంద
నాగురు ఖండ శ్లోమ వసన కస్తూరికా
కుంకుమ పుత్ర తెల ప్రభృతులగు
వలయు వస్తువులా ధామ్మ ముఖ్యుల
కొప్పించిన. శ్రీ. 2.172.

నారచీర.

సీ. అయ్యుధిష్ఠిరుఁడును నమ్మరు
న్నదీతనయు పుణ్య, గాత్రంబును
స్నానకలితంబు నుత్తమ శ్లోమా
వృతంబు నుజ్జ్వలాభరణ భూషితం
బుగా నధికభక్తి జేసిరి. అను.
5.469.

క్షౌరకుఁడు సం. వి. అ. పుం.

మంగలి.

వ. ... పురిఁగల వైశ్య శూద్ర శిల్ప
కర్మార తక్షక శ్లోరక స్వర్ణకారక
రజకాదు లమ్మహిపతి బలసి చనిరి.
శ్రీ. 1.104.

క్షౌ

క్షౌ సం. వి. ఆ. శ్రీ.

నేల.

తే. గగన పవన తేజోజల శ్లో గుణ
ములు, సూర్య శబ్దాదికంబును. శాంతి.
5.164.

క్షౌజము సం. వి అ. పుం.

చెట్టు.

మ. వలలుండెక్కడఁ జూచె నొండెద
నసేవ్య శ్లోజముల్ పుట్టవే. విరా.
2.136.

క్షౌనాయకుఁడు సం. వి. అ. పుం.

రాజు.

కం. చినమృహనుభావుల, మేనల్లుఁడ
వారలారమిత్రులు శత్రుత్వానాయక
గర్వతమో, భానులు బంధు హిత
కార్య పరతంత్రాత్ముల్. విరా.
5.128.

శ్లోపాలుఁడు సం. వి. అ. పుం.

రాజు.

సగ్గర ... శ్లోపాల శ్రేణీ విశాలం
ఒక కుముదవనీ బాంధవాయత
చంద్ర శ్రీచిలా గాఢకాంతి స్మిత
వదన రుచిస్సీతు నాగేంద్ర కేతున్.
విరా. 3.78.

ఖి

ఖ సం. వి. అ. పుం.

1. ఆకాశము.

(దీనికి భారతమున వృత్త ప్రయో
గము గానరాదు.)

చూ. ఖతలము, (ఖగము, ఖద్యోతము)

2. ఛాన్దము, సున్న (గణితము)

తే. ఖద్యయిర్త గుణంబులు. శాంతి.

5.46.

ఖండన సం. వి. ఆ. స్త్రీ.

ఛేదించుట. నఱకుట.

ఉ. శిక్షిత చిత్రసంగర విశేషులం
ప్రతిహేతి ఖండనాదక్షత పెంపు
సాంపుచను దైవబలంబున నత్తటిన్
సహస్రాక్ష తనూజ సారథి రధాశ్వ
చయ ధర్మజముల్ పరాశ్రు శత్రుక్షతి
యొప్పెగురుసైన్యము వెక్కనమంది
బెగ్గిలన్. విరా. 5.57.

ఖండనము సం. వి. అ. న.

నఱకుట, ఛేదించుట.

వ. ... అందిరుదెఱంగుల యోధులు
నన్యోన్య ధ్వజ భంజనంబును ...
మిథః కోదండ ఖండనంబును జేయు
చుండం. భీష్మ. 3.845.

ఖండ పరశువు సం. వి. ఉ. పుం.

విష్ణువు.

వ. ... రుద్రుండు రౌద్రాకారంబున
నయ్యజ్జంబు వెనుకొని శాపయిం గవి
సిన నొక్క యిషీక పరశురూపంబుగా
నభిమంత్రించి యతనిపయిం బ్రయో
గించిన నతండు దాని ఖండితధారంబు
సేయుటంజేసి ఖండపరశువును నభి
ధానంబు గలిగె నన్నుచు. శాంతి.
6.441.

ఖండము సం. వి. అ. పుం. న.

1. భాగము (భూభాగము).

కం. తొమ్మిది ఖండములై వర్షమ్ము
లనం జాల నొప్పెనగు జంబూద్వీప
మ్మున జనపదములు వినుమమ్ము
హితాంశములు దెలియ ననువర్ణింతున్.
భీష్మ. 1.24.

ఆ. ... కడచి వచ్చె భరత ఖండ
మునకు. శాంతి. 6.261.

(భరతఖండము = భరతదేశము)

2. ముక్క, తునక.

తే. ధరణి నెత్తుటఁ దోగి యాభరణ
కాయ, శత్రు ఖండ జాలంబులఁ జాల
నొప్పె, బలుచ గాకుండఁ గుంకుమ
మలది పెక్కు, దెఱఁగు తొడవులు
దొప్పెగిన తెఱవవోలె. భీష్మ. 3.162.
3. తెంపు, విచ్చిత్తి.

సీ. .. ఆత్మ - ఆ - నాత్మయంద
కని యనామయత్యముఁ బొంది, ఖండ

రహితమగు సుఖమున మునిగి,
యుండువాడ భూసురోత్తమ చెప్పవే,
యనిన నతనికిట్టులనియె నతఁడు.
శాంతి. 6.550.

ఖండ శర్కర సం. వి. ఆ. శ్రీ.

కండచేక్కెర, పులకండము, పటిక
బెల్లము.

(భీముడు దుశ్శాసనుని రక్తము చవి
చూచుచు అన్నమాటలు.)

తే. తల్లిచన్నుల పాలేను త్రావనెట్టు,
లాననే పలు తెఱఁగుల తేనియలును,
ఖండశర్కర తోడి దుగ్ధంబులనుభ,
వింపఁ బడవె యవియునింత యింపు
గావు. కర్ణ. 3.216.

ఖండించు సం. క్రియ.

ఖండములు చేయు.

మ. ... ఈ భూజము వంటకట్టియ
లకై ఖండింపఁగా నేటికిన్. విరా.
2.136; ద్రోణ. 3.242.

ఖండితము సం విణ. (అ. ఆ. అ.)

1. ఖండింపఁ బడినది, నఱకఁ
బడినది.

ఆ. అర్జునాశ్ర ఖండితాపప్ర ధ్వజ,
చామరములు గాలిఁ జదలఁ దూలఁ.
విరా. 5.54.

2. విఱుగఁగొట్టఁ బడినది.

మ. తన కోదండము ఖండితంబ
గుడుఁ గ్రోధంబార మందాకినీ, తన
యుండపు సటా విలుంచన పముద్య
|తోడ సింహాకృతిన్, ధనువాం
డుద్ధత లీల నెత్తికొని యశ్రుశ్రేణిఁ
బర్పించె. 5.173.

3. చెఱువఁబడినది, నాశనము చేయఁ
బడినది.

కం. ధర్మము, ఖండితమై
మొదలుకొని క్రకార్యంబులకున్.
శాంతి. 2.200.

4. మొక్కవోయినది, కుంఠితము.

వ. ... ఆ రుద్రుండు రౌద్రాకారం
బున నయ్యజ్ఞంబు వెనుకొని నాపయిం
గవిసిన నొక్క యిషిక పరశు
రూపంబుగా నభిమంత్రించి యతని
పయిం బ్రయోగించిన నతండు దాని
ఖండితధారంబు సేయుటంజేసి ఖండ
పరశువువను నభిధానంబునుం గలిగె
ననుటయు. శాంతి. 6.441.

ఖండిభూతము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)

తునియలై నది, ముక్కలై నది.

శా. గాండివంబు గుణంబు ఘోర రవ
మాశాశంబునం బర్వ వేదండ స్వంచన
ఘోటకంబులు మహాశ్రుక్రూర పాతం
బుల, స్థందీహాతములన్ విదాచిరములు
నృగ్నంబులుంగా సముద్ధండుండై
యదరం గలంగి పఱచెం తత్సైన్య
సంతానమున్. ద్రోణ. 4.306; కర్ణ.
2.282.

ఖగము సం. వి. అ. పుం.

పక్షి (ఆశాశమునఁ బోవునది).

తే. ఖగములకు జీవనంబనఁ గలదె
సంగ్రహించినట్టిది యాకలికేమియైన
మాకు దొరకొన్న దిందుము. శాంతి.
3.321.

ఖగముఖుడు

ఒక ముని ముఖుడు. సహస్రపాదుఁ
డను మునిముఖుని స్నేహితుడు.

సహస్రపాదుని డుండుభమ్మ గమ్మని
శపించినవాడు. ఆది. 1.156.

ఖచరుడు సం. విజ. (అ. ఆ. అ.)

ఆకాశమునందు సంచరించువాడు.
దేవతా జాతివాడు.

కం. సుర గరుడ ఖచర విద్యాధరి
కిన్నర యక్ష సిద్ధ తరుణులలో, నర
యగ నొక్కత వగుదు. విరా.
1.814.

కం. సుర గరుడ ఖచర విద్యాధర
భేచరు లంబరంబుదాత్త ధ్వని సం,
భరితముగఁ బొగడి ర, మ్మురహరు
దివ్య ప్రసవ విరిచితార్చన తోడన్.
కర్ణ. 3.320.

(ఇచ్చట సమానార్థక ప్రతిపాదకము
లైన 'ఖచర', 'భేచర' శబ్దములు
రెండు నుపయోగింపఁబడుటచే 'భేచ
రులు ఖచరులు' అను వారికి కొలఁది
శాఖాభేద ముండియుండునని తలంప
వలసి యున్నది. బ్రాహ్మణులలో
నాడు భేదము వలె. లేదా 'ఖచర'
శబ్దమునకుఁ బాఠాంతరిమైన(సం.ము)
సిద్ధ శబ్దము యుక్తమనియైనఁ దలం
పవలసి యున్నది. మూలమునందీ
దేవతాజాతి వివరము గానరాదు. శ్లో॥
తతోఽంతరిక్షే సుమహన్నినాద స్సం
పూజనార్థం మధుసూదనస్య. దివ్యా
శ్చవాచస్సహసా బభూవుర్దివ్యాని
పుష్పాన్యథ సింహనాదాః. సం.భార.
కర్ణ. 91.35.

ఖచిత్తము సం. విజ. (అ. ఆ. అ.)

చెక్కుఁబడినది, పొదుగఁబడినది.
తాఁపఁబడినది.

వ. ... ఖచిత కాంచన బిందు సందో
హంబగు సన్నాహంబు వెట్టికొని ..
విరా. 3.144.

ఖచియించు సం. స. క్రి.

చెక్కు, పొదుగు, తాచు.

కం. ఖచియించిన వజ్రంబుల, రుచు
లను బొలుపారు సేవిరులు బెరయం
గన్. ఉద్యో. 4.123.

ఖట్వాంగ ధరుడు సం. వి. అ. పుం.
శివుడు.

సీ. స్థాణు నుగ్రుని శివు శూల
ఖట్వాంగధర సౌప్తి. 1.112.

ఖట్వాంగము సం. వి. అ. పుం.

శివుని యాయుధవిశేషము.

సీ. స్థాణు నుగ్రు శివు... శూల ఖట్వా
ంగధరు. సౌప్తి. 1.112.

2. కపాలము చివరగల కిఱ్ఱ. కపాల
దండము (యోగులు యోగినులు
ధరించుదురు).

సీ. వినుము కర్మము దెల్పుచును
గపాలంబున నెత్తిన బైజాన్న మేక
కాల, మశనంబు గొనుచు ఖట్వాంగ
చిహ్నము బ్రహ్మచర్యంబునై యథ
శ్శయన మాచరించుచు నిట్లు
పండ్రెండు వర్షంబులు వ్రతవృత్తి
నడపంగ బ్రహ్మహత్య, కల్పిషంబు
దొఱంగు. శాంతి. 1.304.

ఖడ్గము సం. వి. అ. పుం.

1. కత్తి.

సీ. చట్టువం బొకచేతఁ బట్టి ఖడ్గము
సంకఁ దగిలించి. విరా. 1.211.

బ్రహ్మ లోకముల రక్షింపను రాక్ష
సుల వధియింపను సాధనంబుగా

దీనిని గల్పించెను. బ్రహ్మ యీ ఖడ్గమును దైత్య సంహరణార్థము శివున కిచ్చెను. శివుడు విష్ణువున కొనఁగెను. విష్ణువు మరీచికిచ్చెను. మరీచి భార్గవునకు భార్గవుండనేక మునులకు మునులందునకు నింద్రుండు లోకపాలురకు నిచ్చెను. క్రమముగా మను వ్రభృతులైన మానవేంద్రులు దీనిని బొంది నిజ సంతతికి నిచ్చుచు వచ్చిరి. అందు దుష్కంతుడు భరతునకిచ్చెను. ఆ భరత వంశంబునందు ఖడ్గ సంప్రదాయము గలిగివచ్చెను. ఒక ముని అనుగ్రహింప ద్రోణుడధిగమించి కృపునకిచ్చెను. కృపునిచేత బాండవు లేవురుపడసిరి. దీనికి నక్షత్రము కృత్తిక. ఆగ్ని అదిదేవత. గురుడు రుద్రుడు. దీనికి 1) అసి, 2) విశసనము, 3) ఖడ్గము, 4) ధీష్ణధారము, 5) దురాసదము, 6) శ్రీగర్భము, 7) విజయము, 8) ధర్మపాలము అని నెనిమిది పూజ్యనామములు గలవు. ఇది ఆయుధములలో బ్రధానమైనది. శాంతి. 3.442; మొ. 450 వ.

(ఖడ్గము ఇచ్చుట అనగా ఖడ్గమంత్రమును సాంగన్యాస కరన్యాసముగా నుపదేశించుట అని అర్థము. ఆ మంత్రసిద్ధి పొందినగాని ఖడ్గము పనిచేయదు; ఉపయోగింప శక్తి రాదు.)

2. యుద్ధ వ్యాపారము.

కం. దుర్యోధను నింటం దగు, కార్యమునకు ఖడ్గమునకుఁ గలవాడై చా, తుర్యంబు మెఱయు కర్ణుని,

యార్కత్వము నెట్లుచున్నదియే నెమ్మిన్. ఉదో. 1.281.

3. ఐదమృగము.

తే. గొఱియనఁజుడు ఐదంబునెఱచి గండ, మృగమునందలి పరిలంబు మేకమాంస, మొక్కదొకటికి ఫలమున నెక్కుడండ్రు, పితృ సమర్చన విడులైన పెద్దలధిప. అను. 3.167.

(ఐదమృగము, గండమృగము ఒక్కటిగ. శ. ర. చెప్పఁచున్నది గాని పై పద్యమునుబట్టి రెండును వేఱవేఱని పై పద్యము దెలుపుచున్నది. బహుశః ఈ రెండును ఒకే జాతికిఁ జెంది ఈషద్యేధము గల జంతువులేమో.)

ఖతలము సం. వి. ఆ. న.

ఆకాశము ('తలము' అర్థహితము. ప్రదేశము అని భావము.)

కం. మృతిఁ బొంది రాక్షసుడై, ఖతలంబుననుండి పలుకు. శాంతి. 1.23.

ఖద్యోతము సం. వి. ఆ. పుం.

మిడుగులు బురుగు (ఆకాశమునందుఁ బ్రకాశించునది.)

తే. గొంతికొడుకును దేవకొడుకు మనము, గనియెదము దినకరి నికరులుఁ బోలె, వెలుగనయ్యెడ ఖద్యోవలసితంబు తోడిదగుఁగాక నీ పెండ్లిదోషఁగలదె. కర్ణ. 2.86.

ఖద్వయ్యర్థు గుణంబులు సం. సమ.

3600. శాంతి. 5.46.

ఖనకుడు సం. విజ. (అ. నికా. అ).

1. త్రవ్వెడు వాడు.

వ. అటు హస్తీపురంబున విడుచుడు

దుర్మోధను దుర్మతంబంతయు
నిమ్ముగా నెఱింగి కడు చిహ్నసి
నొక్క ఖనకు నతికుఁలుం బాండ
పుల పాలికిం బులైంచిన. ఆది. 6.158.

ఖననము సం. వి. అ. న.

త్రవ్వట.

తే. ... ఖనన మథనముల నెట్లు
జలము, జిచ్చుబుట్టు నమ్మెయి నరు
చేష్ట దైవ, యోగమున సిద్ధి బొందు.
ఆను. 5.155.

ఖని సం. వి. ఇ. ఈ. శ్రీ.

రత్నములు పుట్టెడు చోటు-గని,
స్థానము.

సీ. ... మహిత విభవ, ఖనియగు శిశు
పాల తనయుండు దోర్దర్ప ధుర్యుండు.
ఉద్యో. 4.109.

సం. వి. ఇ. పుం.

గర్గవంశమునఁ బుట్టినవాడు. ఒకా
నొక తపస్వి. ఈతఁడు పరమ తప
మున నొక కన్యఁ బడసి పెంచి దివ
మున కేగెను. శల్య. 2 208.

ఖనీనేత్రుడు సం. వి. అ. పుం.

వివిచరి కొడుకు. అశ్వ. 1.18.

ఖరకరుడు సం. వి. ఆ. పుం.

తీక్షణమైన చేరబములు గలవాడు.
సూర్యుడు.

కం. ఖరకరణ తాపమున నురు, తర
దవదాహమున శోషితములై న వనాం,
తర తరుతతి. ఆర. 4.134.

ఖరము సం. వి. ఇ. (అ. ఆ. అ.)

గట్టిది, కఠినమైనది, బిటసైనది.
వ. ... యుధిష్ఠిరానుజాతి నిఘ్నర
భల్ల భజ్యమాన బలవదరాతి ఖరాస్థి

నిస్వనంబుల వలనను. విరా. 5.60.

చం. కలిసి ఖరంబులై న మునికాశ్వను
వ్రేయఁగ. ఆను. 1.232.

2. వాడిమి గలది.

వ. ... అప్పొండవవీరుండు రోషాతి
భీషణుండై ... ఖరనారాచంబునఁ
గ్రూర బాణంబున నక్కుమార సప్త
కంబు సమవర్తి సమీపంబున కనిచిన.
భీష్మ. 3.23.

3. తీక్షణము.

కం. ఖరుడు ఖరతేజుఁడవనీ, సుర
పరిభవకారి. ఆర. 6.275.

4. గాడిద, వేసదము, కంచర గాడిద.

సీ. ఉష్ణ ఖరి గోహయంబుల
యందులో నొక్కటి చందమొంది.
తే. యడఁగి యున్నాడు. శాంతి.
4.387.

సీ శకల ఖరోష్ఠ్ర మోటక కుంజ
రంబుల, నేకసహస్రంబు లెలమి
సంఘటించి భారంబు లెత్తించి ..
అశ్వ. 3.156.

ఖరి సం. వి. ఈ. శ్రీ.

ఆడుగాడిద.

కం. తురగియు, నుష్ఠ్రియు ఖరి
యును, గురిసిన దుగ్ధములు నింద్య
కోటి గణితముల్, ధరణీసురాది
జనుల, ప్పొరుపున బోయిన నఘంబుఁ
బొందుదురధిపా. శాంతి. 1 321.

ఖరుడు సం. వి. అ. పుం.

1. రావణుని సవతితల్లి కొడుకు;
శూర్పణఖ యన్న.

వ అతండు (విశ్రవసుడు) వార
లకుఁ బుత్రుఁడనంబు సేసిన నందు

బుప్పోత్పత్తుకు రావణ కుంభకర్ణులును మాలినీకి విభీషణుడును పాతికుడును. కూర్వణఖ యను చక్రకయ మిధునంబై ప్రభవించిరి. ఆర. 6.278.

(చూ. విశ్రవసుడు.)

2. ఒకానొక రాచసవీరుడు. క్కలని రావణుడు కపిసేనల పైకి బంపెను. విభీషణుడితని దునుమాడెను. ఆర. 2.20;21.

యాజ్ఞవల్క్యునకు ముగ్గురు కొడుకులు పుట్టిరి వారు 1) చంద్రకాంతుడు, 2) మహామేధుడు, 3) విజయుడు. ఈ ముగ్గురు ద్రాహ్మణోత్తములు. శివ శాపముచే బ్రహ్మవిశ్రములైన ఓరుడు, దూపణుడు, క్రిశిరుడు అనువారు జన్మించిరి. వారి శిష్యులు పదునాలుగు వేవురు రాక్షసులైరి. కాచన వారి వాక్యములు బాహ్య దృష్టికి బయదములైనను వాస్తవము నకు సౌమ్యములే శ్రీమద్రామాయ ణము. 9 సర్గ. పంచుము. 320. ప. వ్యాస.

ఖర్వటము సం. వి. అ. పుం.

కొండదొన నాశ్రయించి యుండెడు పల్లె చిమ్మరి, చద్రంగి తోనగు వాడండెడు పల్లె (అని కొండలు) (శ. ర.) ఒక ప్రక్క గ్రామమును ఒక ప్రక్క నగరమును గలదిగాను నదీ గిరి సమాశ్రయము గలదిగాను పండు గ్రామభేదము. (నూ. అ. ని.) పం ఆ రాజు నగ్నిదేవుడు, గారవ మున నడుగ నతడు గడుదెంచున

నా, హరిముగ నిచ్చె గిరి నగరా, రణ్య గ్రామ బహుశాదు లలసియి. శాంతి. 2.75.

ఖలుడు సం. వి. (అ. ఆ. అ.)

క్రూరుడు, దుష్టుడు. చం ఎఱుగప్రగాక రామపు సుదీర్ఘ సుహృద్ రూఢి .. న, కర్మల మఱి నీకు నితైఱుగ గదన కేమిల మొక్క బుద్ధిగ, గఱవినవాడు చేటు నకు గలము చేరెనొ కాక యిమ్మ యిన్. ఆర. 6.324

భా

భాండవ గృహము సం. వి. అ. న.

భాండవమునకు ఉనికిపట్టు పం. పాండవులుండెడి నానా, కాండ గ్రామము నేసి పునముగ జేసెన్, భాండవగృహము నఖండా, భండల భారలకు దూఱగాకుండంగన్. ఆది. 8.271

పాండవులు హస్తినాపురమునుండి వెడలిన తరువాత నివసించిన బోటు - ఇంద్రప్రస్థము (చూ. ఇంద్రప్రస్థము) కం. నెమ్మి జని భాండవప్రస్థము నివాసము జేసి ఆది. 8.67

భాండవము సం. వి. అ. న.

కురుక్షేత్రమునందలి యొక అడవి పేరు. ఇంద్రుని యొక్క యొకానొక వనము కృష్ణార్జునుల సాహాయ్యమున అగ్నిదేవుడు దీనిని చిహ్నించి అన అజీర్తచ్ఛాధిని బోగొట్టుకొనెను. (వివ రమునకై చూ. ఆది. 8.250. మొ. 281. వ.)

భాణము వై. వి

గుఱ్ఱము మొదలగువానిని బెట్టిడి
యులవలు లోనుగాంగల భక్ష్యము,
దాణా.

కం. మునుదివాస్త్రబలంబున, జనియించిన
వీరిలోన న భూప్రదై యొనరిన
భాణము మేపెం, దనిపు సకం దురగ
ములకు చర్చమెల్పన్. ద్రోణ
8.165.

భాతము సం. వి. అ. న

ప్రస్తుతి

వ. ... చనుచులిథాత గర్వితులైన
సగరసుతులు. ఆ. 1.975.

సం. విణ. (అ. అ. అ.)

ప్రవృత్తినిది

వ. ... అంశంమంతుం దాక్షణంబు
చని సగరసుత భార్య ద్భార్యులైన
సముద్రంబు సొచ్చి. ఆర. 8.69

భాదనము సం. వి. అ. న.

తీసుట.

వ... పిండుగట్టి నిశాచరులు నలిరేగి
రక్తపానంబును, మాంస భాదనంబు
నుం జేయుచు. ద్రోణ. 2.97

భాది సం. విణ. (న. నీ. న)

తీసునది.

తే. జనునె కమల సుగంధి కాసాచి
కేశి, కలువ శవభాదియైన సృగాలము
నకు. ఆర. 6.201.

భాదిరము సం. విణ (న. నీ. న)

చంద్ర సంబంధమైనది.

వ. ... భాదిరంబులాలును. ..
శ్రేష్ఠాతక పరు కల్పితం బొకండును
గా నిరువదియొక్క యూపంబులు.
ఆశ్వా. 4.80.

భాద్యము సం. విణ. (అ. అ. అ.)

తినదగినది, భక్ష్యము, భోజ్యము.

వ. ... కేదకుండు ముదిత హృద
యందయి నిజ సదనంబునకుం జని
వివిధ మధుసంబులొకరి సము
చిత భాద్యంబులు సమకట్టి. విరా.
2.82

2. మేత, దాణా మొ

వ. ... పార్థుండు నిజరథంబు న
విశేష కల్పితంబు సేయించి రథ్యం
బుల జలపాన భాద్య భాదనంబులం
బ్రజలంబుల గావించి పూన్పించి.
కర్ణ. 8.112.

భి

భిన్నము సం. విణ. (అ. అ. అ.)

పేదము నొందినది, దుఃఖము నొంది
నది.

వ. కౌంతేయాగ్రజులకు ... పాంచాలి
నాలోంచి భిన్నాంతఃకరణుండగుచు
నట్లనియె. విరా. 1.102

తే. అబల యిది భవన్మాత పెళ్ళా
చర్చగమన, భిన్నయైనది. ఆర. 8.306.

భిం

భిరము సం. వి. అ. పుం.

గొంజ, గిట్ట.

నీ. ... తురగ ముర్రోద్ధూర ధూళి
చచ్చెరసిన, వననిధి వండలి వండు
గాంగ విరా. 3.57, శాంతి 5.443.

భి

భేదరుండు సం. వి. అ. పుం.

పేదలజ్జాపై వెండ్రువాడు (ఆకాశమునందు నంచరించు వాడు).

ఉ. ... మేటి మగించుక వారణలేక బేచరుల్, వెక్కునడుచు నొచ్చియుఁ జలింపటి పోరిరి. పెక్కు భంగులన్.
విరా. 9.168

(చూ. భవరుడు)

భేటకము సం. వి. అ. న.

దాలు, పలక, కేడెము.

ఉ. భడ్గము భేటకము నుద్దండతఁ గొంచుఁ దేరు దిగి తాఁ గవిసెన్ రయముల్లసిల్లఁగన్. విరా. 9.191.

ఉ. కోపమెలర్చు వేరుముఁ బ్రహరి కృపాబిముఁ గొంచు. ద్రోణ. 2.95.

భేటము సం. వి. అ. న. భేటకము

పలక, కేడెము

ప. ... ఆ భర్తదృష్టుండు గడు గొనినండు పరియల గావించె లక్షమ వాడును గొనెవచ్చి యప్పించు సారథి తుంగంబుల యంగంబుల వ్రయ్యనేయఁ బెట్టెరివాల వేట పాట నంబు సేసి పుచ్చు జంక తాండంబులు పుడె ద్రోణ 9.32,

భేదనము సం. వి. అ. న.

దైన్యము, విన్నయము, దుఃఖము. అ. ... తమోదము లప్రకార మోహ బహుతరాస వాద ప్రమాది మార్భ్యముల వేదనములు. శాంతి 8.98

భేదము సం. వి. అ. పుం

1. దైన్యము, విన్నయనము, దుఃఖము, వగవు.

ప. ... (భర్మజుడు) అనిలతనము

నిరీక్షించి తత్కాల జనిరంబయిర జేంబునం దొరగ నమకట్టు బాప్పు జలంబులు మగుడ నింకించుచు నిట్టార్చులడంచి ధైర్యంబులంబించి యిట్టనియె. విరా. 1.73, కర్ణ. 2.58.
2. పరివ్రమము, మిక్కిలి అలపు.
ప. ... మహాభక్తనాడతి వ్యాయామ వేదంబున సుప్తందై న వాని సర్వాంగ బుద్ధిమండు గుడ్డ సర్పంబులం బట్టి కటపించి నాతండు వక్షమయ దేహండు గావున పదిపదంక్షయ నావమ్మె అది 9.19.

భేలగమన సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)

విలాసయుక్తమైన నడక గలిది.

తే. అబల యిది భవన్మాత నిత్య భ్యగమన, విన్నయైనది గజరాజ భేలగమన, దీనినైక్తిగాని చనువెమ్ము మా న, మనమునకె సుతుని నియ మించెనపుడు అ. 9.349.

భేలత్ సం. క్త.

చరించుచున్న, క్రితించుచున్న ముడి ప్రగ్గర — . కిరిబెల్లసక్తి భూలా సౌప్తి 1.238.

భేలన సం. వి. ఆ. శ్రీ వేలనము

క్రీడ, ఆట, విలాసము

ఉ గోత్ర మహా మహిధి నికుంజ ములన్ విపినంబులం గురు, కైత్ర మునం బ్రకామగతి భేలన నొప్పి పహర్షసేనుడై, రాత్రి బవిభ్ర మించు... తక్షకుడు మాకుఁ గ్రన్న పయ్యెడున్. ఆది. 1.107

భేలనము సం. వి. అ. న.

క్రీడ, ఆట.

చం. మునివర శాపసంభవదమోఘ
గతిన్ ముసలంబు సాదృశం. బును
నతిదారుణంబు నగు భూరి సముచ్చిత
శక్తి కేలనం, బున ముసలత్వ విస్ఫు
రణముం గలిగించె. ... మౌన. 55.

శేలము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.).

విలాస యుక్తము.

(చూ. శేలగమన).

ఖ్యాతి

ఖ్యాతము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.),

ప్రసిద్ధము, వాసికెక్కినది.

ఉ. ఈతడజాతశత్రుడు ... ఆర్య
కాయ సంపన్న, ఖ్యాతి వర్తియుడి
విజిత గర్దయకుం బగడే నరేశ్వరా.
విరా. 5321.

ఖ్యాతి సం. వి. ఇ. శ్రీ.

ప్రసిద్ధి, వాసి.

ఉం. పాత్రివ్రత్యము గలిగిన, నాతి
యనగ దైవమన జనస్తుత వేణీ,
యాతత ధర్మార్థ సుఖ, ఖ్యాతులు
సద్భార్యవలనగదే కలుగున్ ఆను.
2.29, అశ్వ. 1.221.

2. మహత్తత్వము, (వేదాంత)
జ్ఞానము.

సీ. అవ్యక్తమున మహత్తత్వముద
యించు, నది బుద్ధి మతి ధృతి ఖ్యాతి
సంవి, దుపలబ్ధి నామంబు తొంది
యెందును గని, విని చని కావించి.
విభుతనొప్పు. అశ్వ. 2.185.

గ

గంగ సం. వి. ఆ. శ్రీ.

భాగీరథి. హిమవత్పర్వతము నుండి
ప్రవహించుచున్న యొకానొక నది
భగీరథుడు దీనిని ఆకాశమునుండి
భూమికి తెప్పించెను ఆకాశమున
నుండి శంఖుని బిందువులై బడెను.
అందుండి శీతాద్రిపై బడెను.
అందుండి భూమిపై బడెను. అందుండి
పాతాళమునకు బ్రవహించెను
౩౦. గంగయు దుంగభద్రయు ...
తామ్రపర్ణియు నను మహానదులు
మతీయు ననేక సరిదిగ్విశేషంబులును
గలిగి... భీష్మ. 1.88.

చూ గంగాదేవి.

గంగపట్టి మి. వి.

గంగాదేవి పుత్రు భీష్ముడు.

తరువాత పరమ హితంబుగ బలి
కరి గంగ, పట్టియు విదురుడు. శ్రీ
252, అశ్వ 1.134

గంగపుత్రుడు సం. వి

గంగకొడ కు, భీష్ముడు.

చ. అని యిట్లతుల స్తోత్రంబున
బూజించి గంగపుత్రుడు మదిలో, న
నమః కృష్ణాయ యనుచు, విరచి శిరి
స్కుండయి మ్రొక్కె విశ్రుత భర్తన్
శాంతి 256.

గంగమధువు వి.

ఒకానొక పుణ్యతీర్థము.

చ ... గంగమధువున చొక్క
నరూపంబు మూడు కోట్ల తీర్థంబులు

సన్నిహితంబులయి యుండు నందుఁ
గృతస్నానులయిన వారికి తీర్థస్నాన
ఫలంబగు. ఆర. 2.267.

గంగాకూలము సం. వి. అ. న.

గంగానదియొక్క సమీప ప్రదేశము.
ఇచ్చట యద్ధ సన్నద్ధమై దుర్యోధ
నుని దండు విడిసెను.

కం. ఇతైఃసంగునఁ గురుజాంగలం
బున . . గాలకూటంబున గంగాకూలం
బున . విచ్చలవిడి విడిసి . యెలమి
మిగిలియున్నంత . ఉచ్ఛ్వా. 1.228.

గంగా గోమతీ సంగమము సం. వి.

అ. పు.

గంగానదియు గోమతీనదియు కలిసిన
చోటు; మార్కండేయ తీర్థము
న . . మార్కండేయ తీర్థంబయి.
గంగా గోమతీ సంగమంబాడియు
బ్రహ్మకల్పితంబయిన యూపంబుఁ
బ్రహ్మకల్పంబు సేసియు వాజపేయ
ఫలంబు వడయుదురు. ఆర. 2.273

గంగా మోషము సం. వి. అ. న.

ఒకానొక పుణ్యతీర్థము.

అశ్రణ్యవాస కాలమున ధర్మజుఁడు
దీనిని సేవించెను ఆర. 2.814.

గంగాదేవి సం. వి. ఈ. శ్రీ.

శ్రీరూప దారిణియైన గంగానది.

తొల్లి యిశ్వరాకు వంశమున మహాభి
షుండను వాఁడు పుట్టి మహాధర్మ
పాలుడై వేయి యశ్వమేధములను
నూలు రాజసూయములను జేసి
యింద్రాది దేవతలను దృష్టి పఱచి
దేవతాకమునకుఁ బోయి యందు దేవర్షి
గణములతోఁ గలిసి బ్రహ్మదేవుని

గొల్పుచుండెను. ఆ సమయమున
గంగాదేవి శ్రీరూప దారిణియై
బ్రహ్మసభకు వచ్చెను. ఆమె కట్టిన
వస్త్రము గాలికఁ దొంగియూరుమూలము
గ సేఁబడునట్లఁ దొంగెను. దేవత
లెల్లరు పరాజ్ఞులులైరి. మహాభిషుఁడు
సాభిలాషుడై దానిని జూచెను దాని
నెఱిగి బ్రహ్మదేవుఁడు మహాభిషుని
మర్త్యుఁడుగాఁ బుట్టుమని శపించెను.
మహాభిషుఁడు ప్రతీపుఁడను మహా
రాజునకు శంకనుఁడను పేర జన్మిం
చెను. గంగయు ఆ మహాక్షుచి మహా
సుఖవంతును రూప సౌందర్యంబు
లును దనయందలి యభిలాషయు
నెఱింగి తానును మన్మథ శర బాధిత
యై వానిన తలంచుచు మర్త్యలోక
మునకు వచ్చెను. మార్గమధ్యమున
వసిష్ఠ శాపగ్రస్తులై మర్త్యులుగా పుట్టు
టకు భూలోకమునకు వచ్చుచున్న
అష్ట వసువులు ఆమెను కలిసికొని
తమ్ము నామెగర్భమునఁ బుట్టునట్లు
లను బుట్టినవెంటనే మొదటి యేడ్వ
రును నీళ్ళను వదలునట్లును ఎనిమిదవ
వాఁడు, దీర్ఘాయుష్మంతుఁడుగ నుండు
నటల ననుగ్రహింపఁ బ్రార్థించిరి.
ఆమె అంగీకరించెను.

ఒకనాఁడు ప్రతీపుఁడు గంగానది
యొద్దన యమ నియమ వ్రత పరా
యణుడై యుండ గంగ శ్రీరూపము
ధరించి వచ్చి యాతని కుడి తొడపై
గూర్చుండి తన మన్మథ వికారమును
వెలిబుచ్చెను. ప్రతీపుఁడామెతో
"నేను వ్రతశీలుఁడను, కుడితొడపై

గూర్చించు త్రీని భార్యగాస్మీకరింపఁ
పగడి. కావున నా కొమరునకు భార్య
వగుము" అని వచ్చెను. మహాభి
షుడు ప్రతీవునకు శంకనుడు. గం
బుడెను. అరినిని తాజేయు పనికడ్డు
చెప్పకుండు నియమముతో గంగాదేవి
వివాహమాడి సప్త వసువులను గని
నీళ్ళవైచి అష్టమ వసువును నీళ్ళ
వైచి గొంపోవుమంది శంతనుడు
వారింప విన్నను వదలి స్వర్పరూపము
దాలెను. అంతే భీష్ముడు. అది.
4:121, మొ 162. వ.

(చూ. జహ్నుడు.)

గంగాద్వారము సం. వి. అ. న.

ఒకానొక పుణ్యతీర్థము హరిద్వారము.
30. భావిలోనను స్వర్గద్వారం
యిటు ముగిసి నివేదితంబగు గంగా,
ద్వారంబాడిన భస్మంబు, జేరును శత
తేజి తీర్థ సేవాధముల. ఆర.
2.270.

తే తినితము. గంగాద్వారమునను
నీలచూరమును. గుణావర్తమునను
పల్లవము. సుస్మాతుడై పారతి
ములు దొంగి నాకలోతి విహరింబు
నరుడు. వాండు. ఆర. 2.74.

ఇది గా-వారీ భృతరాష్ట్రం కుంతీ
సమేతుడై నివసించి ఆశ్రమము
సమీపమున నున్నది. ఇచ్చట వీరీ
తీర్థమున స్నానము జేయుచుండురు.
వీరీ సమీపముననే ఆగ్నిప్రవేశము
జేసితి)

30. ఒక్కనాడు వారలందిలు
గంగాద్వారమున గృతస్నానులై

యాశ్రమ. ఒకకు వచ్చుచుండ. అ. 2.
2.150.

(గంగానది పర్వతముల వరుసనుండి
సమతల భూమి. ప్రవేశించిన స్థల
మనియు, ఇచ్చట భరద్వాజుని
యాశ్రమము గలదనియు ప్రతీపు
డిక్కడ లవస్సు చేసెననియు మూల
మున గలదు.)

గంగాధరుడు సం. వి. అ. పుం.

గంగను శిరస్సుపైన ధరించిన
వాడు—శివుడు.

30. సుర ముని సిద్ధ గణంబులు,
పరివేష్టించంగ నటని పాలితి గంగా,
ధరు డేగుడెంచి నెవ్వగఁ జొరయు
నతనితోడఁ గరుణ బొంపొరి పోవన్.
కాంతి. 6.387.

గంగా యమునా సంగమము

సం. వి. అ. న.

గంగానదియు యమునానదియు గలి
సినచోటు. పుణ్య తీర్థము, ప్రయాగ.
అలహాబాదు.

ఇందు స్నానము చేసినవారు రాజసూ
యాశ్వమేధులయు సత్యవాదులయు
మరుద్వేదాధ్యయనములుబుణ్ణిలోకంబు
వడయుదురు. ఆర. 2.281.

గంగా నరన్వతీ సంగమము సం. వి.

అ. న.

గంగానదియు, సురస్వతీ నదియు గలి
సిన చోటు. పుణ్య తీర్థము
ఇచ్చట స్నానము చేసినవారు పుణ్య
లోకంబులు వడయుదురు. ఆర.
2.271.

గంగా సాగర సంగమము సం. వి.

అ. న

గంగానది సముద్రములోఁ గలియు
చోట ఇందు స్నానము చేసినవారు
శతాశ్వమేధ పలంబు పడయుదురు.
ఆర. 2.275.

గంగా సుతుడు సం. వి. అ. పుం.

గంగాదేవి కొడుకు, భీష్ముడు.

కం. ... పృథ వ్రోణ విదుర గంగా
సుతులన్ వ. వారి వారి మండరంబు
లకుం జని కని ఉద్యో. 1290.

(నూ. గంగాదేవి)

గంగోద్బేద తీర్థము సం. వి. అ. న.

ఒకానొక ధర్మస్థము.

ఇందు స్నానము చేసినవారు వాజపేయ
పలంబుఁ బడయుదురు. ఆర. 2.273.

గంట దే. వి.

గడ్డిదుబ్బు, తృణ స్తంబము.

ప. ఏమాతని పితృ పితామహు
లము, మాపట్టిన యపురుగంట వేల్గెలం
గాలుండు మూడక వ్యాజంబున దర
తరింబ కొడింగ నొక్క వేర తక్కి
యున్నది. అవి 2.143.

గడ్డికాడకు గనుపు (గంట) యండును
గాన దుచ్చు గంటయై యుండువచ్చును.
గనుపులు గలిగియుండునవి గంట.

గంటి దే. వి. ($\sqrt{\text{గంట}}$)

గాయము, శత్రుము.

ప ఇవ్విధంబున వ్రేలువడి యశాత
శత్రుండలుక గడురని హృదయంబు
తోడఁ గలఁచెనెను జూడ్కి మలంగ
నూకకుండె నన్నారీతంబును
యంబున జేరి వ్రేటు గంటి

దొరగు రుధిరంబుఁ చివయుత్తరీయం
బున మెత్తన యొత్తి. విం. 5.260.
సీ. ... విను మొక్కనాడత్తపస్వి
వ్రేల్పాటి దర్పగంటిఁ గూరయనరు -
గాఢిన నర్తించె నతఁడు తపము సిద్ధి
కాత్తుఁ బొంగి. శల్క. 2.160.

గంటు దే. వి. గంటి.

1. గాయము, శత్రుము.

కం. గురుముఖ బహు రధిక శరో,
త్కరములచేనైన క్రొత్త గంటును
సుమనోభరిత నవ కర్ణికార, స్ఫురితా
చల యగము భంగిఁ బొలిచిరి
మాదన్. వ్రోణ. 3.177.

2. వెండ్రుకల ముడి.

అ. బలియుండపుడు వెండ్రుకలు పావి
ముడివి గం, దెనంగఁ దాల్చి వీరరసిక
వృత్తి, నుద్దతుండు మల్లయుద్ధ ప్రసా
ధనం, బమర నిలిచె వేడ్క నమిత
బలుండు. సభా. 1.200.

(గ్రంథికి వికృతి యని కొందఱు.
'గ్రంథి'కి 'కంఠి' వికృతి గావచ్చును
గాని 'గంటి' వికృతి యనుట వికృత
ముగానే యుండును.)

గంటుపెట్టు దే. స. ప్రి. (గంటు +
పెట్టు)

(క్రొపాడలచె) ముడివడఁ జేయు,
ముడుచుకొను

వ. ... చినిట్టివాని వినంతాలననుచు
మొగుడు గంటుపెట్టుకొని చిగ్గన లేచి
పోయె ఉద్యో. 3.172; ఉద్యో. 4.2
శ్లో॥ ఇత్యుక్త్యా భరతశ్రేష్ఠో వృద్ధిః
పరమ మన్యుమాన్. సం. భార.
8723

గండ సం. వి. అ. శ్రీ.

సప్తర్షుల దాసి.

వ. ... అయ్యచటకు ఒరిచానకయ్య
గండ యను చేడియ వర్తించు. అను.
3.209.

శ్లో॥ సర్వేషామథ తేషాం తు గండా
భూత్పురిచారికా భూద్రః పవనభక్తైర్చిత
భర్తాచాస్యా బభూవహ. సం. భార.
అను. 140.5. (నిర్ణయ.)

శ్లో॥ సర్వేషామథ తేషాం తు గండా
భూత్కర్మకారికా. సం. భార. అను.
93.22.

(ఇచ్చట బాదంతిమైన 'చండ'
యప్తముగా దోషదు.)

గండకీ సం. వి. ఈ. శ్రీ.

గంగానదికి ఉపనది యగు ఒక యేలు.
కాలకూట, శోణ, గండకీ, సదానీర
లను నేలులు ఒకే పర్వతమునఁ బుట్టి
నవి. కృష్ణ ధీమాత్మనులు జరాసంధుని
ఊటబడోపునపుడు దీని దాటిరి.
సఖా. 1.171.

గండదంగు దే. అ. శ్రీ.

గండదంగు

పౌరుషహీనుడగు. నిస్తేజుడగు.

కం భీమసేనుడొక నొంచిన, గండ
దంగక యడఁడు. ద్రోణ. 4.153
తే. భండనఁబునఁ దిన్నయందు గండి
దంగి, హోతి విని తీవ్రభేదించు బొంది
యంబి, కా తనూభవుడొప్పుదా సూతి
పుత్తునడగె నుత్తరవర్తన మాదరి
మున. భీష్మ. 3.3; ద్రోణ. 4.32.

2. ముదియు, వయస్సు చెల్లు.

తే. ముదిసి ధనేశుడగు న,రుండు

ప్రాయంబునాడితి గండదంగి,
తొంటి భవమునసేగించొడగినతఁడు
అను. 5.91.

గండదంగు దే. స. శ్రీ.

గండదంగు

మదమణులు, టడించు.

వ. ... కం గండా గవిసినన్ గండ
దంచి గాండివిం గనుంగొని. ద్రోణ.
4.255.

2. చంపు, సంహరించు.

వ. కం గండా గవిసినం గండ
దంచి కడచి = గాండివిం గనుంగొని.
ద్రోణ. 4.255.

గండభైరవుడు సం. వి. అ. పుం.

వీరులకు భయంకరుడు.

మత్తవోరి. పరగండ భైరవ ...
ఆది. 3.228.

గండమరు దే. అ. శ్రీ.

పౌరుషమొప్పు.

ఉ. గండమరుంగ నిల్చి చెలికాండ్రయి
క్రిష్ణుఁడ వత్తురొచ్చిఁబున్. విరా. 3.167

గండము సం. వి. అ. పుం.

కపోంము, చెక్కిరి.

తే. . కన్నుగవ సమ్మదాశ్రులు
గడలకొనుచు, గండ పులకాంకురము
లతో గ్రమ్ముదేర. విరా. 5.240;
ద్రోణ. 5.276.

2. ఏనుగుచెక్కిరి.

వ. ... ఆత్మహంబల సుందరుడు
గండతలంబునం దొరుగు నెత్తురను
మదంబున మత్తకరి ననుకరించుచు.
శల్య. 2.266.

(పై గండు అర్థములను నిదే యదా హరిణము.)

మృత్యుకాల ... వైరివేదండ గండ విదారి మోర తరాసి భాసి ఘజార్గళా. ఆది 3.208.

గండమ్మగము సం. వి. అ. పుం.

గండమ్మగము జాతిలోనిది. (చూ. ఖడ్గ మృగము.)

గండరించు దే. స. క్రీ.

(✓గండరువు.)

పడియచ్చు మున్నగు వానిచే విగ్రహ మలను నిర్మించు, చేయు.

గీ. ... ప్రళయకాలానలమున, గండ రూపంబు కల. భీముడితి భయం దరాకారత సతిశయిల్లె. విరా. 2.134.

గండరువు దే. వి.

పడియచ్చు; ఒత్తి రూపమేర్పడుటకై మట్టి, మైనము మొదలగువానిని తొలచి చేసిన ఆచ్చు; అట్టి అచ్చునఁ దీసిన ప్రతికృతి.

చం. కరువునఁ బోసిరో విధుని కాంతి సుధాబ్ధి తరంగం దెచ్చి గం, డరువొనరించిరో హరు జటాస్థలికిం దొడవైన యేటి పెన్నురువునఁ జేసిరో యన మనోజ్ఞ సితచ్చవి నుల్ల సిల్లు సుందర తురగో త్రమంబు దమ దవ్యుల గాంచి చారులోచనల్. ఆను 1.183.

గండతైలము సం. వి. అ. పుం.

కొండనుండి హరితపడిన పెద్దబండ.

కా. ... సురారి శీర్షములు దొడ్లై ... మన గండ తైలములతో నూహించ తుల్పంబులై. ఆర. 5.236.

గండి చే వి

1 నంబు, అవకాశము, కలఁగి

ఉ. ... వాడును వాని యమ్మలన్, గీతంగ నొండు పిండ్ల గొని పిమ్మ యెలర్చగ నేసికెమ్మయిం, దీక్షద గండి గాంచి నమతేరి పళ్లెంబున బోవ వారిజన్ ద్రోణ. 3.88.

2. సన్నని లోతైన పాతచైన గొయ్యి.

ఆ. ... రాతిపెల్ల నుజుక పవన, తనయుఁ డర్థిఁ బవలు సనినట్లు దీక్షితి యందు ముండ్లు గిండ్లు సెక్కి తెరిలి ఆది. 3.161.

గండు వై.వి. సం. గండఃక. గండః

1. మగడిరము, మగడివి. పాదవి. ముండుము, పరాక్రమము పైసామర్గములు, బలము, పరాక్రమము.

ఉ. ... గండమంబు నిర్మి తెరి కాలప్రయ క్రిమ్యుల పిత్తుపిత్తులు. విరా 3.166.

విణ.

మగజాతి. మగిది.

సీ. చింతలఁ జిగురాకు. జింది యాడును నలి నెలగించ గండుఁ గోలల సొంపు. ఆను. 1.181.

గండుఁగోయిల సం. వి.

మగకోయిల. (చూ. గండు. విణ)

గండుడు సం. వి. అ. పుం.

హడఁడు, పేరుడు

మత్తకోకిల ... పరగండ చైరివి ...

ఆది. 3.228

గండు నెలయు అ. క్రీ.

పరాక్రమము చూపు.

సీత వేగము గలక నెఱసి నెఱుల
ప్రతి బాంధవ్యముల గలవారె
నయ్యె ద్రావి 2 377.

గండు మిగులు అ శ్రీ.

విజ్ఞానభిజ్ఞులెందరేగ
వ. తప్పించియె పోరు భగవత్తుం
గనుగొని గండు మిగిలి కురు
విడుచు గురుకృపాది యాధవీర సమే
తంబుగా నిడిమిన. భీష్మ. 3.152.
కం. పాండవ పాంచాలాదులు, గండు
మిగిలి బెట్టు దిఱుమఁ గౌరవబల
మొండొండ రలంగెడు. ద్రోణ.
5.95.

వ. గాంధేయసేన గిట్టె
దురుగా నిలిచి గండు మిగిలి యొప్పె
భీష్మ. 1.380

గండు మిగులు అ శ్రీ.

పొగరున చెందరేగ.

సీ ... లంకియతోన గండుమీటి,
పాతె నక్కొడియల్. కాంతి. 4.40.

గంతవ్యము నం విజ. (ఆ ల. అ.)
పొడిగినది.

సీ. .. మత తవస్సాద్రా య రతు
లకు గంతవ్యమద్యోమ. ఆను. 4.74,
కాంతి 6.90; అర్చ్య 2.18.

గంధకము నం. వి. అ. పుం.

ఉపరసములలో జేరిన ద్రివ్యము.
ఉపరసములు ఎనిమిది

శ్లో॥ గంధాశ్మ కారికా సీస కాంక్షీ
తాళ బాంజన, కంకురం చేత్తు
పరిసాశ్చాక్షౌ పాచిచకర్మణి (చిన
రత్న సముచ్చయము. తృతీయా
ధ్యాయము)

అగ్నిదేవుడు తన శరీరమును పెడిచి
ధరాతలము ప్రవేశించినపుడు అతని
చేత విడువబడిన దేహము పంపఁ
బూయమున గంధకముపుట్టెడు. ఆర.
5.174.

పార్వతీ దేవియొక్క రజస్సు గంధక
మైనది.

(రస రత్న సముచ్చయము-తృతీయా
ధ్యాయము - గంధకోత్పత్తి) ఇది
రంగులనుబట్టి మూడు విధములుగను
నుండును. అమరశిల నెల్లికాయ అని
ఇప్పుడు రెండురకములు ప్రసిద్ధిగా
వాడుకలో నున్నవి.

గంధకారిక నం. వి. ఆ శ్రీ. వాసన
ప్రసమున నాయితపఱచు పనికత్తె,
సైరంద్రి.

తే గంధకారికా వేషంబు కఠిన
మూర్తి, యుజ్జ్వలత్యంబు మఱువడి
యూడఁ బాండు, తనయ మహిషీ
యంచితగతిఁ జనఁగ రాజవీధిఁ
దొరకనఁడలవ్వెలది జూచి. విరా.
1.294.

గంధగజము నం. వి. అ. పుం.

మంచి పరిమళము గల ఎనుగు.

'యన్న గంధం సమామ్రాయ ని
తివృత్తి ప్రతిధ్విపాః, న వై గంధగజ
నామ నృపతే ర్విజయావహః-ముద్రా
రాక్షసము. 27.' వ్యాఖ్య.

ఏ ఏనుగు వాసనను ఆమ్రాజించి
ఎనుగులు ఎదురుగా నిలువలేవో అది
గంధగజము ఇది రాజునకు జయము
గలిగించును.

వ ... అయ్యురావతుం బొదివి సెల

కష్టల వాల్ల వాంకెచోట్ల నొప్పించిన జరిగోలం పోటులు తాచెనం గినిసిన గంధగం. చందిం. పీఠ. 391.

ఇట్లే గంధదంతావకము విరా. 3.156.

గంధమాదనము సం. వి. అ. పుం. న.

ఒకానొక పట్టుకము (ఇది మేరువు క్షర తూర్పున నున్నది, నుగంధి కనములకుఁ ద్రుసిధిము)

అర్జునుడు ద్రుతి దిగ్విజయ యాత్ర సేయనపుడు దీని నత్రైపిచెను. సభా. 1.235.

నర నారాయణులిద్దరు ఒకప్పుడేరి ఆ సమయమున ఎంతోచువుండను రాజు అపరిమిల్వరు లేరంచు గర్వించి వీరిపై వచ్చెను సరుడు కుఁముష్టి నుచ్చరి విశిష్టమై గురిని యాతని సేనను గూర్చి యారని భంగపెట్టి పట్టి విడిచెను ఉద్భా. 3.287.

ఈ గంధమాదనంబున నారాయణుడు తపము సేయుచుండగా కలంరుడు వడుని యజ్ఞంబునకలిగిన అది భీతిం బడెంచి నారాయణుని యుత్తరంబు నొందెను. ఆ కారణమున నాతని కేశములు మురిసిపోయెను జేసి ముంజకేశుడను పేరాడని వచ్చెను శాంతి. 6.44.

పాండవులరజ్ఞు వాన కాలమున గంధ మాదనయాత్ర సలిపిరి. అప్పుట్టును బెట్టిడుగు గారివాన గొట్టి చివ్విజ్ఞయిరి. భీముడు లలచిగంజు పుటోక్తిచుడు వచ్చి వారినంపట నుర

క్షితి ప్రదేశమునకు జేర్చెను అం. 3 294, ద్రోణ 5 257.

గంధము సం. వి. అ. పుం.

సువాసన, పరిమళము

గీ. కలపంబు ఎలిసవ గంధంబు లుగం గూర్చి కరువున నలమడు ననువుగాఁగ. విరా. 1.147, విరా. 1.147.

2 అచ్యుతేయిగా వచ్చిన లేపన ద్రివిము. గ పిము, చందినము. కం. ఉత్తమ కన్యాకములు, నుత్తర యును గంధిమాల్య యుక్తముగ గుమారోత్తము - రెద్దెల్లనందగు, నరైజుక నుచుచివు. ఉభయము గాన్. విరా. 5.243.

3. కుసుమాగరు భూపాలం నామ్రూ షిలము - ఇది తొమ్మిది పిమ్ము.

1) ఇష్టము, 2) అనిష్టము, 3) మధు రము, 4) క్షయపు, 5) నిర్హరి, 6) సంహతము, 7) స్నిగ్ధము, 8) రూక్షము, 9) విషమము

1) ఇష్టము-కస్తూరికాది; 2) అనిష్టము - కవాది; 3) మధురము - మధు పుష్పాది, 4) క్షయపు - మరీచాది; 5) నిర్హరి - కర్పరంధాభిభావముగ హింశాది, 6) సంహతము - చిత్ర గంధము అనేక ద్రివిలము. 7) స్నిగ్ధము - నవ్వునవ్వు మృతాది, 8) రూక్షము-నవ్వుపత్తెలాది, 9) విషమము-కాలాస్పాది

10. అనగంధాదిగురుపములు, హిసం గవు ఫితిమగు చిత్తమున శాంతి.

కం అసమాలంక మశ్చిత్తము. ౨స
గంధ స్పర్శ రూప రహితంబగుటం,
బ్రహ్మరిండు నిఁద్రీయములను వసం
ముగాదొందఁ జరచువస్తువు పుత్రా.
శాంతి. 4.174

గంధర్వతీర్థము సం. వి. అ. న.

ఒకానొక పుణ్య తీర్థము.

వ. ... పడింపటి గంధర్వ తీర్థంబు
నకు నేగె నది విశ్వావసు ప్రభృతి
గంధర్వ తపస్సిద్ధి స్థానంబు. శిల్ప.
2.157.

గంధర్వ రాజు వి.

గంధర్వులకు రాజు. చిత్రరథుడు
వి. గాంధారి నందనుడు గంధర్వ
రాజుచేతం బట్టుపడిన యప్పుడు. విరా.
4.149.

గంధర్వి సం. వి. ఈ. శ్రీ.

సురభికఁ డుట్టినది. గుఱ్ఱములను
గన్నది. ఆది. 3.7.

గంధర్వుడు సం. వి. అ. పుం.

దేవతలలో నొక తెగవాడు.
వ. గాంధారి నందనుడు గంధర్వ
రాజుచేతం బట్టుపడిన యప్పుడు పదు
నాలుగు వేల గంధర్వుల జయించి
యతని విడిపించితి. విరా. 4.149.

గంధవతి సం. వి. ఈ. శ్రీ

మత్స్యగర్భి, సత్త్వవతి (వ్యాసుని
తల్లి).
వ.. గంధవతి నందనుడు గాంధారి
రాజు నందిన లక్ష్మినిదే.. (మా.
మత్స్యగర్భి.) శ్రీ. 1. 53.

గంధవహుడు సం. వి. అ. పుం.

గంధమును కొనిపోవువాడు, వాయు
దేవుడు. గాలి

కం. . ఆచార్యునిపై గంధవహు
సుతుడు గవియ న, మందగతి నెవ్వఁ
డాఁగు మన యోధులలోన్. ద్రోణ.
1.88.

గంధవాహుడు సం. వి. అ. పుం.

గంధవహుడు.
వ.... కౌరవులకు విపరీతంబులైన
గంధవాహుడి నానానిమిత్తంబు లను
సంధించి ద్రోణ. 3.19.

గంధసలిలము సం. వి. అ. న.

వాసనగల నీరు, పన్నీరు మొ.
వ.... మంగళ తూర్య నాదంబులను
ఒరస్సు గంధసలిల సేవనంబులును
గీత వాద్య నృత్రంబులును నాదిగాఁ
గలవివిధ శుభాచారంబులం బ్రవర్తించ
నియోగింపవలయు విరా. 3.237.

గంధికుడు సం. వి. అ. పుం.

పరిమళ ద్రివ్యములనమ్ము వర్తకుడు.
కం. ఘోరాకారులు మాలా, కార
గృహంబులకు గంధిలగృహంబులకుం
దారరిగి మువ్వరు బలా, త్కారంబునఁ
గొనిరి పుష్పగంధములొప్పన్. సఖా.
1.177.

గంభీరత సం. వి. అ. శ్రీ.

గాంభీర్యము.
కం జలదిస్సన గంభీరత, నెలుఁ
గొప్పుగ ఉద్యో. 3 256.

గంభీరము సం. విణ. (అ. అ. అ.)

1. లోతు గలది (సముద్రము మొ.)
స్రగ్గరి ... దుర్వార వారోపు గంభీ

రాలంఘ్య ప్రౌఢ వేగంబగుచు జల
నిధి . ఆం. 7.16

2 మంద్రము, ధ్వని.

కం తగు సంఖ కాహళాదిక, మగు
మంగళ కూర్మ సంవయము గంభీ
రం, బుగ మ్రోసె జయము చెల్పుచు,
జగదీశ్వరు మ్రోల నాకసము చీటు
కొనన్ ఉద్యో. 4.120.

గగనము సం. వి. అ న.

ఆకాశము.

సీ. .. గగనభాగంబెల్ల గప్పి
క్రాలులు దెగ, డడరించె నుగ్రంపుఁ
బడిగవలపు. విరా 4. 80.

2. ఆకాశ తత్త్వము.

ఆ విను మహాన్తనో గగన పవనా
నల, నలిల భూమిలంగ సంభవించు
మహిల విభవము గ్రహంబున నేడు
రూపములు జన్మ జనక భావమొందు.
శాంతి 5.9.

3 (గణితము) కూన్తము, నున్న
తే గగన యుగళ చేసి నేత్రంబు
లును శాంతి 5.16

గగన మూర్ధుడు సం. వి అ. పుం.

తేకయ రాజయి పుట్టవచ్చు. ఆది.

3.80

గగన యుగళ వేద నేత్రంబులు

సం నమ.

2400

గజకర్ణుడు సం. వి. అ. పుం

1 కుమారస్వామి నైనికులలో
ఒకడు.

వ ... అమృతముల జిత్రాభరణ
వర్షాయుధ ధయలును వివిధ ప్రకారా

కాదులు నగు గజకర్ణ నిమిష కుము
దాదులైన నైనికులు మొదలెట్లు
సిల్లిరి శంక. 2. 83

2. ఒకానొక యత్నము.

వ. ... వరాహకర్ణ గజకర్ణ మూ.

భద్ర పేమనేత్ర విభిన్న పింగళ

ప్రవాళకాదులయొక్క యత్నముల సఖా.

1.76

గజతిథి సం. వి. ఇ. పుం

అష్ట విగజములు అభివర్ణించుచు
తిథి చళమితిథి.

సీ ... వసు, గజ భక్తి విష్ణు చిత్రజ
తిరులందేక, శవ జంతువులను గోచ
యముల గుడులుల ఒక ప్రహ్లా
వర్చస్వి పుత్రకులను భవముల
వాడు. 8. 8.

గజపురము సం. వి. ఆ శ.

హస్తపురము, కౌంచ రాజధాని.

వ ఇవిభిన్నంబుల గజంబుల వాటిని
గజపురనాధుడు రోడ్లంబుల చుట్టి
డి.వి. భీష్మ. 3.12

గజము సం. వి అ. పుం.

ఏనుగు. భద్రము, మంద్రము,
మృగము అని గజకాతులు మూడ.

త్రివిధ గజములకును మూడేమిదే

ఆరాకము, అర్చరాకము, మర్చము

అర్చము, వామనము అని నామములు

గలవు. మణియ పిచ్చకము, వాక్యము

పూతనము, మాత్మికము, మాయకము

పంచమ గజము మున్నగు గజదేవము

లనేకములు కలవు గజముయొక్క

పింగళింకములు కుంభములు, కుంభ

ముల క్రేడి చోటు అంతము

కుంభముల నడిమిచోటు విదువు;
 చెక్కిలి కటము; నొసలు అవ
 గ్రహము; కనుగ్రుడ్డు ఈషికి, కడి
 గడిచోటు నిర్మాణము, కర్ణమూలము
 మాళిక; పంచమూలము శరీరిక;
 పంచమధ్యము శంఖము. అడ్డముగా
 విసరఁగడిచకొమ్ముచెట్టు పరిణామము.
 నొసటిపంచము శాత కుంభము శాత
 కుంభము క్రందిచోటు వాహిత్యము,
 వాహిత్యము క్రంది కొమ్ముల లోపలి
 చోటు ప్రతిమానము తొండము శుండ,
 తొండము చివర కర్ణిక, తొండమున
 వచ్చు తుంపురులు వమధువు, తొండ
 మునందలి బొట్ట (పెచ్చల) గుంపు
 పద్మము, మూపు అసనము మేరము
 కకుదిము. రోకాలు ప్రోహము
 మోకాల్చి చోటు సంహారము.
 పిక్కకు ముందుచోటు అయస్కా
 నము ప్రక్కచోటు పక్షభాగము
 ముందరిచోటు గాత్రము వెనుకటి
 కాళ్ళ పిక్కలు మొదలుగాగల చోటు
 అంగము.

మెడకుగద్దెను గొలుసు పరాపకము
 కాళ్ళగద్దెడు గొలుసు త్రిపది. నడు
 మున కద్దెడ మోకు వర్తత (కత్త);
 దీనినికొయితము సేయవచ్చుడు మెడకు
 గద్దెడు త్రాడు సజ్జన పీపుమీద
 బలచు కంబళము విధానము గంఠ
 శారి. ఇది నీళ్ళ మునుగుట నిర్వాణము.
 దీని అలంకారము శృంగారము దీనిని
 జట్టుకుకు త్రివైడు పల్లము అవపాతము
 దీనిని గలిగెడు పిత్తజ్వరము పాప
 లము. మనము చానాది (దానాదులకు.

చూ. మదము).

గజముఖుడు సం. వి. అ. పుం

విఘ్నేశ్వరుడగు ఎనుగుముము
 గలవాడు.

ప. ... అనినప్పుడు గొరిచి గజముఖ
 పణ్ణుఖులకంటె సర్వోత్తమం బట్టిగు
 ధవులు. సౌప్తి. 1.118

గజరిపువు సం. వి. ఉ. పుం

ఏనుగునకు కత్తువు - సింహము
 సం. . వా, యజు యెసకు నడచె
 నుచ్చు గజరిపు చంద్రమణి రేఖ గతి
 యందొలయన్ శల్య. 2.298

గజసాధనుడు సం. వి. అ. పుం.

ఏనుగు మీదకు డి యుద్ధము చేయు
 వాడు.

ప. గజసాధనులగు గణింపులు
 కవచించి. కర్ణ. 3.235

గజాననుడు సం. వి. అ. పుం.

ఏనుగు, మోము గలవాడు విఘ్నేశ్వ
 రుడు.

అరలము. హరిహరాజ గజాననార్క
 డాస్య మాతృ సరస్వతీ, గిరిసుతా
 దిక దేవతావతిని సమర్పింపి సేసి.
 చది 1.2 .

గజాలవ్యము సం. వి. అ. న

ఏనుగు ఎట్టికర మృగములకు లెక్క
 సేయక సంచరించునో యట్లే సంచ
 రించుట (ప్రణీకరణమును చెల్పును.)
 వ ... అని మైత్రన యియ్యకొని
 గర్జించి గజాలసంబున సంగణంబు
 సొచ్చి. విరా. 2,14

గణిబిణి దే. వి.

1. యోధము, కలక, కలవరము

చం గజివిజి లేక యుబ్బక యు...
 డి... శాస్త్రము కర్తవ్యము...
 లము... బొగడవడి భీష్మ 2.33
 వ ... దాడుక ను దేరు తెచ్చు
 ... సూచి యది క్తిస్థుని
 పనుపని యెఱుంగు వాడగుట
 గయ్యుండు గజివిజిగా...
 వాని పిన్నులముండు. ద్రోణ.
 4 285

2. తమకము, ఉద్రేకము.

వ ... పరిదేశం బా... నులుగొనం
 పిమ్మట అస... గజివిజి
 యుడిపికొని గోగ... యగ
 పాటాపించి విరా 3 31

గణాంశు సం. వి అ పు.

1. చానరాధిపతి. ఈ... గవ
 యుడును రెండవ దిల పోర్తి చాన
 సైన్యముతో వచ్చి శ్రీరాముని...
 దోడుపడిరి. ఆం. 7 35

2. కకుని తమ్ముడు.

ఈ... అస... సోపరు
 లతో గలిసి భీష్ముని యుద్ధము దివన
 యుద్ధమున ఇరావ... బోరి
 చచ్చెను, భీష్మ 2 91.

గట్టి దే వి

దృఢము, కఠినము, కర్కశము.
 సి. ... గట్టిమై మఱువులు చట్టముల్
 గావి... చునవియు...
 విరా. 3 62; విరా. 4.107; భీష్మ.
 ఉపశాంతి వృత్తము... మునింద్రు
 నిర్భాగ్యుల ముట్టి చావు...గానే
 పయ్యెం గడు గట్టి చిత్త...
 మూర్ఖం వెగటాటియుం దా రానేరె

నిమ్మేనిది గ్రమ్మలుగన్ శ్రీ. 1.64

2 సహనిది, రా... పది.

లే అమ్మహింస... రావూ...
 పేరి, మంగుడు నొంపి...
 పించి, గట్టియై... వెంపు...
 గాంచి పోలివె. ఆం. 1 138

3 అదే... ము, పర్వము.

వ. ... ఇతెఱంగున గట్టి మోహ
 ... దీర్చుకొన... భీ...

3 3 5.

ఉ సూతకనూడ మోహము...
 ... గట్టియై సమస్త...
 దోడె కర్ణ. 2. 36

4 అపర్వము

చం ఇది యొక పెద్ద గట్టి మొక యీ
 మొదలు... గో...
 యొక యల్పసైన్యము. విరా 1 245
 వ ... అక్కర్లుండా గట్టిమా...
 పటిని కర్ణ. 2 37

వి.

1 గట్టికనము, పిచ్చిత్వము

ఉ ముంగిర రాజు...
 గలయ... గో...
 పెద్దకుండ... నడ...
 పంచి గట్టియై...
 వెనుకయై మొగలే... విరా
 4. 84

2. శాస్త్రము పోరుచు

తే. పులికి సింగమునకు, ...
 యుగ్రవయ్యును గట్టి మోహము...
 గల యోధవీరు...
 శాంతి 3 10

3. కఠింక

సీ. ... హరి హర బ్రహ్మ మహాక
భావంబు లొక్కటిగాఁగ గరఁగిన
గట్టి యనఁగ విరా. 2.241. (ప్రాతి
ప్రతి.)

గట్టిగ, గట్టిగా

పూర్వముగా.

వం. కడఁకయు లావునుం గరఁగి
గట్టిగఁ గూర్చి యొనర్చినట్టి పే, రొడ
పలఁదాల్చియుం గడిమియుం గలయుం
బరికించి. శల్క. 1.105.

కం. నెట్టన మోడమి నయ్యెడు. నట్టిది
యొక చూపునం బరానందంబున్,
గట్టిగఁ జేయఁగ విక్కటమున్ను
పురుషుండు తత్త్వబోధాత్ముడగున్.
కాంతి. 6 159.

2. గట్టికట్టకట్టుగా.

వ. . . నీళ్లు గట్టిగా నడచుంట్రించి
వానిపై గరి తురగాదుల నడపిం
పను ... ఎఱుంగును. ఉద్యో. 2 202.

గట్టిప్రాయమునది వి.

ప్రాథమికమున దున్న శ్రీ

ఆ. అది పవిత్రదేవ మచ్చెట్టు
సూచనఁ గడచి చేనఁగ నీప కాక
నంబు, గానవచ్చు నంద గట్టి ప్రాయ
మునది, పుణ్యమూర్తి యమలబుద్ధి
యొద్దు. ఆను. 2.5. (చూ. ఆను. 2.10.)

'తపస్వీసీం మహాభాగాః వృద్ధాం
దీక్షామనుషీతామ్' సం. భార. ఆను
50.27; 19 24 (నిర్ణయ).

గట్టివాలు దే. వి

సైరంద్రీశాతి శ్రీ. పదలయి.

నుండి గంధపుష్పాదులచే నలంక
రించు స్వతంత్ర శ్రీ.

ఆ. ఏను గట్టివాలుదాన నాకెవ్వరు,
కడుపుకూడు వెట్టి కట్టఁజీర యిచ్చి
సాకతమున నేలుదు రట్టివా, రలకుఁ
బనులు సేసి మెలఁగు బుద్ధి. కం.
వచ్చితి. విరా. 1.298 299.

(ఇది పాఠంతరము) ('గట్టివాలు'
అని శ. ర. కాని భారతాదుల పెక్కు
ప్రతుల ఇది పారామును బట్టియు,
కన్నడమును బట్టియు 'గట్టివాలు'
అని గ్రహింపఁబడినది. క. గట్టి =
పరిమళ ప్రచ్ఛన్నమునందు, వత్తి శ్రీ
ప్రకృత్యము గట్టివత్తి = సైరంద్రీ,
గంధ కారిక అని సూ. ఆ. ని.)

గట్టి + వా = గట్టివ = గట్టివాక్కు
గలది = ధూర్త అని. శ. ర. గట్టివ
+ ఆలు = గట్టి యైన ఆలు = ధూర్త
యైన శ్రీ. సైరంద్రీ సామాన్యదాసి
వంటిది గాదు. గట్టివాక్కు గలది.
నిష్కర్షగా మాట్లాడునది. మోమోట
లేకుండ్ల మాట్లాడునది అని శబ్దార్థము
సైరంద్రీయైన ద్రౌపది గట్టివాక్కు
కీచకుని బెడరించుటలో గానఁబడును.
ఇతర దాసులవలె పొల్లుమాటలు వేళా
కోశపు మాటలు మాటలాడదు నిష్కర్ష
గా మాటలాడును. కం. . మిత
భాషా విరచనమును వ్రతసంభావన
మును గౌరవంబుఁ బాపభయంబున్
పాతివ్రత్యావారముమై వర్తింతురు
సైరంద్రీ జాతివారు సౌజన్యమున
విరా. 1.118. కాబట్టి గట్టివాలు అను
పదమే సైరంద్రీకి సరిపోవుచున్నది.

గట్టువాలు శబ్దార్థము. విచార్యము -

గట్టు దే. వి.

1. పర్వతము.

అ. ఓడిపోయి దప్పినుని గట్టును జెట్టు, జేరి యొదిగియున్నవారిగాఁగఁ, మనలఁ దలఁతురలు మనముల నా వంత, శంకలేదు సంతసంబు ఘనము.

సౌప్తి. 1.52.

2. సన్నని కట్ట.

తే. మిఱుల బల్లంబు గట్టును మెట్టు నొక్క, మట్టమై యది నునుపారు మహితమైన, యక్కొలన నీరు ద్రావఁగా ననుదినంబు నరుగు నయ్యి భవల్లచుఁ దనఘచరిత. ఆసు. 1.220

గట్టువాలు చూ. గట్టివాలు.

గడ్డ! వై. వి.

నిడుపాటి కోల (వెదురు గడ్డ)

కం. జ్ఞాతులు దమలో తొందినఁ జేతోమోదమున వెలిగి చెలువొందురు రన్నీ, తిం బాసిన విగత, విభూతిం గడకొఱవులట్ట పొగయుదురధిపా. ఉద్యో. 2.275.

గడ్డ² ప్ర.

చేర్పాదులకంటి వచ్చు నొకానొక ప్రత్యయము (చూ. చేరుగడ్డ, మను గడ్డ మొ).

గడ్డకొఱవి వి.

కాలుచున్న నిడుపాటి కోల.

(చూ గడ్డ).

గడ్డన వి.

స్తోత్రము.

ఆ అనిన రోద్రరసము మనమున నడిచిఁగఁ, ఒడగ యెత్తు నురగపాలు

రేఖ, నెనయు చేతిసారె గొని వ్రేసెఁ బతి పేడిగదిన యడుగుమన్న నుక. గచుచు విరా. 5.259.

గడ్డి దే. వి.

సీమ, పొలిమేర, ఎల్ల సరిహద్దు వ. .. కాననమార్గంబుల నరిగి మత్స్యమండలంబు గడిసేరి ఛామ్ము విడకొని. విరా. 1.147.

గడ్డియ వై. వి. (సం ఘటికా).

ఘటిక, ఇరువది నాలుగు నిమిషముల కాలము.

వ. ఇవ్విధంబున నాలుగు దినంబులు నొక్క రాత్రియు నేరగు దిన సంబులో నిడువది గడియలు కొడవది వేలట్టలాడ భండనంబు సేసి .. పాండవ బలంబుల కుజుమాడి . యమ్మహాత్ముండ. ద్రోణ. 5.321.

2. ముహూర్తము, అల్పకాలము

చం. ... లావు విద్యమెయి దిర్ఘముఁ జేర్చి పెనంగు జెట్టిమ, బల విజుతున్ వడిన్ గడియలోనక చూడ్కికి వేడ్కు సేయుదున్. విరా. 1.223.

చం పేర్చిన యట్టి బాణు నొక్క గడియలోన గర్భమదఁగఁగఁచి మార్చె ఉద్యో. 2.3.0.

గడ్డ దే. వి. ప్రథమ అను నర్థముతో వైకృతము కావచ్చు) మ.టివెల్లి లోష్టము. బెడ్డ.

కం. ఘనతరమగు ప్రీతి గొనవ, మును మునిగినఁ బాపమఖిలమును హస్త సెడుం, బెనుపును యగ్గలికిఁ బోవ, గనిన పయారాఁగ బడ్డ గడ్డయుఁ బోలెన్. ఆను 2.40

గడ్డము దే. వి.

గడ్డముమీది పొడుగు పాటి వెండ్రుకల మొత్తము.

మహాకర్కర అవసరజ్ఞుండయి
వ్యాసుడేలెంచి నంత నత్తపసి కవల
గడ్డంబును .. దీర్ఘపుం చనువును
జూచి. ఆది. 4 258.

గడ్డి దే. వి.

కసవు, తృణము, పశువుల మేత.

ఆ క్షిప్తములను నేయుఁ బెరుగును
గూరగా,యలను వంటకట్టియలను
గడ్డి,కవణములను బెల్లుగా నొడ
గూర్చి, ని,గూడవృత్తి దానుఁ గూడ
నడచె. ఉద్యో. 198

గణకుడు సం. వి. అ. పుం.

జోస్తుడు.

వ. .. కవి గణక ప్రముఖ నిఖిల
విష్విజ్ఞునంబును ... అప్పరమేశ్వరుఁ
గారవచ్చి ప్రొద్దప్రొద్ది యభిమతార్థం
బులు వకసి చనిరి ఉద్యో. 3.238

గణధర్మము సం. వి అ పుం

సంఘాచారము.

సీ .. జాతిధర్మములు దేశజధర్మ
ములఁ గులధర్మంబులను గణధర్మ
ములను గాయంబు వికృతులఁ గాల
విపర్యయముల వచ్చు నావధర్మవర్తన
ములు. ఆ. గాఁగ నిట్లు చర్చిగతు
లైదు గలవు. అను. 5. 216

గణన సం. వి. అ. స్త్రీ

ఎన్నిక, లెక్కించుట.

ఆ అనిన భుజగమిట్టలను సీవలన
నేను,గుణము సెప్ప దోవగణన
సేయ అను. 1.25; అను. 5 22.

కం. మిత్రత్వము శత్రుత్వముఁ,
జాత్రతయు నపాత్రతయును బరికించు
సుచా,రిత్రుఁడువిరతరగణనాసూత్రిత
ముగ దాననెల్ల భభములు నొందున్.
శాంతి. 5.289.

గణనము సం. వి. అ. న.

1. ఎన్నిక, లెక్కపెట్టుట.

సీ. ... ఊర్జితాంగక విలసదజ్ఞా
వికలంబులు గణనాతీతములు. ద్రోణ.
2.199.

2. వర్ణనము.

కం. జగములకెల్ల శరణ్యుండగుచు
సన్నుత సిక్తమైన యట్టి మనసుతో,
విగతాఖిల లేపస్థితి,గగనము నట్లుఁడు
నతఁడు గణనాధికుడై. శాంతి.
5.147.

కం. ... గుణములఁ బెడఁబాపంగా,
గణనాతీతమగు యెఱుఁగు గనుఁ దాన
తనన్. శాంతి. 4 191.

గణనాతీతము సం విణ. (అ.ఆ.అ)
(గణనా + అతీతము)

1. లెక్కకు మించినది. (చూ. గణ
నము. 1 అర్థము.)
వర్ణించుటకు అలవిగానిది. (చూ. గణ
నము. 2. అర్థము.)

గణనాథుఁడు సం. వి. అ. పుం.

ప్రమథుల సమూహమునకు అధిపతి.
శంకరుఁడు.

సంస్థాణు సుగ్రుని శివు.. శంకరుఁ
త్రినేత్రు...గణనాథు ... ఆ. ఆశ్ర
యించి యతని కాయోపహార మర్పించువాఁడ. సౌ ప్తి. 1.112.

గణపతిత్వము సం. వి. అ. న.

ప్రమథులకు నాయకత్వము.

వ. ... రుద్రవటుంబను రుద్రస్థానం
బున రుద్రుం బూజసేసి గణపతి
త్వంబు వడయుదురు ఆర. 2.248.

గణము సం. వి. అ. పుం.

1. సమాహము.

వ...గోగణంబుల యగపాటూహించి

2. శంకరుని పరివారము; ప్రస్తుదుల
సమాహము.

కం. యజ్ఞేవల్లభ వినుమే బ్రాణముతో
నుండ నిన్ను బట్టికొనగ నాద్రోణు
నక కాదు. సగణ, స్థాణునకైనను
వశంబె అలకేమిటికిన్. ద్రోణ.
1.120.

3. ఒకే కార్యము నిర్వహణమునందు
నియుక్తులైన జన సమాహము.
యష్టిమునందు ఐకమత్త్యముతో ఎవరి
కని భేదింపరానట్లు బలవత్తరమై
ప్రవర్తించు ఒకజాతి భారసమూహము.
పీరు. 1) అర్ధార్థములు, 2) కార్యనిపు
ణులు, 3) ఆయుధాజీవులు, 4) ఇంద్ర
వసుల జనులు అని నాలుగు తెఱఱగులు

వ. .. ధర్మనందనుండు పరిజనం
బులయందు గణంబులై యున్నవారిం
బరిపాలించు సమ్యక్త్రకారంబు సెప్పు
మనుటయు నమ్మహీకాంతునను శాంత
సప్తంబిట్లనియె. శాంతి. 3,37.

4. సేనా విశేషము.

(ఇర్విదేడు రథములు, అన్ని ఏనుఁ
గులు, నూటముప్పది యేవురు కాల్పు
రును గల సేన) (చూ. అశ్వహేజి)
ఆది. 180.

గణముఖ్యుడు సం. వి. అ. పుం,

గణమునందు ప్రధానమైనవాడు.

తే. ఈగి మన్నన గలంగగ నీక
పొడివి.యధికముగ గణముఖ్యుల
నాడరించి, పనులుగొనునది. శాంతి.
3.40.

గణించు-గణియించు సం. స. క్రి

1. లెక్కపెట్టు.

ఆ. అడవిలోన నేము దడసిన దినము
లన్నియును గణించి యంబునిధి
పురంబు రేపకడయ ముంచునేపాట
నిమ్మెయి,వచ్చు నెడరు దలఁగువార
మొక్కొ. మాన. 1.197.

2. ఉగ్గడించు, చెప్పు.

చం. కీనియమి సంగవరన మకించన
భావము దాల్చి విప్రవాసనము
ప్రశాంతి యార్జవము శౌచము సత్వృత
నిష్ఠ శైశ్వభోజన మిల నిద్రసేత
క్రప సంతత తత్త్వవిచింతనంబు
మా,నిని యతిధర్మముల్ శ్రుతి గణిం
చిన భంగిన యేను జెప్పితిన్. ఆను
5.18.

ఉ...మా,చేయడునంబును పనియఁ
జెందగఁ అ,ద్ధ విరోధివర్గమున్ నీయె
డకీం పొనర్చుగ గణంపగ భాగము
గలె భూవరా. సౌ. 1.228.

3. స్మరించు, జలపోయ

సీ. .. కలహంస, పలికిన పలుకు
గణియించు, వడి దానిపోయిన వలన
చూచు. ఆర. 2.26.

4. కల్పించు.

సీ. .. అచ్చటి మాటలవి కొన్ని
గణియించి చెప్పి యీ రేయి సెచ్చెరి
ద్రయాణ,మనకు గృహ్యములగు పను

తెల్ల సమకట్టి వేగంగ గ్రక్కున వెడల
వలయు. మౌస. 170. (పౌరాం).

గణిత సం. వి. ఆ. త్రి.

వారాంగన, వేశ్య.

కం. . సుందర గణికా నివయము
నొప్పించువాడ నీకుం. దరుణి. విరా.
2.128.

గణితము సం. విణ. (అ. ఆ. అ).

గణింపఁబడినది. లెక్కింపఁబడినది.
చెప్పఁబడినది.

కం. తురగియు నుష్టియు ఖరియును,
గురిసిగ దుగ్ధములు నింద్యకోటి గణిత
ముల్. శాంతి. 1.821.

గణితుడు సం. వి. అ. పుం.

ఊష్మపులలో నొక్కడు. ఆను.
3.192. చూ. ఊష్మపులు.

గణుతించు స. క్రీ.

1. ఎంచు, భావించు.

కం. . పొడుతురె పా. డుంచునుల
భూపర యేదిక నింత భీతి మా, కడి
మియు లావు నీవసమగా గణుతింపకు
గెల్లమెమ్మెయిన్. ఉద్యో. 2.208;
ద్రోణ. 5 308.

కం. యాగంబునందు శ్రద్ధాయోగము
గల యశుచి శ్రద్ధ యొనరని శుచి
పు జ్ఞానము సంపదఁడుల్ముగా గణు
తించిరి నిరూపకత నమరవరుల్.
శాంతి. 5.247.

శ్లో॥ శుభే రశ్రద్ధదానస్య శ్రద్ధధానస్య
చాశుచేః దేవా విత్తమన్తంత సదృశం
యజ్ఞకర్మచ. సం భార. శాంతి. 2.64.
10, 11. (వావిళ్ళ).

2. గ్రహించు, తెలిసికొను.

కం. గుణవంతుల గుణములు నిర్గు
ణుడెఱుగమి దెల్లమీవు గుణహీనుడ
వీ, గుణమితనియందుఁ గలదని, గణు
తింపఁగ నై పుణంబు గలదే నీకున్.
కర్. 2.44.

3. లక్ష్యపెట్టు, సరకుసేయు.

ఉ. . . బంధు సుహృజ్ఞనంబు లా,
దిక్కున నున్నవారు గణుతింపక
సంపదకై వధించి దూఁతెక్కుట
దోచుండుటను నీ దురవస్థల కోర్వ
వచ్చునే. ఉద్యో. 3.13.

4. స్తుతించు, కొనియాడు.

వ. . . అతండు గన్నీరు కరతలం
బున నొత్తికొని మెత్తనిమాటల
చుటోక్కచు గుణంబులు గణుతించి.
ద్రోణ. 5.257.

5. వర్ణించు.

కం. . ఇట్లుని గణుతింపరాదు
గురునట్టిడ యాతఁడనంగవచ్చు ని,
న్ననపుచరిత్ర యిట్టి రథికావలివైరుల
నెట్లు జేయదే. సౌప్తి. 1.64.

కం. గుణమూర్తి మాయ దానిని, గణు
తించెదనన్నఁ దెగడు గ్రాహ్యత్వం
బున్, గుణములఁ బెడఁబాపంగా
గణనాతీతమగు వెలుంగు గనుఁ దాన
తనన్. శాంతి. 4 191.

గణ్యము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)

1. లెక్కింపఁ దగినది.

కం. వినుతించిన నిందించిన, ననఘా
మనమునఁ బ్రియంబును నప్రియమును
లే, కునికియు వ్రేసిననై నను, గనలు
వొడమమియుఁ బ్రబుద్ధ గణ్య గుణం
బుల్. శాంతి. 5.22.

కం. అస్మత్ప్రీతామహం దతి, విస్మయ
జననప్రతాప విభవాగ్నిశిఖాభస్మీ
భూత ప్రతిపక్ష స్మయ కాననుడు
ప్రథమ గణ్యుడు బుద్ధిన్. విరా.
5.17.

2. నుతింపదగినది, కొనియాడఁ
దగినది.

కం. . . ధీగణ్య, ఆను. 2.75.

ఆ. . . కర్ణః జూడఁగాంచ గణ్య
చరిత. ఆశ్ర. 2.107.

గతకాలము సం. వి. అ. పుం.

జరిగిపోయిన కాలము.

వ. మతిః దలఁపఁగ సంసారంబతి
చంచల మెండమావులట్టుల సంప
త్రస్తతతు లతిక్షణికంబులు, గత
కాలము మేలు వచ్చు కాలము
కంచెన్. ఆది. 5.159.

గతజా సేతుబంధనము సం.వి.అ.న.

నీరు పోయినతర్వాత కట్టవేయట.
నీరున్నప్పుడు కట్టవేసిన ఆ నీరు
ఆగిపోయి చెఱుపు చేయక మేలు గలి
గించును. నీరు పోయినతర్వాత కట్ట
వేసిన నిష్ఫలము. అట్లే ఒక పని లేక
విషయము జరుగకమున్నే దానిని
ప్రతిఘటించి అనుకూల పఱచుకొన
వలయునుగాని మిగిలిపోయిన తరు
వాత విచారించుట నిష్ప్రయోజనము
అని భావము.

సీ. అధిప చెప్పెదను నీకు సంతయు
నివ్వలా, పము గతజల సేతుబంధ
నంబు. ద్రోణ. 3.29.

శ్లో॥ గతోదకే సేతుబంధో యాదృక్తా
దృగయం తవ విలాపో నిష్పరో

రాజన్ మా శుభో భరతర్షభ. సం.
భార. ద్రోణ. 86.2.

గతము సం. విణ. (అ. అ. అ.)

1. ప్రాప్తము, పొందినది. చెందినది.
తే. అట్టి భీష్ముండు నన్నిప్పుడాత్మఁ
దలఁచుచునీతిఁ దద్గతమయ్యె నా
మనము నధిప. శాంతి. 2.12.

చం. . . వట్టుమలు గతానుభావ.
విరా. 5.40 .

2. నశించినది.

కం. ఆ నహమవలన నావద, రానీను
. . . మునివాహనత గత సైర్యుడగున్.

ఉద్యో. 1.183.

3. పోయినది.

వ. ఇట్లు మండలప్రచార గత ప్రత్యా
గత వివిధ గతులం దేరు సంతరింపఁ
జేయుచు. ద్రోణ. 1.250.

4. జరిగిపోయినది నడచినది.

కం. గత వృత్తములకు వగవం, గత
మేమి. ద్రోణ. 4.227.

కం. గతమునకును వగవ తనా, గత
ముఁకును నోరు దెఱచి కడుఁ గోరక
దీ, నతఁ బొందక దై వందే, గతిఁ
బుచ్చిన దానఁ బోదుగాకనవలయున్.
శాంతి. 3.30.

వి. అ. న.

పోవుట.

తే. వినుము బ్రహ్మాదితంబు ప్రవృత్తి
ధర్మ మది గతాగత వ్యాప్తుల నావ
హించు. శాంతి. 4.380.

వ. . . ఆ మనుష్యులు దురితంబులు
సేయుచు దిర్ఘగ్రేసెలం బుట్టుచు
సరకాగ్నులం గ్రాగుచు గతాగతి

ప్రమణంబుల సలయందొడంగిరి
ఆర. 4.170

గతాగతము సం వి. అ. న. (పోక + రాక.)
రాకపోకలు.

కం. జీవుడు జీర్ణ శరీరముఁ బోవిడిచి
నవంబు బొందఁ బుట్టును పేరం,దా
వెలయుం దద్దశ జీవావలి వర్తించు
నిటు గణగలవచ్చె. ఆను. 5.126.
కం. నీదగు తనువున దివ్యా,మోదము
సాంద్రమయి సోద ముద్దెడు నత్తా,
హృద మహాశ్చర్య సముత్పాది యగుచు
నీ గతాగతములం జెప్పుమా. ఆను.
2.453.

గతాగతకారి సం. విజ. (న్. జీ.న్.)
(రాకపోకలు గలిగించునది) వెనుకకు
ముందుకు ఊగునది.

పం. కలి పుయంతి బాప సమకట్టు
పరం బతి వాయనోపదా,లలన
సుదీర్ఘ సౌహృదబలంబున నిట్టులు
రెంటజేసి యన్నులుఁడు విమోహ
పట్టులఁ వెనంగి గతాగతకారియైన
యొద్దెలయను బోలె నూజడక
యెలయుఁ బ్రోద్దు వినిశ్చితాత్ముడై.
ఆర. 2.78.

గతాగత జనంబులు వి. బహు.

వచ్చి పోయెడి వారు.

వ. ... తాను మున్న గతాగత జనం
బుల వలనఁ బ్రసంగాదీనతం జేసి
యవ్విడిదల తెలుగు...విని యునిక
కటంబున. సౌప్తి. 1.143.

గతాయువు సం. విజ. (న్)

క్షీణించిన ఆయుర్దాయము గలవాడు

(ఆయువు క్షీణించినవాడు); చావు
సగంజు వచ్చినవాడు.

కం. వృద్ధులు గతాయువులు దుర్బు
ద్ధులు నగువారిచేత బోదురె శస్త్రా
స్త్రోద్ధతియు బాహుగర్భ స,మృద్ధియు
గల పాండుసుతు లమిత్రధ్వంసీ.
భీష్మ. 2.124.

గతానువు సం. వి. ఉ. పుం.

వచ్చినవాడు, మృతుడు.

వ. ... (భీముడు) జయరాతునిపైఁ
గవిసి యాతని నటనిసూతునిఁ గాళ్ళు
లిరుగేలం బట్టి బెట్టిలపైవేసి గతా
నులం జేసిన. ద్రోణ. 5.63.

కం. ... నేనును పద్రాక్షనులం
గతానులం జేసితి. ఆర. 1.193.

గతి సం. వి. ఇ. స్త్రీ.

1. గమనము. పోక.

వ. ... గరుడునిగతి నన్యవిహం
గంబు లనుగమింపనోపని యట్లు
మానవులు వీని వీర్మంబు ననుగమింప
నోపరు. సభా. 1.157.

కం. పులుగులలో నీవెక్కుడు విల
సద్గతి నంచలిల్లు వినువీధిఁ గరంబెల
మిం జనియెడు వీనిం,గలసి పజిచి
గెలువవలదె గతుల బహులతన్. కర్ణ.
2.56.

2. నడక.

తే. గింధకారికా వేషంబు కతన
మూర్తి,యజ్జ్వలత్వంబు మణుపడి
యండఁ బాండు,ఉనయ మహిషి
యంచితగతిఁ జనంగ రాజు, వీధిఁ
బొర జనంబులవ్వెలఁదిఁ జూచి. విరా.
1.294.

శం. కొన్ని వెడమట లాడుచు, నన్ను
నతడు చెట్టవట్టినం ద్రోచివెసం, జన్న
వెనుకొనుటయును మీయున్నెడకే
నపుడు సంత్రమోపేతి గతిన్. విరా.
2.174.

3. పథము, మార్గము, త్రోవ.

చం. ... సురే, శ్వరుడు సుదర్శనం
బనఁ బ్రశంసకు నెక్కు విమానమెక్కు
యం, బరగతి వచ్చెదేవ మునివక్తలు
సిద్ధగణంబుఁ గొల్వఁగాన్. విరా.
4.238.

4. స్థానము, లోకము.

వ. అనిన విని కురుపతి కురు పితా
మహనితో జప విధి ప్రకారంబును
జపశీలురగువారు పోవు గతియును
నెఱింగింపవే యనుటయు నమ్మ
హత్ముండిట్లనియె. శాంతి. 4.129.

సీ. ... దేవి సీకత్కూడాత్త గతియు
నగు. శాంతి. 4.33; ద్రోణ. 1.22.

5 ప్రాప్తి.

వ. అనిన విని జనక జనేశ్వరుండు
పరాశర మునీశ్వరునితో మేలెయ్యది
పరమగతి యెయ్యది, కృతఁడైన
నెద్దానికి నాశంబు లేకుండు. శాంతి.
5.524.

ఉ. ఆదరణీయ సార వివిధార్థ గతి
స్ఫురణంబు గల్గి. విరా. 1.6.

ఉ. ... తేరు బృహన్నలా వశగతిం
జరియించిన గెల్వవచ్చు. విరా. 4.22
6. ఒడుపు.

ఉం. అతడు గసె గంధమాల్యార్చి
తమై దొన మెఱయచున్న శిశు
ముగ్రోర్థతి నేయదేగ పులుగును, గతిఁ

గొను క్రియ నది హరించె గ్రక్కున
శరమున్. ద్రోణ. 4.319.

7. వేగము, త్రోపుడు.

తే. కాలవశతనప్పిండమంగంబులెల్లఁ
గలిగి శకువయి మారుతగతి యెలర్చు-
కం. వెడలునెడ గాఢపీడం, బడి సుడి
వడి యోని నొత్తువడి యొక భంగిన్.
వెడలఁగ. శ్రీ. 1.37, 38.

శ్లో॥ తతస్తు హి వాయువేగేన ఊర్ధ్వ
పాథోహృదభిరాః యోనిద్వార ముపా
గమ్యబహుకేళాత్ సమృచ్చతి, యోని
సంపీడనాచ్చైవ పూర్వకర్మఫలైర్వి
రిస్థాన్ముక్త స్స సంసారాదన్యాన్
పశ్యత్ప్రప్రదవాన్ సఁ. భార శ్రీ
4.4, 5, 6. శ్లో॥.

8. చలనము, కదిరిక.

తే. రతియు నరతియు. బవనంబు
గతియునుడిపి, ధారణానిశ్చలుండయి
తన్నుఁ దాన, కనుచుండెడు యోగి.
శాంతి. 5.92.

9. శరణము, దిక్కు.

వ. ... అమ్మానవనాథుండు నల్ల
దిక్కులకు మొగంబు ద్రిప్పి విడుచు
నుద్దేశించి పుత్రహినుండ ననాథుండ
నగుట యెఱింగితిఁ దమ్ముండ యిట
మీద నీవ నాకు గతి యగుమనుచు
మగుడి నిగుడు మూర్ఖాతిశయంబునం
బరవకుండయిన. శల్క. 1.10.

10. స్థితి, దశ.

తే శరము నక్షరమును నీవ కర్త
యును వి, కర్తయును నీవ యాద్యంత
గతులు నీవ, యొక్కదై వెలిగెడు
పురుషోత్తమాభి, దాన వాచ్య విసప్ర
వాత్కల్య. శాంతి 2.10.

11 తారణము, ౮ రింపు.

తే. నాకుఁ బ్రజ గతినిచ్చు ననంగ
వలవ, దేను ప్రజనయి పొడమెచి
గాన యేను, నన్ను గనుచున్నది
మోక్షణంబు సేయు, నాశపడ నట్టు
లగుట. బ్రజాభియుక్తి. శాంతి. 4.27.

తే. కపిలు కోపాగ్నిజేసి సాగరులు
గ్రాగిరనియు గతిఁగానకున్నవార
నియు నెఱిగి, వారలకు హితమొన
రింప వగచి గంగఁ, దేరఁ గడఁగె
విరుండు భగిరథుండు. ఆం. 3.78.

(గతి = తరించు మార్గము.)

12. విధము, రీతి, మాడ్కి.

సీ. ... హరినీల పాత్రిక సురభి
వంతు మున్నగతి నాభి ధవళ
పంకజము మెఱయ. విరా. 1.12.

వం. ... జనమాన్యు లంగనా, సహ
తిముగాఁగ నేమిగతి సమృద్ధిపాద
సహధవృత్తియై, సహతుల కప్రభేద్య
మగు నా పదుమాడగు నేడు మత్తి
తామహలు చరించిరి. విరా. 1.44.

కం. ... చిత్రగతుల విహరింతుఁడగన్.
విరా. 1.82.

కం. ధర్మ మధర్మము వోలె న,
ధర్మము దా ధర్మవిధి విధంబుఁ
దోచుం, గిర్మసమితి నొక్కొకయెడ,
ధర్మగతి యెఱుంగవలయుఁ దచ్చాత్ర
ములన్. శాంతి. 5.88; శాంతి.
5.585.

గద సం. వి. ఆ. స్త్రీ.

గుడియ, దుడ్డువలెనుండు ఆయుధ
విశేషము.

మ. కవిసెన్ గుంత భుకుండి
తోడగ గదా బద్ధాది శస్త్రాస్త్ర తీవ్ర

విహారంబు విరోధి దుర్విషహ సంతం
భంబుగా. విరా. 3.182; 5.294.

గదాదండము సం. వి. అ. పుం.

గద.

ఆ. ఆ సుశర్మతేరి యందున్న మన
గదాదండ మెత్తికొని యుదగ్రవృత్తి,
జరతదేహుడయ్యు దరుణ వయస్కు
నట్లనని కుఱికి పోయి యతని వ్రేసె.
విరా. 3.217; విరా. 4.124.

సీ. .. ఎనిమిది యంచు నెసఁగు
మెఱుంగుల, దారుణంబగు గదాదండ
ముగ్ర. తే. రేఖ సారించి. రౌద్ర
ముద్రైకమండఁ గవిసి మద్రాధిపుని
తురంగములఁ జదియ, మోదె. శల్య.
1.16.

గదాధరుఁడు సం. వి. అ. పుం.

విష్ణువు, కృష్ణుఁడు.

వ. మదీయ తేజోవిశేషంబున నప్పురు
హూతున కుత్సాహులు సంభవింపఁ
గలయది యప్పుడనాయాసంబునఁ
బగతు వధియింపనగునని గదాధరుం
డూఱడిలం బలికిన. ఉద్యో. 1.132.

(ధృతరాష్ట్రుఁడు శ్రీకృష్ణునితో)

ఉ. . దుఃఖపాటు నీ, కౌరవజాతికిం
దెలిసెగాదె గదాధర నీదు సన్నిధిన్.
ఉద్యో. 4.3.

గడుఁడు సం. వి. అ. పుం.

ఒకానొక యాదవుఁడు. తిలోత్తమ
కంటె సుభద్ర రూపవతి యనియు
సద్గుణాన్విత యనియు సద్గుణునకుఁ
జెప్పెను ఆది. 8.164.

ఈతఁడు సముద్రతీరమున తోడి
యాదవులతోఁ గలసి మద్యపానము

సేసి సంకుల యుద్ధమున మరణించెను. మౌన. 40-61.

గడుగడుప దే. విజ.

మిక్కిలి పలువన యైనది. మట్టిగోడ పెట్టు పాకములో నున్నది.

సీ. .. కమ్మి గ్రుంగక గడుగడుప రొంపులు గలుగమి నొప్పచోటు రథమునేల. శాంతి. 3.6.

'కడకడవ, కుకడవ, గడగడవ అనునవి పాఠాంతరములు; కడుగడుప - అని తి. ప. ప్ర. కో.

గద్దదకంతము సం. వి. అ. పుం.

డగ్గత్తిక పడిన గొంతు.

వ. ... అత్తుంరి శోకాక్రాంతి స్వాంతుండగు సుభద్రాకాంతుండు గద్దపి కంతంబుతోడం దోడంబుట్టు పుల కట్టనియె. ద్రోణ 2.259.

గద్దదము సం. విజ. (అ. ఆ. అ.)

డగ్గత్తిక పడినది (కిరమ)

తే. దర్మనందను పలుకులు దినకు హృదయ, తాప మొనరింప మోముర దైన్యమొంద, నున్న పాంచాలి యిట్లని యొప్పు బలికె గనలి శారితో గడ్డప కంఠియగుచు. ఉద్యో. 3.100.

గద్దదిక సం. వి. ఆ. త్రీ.

డగ్గత్తిక.

(ఉత్తరుండు అర్జునుని జూచి)

సీ. ... ఎలుగు గద్దదికఁ దొట్టిల నేడుపు విడుమని, ప్రార్థించు మాటఁ గీర్చాటు దోష. విరా. 4.80.

గద్దయ¹ దే. వి. గద్దె.

ఉన్నత పీఠముఁ సింహాసనము.

ఉ. ఖాండవమేర్చె .. యా, ఖండలుఁ డున్న గద్దయ సగంబున నుండె.

విరా. 1,85.

(ఖట్టికా శబ్దభవ మనుట యెట్లో)

గద్దయ² - గద్దె వై. వి.

(సం. గద్యాణమ్)

ఒంగారు నాణెము, వరహా. నల్లదెన్నిది గుంజల (గురిగింజల) ఎత్తు.

సీ. పదివేలు మొదవులు బదివేల గద్దయలో, పసిడియు నిమ్మపీపతుల కిమ్ము. ఆర. 2.347.

వ. ... ఇరువదివేల గద్దెల పసిడియు మునివరునకిచ్చిన. ఆర. 2.348.

గద్దము సం. వి. అ. న.

వచనము (వృత్తి - పద్యము)

ఉ. .. మహాకవిత్వ దీ, జావిది నొంది పద్యముల గద్యములన్ రచియించెదం గృతుల్. విరా. 1.80.

గద్యాణము సం. వి. అ. పుం.

ఒక బంగారు నాణెము, వరహా. నల్ల దెన్నిది గుంజల (గురిగింజల) ఎత్తు. దాదాపు 5 గ్రాముల ఎత్తునకు సరి పోవును. గద్దయ.²

వ. ... నల చమయంతులున్న చోటె ఊగి వచ్చిన వాడికివేయగద్యాణంబు చిత్తనఁచెడు వారలం దోడ్కొని ... పలికి పంచిన. ఆర. 2.140.

గనగన దే. వి ఉనకన.

మొదలుబయందలి యనుకొనము.

కిం. విను చల్లని మూలలో, మునిగి యలుక గుబ్బటిలు సముద్రజలము లో, నన యుండు యాత్రపప్పుడు, గన గన మను బాడబాగ్ని కరణి నరేంద్రా. శాంతి. 3.263.

గనప దే. విజ. పెద్దది, ఎత్తైనది.

(వృత్తియందే దీని ప్రయోగములు
కనబడుచున్నవి.)

గనప పగ్గము పెద్ద పగ్గము.

కం. తేరు శరీరము దానికి, సారథి
సత్త్వంబు తురిగవయ మింద్రియ
ముల్, దారుణ తరు బుద్ధివ్యాపారము
తొనరింగ గనపపగ్గము లధిపా. శ్రీ
1.57.

గనపపుట్ట పెద్దపుట్ట.

సీ. .. కాంచి యుదంకుడు
గ్రమ్మన దిగడాచి వెనుకొను నంతకు
గనపపుట్ట జొచ్చె నయ్యుండగము.
అశ్ట. 3.105.

గనపమేను ఎత్తెన శరీరము

సీ హంబూనదర్శాయ చండింబు
వర్ణంబు గలిగిన పలుచని గనపమేను
అశ్ర. 2.40.

గనప యెద్దు పెద్ద ఎద్దు.

తే. బలము లేఁత్రాయమును రూపుఁ
గలుగునట్టి, గనపయెద్దు సద్దర్మ విప్రు
నకు నిచ్చినతఁడు సద్విధి గోదాన
మాచరించి నతని పదసిన గతిఁ
గాంచ ననఘచరిత. ఆను. 2.460.

గనప లొట్టేనుంగు ఎత్తెన పెద్ద బండె.

సీ. ... లంకియతోన గండుమీతె,
పాతె నక్కడియల్ పడి యున్న
గనప లొట్టేనుంగుపై. శాంతి. 4.40.

గనప లోఁగిలి పెద్ద లోఁగిలి.

వ. ... ఆశ్వత్థామ చల్లదము దట్టి
మొదలయిన పరికిరంబులు పాడించి
యున్న గనప లోఁగిళ్ళకుం జని.
సౌప్తి. 1.177.

గనయము దే. వి.

1. పోకిముడి, సీవి.

సీ. .. అనయంబు దిన్నని యను
పున గనయంబు ప్రిదులంగ మెలఁగి
చొక్కొదవఁ జేయు. ఆ. నిక్కరంబు
శ్రీ. 2.183.

2. వింటి కొప్పు.

కం. వడి నొడుగఱచి వలకేల్, నిడు
చన గనయమునఁ బెంచె నీల్లి బలం
బేర్పడ విల్లు వంపనోపక, యుడిగిరి
నృపసుతులు గొండతొయ్యన లజ్జన్.
ఆది. 7.175

గని వై. వి. (సం. ఖని).

గీ. .. అధిక భభంబులకు భవత్ప్ర
సాదంబు గని కాదె వాసుదేవ. శల్య.
2.939.

గన్నెరాకమ్ము దే. వి. (గన్నెరు +
ఆకు + అమ్ము).

గన్నేరాకు వంటి యలుగు గల
బాణము. బాణవిశేషము.

వ. అట్లు తాకుటయు వారల నతండు
గన్నెరాకమ్ములం జీతాకుపఱచె.
భీష్మ. 9.219.

గన్నెరు దే. వి.

గన్నేరు, కరవీరము. దీని యాకు
మిక్కిలి సన్నముగా నుండును.

గథ సీ సం. వి. ఇ. పుం.

1. సూర్యుడు.

వ... శనిమనుమండు పొగరు మిగులు
నారాచ నివయంబులం బొదివిన నశ్వ
త్థామ రాహుప్రస్తుండగు నుగ్రగథ సీ
యుం బోలెనై సం. భీష్మ. 9.212.

2. కిరణము.

వ. .. గాంగేయుండు ... సుందర్య

సేయ గభ స్తి వితానుండిగు నస్తమయ
భానుంధ్రేణ సేయుచు. శాంతి. 2.19.

8. కాంతి.

చం. తమము నడంచుచున్ వెలుగు
తత్పురగోపుర శాకతుంభకుం, భముల
విచిత్ర... గభ స్తి వితానుములన్. విచిత్ర
వ, భములను నాత్మవాహముల నమ్మక
పల్కములు జూచి యన్య వా, హములని
సంశయ ప్రణిహితాత్ముడగున్ హరి
దత్తుడెప్పుడున్. ఆది. 8.77

గభ స్తమంతుడు సం. వి త పుం.
సూర్యుడు.

వ. గభ స్తమంతుం డస్త తైలాంతరి
తుండయిన. ద్రోణ. 1.2.3.

గంభీరత సం. వి. ఆ శ్రీ. గంభీర్యము.
తే. మేరువొలుగుట యనుడింపిడి
బడుట, యద్భుతంబు గాదెల్లెర్పమును
జేర్చి, ప్రభ వెలింగి గంభీరత రాశి
తెక్కి, యెందు బొగడొందు
నాచార్చుడిట్టులగుట. ద్రోణ. 1.85.

గంభీరము సం. విజ. గంభీరము,
భేరి మొదలగువానిని వాయించునపుడు
కలుగు ధ్వనివంటి.

1. గొప్ప ధ్వని.

శా. శ్రావ్యంబై చెలంగన్ గంభీర
మధుర జ్ఞానాచము విరా. 5.182.

2. మిక్కిలి లోతైనది.

ఉ. మోర గదాభిదాంబ విమూర్ఛిత
శాస్త్రవ తుంభి తుంభ కుకిభి చిరోదు
మౌర్యక గంభీరరాదంబ సాగరాంబు
తే, శీరస లోలుడై సమదలీల బళాం
తకుఁ డేగుదేర ఆర. 6.187.

మనము సం. వి. అ. న.

1. పోక. వెళ్ళుట.

తే అనుభవించుచు గమనంబు నాగ
మనము, నాచరించుచు బ్రహ్మసభాంత
మైన, పుణ్యలోక నికాయంబు బొంది
యెల్ల, నెఱిగి యూహించి యిట్లని
యెడఁ దలంచు. అను. 8.307.

వ... ధర్మజ భీమాద్భుత నకుల సహ
దేవులకు గ్రమంబున సుతరఁ బ్రజా
మంబు సేయించి వారు దీవించి
యంతఃపుర గమనంబునకు ననుజ్ఞ
సేయ నెచ్చెలులుం దానును దత్తు
మయ సముచిత పరివార పరివృతయై
యరిగిన యనంతరంబ. విరా. 5.367.

2. చలనము, చలనక.

కం. రవిదీపులు సొరసేమిఁ గసిసెం
జీకట్లు పవను గమనంబడిఁగెన్,
వివిధాత్మంబుల నందఱ, మవిరళముగఁ
బొడవబడుట నద్భుతభంగిన్. విరా.
5.97

3. నడక.

తే... సమీరణ పుత్రుడగ్ర, జాండు
వోయిన దెసఁ దప్ప నొండువలన,
సమద వారణవతి గమనమున మత్స్య
ధోజి వల్లభు సభ చేరనరుగులయును.
విరా. 1.212.

4. హంతు

వ... దేహాంతర గమనంబాత్మహానిం
జేయదు భీష్మ 1.196.

5. జ్ఞానము.

తే... ఏను నీవను నైక్యంపు తెలుక
వొడము, గాఢ గమనాగమనములు
గ్రాగిపోవ. శాంతి. 4.243.

6. రమించుట.

సీ. అర్జునుఁజంపుదు మతినికోడితి
మేని, గోవధంబును ... పరదార గమ
సంబు ... గృహదాహంబు జనుల
నెట్టి. ఆ. గతులఁ బుచ్చు నట్టి గతులు
వాటిలు. ద్రోణ. 1.221; శాంతి.
1.293.

గమనిక సం. వి. ఆ. శ్రీ.

నడపు.

సీ. ... మంత్రవర్తనముఁ దంత్ర,
గమనికయును వివిధములైన దాన
విధులు బహుళ చాగములకు లోక,
సంస్తుతములయ్యె. అశ్వ. 4.218.
(సూక్ష్మ పద్ధతి, విధము. అని సూ.
ఆ. ని.)

గమి దే. వి.

సమాహము, గుంపు.

సీ. .. గమిఁ బాసి తలిరుజౌంపము
నకు మెయిమెయిఁ దాకంగఁ జను
పిక వంపతులను విరా. 2.306;
విరా. 5.397.

ఆ. కవలవారుఁ గొడుకుగమియుఁ
జాంచాలవర్గంబు వృష్టివరులుఁ గడగి
రేని, యొక్క మాత్ర లోన నువెత్తు
గొనరె దుర్మోదనాది శతము నుద్ద
విడిన. ఉద్యో. 1.29.

విణ.

సాంద్రము, తఱచైనది.

కం. నెఱి దగఁ దేజితమై గమి,
మెఱుగుండద నారసమున మిక్కిలి
వడి నే, దైత మెఱయ నురము
నొంచిన. కర్ణ. 3.5.

గమించు సం. ఆ. శ్రీ.

తిరుగు, సంచరించు.

ప. ... ఆజిమాండవృంధు నాఁ
బరఁగుచు నమ్మహముని మోర
తపంబు సేసి యెల్ల లోకంబులు
సమించి యొక్కనాఁడు యముని
పురంబునకుం జని. ఆది. 4.287.

గము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)

(ఇది సమాసాంతమునందే యుండును)

1. పోవునది.

భుజగము. విరా. 1.39. (కుటిల
ముగాఁ బోవునది.)

ఖగము. శాంతి. 3.321. (అకాశము
నందు పోవునది.)

2. పొందునది

తే. ... తృష్ణ, జని జరా మృత్యు
వశగ వర్తనుని జేయు. అశ్వ.
2.85.

గమ్యము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)

1. పొందఁదగినది.

కం. త్యాగమొక నెలపు శమ సగ,
యోగంబు త్రవము దానికూర్వము
సంతోషాగమము మోక్షలాభో, ద్యోగికి
నివి గమ్యభూము లుత్తమధిషణా.
శాంతి. 5.343.

ఆ. ... ప్రభువు భక్తగమ్యుఁ దలతు.
శాంతి. 4.216.

2. పోదగినది.

సీ... గమ్యదిశ యొక్కఁడనగ లేక
అ. మెఱగుచుండి పక్కవలము
దొడిమఁ జాయు, పగిది గుణవయంబుఁ
బాసి యక్ష, యంబు నభలమును నిరా
మయంబును నగు, పదము జెందు భుద్ధ
భావమెసఁగ. ఆను. 3.312.

గయ సం. వి. ఆ. శ్రీ.

ఒక పుణ్యక్షేత్రము (బీహారునందుఁ గలదు.) ఖోదశ మహారాజులలోఁ జేరిన గయనిపేర నిది యేర్పడెను. ఇదొక యాత్రాస్థలము. గయయందుఁ బిండము వైచినవాని పితరులు ప్రేత భావము వదలి సుగతిరేగుదురు. ఆను. 3.200.

అనంతపుత్రుల (బిడ్డలులేని) గృహస్థులు గయకేగి యుభయ పక్షములు (శుక్ల పక్ష కృష్ణపక్షములు రెండు) వసించిన మిక్కిలి పుణ్యులైయుభయ పక్షముల వారిని (తండ్రి వైపు వారిని తల్లివైపువారిని) ఉద్ధరింతురు ఈ గయయందు పిండమిడిన పితృ దేవతల దయచే గృహార్థులగుదురు. ఆం. 2.274.

గయపర్వతము సం. వి. అ. పుం.

ఒకానొక కొండ. ఇందు అనేక పుణ్య నదులుపుట్టెను. అరణ్య వానకాలమున పాండవులు దీనిని సేవించిరి. ఆం. 2.314.

గయదు సం. వి. అ. పుం.

1. ఖోదశ మహారాజులలో నొకఁడు. అమూర్తరయిని పుత్రుఁడు. ద్రోణ. 5.208; అర. 2.818.

ఈ గయని పేరనే 'గయ' అను పుణ్యక్షేత్రము వెలసెను. ద్రోణ. 2.208. ఈతఁడు క్రతువు సేయు సమయంబున నారీవేష యుక్తయై సరస్వతీనది విశాల యను పేరుతోఁ జని యజమాన సకలముని సంభావన వడసెను. శల్క. 2.159.

ఈతఁడొక్క సమయంబున సకల

వస్తువులను త్రాహ్మణులకు దాన మిచ్చెను. శాంతి. 5.82.

2. నహషుని తమ్ముఁడు.

పురూరవునకు నూర్వశికి నాయువు జన్మించెను. అతనికి స్వర్ణానవి యందు నహష వృద్ధ గయా నేనను లనఁగా నలుపుదప్పించిరి. ఆది 3.92.

గరగ వై. వి.

నీళ్ళు త్రాగుట తోనగు వాని కువయో గించెడు చిన్నపాత్రము.

గీ. గరగతానఁగిన నరుండు భూసురు తానర్చు నావమన ముఖకిర్మంబు లందు బష్టభాగ ఫలమొందు. ఆను. 2.388.

"నప్రాప్నుయా చ్చ వృషసనః కర కాన్యః ప్రయచ్ఛతి. సం. భా. ఆను. 66.12.

గరగర దే. విణ.

చక్కనైరది, రుచికిరమైనది, కమ్మ నైనది.

తే. ఏను వంటలవాడనై యా నరేం ద్రుఁగొలిచి గరగరగాఁ గూడు గూర చిత్తమునకు వచ్చిన చందంబునన యొనర్చి, నేర్చి పెరిగెను గుఱము విసీతి మెఱసి. (రుచ్యముగా అని భావము.) విరా. 1.76.

గరగరిక దే. వి. (గరగర + ఇక)

నైర్మల్యము.

సీ. పరపైన చెలువంబు గరగరికయుఁ దియ్య, తెలిసీరుఁ గలిగిన దీర్ఘికలును.

ఉద్యో. 1.93.

గరదుండు సం. విణ. (అ. అ. అ.)

విజము పెట్టెవాడు.

కం. గరదుని గృహచాహర మం, శ్రీ
రహస్య విభేది వధవిధాయిఁ బరసతీ,
హరు బంధుభూతిఁ బరధన, హరణ
పరునిఁ జంపి పుణ్ణుఁడగు నృపు
దనఘా. శాంతి. 1.95.

సీ. ... కడుపునఁ దెవులైనతఁడు
పూర్వ భవమునందు గరదుండు.
ఆను 5.99. (విజము పెట్టినవాడు.)

గరిమ(ము) సం. వి. ౯. పుం.

1. గొప్పతనము, పెద్దతనము,
గౌరవము.

(వింటునిచో ధర్మజుఁడు.)

చం. మనుజువరేణ్య నావలని మన్నన
యట్టికాదె శత్రుమర్దన మొనరించి
మత్స్య నగరంబున కుత్సవ ముల్లసిల్ల
నీ, చనుటయు నాకుఁ దేజమును సంప
దియున్ గరిమంబుఁగాక యిట్లనఁ
చగునయ్య యేనిచటనైనది యేటికి
యింత యేటికన్ విరా. 8.225.

ఉ. దైన్యము దక్కి దూత యుచి
తంబుగఁ బాండునృపాలు పాలు రా,
జన్మ వరుండు ధర్మజుఁడు సమ్మతి
వేదెడునన్న లోకసా, మాన్య విధిం
... గరిమంబున నిచ్చినఁ బుచ్చికొంచె
మ, నోన్య విరుద్ధభాషములాడిన
దత్తుల మాటఁడంచెడున్. ఉద్యో.
1.32.

2. శ్రేష్ఠత.

వ ... ప్రభూత విభవ విభ్రాజితులగు
రాజసూనుల మానసియ గరిమ లలిత
విహార విశేషంబుల వలనను. విరా.
5.408.

3. ఆచరము.

చం. కనుగొని భక్తుఁడను దుశగం
బుల వాగెలు కట్టి యెత్తి తత్తనువులు
నూల్కొనన్ నిమిరి తత్పరతం దగ
మత్స్యభూమిభృ, తనయుని నూడి
పట్టి వికృతంబగు రూపము చక్కఁ
జేసి నె, మృనమొక భంగిఁ దేర్చి
గరిమంబుగఁ గోలిఁజేర్చి యిట్లనున్.
విరా. 4.174.

4. వినయము.

చం. ... బోయలపు నె, మృనములు
మోదిమందం గరిమంబున భాగవఁ
జేరి మమ్ముఁగ, నొనినది యాదిగాఁ
గరుణ గూరెదివొ కృటి వినన్
వింతుమే ఆను. 2.278

చం. అనుటయుఁ గొంతి యక్కురు
కులాగ్రణి చట్టరు సీవు తోడఁగా, న
నమున కేగుఁడెంచుట జనస్తవనీయ
చరిత్రుఁడివ్విభుం, దనుమతి సేయునే
యడుగుమాపని యయ్యమ యత్త
నాకు నీ, మనుజువిభుండు మామ గరి
మంబుగ వీరల గొల్చి పోయెదన్.
అశ్ర. 1.147.

గరిష్ఠము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)

మిక్కిలిగొప్పది, మిక్కిలి శ్రేష్ఠమైనది
మ. ... వాడొచ్చి గరిష్ఠస్థితి నొందు
నేఱును. ద్రోణ. 1.49.

గరిష్ఠుడు సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)

1. మిక్కిలి ఆధిక్యము గలవాడు;
మిక్కిలి గొప్పవాడు; శ్రేష్ఠుడు.
మ. మగుడఁ గీచకుఁ బట్ట వాడును
బలోన్మాదంబునన్ బాహు గ, డ్విగరి
ష్ఠుడగు నా హిమింబుఁ డీప్ర

క్రోధుడై పట్టి బెట్టుగఁ ద్రోపాడఁగ.
విరా. 2.343.

గీ. కృపాగరిష్టుడవై, చేసిక
ప్రతిస గాఢెవ నవశ్యమును సుతరా
గర్భ జనితు నేనని అశ్వ. 3.170
వ...మన కులంబునం దేజో ధైర్య
ధార్మికత్వాది గుణంబుల గరిష్ఠుండ
యిన యుద్ధిష్ఠిరుండు నీ సిరిక వెలియై
యట్లుండుట దగవగునే .. ఉదోః
2.65.

సీ. .. ఆ గరిష్ఠుఁ డమృహితాత్ముల
కర్ణతో మణునాడనుజ్ఞ యిచ్చిన.
అర్ర. 2.69.

గరియ: - గరియని సం. విణ
(న. యసీ. న్).

గురుతరము. మఱొకదాని కంటె
గురువైనది.

వ. ... వివిధ తర్కశాస్త్ర విగాహిత
సమస్త శాస్త్ర సాగు గరియ: ప్రతిప
లైన తార్కికులును. ఆది. 1.8.

సీ. ఘోషిణీ నాగ నఘోషిణీ యన
రెండు,దెఱుగులు గలిగి వాగ్దేవి
పరఁగు,నందఘోషిణీగరియని.అశ్వ.
2.27.

గరుడండు వై. వి.

గరుడుండు, గరుత్మంతుఁడు.

వ. గరుడుండును గద్రువ పంచిన
పనులెల్లను వినత యనుమతంబున
నతివినయపడుండై చేయుచు. ఆది.
2.43.

వ. ...అనిన గరుడని కివ్విప్రవరుం
డిటనియె. ఆది. 2.62.

ఇది గరుడ శబ్దభవము గానోపు. ఈ

శబ్దసాంధ్యమును కలఁచి కావ్యేన
'అనంద'వారు గరుడండు అను
పదము వాదక యది వచ్చినతావుల
నెల్ల గరుడుండు అనియే వాడి
యుండిరి. ఆదిపర్వము ద్వికీయా
శ్వాసమునందలి సౌపర్ణాభ్యాసమున
35తావుల 'గరుడని' అనియే
కలదు. నన్నయపద ప్రయోగకోశ
మున మొదటి 34తావుల 'గరుడండు'
'గరుడని' అనియుండి 35వ తావున
'దేవేంద్రుండు గరుడున నిట్టనియె
(ఆది 2.115) అని గరుడుండు శబ్ద
మున్నది. ఈతావునందును సం.మున
'గరుడని కట్టనియె' అనియే కలదు.
ఇకపోగా అనువాసనిన పర్వము ప్రప
మాశ్వాసమున గల సౌపర్ణాభ్యాస
ములో 'గరుడండు' అను శబ్దము గాన
రాదు. ఒక్కచోట మాత్రము 'సిద్ధ
సాధ్యులగ్గింప గరుడుండు' సనియే
మిగిడినది (2.260) అని 'గరుడుండు
పదప్రయోగము గలదు. సం.
మువారును ఈ తావున గరుడుండు
అనిచూపి పాఠాంతరముగా గరుడండు
చూపిరి. దీనిని బట్టి గరుడుండు అను
శబ్దమే భాగతకవి సమృతముగాదా
యేమి? అను సంశయము గలుగు
చున్నది. నిఘంటుకారకులు (నూ.
అ. ని; శ.ర. మొ.) గరుడండు అను
శబ్దము చూపరైరి. భారతమున 'గరు
డండు' లపృ 'గరుడండు' అని
ప్రథమైకవచన పదప్రయోగము గాన
రానందున 'గరుడండు' అనియే
ఇందు ఈయబడినది

(గరుడని చరిత్రకై చూ. సౌపర్ణా
ఖ్యానము. ఆదివర్ణ ద్వితీయాశ్వాసము; ఆను. ప్రథమాశ్వాసము.)

గరుడధ్వజము సం. వి. అ. పుం. న,
గరుడుడు చిహ్నముగాగల తెత్తె
ము; శ్రీకృష్ణుని ధ్వజము.

వ. ...ప్రియంబునఁ గట్టాయురందైన
తేరెక్కో భేరి శంఖ చామర ప్రముఖ
భద్ర చిహ్నములతో వెడలి గరుడ
ధ్వజంబు గ్రాల. ఉద్యో. 3.247.

గరుడధ్వజుడు సం. వి. అ. పుం.

విష్ణువు, శ్రీకృష్ణుడు - గరుత్మంతుడు
ధ్వజచిహ్నముగాగలవాడు.

వ. ... అయితాయువు నాలోనన
శూలంబు వైచి సోలంజేసిన విషాదం
బున గరుడధ్వజుండు సౌగంధ్య నా
కవిధ్వజుండు నిజ స్వరూపం
బొక్కింత యూతగొనిన. ద్రోణ.
3.96.

గరుడము సం. వి. అ. పుం.

గరుడపక్షి - గరుత్మంతుడు.

కం. గరుడాశ్రుంజేసిన న,వైరువుగ
గరుడములు గవిసి చీరెం జంచు,
స్ఫురణము మెఱయఁగ వెన న,య్యు
లగాత్మక బంధముడ చుర్చీనాధా.
కర్ణ. 2.235.

గరుడ వ్యూహము

గరుడాకారముగఁ బన్నిన మొగ్గరము.
దీనిని భీష్ముడు తన తృతీయ దివస
యుద్ధమునఁ బన్నెను. ద్రోణుడు
తన రెండవనాటి యుద్ధమున దీనిని
బన్నెను.

కం. రేవకడ రథనమున గం,గా
పుత్తుడు సేనఁ గూర్చి గరుడ

వ్యూహం, బేహం (దీర్ఘకౌనిము, కైక్ర
పొలుపును బలుపు మెఱయనట్లుగ
నిలిచెన్. భీష్మ. 2.95.

వ. ...గరుడంబున గరుడవ్యూహంబు
సమకట్టి దానికఁ జంచువై తాను
నిలిచె. ద్రోణ. 1.222

గరుడాశ్మము సం. వి. న్. పుం.

గరుడపచ్చ, ఆకుపచ్చ వన్నెగల
మాణిక్యము, గారుత్మతము.

సీ. ... ప్రస్థిత కేతనాగ్రస్థిత కపి
దేహ, రోచులు గరువాశ్మ రుచులు
గాఁగ. భీష్మ. 1.106. శ్రీ. 2.6.

గరుడి వై. వి. (సం గరుడః)

గరుత్మంతుడు.

వ. . అదియును నలన నభివత
భోగంబులం బ్రీతునిం జేసి తదీయ
తేజోధాతువు ధరియించి యచ్చోటు
వాసియు క్షణంబ గరుడియై గగనంబు
నకు నెగసి యతిత్వరిత గమనంబున
శ్వేతపర్వతంబునకుం జని. ఆర.
5.202.

గరుడుడు సం. వి. అ. పుం.

1. గరుత్మంతుడు, గరుడి (ఇతఁడు
కశ్యప ప్రజాపతికి వినతయందుఁ
బుట్టినవాడు).

తే....సిద్ధ, సామ్యులగ్గింప గరుడుడు
సనియె మగిడి. ఆను. 1.270. (చూ.
సౌపర్ణాఖ్యానము).

2. ఒకానొక దేవతా జాతివాడు.

కం సుర గరుడ ఇచరి విద్యాధర
కన్నన యక్ష సిద్ధ తరుణులలో నీ,వర
యఁగ నొక్కతవగుదు. విరా.1814.

గరుత్తు సం. వి. క్. పుం.

పక్షము, తెక్క.

గరుత్మంతుఁడు సం. వి. త్. పుం.

గరుడుడు, గరుడి.

కం. అని పలికి విమలయోగం, బున
నాకసమునకు నెగసిపోయె గరుత్మం,
తుని భంగి, శాంతి. 6.328.

గరుపాటు దే. అ. క్రి. (గరు + పాటు)

గగుర్పాడుచు, గగురుపాటా చెందు,
ఉ. అంబురుహాక్షి వచ్చు తెరువారయఁ

గీచక ముఖ్యుఁడవు దె,ల్లంబుగఁ జూచి
యల్లము కలంకయు వారక మేన
వెమ్ముతా, పంబును డిగ్గఁద్రావి గరు
పాటుచు నుత్కట సంక్రమంబు
హర్షంబు పెనంగొనంగ నతిచంచల
భావ పరీతమూర్తియై. విరా. 2.113.

కం. సరపతి యానందాశ్రులు, గర
సరసిరుహముల నొత్తి కను దనియఁగ
న, యిచ్చపుంజుఁ జూచుచు మేనులు,
గరుపాటుఁగ గ్రుచ్చి యొక్క కౌఁగిటఁ
జేర్చున్. ద్రోణ. 5.16. శ్రీ. 1.45.

గరువంపు దనము దే. వి.

గౌరవ భావము, మర్యాద భావము.

చం. (వాసుకీప్రభృతులు తల్లితో)...
అ, వృణితియుఁ దల్లిగాదె గరువంపుఁ
దనంబునఁ జూడ మాకు నిట్లనఁదగు
నమ్మ యెట్లయిన నమ్మెను భావము
సేయవచ్చునే. ఆను. 1. 194.

గరువము¹ వై. వి. (సం. గౌరవమ్)

1. గౌరవతనము, గౌరవము, మర్యాద
(రావణుడు సీతతో ననిన మాటలు).

చం. ... విను మది నాదరించుడిది
సీదగు భాగ్యముగాదె యింతయున్.

ఆర. 6.405.

కం. మును నీవెచ్చో నిలుచే, పని
మెయి వర్తిలుదనినఁ బాంచాలికి నే,
ననుచారిణినై తగఁ, బంచిన గరువంపు
బనులు నేర్చి చేయుదునందున్. విరా.
1.108; ఆను. 1.188; ద్రోణ. 2.50
ఉ. వచ్చిన సంక్రమంబు గరువంపు
దెలర్చున నుల్లసిల్లి మే, నచ్చుపడంగఁ
జేయఁ జెలుపు. శాంతి. 6.574.
విణ.

1. విస్తృతము, సవిస్తృతము.

చం. ... వనటఁ దొలంగఁ జెట్టి గరు
వంబుగఁ జెప్పుము దీని మూలమున్.
ఉద్యో. 4.295.

2. అధికమైనది, అతిశయమైనది.

వ.... గరువంపు సంక్రమంబులతోడ
నిజ మందిరంబునందు. విరా. 5.385.

3. గంభీరమైనది.

చం. ... ధర్మనందను గరువంపుఁ
బల్కుల విధంబునకున్ మదిలోన
నుల్కుచున్. ఉద్యో. 1.290.

గరువము² వై. వి. (సం. గర్వము).

కం. కనుగొని యెలనవ్వొలయు
వ, చనమున గరువంపుఁ జెన్ను దల
కొనఁగా న, ద్దునుఁడు విరాటసుతున
కి, ట్లనుఁ గేవల పీఠమ యాత్మకుఁ
దగుచున్. విరా. 5.3.

చం. వలవదు సంక్రమంబు గరువం
బుగ నియ్యెడఁ నెల్లవారు నే, ర్నలవద
వాహనంబులు మహాశ్రములున్ సమ
కట్టి క్రమ్మఱుడు ... ఆర. 5.271.

గరుసు దే. వి.

మేర, మర్యాద, అవధి, హద్దు.

కం. గురునకు నాకును హంసపు, లర

యఁగఁ గూరిమిఁ బాత్రమగుదుర
యెనన్, దురమునఁ జుట్టటికఁ .ను
గడుసిడి కొనుచేల...ద్రోణ. 5.123.

సీ. గరుసులు గడవంగ గడలి యల్ల
ల్లన, యొత్తుచు నెడముల నుత్తరించి.

ఆ. ... ఉగ్రభంగిగాఁ బయోనిధు
లొక్కట బెల్లరేగి జగము వెల్లి
వొడిచె. ఆర. 4.228.

(సైంధవుఁడ డ్రోపదితో నన్న
మాటలు).

కం. వినుమదియఁగాక జగమున,
వనితా గత్నంబు తెల్లవారికి భోగం,
బున యెడ సాధారణము లొకని
ధనమని గరుసు గలదె కరినిభగమనా.

ఆర. 6.172.

గర్భస్రోతము సం. వి. న్. న.

బలరాముఁడు సేవించిన యొకానొక
పుణ్య తీర్థము. ఇచ్చట గర్భుఁడు
సన్నుని సేవితుఁడై చిరకాలము
వసించెను. శల్య 2.157.

గర్భుఁడు సం. వి. అ. పుం.

ఒకానొక ఋషి. ఈతఁడు చిరకాలము
సన్నునిసేవితుఁడై నివసించిన కారణ
మున ఆ స్థలము గర్భస్రోతము అను
పుణ్యతీర్థమని పేరొందెను. శల్య.
2.156.

ఈతఁడు వైష్ణవకు పట్టాభిషేకమును
సాంవత్సరికుఁడుగ నుండి నడపెను.

శాంతి 2.211.

గర్భ సం. వి. ఆ. శ్రీ.

మేఘ ధ్వని, ఉలుము.

మ. విలసద్గాడివ చాలనోద్ధతి కన
ద్విద్యుల్లతా రీతిగా, నలఘు స్ఫూర

కపిధ్వజ ధ్వని సముచ్చర్జిత చందం
బుగా, జలదాకాంత నొందె దేరు...

విరా. 4.251.

గర్భత్ సం. శత్ర.

గర్జించుచున్న.

కం. గర్జదులుఁడై పగతుర, జరరి
తాంగులుగఁ జేసె .. నిరరచర నంద
నుఁడు నిమిషార్థమునన్. విరా. 5.37.

గర్జన సం. ఆ. శ్రీ.

గర్జనము.

ఆ. మండలప్రచార మహితాకృతులు
గర్జనలుగఁ బొలిచి మాటుమలసి
అంతె, తెనఁగఁ బోరి కమరి యేపారు
వృషభ యు, గంబునట్లు వారు గవిసి
రధిప. శల్య. 1.172.

గర్జనము సం. వి. అ. న.

మేఘధ్వని వంటి ధ్వని.

తే. ప్రళయ భైరవ సహస్ర గర్జనో
దగ్ర తర్జనుఁ దర్జనుండు. విరా.
4.243.

2. కాటు, ప్రల్లదము.

చం. అనుడు నెదిరిచ్చి నీ తనయుఁ
దాతని కిట్లను నేల రిత్త గర్జనములు
గానవే పటు భుజాకలితోగ్ర గదా
సముద్యటున్, నను నిటురమ్మ
సూపుము రణంబున నీదు బలంబుఁ
జేవయున్, మనమిటు చేరి నిల్చి
వెడమాటల యాడుచు నున్కి-
యొప్పునే. శల్య. 2.126.

3. అట్టహాసము, అంతె.

వ. ... భీమసేనుండును దుర్యోధ
నుండును.

సీ. ఆభీల గర్జన శోభితదేహులై,

యద్భుత వృషముల యొప్పుఁ దాల్చి శల్య. 2.231-232.

(భీమ దుర్యోధనుల విషయమున అట్లు హాసము, వ్యవభము విషయమున అంతె).

గర్భాయతము సం. విజ. (అ. అ. అ.)

గర్జగాఁ జేయఁబడినది.

కం. సాయపడు రథచయంబులు, సాయకహతిఁ జెదరుఁ బ్రశయ జలధర పటుగ, గర్భాయత తర్జనలీలఁ బలా యితమగు పాండుసుత బలంబు నరేంద్రుఁడ్రా. ద్రోణ. 1.143.

గర్జించు సం. అ. క్రి.

మేఘధ్వని పోలిన ధ్వని సేయు.

వ. అని మెత్తన యయ్యకొని గర్జించి గజాలస్యంబున నంగణంబు సొచ్చి. విరా. 2.14.

గర్జితము సం. వి. అ. న.

గర్జ, ఉఱుమువంటి ధ్వని.

ఉ. ...మౌ, రీక్తుక గర్జితంబు పృథివీ వియదంతర మెల్ల నిండ. విరా. 3.171

గర్జిలు(ల్లు)

1. ఉఱుము ఉఱిమినట్లు పెద్ద ధ్వని సేయు, అఱుచు.

వ. కురు విభుండు ... సౌభద్రు నెదుర్కొనిన నతండు గెలుపునుబ్బు నం గొందొక పెద్ద యనక పిడుగు చందంబునన్ గర్జిలి యుఱికిన. ద్రోణ. 2.87.

2. మ్రోగు, ధ్వనించు.

శా. భీముండుం గవలుం గుమారు లును సంప్రీతిన్ గదాద్యాయుధో, ద్దామ స్పృత రుచుల్ వెలుంగ శంఖ

ములు గర్జిల్లంగఁ బూరించుచున్. భూమీశుం గని యగ్రభాగమున— ఉద్యో. 4.126.

3. సింహనాదము సేయు.

కం. వల్లెయని రాజనందను, లెల్లరు సమకట్టి రథము లెక్కి దిశల్ భేదిల్లఁగ గర్జిలి నిశా, శోలనిత కృపాజ కాఝుకోద్యత కరులై. అది. 6.64.

గర్జి దే. వి.

ఆలు, భార్య.

చం. వినుమొక బ్రాహ్మణుండు కుల వృత్తము పెంపుఁ దొఱంగి బోయ దాని నొకత గర్జి జేసికొని. శాంతి. 3.472.

గర్జ (గరత) అని సూ. అ. ని. పాతము. 'అలి' పారాంతరమని యందుఁ దెల్పఁబడిను. సం.ము.న 'అలి' పాతముగా నీయఁబడినది. పారాంతరము క్రింద 'గర్జి' యాయఁ బడినదిగాని 'గర్జ' యాయఁబడలేదు.

గర్జితము సం. వి. అ. పుం.

గాడిద.

కం. జనవర కృమి గర్జిత ముఖ, జన నంబులఁ బొంది నకుక సంవాసముఁ జెందు నధిక పాపాత్ముండగు, మను జుడు. ఆను. 4.258

గర్జించు సం. అ. క్రి.

పేరాసపడు.

సీ. ... లోభంబు యదిధర్మంబు గలచి నరునిఁ బ్రయిమాలి యేమిటి కయినను గర్జించు వానిగా నమకట్టు. శాంతి. 3.399.

గర్భదాసుడు సం. వి. అ. పుం.

పుట్టినది మొదలు ఇతరులకు ఊడి గము సేయువాడు.

తీ. ... అసంతానుడగుట గర్వ, దానుడగుట దరిద్రత్వ తప్త్రుడగుటఁ బెందుఁ దూడులకట్ట మ్రుచ్చిలిన కష్ట, నరునికని పల్కె బళునఖ నాముఁ దధిప. ఆను. 3 245.

గర్వపాతము సం. వి. ఆ. పుం.

గర్వస్థ పిండము జాతీపడుట.

వ. గాంధారి యుధిష్ఠిరు జన్మంబు విని మన్యుతాపంబున నుదరతాడ నంబుఁ జేసికొనిన గర్వపాతంబగుడు. ఆది. 5.98.

(నాలుగు మాసముల పిదప గర్వము చెడిపోవుట అని నూ. ఆ. ని. అర్థము. సాధారణ శ్రీ విషయము ఇచట యుక్తమనిపింపదు. గర్వపాతంబునకు గాంధారి గర్వంబుదాల్చి యొక్క సంవత్సరము నిండెను. ఆది 5 98. దీనినిబట్టి తెలియునదేమన సాధారణ శ్రీకి నాల్గవమాసము గర్వస్థ పిండ మెంత వృద్ధిపొంది యుండునో సంవత్సరమైనను గాంధారి గర్వస్థపిండ మంతే వృద్ధిపొంది యుండెనని యూహింపవలసి యున్నది.

గర్వమగు ఆ క్రి.

పిండోత్పత్తియగు.

(కఙ్కురడు శకుంతలతో) తే. తల్లి నీ కులగోత్ర సౌందర్యములకుఁ దగిన పతిఁ గంటి దానికి దగఁగ గర్వ మయ్యె. ఆది. 4.61.

“శుక్ర శోషితం గర్వాశయస్థం ఆత్మ ప్రకృతి వికార సమ్మూర్తిభతం గర్భ

ఇత్యుద్యతే” సుశ్రుత శారీరము. (కుంతి సూర్యునితో) ఆ. నాకు గర్వ మైన నా తల్లిదండ్రులు ఖుప్తిములును నన్ను జూచి నగరె. ఆది. 5.24.

గర్వము సం. వి. ఆ. పుం.

1. కుషీ, కడుపు.

సీ. ... ఆదితిగర్వమున నవతారమై వామ, నాకారమున హరి యడగుట యును. విరా. 1.54.

2. తోపలి భాగము.

శా. అంభోగర్వము సొచ్చి పాండు సుత బాహుగర్వ దుర్వార సం, రంభం బోర్వక దాఁగి యుండె నట రారాజు. శల్క. 2.58.

3. గర్వాశయము.

ఆ. మూత్రమునఁ బురీషమున నూను చును గర్వమునఁ బ్రబవ్యనమ్ము. బొంది వెదలి, సంతతానుబంధ సంసార దుఃఖ ని, ర్మగ్నుడగుచు నుండు మానవుండు. శాంతి. 4.292. (ఇచ్చట గర్వాశయమున మల మూత్రములుండునని చెప్పట పొసఁగని విషయము చూ. అమేధ్యము).

4. పిండము.

శుక్ర శోణితములు గర్వాశయమునఁ జేరు సమయమున కర్మప్రేరితుడైన జీవుండు ప్రకృతితోఁ గూడ నందుఁ జేరును. అప్పుడు అది కరుడుగట్టి చైతన్యావస్థను బొందును. దానినే గర్వమందురు.

వ. తేజోమయంబైన యా గర్వంబు గంగ హిమవన్మగము మీద సము

తస్యైష్ట్యే సేసిన. శల్క. 2.176;
విరా. 1.269.

(చూ. గర్భమగు.)

గర్భవాస గుప్తి సం. వి. ఇ. శ్రీ.

కడుపులో దాగియుండుట.

తే. చాల దుస్తరమైన యజ్ఞాతవాస సంవత్సరంబు భవద్గర్భవాస గుప్తి వలన గడపితిమి సుఖావాప్త చిత్రి, పృత్తి నేము నిర్వయలమై విందులట్లు. విరా. 5.344.

(కడుపులోనున్న బిడ్డ ఎవ్వరికీ గాన రాకుండ ఎంత సురక్షితముగా నుండునో అట్లే మేము ఎవ్వరికీ దెలియరాకుండ మీ యింట నున్నార మనియు తల్లి బిడ్డను కడుపులోఁ బెట్టరాని కడించునట్లు మీరు మమ్ము లను దగ్గఁగకుఁ దీసి రక్షించితిరనియు భావము).

శ్లో॥ ఉషితాః స్తోమహారాజ సుఖం తవ నివేశనే, అజ్ఞాతవాస ముషితాః గర్భవాస ఇవ ప్రజాః. సం. భార. విరా. 71.10.

గర్భవాసము సం. వి. అ. పుం.

1. గర్భమునందుండుట.

వ. గర్భవాసంబున నరకంబు భేడింబు గలదె. అను. 1.309.

2. గర్భము.

చం. చిరముగ గర్భవాసమునఁ జెందితి పుత్ర చిరంబుగాఁగ ని, న్నరసె గదయ్య తల్లియనయంబును నేఁబను పంగఁ బూనియన్. శాంతి. 5.285.

గర్భవ్యాహము సం. వి. అ. పుం.

మధ్యభాగము (లోపలి భాగము)

ననున్న మొగ్గరము. ద్రోణుడు తన నాలవనాటి యుద్ధమున పద్మవ్యాహమును శకట వ్యాహమునకు పశ్చిమార్థమున గర్భవ్యాహముగావనైనను. ద్రోణ. 3.21. (చూ. వ్యాహము).

గర్భాధానము సం. వి. అ. న.

గర్భము కలిగించుట.

వ. ... గర్భాధానవేశయందును బిండావస్థయందును, బ్రసూతిమాత్రంబున బాల్యంబునను యౌవనంబునం బ్రౌఢత్వ సమయంబున వార్ధకంబునం గర్భానురూపంబగు నాశంబు శరీరంబునకు సంప్రాప్తంబగు. శ్రీ. 1.85.

వ. అని యెడంబటిచి సూర్యుండు తత్సమాగమంబునం ప్రేతుండయి దానికి గర్భాధానంబుసేసి గగనంబున కరిగె. ఆర. 7.339, శాంతి. 5.315. (చూ. గర్భమగు.)

గర్భిణి సం. వి. ఈ. శ్రీ.

అంతర్వత్ని, చూలాలు, కడుపుతో నున్నశ్రీ. తెలంగాణాలో పొట్టతో నున్నదని యందురు.

కం. విను గర్భిణి ప్రజబ్రదుకున, కనురూపములైన యట్టి యాహారంబుల్ గొనుగతి. శాంతి. 2.179, స్వర్గ. 90.

గర్భితము సం. విజ. (అ. అ. అ).

అంతర్గతము.

కం. .. యోగిజన క్షేమనమీహ గర్భిత దివ్యచిత్తి హరిహర నాథా. శల్క. 1.1.

గర్భము సం. వి. అ. పుం.

1. ప్రభావ శ్రీ బల కులీనతాదులచే
జనించు మనోవికారము.

కం. అజగవ శార్దూలంకృత, భుజగర్వ
నిరస్త దైత్య భూమస్తుత్యా విరా.
1.39.

2. అహంకారము, స్వాభిమానము.

శా. దుర్వారోద్యమ బాహువిక్రమ
రసాస్తోక ప్రతాప స్ఫురద్గర్వాంధ
ప్రతివీర నిర్మథన విద్యాపాగుల్
మత్తుతుల్. విరా. 3.55.

గణి వై. వి. (సం. గరుల్. క. గణి).
బాణమున కీర్తవక్రంః గద్దిన
తెక్కలు లేక ఈతెలు.

కం. గురు శరములు సితపక్ష, స్ఫురి
ణంబున నంచపిండు పొలుపు వహిం
చెన్, నరు బాణతతి మనావలి, కరణి
మిగుల నొప్పె నల్ల గణుల చెలువు
నన్. విరా. 5.130.

గణువ వై. విణ. (సం. గురుః).

గౌరవము గలది, మర్యాద గలది
కం. పలుపోకలఁ బోవుచు విచ్చల
విడి నాట్యంబు నూపు చా, డున నివ
టం, గులసతుల గణువచందము దొల
గఁగ నిట్లునికి దగునె తోయజవదనా.
విరా. 2.150.

వ. ... జూదరియాలికి గణువతనం
బెక్కడియది. విరా. 2.153.

2. గాంధీర్యము గలది, గంభీరము.

గీ. భీరయై యిట్లు సమ్మదపూరము
నకు, గణువతనమను బలితంపు గట్ట
వెట్టి, వెలఁది యెఱుంగనియది వోలె
విక్రతిలేక యల్ల నెప్పటియట్టుల యరు
గుటయును. విరా. 3.56

3. పెద్ద, వృద్ధుడు, గొప్పవాడు.

(కర్ణుడు వికర్ణునితో నన్న మాటలు).

ఆ. ఎల్లవారు నెఱుంగ నొల్లని ధర్మ
పు, జేరి నీకుఁ జెప్పనేల వలసె,
జిటుతవానికింత గణువతనం బిది,
చన్నె వృద్ధజనములున్న చోట. (సూ.
ఆ. ని. పాఠము). సభా. 2.228.

శ్లో॥ త్వం తు కేవల బాల్యేన దార్తరాష్ట్ర
విదీర్యసే, యద్రుపీషి సభామధ్యే
బాలః స్థవీరభాషితమ్. సం. భార.
సభా. 90.30.

గణు దే. వి.

త్రేచుట యందలి ధ్వనికనుకరణము.

ఆ. ఇల్లులుండు ననుజు నెప్పటి
క్రీయఁ బిల్వ, నెఱిఁగి దాని నమ్ము
నీశ్వరుండు, గడువుఁ దడవికొనుచుఁ
గణునఁ ద్రేచిన, నసుర షీర్ణమయ్యె
నా షణంబ. ఆర. 2.312.

గలిబిలి దే. వి.

కలఁత, గగ్గోలు.

నలఁగుడు (గజిబిజి. శ.ర. పాఠము)
సీ. ... రాజిత బహువిధ రథసమూ
హముఁ జొచ్చి గలిబిలి యగునట్లు
గలఁచి కలఁచి విరా. 5.56.

గవయము సం. వి. అ. పుం.

గురుపోతు, వృషభము.

సీ. ... పశువుఁ జేయ, విప్రులు పట్టరా
వెఱసొచ్చి యొదిగెడు గవయంబు
చాడున గర్జభీతి, నల్లల నుడుకుచు.
కర్ణ. 3.33.

గవయ్యుడు సం. వి. అ. పుం.

శ్రీరామునకుఁ దోడ్పడిన యొక
వానరపీరుడు.

కుండు గజునితో గలిసి రెండు
వందల కోట్ల కోతుల సైన్యముతో
శ్రీరాముని జేరెను. ఆర. 7.35.

గవాక్షుడు సం. వి. అ. పుం.

శకుని తమ్ముడు. సోదరులగు శకా
దులతో గలిసి ఇరావతునితో
బోరాడి యాతనిచే జచ్చెను. భీష్మ.
3.91.

గవాజినము సం. వి. అ. న.

గోచర్మము, ఆవుతోలు.

అ. ... అగ్గవాజిన కోశ మహాశ
రంబు పార్థునదియ చూపె. విరా.
4.123.

గవాధ్యక్షుడు సం. వి. అ. పుం.

ఆవుల ముదికధిపతి, ఆల కాపరుల
కధిపతి.

వ. ... కౌరవబలంబగుట యొడింగి
బెగ్గలించి గవాధ్యక్షుండు రథంబు
దోలికొని యాక్రోశించుచు బుంబున
కరుగుదెంచి. విరా. 4.4.

"గోవాధ్యక్షో భయత్రస్తో రథ
మాస్థాయ సత్వరః. సం. భార. విరా.
35.7.

గవిజాతుడు సం. వి. అ. పుం.

ఒకానొక ముని. నమాపుని యొద్దకు
వచ్చి గోబ్రాహ్మణులకు కులమొకం
డనియు బ్రహ్మ రెండు విధములుగా
నొనర్చెననియు జెప్పెను. ఆను.
2.272, 273.

గవుసెన దే. వి. గౌసెన.

పైన తొడుగు వస్త్రము, గతీబు.
తీ. తనువు గవుసెన జెట్టి పుచ్చిన
విధమున నరుగుదే వచ్చునే యదియ

యక్కజంబు అశ్వ. 4.160.

(గలిబు తొడిగి తీసిన వస్తువునకు
వలె శరీరము చెక్కు చెదరకుండు
నున్నదని భావము).

గవ్యము సం. విజ. (అ. ఆ. అ).

గో సంబంధమైనది. పాలు మొదలగు
నవి.

[పంచ గవ్యములు - 1. ఆవుపాలు
2. పెరుగు 3. నేయి 4. పంచితము
(గోమూత్రము) 5. పేద.]

కం. తిల పాయస పుత్రములు పితృ,
కలనములకు నుత్రమములు గవ్యంబు
మహా, ఫలము. ఆను. 3.165.

గవ్యూతి సం. వి. ఆ. శ్రీ.

చెంచురోసులు (చూ. కోను.)

వ. ... భారద్వాజుండును ద్వాదశ
గవ్యూతి దీర్ఘంబును బంచ గవ్యూతి
విస్తృతంబునుగా శకట వ్యూహంబు
సమకట్టి. ద్రోణ. 3.31.

గహనత్వము సం. వి. అ. న.

చొరరాని తనము, దుష్ప్రవేశత్వము.
వ. ... ఆంబికేయండు సంతాప
దుఃఖ బహుళతయును దగ్ధహనత్వం
బును నెఱిగింపు మనుటయు నన్నిభు
నకు విదురుం డిట్లనియె. శ్రీ. 1.35.

గహనము సం. విజ. (అ. ఆ. అ.)

1. దుర్లభము, పొందరానిది.
వ. దేవా నాకీష్టంజైన వరంబు భవ
త్ప్రసాదంబున దివ్యాత్మ లాభంబనిన
నదియేమి గహనంబు దానిన యిచ్చెద
ఁబుచ్చురోకంబులు దేవంబును సర్వ
కామంబులు వేడుమనిన నర్జునుం
డిట్లనియె ఆర. 1.293.

మాలిని - ... నుగమ గహన భూమా.

ఆను. 3.347.

2. తెలిసికొన శక్యము గానిది, దుర్బోధము, దురవగాహము.

వ. ... అమ్మహత్ముండు తన పూర్వవృత్తంబు దలంచునో తలంపకుండునో దాని నిశ్చయం బతిగహనంబు.

శాంతి. 5.613.

సీ. నీకు సెప్పిన మహనీయ వాక్యనికాయ, మతిగహనం బకృతాత్మంతు.

ఆశ్వా. 2.87.

వి. అ. న.

అరణ్యము, దుర్గమ ప్రదేశము, దట్టమైన ఆడవి.

వ.... ఈ గుల్మలతా గహనంబు సొచ్చిరిని చూపి చెప్పిన. కర్ణ. 3.78.

వ. ... వినుము చెప్పెద నా దుర్గంబు సంసార గహనంబు వాలుమృగంబులు దెక్కలికాటురులు రోగంబులు కామినిజర. శ్రీ. 1.52.

వ. ... సంసారంబు దుఃఖబహుళంబుని యెఱింగి తద్రూపగహనంబు గదచి. శ్రీ. 1.35.

సీ. ... అసత్యోపచారంబు గహనదాహము నన్యకర్మ కృతీయు ... తే. ... పాపంబులందురు బుధజనములు. శాంతి. 1.293.

గర్వాఠము సం. వి. అ. పుం.

గుహ.

వ. ... తన వదిన గర్వాఠంబుఁ దెఱచి. ఆర. 1.107.

గళత్ సం. శత్రు.

గ్రవించుచున్న, కాలుచున్న.

సీ. కర శీకరంబులు గరట గళధానతొయంబులును ధరాధూళి గ్రుంగ.

విరా. 3.163.

గళము సం. వి. అ. పుం.

కుత్తుక.

వ. ... క్రౌంచ పూహంబమర్చి గళంబు శూరసేన పరివృతుండై సుయోధనుడును. భీష్మ. 2.344.

మ.... ఉదగ్రోద్ధతిఁ ద్రుంచె దగ్గళము రక్తంబు ప్రసారంబుగన్. మౌస. 48.

గళితము సం. విజ. (అ. ఆ. అ.)

1. జాతీనది.

వ. ... కిరిటి శరపాటవ పరిస్ఫృటిత రిపుకపాల గళిత మస్త్రీష్క పలల పంకంబునను. విరా. 5.60.

చం. ... రక్తసుం, దని వెఱంగందు వారు గళితాయుధులయ్యెడు వారు. కర్ణ. 3.217.

2. స్రవించినది.

కం. తనువున శితశరములు వడిఁ జొనిపి యతండతని గళిత శోణితుఁ జేసెన్. కర్ణ. 1.162; శాంతి. 3.339.

గా

గాంగము సం. విజ. (అ. ఈ. అ.)

1. గంగకు సంబంధించినది.

వ. ... దానిచుట్టునుం బాధివంబులు హైమంబులు రాజతంబులు రత్నమయంబులు నగు కుంభంబు లొనర్చి వానను గాంగంబులగు జలంబులునిచి. శాంతి. 1.373.

3. గంగానదీ పీఠంబునఁ గలది, గంగా సంబంధమైనది.

తరలము - కనియె ముందట నమ్మ
హిపతి గాంగసైకత భూములన్. ఆది
4. 164.

గాంగేయుడు సం. వి. అ. పుం.

1. గంగాపుత్రుడు, భీష్ముడు.
తే. ద్రోణ గాంగేయ భానుమత్పూను
కృప ను, శర్మ దుశ్శాసనులు సర్వ
సైన్యపతులు నార్కడుల గొలువ.
విరా. 3 76

2. కుమారస్వామి.
మ. అయ్యగ్నిభవుండు గాంగేయుం
డును శరజన్మండును గార్తీకేయుం
డును నయ్యె. శల్వు 2.176.

కం. శరపిఞ్చమ నందుఁ బొలాపుం,
బొరసిన గాంగేయుడఁ బోల్పుఁగ
ననువై, శరరల్పంబునఁ దేజో, భరి
తుడు గాంగేయుడొప్పెఁ బంక
జనాభా. శ్రీ. 2.114.

గాండివధరు డు సం. వి. అ. పుం.

గాండివమును ధరించినవాడు, అర్జు
నుడు.

కం. ... నిజ శంఖములో తిరి శార్ఙ్గ
ధరుడు గాండివధరుడున్. ద్రోణ.
3.191; శ్రీ. 2.90.

గాండివము సం. వి. అ. పుం

గాండివము, అర్జునుని విల్లు.
కం. ... ఏమిదని, గాండివముం గొని
పోయితిమేని సుయోధనునకు సగ
పాటు నిశ్చితంబుహింపన్. విరా.

గాండివి సం. వి. న్. పుం.

గాండివి - గాండివము గలవాడు.
కం. తమ తమ యొద్ది ఎలంబులు,

క్రమచక్రశములైన దొరలు గాండివిపై
ను, క్రమగఁ బలుములయ నాచిడు,
సమరోల్లాసమున దివ్యశర తత్ప
రుడై. విరా. 5.65.

గాండివధన్యుడు సం. వి. న్. పుం.

గాండివము ధనుస్సుగాఁ గలవాడు;
అర్జునుడు.

గాండివము సం. వి. అ. పుం.

అర్జునుని విల్లు. గాండివము
కం. గాండివధన్యునాహవ పాండి
త్యము. ఉద్యో. 1.237.

వ. ... ఆ కట్ట విడిచి యంచు గాండి
వంబు పుచ్చుకొని తత్కైయింప
యెప్పడియల్ల ంధింపుము. విరా.
4.108.

గాండివము అర్జునునకు లభించిన
విధము :- కృతయుగమున కణ్వ
మహర్షి నిష్ఠానిరూఢిలో జేతేంద్రు
తపస్సు చేయ తొనిపై పెద్ద పుట్ట
పెరిగెను. అప్పుడయఁచొక వేణువు
(వెదురుగడ) పుట్టి మహావృతమైన
యెత్తు లావు నుండునట్లు పెరిగెను.
బ్రహ్మ ఆ కణ్వనికఁ బ్రత్యక్షమై వర
మిచ్చెను. అతని మీఁదఁ బెరిగియున్న
వెదురును దానాసిఁచి తీసికొని మూడు
భండములుగఁ జేసెను. మొదటిది
యగు అగ్రభండముతో గాండివమును,
మధ్యభండముతో శార్ఙ్గము అను ధను
స్సును, చివరి భండముతో పినాక
మను చాపమును గావించెను. శార్ఙ్గ
మును శ్రీ మహావిష్ణువుఁ కొనఁగెను.
పినాకమును :పుని కచ్చెను.

గాండివమును దనయొద్దనే యుంచు
కొని వేయి సంవత్సరములు ధరిం
చెను. తర్వాత దానిని విధాత ప్రజా
పతికిచ్చెను. ప్రజాపతి దానిని అయిదు
వందల మూడు సంవత్సరాల వఱకు
దనయొద్ద నుంచుకొని ఇంద్రునకిచ్చెను.
ఇంద్రుడు దానిని ఏబది సంవత్సర
ములంచుకొని సోముఁడను మహారాజు
నకిచ్చెను. సోమ మహారాజు అయిదు
వందల సంవత్సరములంచుకొని
పరుణునకిచ్చెను. పరుణుఁడు వంద
సంవత్సరములు దానిని ధరించి
యుంచుకొనెను. కృష్ణార్జునులం గని
భాండవ దహనార్థంబు ప్రార్థించిన
అగ్ని దేవునకు అర్ఘ్యుఁడు. "నా
భుజుల శీఘ్ర సంధానములకుఁదగిన
ధనువును సర్వవహన రథాశ్వములును
కృష్ణునకు నాయుధములను ఇపుడులేని
కారణమున ఈ మహాకార్యమునకు
పూనుకొనలేకపోవు చున్నారమనెను.
అగ్నిదేవుఁడప్పుడు పరుణుని దలంచి
యాతని దినసు సన్నిహితుని జేసికొని
తొల్లి సోముఁడతనికిచ్చిన గాండివ
మును అక్షయ తూజీంబులును
గంధర్వహయములు పూనిన రథమును
నర్జునునకును చక్రము గద శ్రీకృష్ణ
నకు నిమ్మని పంచి యిప్పించెను.
గాండివము సుర నాగ గరుడ యక్ష
సిద్ధ కన్నర కేంపురుషాదులకు అజే
యము, అఘోరము, ఉక్తికము. ఇత
రాయుధములను భేదింప దక్షతగలది.
సర్వలోక మనోజ్ఞము, విష్ణుము. ఇది
అర్జునునియొద్ద 65 సంవత్సరము

లుండెను.

పాండవులు మహాప్రస్థానము చేయుచు
పూర్వసముద్రతీరంబు సేరినపుడు
అగ్నిదేవుఁడు భీషణాకారమున వారి
యెదుట నిలిచి 'అర్జునా గాండివముపై
మమకారము వదలఁజాలక వెంట దీసి
కొని వచ్చుచున్నావు. కృష్ణుని చక్ర
మెన్నఁజో దివమునకేగెను నీవేల
గాండివమును విడువవు. దేవకాశ్వము
నకుఁగా దానిని పరుణునిచేత నీకిప్పిం
చితిని. ఆ పని ముగిసినది. తిరిగి ఆ
ధనుశ్రేష్ఠ మమ్మహానుభావున కప్ప
గింపుము' అనెను. అర్జునుఁడు సరే
యని యా విషయము సోదరులకుఁ
జెప్పి గాండివమును సముద్రమునం
దుంచెను. అగ్ని యంతర్ధానము
సేసెను. గాండివమునకు తోరము
(గలిబు) గోచరము.

గాండివి సం. వి. న్. పుం. గాండివి.

గాండివము గలవాఁడు, అర్జునుఁడు.
వ. ... పాండవాగ్రజుండు గాండివి
చేతి విల్లువలక్షించి యిట్లనియె. విరా.
1.157.

గాంధర్వగ్రహము సం. వి. అ. పుం.

నిద్రించినప్పుడుగాని మేల్కొని
యున్నప్పుడుగాని నరుఁడు బ్రాంతా
త్ముడై గంధర్వులను జూచినయెడల
నది గాంధర్వగ్రహము. ఆర. 5.254.
శ్లో॥ స్వాచారం సురభిం హృష్టం
నర్తనకారణమ్, స్నానోద్ధాన రుచిర
వస్త్ర మాల్కానులేపనం, శృంగారలీలా
భిరతం గంధర్వాభ్యుచితం వరేత్.
తా॥ గాంధర్వ గ్రహము సోక మను

జుడు మంచి యాచారముల నవలం
బించువాడును, సుగంధచందనాదు
లను ధరించువాడును; సంతోష సహి
తుడును, గానము చేయువాడును.
నృత్యములను జేయువాడును,
స్నానము చేయుటయందు ప్రీతిగల
వాడును, ఉద్యాన వనమునందిచ్చ
గల వాడును, ఎఱ్ఱని వస్త్రములు
ఎఱ్ఱని చందనము వీనిని ధరించుట
యందభిప్రీతి కలవాడును, శృం
గార లీలయందాసక్తి కలవాడునై
యుండును. అష్టాంగహృదయము.
ఉత్తరస్థానము 18. 1.

గాంధర్వము సం. వి. అ. పుం.

1. వధూవరులు పరస్పరేచ్ఛచేతఁ
జేసికొను వివాహము.

కం. కన్ను మనంబును దనిసినఁ,
గన్నియ యెవ్వనిఁ గోరు గాంధర్వం
బా,యన్ను నతనికిచ్చుట. ఆను.
2.223.

(చూ. వివాహము).

2. సంగీత విషయికిమగు ఒక ఉప
వేదము.

సీ. ...గాంధర్వముఁ గామతంత్రంబు
లోనుగ శాస్త్రముల నెల్ల, దగిన
భంగి ... ఆ ... నలవరించి. ఆను.
4 124.

3. గంధర్వుడు అధిదేవతగాఁ గల
యొకానొక యస్త్రము.

వ. ఇంద్రుని దేవతల వలన
నైంద్రుఁడై యామృత రాక్షస వరుణ
వాయవ్య కుశేరి గాంధర్వ వైశావ
ప్రాహ్లాంబులనం బరఁగు దివ్యాస్త్రం

బులు వడసి. ఆర. 4.52.

గాంధర్వ విద్య సం. వి. ఆ. స్త్రీ.

గంధర్వ విద్య; సంగీత విద్య; పదు
నెనిమిది విద్యలలో నొకటి (చూ.
విద్య).

తే. నైద్య కోదండ గాంధర్వ విద్య
లర్థ, శాస్త్రమగు నీతి.విద్య తత్సహిత
వృత్తి వెలయఁగాఁ బదునెనిమిది విద్య
లభవుఁ డేర్పరించె జగత్ప్రయ పితము
పొంది. శాంతి. 3.119.

గాంధర్వ సం. విజ. (ఇ. ఈ. ఇ).

గంధర్వ సంబంధమైనది.

వ. ... ఆ సౌఖ్యద్రుండు భద్రగజంబు
బరిగోలల పోట్లం గనలు కైవడిం
గినిసి గాంధర్వయైన మాయ గావించె.
ద్రోణ. 2 85.

గాంధారము సం. వి. అ. పుం,

ఒకానొక దేశము. అర్జునుఁ డుత్తర
దిగ్విజయంబు సేయనపుడి దేశపు
రాజును వశము సేసికొని విచిత్ర
వస్తు వాహన నివహంబులు గొనెను.
భారతి కాలమున ఈ దేశపురాజు
తొలుత సుబలుఁడు, తర్వాత
నాతని కొడుకు శకుని. సభా.
1.235; భీష్మ. 1.40.

గాంధార రాజు సం. వి. అ. పుం.

గాంధారదేశపు రాజు, శకుని. ఉద్యో.
1.22; ఉద్యో. 3.253.

గాంధారి సం.వి.ఈ. స్త్రీ.

1.గాంధారదేశపు రాజు (సుబలుఁడు)
కుమారు; ధృతరాష్ట్రుని భార్య;
దుర్యోధనుని పత్ని, మతి యను

వేల్పునంశమునఁ బుట్టినది. విరా.

4.149; ఆది. 5.9.

(చూ. అనుబంధము)

2. అజామీధుని భార్య. చూ. ఆది.

4.110.

3. ఒక దేవాంగన. ఈమె ఈశ్వరుడు కుమారస్వామి యున్న భద్రవటయు సేర నరుగునప్పుడు విద్య, సావిత్రి, కేశిని యను ఛోడి దేవాంగనలతోఁ గలిసి దాక్షయిణి సేవించుచు, బోయెను. ఆది.1.264.

గాంధారుడు సం. వి. ఆ. పుం. శకుని.

సీ...విభుడు సహాధిరులును గర్జ,
గాంధారులును ప్రియబాంధవులును
సముచిత వాహన సైన్య సమేతులై,
కొలువంగ వెడలె. ఆర. 5.378.

ఉ. క్రూరుడు దార్తరాష్ట్రాదతి
కుత్తితుడెంతయు బాపబుద్ధి గాంధా
రుడు పెక్కు మాయలకుఁ దావలము.
ఆర. 2. 409

గాంధారేయుడు సం. వి. ఆ. పుం.

గాంధారి కొడుకు, దుర్యోధనుడు.
వ ... అమ్మవూరు మునీంద్రులు
సెప్పిన హితోపదేశంబుల దెస
ననాదంబు సేసి గాంధారేయుండు
రాధేయుం గనుంగొని చేయప్పశించి
నవ్వి పిల్లలవ వెఱులగుదురే యని
పలికె వారల నవలోకించి. ఉద్యో.
3 324.

గాంధీర్యము సం. వి. ఆ. న.

క్రొవ శోకాదులచే వికారము
నొందికుండుట.

తే. అయ్యుధిష్ఠిరు గాంధీర్య మతని
ధైర్యమరయ నొందెడఁ గలుగునె.
విరాట. 2.189.

గాడిద వై. వి. (సం. గార్దభః)

గాలి గాడు. ఖరము.

ఉ. గాడిదరూపు బాల్చి యెముకల్
దినుచుండఁగఁ జూచి యుల్లసం,
బాడెదు శక్ర. శాంతి. 4.96.

సీ. ... చిత్రలలిత, గతి నొప్పు
నేనూఱు గాడిదలను... అరణమిచ్చె.
వామనుండు. ఆది. 8.221.

గాడ్పు దే. వి. గాడుపు.

వాయువు, గాలి.

సీ ... చల్లని గాడ్పు. ఆది. 4.23.

సీ. ... నాసిక వేడిగాడ్పు నిగుడ.
విరా. 2.137.

గాడ్పుచూలి దే. వి. (గాడ్పు+చూలి)
భీముడు.

ఆ. గాడ్పుచూలి పిఱుయఁ గావంగ
నర్జను, నోర్వ నమరులైన నోపరు.
ఆది. 8.23.

('గాడ్పుచూలు' అని పారాం).

గాడ్పుపట్టి దే. వి. (గాడ్పు+పట్టి)

భీముడు.

ఆ. ... ఇట్టి పాద గాడ్పుపట్టిచే దుశ్శా
స, నాదులెల్ల బాధితాత్ములైరి. ఆది.
5.166.

గాధత సం. వి. ఆ. శ్రీ.

దార్ద్రము.

ఆ. నీకుఁజూడ ముష్టిసెలవు నాకర్షణ,
గాధలయును బాణగతియుఁ దొంటి
యట్లా యొండు భంగియై తోచెనో

నాకు నున్నరూపు సెప్పవన్న పాఠ.
ద్రోణ. 3.198.

గాధము సం. విజ. (అ. ఆ. అ).

1. దట్టమైనది.

వ. ... నీవు దొల్లి రవియించిన
పద్యంబు గాఢాదరంబున నవధరించి.
విరా. 1.11.

2. విగుణైనది.

కం. ... ద్రిండు గాధముగఁ గట్టె.
విరా. 4.165.

3. మిక్కుటమైనది, అధికము.

కం. .. తగు దీ,వనలిచ్చె నతండు
గాధ వాత్సల్యమునన్. విరా. 1.144.

చం. ... ఉపన్యసించిన వచఃప్రక
రంబు మహార్థగాధము. శాంతి. 1.273.

కం. వెడలునెడ గాధపీడం బడి. శ్రీ.
1.37.

గాణిక్యము సం. వి. అ. న.

గణికల సమాహము, వేశ్యా సమా
హము.

మ. మద మాతంగ తురంగ కాంచన
లసన్నాటిక్య గాణిక్య సం,పదలోలిం
గొనివచ్చి యిచ్చి ముదమొప్పుం గాంచి
సేవించి. .. ధర్మజు. సఖా. 1.18.

గాత్రము సం. వి. అ. న.

1. కళేబరము, శరీరము.

వ. ... అవయవ భేదంబు లడంగు
నట్లుగాఁ దుత్తునియలై పడియున్న
గాత్రంబుల వలనం గృతాంత మహా
నస శాలల పగిది నొప్పు పట్టును.
విరా. 3.236.

కం. త్రేత్రజ్ఞుండనఁగ నిఖిల,గాత్ర
వ్యాప్తత్య మహిమ గలిగి.

మ. ... ఉర్వీనాథ యీ పుత్రగాత్ర
పరిష్వంగ సుఖంబు సేకొనుము.
ఆది. 4.90.

2. అవయవము, అంగప్రత్యంగము
లలో నొకటి.

మ. ... భల్లమ్ము లొక్కుమ్మడిం,
బరంగం జేయుము, కర్ణ గాత్రము
లలోఁ బార్థుండ కర్ణ. 3.280.

సీ. ... పద ప్రభృతి గాత్రంబుల...
శాంతి. 6.327.

గాధ సం. వి. ఆ. శ్రీ.

కథ.

వ. ... తొల్లి కళ్యపగీతలైన గాథల
యందీ యర్థంబు విసంబడు ఆర.
1.224.

గాదిలి దే. విజ.

ప్రేమ పాత్రము.

వ. ఇవ్విధంబునం దన గాదిలికూతు
నుపలాించి.

కం. గాదిలి తనయుడ నేఁ,గాదనకి
క్కురుకులాగ్రగణ్యుని నిమ్మై మదినిఁ
గూల్చితి. అశ్వ. 4.74; ఆది.
4.285.

గాధి సం. వి. ఇ. న్. పుం.

విశ్వామిత్రుని తండ్రి.

జహ్నుని కొడుకు అజహ్నుడు;
అజహ్నుని సుతుడు పల్లవుడు;
పల్లవుని కుమారుడు కుశికుడు;
కుశికుడు తపస్సు చేసి యింద్రుని
మెచ్చించి జగముల మేటి యనఁదగు
పుత్రుని వేడెను. ఆ యింద్రు ననుగ్ర
హమున కుశికునకు గాధి జన్మించెను.
ఈతఁడు ఁనకూతురు సత్యవతిని

ఋచీకుడను మహర్షికిచ్చెను. శాంతి. *

2.68.

గానము సం. వి. అ. న.

సంగీతము, పాట.

వ. ... మాగధ మంజుల గానంబులు
పీనులం బొరయ.... భీష్మ. 3.169.

2. పాడుట.

సీ. ...సామ గాన సంయుక్త వదను.

ఆ. సూచి. శ్రీ. 2.123.

3. సోత్రపాఠము.

వ. ... మాగధగానంబులు చెలంగ
... విరా. 5.889.

గామి సం. విజ. (న్. సీ. న్.)

సమాసాంతముల నుపయోగింపఁబడి
'పోవునది' 'పొందునది' మొదలగు
సర్థముల నిచ్చును.

ఉ. సలిలగామివి గమ్ము. ఉద్యో. 1.187.

(నీటిలోనికిఁ దోయిన వాఁడవు-నీటి
యందు బ్రవేశించిన వాఁడవు).

సీ. ... ప్రేమగామి... ఆశ్ర. 2.34.

(ప్రేమముగాఁ బోవువాఁడు).

వ. ... సంసారసాగర గామినియునై
ఘోరప్రకార యగుచు నకృతాత్ము
లకుం గడవరానియట్టి తోభవాపిని
సత్యతీర్థంబున ను త్తరించి. శాంతి. 5.184.

(సంసారమను సాగరమును తొందు
నది).

గాము వై. వి. (సం. గ్రహణ).

దయ్యము, పీశాచము.

ఆ. అనుచుఁ బెలుచ నొంప నచ్చటి
జనము, గలఁగి యప్పుడు మేలుకాంచి

చూచి, దయము దోపఁ గడిఁది బలుగా
ముగాఁ దమ యుల్లములఁ దలంచి
యొదిగియుండ. సౌప్తి. 1.157.

గాయకుడు సం. విజ. (అ. యికా. అ.)

పాట పాడువాఁడు.

వ. ...గాయక పాఠక వాంశిక వైణి
శాది వినోదపాత్రంబులు నప్పర
మేశ్వరుం గానవచ్చి. ఉద్యో. 3.232.

గాయత్రి సం. వి. ఈ. శ్రీ.

1. దేవతా విశేషము.

కం. వసుధామర గాయత్రి వసంత
ములు సత్య గో సువర్ణంబులు నేక
సముదృవంబులని తావన వహ్యుల
చేత విందుఁ బావన చరితా. ఆను. 3.110.

2. ఆఱు అక్షరముల ఛందస్సు.

సీ. .. చందములకు గాయత్రి యగ్గ
లము అర్ఘ్య. 2.161.

3. ద్విజులు సంధ్యోపసనమందు
జపించు మంత్రవిశేషము.

వ. గాయత్రిస్థానంబునం ద్రిరాత్రంబు
గాయత్రిజపంబుఁ జేసిన వారికి జన్మ
దుఃఖములు లేవు. ఆర 2.278.

గాయత్రిజపము సం వి. అ. పుం.

గాయత్రి మంత్రమును జపించుట.

(చూ. గాయత్రి-మూఁడవ అర్థము.)

గాయము దే. వి.

కత్తి, బాణము మొదలగువాని తాకున
గల్గి షతి. నఱకు,
కం. తన దృష్టియు ముష్టియుఁ దగు
ననువున మున్నెత్తి యేయు నతఁ
డప్పుడు డించిన గాయముల సపా

టంబున బదియుఁ బదేను నుచ్చిపోయెం
గోలల్. విరా. 5.32.

(ఆనందవారి పారము 'కాయము';
పాతాంతరముగ 'గాయము' లేదు.
సం.ము.పారాం. గాయము లేదు.

గారవము. వై. వి (సం.గౌరవము.
ప్రా. గారవం)

1. గారవము, ఆదరము.

కం. సైరంధీ వేషంబునఁ జేరుదు
నంతఃపురంబు చెంతకు నన్నా
భూరమణుడేవి యెంతయు, గారవ
మునఁ బిలువ నంపగా వినయమునన్.
విరా. 1.102.

ఆ. అతని దమకునెల్ల నాధిపత్యము
సేయు,వానిగా వరించువారు గాగ,
నిశ్చయించి కూడ నెమ్మిమైఁ
జనుదెంచి కాంచి యిట్టులనిరి
గారవమున. శాంతి. 3.129.

2. ప్రేమ, అనురాగము,వాత్సల్యము.
కం. ఆ రాజు మాదెసం గల,
కారుణ్యము కతమునను సుఖంబున
నిట్లు, స్నారము నినుఁ బుత్రెంచిన,
గారవమున నాడు మది వికాసము
బొందెన్. ఉద్యో. 1.226.

విణ.

ప్రియము.

చ.కమల వనంబుపొంత నునుగాద్విక
యించుక యాదరించుఁ జి,త్తము
నకు దానఁ దల్లదము దన్నుటయుం
జని గారవంపు జాతముకడ నిల్చు.
విరా. 2.303.

గారించు. స. క్రి (గారవము)
1.గౌరవము చేయు.

చం.నీ గురువుఁబొల్లి తగఁ
గొనియాడు మెట్లుసెప్పె నటుల
భక్తిమై నడపు పెంపెసలారఁగఁ
గూడు గూర చందన కుసుమాదులున్
నడపి తప్పక యారసి గౌరవింపు.
విరా.1.252.

వ .. అతనికి సత్కారము సేసి
గారించి. ద్రోణ. 39.

2. ఆదరించు.

గీ. నాకు బ్రాణంబు ప్రాణమై నన్ను
దన్న,కాగ భావించి యా దేవి
గారించు. విరా.1.316.

చం. అనవుడు నక్క రాజునిచి
యప్పులి గొగిట జేర్చి బాష్పముల్,
గనుఁగవఁ గ్రమ్మగన్ బలుకులం
దగ బెద్దయు గారించినన్. శాంతి.
3.24.

3. లాలించు, బుజ్జగించు, ఓదార్చు.
కం. ... వాసవాచార్యుండున్.

వ. పరమాదరంబున నద్దేవిని గార
వించి నిన్ను నహంపు దుర్విసయంబు
బొరయకుండ నరయువాడ...నని
యూరడించిన. ఉద్యో. 1.152.

గారాబుము. దే. విణ.

అనుఁగు, ప్రేయము.

వ...నేనును వనవాసంబున నానేర్పు
విదంబున మీకునెల్లను గారాబమైన
తమ్ముని నమ్మెయిం బరికించుకొని
వచ్చిన. (పాతాం.) విరా. 2. 215.

గారాబు. దే. విణ.

గారాబము. ప్రేమ, ప్రేయము

3. కొడుకుఁ బాదగానకర్తునుఁ దడిగెనేని
వానితో నింక నేమనువాడ హరికి,

నతని గారాబు చెలియలి కధికదుఃఖమేను చేసితి వగవంగ నేమి గలదు. ద్రోణ. 2.140.

ఆ...సుభద్ర గారాబుపట్టి. ద్రోణ. 2.288; శ్రీ. 2.127.

గారాము. దే. వి.

1. గొప్పతనము

కం. పారాశర్యాది మునులు, నీ రాజన్యులు వినికి యెంతకు లేదీ, గారాము నాకు బంధాధార పదావాప్తి గాదె ధర్మతనూజా. ఆను. 4.394.

సీ... మారేడు పండుల గారాము సెఱచు నీ యెల చన్నుగవ వేడుకల నొనరెచ్చె. ఆను. 1.50.

2. ఆదరము.

కం. ఆ రాజు సేయు నెప్పుడు, గారామును జెప్పెదీవు గడు, దీవులుగా. ఉద్యో. 1.340.

3. మరియద, గౌరవము.

ఆ. ... విగత నాథలైన మగువల గారామును సెడక యుండునట్లు నడపికొనుచు. మౌన. 175.

4. అనుగు, ప్రేయము.

వ. నేనును వనవాస కాలంబున నా నేర్పు విధంబున మీకు నెల్లను గారామైన తిమ్మి నమ్మెయిం బరికించికొని వచ్చితి. విరా. 2.215.

సీ... భూర్నికవసుండు నీడు గారాపుఁ బట్టి. శ్రీ. 2.127. (3. ర. పాఠము)

గార్జ్యుడు సం. వి. ల పుం.

ఒకానొక బుష్టి. ఆను. 4.287.

గార్జభము సం. వి. అ. పుం.

గర్జభము, గాడిద.

అ... గార్జభ రూప, దారజైక నిపుణ దానవేంద్ర. శాంతి. 4.391.

గార్జభి సం. వి. ఈ. శ్రీ.

ఆడు గాడిద.

వ. ఆ గార్జభి దన కొడమతో వీడు చండాలుండు ప్రచండ స్వభావుండు గాకుండునే, ఆను. 1.90.

గార్జపత్యము సం. వి. అ. పుం.

గృహపతితో నిత్యము కూడి యుండు నది; అగ్నిహోత్రభేదము; శ్రౌతాగ్ని లలో నొకటి (శ్రౌతాగ్నిలు మూడు: 1. గార్జ పత్యము. 2. ఆహవనీయము 3) దక్షిణాగ్ని).

కం. విను గార్జపత్యమును న,య్య నలము విహరి-పఱచి తదాహవనీ యంబున వెలుగు నట్ల వెలుగును, జన కుడు దా బుత్తుడై నిజద్యుతి తోడన్. ఆది 4.87.

గార్జస్థ్యము సం. వి. అ. న.

గృహస్థ ధర్మము, గృహస్థాశ్రమము. కం. విను మోక్షము గార్జస్థ్యంబునఁ గాదని పుణ్య దేవళం బురుషుం డెవ్వండు నిరూపించి పలికె స, రవి నిధానము గృహము వేదవాక్య ఫలజ్ఞా శాంతి. 5.3.3.

గాలగారు దే. వి. (గాలము + కారు)

గాలము వేసి చేపలు పట్టువాడు.

సీ ... పాప నిర్మూలకై మఱి యోగ మాచరింపఁగ యోగ్యుడగు సరుండు.

...గీ. మనసు వట్టుట ముఖ్యపుటనువు దానికామిషము గాలగానికెట్లు. ఆను.

5.258.

గాలము దే. వి.

దేవలను బట్టుటకు ఉక్కు కమ్మితో వంకరగాఁ జేసిన సాధనము, బడిశము (దీని భేదములు: ఉంటుగాలము, గోరుగాలము. మొ. ఇది గోరుగాలము).

ఉ. దక్కెను రాష్ట్రమంచు నకటాయిత డమ్మని భాగమీక నీ వెక్కటి ప్రమింగఁ జూదెదదె యెట్లుగున్ విను మీను లోలదన్, గ్రక్కున నామి వంబు వవి గాలము ప్రమింగినవాడ్పు సూవె యిట్లుక్కిప్పుడైన నీ కొడుకు నులము నున్నటు లాడఁగూడునే. ఉద్యో. 2.52.

కిం. వల యరి యోదము గాలము, గలిగితదా మృగముఁ బక్షి గజము ఝషము ద,క్షులు పట్టుదురు. శాంతి. 4.181.

గాలవాత్మజుడు సం. వి. అ. పుం.

గాలపుని పుత్రుఁడు (ఇతని పేరేమో ఆంధ్ర సంస్కృత భారతముల రెండింటను గానరాకున్నది. సం. భా.న 'గాలవ సంభవ', 'గాలవి' యను పదములు గలవు. ఆంధ్రమున గాలవాత్మజుడు అని కలదు. గర్గవంశ వర్ణాంధగు ఖని యను తపోధనుఁడు పరమ తప మునఁ బొందిన ఒక కన్యక వివాహము పరిచ్ఛేదింప వృద్ధ యయ్యెను. పాణిగ్రహణము సేయని వనితకు పుణ్యలోకము లేదని యా వృద్ధకన్యక యా గాలవాత్మజుని వివాహము చేసి కొని యొక్క రాత్రి మాత్రము గడపి దివంబునకేగెను. వారు గడిపిన స్థల మొక పుణ్య స్థిగ్గమాయెను. శల్వ. 2.207. మొ. 21 వ.

గాలపుడు సం. వి. అ. పుం.

1. విశ్వామిత్రుని శిష్యుఁడు, మహర్షి. (చరిత్రకై చూ. ఉద్యో. 3.305 మొ. 321 వ.)

2. ఒక మహాద్విజుఁడు. నారదుని వలన శాస్త్రతత్త్వము తెలిసికొనెను. శాంతి. 5.447; మొ. 4568 వ. వీరిద్దఱు వేఱు వేఱునుటకుఁగాని ఒక్కరనుటకుఁగాని సరియగు నారములు గానరాకున్నవి; కాని ఒక్కరే కావచ్చునని యూహపడవచ్చును.

గాలి దే. వి.

వాయువు.

తే. కాయలాకులు నీళ్ళను గాలి యనుభవించి యున్న మునీంద్రులు వెట్టివారె. శాంతి. 1.124.

గాలిగొను దే అ. క్రి. (గాలి + కొను)

గాలివాఱు, గాలిచే తడియాఱు.

వ. . . తిత్రైలిది గాలిగొన చైచిన కుక్కకడిమంబు గనుంగొని. శాంతి. 3.235.,

గాలిమూ దే. వి. (గాలి + చూలు)

భీముఁడు.

తే. తుంగమదువున నాడు మాతంగ విభుని, భంగి భవదీయ సైన్యంబు బడలువడఁగ, లీల నిస్సంభ్రముం డయి కేలి సలిపె గాలిమూలపు గగన చరాలి వొగడ. భీష్మ. 2.222.

గాని దే. వి.

బాధ. వ్యథ, క్షేళము.

కం. శ్రీ సంతోషించుచెఱుంగ, గాన పడని మనసు గలుగు నట్టి యధముఁ డిచ్చో సడిఁగొనుఁ జని యచ్చో,

గాసింబడు జముని భటులు గాతీయ వెట్టన్. అ. 4.228.
విజ.

1. నష్టము, నశించినది, చెడినది.
గీ. ... బేహార మాడు,టయును
గోరక్ష గావించుటయును మొదలు,
గాగ బ్రతికెడు తెరువులు గాసి గావె.
శాంతి. 2.255.

గీ. కర్ణ శకుని దుశ్శాసనుల్ ఘనులు
గాగగ, దలంచి వారలఁ గొని మమ్ము
గెలుచువాడ,వై మనంబున శంకింప
కట్టు కీడు, చేసి తాపూపుదప్పిన
గాసి యైతి. శల్య. 2.58.

2. వ్యర్థము, పనికి మాలినది.
చం. ... నీదగు సహాయతఁ గౌరవ
సేన రూపుమా,పుట యవలీల నాకు,
ననుఁ బొట్టగఁ జేయుట నీకుఁ బాడియే,
కటకట నా పరాక్రమము గాసిగఁ
జక్రము చేతనందితే. భీష్మ. 2.161.

గాసిబడు దే. అ. క్రీ. ($\sqrt{\text{గాసి}}$)

1. బాధపడు, వ్యధచెందు. (చూ.
గాసి-మొదటి ఉదా.)

2. చెడు.
కం. ఆ సురపతి విప్రలనలుర.
గాసిబడడె తెలచి పడ సెఁగాదె నయ
నముల్. ఆను. 5.68.

గాసిఁబెట్టు దే. స. క్రీ. ($\sqrt{\text{గాసి}}$).

దూబపెట్టు, శ్రమపెట్టు, బాధపెట్టు
కం. ఆ సభ నమ్మెయి నీ దు,శ్శాస
నుడ ప్పొండుపుత్రనతిఁ గ్రూరా
త్ముండై సంక లేక పెద్దయుఁ గాసిం
బెట్టంగ. శ్రీ. 2.57.

కం. అసాసల వచ్చితి ననుఁ,గాసిం

బెట్టి యది యడవిఁ గలసెను. మృగ
యా,వ్యాసక్తుఁడు వగచుం డన,
యేసిన మృగ చునఘ తప్పి యేగు
టకుఁ గడున్. శాంతి. 3.153.

గాసియగు దే. అ. క్రీ.

1 వ్యధచెందు, క్లేశపడు.
వ. ... తమవారిం దాచు యెదిరి
పొడుచువారును మఱియు ననేక ప్రకా
రంబులగు వికల సంచారంబుల గాసి
యగు వారును నగుటయుం గని
గొందెవి. ద్రోణ. 5.267.

వ. ఏకాదశాక్షపాణి భర్త మన్నించు
మానవతులు గాసి యగుచురే శల్య.
2.22.

2. నాశనమగు, చెడు.

తే. ... భూపతి లేకున్న మండ్రె
జనము,లధిర కృషి సేయుటయును
బేహార మాడు,టయును గోరక్ష గావిం
చుండును మొదలు,గాగ బ్రదికెడు
తెరువులు గాసిగావె. శాంతి. 2.255.

3. చింఠణ వందణ యగు, కల
గుండు పడు.

కం. వడిఁ బొదివి భీముఁడార్చినఁ,
జెడ విజిగిన సేననేమి సెప్పుదుఁ
దన దొం,చడి దాన చదిసె వెనుకొను
కడిఁదిమగల చేత గాసిగాదె నరేంద్రా.
కర్ణ. 2.354.

4. భంగపడు, పరాజయమొందు.

ఆ. ఆతఁడు నగుచు భృగుల యడు
గులకెఱఁగి మహాత్మ దీన నేఁ గృతార్థ
వృత్తి, నైతిఁ బగతునిట్లు జాతికం
దెడఁబాపి, గాసిగాగఁ జేయఁ గంటిఁ
గాన. ఆను. 1.130.

తే. కాళిరాజ కన్యకలకుఁగా బెనంగి,
వానిచే గాసియైరి భూవరులు పలువురు.
ఆను. 5.475.

5. కీర్తడు.

వ. అట్లు గాసియై కోపించినీ కొడుకు
పురికొల్పి .. బలంబులు...సాత్త్వతీం
జుట్టుముట్టిన. ద్రోణ. 4.82.

తే. కర్ణ శకుని దుశ్శాసనుల్ ఘనులు
గాఁగఁ, దలంచి వారిలఁగొని మమ్ము
గెలుచువాడ,వై మనంబున శంకింప
కట్లు కీడు,చేసి తాపూఁపు దప్పిన
గాసియైతి. శల్య. 2.59.

గాసిలు దే. అ. క్రి. ($\sqrt{\text{గాసి}}$)
శ్రమపడు, లయాపడు. కష్టపడు.
బాధపడు.

కం. వానవనందనుఁ డెంచయు,
గాసిలి యున్నాఁడు మనల,గని
యించుకయుం, దా సైరణసేయఁడు.
విరా. 4.280.

కం. ముని యట్లు నెమ్మిఁ గాంచినఁ,
గని యటఁడాకొనుటఁ జేసి గాసిలి
యెచ్చోఁగనువాడనొ చగు భక్త్యం,
బనుచుండఁగ వచ్చితివి ప్రియంబుగ
ననుడున్. అశ్వ. 3.88.

కం. ఈసును రోసముఁ గల దుశ్శా
సను నొప్పించి పఱచి చతురంగము
లన్, గాసిలఁజేయుచు నట్లు,ల్లాన
ముతో మెలఁగఁగాఁ దలంచె యెరుల
కున్. ద్రోణ 2.189.

గి

గింజ దే. వి.

బీజము, విత్తనము, విత్తు,

వ. ఉంపువృత్తి పరాయణుడై
పాద్యమిం దొడంగి పదునాలుగు దివ
సంబు లొక్కొక్క గింజయుకాఁ
దూమెడు వడ్లు సమకూర్చి. ఆర.
6.115.

గిరి సం. వి. ఇ. పుం.

కొండ.

మ. కలఁగెం దోయధి సప్తకంబు గిరి
వర్గంబెల్ల నూటాడె. విరా. 4.172.

గిరిక సం. వి. ఆ. శ్రీ.

శుక్తిమతి కోలాహలుల హుతురు -
వసురాజు భార్య. ఆది 3 28.

(చూ. 1. ఉపరిచర వసువు,
2. వసువు.)

గిరికొను గిటికొను. భీష్మ. 2.182.

దీనిని ఆనంద. సం. ము. ప్రతులు
లఘురేఫ యుక్తముగాఁ జూపుచున్నవి.
లఘురేఫమైనచో ఆలఘు లఘు రేఫ
ముల మైత్రి యంగీకరింపవలసి
యుండును. అంతియగాక గిటి -
వలయాకారపు రేఖ; "గిటికొను =
చుట్టుకొను - సరిపోవుచున్నది.

'వాడు గీచిన గిటి దాఁటఁడు.' అని
వ్యవహారమును గలదు. కాన ఇది
ఆలఘు రేఫము గల పదమే యై
యుండుననుట సమంజసము. తి. వ.
ప్ర. కోకము వారీ సదము నీతావున
ఆలఘురేఫ యుక్తముగనే చూపిరి.

చుట్టుకొను.

కం. ఉత్తర మెదురఁ గంబులు గిటి
కొన నట్లెయిటయును, గినుక గది
రినన్, మెఱుఁగారు నాచసమ్ములు, పఱ

చుగ నించితి గదంగి తద్గాత్రమునన్.

ఉద్యో. 4.820.

గిరికొలుపు - గిరికొలుపు (ఇదియు
సం. ము. న అలఘు రేఫముగనే
యున్నది. 'గిరికొను' వలె ఇదియు
అలఘు రేఫయక్తమే అనుట
యక్తము గానోపు)
(చూ. గిరికొలుపు-)

గిరిజ సం. వి. ఆ. శ్రీ.

కొండకూతురు. పార్వతి.

కం. శ్రీ గిరిజా సమవాయ. శల్క.

1.1.

గిరిభేది సం. విజ. (న. నీ. న.)

ఇంద్రుడు - (కొండలను భేదించిన
వాడు.)

వ. ... గిరిభేది గిరికింబొసంగె...

విరా. 4.149.

గిరివ్రజము సం. వి. అ. న.

ఒక పట్టణము (ఇది మగధ దేశము
నందలిది; జరాసంధుని రాజధాని.
ఇది అలకాపట్టణమును బోలి యుం
దెను. గోరథము, ఋషభము, వైహా
రము, ఋషిగిరి, చైత్యకాద్రి అను
నైదు పెద్దకొండలు దీనిని శూరి
భటుల వలె గాచి చుట్టు
నుండును. దాననచేసి యీ పురము
నకు గిరివ్రజము అనుపేరు వచ్చెను.)
సభా. 1.172, 73, 74, 75.

గిరిశల్కము సం. వి. అ. పుం.

గిరి కంటకము, వజ్రము.

సీ. శకుని కైతివము దుశ్శాసను
చేసిన దుష్కర్మమును గర్హితులవ
తనము, దుర్మోహనుని దైవ దుర్గయం

బును జిత్రమున గిరిశల్కముల్ వోతె
నలవ. ఆర. 5. 335.

గిరిశుడు సం. వి. అ. పుం.

గిరిశుడు, శివుడు.

సీ. స్థాణు నుగ్రుని శివు శర్వు నీశా
నుని భద్రప్రదుని శంభు రుద్రు
గిరిశు. సౌప్తి. 1.112.

గిరిశుడు సం. వి. అ. పుం.

శివుడు.

కం. గిరిజయు గిరిశుడును నొం,
దొరువులకై తపమొనర్చి. ఆను.
3 141.

గిరికొను - గిరిగొను దే. స. క్రి.

($\sqrt{\text{గిరికొను}}$).

1. చుట్టుకొను, పరివేష్టించు, గిరికొనఁ
జేయు, క్రమ్ముకొనఁజేయు.

కం. మఱియును శరశతకము మెయిఁ
గిరికొలిపిన వృద్ధివరుడు గినియఁగ
లేకే, పతి యున్నఁ జూచి యార్చుచు,
మెఱసిరి నీ తనయులుబ్బు మిగిలి
నరేంద్రా. ద్రోణ. 3 271; ద్రోణ. 5.63.
కం. మఱియు నతని మెయి బాణము,
లఱువది గిరిగొలుప నా బృహత్పత్రుఁ
డే, దైత సూతు నొంప నాతం, దఱి
ముఱి నారాచతతుల నవ్విభుఁ
బొదివెన్. ద్రోణ. 4 114; ద్రోణ.
5.138.

గిరిపు దే. స. క్రి.

1. (కన్న) గీటు.

చం. ... ఆతఁడుం, దెఱపి యొకింత
గాంచి ఘన తీవ్ర శరంబున నారిఁ
ద్రుంచి కన్గిఱిపిన మాత్రలోన నత
నిం బట్టు బాణ చతుష్కయగ్గు.

మే, దెఱు దొడి మార్పి గ్రమ్మట
ఘటించు నెడన్ వడినేసి యార్చినన్.

విరా. 5.141.

(కన్నిటిపిన మాత్రలోన = తెప్పపాటు
లోపల).

2. బాలక్రిడా విశేషము. ఒకరినొకరు
జుట్టు తల మోకాళ్ళు బుజములు మొ.
వానిని పట్టుకొని యెత్తి కుదియ
వైచుట లేక గిరాటు కొట్టించుట.

కం. గిటుపునెడఁ నేయనెడ వడిఁ,
బటుపునెడం బెనఁగునెడ నపార
బలంబుల్, మెఱుయనెడ భీమునకు
నం, దొఱుఁ గీడ్పడఁదొడగిరుద్దతులు
రాజసుతుల్. ఆది. 5.164.

శ్లో॥ జవే లవ్వాభిహరణే భోజ్యే
పాంసు వికర్షణే, రాత్రరాష్ట్రాన్
భీమసేనః సర్వాన్ పరిమర్శతి. హరా
త్రప్రక్రిడమానాం స్రాన్ గృహ్య రాజ
న్నిలీయతే శిర స్సువినిగృహ్యై తాన్
యోధయామాస పాండవః. కరేషు చ
నిగృహ్యై నాన్వినిహత్య బలాదృలీచ
కర్షక్రోశతో భూమా ఘృష్ట జాను
శిరోఽంసకాన్. సం. భార. ఆది.
128-16, 17, 19.

గీ

గీ అప.

నిందయందు దీర్ఘాదియైన ఆప్రేడిత
శబ్దము యొక్క ఆద్యక్షరమునకు
వచ్చెడి ఆదేశము.

కం. మఱుతురె యాడిన మాటలు,
పిఱుసని పొందగునె మీకు పెరిగక
యెదురై తఱుముఁడు భీష్ముని గీమ్మని

నెఱుగె మున్నేను గుంగనేలా వెఱు
వన్. భీష్మ. 2.150.

గీటదంగించు-గీటదంగించు దే.స.క్రి.

(√ గీటదంగు) చంపు, నశింపు
జేయు.

చం. అని ధృతరాష్ట్ర సంహార
నందఱ గీటదంగించి వేడి యా, యన
కడకమ్మతుంజనుపు నందచి కార్మ
విశేషమేమి గ, ల్లెనా మునిరాచ యా
నృపతికిన్. శల్మ. 2.857.

సీ. ... ఉరవడిఁ దఱిమి యా
రాధేయుఁ గీటదంగించు. కర్ణ.
3.173.

మ...అతండా సేనలం గచనొ, క్కు
రుఁడుం గీటదంగించు నీ ఒంములర్
గాంచీవి దుర్గాంతుడై. ఉద్యో. 4.258

గీటదంగు దే.అ.క్రి. (గీటు + అదంగు)

చచ్చు, నశించు.

సీ. ... యాదవులెల్లను నమ్మున
లము, నద్భుతశక్తి గీటదంగుదురు.
మాస. 108.

సీ. .. సౌబలుఁడు గీటదంగె ను, యా
కుండు మడిసె. శల్మ. 1.9.

గీటదంచు దే. స. క్రి. గీటదంగించు.

చంపు.

గీ. మేటి మగని ఘటోత్కచు గీటదఁ
పఁడె, యిట్టి జెట్టికిఁ బోర జావెట్టిధంగి
నయ్యె. కర్ణ. 1.42.

గీటు దే. వి.

1. అనాదరము, ఉపేక్ష. (చూ. గీటు
నఱుచ్చు)

2 గర్వము, మదిము.

(చూ. గీటడంగించు, గీటడంగు = గీటడంచు.)

గీటునంబుచ్చ దే. స. శ్రీ.

1. అనాదరించు, ఉపేక్షించు.

వ. అని తలంచుచు గీచకుని మాటలు గీటునంబుచ్చి యొందు పలుకుల జరపిన... విరా. 2.42.

వ. ... వీడు సంయమివరు మాట గీటునంబుచ్చి తన పలసినట్లు సేయు వాడయ్యె సౌప్తి. 2.79; శాంతి. 4.140.

2. పోగొట్టు.

వ. ... అతండు భీమసేన పక్షపాతంబున నతని చింత గీటునంబుచ్చె. శల్య. 2.310.

గీత సం. వి. ఆ. శ్రీ.

ఆధ్యాత్మిక తత్వవిషయమై ప్రశోత్తర రూపముననుండు గ్రంథము. (పరాశర గీత, ఘాగీత, అంబరీష గీతలు మొ.)

గీతము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)

1. పలుకబడినది, చెప్పబడినది.

కం. పరమమగు నీ ప్రతమునకం, గిరసుండు దర్శకుండు దత్తుగీతవిధమునన్, నరులెవ్వరు దర్శకులగు, దురువారిం బొరయ వేమి దుఃఖములు నృపా. ఆను. 4.158.

2. గానము చేయబడినది. పాడబడినది.

కం. .. పసుధాజన గీత కీర్తి వాసవమూర్తి. ఆది. 5.260.

మాలిని. .. మంత్ర గీతాధిరాజ్యా. ఉచు. 5.484.

వి. ఆ. న.

గానము, పాట.

కం. విశ్రుత వాచ్యంబులు మంజుశ్రుతి గీత సంగతులు సద్భావాశ్రయములు దక్షిణ్య రసాశ్రయములనైన యభినయంబు తెఱుగుదున్. విరా. 1.241.

తే.వారాంగనా శ్రేణి గీత, నృత్య నిరతి నారాధింప నిర్విశేష, యోజితేంద్రియుడై యతఃకుండె నధిప. శాంతి. 6.269.

గీయమానుండు సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)

నుతింపఁ బడుచున్నవాడు.

వ. గఃధర్మ కిన్నర గీయమానుండగుచు జనునప్పుడు. ఆం. 1.849.

గీర్వాణుండు సం. వి. అ. పుం.

దేవత, వేల్పు.

శా... మత్సరతుల గీర్వాణాకృతు లేపురిపు నిను దోర్లీలం వెనం గిట్టి గం, ధర్మల్ మానము ప్రాణముం గొనుట తధ్యం బెమ్మెయిన్ గీచకా. విరా. 2.55.

కం. నలినంబులు జాజులునుం, దురిసీదళములు బ్రహ్మత తోషము గీర్వాణులకుం జేయును. ఆను. 4.6.

గీతించు దే. స. శ్రీ.

నాటించు, నాటనట్లు చేయు.

కం. ఆటమ్ములతని మేనం, దూఱంగా నేసి నాల్గు తురగాంగములన్ గీతించిన. ద్రోణ. 4.13.

గీతీయుండు దే. అ. శ్రీ.

నాటకొని యుండు, పాడుకొనిపోవు.

సీ. పాంచాలి నవమాన పఱచిన తెఱుగును, నయ్యింతి వెనుకరా నడవి

గలయ, దర్మజు చన్న చందంబును
మది గీటి, యుండక మఱి పెట్టులోలసె
నీకు. ఆశ్ర. 1.118.

గీటు దే. అ. క్రి.

1. నాట, గ్రుచ్చుకొను, పాడుకొను.
చం. ... ద్రౌపతి నింత కాల మ, పు
లుకు లలంచుచుండె మదిఁ జాయపు
గీటిన యమ్ములట్ట. కర్ణ. 3.36.

ఉ. ... వృకోదరుండు పదితూపులు
పాములు పుట్టలోనికిం, దూతిన
యట్లుగాఁ బ్రబల దోర్బల మేర్పడ
చేయ నెమ్ములన్, గీటిన మూర్చ వచ్చి
యొఱగెన్. భీష్మ. 2.398.

సీ. పాంచాలి నవమాన పఱచిన తెఱఁ
గును, నయ్యింతివెనుక రానడవిఁ గల
య, దర్మజు చన్న చందంబును మది
గీటి, యుండక మఱి పెట్టులోలసె
నీకు. ఆశ్ర. 5.138.

స. క్రి.

(గోరు మొదలగు వానితో) గీకు.

వ. తన యుగంబు వ్రేలం గీటిన
సందు భస్మంబు గాదిన నా సయమి
సిగ్గుపడి. శల్క. 2.161.

2. భేదించు, వ్రచ్చు.

ఉ. ... వృకోదరుండు పదితూపులు
పాములు పుట్టలోనికిం దూతిన యట్లు
గాఁ బ్రబల దోర్బలమేర్పడ నేయ
నెమ్ములన్ గీటిన మూర్చ వచ్చి
యొఱగెం యటచై రుదిరలబు
గ్రమ్మఁగన్. భీష్మ. 2.398.

గు

గుంట వి. కు. 2

గొయ్యి, గుంత.

సీ. ... బ్రహ్మకులాభిజాతఁ గవసి
శూద్రుఁడు నరకపుగుండు పుర్రగు.
ఆను. 4.263.

గుంటూరు దే. వి.

ఆంధ్రప్రదేశమున సముద్ర ప్రాంత
మందు కృష్ణా, ప్రకాశము మండల
ములకు నడుచుచున్న యొక
మండలమునకు ముఖ్యనగరము.
ఆ మండలమందయు ఈ నగరము
పేరుతోడనే గుంటూరు జిల్లా అని
పిలువఁబడుచున్నది. తిక్కనతండ్రి
గారైన కొమ్మనామాత్యుఁడీ నగరము
నకు విభుఁడుగ నుండెను. విభుఁడన
కరణము అని కొంచెము వ్యాభా
సింతురు. కరణము గావచ్చును, లేదా
పరిపాలకుడు గావచ్చును లేదా పరి
పాలకుడు కరణము రెండును
గావచ్చును. దీనినిజచ్చి తిక్కనగారి
జన్మస్థలము గుంటూరు అని తోచెడిది.
విరా. 1.10.

గుండియ దే. వి.

గుండెకాయ, హృదయము

(చూ గుండె.)

గుండు దే. వి.

1. ఉత్తమావ్యము
వ. గోడిగలకై చలంపాం కలహం
బలం దెలు గుండ్ల క్రించునను.
సౌ. ప్రి. 1.197.
2. గుండ్రని పెద్ద వాయి, పు
లము.
(చూ. గుండ్లు దేలి పెండ్లు
మునుగు.)

గుండె (గుండియ) దే. వి.

1. గుండెకాయ, హృదయము.

గీ. ... ద్రోణుని పాటు వినియు,
వేయి పఠియలై పోఁడు రాయి
గాఁగ, నోపు నా గుండె యేమని
యుమ్మలించు. ద్రోణ. 1.80.

కం. నిజ సింహనాదమున న, గగ్గజ
ములు గుండియలు వగిలి కలగుండు
వడన్, విజయాగ్రజు డిట్టేచి. భీష్మ.

2.207.

2. ధైర్యము.

సీ. పాండుపుత్రుల ఓహిఃప్రాణంబు
నుత్రమ శీలసమగ్రఁ బాంచాల
తనయఁ, గొనిపోవునంతటి గుండె
గల్గెనె విమోహంధ మానసుడైన
సైంధవునకు. ఆం. 6.197.

గుండెకాయ దే. వి.

హృదయము, గుండె.

తే. ... దొడ్డ నారసమున గుండె
కాయ వగుల బెట్టియుటయు. ద్రోణ.

3.95.

"చిచ్చేది హృది బాజేన పృథుధారేణ
పాండవః" సా. భార. ద్రోణ.

92.71.

గుండ్లు దేలి బెండ్లు మనుగు -

జాతీయము.

మునిగి పోవలసిన గుండ్లు (పెద్ద
పెద్ద జాళ్లు లేక పర్వతాలు, శిలలు.)
మునిగిపోక పైకఁ దేలినవి. తేలవల
సిన బెండ్లు మునిగినవి. బలవంతు
లపై బలహీనులు పరాక్రమించి మించి
నపుడి తొక్కోక్తి వాడుదురు. సంజ
యుడు భృతరాష్ట్రనితో, గురుసైని

కులు కృష్ణార్జునులఁ జేరి పరాక్రమించి
రని చెప్పుచు ఈ తోక్కోక్తి వాడెను.

వ. బొదివిన యగ్గురప్రాపున భవ
దీయ సైనికులు గొందఱా కృష్ణులం
జేరి పరాక్రమించుట గుండ్లు దేలి
బెండ్లు మునిగి నట్లయ్యె. ద్రోణ.
3.67.

గుంపు దే. వి.

సమూహము, గుమి.

చం. కరి తురగాది ఘట్టనయు గాలియు
నొంపదె యొంటినున్న య, త్రరువు
ననేక భూరుహ వితానము గుంపయి
పేర్చి బాధలం బొరయునె. ఉద్యో.
2.88.

వ.... ఇచ్చటి ప్రజ మూడు గుంపు
లయ్యె. ద్రోణ. 3.120.

గుంపులు గట్టు దే. ఆ. క్రి. (గుంపులు
+ కట్టు).

గుంపులగు, గుమికూడు.

వ. ఇవ్విధంబున విషమంబగు
రణభూ భాగంబునం జరియింపం
జతురులుగాక రిథిక జనులంతంత
గుంపులు గట్టిరి. భీష్మ. 2.137.

కం. పెణుబలంబు పురికొనక
వెఱం దెరలుచు గుంపులు గట్టుచు
గురుపతి సైన్యంబు పొంతకుం జను
చుండెన్. ద్రోణ. 1.244.

గుంపులు గొను దే. ఆ. క్రి. (గుంపు
+ కొను).

గుంపులుగాఁ జేరు.

కం. ... కుంతీతనయుడనిఁదనివి
సనక గుంపులు, గొని యున్నెడలరి సెఁ
గలయఁ గురు సైన్యమునన్. విరా.

5.177., ద్రోణ. 3.120.

గుంపులు సేయు దే. అ. క్రి. (గుంపు + చేయు).

గుంపులుగాఁ గూర్చు.

కం. పాయవడ జొచ్చు గుంపులు,
సేయును మలఁకిలఁ జరించి విందును
...అరి సైన్యంబున్. భీష్మ 1.269.

గుగ్గిలము వై. వి. (సం. గుగ్గిలః)

గుగ్గిలువృక్షపు బంక.

తే. సల్లకీజాత నిర్యాసమెల్ల దేవ,
తలకు మేలంతకంటె గుగ్గిలము లెస్స.
ఆను. 4.12.

గుచ్చము సం. వి. అ. పుం.

1. తోఁక మొదలగువాని వెండ్రుకల
కుచ్చు.

ఉ. ... చటుల వేగ సముచ్చిత
పుచ్చ గుచ్చ వి, సౌదీత దిగ్విభాగుఁ
దగుచుం జనుదెంచె సుషేణుఁ
దత్రతీన్. ఆర. 7.37.

2. సమూహము.

మ. కులిశ ప్రస్ఫురణాపహాసన విభా
గుచ్చంబులం గల్గి. కర్ణ. 3.358.

గుజగుజ దే. వి.

గుసగుస. (చూ గుజగుజలాడు -
గుజగుజలు వోవు.)

గుజగుజలాడు దే. అ. క్రి. (గుజ
గుజలు + ఆడు.)

గుసగుసలాడు.

తే. ... సభవారలందఱు నంతనంత,
నల్లనల్లన గుజగుజ లాడుచుండిరి.
విరా. 2.146

గులగులులవోవు దే. అ. క్రి. (గుజ
గుజలు + పోవు)

గుసగుసలు పోవు, తమతోఁ దాము
బయటికి స్పష్టము గాకుండునట్లు
రహస్యముగా మాటలాడుచును.

కం. వలలుని దెస మాలిని చూ, దుక్కుల
తెఱగెడపొందుఁ దెలిపెడుం గంటిరె
వీరలు వచ్చిన సమయంబున, చిలఁ
వఁగ నొక్కటియ యిచ్చిధం
జెట్లాకోట.

వ. అనుచుం గలదు లేని పెక్కు
విధంబులం దలపోసి గుజగుజలు
వోవుచుండుదురు. విరా. 2.201.

గుజ్జ వై. వి. (సం. కుజ్జః, ప్రా. కుజ్జో,
కిం. గుజ్జ).

1. పొద్దివాడు. వామనుడు.

గీ. గూనివాడును బిచ్చకకుంటు,
గుజ్జ. ఆను. 5.104.

(ఈ యర్థమున మఱుగుజ్జవాడు అని
వ్యవహారము).

2. కోడెదూడ.

సీ. మఁకినాఁ బరంగు బ్రాహ్మణుడు
ధనేచ్చమై వర్తించు; శిషింపవలయు
నట్టి, గుజ్జదోయిని జటిగొని ప్రీతి
లంకించి యుండ లంకయతోన గండు
మీతి. శాంతి. 4.40.

సీ. ... గుజ్జలమరిన ఒంకియు.
ఆను. 2.379.

గుటిక సం. వి. ఆ. క్రి.

1. ఉండ, మాత్ర.

సీ. ... ఘన రసాయన గుటికా ప్రయో
గంబున దేహతాపంబు వర్తిల్లెనిందు.
ఆర. 4.363.

2. గుండ్రని పచ్చాము.

సీ. హరి హర బ్రహ్మ మహాను
భావంబు లొక్కిటిగాగఁ గరఁగిన
గుటిక యనఁగ. విరా. 2.241.

గుట్ట వి.

రాశి, కుప్ప.

చం. పసరపుటెంప ప్రోవులును బం
దుల దొక్కలు గుక్కగుట్టలున్,
ముసుగు పడంగ భూమితలముం
దఱచారఁగఁ గప్పచున్. శాంతి.

3.284

గుట్ట వై. వి. (సం. గూడమ్).

మర్మము, రహస్యము.

ఆ. ... లో, గుట్టచేటు లేనియట్టి
నృపతి, వలన మత్సరంబు వలదు.

ఆశ్ర. 1.71.

గుడము సం. వి. ఆ. పుం.

బెల్లము.

తరలము: పలు దెఱంగుల పిండి
వంటలుఁ బప్పుఁగూడును నేతికుండలు
గుడంబు దధిప్రహర్ష ఘటంబులుఁ
గొనివచ్చి యీ. అది 6.288.

గుడాకేళుడు సం. వి. ఆ. పుం.

గుడాకా = అలసత్వమును,
ఈశుడు = శానించువాడు.

అనఁగా సోమరితనమును అణచు
వాడు. గుడా = తర్జన్యంగుష్ఠాగ్ర
సంయోగ వలయ పరిమితి గల,
కేళుడు = జుట్టుగలవాడు. గుడా
= జెముడువలె మిక్కుటముగాఁ చెరి
గిన, కేళుడు = జుట్టుగలవాడు.

(సూ. ఆ. ని.)

అడ్డునుడు.

వ. అనిన గుడాకేళు పలుకులకు

హృషీకేళుడు భీష్మ ద్రోణ ప్రముఖ
యోధవీరులు గనుంగొనుచుండ నతై
ఱంగున రథోత్తమంబు నిలిపి. భీష్మ.
1.180.

గుడి దే. వి.

దేవాలయము.

కం. .. తా, మతిఁ దలఁచెనేని బరి
శాం, తతనున్నను గుడియు గుహయుఁ
దగు మందిరముల్. శాంతి. 5.595.

గుడిసె వై. వి. (సం. కుటీరః.)

ఆకుట్టిల్లు, కుటీరము, స్తంభములు
గోడలు వెన్నుగాడియు లేకుండ
తృణాదులతో నిర్మించిన చిన్న యిల్లు.
తే. అనుడు వాడు శుశ్రూషకుడై
వసించె, గుడిసె యొకదెసఁ గావించు
కొని ముడమున. ఆను. 1.276.

గుడుసు దే. విణ.

గుండ్రము, వర్తులము.

వ. ఇట్లేయు నా సూతనందనుని విల్లు
విదుర్పు దోపక గుడుసువడుటఁ
జక్రాకృతిఁ బొలుచు ననలశీల
చెలుపు దాల్చె. ద్రోణ. 4.282.

వ. ... గాండివంబు దివియకయును
గుడుసువడియెడు. ఉద్యో. 2.146;
కర్ణ. 3.41.

గుడుసువడు దే. అ. క్రి. (గుడుసు +
పడు).

గుండ్రమగు, వర్తులాకారముగ నగు
(చూ. గుడుసు).

గుడ్లూరు దే. వి.

ప్రకాశము మంతలమునందలి కందు
కూరు ఉపమండలము (తాలూకా)
నకుఁ జెందిన యొక గ్రామము. ఇది

ఎఱ్ఱనగారి నివాసస్థలము, ఇచట ఆతి
పురాతనమైన శివాలయము గలదు.
ఇటీవల దేవాలయావరణమునందు
ఎఱ్ఱనగారి విగ్రహమును బ్రతిష్ఠించిరి.
సీ. .. గుడ్లూరు నెలపుగ గుణగరి
వృత నొప్పు ధన్యుడు ధర్మైకతత్వ
రాత్ముఁ తే. దెఱ్ఱనార్డుడు. ఆర.
7.470.

గుణతేజ సం. వి. ఈ. శ్రీ.

దేవేంద్రుని సారథియైన మాతలి
కూతురు; ఆర్యకుండను భుజంగవతికి
మనుమఁడును చిరకునిఁ గుమారుఁడు
నగు సుముఖుని భార్య. గరుత్మం
తుఁడు చిరకుని జంపి యొక నెలలో
సుముఖుని జంపుదునని ప్రతినపఁదైన.
మాతలి దేవేంద్రుని బ్రార్థించెను.
ఆతఁడు విష్ణుమూర్తితో జెప్పి సుము
ఖుని దీర్ఘాయుష్మంతుని జేసెను.
ఉద్యో. 3.291,292.

గుణము సం. వి. ఆ. పుం.

గొనము, వస్తుధర్మము.
ఉ. ఇందఱుఁ జూడఁగా నిచట
నిమ్మెయి నన్నుఁ బతివ్రతాగుణా,
స్పందిత వర్తనం బరమ సాధ్విననిం
దితశీలఁ గీచకుం,దెందును నెట్టి
యంగనల నెవ్వరుఁ జేయని యట్లు
సేయఁగాఁ గొందఱతై న నిపు కృప
కుం దఱిగాదట యేమి చెప్పుదున్.
విరా. 2.142.

ఉ. ... శూరగుణ ప్రతిభాస. విరా.
3.21.

2. మంచి గుణము,

వ. గుణవంతుల గుణములు నిర్గుణ

దెఱుగమి దెల్ల పిచ్చ గుణహీనుఁడ
వీ,గుణవిరనియఁడుఁ గలదని గణు
తెంపఁగ నై పుణంబు గలదే సీకన్.
కర్ణ. 2.44.

3. ప్రకృతిగుణము: 1. సత్త్వము,
2. రజస్సు, 3. తమస్సు.
చం. .. గుణతత్త్వ వికార నియత్య
భేద్య ... విరా. 2.363.

కం. అగు నీ తత్త్వము సత్త్వాది
గుణవ్రయ వికృతి కల్పశీలఁడై .
శాంతి. 4.94; శాంతి. 6.33.

ఆ. అదిని ధనరహితుఁడగు నిజం
జనుఁ జెంది గుణము వెడల విడిచి.
శాంతి. 5.175.

4. స్వభావము, ధర్మము.

కం. లోకంబెల్లను నేఁ జీ,త్రాకాము
గాఁగఁ జూతునట్లగుట మనం,జే
కార్యములం దగులడు,కోరనచి
దశాంబు బిందుగుణ మొనరంగన్.
శాంతి. 5.229.

5. మంచి

తే. ధనము కలిమియు లేమియుఁ
ద్రాసునందు, నిలిపి యెత్తంగ ములు
సూపె నిర్లనత్వమెక్కుడై వాని
దిక్కున నెట్టలన్న విను గుణదోష
ముల భంగి విస్తరింతు. శాంతి.4.33.
(గుణ దోషములు , మంచి చెడ్డలు)
(పంచ గుణములు 1. శాంతి,
2. దాంతి, 3. ఉపరతి 4. తితిక్ష
5. సమాహితము).

షడ్గుణములు (రాజనీతి గుణములు):
1) సంది 2) విగ్రహము 3) యానము

4) ఆసనము 5) ద్వైధము 6) ఆశ్రయము. శాంతి. 6.197.

7. లోమిది గుణములు: 1) స్తంభము 2) అతిమానము 3) హర్షము- ఈ మూడు సాత్వికములు; 4) క్రోధము 5) సంరంభము 6) శోకము- ఈ మూడును రాజసములు; 7) మోహము 8) తంద్ర 9) స్వప్నము- ఈ మూడును తామసములు. అశ్వ.2.83
ఐశ్వర్యాది (ఐశ్వర్యము, వీర్యము, యశము, శ్రీ, జ్ఞానము, వైరాగ్యము. ఇవి భగవంతుని గుణములు); శబ్దాది (శబ్దము, స్పర్శము, రూపము, రసము గంధము. ఇవియైదు భూతగుణములు); కావ్యగుణములు: శైషము, ప్రసాదము, మాధుర్యము, సౌకుమార్యము, సమత, అర్థ దీపపము, ఔదార్యము. శాంతి, ఓజస్సు, సమాధి-అని పది.

వ. అల్లెత్రాడు, మౌర్వి.

వ. ... పేడితనంబు దాల్చి బాహుల దీర్ఘత్వంబునకు గుణకిణంబులకుఁ గంచుకంబును శంఖ వలయంబులును మాటుసేసికొని విరాటు కడకుం జని. విరా. 1.87; విరా. 5.30.

8. ఆవృత్తి, రెట్టి, మడుగు.

ఆ. అస్థి గలిగి హీనమగు జంతువైనఁ దిద్దిగుణవృత్తి వలయుఁ బ్రగుణ జంతువునకు నలుమడించుకొనునది నరమాత్ర, హింస యష్టగుణ కృతీహః జాయు. ఆను. 3.298, ఆది. 1.80.

10. యుక్తము, తగవు.

ఆ ఏను మంత్రశక్తి యెఱుగక

కోరితిఁ, గన్యకీదియు గుణము గాదు. ఆది. 5.24.

సీ. ... అస్మాదృశులకు ధర్మాను బంధులకిట్టి క్రోధంబు దాల్చుట గుణమె చెపును. ఆర. 1.222.

గుణవతి సం. విణ. (త్. తీ త్).

మంచి గుణములు గలది.

కం. సతీయును గుణవతియుఁ బ్రజావతియు ననువ్రతయునైన వనిత నవజ్ఞాన్విత దృష్టిఁ జూచు నతిదుర్మతి కహముం బరముఁ గలదె మతిఁ బరికింపన్. ఆది. 4.81.

గుణవంతుడు సం. విణ. (త్. తీ. త్.)

మంచి గుణములు గలవాడు.

వ. అదియును సాశ్వపతియైన ద్యుమత్యేను కొడుకు సత్యవంతుండు రూపవంతుండనియును గుణవంతుండనియును విని. ఆర. 7.173; కర్ణ. 2.44.

గుణహీనుడు సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)

మంచి గుణములు లేనివాడు.

కం. గుణవంతుల గుణములు నిర్గుణుడెఱుఁగమి దెల్లమీవు గుణహీనుఁడవీ, గుణమితని యందుఁ గలదని, గణులింపఁగ నైపుణంబు గలదే నీకున్. కర్ణ. 2.44.

గుణి సం. విణ. (న్. నీ. న్.)

గుణము గలవాడు.

కం. చేసినదానికి మాఱుగఁ జేసిన పగ యంతతోడఁ జెడుఁగాక గుణుల్, దాసిన నమ్మేలు విడిచి, దోసము బట్టుదురె యెట్టి తుచ్చులుఁ జతురా. శాంతి. 3.254.

గుణితము సం. విణ. (అ. ఆ. అ).
(గణిత.) పాచ్చు చేయఁబడినది
(సంఖ్య).

సీ. ... తత్పుతన మూట. ఆ.
గుణితమైన జమువగున్. ఆది. 1.80

గుణిత్యము సం. వి. అ. న
గుణిభావము, గుణము గలిగి
యుండుట.
కం. ఏ విధమునఁ జూచినను మహిశ్వ
రుని, గుణి, త్యావేశము పొరయఁడు.
శాంతి. 6.83.

గుణియించు సం. స. క్రి.

1. (గణిత) పాచ్చుసేయు.
సీ. ... తద్గణము త్రిగుణితమైన,
వాహినియగు దాని వడి మూట గుణి
యింపఁ బ్రతనాఁ బరంగు తత్పుతన
మూట.
ఆ. గుణితమైన, జమువగున్. ఆది.
1.80.

2. వల్లెవేయు, ఉచ్చరించినదే మఱల
మఱల నుచ్చరించు.
చం. ద్విజవరలం గుహరల నతి
ప్రియ దర్శనులైనవారి ఋ, గృజుష
పదక్రమంబులు క్రియన్ గుణియిం
చుచు వచ్చువారి న, గృజపురవల్ల
భుండు గని గ్రక్కున డాయఁగఁ
బిల్చి. ఆది. 2.194.

వ. .. కౌశికుండను బ్రాహ్మణుండు
... ఒక్కనాఁడు గ్రామ సమీపం
బునందొక్క వృక్షమూలంబున నాసీ
నుండై వేదంబులు గుణియించుచుండ.
ఆర. 5.7.

శ్లో॥ స వృక్షమూలే కస్మింశ్చిద్యేదా

నుచ్చారయన్ స్థితః. సం. భార. ఆరి.
205. 2 (పావీశ్య).

గుణోత్తర సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)

ఉత్తమ గుణములు గలది.
చం. మఱచితె యా సభన్ భువన
మాన్య గుణోత్తర యజ్ఞనేని సీ, పఱ
చిన పాటుఁ బాండవులఁ బల్కిన
వల్కులు. ద్రోణ. 4.91.

గుత్తి వై. వి. (సం. గుప్తా, ప్రా. గుత్తి,
క. గుత్తు. త. కొత్తు)

1. పువ్వులు మొదలగువాని గుచ్చము.
చం. మొల్ల గుత్తులను నుచ్చేరి
లొప్పఁగ నెక్కి యాఁగె నుల్లల
దశిని కులంబు... ఆర. 4.138.

2. చీలమండ.
వ. గుత్తుల కొలందికిఁ గృత్తంబు
లయి పడియున్న పాదంబుల వలనం
గెదలిదల సెజ్జల చందంబులగు
చోటును. విరా. 3.236.

గుదము సం. వి. అ. న.

పాయువు, ముద్దీ.
కం. గుదతలము నొవ్వఁదోమినఁ
గదురును రోగంబు. ఆను. 3.278.
సీ. ... గుద వస్త్రితలము లాస్త్రదము
లుగా వహ్ని పరిగతుండగుచు నపా
నుడుండు. ఆర. 5.101.

గుడి దే. వి.

ఆకులు లోనగువాని దండ.
చం. కరముననున్న శూలమునఁ
గ్రమ్ము మెఱుంగులు శత్రు సైన్య
భీ, కరములుగా గజాశ్య భట కాయ
ములన్ గుడి గ్రుచ్చినట్లుగాఁ జెరువుచు

వచ్చు వాని గురుసంహుడు సూచి.

భీష్మ. 3.108.

కం. అని యొక గుదిమీల నడుమ,
నెనయంగాఁ దూఱి కఱచి యిరు
దొడలఁ ద్రాఁడొనరఁగఁ బట్టుకొని
క్రచ్చిన చందము దోప మూర్ఖఁ
జెందిన భంగిన్. శాంతి. 3.195.

2. గుత్తి.

వ. ... అనేక ప్రకారంబులగు క్రూర
శరంబులఁ జతురంగంబులం దుని
యలుం బఱియలుం దుముదులుం
గుదులునై బడిలువడం జేయుచు.
భీష్మ. 1.188; కర్ణ. 2.817.

గుదివడు దే. అ. క్రి. (గుది + పడు)

1. గుది వేసినట్లుగు, బద్ధమగు, కట్టు
వడు.

మ...చెడంబాటియు సీరు సొచ్చియును
నిశ్చేష్టం బదద్యంద్యముల్, గుదివడ్డం
బెగఁడొందియున్.

ఆ. నాగపాశ బంధనంబుల గుదివడి,
వారు వివిధబాణ దారితాంగులై రధం
బుల విడిచి కర్ణ. 2.284; సౌప్తి.
1.197.

2. కుంటువడు.

వ. .. ఇట్లమ్మొత్తంబు గమనంబు
గుదివడుచు మందంబై చెల్లె ధృత
రాష్ట్రుండు గొండొక యెడగలుగం
జనియె. ఆశ్ర. 1.157.

గుద్దలి వై. వి. బె. (సం. కుద్దాలి).

వేళ్ళు మొదలగునవి పెల్లగించెడి
సాధనము, కుద్దాలము.

వ. ... కురుకులంబునకు గుద్దలి గొని
దుర్భ్యుతంబు నీవ తొడరితి దాన

నింతలు పుట్టె. శల్య. 2.328.

గునకము బండి దే. వి.

బాట బండి, సవారి బండి, గూడు
బండి.

వ. ద్రౌపదీ ప్రముఖ వధూ జనంబుల
నుం దక్కునుం గల భరతభార్యల
నందలంబులను గునకబండ్లను నిడి
కొనిరండని యంతఃపురాధికారుల
నబ్బూరమణుండు నియమించిన...
ఆశ్ర. 2.28.

గుప్తము సం. విజ. (అ. ఆ. అ).

గూఢము, దాఁపఁబడినది, రహస్య
ముగా నుంపఁబడినది.

వ. అనినం బాంచాలి సంచలిత స్వాం
తయై నిజాంతర్గతంబున నతని తీవ్ర
క్రోధంబు గుప్త సాధనంబునకు బాధ
కంబగునని బోధించు చలించి యిట్లు
నియె. విరా. 2.285.

కం. సురతంబు గుప్తమగుటయు,
గురుశ్రూషయును బ్రహ్మకుల భజ
నము నాయురవాప్తి జేయు. శాంతి.
4.119.

సీ. అన విని బలి దేవతాధీశతో నీకు
నా విభవంబు గానంగరాదు, గుప్తమై
యున్నది గుహయందు, నాకిచ్చపుట్టిన
నప్పుడ పొలిచి తోచు. శాంతి.
4.892.

2. రక్షితము. కావఁబడినది.

కం. అమృతంబు దుర్లభం బయ్య
మరులకేనియు నతిప్రయత్నంబున
గుప్తము సేసియుండు వానవుడు.
ఆను. 1.214.

గుప్తవర్తనము సం. వి. ఆ. న.

చాటుపని, రహస్య కార్యము.

ఆ. ఆవులింత తుమ్ము హాసంబు నిష్ఠి
వనంబు గుప్త వర్తనములు గాగఁ,
జలువలయు నృపతి గొలుపున్న
యెడల బాహిరములై నఁ గెలవెగ్గు
లగుట. విరా. 1.137.

గుప్తి సం. వి. ఇ. శ్రీ

1. రక్షణము, కాపాడుట.

సీ. పావకుఁడు మొఱఁగి ... ఆ.
యరిగి తనదు గుప్తి యర్థించి గోవుల
నాశ్రయించె నవియు నగ్ని గోప
నంబు సేసె. ఆను. 3 101.

ఆ. ఇంక సురలతై న శంకింతునే
భవ, ద్వాహ వప్రగుప్తి బలుపు గలుగ.
విరా. 4.162; విరా. 1.180.

సీ ధర్మమున సుహృత్. ఆ. తంబు
లైన యట్టి ద్రవ్య సంఘములఁ,
దృప్తిసేసి దేహగుప్తి నడపి. ఆను.
3.291.

2. దాచుట.

తే. ... నిజపాప గుప్తి యకృత్య
మరయ. శాంతి. 4.118.

తే. వాహనాసన శయ్యా నివాసము
లును, తోజ్య గంధ మాల్యాంబర
భూషణములు, గుప్తియును నరపతికి
నెక్కుడుగ వలయునను తలంపుతో
మనుట భూజనుల గుణము. శాంతి.
2.262.

గుప్తించు దే.స.శ్రీ. (గుప్త + ఇంచు.
స్ఫూర్తమున)

1. గుప్త (బాణాదుల నధికముగా)
ప్రయోగించు.

మ. కల్పాంత భైరవ భీమాకృతి
నేచి భీష్ముఁడు శరవ్రాతంబు గుప్తించి
నన్. భీష్మ. 3.318.

ఉ. ... కోపించి శితాశ్రుమూర్త గవలు
భీష్ముఁడు సాహిత్యముగడంకగు, ప్తి
చిన వానిఁ ద్రుంచి శరపీడిత దేహుల
జేసె వారలన్ శంక. 1.192.

గుబ్బతిలు దే. అ. శ్రీ.

ప్రజ్ఞులింపు, మండు.

కం. విను చల్లని మాటలతో, మునిఁగి
యలుక గుబ్బతిలు సముద్ర జలము
తో, నరయంపి యాకెత్తప్పుచు, గన
గనమను బాడబాగ్ని కరణి నరేంద్రా.

శాంతి. 3.268

గుమి దే వి గుంపు (చూ. గుములు
గట్టు).

గుమురు దే. వి.

గుంపు (చూ. గుమురు గట్టు)

గుమురు గట్టు దే. అ. శ్రీ.

గుంపులుగాఁ జేరు.

కం హయముల మరల్చు మీర, స్త్రీయు
బంధులు నెడలు సంచలింప గుమురు
గట్టి యెదురు సూతురు వారికిఁ
బ్రియముగ శీఘ్రమునం బురికిఁ
బోవలయున్. విరా. 5 223.

గుమురు గొను దే. అ. శ్రీ

గుంపులు గూడు.

కం. ఆ దేవుడు వాంఛించుట, నే
దిక్కులఁ దోపకుండ నెయిది భయం
బా, పాదించుచు నలి నాఁగెఁ, గోచం
డము నారి సాచి గుమురులు గొనఁ
గన్. సో. ప్రి. 2.125.

గుములు గట్టు దే. అ. శ్రీ.

గుంపులుగా జేరు.

వ. ... కురుపతి వీటి జనంబులు
గిరిటి పరాక్రమ ప్రకారంబులం
దమదెస నానా దేశంబుల చతురం
గంబులు వొలిసిన పెల్లును నంతంతం
గుమ్మలుగట్టి చెప్పుకొనుచుండ. భీష్మ.
2.177.

గుమ్మడి నై. వి. (సం. కూశ్మాండః).
కూశ్మాండము.

ఉ. గుమ్మడిపువ్వుఁ దేనియయుఁ
గూపము నైందవ రేఖకాంతియుం,
జుమ్మరయంగఁ గర్మఫల శోభన
సంపద. శాంతి. 5.128.

గురుఁడు సం. వి. అ. పుం.

1. ద్రోణుఁడు.

కం. గురుఁడొక్కరుండు దక్కఁగ,
గురుఁడు గడగినపుడు మాటుకొనఁ
జాపధరుం, దొరుఁడు గలదె మఱి
వెదకిన, హరుఁడు గలండింకఁ గలుగు
ననరాదెందున్. విరా. 5.128

ఆచార్యుఁడు.

కం. తన తనయుకడె నెమ్మన, మున
నాకుం గూర్చు భావమున గురులకు
మా, రొగ్గనియెదము రాచధర్మం, బున
కీడునఁ జేసి యింత పుట్టఁగ వలసెన్
విరా. 5.120.

2. బృహస్పతి

వ. అని సముచితంబుగా సంబోధిం
చిన గురుని సుభాషితంబుల నిర్దో
షితుండయి నీడ రూపంబు వహించి.
జంభారి. ఉద్యో. 1.190.

3. పెద్దవాఁడు, తండ్రితో సమానుఁడు.

కం. హరి గురుఁడు నీకుఁ గ్రీడియు,

గురుఁ డిరువుర యెడరు దీర్చుఁగోరి
గురులకున్ గురుడనగు నేన చేసెదఁ
బరమ ప్రార్థనము దీనిఁ బాటెంపు
తగన్. ద్రోణ. 3.289.

4. తండ్రి.

వ. తదనంతరంబ లోకగురుండగు
నా హరిచేత ననుజ్ఞాతుండై. కర్ణ.
1.307.

5. వేదవ్యాసుఁడు.

చం. శిరమున నర్హ్యపాత్ర గొని
చెచ్చెర వచ్చి ప్రియంబెలర్చ న, గురు
సుతుఁ గాంచి యంతిపురికోటకు
లోనగు నొక్క సౌమ్య మందిరమున
కమ్మునిం గొనుచు. శాంతి. 6.266.
(గురుసుతుఁడు = వేదవ్యాసుని కుమా
రుఁడు - శుకుఁడు).

గురుత్వగురు సం. వి. అ. పుం.

గురుని భార్యతో సంగమించువాఁడు.

కం. గురుత్వగు ధ్రుణహనున్,
నరేంద్రవిద్వేషి బ్రాహ్మణమ్ముని
బెలుచన్. ధరణి వెడలనడువ వలయు
శరీర నిగ్రహము సేయజనదెయ్యె
డలన్. శాంతి. 2.176; శాంతి. 1.307

గురుజ్ఞ దే. వి,

ఒకజాతి కూరాకుచెట్టు. ఉత్పండి.

ఆ. కఠియ జీలకఱ్ఱ కఠివేము గురుజ్ఞ
యిం, గువ ప్రవర్తనీయకోటి యగుట.
ఆను. 3.189. (చూ. కురుజ్ఞ).

గురుతార సం. వి. అ. స్త్రీ.

పుష్కమి.

సీ.... గురుతార నధిప సువరము....

మేలు దానమునకు ఆను. 2.378.

గురుత్వము సం. వి. అ. న.

గురుభావము.

గౌరవము, పెద్దటికము. గొప్పతనము చం.... గురుత్వము ప్రభుత్వమునుం గల పెద్దవారి మాటగొనమి యా సుయోధను కదన్ నిలువన్ మనమెల్ల గారవం,బునఁ గురువృద్ధు పల్కుఁ దలఁపుం జనవుం జననిచ్చిన మెచ్చరే జనుల్. ఉద్యో. 3.24.

కం. అగు నీ తత్త్వము సత్త్వాది గుణత్రయ వికృతి. తత్వతీతంబై పూర్వ గురుత్వంబునకుం జనవిగ తత్వంబునకు నెలవు విమల విచారా. శాంతి. 4.94.

2. ఆధిక్యము.

చం. ... యక్కుమారు రుచిరమూర్తి కిన్ గుణగురుత్వ విభూతికి నీడు గాఁగ ని,మృతసి యుదాత్తమైన పద మన్న నతండు ప్రియం జెలర్చుగన్. శల్య. 3.182.

3. ఆచార్యత్వము.

సీ. ... భాగ్యవందెవ్వనిఁ బరమ శిష్యుఁ డుగాఁగ బడసి గురుత్వ మెక్కుడుగ నెగడె. శాంతి. 2.12.

గురుదక్షిణ సం. వి. ఆ. శ్రీ.

గురువునకిచ్చు కానుక (విద్యాభ్యాసము ముగించుకొని).

స్నాతకుఁడై గృహస్థాశ్రమము స్వీకరింప గురువుచే ననుజ్ఞ పొంది గురు కులమును వదిలి పోవునపుడు గురువు నకు సమర్పించు కానుక.

వ. ... విద్యామిత్రుపాల విద్యాభ్యాసంబు సేసి గాలవుండను ముని కుమారుండు గురుదక్షిణ యేమి సమర్పింతునని యడిగిన. ఉద్యో. 3.306.

గురుద్రోహి సం. విజ. (న్. ఈ.న్.)

గురువునకు ద్రోహము చేయవాడు.

ఆ. ఇట్లు సేయనై తినేని గురుద్రోహి, గతికి బ్రహ్మఘాతిగతికిఁ బోవువాడ నధిప. ద్రోణ. 2.279.

గురుముఖము సం. వి. అ. న.

గురువు ద్వారము, గురువు నోడు.

కం. గురుముఖమునఁ బడయక దుష్కర తపమునఁ జేసి వడయఁ గాఁబడు విద్యుల్ పరమార్థము మదమును మత్సరమును గావించు నెట్టి పాదులకై నన్. ఆర. 3.256.

(గురుశుశ్రూష చేసి ఆయన బోధింపఁగా).

గురువు సం. వి. ఉ. పుం.

ఒజ్జ, ఉపాధ్యాయుడు.

చం. నీ గురువుఁ బొల్లి తగం గొనియాడు మెట్లు సె,పై నటుల భక్తిమై నడవు. విరా. 1.252; విరా. 4.27.

కం మానవపతి నీవెక్కడి దానవు సివనియేనేని ద్రౌపది స,మ్మానంబు నరసి మెలఁగుదు,నా సెగఱల నృత్య గురువు ననఁగల వాడన్. విరా. 1.90.

2. దర్శము, అతిశయము.

కం. బలవిక్రమములు మెఱయఁగఁ దలఁపడి రథ దంతి హయ పదాతి చయంబుల్, గలను సుడివడఁగఁ దామరకొలనేనుఁగు సొచ్చినట్లు గురువుగఁ జొచ్చెన్. విరా. 3.183.

3. ఉత్తమ ప్రాణి.

ఆ. శుద్ధ జంతువులకు గురులకు

నెమ్మెయి, దలప నొక్క రూప తల్లి
వలయు. కాంతి. 5.276.

4. తండ్రి.

కం. హరి గురుడు నీకుఁ గ్రీడియ,
గురుడిరువుర యెడద దీర్చుగోరి
గురులకున్ గురుడనగు నేన చేసెడఁ
బరమ ప్రార్థనము దీని బాటింపు
తగన్. ద్రోణ 3.289.

విణ.

1. గొప్పది.

చం. గురు కాశ్యపర్తనములున్
రుచియింపక యుండునేని గో,ధనము
లతెల్ల రక్షణము దత్తురతం దగఁ
జేయు ముఖ్యతన్. విరా. 1.287.
ఆను. 2.387.

2. అధికము, మిక్కుటము.

కం. గురువుగ నాహారమెపుడుఁ గొనఁ
దేవవులన్. ఆను. 4 207.

గురువులు వాఱు దే. అ. క్రి. (గురు
వులు + వాఱు).

పరుగెత్తు.

వ. ... పాడుచు, నాడుచు బొబ్బ
లిడుచు నపుడు గజుచు ద్రు,శ్చుచు
గురువులు వాఱుచు. సౌప్తి. 1.116.

2. అతిశయించు, విజృంభించు.

కం. నరుడును రాధేయుడు నొం,డొ
రువులతోఁ బెనఁగు వేడక యుల్లంబు
లలో, గురువులు వాఱఁగ నీలిచిరి.
ద్రోణ. 1.135.

గురును దే. వి.

మర్మస్థానము, ఆయువుపట్టు.

కం... తురగముల సూతుఁ జంపినఁ
గురుపతి పౌలివోక యతని గురుసున

వేయన్. ద్రోణ. 5.185.

గురుసుతుఁడు సం. వి. అ. పుం.

1. వ్యాసుని కుమారుడు - శుకుఁడు.
చం. శిరమున నర్జునాశ్రగొని చెచ్చెర
వచ్చి ప్రియంబెలర్చ న,గ్గురుసుతుఁ
గాంచి యంతిపురితోటకు లోనగు
నొక్క సౌమ్య మం,దిరిమునకమ్ము
నిం గొనుచు. కాంతి. 6.266.

2. ద్రోణుని కుమారుడు, అశ్వత్థామ.

కం. గురుసుతుఁడొక్కరుఁడును సుస్థి
రుడై తద్బాణనిహతిఁ దెరలక.
ద్రోణ, 5.70.

గురుస్థానము సం. వి. అ. న.

గురుపీఠము; వీడి చెప్పిన దానిని
భక్తితో నంగీకరింపవలసిన గౌరవ
నీయమైన వ్యక్తి.

వ. (కృష్ణుఁడు ద్రుపదునితో) అని
పలిక ద్రుపదు నాలోకించి మీరు మా
తెల్లరను గురుస్థానంబు. ఉద్యో. 1.43.

గుణి దే. వి.

1. లక్ష్యము.

చం. తతిమి ఘటోత్కచుండు బరి
దర్శము లేర్పడ ద్రోణుమీఁద నే,డైఱ
నడితేరఁ గాంచి చనుదెంచి యలంబు
సుఁ డమ్మహాసురుం,గుణియుగఁ జేసె
కాత శరకోటికి. ద్రోణ. 3.262.

2. గుణుడు, చిహ్నము.

సీ. గుణియైన చెలువున నెఱపిన లోక
రక్షణమున గరళంబు చాయ దోఁప.
విరా. 1.12.

3. దృష్టాంతము, నిదర్శనము.

కం. లోకంబుతోడి వారుగ,మీకుం
జనునయ్య మగఁటిమికి గుణిగానే

నాకెదరైన యెడం దగు, జేకొని యది
మీరు చక్కఁజేయుట యరయన్.
విరా. 5.201.

ఆ. గాలవుండు గుణియశాఁడె మనకు.
ఉద్యో. 3.305.

4. పరిమితి, మేర, అవధి.

కఁ. ... అట్టిది, గోవు దదీయ మహి
మకున్ గుణి గలదే. ఆను. 3.92.

5. సాక్షి.

కం. అనివిషనాథ సుగుప్తమయిన
యమృతము దెచ్చి మీకు నిచ్చితి నన్న,
జ్ఞననీ దాస్యము వాసెను, దినకర పవ
నాన్ని తుపినదీప్తులు గుణిగాన్.
ఆది. 3.119, (ప్రాతాం).

6. తీరు, పద్ధతి, విధము.

ఆ. నీ తనూభవుండు నెఱి గుణి
యెఱుంగమి, యెఱిగి యెఱిగి యతని
తేల చెప్ప, మన యుపేక్షవలన విను
నాటి జూదంబు, నేడు గయ్యమయ్యె
న్మపవరేణ్య. భీష్మ. 2.355.

గుణించి దే. (గుణి + ఇంచు = గుణించు)
ఉద్దేశించి.

ఇది పదమా? అపదమా? అనునదొక
సమస్య. దీనిని ద్విత్వీయావిభక్తి
ప్రత్యయములలో జేర్చి నిన్, నున్,
లన్, కూర్చి, గుణించి' అని చెప్పు
వాడుక యున్నది. విభక్తి ప్రత్యయ
ములన్నియు పదములనుండియే యేర్ప
డిన రూపములని విమర్శకుల అభి
ప్రాయము. శ.ర. కారుడు 'గుణించు
= ఉద్దేశించు' అని యిచ్చి 'గుణించి'
ఉదాహరణమిచ్చినాడు. 'గుణించి'
అనునది 'కూర్చి' ప్రత్యయమునకు

పర్యాయ పదముగఁ జెప్పినాడు.
'గుణించి' అనుదానికి భిన్నార్థములు
చూపినాడు గాని 'గుణించి'కి లేదు.
సూ. అ.ని కారులు 'గుణించు' నుండి
'గుణించి' 'కూర్చి' అను ప్రత్యయము
లేర్పడినటులను 'గుణి' నుండి 'గుణించి'
'గుణియించు' రూపములేర్పడి క్రియా
రూపము అందినట్లును చూపి
యున్నారు. 'గుణించి' అనునదియు
'కూర్చి' అను నర్థముతో 'గుణించు'
నుండి యేర్పడినదా యని సూచించి
నాడు. సూ. అ.ని. కారుల విభజనము
కన్న శ. ర. కారుని విభజనమే
యుక్తముగఁ గన్పించుచున్నది.
'గుణి + ఇంచు' 'గుణించు' అయి
'గుణించి' అయినది (గుణి = లక్ష్యము
ఉద్దేశము) భారతమున 'గుణించి'
'గుణించి' అను రెండును పర్యాయ
పదములుగనే వాడఁబడినవి.

చం. ... యత్రపోధనుం డెడఁగాంచి
దయాసురక్తి న, వ్యనిత గుణించి
యిట్లును భవన్ముతి నొందిన కొర్కి
సెప్పుమే, ననఘచరిత్ర దాని ఫల
మందఁగఁ జేసి యలంతఁ బాపెదన్.
ఆశ్ర. 2.93.

సీ. తారకాక్షున కొక్క తనయుండు
హరి యన జనియించి వారిజానను
గుణించి తపము సేయంగ. కర్ణ.
1.264.

వ. ... భగీరథుండు ... ఈశ్వరు
గుణించి పెద్దగాలంబు తపంబు
సేసిన. ఆర. 3.81; ఆర. 4.52.

గుణించి దే అప.

కూర్చి ప్రత్యయమునకు పర్యాయము
(కూర్చి ప్రత్యయము కూర్చు
ధాతువునుండి యేర్పడిన రూపమే
కావచ్చును.)

తే. ... మృదుని గుణిచి దపమైన
రించె నగ్గిరితటమున. ఆను. 2.3.

ఆ. నేలఁ గూలి మ్రానువోలె నిట్లున్న
యి,ప్రాప్తకర్మ గుణిచి పాడితెఱఁగు,
తేటపడఁగ మాటలాడ నేల. శల్య.
2.323.

తే. ఆతఁ డారణ్యకోద్గీతమైన వాక్య,
సంచయము విష్ణుగుణిచి పఠించె.
౯౮౦. 6.362.

ఆ. ... అ,ప్రాండవులను గుణిచి
బహు విధంబులగు నిమిత్తములు
నయంబునఁ జూచిరి,నెగ్గలేదు వారి
కెల్ల లగ్న. ఆది. 7.23.

చం. మనసు నుదానవాయువును
మానిని గూడి వెలార్చు వాక్కు
నా,త్ముని వలనన్ భవద్వచనమున్
జనతానుభవంబు చొప్పయై,నను విను
కార్యమున్ గుణిచి నందగ వాగను
వర్తనంబుసే,యన వల సెన్ మనంబు
నకు నమ్మెయి గల్గుట నట్లు సెప్పితిన్.
(గుణిచినన్ = గుణించిన యెడల,
కూర్చినచో) అశ్వ. 2.170.

(చూ. గుణించి.)

గుణకౌము¹ దే. అ. ౩.

(ఇది క్తార్థముగానే ప్రయోగము
లందుఁ గనఁబడుచున్నది.)

1. యత్నించు, పూను, పట్టుదల
పట్టు.

చం. గుణకౌని నాకు మాణకౌని

కోల్లలఁజేసిన వీరవర్గమున్, నతిరెడ.
శల్య. 1.86.

కం. ... ఎఱుకలకెల్లన్, మెఱు
గిడుట మమ్ము ముప్పురి, గుణకౌని
యొకఁడుగ నెఱింగికొనుట దలంపన్.
అశ్వ. 2.163.

కం. మఱియును నొకనాఁడెవ్వరు,
నెఱుగకయుండంగఁ గెరవేండుఁడు
ధర్మం,బెఱుగక విషమన్నముతో,
గుణకౌని పెట్టిచె గుడ్డుకొడుకున
కలుకన్. ఆది. 5.178.

(గుణకౌని = బుద్ధిపూర్వకముగా—
కావలయునని—అని భావము).

2. అతిశయము.

కం. ఉఱుముచు మెఱుముచుఁ బిడు
గులు, వఱులంగ నలుగడలఁ బడ
నచారిత వృష్టల్,గుణకౌని కురి
యఁగఁ బంచెను, మఱియును నయ్య
నలుమీఁద మఘపుండలుకన్. ఆది.
8.270.

ఆ. క్రోధవర్జితుండు గుణకౌని తేజు
బు,దాల్చి దేశ కాల తత్త్వమెఱిగి.
ఆర. 1.222.

3. అఖిలమీచు, కోరు.

సీ. ... శంతనుఁ దతనిచే సంతర్పి
తుండయ్యె,గుణకౌని మీదైన కుశల
మడిగె. ఆర. 4.35.

4. కొన్నియెడల వాక్యాలంకారముగఁ
గూడ నుపయోగించును.

కం. గుణకౌని కార్యాకార్యము, లెఱు
గక దుశ్చరితుఁడై యహితుఁ డగు
నేనిన్,మఱవక గురునైనను జనులెఱు

గంగ శాసించునది మహిళుడు బుద్ధిన్.
ఆది. 6.102.

కం. మఱచునొకొ మఱవకుండియు,
నెఱుగక యుండునొకొ యనలుఁ
డెఱిగియు నెడ నే, మఱునొకొ
పుత్రులఁ గావఁగ గుణుకొని నమ్మం
గఁదగునె. (గట్టిగా నమ్మువచ్చును.
అని భావము).

సీ. ఇంద్రసేనుండను నిక్కుమారకు
నింద్ర, సేన యన్ముఁతుఁ జెచ్చెరన
తోడు. తే. కొని విదర్భకరిగి గుణు
కొని మద్బంధు, జనుల యొద్దఁ బెట్టి
చట్ట రమ్మ. ఆర. 2.64.

(గుణుకొని = భద్రముగా, జాగ్రత్తగా
అని భావము).

గుణుకొను² దే. అ.క్ర. (గుణ్ణ + కొను
= గుణు + కొను).

గుణ్ణపెట్టు.

ఆ. కోమలాంగి యిపుడు గుణుకొని
పాంసుల, స్థలమునందు నిద్ర దగిలి
నదియు. ఆర. 2.36.

గుణుతు దే. వి.

ఆనవాలు, చిహ్నము.

ఆ. నాదు గుణుతు సెప్పి వారెవ్వ
రనినను, జెంద నారకుండు సెప్పె
ననుము. ఆశ్వ. 1.45.

గుణుము దే. వి.

బీజము; గింజ.

కం. జీవుడు శుక్లచ్ఛాయా భావితుఁ
డైనపుడు విష్ణు యెఱుఁచుచును, గా
వెరవరియగుఁ దద్గతి, భావ మొసఁగు
గుణుము లేని పండగు నెలవున్.

(సం. ము. పాఠము. ఆనందపాఠము
గుణుమ.) శాంతి. 5.421.

సీ. ... కొందఱు పండులఁ గొఱికి
కొందఱు గన్న గుణుముల గువ్వల
తెఱుగు దోప నప్పటి కప్పటి కాన
నంబున వైచి కొని. ఆను. 5.28.

గుల్మము దే. వి.

అశ్వము.

ఆ. ... గుల్మములకు వలయు, తెఱుగు
రెల్లఁ జాల నెఱుగుదు. విరా. 1.94.

గుల్మము సం. వి. అ. పుం. న.

1. బోదెలేని టిగ.

వ. ... బహుప్రకార పాదప గుల్మ
లతావరోకనంబునను. విరా. 1.147.

2. పొద.

ఆ. ... కురియు లేనియలకుఁ గొంకు
లతా గుల్మ తరు సమీపములకు నరిగి
యరిగి. విరా. 2.304.

వ. తనకసత్యంబు వాటిల్లునను
శంక నీ గుల్మ లతా గహనంబు
సౌచ్చిరని చూపి చెప్పిన నతైక్యలి
కాండ్రు వారలం జంపి ధనమ్ముగొని
రమ్ముని తద్యవన దోషంబున నరక
ప్రాప్తందయ్యె. కర్ణ. 3.78.

3. రోగవిశేషము. హృదయమునకును
నాభికిని మధ్యప్రదేశమున గ్రంథివలె
(పిండాకారముగ) పుట్టి సంవరించుచు
నైనను, కదలక రాయివలెనైనను
ఉండి అప్పుడప్పుడు వృద్ధిపొందుచు
తగ్గుచు నుండు స్వభావము కల్గి
యుండు దానిని గుల్మమందురు.

శ్లో. హృన్నాభ్యోరంతరే గ్రన్థిః
సంచాతి యది వాచలః పృతశ్చ

యా2పవయవాన్ స గుల్మ ఇతి
క్తి ర్రితః. మాధవ నిదానము.

"పిబ్జితశ్చాపరిష్కరే" చరికము.

చం. జ్వరమున గుల్మపీడ నతి
సారమునన్ ... నిరంతరా,తురులగు
వారు నిర్దయతఁ దొల్లి వినోదముగాఁగ
జీవులం, దరమిడి చంపినారు. ఆను.
5.103.

4. వనము.

వ. ... అతఁడు గుల్మాంతరితుం
డగుచుం దోచుచుఁ బోవంబోవ.
ఆశ్ర. 2.58.

శ్లో. ప్రవిశంతం వనం హైరం లఙ్కా
లఙ్కం క్వచిత్ క్వచిత్. సం. భార.
ఆశ్ర. 28.20.

6. మూడు సేనాముఖములును
తొమ్మిది రథములును దొమ్మిది యేనుఁ
గులును ఇరువదేడు గుఱ్ఱములును నలు
వదేవురు కాల్యురును గల సేన.

7. వరరథమొక్కండ్రు వారి
మొక్కండ్రు తురగముల్ మూడు
కాల్యురును నేవురను సంఖ్య గలయది
యగుఁ బత్రియది త్రిగుణంబైన సేనా
ముఖంబు దీని త్రిగుణంబు గుర్మంబు
దీని ముమ్మడుగగు గణము. ఆది.
1.80.

గుల్లపాపము దే. స. క్తి.

అవమాన పాపము.

సీ. ... రారాజు నొక్కరునిఁ బాండు,
తనయులు దమవారుఁ దాడును
బెక్కుండ్రు గూడి చుట్టునుముట్టి గుల్ల
పాపచిరి. సౌ.ప్రి. 1.27.

గువ్య దే. వి.

కపోత భేదము. అదవి పావురము
(శ. ర.) దీని భేదములు : కురుకుట
గువ్య, పొడ గువ్య, పచ్చ గువ్య,
చిటి గువ్య, రాగువ్య, ఎలుబొంత
గువ్య (త్రైను.)

చం. అనవుడు వాఁడు గువ్యహృదయం
బలరం దన యంగకంబుల,య్యనల
శిఖా కలాపమున నల్లన యల్లన కాచి
శితబా,ధన ముడుగంగఁ జేయఁగఁ
బదంపడి యాకలి సాల దోచెఁ
దోచిన నెఱిగించె గువ్యకడి సేయు
నుపాయము లేక యాత్మలోన్. శాంతి.

3.319; ఆను. 5.28.

గుహ సం. వి. ఆ. త్రి.

1. కొండయందలి విలము, విలము.
శా. సింగంబున్న గుహానికేతమున
కున్ శీఘ్రంబునన్ వచ్చు మా,తం
గంబుం బుడుడించుచున్. విరా.
2.330.

సీ. ... దారుణ ధ్వనులగు తర్జన
లీలలఁబరగు పర్వత గుహ ప్రతి
రవముల. శల్య. 2.255.

2. హృదయము.

కం. గుహయందు నిహితమనియెడు,
మహనీయ బ్రహ్మపదము మహిత
దమత్వోపహతుండగు వానికి స,న్ని
హితంబని చెప్పుదురు మనీషి జనం
బుల్. శాంతి. 3.109.

3. బుద్ధి, మనీష.

కం. కామక్రోధాద్యమలగు,నీ మానస
వికృతులుడిపి యేకాంత గుహరాముఁ
డవై నిను వెదుకుట,నూ మేలొండెల్ల
నుడుగు సులభవివేకా. శాంతి. 4.34.
కం. విను నూటంచులుఁ బండ్రెం,

దనుపము ధారలునై నిజా,స్యము
విశ్వం,బును బొదువఁ దిరుగు కాలం,
జను చక్రము దురవబోధమది
యడఁగు గుహన్. శాంతి. 5.152.

1. మూల ప్రకృతి.

సీ. అన విని బలి దేవతాదీశతో నీకు
నా విభవంబు గానరాదు గుప్తమై
యున్నది గుహయందు నా కిచ్చ
పుట్టిన నప్పుడ పొలిచి తోచు.
శాంతి. 4.392.

5. పాతాళము.

సీ. గోవన మహి యది గుహలోనఁ
బడకుండఁ జెంది యెత్తుటను
గోవిందుఁడనియు. శాంతి. 6.432.

గుహకుడు సం. వి. అ. పుం.

సౌపీర కుమారులు పన్నిరువురలో
ఒకఁడు, తన సోదరులతోఁ గలసి
నైంధపు పక్షమున నర్జునునితోఁ
బోరాడి మరణించెను. ఆర. 6.232;
233.

గుహపు సం. వి. ఉ. పుం.

అంగిరిసునకు శివ యనుదానికిఁ
గూఁతురు. ఆర. 5.153.

గుహ్యక శరము గుహ్యకుడు (యక్షు
లలో నొక జాతివాడు) అధిపతిగాఁ
గల బాణము. గుహ్యకాస్త్రము. ఇది
వాయవ్యాస్త్రమునకు వ్యతిరేకాస్త్రము.
కం. మరుదస్త్రమేయ గుహ్యక,శర
మున వారించెనతఁడు. ఉద్యో.4.325.

గుహ్యకుడు సం. వి. అ. పుం.

దేవతలలో నొక జాతికిఁ జెందిన
యక్షులలోని ఒక తెగవాఁడు.
కం. రక్షః పిశాచ గుహ్యక,యక్షా

దులు బాధపెట్టు నవసీనాదున్, దక్ష
పురోహిత మంత్ర సురితా సంస్కారి
విధి విరహితుడై నన్. శాంతి. 2.307.
ఉ. యక్షుఁడెఱింగి వచ్చి యిఁటలాఁడి
చావఁగనేల చెప్పు మ,జ్ఞాక్షి భవన్మ
నోరుజకు నాపర మేనాననింతునన్న
పా,లాక్షుడు దక్క నొడ్లకును నా
పని సేయఁగరాదు నాదు చి,త్రక్షతి
పుంస్త్రమేను దగఁ దార్పక మానమ
గుహ్యకో త్రమా. ఉద్యో. 4.385.

గుహ్యము సం. విజ. ఆ. ఆ. అ.)

రహస్యమైనది.

వ. ... అత్యంత గుహ్యంబులగు
నర్థంబులు పురాణుండయునుం
గుమారుండగు సనత్కుజాతుండు దెలు
పనోపు. ఉద్యో. 2.102.

మ. అతిగహ్యుఁడది నీవు భూరికృప
నీ యధ్యాత్మముం గానఁజేసితి నాకే
మైయి విన్కిఁ గొంత బ్రమ వాసెన్.
భీష్మ. 1.206.

వి. అ. న.

రహస్య విషయము.

సీ. కురువర యిది దేవగుహ్యంబు
మునివరుడైన వేదవ్యాసుఁడతుల
కరుణఁ జెప్పినయది. స్వప్న. 65.

2. ఉపస్థేంద్రియము (రహస్యావ
యవము).

సీ. నరనాథ యుక్తక్రమణ ప్రదేశం
బులు పాద జంఘా జాను పాయు
గుహ్యములు. శాంతి 6.124.

3. గుడిము, ముద్ది.

కం. కిడుగ వలయు గుహ్య
మల్పక మృదాకిలనిన్. ఆను.3.280.

గుళిక సం. వి. ఆ. శ్రీ.

1. గుండ్రని పదార్థము, ఉండ, మాత్ర, గోలీ.

సీ. నలువ చెందొవల తేకులకు నన్నువు వెట్టెగోరి కావించిన గుళిక యనగ. ద్రోణ. 5.275.

2. (కను) గ్రుడ్డు.

సీ. .. తోచన గుళికల నొలిచి మింగుచును. శ్రీ. 2.9.

గూ

గూడు దే. వి. ఔ.

కులాయము, పక్షిగృహము.

సీ. చలనంబు లేక జాజులి తపోనిష్ఠ నాసీనుడై యుండఁ బిచ్చికలు గూడు, గావించె తన్మత్తకంబున. శాంతి. 5.224.

సీ. ... పిల్లలై వర్తించి ... యిగ్గూట వసియింప. శాంతి. 5.224; 226.

గూఢచారుడు సం. వి. ఆ. పుం.

చారుడు, వేగులవాడు - ప్రణిధి.

మహాస్థగర దనుజతతి యాటో పమున్ గూఢచారుం, దను దృష్టిం జూచి రానిట్లను. శాంతి. 2.434.

గూఢజుడు సం. వి. ఆ. పుం.

గూఢోత్పన్నుడు. ఎవనికిఁ బుట్టిన దియఁ దెలియకుండ ఒకనికి పర భార్యయందుఁ బుట్టినవాడు. ఇతఁడు ద్వాదశ పుత్రులలో నొకఁడు.

(చూ. పుత్రుడు.)

"గృహే ప్రచ్ఛన్నోత్పన్నో గూఢ జస్తు సుతిః స్మృతిః". యజు.

తే ఎవ్వనికిఁ బుట్టినేనియు నెఱుగ

కుండ నొక్కనికిఁ బరభార్య యందు దయమైన, సూనుఁ డా భార్యగలవాని సుతుఁడు వాని, పేరు గూఢజుఁడనఁ బడుఁ గొరవేంద్ర. ఆను. 2.248.

గూఢమందిరము సం. వి. ఆ. న.

రహస్య గృహము, తోపలిభవనము.

తే. జనక ముఖ బంధు చిత్రవంశ నము నడపి, గూఢమందిరాంతర మునఁ గొడుకుఁ గంటి. ఆశ్ర. 2.103.

గూఢము సం. విజ. (అ. ఆ. అ.)

1. రహస్యమైనది, పైకిఁ దెలియనిది.

కం. తన యగపాటోరు లెఱుఁగుదు, రని, సూతుఁడు సమయ భంగమగు టకు భీ, ముండును గొంతుఁడఁ జప్పడు సే, యని గూఢ మర్దన ప్రహరములఁ దగన్. విరా. 2.345.

చం. అనలము గూఢ యత్నమున నయ్యెడకుం గొనివచ్చి దానిఁ జయ్యన వెలుగొండఁ జేయుటయు. విరా. 2.355.

2. దాఁగియున్నది, మఱుగుపడి యున్నది.

కం. ... చతురోక్తి రీతి య, తని గూఢ క్రోధవహ్ని దరికొల్పంగన్. విరా. 2.270.

ప. ... గూఢంబులగు విష్టునామం బుల నిర్వచనంబులు. శాంతి. 8.418.

(గూఢములు = అంతరాధము గలవి).

గూఢవృత్తి సం. వి. ఇ. శ్రీ.

రహస్యమైన నడవడి. అజ్ఞాతవాసము.

ఉ. ... నీవు నల్కమెయిఁ జేసిన యా పని గూఢవృత్తికిన్. దివ్యగు

నేని యియ్యభిమతం జౌడగూడియు
నిష్కలంబగున్. విరా. 2.286.

గూఢోత్పన్నుడు సం. వి. అ. పుం.
గూఢజుడు.

వ. కర్ణుడు గూఢోత్పన్నుడు.
ఆది. 3.54.

గూనివాడు దే. వి. ($\sqrt{\text{గూను}}$)

గూను గలవాడు.

గీ. గూనివాడును విచ్చుకకుంటు
గుఱ్ఱు. ఆను. 5.104.

గూను దే. వి. ఔ.

వీపుమీద వంపుగానున్న భాగము.
(చూ. గూనివాడు).

గూబ వై. వి. (సం. ఘాతః).

గ్రుద్ధగూబ.

తే. గ్రువ్య గ్రుద్ధ దివ్యారుపుబ్రువ్య
గూబ,యిల్లు సొచ్చిన శాంతి సేయింప
వలయు. ఆను. 4.119.

తే. ... చంద్రకుండను గూబపులుఁ
గు,హలికుండను ముంగియు నంత
నంతఁ దోచె. శాంతి. 3 203.

కం. ముంగికి గూబకు నగపడి,యం
గంబులా వడకుచున్నయవి నాకు...
శాంతి. 3.206.

గృ

గృత్పన్నుడు సం. వి. అ. పుం.

వీరహవ్యని కొడుకు. ఆను. 1.132.

గృద్ధకూటము సం. వి. అ. పుం.

ఒక పర్వతము. ఇచ్చట పశురాముని
బాణినుండి తప్పించుకొని బృహద్రథ
కులజాతుడైన భూరి యను పేరుగల

వాడు గోలాంగూలములు రక్షించుట
వలన దాగియుండెను. శాంతి. 2.92.

గృద్ధకేతనము సం. వి. అ. న.

ఘటోత్కచుని దెక్కెము.

వ. ... అసురవరుం దరుణంబగు
తన యకంఠస్కే గృద్ధ కేతనంబు
గ్రాల. ద్రోణ. 5.207.

గృద్ధము సం. వి. అ. పుం.

గద్ద.

సీ. ... ఘోర గృద్ధము సుకుమార
నాగాంగనఁ,బటుగతి నొడియంగఁ
బాటు కరణి విరా. 2.128.

గృహదాహకుడు సం.విణ.(అ.అ.అ.)

ఇల్లు తగులఁబెట్టు వాడు.

కం. గరదుని గృహదాహకు...జంపి
పుణ్యుడగు నృపుడనఘా. శాంతి.
1 95.

గృహదాహము సం. వి. అ. పుం.

ఇల్లు తగులఁబెట్టుట.

సీ. అర్జునుఁ జంపుదు మతనికోడితి
మేని, గోవధంబును...గృహదాహంబు
జనుల నెట్టి. ఆ. గతులఁ బుచ్చు నట్టి
గతులు వాటిలు. ద్రోణ 1.221.

గృహదాహి సం. వి. (న్) పుం.

ఇల్లు తగులఁబెట్టు వాడు.

సీ. ... గృహ,దాహి కుష్టము గల
తనువు నాతఁడు. ఆను. 3.175.

గృహదేవత సం. వి. ఆ. స్త్రీ.

ఇలువేలుపు.

వ. ... అభ్యంతర నివాసంబు సొచ్చి
గృహదేవతలం బూజించి. శాంతి.
1.360.

గృహ దైవతము సం. వి. అ. న.

ఇలువేలువు.

(పుంలింగముగ మమ్మట ప్రయోగము కావ్యప్రకాశయందుఁ గలదు.)

కం. ఉపహర సమర్పకుఁడగు, సుపురుషు గృహదైవతములు శుభములఁ గూర్చున్. ఆను. 4.28.

గృహ ధర్మము సం. వి. అ. పుం.

గృహస్థుని విధి: గార్హస్థ్యము.

కం. జ్ఞాతివధ మట్లు సేసియు, నీతనిఁ గొల్పుటకుఁగాఁగ నీ గృహధర్మ, పేతత్యముఁ బొరసితి ... శాంతి. 1.377.

గృహనీతి సం. వి. ఇ. శ్రీ.

గృహస్థ ధర్మము.

సీ. .. గృహనీతి విద్యకు గృహము ... భాగ్యయచూపె. ఆది. 4.84.

గృహపతి సం. వి. ఇ. పుం.

గృహస్థుఁడు.

కం. అతిథిజనులు దమ తమ వాంఛితము లనుభవించునట్లు సేయం, గనినం గృతకృత్యతఁ బొందరె గృహపతియును గృహిణియును ధర్మ భారము వలనన్. ఆను. 1.67.

గృహపాలకుఁడు సం. వి. ఇ. (అ. ఆ. అ.)

ఇంటి కావలివాఁడు.

వ. ... భరద్వాజుండు .. గృహపాలకుండైన శూద్రువలన నంత వృత్తాంతం తెలిసిగి నిహతుండైన పుత్రుంజూచి దుఃఖితుండై. ఆర. 3.272.

గృహప్రవేశము సం. వి. అ. పుం.

నూతన గృహమునఁ బ్రవేశించుట.

వ. ... (ప్రాచుసుతులు) ... పుణ్యాహరవ పుంసస్పరంబుగా గృహప్రవేశంబు

సేసిరి. ఆది. 6.149.

గృహభారము సం. వి. అ. పుం.

గృహస్థ ధర్మము; ఇంటిపనుణ చక్కదిద్దుట.

చం. ... అ, పృథఁతుక యెట్టులోబ్బి గృహభారము నెమ్మది నిర్వహింపఁగన్. శాంతి. 1.202.

గృహిణి సం. వి. ఈ. శ్రీ.

ఇల్లాలు, భార్య.

వ... పతికి ననువ్రత యగుట గృహిణికి ధర్మంబు... ఆను. 5.289.

గృహీతము సం. వి. ఇ. (అ. ఆ. అ.)

1. గ్రహింపఁబడినది, స్వీకరింపఁబడినది,!

వ. ... పౌష్య మహారాజుం గాంచి దీవించి గృహీత సత్కారుండై. ఆది. 1.93.

2. తీసికొనఁబడినది.

వ. ... అతండు సారథి సముపనీతంబైన రథంబు సాదరంబుగా నెక్కి గృహీత శరాసనుండై విక్రమించె. ఆర. 6.220.

3. ఆక్రమింపఁబడినది.

వ. ... ఇప్పంచతీర్థంబు లిప్పుడు నూతేంద్రం గోతె నుగ్రగ్రాహ గృహీతంబులయి దుర్జన గృహీతంబులయిన రాజుల విభవంబులుం బోలె సాధుజన వర్జితంబులయి యుండు. ఆది. 8.149

4. పట్టుకొనఁబడినది.

వ. .. ఎవ్వరిడేని మీచేత గృహీతుండయి మీయున్న జలాశయంబుల మిమ్ము వెలువరించు నాతఁడ మీకు

శాపమోక్ష కారణుండగుననిన ...

ఆది. 8.160., ఆర. 4.115.

5. చెఱగొని పోఁబడినది.

ఉ. ఆ విమ కాంత గాదె జనకాత్మజ
రావణుచే గృహీతయై పోవడె. ఆర.
6 266.

గె

గెడ దే వి.

1. కడ, నమీపము, పార్శ్వము.

కం. విను ప్రద్యుమ్నాది భవ, తన
యుల గెడనైన నేకతంబున నేకా,
సనమున నుండుట దూఱ్యం, బని
యెఱుంగుము సతులచరిత లతిదుష్క
రముల్. ఆర. 5.320.

కం. కల నీలకంఠ కోలా, హల
లీలలు సెందె రాజహంస కులములం
దిలకించె సప్తపర్ణ, వలి విగళిత
కుసుమ కుటజ బాణికల గెడన్. ఆర.
4.145.

2. జర.

సీ. వక్షస్థలంబున వనమాల గ్రాలంగ
వెలిమావు గెడల వాగెలు ధరించి,
నొగలపై హరి యొప్ప. ఉద్యో.
4.125.

ఉ. ఏమును బాండునందనులు నేక
కులంబునఁ బుట్టి యొక్కచో, నేమొకఁ
డైన జేసి గెడనెత్త చరించిన యట్టి
వారము. ఉద్యో. 2.239.

గెడగూడు దే. అ. క్రి. (గెడ + కూడు)

జరగూడు, జరయగు.

కం. ... పాపపుం ఓడవగు నిది
గాదె యితనిఁ బొడవడఁగించెన్, గెడ

గూడ దీని నీతని, యొడలిపయిం జెట్టి
కాల్పటవితం బరయన్. విరా.
3.12.

గెడనిగుడు దే. అ. క్రి. (గెడ + నిగుడు)

ప్రక్కలకు ప్రసరించు.

వ.... ఎడనెడ నడ్డపడు కురుపీరులం
బిఱునగవు గెడనిగుడ మెఱుంగు
వాలమ్ములఁ దొలంగ జడియుచు.
విరా. 5.187.

గెలి దే. వి.

అపహాసము, ఎగతాళి.

కం. ఈ గెలి వెలార్చెద బా, హా
గర్వము మెఱయ మిమ్ము నందఱను
మహి, బాగమునఁ గూల్చి. శల్క.
2.100. (చూ. శల్క. 2.98.)

శ్లో॥ అన్యోవహాసస్య ఫలం ప్రతి
భోక్ష్యథ పాండవాః, గమిష్యథ హతా
స్సప్త్యః సపాంచాలా యమక్షయమ్.
సం. భా. ౩. శల్క. 33.47.

గెలిపించు దే. స. క్రి. ($\sqrt{\text{గెలుచు}}$)

గెలువఁజేయు, జయింపఁజేయు.

ఉ. ... ఇతఁడకాడె వెనన్ గెలిపించె
నన్ను నిన్. విరా. 3.228.

వ. ... ఇతండు గొడుక్కంఠండు లాఁతి
యని తలంపక మధ్యస్థుండై సుధన్వు
గెలిపించి. ఉద్యో. 2.68.

గెలుచు | దే. స. క్రి.

గెల్పు

జయించు.

వ.. ధర్మసూనుండు ... ఒక్కొక్క
మాటు మధుర ప్రసంగంబుగా నాచిన
నెత్తంబున గెలిచిన విత్తంబులు
దమ్ములకొసంగుచుండు. విరా. 2.2

కొరవులనందఱు గెల్చె మరలెచ్చె
గోవులన్. విరా. 5.244

తే. సర్వసేనాధిపత్యంబు నిర్వహింప
నీవుదక్క నిందొక్కరు నీవ యగసి,
చెప్పమా కలఁదేని రక్షింపుమమ్ముఁ,
బూని పట్టంబు దాల్చుము పొడిచి
గెలుము. ఉద్యో. 4.146.

సీ....మునులును సురలును ముదము
బొంది, గెలు గెలుమంచు నగ్గింప
నయ్యుగ్రుఁడు దెగవాపి యేసిన. కర్ణ
1.293.

సీ. ...కాటుకకొండ పొలుపు గెలుచు
నాతని మేను (ఇట బేపమ్య వాచ
కము). ద్రోణ. 3.259; కర్ణ. 3.152
2. పోగొట్టు, నశింపఁజేయు.

తే. విండు నారాయణ పరాయణుండు
పాత, కిముల గెలిచి వెలుంగుటె కాదు
తన్ను, నాశ్రయించిన వారికి నతుల
మైన, వెలుగు నొసఁగంగఁ జాలుట
వేధచేత. ఆను. 4.374.

అ. క్రీ.

వెడలు, ఒప్పిర్గతమగు, నిర్గమించు.
వ. ... ఇరుమెయిన్ గెలిచిన కుంత
పురికాదులును. భీష్మ. 1.267.

గెలుపు | దే. వి. ($\sqrt{\text{గెలుచు}}$)
గెల్పు |

జయము.

కం. చావును నోవును మన యోధా
వలికన్ గెలుపు నుబ్బు నావలికిని నీ, చే
వినియెద. భీష్మ. 2.199.

ఉ....గెల్పు నులంపఁగ రాజపుత్రుఁ
డ, య్యెక్కుడు మాటకోరువక యిట్లను
నర్హజనంబుతోఁ దిగన్. విరా. 5.264.

గెలుపుకొను దే. స. క్రీ. (గెలుపు +
కొను) గెలుమే;

జయించు.

కం. క్రీడికి మును మనమందఱు,
నోడుటెఱుగు దన్నులును మతోత్క
రఁడుఁ దగం, దొడువడ బంధు నృప
తులుఁ, గూడి నడవ మనకు గెలుపు
గొన నెట్టులగున్. ద్రోణ. 5.102.

గెల్పుకోలు దే. వి. ($\sqrt{\text{గెలుపుకొను}}$)
జయము పొందుట.

ఉ. ... మారుతికిం జయంబొసఁగె
మాలవిధాతృఁడు వానిగెల్పుకో, లేరికి
సమ్మతంబగునె యిట్టిది దీనను బెంపు
గల్గునే. సౌ. పి. 1.219.

గెశవు దే. వి.

భిక్షము.

కం. నేరిమిమై గెశవున శిని, వీరుం
దిరువఱియఁగాఁగ విందుని వ్రేసెన్.
కర్ణ. 1.94. (చూ. కర్ణ. 1.92).

గే

గేదగి వై. వి. (సం. కేతకి. కం. గేదగి)
పచ్చపువ్వుల మొగలి.

మాలిని :- పూచిన మంచి యశో
కములన్ సురపొన్నలఁ బొన్నల గేద
గులన్. ఆది. 4.20.

గేలి దే. వి. ('కేళి' శబ్ద భవమని కొందఱు)
అపహాసము, పరిహాసము, ఎగతాళి.
కం. ఈ గేలి వెలార్చెద బా, హా
గర్వము మెఱయ మిమ్ము నందఱను
మహిభాగమునఁ గూల్చి .. శల్య.
2.100. (సూ. ఆ. ని. పారము).
ఆనంది సం. ము పాఠము. ఈ గేలి

వేలారెద. సం. ము. 'గేలి' పాఠాం
తరముగాఁ గూడ లేదు.

గేలిగొను స. క్రి. (గేలి + కొను).

అపహాస్యము చేయు, పరిహసించు.
సీ. ... ఇంద్రుఁడు సనుదెంచి యేల
యిచట, దునియెదవనిన నమ్మను
జాధిపతి తన, కోర్కి నెప్పిన గేలి
గొనుచుఁ జనియె. శల్య. 2.215; కర్ణ.
2.67.

శ్లో॥ అపహాస్య తతః శక్రో జగామ
ప్రిదివం పునః. సం. భార. శల్య.
54.7.

గేలిచేయు స. క్రి. (గేలి + చేయు).

గేలిగొను.

ఉ. సీరి యనారతంబుఁ దన శిష్యుల
లోపల నెల్ల నిన్ను దు,ర్వార పరాక్ర
మాధ్యుఁడని వర్ణన సేయుట గేలిచేసి
యా, మారుతికిం జయంబొసఁగె మాల
విధాతృఁడు. సౌ. ప్రి. 1.219.

గేహము సం. వి. అ. న.

గృహము, ఇల్లు.

చం. ముదంబునఁ గీచకముఖ్యుఁ
డాత్మగేహమునకుఁ జోయె. విరా.
2.269.

గై

గైరికము సం. వి. అ. పుం న.

కొండయందుఁ బుట్టినది, పర్వతదాతు
విశేషము, డేగులు.

ఇది 1) పాషాణగైరికము 2) స్వర్ణ
గైరికము అని రెండు విధములు.

వ. ... వివిధాయుధ వ్యాపార ఘోర
విచేష్టిత విగళిత రక్త సిక్తంబులగు

నంగంబుల యచలత్వంబున గైరిక
గిరిద్వయంబు చందంబున నొప్పిరి.
ద్రోణ. 5 207.

గైరికాచలము సం. వి. అ. పుం.

గైరిక పర్వతము.

మ. పెలురన్ గోళం నొత్తి యగ్గ
జముఁ దాజేలున్ వసంజేది మూర్ఖుల
నొందన్ వెనెనెత్తి మేఘయుగః
రక్తోల్లసద్గైరికాచల వైహాయనశేరి
యోయన నభస్సంచారియె. ఆను.
1.235.

గొ

గొంటు దే. ప్ర.

కలది, కలవాడు - అను నర్థమును
దెలుపును.

(చూ. తెవులుగొంబు).

గొంతి వై. వి. (సం. కుంతి; కం. కొంతి)

పాండురాజు పెద్దభార్య, ధర్మజు
భీష్మాదునుల తల్లి.

చం... గొంతి ముద్దుసేయు చుచును.
విరా. 1.88. (చూ. కుంతి).

గొంది దే. వి.

కొండయొక్క చిన్న మణుగుచోట,
మూల.

క... పులి నమలెడు మాంసము వెర,
వలవడఁ దా నవహరించి యా
నక్కకు ని,మ్ముల నిల్వం గావించిన
నిలయంబున గొందిఁ బెట్టి నేర్పా
రంగన్. శాంతి. 3.62.

గొజుగు దే. వి.

గొడుగు, ఛత్రము.

సీ... గొజుగుల నీడ పైనదరిఁ జెన్నగు

మోము పొరిఁ బర్వ పెంధూఁ బ్రుంగె
నేడు. ద్రోణ. 2 289.

శ్లో॥ చక్రచ్చాయా సముచితం తస్య
సద్వదనం వభవ్. నూనమవ్య రజో
ధ్వస్తం రజేరేణుః కరిష్యతి. సం.
భార. ద్రోణ. 72.42.48.

'గొడుగు' అనియే సం. ము. తి. ప.
ప్ర. కో.

గొడిగరాయి దే. వి.

గులకతాయి.

అక్కడ ... ఇ తరుణి, చఁణతలం
బులు గొడిగరాలపైఁ జనుచునికే జేసి
పరుసంబులై కడు నెఱ్ఱనైనవి. ఆర.
3.299.

గొడుగు దే. వి.

చక్రము, అతపచక్రము.

చం. అనినఁ బ్రశాంతుడై తపసు నా
భృగుముఖ్యుడు ప్రీతి గారవిం, చినఁ
బ్రహ్మచంబునన్ గొడుగుఁ జెప్పులు
మానవవృత్తిఁ దెచ్చి యమ్మునికడఁ
బెట్టి. ఆను. 3.263.

వ. ... కొందొక దవ్య వెన్నడిం
దటిమి బిరుదులతోడి గొడుగులు నడి
యాలంబులతోడి సింహులును వైమి
చుకొని. విరా. 5.221.

గొడ్డలి వై. వి. టె. (సం. కుతారః).

చెట్లు మున్నగువానిని నఱకెడి
సాధనము.

కం. బెడిదముగఁ గత్తి గొడ్డటఁ,
బొడువఁ దెగిన ప్రాసఁ జిగురు
వాడము. ఉద్యో. 2 81.

తే... కత్తి గొడ్డలి యడుగ నేఁ గట్టి
యలకు. విరా. 1,78.

గొడ్డు దే. వి.

గొంజ, సంతతిలేని పశువు.

వ... ఆఘోతు పంచితంబు మార్కొని
నను బైగాలి వీచినను గొడ్డునకైనఁ
జాలు నిలుచు. విరా. 1.289., ఆను.
2.402.

గొడ్డుపోయిన వాడు దే. వి.

పౌరుషము లేనివాడు.

వ. మఱియు దుశ్శాసనుడు వీర
లందఱును గొడ్డుపోయిన వారులు
పౌరుషంబు గల మానిసి యిందెవ్వం
డనియె. ఉద్యో. 1.352.

గొడ్డుపోవు దే. అ. క్ర.

1. పౌరుష హీనమగు.

వ. ... అతని చెప్పినట్లు పెద్దగాలం
జేని వీరలు గొడ్డుపోయిరిగాక. ఉద్యో.
1.352.

2. నపుంసకుడుగా నగు, షండుఁ
డుగా నగు.

చం. మును మును గొడ్డువోయిరని
ముష్కరతం జెడనాడినట్టి దుర్జనుల
ననిం గడంగి ధృతరాష్ట్ర తనూజుల
బంధువర్గ మి, శ్రవనికర సైన్యకోటి
సహితంబుగ గీటడఁగింపఁగంటి
మింక నమరలోకమైన నరకంబు
నన్ సరి మాకు నారయన్. శల్య.
2.285.

శ్లో॥ యేనః పురా షండతిలానవోచన్
క్రూరా రాక్షో ధృతరాష్ట్రస్య పుత్రాః
తేజోహతా సగణా స్సానుబంధాః
కామం స్వర్గం నరకం వా పితామహః
సం. భార. శల్య. 60.12.

గొద1 వై. వి. (సం. ఘృహ).

చూ. గొడగొను¹

గొడ² దే. వి.

అతిశయము, త్వర (చూ. గొడగొను²)

గొడగొను¹ | అ. క్రి. ($\sqrt{\text{గొడ}}$).
గొడకొను

ఆకలిగొను.

సీ. కోల్చులి వీకమై గొడగొని లేళ్ళకు
నుటుకు తెఱంగునఁ దఱియఁజొచ్చి.
ఉద్యో. 2.139.

గొడగొను² దే. అ. క్రి.

విజృంభించు, అతిశయించు, చెలరేగు
కం. కదిసిన బలములు విచ్చినఁ,
గదుపులఁ జెదరంగనీక గాండీవి
వెనం, బొడివి యట కడపె నవియును
గొడగొని తమ పొలము సొచ్చెగోపా
లురతోన్. విరా. 4.272.

చం. గొడగొని ధాత్రరాష్ట్ర లతిఘోరి
విధంబునఁ జుట్టుముట్టినన్. భీష్మ.
2.467.

వ. అబ్బలుమగండు గదాహస్తుం
డయి గొడకొన వాడును గదగొని.
ద్రోణ. 5.217.

కం. కదిసిన లక్ష్మణుని బులికొద
మను సింగంపుఁగొదమ గొడగొని
లీలం, బొదువుగతి. ద్రోణ. 2.89.
సం. ము. పా).

(గొడగొను-అని ఆనందపాతము)

2. త్వరపడు.

వ. ... రేయింటి యాకటి పెల్లున
గొడగొని కమిచి చంచుపులం దిగిచి
ల్రుంచి యానుచు. విరా. 2.240.

గొనకొను దే. అ. క్రి.

1. సమ్మతించు.

చం. జననము దెల్పి యే బలవ
సత్యము సుమ్మర కుంతిభావణం, జని
తనుజత్య జాత కృప నంబుజ
మిత్రుఁడు వల్కె నేమిత్తన్, గొనకొన
నేరడయ్యె నినుఁ గూడ సుయోధనుఁ
బట్టి యట్టి కర్ణునకయి నీకు నేటికి
మనోవ్యథఁ బొందఁగ నిట్లు పుత్రశా.
శాంతి. 1.39.

కం. దారాపేక్షం గష్టప్రాంభముఁ
బూని యహమనండుఁ బంతునన్,
వారని సంక్షేంబుల, గూరు నడఁడు
దానిఁ జేయఁ గొనకొంద్ర బుధుల్.
శాంతి. 6.242.

ఉత్సాహ వృత్తు:- వినుము నార
దుండు దీని వినఁగఁ జెప్పె ధర్మనం,
దనున కతని మనము కరుణ దవిలి
యున్కి హింసకున్, గొనకొనంగఁ
జొరమి నతఁడు గురుకులంబు తోడి
పొందునక పడఁడె జగము మెచ్చఁ
దొరఁగి పెక్కు భంగులన్. క్రి. 85,
ఉద్యో. 2.246.

2. ఉద్యమించు, పూను.

కం. అనుటయ నతఁడు వినియును,
వినని చెవులు సేసి మగుడ విక్రమము
నకున్, గొనకొని యేమియఁ బలుకక,
చనియె శినిప్రవరు పజ్జ సమరంబున
కున్. ద్రోణ. 4.95.

చం. .. సధర్మ వృత్తికిన్, గొన
కొన దేని విన్కి మునికుంజర యేల.
శాంతి. 6.243; శాంతి 2.420.

3. ఉత్సహించు.

కం, తన తన శంఖంబును ద, క్కును
గలదొకతెల్ల ననికీ గొనకొని పూరిం

చిన వివిధ తూర్కనాదం, బును జెలగె
నభంబు దిశలుఁ బూర్వఁబుఁగాన్.

బీష్మ. 1.175.

చం. ... పరిచారము నీవును నీదు
పత్నియన్, గొనకొని చేయఁగా
వలయు. ఆను. 2.295.

గొలుగు దే. స. క్రి.

క్షౌరము సేయు.

ఆ. వాడియైన కత్తివాతి యమ్మునఁ
గొని, పగతు శిరము చెక్కులెగయ.
గొఱిగి, నరులకెల్లఁ జూడ నవ్వగు
నట్లుగాఁ, గలయ నైదు కూడటల
నొనర్చె. ఆర. 6.250.

గొల్ల దే. వి.

గొల్లవాడు, ఆలకాఁపరి.

తే. తొఱగు వోకుండ మెకములు
గఱవకుండఁ, బాడి తఱుంగకయుండ
నాపాటి గొల్ల, లిచ్చమెచ్చ నీడ్చుద్దితీ
నెక్కఁ గదుపునరయనేర్చు నన్నేలు
ధరణినాథ. విరా. 1.279.

గొల్లతనము దే. వి.

గోపభావము.

ఉ. ఎక్కడి మాట గొల్లతనమిచ్చుక
యేమియు లేదు నీచెసన్ విరా.
1.281

గో

గోకు దే. స. క్రి.

గీకు, గీఱు.

గీ. .. శిరము గోకుగఁ దగదిరు
సేత. ఆను. 4.102. (నూ. ఆ ని.
పాఠము.)

గోకర్ణము సం. వి. అ. పుం.

దక్షిణ దేశమందలి ఒక శివక్షేత్రము.

అర్జునుఁడు అశ్వమేధ హయము

ననుగమించుచు ఈ ప్రాంతమునఁ

బ్రవర్తించెను. అశ్వ. 4.113.

అర్జునుఁడు తీర్థయాత్ర చేయునపుడీ

తీర్థస్థలమును సేవించెను. ఆది.

8.163.

ఇందు స్నానము జేసినవారికి శాశి

స్మరణము గల్గును. ఆర. 2.275.

ఇది పరమేశ్వరునకు నివాసస్థానము.

ఇచ్చట శ్రీరాముని వలనఁ బరాభ

వము పొంది ప్రవ్రజనము పొందిన

మారీచుఁడు తపస్సుచేసెను. ఆర.

6.317.

గోకింకరుడు సం. వి. అ. పుం.

గోవుల పరిచారకుఁడు.

కం. .. కవలు హయశిక్షక గోకిం

కరులు. విరా. 4.134.

గోకులము సం. వి. అ. న.

ఆవుల మంద; ఆవుల సమూహము.

గీ. ... గోవులు సుట్టుఁ దేకువ నెడి

తిరిగి నన్, సంకటవెట్టినఁ బంకజాక్షి,

కోపించి చూడ సంతాపాకులత్వంబుఁ

బొందె గోకులము. ఆను. 4.433;

ఆను. 3.59.

గోగ్రహణము సం. వి. అ. న.

అలమందలను పట్టుకొనుట.

కం. బహుశాష్టమి నీతఁడు స, న్నహ

నముతోఁ బసులఁ బట్టు నవమిని మన

గోగ్రహణమని నిశ్చయించిన, నహి

తేతను పలుకులకు మహాహృదమునన్.

విరా. 3.128.

గోఘృతము సం. వి. అ. పు.

అవునెయ్యి.

తే. గోఘృతంబు ప్రాసించియు గోఘ
రీచ, సువేహిత స్నానవయ్యు ధూ
దివిజుఁ డధిర, భక్తి నిత్యంబు గోచర
చరచ మాచలించియును గల్పవంశుల
నిర్మించ ననఘ. ఆను 3.97.

గోచరత సం. వి. అ. శ్రీ.

వరమగుట, అధిన్యము.

మ. (కృతవర్మయందు సాత్త్వికాదో
దోరుట) విరమించై యనిరాచ భూల
మున నప్పీరుందు వై నేయు వై, బెర
యంజార నర. డు వల్లమునఁ ద్రుంచెం
చెక్కు టంచులుదై, దొరుగం
జూచి విహరియై నిజరసస్థం జేసి
ఉద్బాఠ గోచరతా దుర్దరకా వ్యసో
ర్పిముఁ గృపాచార్యుడగు చప్పించి
నన్. శల్య 1.325: ఆను 5 225.

తే. ముక్కు వ్రాలుట తర్లముచే
మ్రొగ్గడమున సూచుములు శబ్దో
మృత గోచరచర శాంతి 6.128

గోచరత్విము సం వి అ న గోచరత

1. లోకం, వరమగుట, లాంగుట.

వ. ... సర్వవర్షియగు దగ్నికార్య
చరులై లోకం పుచ్చికొని మధి పు
దొడంగిన మృతాచి యను నప్పరో
వనిత లోకం గోచరచరచయ
దానును గామగోచరచరచయ నొంది
శాంతి. 6 250

2. నిగ్రహము, చుము చేసికొనుట.

వ. ... పాంచకృతయందు అద్వైతము
మనంబు నింద్రియంబులందు గోచ
రత్వ సంప్రాప్తంబులు గావించి
కొంచెపు సగవున నెమ్మొగింబొప్ప

సర్వవర్షియగు నాలోకించి యున్నయె.
శాంతి 2.11

గోచరము సం. వి అ (అ అ అ.)

1. రచయనవి.

వ. ... సర్వవర్షియగు దగ్నికార్య
సర్వవర్షియగు పుచ్చికొని మధి పు
దొడంగిన మృతాచి యను నప్పరో
వనిత లోకం గోచరచరచయ
శాంతి 6 250

తే. మహిర లావణ్యమున ననమన
యంగగఁ జనిన హెలోపి యా నమన
నకు నమన, మార్గ గోచర యగు
టయు ఉద్యో. 1.149

2. చుమైనది, ఆసెనదైరవి

వ. ... ఒక్క ముచ్చియగు హోమ
చేసవచ్చునొక్క వాటి దాద
గోచరచరచయ మృతం దొంది
శాంతి 1.20

వ. ... చుచా గోచరచరచి చిత్తం
చుచా నచిచోచర చరచుచు ...
శాంతి 6.150.

వ. ఇచ్చివంబున విప్రచరచరచు
గోచరచరచి నచిచరచరచి చియ
గనుంగొన సౌప్తి 1.184.

3. చెరిగివది, అచరచరచరచి.

తే. చిచ్చివంబున మాకిచ్చి హెరింబు
సెప్పినన్ను సుచిర చిచ్చివం
నకు దొంగగఁ ద్రోవించి లోకమున
నిన గోచరచరచరచి ధర్మచరచరచి
గలచి గృహ. చర్మ 3 79

కం నా చిత్తము తాచివచ్చుట, గోచ
రమే. విరా. 1.327.

4 సాధ్యమైనది. చర్మచరచి

కం. ఆ చంద మెందు గలదది, గోచ
రమే యిచ్చుటకును గొనుటకుఁ దగు
మై, సూచి యడుగుండు భభదం, బై
చెల్లెడునట్లుగా వ్రియంబున నిత్తున్.
కర్ణ. 1.260.

కం. చారిత్రముచేఁ గుందుచు, నేరిని
నడుగంగఁ బోవకెంతయుఁ గృతం,
గూరిన విప్రునకుర్కం, నారని దయ
సిగిఫలము వాగ్గోచరమే, ఆను. 2.853.

కం. ఆ చరమిణ్ణతి యనునది, గోచ
రమే వర్ణనమునకు. ఆను. 5.62.

వి. అ. పుం.

1. విషయము.

వ. జలులుభయ ప్రకారంబులు వాని
యందు ధర్మాధర్మైషధి వన రక్షో
జనాది విషయంజైన శ్రౌతబలి యేను
మున్ను నిర్దేశించినయది యిప్పుడు
సెప్పినయది పక్ష పక్షి చందాల
ప్రభృతి గోచరంబగు స్ఫూర్తబలి.
ఆను. 3.340.

2. ఇంద్రియార్థము. ఇంద్రియములచే
గ్రహింపఁబడు విషయము (రూప
రసాది).

కం. విను నారాయణ పరములు, జన
నాయక వేదములును జన్మంబులు
ద, క్రింద పుణ్య సమారంభము, లును
రసములు గోచరంబులును భూతము
లున్. కాంతి. 6.492.

3. స్థానము,

వా. ... చారిత్రము భూత పితృ
గోచరము దుర్గస్థంబునై చూడఁ జి, ప్ర
క్షోభః బొనరించునట్లుగఁ జెంతం

జేరరాదీ కమీవృక్షం బెవ్వరికి. విరా.

1.164.

గోచరము సం. వి. న్. న.

భూపరిమాణ భేదము.

శ్లో॥ దశహస్తేన వంశేన దశవంశాన్
సమంచరతి, పంచగాభ్యధికాన్ పద్మా
దేతద్గోచరృ చోద్యతే. బృహస్పతి.
కం. వినుమధ్మదైన విప్రున కనఘా
గోచరమాత్ర యగు మేదిని ని, చ్చిన
బోనియట్టి పాపము, నిను పొడువునఁ
జెడని తమము నెందును గలవే. ఆను.

2.855.

గోడ వై. వి. (సం. కుడ్యమ్. క.గోడె).

బి. త్రి.

సీ. ... అంగంబు నునుఁగాంతి యడ
రిన గోదలు, చేదులు మణిమయ
విధమునొంద. విరా. 1.308.

గోడి విణ. ఒడ్డగెడవు. ఒక ప్రక్క
క్రిందికొఱఁగి రెండవప్రక్క పైకి
లేచినది. (చూ. గోడివడు.)

గోడిగ వై. వి. (సం. ఘోషికా).

సీ. గోడిగ జాతిలోఁ గొదము పెం
టుల నేర్చి మావుల హత్తించు మార్గ
వంబు. విరా. 1.95.

గోడివడు దే. అ. క్రి.

ఒడ్డగెడవగు ఏటవాలగు.

గీ. ... గోగణము ముంగలిగ నేల
గోడివడఁగ, నడచు తొరవరాజు
సైన్యంబు గనియె. విరా. 4.50.

గోడు దే. వి.

దుఃఖము, పరితాపము.

కం. పరమ మునీంద్ర సమగమృత,
కురుచీరుల మా మనముల గోడుగ

దన, చక్రము వెలయ లోకంబు, వైరు
వందగల జూపవే చిచ్చి పురుషిండు.
ఆశ్ర. 2.82.

గోత దే. వి.

లడుది. శ్రీ
కం. జ్ఞానలయెడ గోవులయెడ,
గోతులయెడ ధర్మమెడలి క్రూరు
డగుట కా, ర్థాతుర విప్రోపేడా, నీతి
విసము లపహరించు నిపుణత యర
యన. ఆను. 3.284

గోత్రభిత్తు సం. వి. అ. పుం.

పర్వతములను భేరించువాడు.
ఇంద్రుడు.
శా. ... గోత్రభిత్తునందుం బటు
సాయకోర్కరమునం జూపెన్, భా
టోపము. విరా. 5.91.

గోత్రభిదుడు సం. వి. దే. పుం.

గోత్రభిదు
కం. గర్వించి పలికెటగు నీ, గుర్వము
పజవీర్యమును బ్రకాశంబుగ నీ,
పర్వత విసరము దెర్చి వి, గుర్విం
పుము చూకమన గోత్రభిదుడు.
ఆది. 7.275

గోత్ర సం. వి. అ. శ్రీ

ఛామి.
కం. చిత్రాంగదయు నులూపియు,
వృత్రాంగనూజ పాల విభవ మహి
తతై, గోత్రాచు నిలువగ న, ద్ధాత్రీ
కుడు సనియె నమ్మడంబురావన్.
అశ్వ. 4.209

గోదానము సం. వి. అ. న.

అవును వాగము చెయుట
తే. ఒక్కడు గోదానమొనరింప

నొక్కడును అత్తలము వేడ.
శాంతి. 4.155.

గోదావరి సం. వి. ఈ శ్రీ.

దక్షిణ భారత దేశమున బ్రవహించు
ఒకానొక నది; గోదావరి భీష్మ. 1.88.

గోధ సం. వి. అ. శ్రీ.

అల్లెత్రాటి దెబ్బ తగులకుండుచు
అడుముయొక్క తోలుతో కుట్టి ఎడమ
చేతికి దొడిగికొను కవచము.

శా. ... కృష్ణామయై బద్ధ గోదాంగు
త్రాణుల్ రంగుచున్నును నంబు
నిల్చిరి. ఆది. 6.9.

గోధనము సం. వి. అ. న.

గోకులము, గోవుల గుంపు.
కం. .. గురుకార్మి వర్తనముల్
నడిపించు యుండునేని గోధనముల
రెల్ల రక్షణము దత్తు. దగ జేయు
ముచ్చటన్. విరా. 1.287.

గోధేనుపు సం. వి. ఉ. శ్రీ

క్రొత్తగా ఈని దూడగల యాపు
కం. .. కొనుమిచ్చెద నీకు లక్ష
గోధేనువుల. ఆది. 7.9

గోవకుడు సం. వి. వి. (అ. పికా. అ.)

గోవులను కాపాడు, ఆల కాపరి.
కం. కరులం దోరెను ఛిముడు, వె
పున గోవకుడు గడుపు చెలిచిన
మాడ్కిన్. భీష్మ. 2.215

గోపతి సం. వి. ఇ. పుం.

1. స్వర్గాధిపతి, ఇంద్రుడు.
తే బలుని దెగటార్చి చూలు గోప
రెయు హరియు, బోలె గడ్డని సమ
యించి పిలమెఱయ, మురికెత్తం త
మోసి సంభోతులగుచు గడ్డకెయ

గృహమునకు నుండు గృహమునకు.

అర్థ 3 388.

2. పక్షపతి, పక్షపతి

హిమవద్వర్షపాతమున పక్షపతి మహా
పక్షము చేయుచుండున గోవులు చుట్టు
చేరి యుండు సంతకమిచ్చెను. అందు
లకు దుష్టుడు చెప్పెను. చూడ గోకు
లము సంతాపముచే ఆకులవృ
ష్టమొదెను. అమరులు వచ్చి భజనము
త్రార్థించి వృక్షపక్షమును గానిరగా
నిచ్చిరి. గోపరి యను నామమిచ్చిరి
అందుకు రామ. గోదాధ మాన్ని
వృక్షపక్షమును హానముగను గేతువు
గను జేసికొనెను. అను. 4.488

3. పక్షపతి, పక్షపతి

మహాపక్షమునకు వయపడి పక్షమున
తేగి యందు గోవులు రక్షించిన బ్రతి
కెను. కాంతి 2 92.

4. ఒకానొక ముని

భర్మరాజునకు వచ్చి భర్మ భర్మ
యెరిపెను. సఖా. 21.

5. పక్షపతి అను నన్ని పక్షపతి
సకల యక్షణమున దుష్టమైన యెదు
గుడలో నెరచుకొని, కుండు
సమస్త భర్మక్రియలందు హేతువు
ప్రసన్నమిచ్చెను. అను. 5 166

గోపనము సం. వి. అ. న.

1. దామరు, పిమ్మిపుష్పము, మణిగను
పక్షము.

వ. ... (భర్మరాజు) పక్షమున
రక్షింప నారోపించి దుష్టమైన మంద్ర
కార్యమునకు గాదెయిల పుట్టె
నని చెప్పెను. కాంతి 1 40.

సీ. . పాపకుడు మొఱంగి. ఆ
యంగి కరకు గుప్తి యుంచె గోవుల
నాశ్రయించె నవియు నన్నిగోవు,
నంబు సేసె ఆకు 2.101; అర్థ.

1 58.

2. రామరాజు, కామరు రక్షణము.

మ. ... (భర్మరాజు) సహదేవుం
జూచి సిద్ధ మదీయ గోపన పయంకరై
సర్వార్థయందును ముచ్చిపిచ్చున
నిచ్చునది యని వలికి శాంతి. 1 378.
కం. కోపంబులేమి సత్యా, లాపము
ఒకదారపరవిలాసము చదిరా, గోపన
మద్రోహం బవ, నీపాలక సర్వవృ
ద్ధియెల గుండుంబు. కాంతి. 2.221.

గోపభావము సం. వి. అ. పుం.

గొల్లించును, గోపభావము.

కం. కలుగుల హరి యొకదెన ...

ఒకదాడుం బట్టి గోపభావములందు.

విరా 1.275.

గోపవేషము సం. వి. అ. పుం.

వృష్టము.

వ. అలనక్కడ మర్యాదమును
సకల రాజన్య సామర్థ్యముగా
గోపాలదేవు హరికి దూరింబుచ్చు
పగవలె యని విచారించు. ఉద్యో
1.62, కల్ప. 1 367.

గోపాలము సం. వి. అ. అ.

గోవులను రామరాజు.

వ. ... కను చేసిన విధంబు పక్ష
దేవ మర్తలయిన గోపాలాది మంద్ర
... నందులకు ముచ్చిపిచ్చు ముచ్చి.
విరా. 1.178.

గోపిక సం. వి. అ. పుం.

వ్రేల, గొల్లది, గోపత్రి.

తే. వెన్నులను గోపికా చిత్ర వృత్తములును, నరసి మ్రచ్చిం నేర్చిన హరియతందె. ఉద్యో. 3.175.

గోవుడు సం. విజ. (అ. అ. అ.)

గోవులను రక్షించువాడు.

కం. మున్నుగల గోపవర్గము, నిన్నుం గని కొలిచి భక్త నీ పని సేయన్. విరా. 1.288.

గోవురము సం. వి. అ. న.

పురద్వారము - గవను.

చం. హరితనయుండు పాద్యుడు
చయంబున నందఱ నాహవత్రయా,
వికతుల జేసి యప్పురము వీరుల
వేదుల రమ్యహర్షి గోవురముల...
కాండమయంబుల జేసె నీసునన్.
ఆది. 8.201; కర్ణ. 1. 263.

గోవ్రతారము సం. వి. అ. న.

ఒకానొక పుణ్యాతీర్థము. ఇది శ్రీరాముడు స్వర్గమునైన నరయూత్రదేవుని నున్నది. ఇచ్చట స్నానము చేసిన అశ్వమేధ ఫలము పక్కును. ఆర. 2.273.

గోభవనము సం. వి. అ. న.

ఒకానొక పుణ్యాతీర్థము. ఇచ్చట స్నానము చేసిన గోసహస్ర సమృద్ధి లగుదురు. ఆర. 2.283.

గోమతి సం. వి. ఈ. శ్రీ.

1. ఒకానొక పుణ్యానది. ఇది నైమిశాచలమునఁ గలదు. కాంతి. 3.555.
దీని తీరములు దేవతలకు, ఋషులకు, యక్షభూములు. ఈ నదియందు స్నానము చేసిన అశ్వమేధఫలము

పక్కును. ఆర. 2.273.

2. గోస్త్రీరము. దీనిని గోసమాహము నడుమ విరిచి జితేంద్రియుడై జపించినఁ బవిత్రుడగును. ఆను. 3.49.

గోమయము సం. వి. అ. పుం. న.

1. ఆవుపేద.

కం. గోమయయుత, వినుతాంబు స్నానచరి పవిత్రం బనఱు. ఆను. 3.33.

2. ఎద్దుపేద.

వ. అయ్యుండుకుండు ... ఎదురి నొక్క చుహ్లాంబు నెక్కి చురు దెంచు వాని నొక్క చిన్నపురుషుం గని వాని పన్నున వృక్షర గోమయ పక్షణంబు సేసి ... ఆది.

1.83.

గోమాత సం. వి. ము. శ్రీ.

గోలోకమున ముఖ్యుడైన గోవు.

వ. గోలోకందున ముఖ్యులగు గోమాతలంతయు నెడింగె. ఆను. 3.80.

గోమాయువు సం. వి. ఉ. పుం.

గోవులను పోషించునది. ఉండుతిమ్మ, నక్క.

వ. అనుచును నాపగానయము చేక త్రియోజనంబైన వ్యావ్రు గోమాయు సంవాదంబను నిలిపించు గలివా కర్ణపుమని యిట్లనియె. కాంతి. 3.53.

గోము చే. వి.

సోమహర్షము, మూవము.

సీ. .. బడుగులచే నను దాచి పరిచి గోమునఁబై గంధగ్రాస్త దేజు. విరా. 1.101.

౩౦. గోమునఁ బెరిగిన వాడు మహా
మానోదగ్ర చిత్తఁడల్లగుటను సం,
గ్రామంబున కలకండు, వామ భజా
చీర్య దుర్మద స్ఫురితుఁడనె.
ద్రోణ. 3.191.

గోముఖము సం. వి. అ. పుం. న.

వాద్య విశేషము.

వ. ... శంఖ భేరి పణవ గోముఖ
ప్రముఖ తుర్కీబలు దిక్కులు
పిక్కుటిల్లఁ జెంగె. శల్క. 2.185.

గోముఖుడు సం. వి. అ. పుం.

క్రోధ గణాఁగి సంభవుడు అది.
3.80.

గోయజము సం. వి. అ. న. గోయజము.

అను. 2.469.

గోయజము సం. వి. అ. పుం.

గోవులను దానము చేయుట - గోయ
జనము.

౬౦. ... గోయజమునానె విధి
నడపె నిండ్రుఁడమలవరితా. అను.
2.472

గోరక్షకుడు సం. విజ (అ. షీతా.అ)

గోవులను రక్షించువాడు.

౪౦. విను కర్షకులును వయజులు,
ననమా గోరక్షకులు భరాధీపనకున్,
చన మొడఁగూడెను చోటల, ననేర
విధములకు నెల్ల నాచ్యస్థలముల్.
శాంతి. 2.89 .

గోరథము సం. వి. అ. పుం.

ఒక పర్వతము, గిరిప్రజము చుట్టు
నున్న యెదు పర్వతములలో నొకటి.

౬౦. గోరథమును ఒండవము, వై
హిందు బుషిగిరియుఁడై ట్రాకాద్రియు

ననగా, భూగిరిలేని దీనిన, శూర
భటులు వోలెఁగచి చుట్టను నుండున్.
వ. దాననచేసి యిప్పురంబు గిరిప్ర
జంబు నాఁ బరఁగె. సఖా. 1.174,
175.

గోరసము సం. వి. ల. పుం.

ఆవుపాలు, ఆవుపెరుగు, ఆవుపిష్టిగ.

వ. .. సహదేవుండు గోవులం జూచి
భూవల్లభుండు సంపిల్లిన సమయం
బున సముపార్జిరంబులగు పదార్థంబు
లన్నియు నన్నల వశంబు సేయుచు
వారలకు గోరసంబుల మిడ్చి నలుపు
చుండు విరా. 2.2, అను. 5.55.

గోరు దే. వి. బె. ఇది 'గేఱు' అను

దాచువునుండి యేర్పడి యుండ
వచ్చునేమో గాని సంస్కృత 'ఖుర'
శబ్దము నుండిగాని, ప్రాకృత 'మోరు'
శబ్దము నుండిగాని పుట్టినది చెప్పుట
సంస్కృతమునందలి మిరియములై
యుండవచ్చును.

ఒహు. గోపలు, గోళ్ళు, గోళ్ళు.
నఖము.

ఆ. గురుని మాట సరికుగొనమి దుర్భే
లతి పిట్టి పుడర గోరు పినుఁ
ప్రంపఁ గణవ మరగు మిదియ కాలా
స్తమయ సమయముల భాను జూచు
దాయవరము. అను. 1.90

సీ. గోరఁ జోఁజినమాన్విక గొన్నింటి
ఉక్కు సాదాబాగా వ్రయ్యల వాపి
పాపి. విరా 4.85.

మ. పెలుచన్ గోపల నొత్తి యగ్గ
జముఁ దాఁబెలుక బడన్. మూర్ఖుల
చొంచన్ వెననెత్తి అను. 1.285.

ఉ. ఉప్పి జనెంచె ప్రేసల పురుదులు
పొక్కిదొడంగె గోళ్ళలో జిప్పిల
జొచ్చె నెత్తుల విరా. 1118

ఉ. గ్రమ్మన రెండును బొదివి
కప్పవమున్ వలకాల వాసు పాప
మ్మన వాంజులును మువమ్మన
బట్టి లగిర్చె గోళ్ళలో. అను
1.288.

గోల దే. వి

1. గలలు.

మ. . . ఉత్తమలై పెట్టులి గోల
నేసిను లగ్నాకాన మేపారగినె.
విరా 2.281.

2. లలలము, బొడ్డలల

సీ. హరుల నాల్గిలు ఉప
యాంపుల గోలతో, నొగలు మూల
మ్మల నొగ్గిసేసి విరా 3.190

గోలప్రేయ దే ఆ ప్ర

గలలచేయ. (మా. గోల)

గోలాంగూలము సం. వి. అ. పుం.

1 ఆవులొక పెట్టి తోలి గలదొక
కెనుచుమ్మి, బుజొక తోలి, దీని
మాతీ నల్లగా నుండును.

ఎ. సింహరాంగూల లాలిల
లాలగల లచ్చుల విండుమానలై
యెప్పుడున్న ఉప్పుఁగండు నట్టివల
లచ్చి. అవి. 8.254

గోలోకము సం. వి. అ. పుం.

గోవుల వసించు విష్ణులోకము నవి
ప్రహరలోమనము దైని నుండును
గదానవరు లి లొంగి చేరుదును.
అను 3.68, అను 2.469, 466
లం పుచ్చుచు నుండునెడ వైతల, గున

పుమ లోకంబులందె గోలోకము
సజ్జన విసుల వలె మేదై, యుని
వెలుగజేసె నవి మహాష్టై
మయ్యెన్. అను. 3.24

గోవాదుము సం. వి. అ. పుం

ఆవుల కొద్దుము.

రం. దేవగృహము లడపెఱిగి, గోవా
దుమును లచ్చవౌద్దుము పొందెన్,
భూమి సర్వములను విష్ణోవిస్మయన
ముప్పింపెన్ చాన్తెవియల్. అను
4.98.

గోవాసము సం. వి. అ. పుం.

ఆవుల నివసించు చోటు

ప. అరాన భరి ముదిరులు గోవా
సంబు బామవలెఁబాంబులు సొమ్మ
సెట్లయ నవ పొందెను నుంబాంబులు
సొచ్చిన. నథా. 1.166

గోవెండుఁడు సం. వి. అ. పుం

శ్రీకృష్ణుడు భూమిని పాకాకమును
అడముల నెత్తులల గొవెండుఁడును
పేరు వచ్చెను (విష్ణువు).

ప. . . ఆ పునఁబునెను భుజు
యుండును గోవెండు గొనెచ్చె
ఉదొల్. 1.64

సీ. గదన సుహ యది గుహలొని
లడకుండల వెది యెత్తునును గొవె
ండుకలయ. కాంతి 6.32.

గోపు సం. వి. పుం

1. పుచ్చుదుము; ఉప్పువును కపిలము
లచ్చెనవి

ప. ... (అప్పుడుగి అత్తవిచ్చెత్తును
నడు) ఉత్తా సమూలములమును
గోపుంగి పునె చేయెం. త పుం

బలు పరుగన నాటనేసియు. ౮౮
6 28.

వ. ... కపిల యనుదాని నమ్మతం
బును గోగణములను బ్రాహ్మణు
లను ఘృతావీ మేరకాదులయిన
యప్పుసలను బుట్టిరి. ఆది. 3.65
సీ. ... గోవుముక్కు గుట్టెడువాడు
దన్నుష్క భూతియగు కర్కడు నధో
గతి కరుగువారు. ఆను. 2.62.

శ్రీ.
1. ఆవు.

వ. ఒక భార్గవునకు సంగతమునకు
నొక్క మహద్విజయం నభ్యుదయను
సౌజన్యమునకు గోవర్గర యొనం
గిన నమ్మని తన గోవు నయ్యోషధి
మేపి పోషించిన నది సువుష్టయు
సుస్వరయు సురూపమైన యొక్క
వృద్ధివలన పొందుపదసి గర్భిణియై
మిథునము నీనిన అను. 3.63.

2. భూమి.

సీ. గోవు మహి యది గుహలోన
నడకుండ జెంది యెత్తుచును గోవిందు
డనియు. శాంతి. 6.482

పుం. శ్రీ.
లరణము

కం. గోవులు సూర్యుని యుత్పల,
గోవుల యల్లగుండచే గోదానవరుల్,
భూవిశ్వా సూర్యనవ్యుపరై వెలు
గుదురిట్టి చెప్పు నాగమ భుజుల్.
ఆను. 2.461.

గోవుషము సం. వి అ. పుం.

1. శ్రేష్ఠమైన ఎద్దు. అబోతు
ఇక్కడ 'గో' శబ్దము వ్యవహార వాచ

లము. వృషశబ్దము శ్రేష్ఠవాచకము.
ఇది కృపుని భృక్షవిహ్నము.

సీ. కనక గోవుప సాంద్ర కాంతి
పరిస్ఫుట, భృక్ష సముల్లాసంబువాడు
కృపుడు. విరా. 5.4; ద్రోణ.
3.283

2. ఒకానొక చేరము ఈ దేశాధిపతి
భర్తృజుని రాజసూయమునకు వచ్చెను.
సఖా. 1.288.

గౌ

గౌణము సం. విణ. (అ. ఈ. అ.)

గుణ సం. విణమునది

గౌతమ గోత్రము సం. విణ.

గౌతమమును ప్రవచయము. తిక్కన
గారి గోత్రము అనకమహారాజు
గోత్రమును ఈ గోత్రమునకు
బుష్టు. (1) అంగీకరణం,

(2) ఆయాస్కండు. (3) గౌతముడు.
సీ. ముగ్ధనకుండు సమాన్య గౌతమ
గోత్ర మహిమంబు భాస్కరమంత్రి
లనయ్యులు. విరా. 1.10.

గౌతమీ సం. వి. ఈ. శ్రీ.

1. గౌతమవంశమునకు బుద్ధినది.
ద్రోణుని భార్య, కృపాచార్యుని
చెల్లెలు - కృపి, అశ్వత్థామ తల్లి.
2. ఒక బ్రాహ్మణ శ్రీ (చూ. గౌతమీ
లబ్ధుల సర్ప మృత్యు సంవాదము)
ఆర. 1.5. మొ. 42 వజకు.

గౌతమీ లుబ్ధక సర్ప మృత్యు సంవా
దము సం. వి. అ. పుం.

ఒక ఇతిహాసము. యుద్ధానంతరము
పశ్చాత్తాపపడు భర్తృజునకు దీక్షుడనీ

ఇతిహాసము చెప్పెను. (చూ. ౮౭. 15 మొ. 12 వజ్రకు.)

గౌతముడు సం. వి అ. పుం.

1. ఒక మహర్షి; శరద్వంతుని తండ్రి; కృపాచార్యుల పితామహుడు. సీ. వినవయ్య గౌతములన బ్రసిద్ధుడైన మునిశి శరద్వంతుడను మహాత్ముడును తేజుడైన శరసమాహముతో నుడయించి. ఆది. 5.185

2. శరద్వంతుడు - కృపాచార్యుని తండ్రి.

3. ఆ తరుచు కివాక్షేపణ పాఠము గౌతమునకు పలు బాధలు కలుగజేసి పాతము తొడన లేచి, పాఠము గావించె రాగ చరణపరచుటన్. ఆది 5.187. కృపాచార్యుడు - తొలవ పాఠపుల తొలి గురువు.

వ. అయ్యాచరణిహారుడు వెనుకకు లంఘించి పోయినను కృపాచార్యుడు పదాలమ్మలెమ్మలం గీరించుచును సరలు గదావడంబు వైవస్వతి ముండు దండయలు సేసిన. వీర్భ. 3.42.

3. ఒక మహర్షి - ఇతడు హస్తయందు కాపిచాటులను నృశింపచెను. ఆప్తి గౌతమానుగ్రహము చలన మాగధులనెప్పుడు ఉయింపలే పోయిరి. సఖ. 1.175.

4. అహర్కాంత. సప్తపథలో నొకడు

సీ. ... అహర్కాంత యింద్రుడు,

గౌతములనిగిన గాసింపడ. ౮౭ 5.340.

వ. ... విశ్వామిత్ర ఉమచగ్ని భరద్వాజ గౌతమ కపిల వసిష్ఠాత్రి ప్రభృతి ముగ్ధుడు ప్రకుంభాతని పాలికేరెంచి ద్రోశు 5.304.

౪. ఈ గంధర్వమున తపస్సు చేసెను పరపరాముని వలన భయపడి పచ్చిన అ. పండు వానిని క్షింపెను. శాంతి. 2.92.

5. ఈ రెండు లంఘనములు ప్రిమాహర్షముల రెలియడెప్పెను ఆను. 2.71.

6. ఈ రెండు సాంప్రదాయమువారికి తిక్కన సోపయాడి (చూ. గౌతమ గోత్రము).

౭. ఒక బ్రహ్మర్షి. ముంగ మహాముని (చూ. విశ్వము. ౮౭ 4.53. మొ 79వ.

8. మధ్యదేవయస్తి బ్రాహ్మణుడు. (చూ. నాదీజంతుని కలెర్తి) శాంతి 3.472. మొ 523 వ.

గౌతము సం. విజ. (అ. ఈ. అ)

రెల్లనిది.

సీ. ... రామరాజ గౌతముని చోటుల నెంచు బాదించు చింబింబునొంది. విరా 4.50.

గౌతములుడు సం. వి అ. పుం.

1. ముగ్ధుని కపిల; ౪వ పుత్రులు. క్రింది యిచ్చిన శాప విచిత్రమును పరీక్షిత్తున రెలింగించి కపిలని యాచని బంపెను ఆది. 3.79;180, 181.

గౌతమము సం. వి అ. న.

గురుత్వము, ఉపపత్త

కం. మెయ్యంగ సభ్యమేపించులు
వేయును నొక్క సత్త్వమును నిడుగ
డలందుల నిడి యావంగ సత్త్వము,
వలనన ములు సూపు గౌరవంబున
పేర్చిన. ఆది 4.94.

2. గొప్పతనము,

ఓం. పారాశక్యని కృతయ్యు, భారత
మను పేరఁ బరంగు పంచమ వేదం,
బాధ్యము జులంకుఁ బద్ధెరవమూ
హించి నీవధుండు ధత్తిన. విరా.
1.17; కాంధి. 4.370.

3. పురూష.

సీ. మహనీయ మూర్తియు మానవైభ
వమును ... నవగలకల్యవర్తనమును
గౌరవంబు ... ఆ. గలిగి జనుల
నేలంగని యెన్నుండును నొరులఁ
గొల్చి తిరుగ వెరవు లేని, యట్టి నీవు
విరటు నెట్టి చంచలమున, ననువరించు
వాడవదివ చెప్పు. విరా. 1.67.

సీ. నేడిందుఁ జనుదెంచి నిర్మలారతిఁ
ద్రుజి కన్నులు గప్పిన గౌరవంబు.
విరా. 2 360; విరా. 2 228.

గౌరీ సం. వి. ఈ. శ్రీ.

1. హర్షితి,

ఉ. శ్రీయన గౌరీనాఁ బరంగు చెల్వకఁ
జిత్తము పల్లవింప. విరా. 1.1; ఆను.
4 4.9; ఆను. 5 112.

2. ఎనిమిదేండ్ల కన్ను.

శ్లో॥ లచ్చవర్షా పజేహ్లాది నవవర్షాట
రౌహటి

ఓం. గౌరీయగు కన్ను పరచానా, రూపు
జేరి బెలమైన వృతభమున్, గౌరవముగ

విడుపు ముదిం, భారంగఁ జేయఁ
బిల్వచయము చిత్తములన్. ఆను.
3 201.

గౌరీశిఖర క్షుండము సం. వి. అ. న.

(ఒక పుష్పశ్రీకము. ఇందు స్నానము
చేసిన అభ్యుదయము చేసిన ఫలము
గల్గును) ఆర. 2 275

గౌరీ దే. వి.

ఏనుగు.

ఉ. సీ. ... నీరుద్రాపు గౌరీ, రుం దెగి
యందున్న పగ రోపమెల్లప్పుగ
నాడు నాటిన్. ఆను. 1.221.

లే. ఇంద్రకథ మర్త్యకోటి నిష్క
మగు గౌరీ సీతనని చెప్పె. ఆను
4.70.

గౌరీనైవై వి. గుప్తసే.

ఏణ, విట్ట మెలంగువాని తొడుగు
గలిమి, అచ్చాడనము పుణ్యము

ఓం ... నాచగు పడిమియ నీ సైన్య
మునకు గౌరీన గాదే. ఉద్యో.
1 24.

గౌళము సం. వి. అ. పుం.

ఉకానా దేశము. గౌడదేశము,
గౌడము. ఫిప్పు. 1 10.

గ్ర

గ్రంథ భారము సం. వి. అ. న.

గ్రంథము పల్లెవలదు.

సీ. గ్రంథంబు భరియింపగని నీపట్టి
బోధంబు లే పట్టిబోధ వృషే మును
గ్రంథధారిణి ముద్రయూజనము
కాంధి. 6 29.

గ్రంథము సం. వి. అ. పుం.

కావ్యాది - పొత్తము.

ఆ గ్రంథం బధిగమించి దాని నబ్బ
సింఘటకు మర్త్యుల కాయబృద్ధులు
సాలవు. శాంతి. 2.203; శాంతి.
6.29.

గ్రంథము ధరియించు సం. అ. ప్రి.

గ్రంథమున వల్లెవేయు.

సీ గ్రంథంబు ధరియించుగాని నీ
కర్మబోధంబు లే కర్మబోధ వ్యపేత,
మగు గ్రంథధారిణి మప్రయోజనము.
శాంతి. 6.29.

గ్రంథి సం. వి. ఇ. పుం

1. ముడి.

ఉ. ... ధి క్తహృద్గ్రంథివిభేదనా.
విరా. 1.333.

కం. క్షమయును ఉపమును సెక్తము.
నమేయ మహిమాస్పష్టమన
విందుము ధర్మములందెల్లను నభి,
వర్జ్యములవి హృద్గ్రంథి భేదన
ప్రౌఢంబుల్. శాంతి. 6.544.

(ఈ తావుల రాగాదిచే నైన బంధము
అని భావము.)

2. వృధ.

ఉ. అధిక వృష్టి భోజ కుటరాస్పయ
భూపరులెల్ల సిదెసన్ బాంధవ
సౌహృద ప్రణయ భక్త విశేషము
తాప్ప నీ మనోగ్రంథి యపంగ
జేయ నెసంజను బూనినవారు తోధ
మోహందులు ధాత్రరాష్ట్రుల జనా
ధిప మార్కొనువారె వారలన్. ఆర.
4.160.

గ్రంథము దే. అ. ప్రి.

(గ్రంథము + అపంగ - ఉపయోగము
లోనిది.)

కంపించు, అపరు. కావ్యాది - పొత్తము.
తే. దేశలి - స్మృతుల దగువారు వివిధ
భృత్యగణము దానును నేల గ్రంథ
దలం గవలి, రాజరాజు గాంగేయుఁ
యరస్కరించు కొని నముద్ధతి నడచె
దిక్కులు వడంక. ఉద్యో. 4.163.
చం. గుం గొని భీముఁ చంద్ర
లయకాల కృతాంతరంబు వోలె నేల
గ్రంథిని నులర్చి నిర్మల నుకంపి
తుడై ముగియించు. ఆర. 4.161.

గ్రంథు దే. వి. ఉపయోగము.

దెగడ మొదలగు వానియందులు అను
చరిణము.

ఆ. అన్ని దెగడవాటి యమ్మలమ్మ
లముగ నొక్క ముష్టి దొడిగి గ్రంథి
నింగి, నింగు తీలం దునినె నందట
లలలును విరా. 6. 49.

గ్రంథున దే. ప్రి. విజ. ప్రి.

ప్రభుముగా.

కం అనిన విని పూని గ్రంథుని,
ఉనుదేకమి నుండు దస్యె హృదని
నెమ్మకమున నెటింగి యాచరియను
ఉన్నుని అనినె కడ. కంప. ఉయ
ననె. విరా. 1.52.

మ. భరణీక్రము సువర్ణరంగు
సముద్ధాంబులై గ్రంథుని, గురు
సైర్వంబులు వచ్చి ముష్టికొమ్మె
గోవర్గమున్ దేగట్టె, ములం దెచ్చు
టకు గడంగుము ... విరా 4. 6
(వడ వడిగా వచ్చి ముష్టికొమ్మె -
ఆర అమ్మ)

చ. ... బంధు విప్లవ ప్రపంచిత
పాల సుతుండు గ్రంథకునం, గాని
కరన ప్రతిం గురికి కోపము జెంచిన
నాండుగ్రంథన. భీష్మ. 2 382.

(గ్రంథకునన్ = వెంటనే).

గ్రంథితము సం. విజ. (అ. ఆ. అ).

కూర్చబడినది.

సీ. తోచుచు-పండు లోలాని రెండు
వి. సములు శీల ముష్టము నాగం
ఉను నిది రెండును నలరెండు గ్రంథిత
మైయుండు 4 441.

గ్రంథ వై. వి. (సం. గ్రంథ; ప్రా.
గర్భో గర్భ).

లే లకరి పునసేనపై గ్రంథలావ
జొచ్చె. భీష్మ. 3 351.

గ్రంథన దే. ప్ర. విజ. ప్ర.

శ్రీమముగా.

చం. ... ఆయుష్షుల దను రథముపై
గ్రంథన నిడికొని చాలంగగా ఉని
రథిపా. భీష్మ. 3 43.

గ్రంథ దే. వి.

పుష్పలతో నుండి విడిచి, దుష్ట.

(చూ. గ్రంథవై. వి.).

గ్రంథపాండు దే. వి.

గ్రంథతో సంబంధము.

చ. మును సౌరభము నివృత్తిగ
మనోమోహమును దేరుల, ల్లన
యారిక పెడలంగ రేయల నమ్మ
నందునన్ వింపమెక్క సరంపెక్క
చు గ్రంథపాండుదల పీకం గేనరంబుల
గడ, లోకను బోయే మధువుచ్చి పేరెల
మి బొల్పుం డెందె సంభోజముల.
ఉద్యో. 2 110.

గ్రంథమున దే. ప్ర. విజ. ప్ర. న.

శ్రీమముగా.

చం. ... ఈరని నీవును నేనునుండి
మొక్కలమునఁ జొరనిగదు
గ్రంథమున నెప్పుడు నిల్చునప్పటికి.
ద్రోణ. 5. 118

గ్రంథనము సం. వి. అ. న.

కలశింపుడు, మ్రొంగుకు
మహాస్రగ్ధరి :- ఏది భూమామండు
విశ్వగ్రంథన ఏన సనరామేమందు
బోలెన్, పున గిర్దా మోప మెప్పు
గడగి ఆం. 7. 87.

గ్రంథియించు సం. న. ప్ర.

పండితు, మ్రొంగు.

గ్రంథము సం. విజ. (అ. ఆ. అ.)

1. పండితునిది మ్రొంగునిది
వి. ... ఆయుష్షుల రామగ్రంథమును
సంగ్రహిస్తేయుం బోలె రైన. భీష్మ
3 212.

2. ఆయుష్షులనిది

సీ. ... బుద్ధులు, గైకొన్న మున్ను
గ్రంథ జుద్ధి, సన్నులు చెప్పరిలైరలం
గిక యుండువాడు గావలయు ద్రోణ.
1. 62.

సీ. ఎనసూయాగ్రంథ గాను మిల
పడియలతునె శ్రీ. 1. 154.

చ ... ఆవిద్యా దూషితులై పద
గ్రంథుండైన వాడు విష్ణు నెఱుంగడు.
ఉద్యో. 2. 320, కాం. 2 11

గ్రంథము సం. వి. అ. పు.

చిత రాక్షసుడు - పట్టని గ్రంథము
చాలవిన పీకురూప దారి.

ఈరని పరపరాముడు చూచినంత

చుండుచి స్వస్వరూపము పొందెను.
(పరివహమునఁ చూచి రావఁగలదు
పల్కిన పల్కులు).

వ గ్రహుండను పేరం బుగఁ
నొక్కరిక్కఱుంక దుర్బలపర్చి నప
హరించి తదీయ వాపఁడున గీతంబై
యుండి భవదీయ విలోకినామృతి
సేపించున నుభయైతి. కాంతి. 1.24.

గ్రహచారము సం. వి. అ. పుం.

సూర్యాద్ గ్రహములు చెప్పెడి రాసుల
యందు నుపరించుట.

లే. నాతి విను గ్రహచారంబు పేతు
పులుగ, నభయములు దుర్బలము నదు
లకలంబ, గ్రహము సేయించు
కారణంబు జేయదయ్యు డట్లుగాన
ఫలములు గుఱుపడగాయ. ఉప.
5.123. (చూ. 122)

గ్రహము సం. వి. అ. స.

రెలిసికొనుట.

సీ. నీవు సెప్పిన దహనీయ వాక్య,
చుతిగహనం బుత్పతాత్ములకును, సర
గ్రహణ క్రియనభు కల్గునె. అపృ.
2.97

2. చలించుట, లగ్నపించుట

చ. ... కుమారాశ్ర విద్యా గ్రహ
ణము. ఆది. 1.34.

3. బండిగాఁగొనుట, చెబవచ్చుట

కం. ... ప్రపంచ గ్రహణ మోక్షణం
బును ఆది. 1.34.

4. పట్టుకొనుట.

వ. ఇట్లు పాణిగ్రహణం బాచరిం.
విరా. 5.400

గ్రహపతి సం. వి. ఇ. పు.

సూర్యుడు.

కం ఉగ్రగ్రహములయకా,లగ్రహ
పతిఁ బుచ్చు క్రియ నలము విక్రమ
గ,ర్వాగ్రహమున ముట్టిరి రిపు,
నిగ్రహ లంపముని పిమునిఁ బుం
గతిన్. భీష్మ. 2.358

గ్రహము సం. వి. అ. పుం.

1. సూర్యాది.

కం. మెలసి యుండు గ్రహముల,
తఱచు ప్రవలఁ శ్రేణిసేసి చలదీ
లం గ్రహింపిరి చెవర నా విండ్లన్
మెలుగులు నృప కనయు దృష్ట
మెట్టి గెనన్ విరా. 4.114.

వ.. చలనమివలన గెనవుల రవి
సన్నిధిఁ బారాగ్రహంబుల చలించి
బగుచుండ బేజోరావయగు రాజీవా
యందు సని ఉచ్చి 3.249.

(ఇచ్చట గ్రహంబులు సూర్యుడు
లప్పు మిగిలిన గ్రహములకంటె లేదా
లఁగినాది నక్షత్రముననే గ్రహము
లని గాని చెప్పఁబొన చలయము
పాఠాంతరంచైన తారామండ
యక్షముగఁ దోచెనని).

2. చలయములలో నొక జాతి. కాశీనీ
రాశి యక్షిణీ భారతములు.

లే. ... మారుకగతి యెల్లప్పు
కం. వెదలు నెడ గావ పీఠంబు
గుండు యొని నొత్తువడి యెల్ల
భంగిన్,వెలఁగ గ్రహ భూతము
లప్పుడు దొడఁగి యనేక దురితములు
గల్పించున్. శ్రీ. 1.37.

3. జాలగ్రహములు, మాత్సర్యాగము

స్కందాపసారిము (చూ. బాలగ్రహములు) ఆర. 5.252.

4. పదాతేంద్ర పిదప మనుజులను వేధించు గ్రహములు.

1) దేవగ్రహము :- నిద్రించు సమయమునగాని మేల్కొని యున్న సమయమునగాని మానవుని ఒట్టి బ్రహ్మసిన పలుకులు పలికించునది. 2) పితృగ్రహము :- పరుండి యున్నప్పుడు గాని కూర్చుండి యున్నప్పుడుగాని పితరులను జూచి యున్నదించునటుల జేయునది. 3) గంధర్వగ్రహము :- భ్రాంతినొంది గంధర్వులను జూచునట్లు చేయునది.

4) యక్షగ్రహము :- అప్పుడప్పుడు ప్రవేశించి భ్రమియింప జేయునది.

5) వికృత గ్రహము :- వాతపిత్రాదులచే బుద్ధి చెడి యేర్పడునది. ఆర. 5.253.

5. మొసలి.

మ. ... మహాగ్రాహి గ్రహాత్మగ్రహ, చ్యవనమై పేర్చు పయోధి దాటితి జనాశ్చర్యైక సంపాదినై. ... ఆర. 7.25.

6. అధ్వః మయాత్మ్యజైన విష్ణుని నామములలో నొకటి. శాంతి. 3.110.

గ్రహించు నం. న. ప్ర.

1. పట్టుకొను, స్వాధీనము చేసికొను. ప. .. అతనిపయి నెత్తివోయి తడీయ గోధనంబుల గ్రహించిన ధర్మతన యుండును చమ్ములు నడ్డపడం బలు తెంతురు. విరా. 3.117.

2. చేతితో బట్టుకొను (పాణిగ్రహ

ణముచేయు).

తే. చిత్రమున గాఢరాగంబు చేతఁ జూపు తెఱఁగు దోఁపఁ గెంపారెడు తీగఁజోడి, మృదులపాణిఁ గుమారుండు మెలపుమై గ్రహించె బల్ల వాలించి మత్తేభలీల ప. ఇట్లు పాణిగ్రహణం బాచరించి. విరా. 5.399, 400.

3. తెలిసికొను, అభ్యసించు.

కం. శ్రౌత స్మార్త నిమిత్త, జ్యోతిర్విద్య ద్వల గ్రహించి యోగ్యసమయ సం, జాత ప్రాగల్భ్యుడనై, చాతుర్యము మెఱసి మానసంబలరింతున్. విరా. 1.70. (పాఠాం.) (వహించి పాతము) 4. సహించు.

చం. ప్రతిబల చర్పభంజనుఁడు పార్థుఁడు దారుణ బాణవర్షము, న్నుతి నతిపీరుడై కురిసినం బరముండు మహాంబువృష్టిఁ బర్యవర్తము గ్రహించి నట్లు బలవంతుఁడు దాని గ్రహించి పోర న, క్షత తనుడయ్యె వాని నతి గర్వితుఁ బార్థుఁడు సూచి యాత్మలోన్. ఆర. 1.811; చూ. ఆర. 1.812.

గ్రహోపమాతము నం. వి. అ. పుం.

(గ్రహ + ఉపమాతము).

గ్రహముల వలని బాధ.

కం. విను డెబ్బదియేండ్లగు దాఁకను మానవులకు గ్రహోపమాతంబులు గల్గు ననంతరంబ గ్రహముల, పని వలవదు ముదిమి యెల్ల పనులకుఁ జాలున్. ఆర. 5.254. శ్లో. యావత్ సప్రతి వర్షాణి భవంత్యేతే గ్రహ స్వణాన్, అతఃపరం దేహినాం తు

గ్రహచరైః భవేజ్జ్వరః. సం. భార
ఆర. 230.58. (మూంముహౌ
జ్వరః అని యుండగా ఎట్లన
'ముదిమి' అని మార్చుటంబట్టి ఎట్లన
భారతము వ్రాయునాటికి నెట్లుదివాటి
ముదిమిభాష వల చునెనేమో.)

5

గ్రామణి సం. విణ. (ఇ. హ. ఇ).

ముఖ్య (దు)

ఉ. భీముడుచగ్గ చర్పమున నీడు
నిలై జన సద్దమై కురు, గ్రామయి
భక్తవచన యుగంబున నాచి మేను
నించుడు. సీ. 2.309, పల్ల.
1.146.

గ్రామణీయుడు స: విజ.(అ.అ అ).

| గామవాసి.

వ. ... పుష్కరార్ణవ నివాసులైన
యాభీర గణంబులను సరిస్వతీ సింఘ
మూలాశ్రయితులైన గ్రామణీయులను
ఎంచినదామిదివర్జితు నివాసులను
వరింగతులం చేసిని. సఖా 1.266.

గ్రామము సం. వి. అ. పుం.

1. దేశం.

సీ. అవచ్చు నుడియొస్తమయ కాళి
ములి నిచ్చె బొందుటయును .

గ్రామంబు సెలుచుటయును పాపం
బులందురు బుధజనములు. శాంతి.
1.293; అద్ది. 3 221.

2. (శిల్పాదిపూర్వకమైనపుడు) సమూహము.

ఇంద్రియ గామము శాంతి.

4. 364, భూత గ్రామము. శాంతి.

490; పుష్కల గ్రామము శ్రీ. 2.1.

౩ | పదేశము, సలిము.

మాలిని - రమణుడు ఎరిగి-గ్రామ
పద్మావతీ సం, గమ సువగ పద్మా.
విరా. 1.335.

గ్రామ్యము సం విణ. (అ ఆ అ).

గానువనము.

1. తిరిగి రుచు చూచినది.

వ ... పశువులనుండి గ్రామ వస్తువులను పోషించుచు ఉంది 322'.

2. అసభ్యము, అశీలము.

మ. పుత్రులకు పాఠశాలను నిర్మించి న
యున్నత స్థానమున నుండి గవర్నమెం
టును ముక్తమేదము బహుగ్రామ్యాక్తి
యెంచునై పాఠశాలను ముగింప
రుండచిదియే యేరెంచె గుర్వాసులనె
ంచె యమ్ముద్గలు పాలికిన్. ఆర.
6.116.

గ్రామ్యోత్తరం. చి. ది. (2)

అసభ్యుడు మాట.

(చూ. గ్రామ్యము లెడప ఉత్తము)

గ్రామము సం. బి. పో. పు.

గ్రంథ, పాఠ్య.

ఉ ... భూరి భూవహ, గ్రావ నభా
యుధుల్ ... వాలి సు, స్త్రీ, వాచీ
రొ-వొడు ఆర్. టి. 3880.

గావసుతుఁడు సం. వి. అ. పు.

ఒక మహర్షి. ధర్మజుని రాజసూయమున సుబ్రహ్మణ్యుడుగా పాల్గొని వాడు. సభా. 1.292.

గానము సం. వి అ పుం.

తెలిసి, అహోరము.

చ. ... నడుమ గురు తురగములు

గ్రాహణిని గ్రహించునట్లు తోడం
చుట్టులకుం బెట్టుచుండు. విరా
272.

రే. గ్రాస మాచ్చునందు చక్కంగ
నెవ్వఁవర్తి పెచ్చుని యిచ్చిన నుండు
అచ్చ. 2. 172.

శా. ... సిరి నా... గ్రాసవాసో
దైన్యము వచ్చు నాయందు నీ
చుట్టులకున్. చచ్చ. 3.12.

గ్రాహణి నం వి ఈ. శ్రీ.

గ్రహించునది (చెరికొనునది).

వ. ... అష్టసంధిచక్రములో భవ
త్రప్రసాదమున మదీయ మతి యరి
వడయు హచ్చగ్రాహణియు నయి
యున్నది. అచ్చ. 2. 103.

గ్రాహ్యత్వము నం. వి ల న

ఎఱుక.

రం. గుణమూర్తి మాయ దానిని, గణు
అంబెచన్నం చెగడు గ్రాహ్యత్వం
బున్, గ... దెవదాదంగా, గణనా
చీరమగు వెలుగు, గను దాన చనన్.
శాంతి. 4.191.

గ్రాహ్యము నం. విణ. (అ. ఆ అ.)

గ్రహించగలనది, గ్రహణీయము.

వ. ... సకల లోక గ్రాహ్య వనసుం
డగు నమ్మహముని యిట్లు సెప్పం
దెలివొందకయున్న భువనంబనుం
డనుంగొని పురంబరనందించు
శాంతి 1.182, శాంతి. 4.121,
శాంతి 4.283

గ్రీ

గ్రీవము నం వి. ఆ. శ్రీ.

మెద, కంధరము.

సీ. హ్రస్వ దీన గ్రీవు నవనతాయర
హను నతివపల స్వభావాధిరాము.
అర. 3.319

గ్రీష్మము నం. వి. ఆ. పుం.

చేసది, ఎండకాలము.

శా. ... దుర్బోధన, గ్రీష్మాదిక్తి
పక్షప్రసావ విసర్వాధింబు విరా
4.52, భీష్మ. 2.278.

గ్రు

గ్రుచ్చివట్టు దే స. శ్రీ.

చంపలకుండి చూర్చి గాదముగా ఒత్తి
పట్టు.

మ అనునట్టియెడ నర్జునుడు రయం
బున రథంబు దిగ్గనుటికి వఱచి పురు
పోత్తము పిఱిందిదెసం గ్రుచ్చివట్టిన
నకండు దీర్ఘభాహుండుగు నతని
నాయలకాభంబగు విపులకాభిం గొని
పోవు మహాపాతంబునుం బోలె గొని
పోవ నానండు పది యడుగుల
కొలఁది నిరాచలంబు చక్కం ద్రోక్కి
యాపిగిలంబు నిలవంబట్టి నిట్లనియె.
భీష్మ. 2.159.

గ్రుచ్చియెత్తు దే. స. శ్రీ.

1. చేతులు చంకలలోగుండు చూర్చి
పైకి లేవనెత్తు
కం. క్కంచుచ్చుడు మద్రమహీ, పతి
గ్రక్కున గ్రుచ్చియెత్తి పాయలగొని
యున్నతి వాయు జనియె మారుల
గుతుదాలో దెలిసి లేచి బోధిల్లె
గమన్. ద్రోణ. 1.190.

2. తూర్పు పైకి లేవనెత్తు.

వ. ... ఇభంబులు వొదిలి నేలతో వ్రేసేయుఁ గాలం జమరియుఁ దూల వైచియుఁ గొమ్మల గ్రుచ్చి యెత్తియు బారి సమరిస విడచాకారంబులగు ఘోషించుచున్నై. భీష్మ. 1.267.

గ్రుచ్చు దే. స. క్ర

నాచించు

శా. ... క్కుచచ్చుడు . నారా చంబులు పెక్కురొక్కమొగి మేనక గ్రుచ్చ మూర్చిలై కర్ణ. 1.165

2. గొమ్మగాఁ బట్టుకొను, బిగియఁ బట్టుకొను

సీ. ధర్మపక్షం పచ్చయమున కతిభక్తి నెఱంగిన కురుకు నిన్నెత్తి గ్రుచ్చి నికుంగేలఁ బెద్దయుఁ దడవుగాఁ గొంగిలింపంగ. ఉద్యో. 3.353.

కం. హరియును సౌత్యకీయు వినయ, భరితాంకితరంబులగుచుఁ బ్రణతులయిన నయ్యరుత్తరను గ్రుచ్చి పెరియఁ బరిరంభణ మాచరించె బరమప్రీతిన్. శల్క. 2.140.

ఆ వేగపడుట మేరవినుము కార్కము దీటుఁ పీఠకుడు దాని లెఱంగు దగిన యప్పుడాడరాదె యిపుడు ముకుఁ ద్రాటుఁగాలు గ్రుచ్చనేల కమలనాభ. ఉద్యో. 3.220.

ఆ. ... భూమి యలలమునకుఁ దోవ నెఱిగి కళ్ళపుడు నిజోరువు నెఱి, గ్రుచ్చి, దాపుగాఁగ నిల్చి యెత్తె. శాంతి. 5.89, భీష్మ. 1.268.

4. (మాలిక మొ.) చూర్చు.

కం వెరివున నూతల నెల్లెలఁ గరముల మత్స్యములఁ బట్టి కడు సంత సముం, తొరయుచుఁ ద్రాళ్ళం గ్రుచ్చంగఁ, గఁ సూచించి ప్రాప్త కాలక్షాండున్. శాంతి. 3.193.

సీ. ... హరముల్ మెలయ నాయ్య రంబుగా గ్రుచ్చి యచంబు వింపగా నలవరించు. విరా. 1.107; భీష్మ. 3.108.

5. ఎత్తెచ్చు, ఉదాహరించు
కం పరులయెడ మేలుగాంచిన మనుగడ యగ్గలము రాజనయజ్ఞ భృత్య తోటి, గొనియాడుము సేరి పేరు గ్రుచ్చి కొలుపుచున్. ఆ. 1.64

వ. నీ వలసినట్లాకనొకని చూపింపు మని వారలం బేరుగ్రుచ్చి యుపదేశించిన. శాంతి. 2.395.

6. నాచించు.

వ. ... పది బాణంబులు పచ్చనాథు సురంబునం గ్రుచ్చి. ద్రోణ. 3.196.

వ. అతండు . . . నిశాత సాయక సప్తకంబు శరీరంబున గ్రుచ్చినం గోపించి యున్నెడిది. భీష్మ. 3.39.

ఆ. మొనసి క్రీడి...చండ మార్గజములు గ్రుచ్చె, సూచించుచు కర్ణ. 3.298.

గ్రుడ్డు దే. వి. (క. గుడ్డు.)

నేత్రిగోళము కనుగ్రుడ్డు, తారక, నల్లగ్రుడ్డు.

కం. ఈ పగ దీర్చెచనంచుం గోపంబున రాజుకొడుకు గ్రుడ్డులు రెండుం, లోపడునట్లుగ గోళ్ళన్, వేపెఱిక రయమున గగనవీధికి నెగిసెన్.

శాంతి. 3.249.

వ. అతి నిశిత దంష్ట్రా కరాళం
జైన తన వదన గహ్వరంబుఁ దెఱచి
గ్రుడ్లు మెఱవ .. గడ్డిలుచున్న
వాని...ఆర. 1.107.

సీ. కుఱువ చేతులు మిడిగ్రుడ్లును
గడుగొన్న తఱులు మఱి చెంచుఁ
దలలు నమర.....ఆర. 1.300.

2. పశ్చాదుల యండము.

తే....అంత నుడయమయ్యే నవ్వేయి
గ్రుడ్లుల నధిక బలముఁ దేజమును
గల్గి యా సర్పరాజి... అను. 1.167.

గ్రువ్వ దే. వి. గువ్వ.

అడవి పావురము.

గీ. గ్రువ్వ గడ్డ దివ్యారువుఁ బ్రువ్వ
గూట,యిల్లు సొచ్చిన శాంతి సేయింప
వలయు. అను. 4.119.

ఆ. ఫలము నినుము వెండిఁ బసిఁడి
ముచ్చిలికొన్నఁ, గ్రోఁటి వాయవంబు
గ్రువ్వ నీచ,కృమియు నగు. అను.
4.266.

గ్రా

గ్రాచ్చు దే. స. క్రి. ($\sqrt{\text{గ్రాయ్యు}}$.

వ్రాతయందిది పరుషాదిగాను గానఁ
బడుచున్నది. అని. శ. ర.)

గుడ్డలి తోనగువానితో పల్లము చేయు,
గుంట త్రవ్వ.

చం. ... బం డనిన సపుత్ర మిత్ర
ముగ నదెస నందఱ గ్రాచ్చి పాతు
దున్. ఉద్యో. 3.142.

వ. అంత నా క్షతియులొక్క భార్గ
వుని యిల్లు గ్రాచ్చి యనంతంబయిన
యర్థంబుం గని. ఆది. 7.33.

ఉ. ... నూయి గ్రాచ్చి నీ,ద్వావిరి
గన్నయట్టులు శివంబగు తత్త్వము
గాంచు నెమ్మొయిన్. అను. 3.316.

శ్లో॥ యథా ఖనత్తనిత్రేణ జాంగలే
వారి విందతి,అనిర్దేదాత్రతః స్థాన
మీప్సితం ప్రతిపద్యతే॥ సం. భార.
అను. 152.3. (నిర్ణయ).

గ్రాప్పించు దే. స. క్రి.

త్రవ్వించు.

వ. అప్పువప్పుట్టు గ్రాప్పించిన నలిగి
నిమీలత నయనుండై చ్యవనుఁడు
సంయాతి సైన్యంబులకెల్ల మూత్ర
పురీష నిరోధంబుఁ జేసిన. ... ఆర.
3.178.

గ్రాయ్యు దే. అ. క్రి.

గీ. అమ్మహాత్ముఁడు ఇచ్చు,
గోగణంబుల గొరిజల గ్రొస్సి యయ్యెఁ
గాదె యీ సరోవరము జగన్నుత
ముగ. ఆర. 4.868.

గ్రో

గ్రోకు దే. స. క్రి.

గీకు, బరుకు.

తే. ... శిరము గ్రోకంగఁ దగదిరు
సేత. అను. 4.102.

(‘గ్రోకు’-అని సూ. అ.ని. పాఠము).

శ్లో॥ న సంహతాభ్యాం పాణిభ్యాం
కండాయేదాత్మనః శిరః. సం. భార.
అను. 161.78. (నిర్ణయ).

గ్లా

గ్లాని సం. వి. ఇ. క్రి.

(శ్రమము, మనస్తాపము, ఘృతిపాసలు

మొదలగు వానిచే గలిగిన)
దౌర్బల్యము.

వ. ... (ధృతరాష్ట్రుడు) విదుర
కృప సంజయుల నుద్దేశించి తనకు
ముఖశోషయుం దను గ్లానియుం
గలిమి నుగ్గడించి. అశ్ర. 1.89.

ఘ

ఘంట సం. వి. ఆ. శ్రీ.

గంట.

మ. ... ఘంటా నినాదాత్త పోషణ
నానా పటు బృంహితధ్వనియు. విరా. 3. 158.

ఘంటాకర్ణుడు సం. వి. ఆ. పుం.

వ. తన యనుచరుడైన యిత
నిని శివుడు కుమారస్వామికి అను
చరుడుగా నిచ్చెను. 2.188.

ఘంటిక సం. వి. ఆ. శ్రీ.

1. చిలుగంట.

చం. ... కరీంద్ర ఘంటికా, భృదిత
నినాదము. విరా. 5.89.

ఉ. ... ఘంటికా స్వనో. పేతముగాగ
వాడెలమి బెద్ద యెలుంగున జాచె
నెల్లెడన్. మౌస. 1.24.

ఘట సం. వి. ఆ. శ్రీ.

ఏనుగుల సమాహము, సమాహము.

సీ. ... ఉభయ పార్శ్వంబుల నిభ
ఘటలేలకో చనుదేవు సమదాశి సమితి
మొరయ. విరా. 1.186.

ఘటకుడు సం. విణ. (అ. టికా. అ).

ఘట్టిల జేయువాడు,

కం. ... సమంచితానల సంస్కార
దశా పూతత్వము నా, విదితయశు

దొనరెచ్చి విప్రవితతి ఘటకుడై.
మౌస. 1.152.

ఘటజానకుడు సం. వి. ఆ. పుం.

ఒక మహర్షి. ధర్మరాజు సభకొకపరి
వచ్చినవారిలో నొకడు. సభా. 1.21.

ఘటన సం. వి. ఆ. శ్రీ.

ఘటనము, చేయుట.

చం. ... నితాంత దంత రటదాస్య
రంగ వికట భ్రుకుడి చటుల ప్రవృత్త
న, ర్రన ఘటనా ప్రకార భయద
స్ఫురణా పరిణద మూర్తియై. విరా. 2.183; విరా. 3.77.

2. కృత్యము, యోగము, కూర్పు.

తే. ... గడవరాని, దైవఘటనకు
నొత్తుఁ జిత్తంబులోన. విరా. 2.208.

ఘటనము సం. వి. ఆ. న. ఘటన.

కూర్పు, యోగము, కృత్యము.

కం... అ, పృలుకులకు నసత్యత్వము,
గలుగఁగ నేర్పునొకా దైవఘటన
బలమునన్. శల్క. 1.263

ఘటపృష్ఠము సం. వి. ఆ. న.

జాన యదుగు భాగము, బొచ్చె.

తే. స్థావరములు దన్నుఁ గలయ,
విలయ మొందిన ఘటపృష్ఠ విధము
దాల్చు. శాంతి. 5.74.

ఘటము సం. వి. ఆ. పుం.

1. కుండ, కడవ.

సీ. ... తనదు శుక్లము నిర్గమించిన
ఘట సురక్షి, తము సేయ సప్తభేదము
లోంది యది సత్పురుషులైరి. శల్క. 2.160.

కం. వినుము ఘటము సేయుట సాధ
నములు లేకున్న నగునె. శాంతి. 5.368.

2. బాన.

చూ. ఘటపృథ్వుము

ఘటశుద్ధి సం. వి. ఇ. శ్రీ.

భాండములను శుద్ధిచేయుట.

సీ. ... ఇలువడి ఘటశుద్ధి గలిగిన

కాంతలంచు. తే. నిల్చు. ఆను

1.285.

ఘటి(యి)ంచు సం. స. శ్రీ

1. చేయు, కాపించు.

కం. జనకుడు వేడుకఁ జేసె,చిన

యంతన సంకసిల్లి చేతం బిండం,

బనుమానింపక యే,బెట్టిన కాత్ర

విధానగతి మటంపమి వచ్చున్. ఆను

3.129.

వ. అక్కంత ... అంజలి ఘటించి

యచ్చిరించి కట్టినయి. ద్రోణ. 2.167

2. సమకూర్చు, నెఱవేర్చు.

తే. కుసుమబాణుని బాణముల్ గూడ

నైదు,గరగి నేరిమి వాటించి కరువు

గట్టి, పోసి చేసి చైత్ర సంపుటము

దగ ఘటించికో కాక యిట్టి చేడియలు

గలరె. విరా. 2.27.

3. ఆయత్తపఱచు, సిద్ధిముచేయు

చం....ఘటించగఁ బంపు రథంబు

చయ్యునన్. విరా. 3.150.

4. మోపు, ఆరోపించు.

ఉ. ... అన్నపై, తిప్పు ఘటించి

సివు నొక కాలిమి గల్గినవాడవై

నెపం బొప్పినఁ జెల్లె నీదు నిలు

పోవును జూతముగాక యిచ్చటన్.

విరా 5.93.

5. ఏర్పాటుచు, కూర్చు.

చం. ... అట్టిదియును ధర్మవే తగ

ఘటించిన నిక్కము లేదయేని. ఉద్యో.

2.70.

వ. లలాటంబుల నంజలి పుటం

బులు ఘటించి. ద్రోణ. 2.863; విరా.

1.13.

6. జరిపించు.

సీ. ... కపటంపు జూదంబు ఘటి

యించి ధర్మాత్ముడగు ధర్మసుతు

సిరి యపహరించి. కర్ణ. 3.356.

7. కల్పించు.

సీ. అచ్చెటి మాటలవి కొన్ని

ఘటియించి చెప్పి. మాన. 176,

8. నిర్మించు, పన్ను.

ఉ. ... వైరిదృష్టులకు బీకమై

చనుఁ గ్రొంచుచు,తెల్లి ఘటంపు

నీదు వెరవేర్చడ నమ్మెన యదృతం

బుగన్. భీష్మ 2.20.

9. బొందు, సిద్ధింపఁజేయు.

సీ. ... అర్థముల్ దుర్బుద్ధికై నను

సిద్ధించు నగుకాలమున నార్కలయ్యుఁ

గాని ఆ - కాలమున ఘటించఁగఁ

నేరరు. కాం. 1.185.

కం. వెండియు ధన్వానంబులు,

గొండలవలనను మటించుకొననగు.

భీష్మ. 1.37.

10. చెప్పు.

తే. వ్యాస మునినాథు షడ్గుణైర్వర్త

ధర్మ నాగమ వ్యాస కర్మరు నమిత

తేజః,గౌలివి తత్రప్రసాదంబున వలను

దెంపుఁ గలిగి యేసు నారాయణుకడ

ఘటించు. కాం. 6.346

11. సంపాదించు.

చం. భోగపరుండు గావునన్,
దనము ఘటించగార దగు విధంబని
చూచి. శాంతి. 3.472.

అ. శ్రీ.

సంభవించు, జరుగు.

కం. మొదల పెద్దనియతియును నట్టివ
యందురు పెద్దలది ఘటించుపొదే,
మది జూచి చెప్పినను, దప్పదు
మేరవు దిరిగేనేని బాంచానుతా.
ఉద్యో. 3.123.

ఘటిక సం. వి. ఆ. శ్రీ

గడియ, అటువది విగడియల కాలము
ఇది ఇరువది నాలుగు నిమిషముల
కాలము, 2½ గడియలు ఒక గంటలేక
60 నిమిషములు.

సీ. ... అమ్మని నెడనాడి, యెడల్చి
కుండయ్యె నెవల ఘటిక. ఆను.
2.308.

ఘటికము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)

యోజితము, కూర్చబడినది.

వ... భీమసేనుండు ఘటించి కాలవన
బిందు సందోహ సుందరంబును దృఢ
విశాలంబును నగు పరికయం ..
బుచ్చుకొని. పీఠము. 2.64.

వ. ... వివృతద్వారంబుల గివాట
ఘటించున చొరినొల్లది పివాటపడు
తంబు వివృతంబుగా వగచి చొరిం
బోయి తిత్తివాట స్వయం శిలా ఘట్టి
లలాడుండనైన నన్నుం జూచి ...
ద్రౌపది సం. సభా. 2.140

ఘటిల్లు సం. అ శ్రీ.

చదుగు

సీ. ... భూతంబుల యందెల్ల దయ
ఘట్టిల్లు. శాంతి. 5.228; శాంతి.
6.145.

ఘటోత్కచుడు సం. వి. అ. పుం.

భీమునకు పాడించుచు బుట్టిన
వాడు. ఆది. 6.232.

(చూచివరి సంపుటము అనుబంధము)

ఘటోదరుడు సం. వి. అ. పుం.

వరుణుని సేవించు దానవులలో
ఒక్కఁడు. సభా. 1.72.

ఘట్టన సం. వి. ఆ. శ్రీ.

1. సంఘర్షణ, ఒప్పడి, రాపు.

చం. శిరితురగాది ఘట్టనయు గాలియు
నొంపదె యెండియున్న య, త్తరుపు
ఉద్యో. 2.88.

2 హతి, ప్రేటు.

తే. బాణఘట్టనల గంగనల ఒడి
పరుచు. ద్రోణ. 4.117.

ఘట్టనము సం. వి. అ. న. ఘట్టన.

1 సంఘర్షణము, ఒప్పడి, రాపిడి.
మ, గుణరాచంబుల గృహణ ఘట్టన
రవ షోభించును. విరా. 3.160.

2 తాడుడు, త్రొక్కడు.

వ. తులంగ రింధా షణ్మేమిగణ
పది ఘట్టనంబుల నిల గ్రహించుల
ద్రోణ. 5.342.

3. హతి, ప్రేటు.

వ. ... కొండయె స్త్రై సంతానము
నానాత్ర ఘట్టనంబుల విఘటించు
సేయుచున్న నివ్వాయనంబు నుంచి
నుండు. ద్రోణ 5.225.

ఘట్టము సం. వి అ పుం.

సన్నిభేము.

ఆ. ఎట్టి ఘట్టములను నెట్టి యాపద
లను, నెట్టి తీతములను ముట్టఁబడిన,
వంతలెల్లఁ బాయ నింతులఁ బ్రజలను,
నొనరఁ జూడఁగనిన జనుల కెందు.
ఆది. 4.84.

ఘట్టతము సం. విజ. (అ. ఆ. అ).

కొట్టఁబడినది.

వ. ... లలాట ఘట్టత గృహద్వారం
డయి. సభా. 2.86.

మ. గాంధారేణ వీతధ్వజాన్,
విరభున్ విస్ఫురితాశ్ర ఘట్టతునిఁ
గావింపన్. ద్రోణ. 1.160.

ఘనత సం. వి. ఆ. శ్రీ.

గొప్పతనము.

ఆ. ఒలసి లోత మోహములు దోష
సంసేవ, నం బొనర్చఁగా ఘనత్వగాఢ
యగు నవిద్య భూమియై బహు కర్మ
విజముల కంకురాది శక్తులొసఁగు.
కాంతి. 4.844.

ఘనపథము సం. వి. ఆ. పుం.

మేఘమార్గము, ఆకాశము.

కం... ఘనపథ మఖిలంబుఁ దూఱు
కట్టెడు తూర్క స్వనములును. భీష్మ.
1.236.

చం. ... సింహనాదము, ల్లిన పథమెల్ల
నిండఁగ. మౌన. 52.

ఘనము సం. విజ. (అ. ఆ. అ).

1. దృఢమైనది, గట్టిది

వ. .. నిద్రితుండైన భీమసేను నతి
ఘన లతా పాశ బద్ధఁ జేసి గంగ
మడుపునం ద్రోచిన. ఆది. 3.13.

సీ... పొడవును ఘనమును నగు కోట
నిలిగి కాంతి. 2.983.

2. గొప్పది.

మ. .. చతుర్భుజాః మధ్యంబునన్
ఘన బాహులమొప్ప నన్ను నెదు
రంగా నొక్కఁడున్ లేమియె, వ్యనికిం
దెల్లముగాదె. విరా. 2.75.

3. అధికమైనది.

మ. ... త్రిదశేంద్ర సూనుఁడు ...
ఘన శాతోజ్జ్వల దుర్నివార విలసత్
కాండంబులన్ ద్రోణ వాహన సూత
ధ్వజ దేహముల్ వొదిలె. విరా.
5.187.

వి. ఆ. పుం.

1. మేఘము, మబ్బు.

చం. ఘనపంక్తులు లేని వియత్త
లంబు. కాంతి. 6.119.

ఉ. .. ఘన ప్రకారంబును బోలెఁ
గాఱుకొంచు. విరా. 5.69.

ఘన నమయము సం. వి. ఆ. పుం.

మేఘముల కాలము, వర్షముతువు.

వ. ఆ వనచరుండు రామునకుఁ
గృతాంజలియై దేవా యీ ఘర్వనమయ
శేషంబును ఘననమయంబునుం గడపి
మఱి సీతాన్వేషణంబునకు నుత్సహిం
చుట లెస్స. ఆర. 6.887.

ఘనసారము సం. వి. ఆ. పుం.

1. కర్పూరపు చెట్టు.

చం. సరళ తమాల ఘనసార
మహిరుహ రాజ రాజి సుం, దర నవ
నందనావళుల. ఆది. 8.78.

2. కర్పూరము.

చం. నల చమయంతులిద్దఱు సలి
పిరి దీర్ఘ వాసర నిశల్ ఘనసార
పాంసులం, దలిచుల శయ్యలన్. ఆర.
2.24.

3. శ్రేష్ఠమైన మేఘము (విశేషణోత్తరపదము).

ఉ. భూరి తపోవిశేష పరిపూర మృదు స్థిర హృత్కరండ విస్తార నివాస తంత్ర ఘన సార విధా పరమాభిరామ రేఖా రమణీయ ఘనసారము = (విష్ట పరమున) శ్రేష్ఠమైన మేఘము; (శివ పరమున) కర్పూరము.

ఘనాంతావసరము సం. వి. ఆ. పుం.

(ఘన + అంత + అవసరము).

మేఘములు చివరి కాలము; శని తాల్కలము.

కం... బేసినహితంబుగఁ బృథ్వివరుఁ డవ్వనమునందు వివారింఁచె ఘనాం, తావసర వాసరంబుల. ఆర. 4.327.

ఘనాఘనము సం. వి. ఆ. పుం.

వర్షాకాలము, వానశారు.

వర్షక మేఘము, కురియు మేఘము.

కం. చని ఖాండవంబుఁ గాల్చుగ, మొనసి మహాహస్తీ యూథములఁ బోని ఘనా, ఘనములచే బాధితుఁ డయి, వనజజుకడ కరిగి హవ్యవా హనుఁడనియెన్. ఆది. 8.249.

ఘనుఁడు సం. విజ. (అ. ఆ. అ.)

గొప్పవాఁడు, అధికుఁడు.

సీ. ... కర్ణాద్వసులయందు ఘనుఁ డెవ్వఁడగునొక్కొక్కయను జనంబుల నందియంబు మాన్పు. విరా. 4.205.

ఆ. ... అనుపమానతేజు ఘనుఁ గుమారుఁ గని. 7.350.

అరువోజు... కౌరివజ్రేష్ఠుండు ఘనుఁ డిట్టులనియె. ఆది. 6.129.

(ఇక్కడ చృతమైనవాఁడు, గట్టి

వాఁడు, అను పట్టుదలయే నెగ్గవలయు ననువాఁడు - అని ఖావము).

ఘర్మజలము సం. వి. ఆ. న.

చెనువీడు, చెమట (చూ. ఘర్మము).

ఘర్మము సం. వి. ఆ. పుం.

చెమట.

ఉ. ఉల్లము చల్లడిల్లఁ దనువుదత ఘర్మజలంబు దొల్లుచున్. విరా.

2.91; కాంతి. 5.439.

2. వేసవికాలము.

వ. అట్టి ఘర్మదేవసంబులు సహింప నోపకంబునం దొక్కొక్కనాఁడు కృష్ణునఁ బులియె ఆది. 8.280.

ఘర్మసమయము సం. వి. ఆ. పుం.

వేసవికాలము (చూ. ఘన సమయము, ఉదా.)

ఘస్మరుఁడు సం. విజ. (అ. ఆ. అ.)

చంపినవాఁడు.

చం. కనుఁగొని పట్టుచుండు మురఘ స్మర యుగంబు ద్రోణ 1.356.

ఘా

ఘాతకుఁడు సం. విజ. (అ. ఆ. అ.)

చంపువాఁడు, హింసించువాఁడు.

సీ. ... పొలియుదు రన్మోన్మ ఘాత కులై భవత్ జ్ఞాతిజనులు. శ్రీ. 2.161.

ఘాతము సం. వి. ఆ. పుం.

1. దెబ్బ, వ్రేటు, ప్రహారము.

వ. ... బళావరజుండు డస్మినిం బవ మానపౌత్రుండు పడవైచి తాను మీదై జాను హర్షర ముద్ధి ఘాతంబులు నిర్ధాత పాతంబులు బోలెఁ బ్రయోగించి నొప్పించి. ద్రోణ. 3.268.

2 చంపుడు, సంహరిము.

వ... భృగు వంశజుండైన రురుడు
గావించు సర్వమాతంబు సహస్ర
పాదుఁ డుడిగించినట్లు. ఆది. 1.128.

సీ. పూతనామాతంబుఁ జేరి నేరరమైన
శరణుంబు ల్రోపును. సభా. 2 41.

ఘాతి } సం. విణ. (న్. నీ. న్.)
ఘాతిని }

చంపినవాడు, చంపినది. (వృత్తి
యించు కర్మవాచకము పూర్వపద
ముగా నున్నపుడే ఈ రూపమగును).

ఉ. .. స్తోత్ర మాతినైన పిమ్మండ
మనంబునఁ దెలుగు శోకము నెట్లు
సహించు... శాంతి. 1 14.

కం. బంధుమాతిఁ బర ధనహరణ
పరునిఁ జంపి పుణ్యుడగు నృపుఁ
డనఘా. శాంతి. 1.95; ఆను.
5.105.

కిం. పడయంగరాని కొడుకులఁ,
గెడుఁ డలపురఁ బడసి పుత్రమాతని
వైతి. ఆది. 4.152.

2. నాశనము చేయునది, హరిం
చునది.

తే. అధిప సర్వాస్త్ర మాతయై యతిః
యిల్లు, నస్త్రమునఁ జిత్రముగఁ దెగ
యంచఁ దునిమె. ద్రోణ. 3.205.

3. కొట్టువాడు, నలియఁగొట్టువాడు.

తే. ...గోవు, ముక్కు గుద్దెడువాడు
దన్మక్కమాతి, యగు నతండు
నధోగతి కరుగువాడు. ఆను. 2 62.

వి ఙ. పుం.

దెబ్బ, పోటు.

చం. ఉజుడు సురేంద్రునైన

యుండు హిడింబుఁడు వాని బాహిరన్
వెలవనివారులుం గలరె. ఆది. 6.195.

ఘాతుకుండు సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)
ఘాతకుండు.

చంపువాడు, హింసించువాడు.

సీ. ... పొలియుదు రన్యోన్య మాకు
కులై భవద్జ్ఞాతిజనులు. శ్రీ. 2.160.
(సం. ము. పాఠము)

ఘాతము సం. వి. అ. పుం.

లేత పచ్చిక.

ఉ. ... వెల్గడియె కైల విశాల
గుహలినుండ నా, గంబుల యూధ
ముల్ సుస ఘాత పరిగ్రహణోత్సు
కంబులై. ఆది 6 175.

ఘూ

ఘూతము సం. వి. అ. పుం.

'ఘూ' అని ధ్వని చేయునది, గుడ్డ
గుబు.

తే. ... కనియె ... కాకి ఘూకా
రవ స్ఫూర్తి . పీ తరుచక్రవర్తి.
విరా. 1.162.

ఘూత్కారము సం. వి. అ. పుం.

'ఘూ' అను ధ్వని, ధ్వని.

3ం ... ధాత్రరాష్ట్ర వీరుల పియ్యె,
గారముల నెగసె నెంతయు, మోరం
బుగఁ గాక ఘూక ఘూత్కారంబుల్.
సభా. 2.253.

ఘూర్జరము సం. వి. అ. పుం.

ఒకానొక దేశము. గుజరాతదేశము
భీష్మ. 1.40

ఘూర్జకుండు సం. వి. అ. పుం.

ఘూర్జరదేశ పురుషుండు, గుజరాతి
వాడు.

వ. ... ఘోర్లరులు బ్రహ్మపరుల నడి
దంబులం నెరుగుచు యుండుదురు
శాంతి. 3.11.

ఘోర్లనము సం. వి. అ. న.

భ్రమణము, తిరుగుడు.

మ. అవనీచక్రము చలించుచు...
అర్థవముల్ ఘోర్లన మొంద ..
సూతునకు రాప్రదేహియం జూపెనన్.

విరా. 2.284.

కం. ... ఘోర్లనమొందెను యర్థవం
బునంగ. అశ్వ. 4.163.

ఘోర్లమానము సం. విజ. (అ. ఆ. అ.)

తిరుగుచున్నది, కల్లెలపడుచున్నది.

వ. ... భర్తజుండమొయికి సమ్మ
తించి విభక్తు విక్షించి ఘోర్లమాన
మానసుండగుచు. విరా. 1.84.

తే. మందరాచల చటుల విమర్శనమున
ఘోర్లమానమై గాఢ సంక్షోభ మెనంగు
చలకు జలనిధి నా ద్రిగ రక్షిచీప్ర,
జలము దిరుగుచు వడియె సంకులము
గాంగ. విరా. 3.177

ఘోర్లము సం. విజ. (అ. ఆ. అ.)

క్రాంతము, తిరుగుచున్నది. కలంగునది.

తే. ... ద్రోణుండు గుణవ స్పురణ
ఘోర్ల, రోదసి ధానుండగుచు
మార్కాన గడంగి. భీష్మ. 3.347.

ఘోర్లిక సం. వి. ఆ. శ్రీ.

దేవయాని పరిచారిక.

వ. ... దేవయానియు .. తన్ను
రొయుచు వచ్చుదాని ఘోర్లిక యను
పరిచారికం గని. ఆది. 3.145.

ఘోర్లితిము సం. విజ (అ. ఆ. అ.)

క్రాంతము, తిరుగుచున్నది

ఉ. ... తలఁచి వాడు మహాన్నత
ఘోర్లితాకృతిన్ ద్రోణ 5.229.

తే అపణములు ఘోర్లితములైన
లోక కంబులు మెఱయ. మౌన. 17

వ. .. పుష్కరము నాకడంబు కౌప
ఘోర్లిత బాళ్ళపూరిత నయనయై
యున్న దేవయాని గని యిట్లనియె.
ఆది. 3.145.

ఘోర్లిలు సం. అ. శ్రీ.

తిరుగుచువడు, సంక్షోభించు

మ...కొం, చలించుచు ద్రిగరక్ష
పట్టనము పాతాళంబు మూర్జితై విరా
4 172.

వ. .. దాపటి కల్లు ప్రసంగిర వేళ
ఘోర్లిల కర్ణ. 3 342.

వ. ... పురంబు గమయిరాహ చం,
ద్రోణయంబునకు మహాక్షయంబై
ఘోర్లియించె. ఉద్యో 4 136

ఘృ

ఘృణ సం. వి. ఆ. శ్రీ.

కనిరకము, నియ.

కం. అవ్వగుధాధిపుండలని నవ్వొల
యంగ మాటుకొనె ఘృణాకపితుడై
శల్మ. 1.218.

ఘృణి సం. వి. ఇ. పుం. శ్రీ.

కరణము, వెలుగు.

తే. అతఁడు భూరి ప్రతాప మహా
ప్రదీప, దూర విమణిప గర్వాంధకా
వైరి, వీర కోటిర మణి ఘృణి వేష్టి
తాంఘ్రితలుఁడు కేవల మద్యుఁడే
ధర్మనుతుఁడు. విరా 2.191.

ఘృతము సం. వి. అ. పుం. గ.

అజ్ఞము, నెఱ్ఱు.

కం. ... అది బోధశ్రీకి ఘృతంబు నకు వెన్నక్రియ జనకకర్త. శాంతి 4.883.

ఘృతాచి సం. వి. ఈ. శ్రీ.

ఒక ఉపపత్తి కిపిలా కళ్యణలకు బుట్టినది అది 3.45.

వ్యాసుడు ఒకప్పుడు అగ్నికార్య పరుడై చ. ౪౯ పుచ్చుకొని మధిపర దొడగెను. ఆ సమయమున స్త్రీ ఘృతాచి యను నవ్వరోవనిత తోవన గోచరంబగుటచే గామ గోచరత్వము నొందెను. అతనిని చంచలపర దలచి ఘృతాచి చిలుకయై యుండెను. అప్పురో రూపాతిశయ సక్త చిత్తుండైన వ్యాసునకు శుక్రప్రావమై యరచి యందు బడియెను. ఆరచు నిర్వి శంకంబగు నంతఃకల జమ్మనో నరణి మఱిచెను. ఆ యరచియందు శుకుడు జనించెను. శాంతి. 6.250-251.

శ్లో॥ ఊర్వశీ మేనకా రంభా ఘృతాచీ చ తిలోత్తమా, సుకేశీ మంజుషా షాద్యాః కర్మంతేఽప్పరో బుధైః.

ఘృతార్చి సం. వి. న్. పుం.

విష్ణువు.

కం. ఘృత మర్చిస్సంపద యయి, ఘృతార్చిరభిధాన మొందె. శాంతి. 6.435

ఘో

ఘోటకము సం. వి. అ. పుం.

అశ్వము, గుఱ్ఱము

వ. ... ఆస్థానంబు సేరవచ్చి ఘోట కంబుల నుపలపించుచున్న నన్నరేం ద్రుండు గనుగొని. విరా. 1.257.

ఘోటము సం. వి. అ. పుం.

ఘోటకము, గుఱ్ఱము.

శా. ... ఘోట స్వందన వారణ ప్రతతులం గూడన్ సతూర్థంబుగన్.

విరా. 5.242.

ఘోణ సం. వి. ఆ. శ్రీ.

నాసిక, ముక్కు.

కం. ప్రాజాయామము గ్రమమునఁ బ్రాణోత్పీడనముగాని భంగి నడుపు చున్, ఘోణాగ్రస్థితి విషయశ్రేణి దొఱగియుండి యోగసిద్ధుల బడ యున్. శాంతి. 6.113.

ఘోరము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)

భయంకరము

సీ. ... ఘోర గృధ్రము సుకుమార నాగాంగన, బటుగతి నొడియంగ బాటుకళణి. విరా. 2.128.

వి. అ. న.

దారుణము, భయానకము, దురా గతము.

కం. తగుల ఒగదీర్చుట యిమ్మై, దగవగునే నెత్తురెత్తి త్రావుట భీముండు గడున్ ఘోరము సేసెను మగల కతిశుద్ధ వృత్తమా పొగ డొనఁగున్. శ్రీ. 2. 63.

ఘోషము సం. వి. అ. న.

1. ధ్వని.

సీ. ... రథ ఘోషమునఁ బ్రతిరవ మిచ్చు నద్రుల భయమున వాపోవు

294.59203
500

మోషయాత్ర

491

Acc. No. 24596 ఫేయము

భంగినుండ. విరా 3.157; భీష్మ.

1.104

2 చాలుట, ప్రకటించుట.

వ. మన సగరంబునకు జంఘాఽరం

ఁపుము పురంబున వారలు వోయి

భవద్విజయ మోహంబావరించి. విరా.

3 237.

3. చెప్పకొనుట.

చం. ... అడుగు బోలగ పుచ్చుచు

లేరను జనమోప ముచ్చుచు చుచ్చు

... మహివలయాంబులను. ఆది.

6 85

5. గోవులుండు ప్రదేశము, గోశాల,

తొట్టుపట్టు.

చ. విధాంచకుండు ... అంబులంబు

నకు వచ్చి గోగణ సంకీర్ణంబైన యొక

మోషంబునందు గోప సత్కృతుండై

యొక్క దివసంబు వసియించి యిది

యొక మోషంబుని గోపాలుర నడిగిన.

ఆర. 3.116. (చూ. 117, 118.)

5. ఆలమంద.

(చూ. మోషయాత్ర).

మోషయాత్ర సం. వి. ఆ. శ్రీ.

ఆలమందలను పరికించి వచ్చుటకై

చేయు ప్రయాణము.

దైవిత వనమునందున్న పాండవుల

నవమానింపఁ దలచి కౌరవులు మోష

యాత్ర సలిపిరి. (చూ. దుర్యోధ

నుడు) ఆర. 5.373.

మోషించు సం. స. శ్రీ.

చాటించు, ప్రకటించు.

వ. ... నీ విజయంబు పురంబున

మోషింప గోపాలురం బుచ్చుమనిన.

విరా. 5.231.

మోషిణి సం. వి. ఈ. శ్రీ.

శబ్ద సహితమైన వాక్కు.

సీ. మోషిణి నాగ నమోషిణి యన

రెండు దెబ్బలు గలిగి వాగ్దేవి

పరగు. అశ్వ. 2 27.

ఘ్న

ఘ్న విణ. (మూడు రింగముల సమా

హారమున నుండి).

పంపు - అను నర్థమిచ్చును ప్రత్యేక

ప్రయోగము లేదు.

నానము చేయు.

శత్రుఘ్నుడు. ఆర. 6 269.

ఘా

ఘాణము సం. వి. అ. న.

మూర్ఖునుట, వాసన చూచుట.

వ. ... ఆతండ్రి త్రి యాలింగనంబును

మూర్ఖఘాణంబును జేసె. కర్ణ. 3.386

2. జ్ఞానేంద్రియములలో నొకటి.

వ. త్వక్చక్షు శ్రోత్ర జిహ్వ ఘాణం

బులను బుద్ధింద్రియములును. శాంతి.

2.285.

3. ముక్కు.

సీ. గంధంబు ఘాణంబుకాని తక్కిన

యాలు సధిగమింపఁగ నోపవు.

అశ్వ. 2.29.

ఘాత సం. విణ. (ఋ. శ్రీ. ఋ.)

ఆఘాటించు వాడు, వాసన చూచు

వాడు. అశ్వ. 2.13.

ఘేయము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)

మూర్ఖునడగినది, వాసన చూడఁ

దగినది. అశ్వ. 2.13.